

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI**

**YAŞ DOSTU BİR ÇEVRENİN İNŞASI İÇİN ÇANKAYA (ANKARA)'DA
YAŞLILARIN GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİNİ ANLAMAK**

Doktora Tezi

Neriman KILINÇ

Ankara-2026

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI**

**YAŞ DOSTU BİR ÇEVRENİN İNŞASI İÇİN ÇANKAYA (ANKARA)'DA
YAŞLILARIN GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİNİ ANLAMAK**

Doktora Tezi

Neriman KILINÇ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR**

Ankara-2026

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI**

**YAŞ DOSTU BİR ÇEVRENİN İNŞASI İÇİN ÇANKAYA (ANKARA)'DA
YAŞLILARIN GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİNİ ANLAMAK**

Doktora Tezi

Neriman KILINÇ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR**

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR**
- 2- Prof. Dr. Salih ŞAHİN**
- 3- Prof. Dr. Mustafa YAKAR**
- 4- Prof. Dr. Mustafa Murat YÜCEŞAHİN**
- 5- Doç. Dr. Ayla DENİZ**

**Tez Savunması Tarihi
22.05.2026**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR danışmanlığında hazırladığım “**Yaş Dostu Bir Çevrenin İnşası İçin Çankaya (Ankara)’da Yaşlıların Gündelik Yaşam Pratiklerini Anlamak (Ankara.2026)**” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

10.06.2026
Neriman KILINÇ

ÖN SÖZ

Geçtiğimiz yıllarda yaşanan, hayal edilmesi dahi güç değişimlere rağmen bu doktora tezini tamamlamış olmak, benim için hâlâ inanılması güç bir duygu. Bu çalışma, çok sayıda kişinin desteği, sabrı ve inancı olmasaydı kuşkusuz hayata geçemezdi. Öncelikle, doktora yolculuğum boyunca paha biçilmez tavsiyeleri, desteği ve sabrı için danışmanım Prof. Dr. Ertuğrul Murat Özgür'e en içten şükranlarımı sunarım. Özellikle yolun uzadığını ve yükün ağırlaştığını hissettiğim anlarda bana duyduğu güven, cesaret verici sözleri ve yönlendirici katkıları bu süreci sürdürebilmemde çok önemli bir dayanak oldu. İçgörülü yorumları ve her biri ufuk açıcı sohbetleri, bu süreç boyunca tükenmeyen bir esin kaynağına dönüştü. Doktora, uzun ve çoğu zaman zorlu bir yolculuktur ve sizi sadece akademik olarak değil, kişisel olarak da destekleyen bir danışmana sahip olmak büyük bir ayrıcalıktır. Bunun için ona derinden minnettarım.

Tez jürimde yer alan değerli hocalarıma da gönülden teşekkür borçluyum. Çalışmanın her aşamasında sunduğu katkılar, dönüştürücü önerileri ve beni hep daha iyisine yönelten yaklaşımı için sevgili hocam Doç. Dr. Ayla Deniz'e ayrıca teşekkür ederim. Dokunduğu her şeyi güzelleştiren ve dönüştüren, eleştirel bakışı kadar içtenliğiyle de yol açan ve güç veren varlığı benim için çok kıymetlidir. O, en karanlık günlerde bile yolumu aydınlatan bir ışık oldu; zor zamanlarımda bana han oldu. Prof. Dr. Mustafa Yakar'a, metni incelikle okuyarak sunduğu yapıcı eleştiriler, kaynak önerileri ve çalışmayı daha güçlü bir zemine taşıyan katkıları için teşekkür ederim. Bu süreçte her zaman daha iyiye motive etti, bilgisini cömertçe paylaştı. Yorumlarıyla tezin gelişimine değerli katkılar sunan Prof. Dr. Salih Şahin'e; sohbetleri ve enerjisiyle moral veren, geri bildirimleriyle çalışmayı zenginleştiren Prof. Dr. Mustafa Murat Yüceşahin'e teşekkür ederim. Her birinin önerileri, bu tezin olgunlaşmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Her buluşmamızda kendisinden yeni şeyler öğrendiğim, en çok kaybolmuş ve umutsuz hissettiğim anlarda sohbetleriyle bana yol gösteren, güç veren ve hem akademik hem de sosyal yaşamda büyük destek sunan Prof. Dr. Funda Şenol hocama da çok şey borçluyum; yolumun Ankara'da onunla kesişmiş olması, kendimi en şanslı hissettiğim tesadüflerden biridir. Yazıları ve anlatıları, düşünme biçimimi genişleten, meseleleri daha derinlikli ve incelikli görmemi sağlayan güçlü bir esin kaynağı oldu. Çalışmaktan daraldığım, zihnimin yorulduğu zamanlarda nefes almak için sohbetlerine sığındığım; entelektüel birikimi, ufuk açıcı değerlendirmeleri ve düşünmeye sevk eden sözleriyle bu sürece ferahlık ve derinlik katan değerli hocam Prof. Dr. Ahmet Nezihi Turan'a içtenlikle teşekkür ederim.

Bu sürecin yükünü paylaşan dostlarım olmasaydı, yol çok daha ağır olurdu. Muhammet Öksüz'ün yoldaşlığı, bu yolculuğun en değerli olanlarından biriydi; seçtiğimiz derslerden yurt dışı deneyimine kadar bütün bir süreci birlikte yürüdük. Olaylara farklı bakışı beni pek çok konuda dönüştürdü, hayatıma renk kattı; birlikte en çok güldüğüm insanlardan biri oldu, zorlandığım anları kolaylaştırdı ve bu süreci anlamlı kıldı. Hiçbir konuda desteğini ve yardımını esirgemeyen, her zaman danışabildiğim, fikir sorabildiğim ve tanıdığım en iyi insanlardan biri olan İbrahim Gider'e; paylaşımları ve dostluğuyla bu süreci kolaylaştırdığı için içtenlikle teşekkür ederim. Çalışmamı düzenli olarak takip eden, bana her zaman moral ve umut veren değerli dostum Doç. Dr. Gurbet Canpolat'a içtenlikle teşekkür ederim. Her karşılaşmamızdaki sıcaklığı ve samimiyetiyle bana iyi hissettiren, haritaları hazırlamamda uzun zamanını ayırarak yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Rüya Bayar'a içtenlikle minnettarım. Görünce mutluluk duyduğum, her zaman kapısını çalabileceğimi bildiğim Doç. Dr. Kerime Karabacak'a da ayrıca teşekkür ederim.

Lisans yıllarında başlayan dostlukları varlıklarıyla bana her zaman iyi hissettiren, bıkmadan dertlerimi dinleyen ve daima yanımda olan Tuba Güneş ve Şule

Aydemir'e; bu süreçte desteklerini esirgemeyen ve yolu daha yaşanabilir kılan arkadaşlarım Ayşegül Arslan, Melike Şeker, Ergin Gökkaya, Esra Tunçel Gökkaya, Zeynep İrem Özatay, Halat Akın ve Melek Kaya'ya gönülden teşekkür ederim. Adını burada anmadığım bütün arkadaşlarıma da müteşekkirim; sizlerin varlığıyla kendimi şanslı hissediyorum.

Bu çalışmanın asıl öznesi olan, deneyimlerini benimle paylaşmayı kabul eden Ayrancı ve İlkadım'daki tüm katılımcılara ayrıca gönülden teşekkür ederim. Evlerini, mahallelerini, gündelik hayatlarını, hatıralarını, kaygılarını ve beklentilerini benimle paylaşarak bu araştırmayı mümkün kıldılar. Onların anlatıları yalnızca bu tezin verilerini değil, yaşlanmanın kentle, mahalleyle, evle, bedenle, zamanla ve insan ilişkileriyle kurduğu derin bağı anlamamı da sağladı. Bu çalışma en çok onların seslerine ve deneyimlerine borçludur.

Hayatım boyunca fedakârlığı, emeği ve sevgisiyle yolumu aydınlatan, bugünlere gelmemde en büyük pay sahibi olan canım annem Lalihan Kılınç'a sonsuz bir minnet ve özlemle anıyorum. Yılların yorgunluğunun ardından biraz olsun huzura ereceği, emeğinin karşılığını göreceği bir zamanda onu kaybetmek, benim için baharı kışa çevirdi; ruhumda kapanması güç yaralar bıraktı. Onun sevgisi, sabrı ve emeği, bu çalışmanın görünmeyen ama en güçlü dayanaklarından biri olmuştur. Annemin vefatından üç yıl sonra kaybettiğim babam Mehmet Naci Kılınç'ı da sevgi ve minnetle anıyorum; onun yokluğu içimdeki eksikliği daha da derinleştirdi, ne var ki bana duyduğu güven olmasaydı bugünlere gelemezdim. Her koşulda yanımda olan, hayata umutla bakmamı sağlayan, iyiliğin ve dayanışmanın benim için en somut karşılığı olan canım ablam Berivan Kılınç'a ve kız kardeşim Esra Kılınç'a yürekten teşekkür ederim; her daim yanımda olduğunuz için kendimi çok şanslı hissediyorum. Sevgisini ve desteğini her zaman hissettiren kardeşim Mervan Kılınç'a ve en zor anlarımda

kendilerine tutunarak hayata bağlandığım, hayatıma kattıkları sevgi ve neşe için yeğenlerime de gönülden teşekkür ederim.

Bu tez çalışması, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'nun Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı (BİDEB) tarafından yürütülen 2214/A Yurt Dışı Doktora Araştırma Burs Programı kapsamında sağlanan bursla desteklenmiştir. Bu destek sayesinde Utrecht Üniversitesi'nin Beşerî Coğrafya ve Mekânsal Planlama Bölümü'nde bir yıl geçirme fırsatı buldum. Sunduğu bu imkân için TÜBİTAK'a içten teşekkürlerimi sunarım; söz konusu deneyim, hem akademik hem de kişisel gelişimim açısından son derece değerliydi. Utrecht'te geçirdiğim bu süre boyunca danışmanlığımı üstlenen Dora Martins Sampaio'ya ayrıca özel bir teşekkür borçluyum. Onun rehberliği, eleştirel katkıları, kendimi geliştirmem ve yeni bağlantılar kurmam konusundaki teşvikleri ve sonrasında da süren desteğiyle akademik iş birliğine açık tutumu, bu süreci benim için çok daha anlamlı kıldı.

Son olarak, hayatımdaki en anlamlı ilişkileri kurmama ve var olan bağlarımı dönüştürmeme vesile olduğu için bu çalışmaya teşekkür borçluyum.

Hayatı, emeği ve m¼cadelesiyle yoluma ışık olan annem Lalihan'a...

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	xiii

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Alanı.....	1
1.2. Tezin Amacı, Araştırma Problemleri ve Soruları.....	14
1.3. Tezin Önemi.....	15

BÖLÜM 2

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Yaşlanma ve Yaşlılık	24
2.2. Yaşlıların Yaşam Çevreleri	27
2.3. Aktif Yaşlanma	29
2.4. Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar	32
2.5. Yaşlanmanın Mekânsallığı.....	40
2.6. Mekânsal Pratikler.....	45
2.6.1 Gündelik Yaşam Pratikleri: Stratejiler ve Taktikler.....	45
2.6.2. Zaman Coğrafyası	49
2.6.2.1. Hareketlilik ve Aktivite Alanı.....	56
2.7. Yerinde Yaşlanma	58

BÖLÜM 3

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Felsefi Arka Plan.....	63
3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni	66
3.2.1.Nitel Araştırma.....	66
3.2.2. Vaka Çalışması.....	68

3.2.3. Çalışma Alanlarının Seçimi ve Araştırma Alanlarının Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleri	70
3.3. Araştırmacının Konumu	74
3.4. Veri Toplama Süreci	79
3.4.1. Örneklem	81
3.5. Veri Analizi	85

BÖLÜM 4

YAŞLILIK ve YAŞLANMA SÜRECİ

4.1. Yaşlılığın Öznel Algısı ve Temsili	91
4.1.1. “ <i>Miadı Geçmiş Eşya</i> ”: Metaforlar ve Benzetmeler	91
4.1.2. “ <i>Kendi İhtiyacını Görebildiğin Sürece Yaşlı Değilsin</i> ”: Kronolojik, İşlevsel ve Öznel Eşikler Bağlamında Yaşlılık Algısı	98
4.1.3. “ <i>Nasıl Yaşarsanız Öyle Devam Eder Hayat</i> ”: Yaşlılık Dönemi Yaşam Değerlendirmesi	101
4.2. Yaşlılık Tanımı ve Değişimler	104
4.2.1. “ <i>Yeni Mekanların Sizin Mekanınız Olmadığını Fark Ediyorsunuz</i> ”: Fiziksel Çevre ve Mekân	104
4.2.2. “ <i>Yemek, İçmek Yani, Başka Birşey Yok</i> ”: Ekonomik Koşullar	111
4.2.3. “ <i>Daha Küçülüyor Çevreniz Eskiye Göre</i> ”: Sosyal ve Kültürel Değişimler	114
4.3. Yaşlılığın Olumlu ve Olumsuz Yönleri	118
4.3.1. “ <i>Birikimli, Mutlu Eden, Dolu Hissettiren Bir Şey</i> ”: Yaşlılığın Olumlu Yönleri	118
4.3.2. “ <i>İkinci Ellere İhtiyaç Duymak</i> ”: Yaşlılığın Olumsuz Yönleri	123
4.4. Yaşlılığa Hazırlanma ve Hazırlan(a)mama Süreçleri	127
4.4.1. “ <i>Üç Günlük, Ömre Beş Günlük Nafaka Lazım</i> ”: Yaşlılığa Hazırlanma Süreçleri	128
4.4.2. “ <i>Yaşlı Olunca Anladık</i> ”: Yaşlılığa Hazırlan(a)mama Nedenleri	141
4.5. “ <i>Kendim İçin Hiç Yaşamadım</i> ”: Kentsel Mekânda Yaşlanmanın Toplumsal Cinsiyet Bağlamı	146
4.5.1. “ <i>Herife Hizmet Etmek</i> ”: Yaşlılıkta Kesintisiz Emek	147
4.5.2. “ <i>Hiçbir Özel Hayatım Olmadı</i> ”: Ataerkil Denetim ve Hareket Kısıtlılığı	149
4.5.3. “ <i>Bu Karı Ne Geziyor?</i> ”: Kamusal Alan ve Mahalle Gözetimi	151
4.5.4. “ <i>Evde Çaptan Düştük</i> ”: Emeklilikte Statü Kaybı	152
4.5.5. “ <i>Allah Eşit Yaratmış</i> ”: Eleştirel Cinsiyet Söylemi	154

BÖLÜM 5
YAŞLILARIN GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ
ve ZAMAN-MEKÂN KULLANIMI

5.1. Ev İçi Mekânın Yeniden Düzenlenmesi, Gündelik Uğraşlar	157
5.2. Ev Dışı Pratiklerin Motivasyonları, Mekânları ve Toplumsal Farklılaşması	162
5.3. Mahalle Ölçeğinde Mekân Kullanımı Örüntüleri ve Toplumsal Farklılaşma	167
5.4. Hareketliliğin Sosyo-Mekânsal Sınırları: Mekân-Zaman Yolları	177
5.5. “ <i>Hayatımı Kolaylaştırmaya Çalışıyorum</i> ”: Taktikler-Stratejiler ve Engeller.....	190
5.6. Kent Dışı Hareketlilik ve Mevsimsel Pratikler	198
5.7. Yurt Dışı Deneyimleri ve Hareketlilik	204

BÖLÜM 6
YAŞLILARIN YAŞAM ÇEVRELERİNİN AKTÜEL GÖRÜNÜMÜ

6.1. Açık Alanlar ve Binalar.....	209
6.1.1. Yürünebilirlik.....	212
6.1.2. Yeşil Alanların Önemi	229
6.1.3. Binaların Erişilebilirliği	233
6.1.4. Kamusal Alanlarda Temizlik ve Kullanıcı Kaynaklı Sorunlar.....	235
6.2. Ulaşım	237
6.2.1. Ulaşım Tercihleri	239
6.2.2. “Alçak Otobüsleri Bekliyorum, Yüksek Olanlarda Zorlanıyorum”: Erişilebilirlik	240
6.2.3. “ <i>Yaşlı Otobüsle Bir Yere Gidemez</i> ”: Toplu Taşımada Yaşlı Güvenliği.....	245
6.2.4. “Medeni Şehirde Kişi Birbirini Koklayarak Otobüse Binmez” Konfor ve Hizmet Kalitesi	247
6.2.5. “Beyaz Saçlıları Gördüğü Zaman Öfkeleniyorlar”: Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma Deneyimleri	249
6.3. Konut.....	252
6.3.1. Tasarım ve Erişilebilirlik.....	254
6.3.2. Konut Uyarlamaları ve Tadilatlar	259
6.3.3. Güvenlik.....	263
6.3.4. Ekonomik Karşılabilirlik.....	267
6.3.5. Yaşam Ortamı ve Konum (Yerinde Yaşlanma)	269
6.4. Sosyal Katılım.....	273
6.4.1. Etkinlik ve Faaliyetlere Erişilebilirlik (Mekân–Ulaşım–Zamanlama)	274
6.4.2. Ekonomik Karşılabilirlik	280

6.4.3. Fırsatların Çeşitliliği ve Kapsamı.....	284
6.4.4. “Hayat Sızsız Akıp Gidiyor”: Sosyal İzolasyon ve Katılım Engelleri	289
6.4.5. “İnsan İnsanla Var Oluyor”: Toplumsal Bütünleşme İhtiyacı ve Değişen Bağlar	292
6.4.6. “Konuşmak da Terapi”: Sosyal Katılımın Sağlık ve İyi Halkine Etkisi	297
6.5. Saygı ve Sosyal İçerme	300
6.5.1. “İyi Halk İster, Sevgi İster, Saygı İster, İnsanlık İster”: Saygı ve Değer Görme ...	301
6.5.2. “Yaşlı Diye Küçümseniyor... Onlar Yaşlı Olacak da Biz Genç Olamayacağız”: Yaş Ayrımcılığı ve Dışlanma	307
6.5.3. “Yaşlılarla Gençlerin Gettolaştığı Bir Hava”: Nesiller Arası İlişkiler ve Etkileşim	312
6.6. Sivil Katılım ve İstihdam	316
6.6.1. “Bize Kim Soracak ki?”: Sivil Katılımda Yapısal Engeller ve Dışlanmışlık Algısı	317
6.6.2. “Toprağa Gömülü Olan Şeyi Değerlendirmek Lazım”: Gönüllülük ve Toplumsal Katkı	326
6.6.3. “Veriyoruz Ama İstemeyi Bilmiyoruz”: Vatandaşlık Bilinci ve Hak Arama Kültürü	332
6.7. İletişim ve Bilgi	335
6.7.1. “Esnafıtan öğreniyorum”: Bilgiye Erişim Kanalları ve Yöntemleri	336
6.7.2. “Hiçbir Şeyden Haberim Olmuyor”: Bilgilendirme Eksikliği ve Sorunlar	341
6.7.3. “Herkes Bilgilensin”: Bilgilendirme Kanalları ve Öneriler	346
6.7.4. “Teknoloji Özürlüyük”: Dijital Okuryazarlık ve Teknoloji Kullanımına Yönelik Sorunlar	351
6.8. Toplum Desteği ve Sağlık Hizmetleri	356
6.8.1. Sağlık Hizmetleri	358
6.8.2. Bakım Hizmetleri: Evde Bakım ve Kurumsal Bakım	367
6.8.2.1. Evde Bakım ve Gündelik Destek Hizmetleri	367
6.8.2.2. Bakımevleri ve Kurumsal Bakım Hizmetleri	370
6.8.3. Ekonomik Destek Mekanizmaları ve Alım Gücü	372
6.8.4. Toplumsal Dayanışma Ağları	374
6.8.5. Devlet, Politika ve Refah Sistemi	378
6.8.6. Yerel Yönetimlerin Yaşlılara Yönelik Hizmetleri	382
6.8.7. Dijital Kullanımlar ve Teknolojik Uyum	385
6.9. Yaş Dostu Kent Alanları Açısından Ayrancı ve İlkadım Mahallelerinin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi	388

BÖLÜM 7
KENTSEL ÇEVREDE YAŞAMANIN (YAŞLILAR İÇİN) AVANTAJLARI ve
DEZAVANTAJLARI

7.1. “Üç Şey: Para, Sağlık ve Yalnız Bırakmayacak Bir Çevre”: Yaşlılık Dönemi İçin Uygun Yerleşim Yeri Tercihleri ve Mekânsal Tahayyüller	395
7.2. “Yaşlılıkta Büyük Şehir Çok Önemli”: Kentsel Çevrede Yaşamanın Sağladığı Avantajlar	401
7.3. “Beton Yığınlarının Arasında Sıkıştırılmış Gibi”: Kentsel Çevrede Yaşamanın Dezavantajları	406

BÖLÜM 8
YAŞLILARIN YAŞ DOSTU ÇEVRE İDEALİ / BEKLENTİSİ

8.1. Fiziksel Çevre İdeali: Erişilebilirlikten Mekânsal Güvenceye	414
8.2. Sosyal Katılım ve Topluluk Yaşamı İdeali	416
8.3. Sağlık, Bakım ve Gündelik Destek İdeali: Hizmetin Mekânsal ve Kurumsal Erişilebilirliği	418
8.4. Planlama ve Yönetime İlişkin İdeal: Yaş Dostu Kenti Yönetişim Meselesi Olarak Düşünmek	419

BÖLÜM 9
“MUTLU OLMAMIZ İÇİN BİR DEVRİM GEREKİYOR”:
SONUÇLAR, ÖNERİLER ve MEKÂNSAL BİR ÇAĞRI

KAYNAKÇA	444
EKLER.....	475
ÖZET.....	486
ABSTRACT	488

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	Yaşam gidişi boyunca işlevsel kapasitenin korunması.....	31
Şekil 2:	Yaş dostu bir kentin ana bileşenleri.....	34
Şekil 3:	Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar Küresel Ağı'ndaki üyelerin dağılışı	36
Şekil 4:	Yaş dostu kent gösterge seti seçimi için bir çerçeve	37
Şekil 5:	(A) mekan-zaman yolu, (B) mekan-zaman prizması ve potansiyel yol alanı ve (C) sosyal etkileşim potansiyeli. (Farber vd., 2013: 486).....	51
Şekil 6:	Tezin teorik çerçevesi	61
Şekil 7:	Ayrancı mahallesinin mekânsal organizasyonu (Öksüz, 2026).....	72
Şekil 8:	İlkadım mahallesinin mekânsal organizasyonu	73
Şekil 9:	Yaşlılık deneyiminin metaforlar ve benzetmeler üzerinden temsiline ilişkin Hiyerarşik Kod – Alt Kod Modeli	92
Şekil 10:	Yaşlılığa hazırlanma/hazırlan(a)mamanın dinamikleri modeli.	128
Şekil 11:	Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde katılımcıların ev dışı faaliyet mekânlarının türlerine göre dağılımı ve kullanım sıklıkları	168
Şekil 12:	Mahallelere göre gece dışarı çıkma/çıkmama sıklığı.	180
Şekil 13:	Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde yaşlı katılımcıların aktivite prizmaları.....	180
Şekil 14:	Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde katılımcı aktivitelerinin gün içerisindeki genel dağılımı.	183
Şekil 15:	Günlük aktivite örüntülerinin mekânsal-zamansal yapısı: Mahalle ve cinsiyet kesişiminde ev içi, mahalle içi ve mahalle dışı aktivitelerin saatlik dağılımı.....	186
Şekil 16:	Ayrancı mahallesinde katılımcıların mekân-zaman yolları ve potansiyel yol alanı	188
Şekil 17:	İlkadım mahallesinde katılımcıların mekân-zaman yolları ve potansiyel yol alanı	189
Şekil 18:	Yaşlı yetişkinlerin kent dışı ve yurt dışı hareketlilik deneyimlerinde etkili olan etmenler	204
Şekil 19:	Sorun alanları arasındaki çok boyutlu ilişki ağı	209
Şekil 20:	İlkadım ve Ayrancı mahallelerinde yaşlıların ulaşım tercihlerinin karşılaştırmalı görünümü	239
Şekil 21:	Kentsel çevrede yaşlılık deneyiminin avantajlar, dezavantajlar ve bağlamsal etkenler ekseninde tematik modeli	412
Şekil 22:	Yaş dostu çevre inşasına ilişkin aktüel görünüm ile ideal/beklenen koşulların DSÖ'nün sekiz alanı temelinde tematik karşılaştırması.	429

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Foto 1:	Kaldırım bozulmaları, geçici onarım uygulamaları ve sabit engeller.....	213
Foto 2:	Çankaya'daki dik eğimli sokaklar yaşlılar için erişim zorluğu yaratmaktadır	218
Foto 3:	Üst geçit girişinde yer alan yüksek basamak ve buna ilişkin uyarı yazısı.	223
Foto 4:	Araç işgali nedeniyle daralan/kullanılamayan yaya alanları: Kaldırımların otopark olarak kullanılması	223
Foto 5:	Araştırma alanında yaşlıların ulaşım erişilebilirlik deneyimini etkileyen fiziksel çevre unsurları: Araç tasarımı ve durak koşulları	245
Foto 6:	Apartman içindeki çok kollu merdivenler, dar sahanlıklar ve dönüşlü basamak düzeni.....	255
Foto 7:	Yüksek duş teknesi, dar kullanım alanı ve tutunma elemanlarının yokluğu	256
Foto 8:	Dar mutfak düzeni, dolaşım ve manevra alanını sınırlandırmakta; mutfak dolaplarının yüksekliği, erişim sorunu ve kaza riski yaratmaktadır.	257
Foto 9:	Görece daha erişilebilir duş alanı ve sade banyo düzeni, yaşa uyumlu konut uyarlamalarına örnek	261
Foto 10:	Yaşlı bireyler için takılma ve kayma riskini artıran; koridor ve geçiş alanlarında kullanılan gevşek halılar, saçaklı kilimler ve eşik önüne yerleştirilen küçük paspaslar.....	264
Foto 11:	Yoğun mobilya kullanımı, zemin üzerindeki nesneler ve geçiş alanına taşan eşyalar, ev içinde hareket serbestisini azaltmakta; düşme riskini ve gündelik bakım yükünü artırmaktadır	265
Foto 12:	Açık yeşil alanda erişilebilir dolaşımı destekleyen rampa sistemi.	430

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: Mekânsallığın boyutlarının başlıca özellikleri.....	43
Çizelge 2: İlkadım mahallesinde yaşayan katılımcılara ilişkin bazı özellikler	84
Çizelge 3: Ayrancı mahallesinde yaşayan katılımcılara ilişkin bazı özellikler	85
Çizelge 4: WHO yaş dostu kent çerçevesinde ayrancı ve ilkadım mahallelerinin karşılaştırmalı analizi.....	390
Çizelge 5: Yaş dostu kent deneyiminde mahalle profilleri: ayrancı ve ilkadım	392

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Alanı

Nüfusun yaşlanması, 21. yüzyılın en etkili sosyal olgularından biridir. Toplumların demografik yapıları içinde yaşlı nüfusun oranı her geçen yıl artmaktadır, her geçen yıl daha büyük bir artış göstermektedir (Beard ve Bloom, 2015: 65). Teknik olarak ortanca yaşı yükselen herhangi bir nüfusun yaşlandığı söylenebilir, fakat genellikle yaşlanma, daha spesifik olarak 60 veya 65 yaşlarındaki kişilerin oranındaki artışa referansla kullanılmaktadır (McCracken ve Phillips, 2005: 36). Nüfusun yaşlanması, doğurganlık oranlarındaki düşüş ve ileri yaşlarda hayatta kalma oranlarındaki iyileşmenin devam etmesiyle ortaya çıkan küresel bir olgudur (United Nations, 2024: 27). Birleşmiş Milletler'in güncel tahminlerine göre, küresel olarak, 60 yaş ve üstü nüfus 2000 yılında 608 milyondan 2025 yılında 1,22 milyara yükselmiştir ve 2050 yılına kadar 2,11 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir (Birleşmiş Milletler, 2026). 65 yaş ve üzeri nüfusun payı, nüfusu hâlihazırda zirve yapmış ülkelerde 2024'te %17 iken 2054'te %33'e yükselecektir edilmektedir (United Nations, 2024: 22). 2070'li yılların sonlarına doğru, küresel ölçekte 65 yaş ve üzeri kişi sayısının 2,2 milyara ulaşarak 18 yaş altı çocuk sayısını geçeceği tahmin edilmektedir (United Nations, 2024: 4). Nitekim yaşlanma, demografik değişimin bir sonucudur. 19. yüzyılın başında Avrupa'da görülmeye başlayan, 20. yüzyılın ortasından itibaren ise bütün dünyada yaygın bir şekilde yaşanan demografik dönüşüm süreci (Yüceşahin, 2011: 12), doğurganlık ve ölümlülüğün yüksek düzeylerden düşük düzeylere gerilemesi ile bağlantılı görülmekte ve dünya nüfusunun yaş yapısı, yaşlı nüfus lehine yeniden şekillenmektedir (Özgür, 2019: 79). Dünyanın farklı bölgeleri, farklı düzeylerde

demografik değişim yaşısa da bu küresel olgu, 21.yüzyıla hâkim olmaya devam edecek gibi görünmektedir (Peace vd., 2007: 1).

Küresel olarak doğuşıta yaşam beklentisi 2024 yılında 73,3 yıla ulaşarak 1995 yılından bu yana 8,4 yıl artmıştır ve 2054 yılında dünya genelinde bunun yaklaşık 77,4 yıl olacağı tahmin edilmektedir (United Nations, 2024: 8). Yaşam beklentisindeki artış küresel ölçekte devam etmekle birlikte, ülkeler arasındaki eşitsizlikler dikkat çekicidir. Kadınların 60 yaşında beklenen yaşam süresi 2000'de 20,5 yıldan 2025'te 23,2 yıla yükselmiş olup 2050'de 24,9 yıla ulaşması öngörülmektedir (United Nations, 2026). Ancak bu artış homojen değildir: yüksek gelirli ülkelerde 60 yaşına ulaşan kadınlar ortalama 26,7 yıl daha yaşarken, düşük gelirli ülkelerde bu süre yalnızca 18,6 yıldır, aradaki fark 8 yılı aşmaktadır (United Nations, 2026). Bu eşitsizlik, yaş dostu çevre planlamasının sosyo-ekonomik bağlama duyarlı bir şekilde tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. 2030 yılında dünya genelinde 1,4 milyar insanın 60 yaş ve üzerinde olacağı ve bunların büyük çoğunluğunun düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşayacağı tahmin edilmektedir (WHO, 2023: 9). Özetle dünyanın şu anda küresel yaş yapısında bir değişim yaşanmaktadır (Beard ve Bloom, 2015; Zimmer ve McDaniel, 2016: 1).

Nüfus yaşlanması, belirgin bir toplumsal cinsiyet boyutu taşımaktadır. Küresel ölçekte 60 yaş ve üzeri nüfusun çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır; bu yaş grubundaki kadın sayısı 2000 yılında 337 milyondan 2025 yılında 664 milyona yükselmiş olup 2050 yılına kadar 1,13 milyara ulaşması öngörülmektedir (United Nations, 2026). Özellikle ileri yaşlarda kadınların sayısal üstünlüğü belirginleşmekte; 2025 itibarıyla 80 yaş ve üzeri nüfusun %62'sini kadınlar oluşturmaktadır (United Nations, 2026). Bu durum kısmen kadınların daha uzun süre hayatta kalmalarından kaynaklanmakta; ayrıca ileri yaşlarda kadınlar Alzheimer hastalığı ve diğer demans türleri gibi nörolojik hastalıkların yükünü daha fazla taşımaktadır (United Nations

Department of Economic and Social Affairs, 2026). Bu demografik gerçeklik, yaş dostu kent planlamasının toplumsal cinsiyet farklılıklarını da hesaba katan, katmanlı ve kesişimsel bir perspektifle tasarlanması gerektiğini göstermektedir.

Nüfusun yaşlanması, hızlı kentleşme ile eş zamanlı ilerleyen ve birbirleriyle etkileşim içinde olan iki temel demografik eğilimdir. Günümüzde dünya nüfusunun %55'i kentsel alanlarda yaşamaktadır ve bu oranın 2050 yılına kadar %68'e çıkması beklenmektedir (United Nations, 2018; WHO, 2018: 1). Küresel olarak nüfusun kentsel alanlarda birikmesi, yaşlı nüfusun da gelecekte kentlerde daha fazla toplanacağı anlamına gelmektedir (Yakar, 2014: 561). 2000 ile 2015 yılları arasındaki rakamlara göre, 60 yaşın üzerindeki nüfus kentsel alanlarda %68 artarken, bu oran kırsal alanlarda %25 olarak belirlenmiştir (United Nations, 2015: 2). Birleşmiş Milletler projeksiyonları, kentleşme eğiliminin 2050'ye kadar sürmeye devam edeceğini göstermektedir (United Nations, 2025:15). Yaşlı nüfusun kentlerde yoğunlaşması, kentsel planlama ve yaşam çevrelerinin yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Kentsel yaşlanmanın mekânsal boyutlarına ilişkin güncel araştırmalar, yaşlı bireylerin kentsel hizmetlere erişiminin genç nüfusa kıyasla belirgin biçimde kısıtlı olduğunu ortaya koymaktadır (Chen vd., 2025). Örneğin, yaşlı nüfusun kamusal hizmet tesisleri içinde özellikle sağlık hizmetlerine yöneldiğini ve hizmet sunumu ile talep arasında belirgin bir uyumsuzluk bulunduğu tespit edilmiştir (Chen vd., 2025). Dolayısıyla, kentsel planlamanın, geleneksel işlev odaklı mekânsal gelişim yaklaşımının ötesine geçilerek, farklı yeteneklere sahip kişilerin kapsayıcılığına öncelik vermesi ve sosyo-mekânsal adalet ilkelerini de içermesi gerektiği vurgulananmaktadır (Drilling vd., 2025: 326-337). Bu durum, kentleşme ve yaşlanmanın kesişim noktasında bütüncül ve çok disiplinli bir planlama yaklaşımının gerekliliğini göstermektedir.

Dünyada hızlı kentleşmenin devam etmesi ile nüfusları daha da artan kentlerin, aynı zamanda yaşlanma eğilimine girmesi, kent yaşamının tüm yaş gruplarıyla birlikte değerlendirildiğinde, özellikle yaşlılara yönelik büyük etkilerinden söz etmeyi gerektirmektedir (Mandıracıoğlu, 2010: 44). Bu bağlamda kentsel mekânda meydana gelen değişiklikler, yaşlıların yaşam çevrelerini ve buna bağlı olarak mekân kullanımlarını sınırlayabilmektedir. Bu çevrelere ani gelişen çeşitli kriz durumlarında, mesela pandemi süreçlerinde yapılan yaşa bağlı kısıtlamalar (sokağa çıkma yasağı vb.) ile ilişkili olarak ihtiyaç duydukları şeylere erişmek daha da güçleşebilmektedir. Dolayısıyla yaşlı yetişkinlerin hem gündelik yaşamlarında mekânları nasıl kullandıklarını hem de pandemi gibi olağandışı zamanlarda bu mekânsal kullanımdaki değişiklikleri anlamak önemlidir. Bu nedenle, yaşlı yetişkinlerin kentsel mekândaki gündelik deneyimlerini bütünlüklü bir biçimde anlayabilmek için, yaşlanma sürecinin farklı gelişmişlik düzeylerindeki kentlerde nasıl tezahür ettiğini karşılaştırmalı olarak ele almak gerekmektedir.

Küresel yaşlanma eğilimi bölgeler arasında farklı hızlarda ilerlemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu süreç, gelişmiş ülkelere kıyasla daha geç başlamış olmakla birlikte çok daha hızlı bir biçimde ilerlemekte (Yakar, 2014: 561) ve bu ülkelerin hazırlıksız yakalanma riskini artırmaktadır. Demografik geçişte olduğu gibi yaşlanma deneyimini de biraz daha geç yaşamaya başlayan gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde; 1950 yılında toplam nüfusun % 3,8'i (66 milyon kişi) yaşlılardan meydana gelirken, bu oran 2020'de %7,4'e (482 milyon kişi) yükselmiş, 2050 yılında %14,2'ye (1.2 milyar kişi) ulaşması beklenmektedir (United Nations, 2019). Yine BM verileri, 1950'de dünyadaki 65 ve üstü yaştaki nüfusun %51'i gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde yaşadığı halde; yapılan projeksiyonlar 2050'de bu oranın %78'e yükseleceğine işaret etmektedir (United Nations, 2019: 240-241). Nüfus yaşlanması, gelişmişlik düzeylerine göre farklı hızlarda ilerlemektedir. Gelişmiş ülkelerde 65 yaş ve

üzeri nüfus oranı 2023'te %20 iken 2050'de %28'e ulaşacaktır (United Nations, 2023). Az gelişmiş ülkelerde ise bu oran henüz %4'ün altında olmakla birlikte, sayısal artış önemlidir: 2023'te 42,6 milyon olan yaşlı nüfus, 2050'ye kadar üç katına çıkarak 118,5 milyona ulaşacaktır (United Nations, 2023). Bu durum, zenginleşmeden önce yaşlanma riskini beraberinde getirmekte ve gelişmekte olan ülkelerin(Türkiye dâhil) sosyal koruma sistemlerini, sağlık hizmetlerini ve kentsel altyapılarını yaşlanan nüfusa uyarlaması için sınırlı bir zaman aralığı sunmaktadır.

Yaşlı insanlar ekonomik, sosyal, kültürel ve ailevi kaynaklar olarak değerli görülürken, yaşlanan nüfus aynı zamanda azalan bir işgücü ve sağlık hizmetleri, sosyal bakım ve sosyal emeklilik için daha yüksek talep ile ilişkilendirilmektedir (Beard ve Bloom, 2015: 65). Bu nedenle nüfusun yaşlanması, dünyadaki hemen hemen her toplumu etkileyen güncel bir küresel temel politika sorunu olarak kabul edilmektedir (WHO, 2015b: 11; Zimmer ve McDaniel, 2016: 1). Yaşlanan bir topluma doğru demografik geçişin işe yaraması için toplumsal yaşlanma sürecinin neden olduğu zorluklara ve fırsatlara başarılı bir şekilde çözüm üretilmesi gerekmektedir (WHO, 2018: 27). Demografik dönüşüme zamanında ve yeterli düzeyde uyum sağlanamaması durumunda, sağlık harcamalarından sosyal bakım maliyetlerine, işgücü kayıplarından kentsel altyapı yetersizliklerine kadar geniş bir yelpazede toplumsal maliyetler ortaya çıkacaktır (WHO, 2015b). Dolayısıyla, küresel nüfusun bu meselesi günümüzün şehir planlaması çalışmalarında dikkate alınması ve bu küresel nüfus projeksiyonlarına hitap eden ve yanıt veren yaşanabilir bir kentsel çevre yaratmak için sürdürülebilir bir yaklaşım benimsenmesini gerekli kılmaktadır (Chao, 2018; Rémillard-Boilard, 2018). Toplumsal yaşlanma sürecinin getirdiği zorluklara uyum sağlamak, hükümetlerin önümüzdeki yıllarda, örneğin konut, istihdam, ulaşım ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda çok çeşitli politikalar geliştirmesini gerektirecektir. Hükümetlerin sadece mevcut yaşlı nüfusun ihtiyaçlarına cevap vermeye değil, aynı zamanda bu demografik değişimi

öngörmeye ve insanların yaşlandıkça iyi bir yaşam kalitesine sahip olabilmelerini sağlamak için proaktif bir şekilde çalışmaya teşvik edilmesi de bir zorunluluktur (Rémillard-Boilard, 2019: 9). Yaşlanmanın bütün insanların deneyimleyebileceği bir süreç olduğundan hareketle, yaşanan çevrenin yaşlılar için yeniden düzenlenmesi ve yaş dostu hale getirilmesi önemlidir.

Yaşlı insanların içinde yaşadığı birçok mekânsal birim (ev, mahalle, kent gibi) onların değişen ihtiyaçlarına göre tasarlanmadığından, onlar mekândaki kısıtlayıcılığı en aza indirmek için desteğe ihtiyaç duyabilir. Yaşlı yetişkinlerin erişilebilir ve uygun fiyatlı ulaşım, barınma, sağlık hizmetleri, güvenlik ve toplum katılımı fırsatları bu bağlamda önem taşımaktadır. Bu durumda uygun alt ve üst yapılar yoluyla, yaşlıların yaşam koşulları desteklenirse, onların uzun yıllar aktif vatandaşlar ve gönüllüler olarak hayata devam etmeleri, zamanlarını ve deneyimlerini toplulukları zenginleştirmeye kullanmaları sağlanabilir (Demirbilek ve Özgür, 2017: 19). Yerinde yaşlanma sürecinin yaşlı bireylerin perspektifinden anlaşılması, politika yapımı açısından kritik önem taşımaktadır. Gibson ve arkadaşları (2024), 80 yaş ve üzeri bireylerle yürüttükleri nitel çalışmada, katılımcıların evlerini aidiyet, özgürlük, özerklik ve bağımsızlık ile ilişkilendirdiklerini ortaya koymuştur. Ancak bu tercihin sürdürülebilirliği, sağlık ve hareketlilik koşullarının yanı sıra mali kaynaklar ve sosyal destek ağlarına erişime bağlıdır. Bu nedenle yerinde yaşlanma politikalarının, söz konusu yapısal eşitsizlikleri dikkate alarak daha adil kaynak dağılımı ve daha güçlü yerel destek mekanizmaları geliştirmesi gerekmektedir (Gibson vd., 2024: 4-8). Kentsel ve kırsal alanlarda yerel ortamların kapsayıcı olmasını ve yaşlılar düşünülerek tasarlanmasını sağlamak, hızla büyüyen bu nüfus grubunun ihtiyaçlarını karşılamada önemli rol oynayacaktır.

Son yıllarda kentlerin yaş dostu olma düzeylerini artırmalarını teşvik etmek için çok sayıda çerçeve geliştirilmiştir (Özgür ve Kılınç, 2022). Bunlardan en popüler olanı genel olarak yaşam çevrelerinin, özelde kentlerin yaşlı insanlara uygun bir hale

getirilmesinin gerekliliği üzerine, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2006 yılında başlatılan *Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar* (Age-friendly Cities and Communities) çerçevesidir. Buna ek olarak, “*Küresel Yaş Dostu Kentler: Bir Rehber*” isimli çalışma, 2007 yılında yayınlanmış ve bu kılavuz, yaş dostu bir kentin temel özelliklerini sekiz alanda özetlemiştir (WHO, 2007a). Bu çerçeve, yaşamın mümkün olduğunca çok yönünü kapsayarak yaş dostu olma konusunda bütüncül bir yaklaşım benimsemeye çalışmaktadır. Yaş dostu kentler oluşturmak, çoklu disiplin katkısı gerektiren bir çaba olup, farklı paydaşların işbirliğine davet edildiği bir süreçtir. Kentleri yaşlı bireyler için daha yaşanabilir hale getirmek hem fiziksel çevreyi hem de sosyal çevreyi hedef alan çeşitli müdahaleleri gerektirecektir. Nüfusun yaşlanması ve kentleşme eğilimlerine yanıt olarak küresel yaş dostu topluluk hareketi son onbeş yılda önemli ölçüde büyümüş ve güçlenmiştir; giderek artan sayıda kent ve topluluk, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik girişimleri benimsemektedir (WHO, 2023: 2). Nitekim Dünya Sağlık Örgütü “*Yaş Dostu Şehirler ve Topluluklar Küresel Ağı*” güncel olarak 57 ülkede 1739 şehir ve topluluğu kapsamakta ve 370 milyondan fazla kişiyi içermektedir

DSÖ, 2023 yılında “Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar için Ulusal Programlar” başlıklı bir rehber yayınlayarak bu çerçevenin kurumsallaşmasını hızlandırmıştır (WHO, 2023). Bu rehber, ortaklıklar, liderlik, kaynak tahsisi, kapasite geliştirme ve izleme-değerlendirme gibi kritik alanlarda ulusal düzeyde yapılandırılmış programlar oluşturulmasını önermektedir. Bununla birlikte, Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar Anketi farklı dil ve kültürel bağlamlarda doğrulanarak küresel ölçekte standartlaştırılmış bir ölçme aracı olarak geliştirilmektedir (Dikken vd., 2020). Bu gelişmeler, yaş dostu kent hareketinin yalnızca bir ilke beyanı olmaktan çıkarak kanıta dayalı ve ölçülebilir bir politika çerçevesine dönüştüğünü göstermektedir.

Yaş dostu kent hareketi, son yirmi yılda küresel ölçekte önemli bir ivme kazanmıştır (WHO, 2007; WHO, 2018; Rémillard-Boilard vd., 2021). Avrupa'da

İspanya'nın Bilbao kenti, İrlanda'nın Dublin şehri ve Birleşik Krallık'ın Manchester bölgesi, yaş dostu politikaları kapsamlı biçimde uygulayan öncü örnekler arasında yer almaktadır. Asya-Pasifik bölgesinde Japonya'nın Akita ve Kobe kentleri, Güney Kore'nin Seul'ü ve Avustralya'nın Melbourne'u dikkat çekici uygulamalar geliştirmiştir. Kuzey Amerika'da New York City'nin yaş dostu girişimleri ve Kanada'nın British Columbia eyaletindeki kapsamlı programlar örnek gösterilebilir. Bu kentlerin deneyimleri, yaş dostu çevre oluşturma'nın fiziksel altyapı düzenlemeleri, sosyal katılım, erişilebilir ulaşım, uygun konut seçenekleri ve toplumsal saygı gibi çok boyutlu müdahaleleri gerektirdiğini ortaya koymaktadır (WHO, 2007; WHO, 2015b). Yaş dostu hareket, kentlerin yaş dostu girişimleri benimsemesini teşvik ederek politika, araştırma ve farklı disiplinlerden çeşitli aktörlerin dikkatini çeken küresel bir ilgi alanı haline gelmiştir. Yaş dostu gelişmeler, ilgili alanlardan bu alana yönelik artan ilgiyi yansıtacak şekilde, yaşlanmaya ilişkin ulusal ve uluslararası bilimsel konferanslarda da daha sistematik bir şekilde tartışılmaktadır (Lehning ve Greenfield, 2017).

Yaş dostu kent hareketinin küresel ölçekte kazandığı ivmeye karşın, bu hareketin kentsel eşitsizlikleri yeterince ele alıp almadığı da tartışma konusudur. Buffel ve Phillipson (2023), kentsel yaşlanma deneyiminin kemer sıkma politikaları, kentsel dönüşüm baskıları ve hizmetlerin özelleştirilmesi gibi yapısal faktörlerden derinden etkilendiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda yazarlar, “eleştirel kentsel gerontoloji” kavramını öne sürerek mekânsal adalet, hareketlilik adaleti ve koruyucu sosyal mekânlar oluşturulmasının gerekliliğini vurgulamıştır (Buffel ve Phillipson, 2024). Bu eleştirel perspektif, yaş dostu çevre tartışmasının yalnızca fiziksel altyapı düzenlemelerini değil, kentsel eşitsizliklerin yapısal kaynaklarını da sorgulaması gerektiğine işaret etmektedir.

Yaş dostu kent hareketinin küresel ölçekteki bu kurumsallaşma sürecini anlamlandırabilmek ve yerel bağlamlara uyarlayabilmek için, mekân ve yerin kuramsal

temellerine inmek kaçınılmaz bir gerekliliktir. Yukarıda belirtilen küresel yaşlanma eğilimleri, yerel ölçekte de karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda, yaşlanmanın mekânsal boyutlarını anlamak için coğrafi bir bakış açısı önemli hale gelmektedir (Özgür ve Yakar, 2021). “Yaş dostu çevreler”, yer ve mekândan bağımsız bir şekilde ele alınabilecek bir konu değildir. Yaşlanma araştırmalarında *ilişkisel mekân* kuramlarının benimsenmesi, yaşlılık deneyiminin belirli bir çevre içinde sabitlenmiş olmadığını, aksine çok ölçekli ilişkiler ağı içinde sürekli yeniden üretildiğini kavramak açısından önemlidir. Lefebvre, Foucault, Harvey ve Soja gibi önemli düşünürler sayesinde mekân ve mekânsallık, sosyal teoriyle ilişkilendirilerek, toplumsal yaşamın inşasındaki ve dönüştürülmesindeki rolüne dikkat çekilmiştir (Özgür ve Yakar, 2021: 4) Bu durumda, göreceli ve ilişkisel mekân yaklaşımları önemli hale gelmiştir. Bir düzeyde, esas olarak 1950'ler ve 1960'larda ortaya çıkan pozitivist bir gelenekte görünür hale gelen mekân, tüm insan eylemlerinin (ister tekil, ister kolektif olarak yerel ya da küresel ölçeklerde olsun) üzerinde geliştiği özelliksiz, nötr ve evrensel bir şablon olarak görülmüştür (Andrews vd., 2013: 1341). Massey'in önerdiği ilişkisel mekân yaklaşımına göre “mekân”, yerelden küresele her ölçekteki ilişkiler ağının bir parçası olan, birbirinin içine geçen ve geçmeyen toplumsal ilişkilerin muazzam karmaşıklıklarının eşzamanlılığından yaratılmaktadır (Massey 1994: 265). Böyle bir bakış açısı, mekânsal fikirlerin üretimini mekânsallığın üretiminden bağımsız olarak kavrayamayacağımızı, yani coğrafyanın görüşlerinin ancak sosyal ve mekânsal bağlama başvurarak anlaşılabilceğinin ortaya koymaktadır (Özgür ve Yakar, 2021: 5). Sosyal teorideki ana gelişmelerden biri olarak sosyal hayatta mekânın öneminin giderek daha fazla anlaşılması, beşeri coğrafyada ve diğer sosyal bilimlerde, onu teori ve ampirik araştırmanın ayrılmaz bir konusu haline getirmeye çalışmayı (mekansal dönüşü) sağlamıştır (Sayer, 2000: 106). Bireyin ya da toplumun yaşlanma süreci de mekânla ilişkilidir. Yaşlanma bir evden bir mahalleye, kente, bölgeye; bir ülkeden, kıtaya ve

dünyaya kadar değişen ölçeklerde mekânda karşılık bulmakta, mekânı etkilemekte ve dönüştürmektedir veya mekâna yönelik çeşitli arz ve talepleri şekillendirmektedir (Özgür ve Yakar, 2021: 2).

İlişkisel mekân yaklaşımının yaşlanma araştırmalarına uygulanması, son yıllarda önemli kuramsal katkılar üretmiştir. Wanka ve arkadaşları (2018), yaşlanmanın yalnızca yapısal bir kategori değil, sürekli ve dinamik bir süreç olarak kavranması gerektiğini vurgulayarak mekânın bu süreci görünür kılmadaki rolüne dikkat çekmiştir. Bu perspektife göre yaşlanma deneyimi; toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite ve bedensel yeterlilik gibi diğer sosyal kategorilerle kesişimsel bir biçimde iç içe geçmektedir (Wanka vd., 2018). Yarker vd. (2024) ise yerin ilişkisel kavramsallaştırmasının “yerinde yaşlanma” araştırmalarına nasıl uygulanabileceğini, yaşlıların yaşam çevrelerinin sabit değil, sürekli oluşum hâlinde olan ilişkisel ağlar olarak anlaşılması gerektiğini ortaya koymuştur.

Yerle ilgili ilişkisel teoriler, yerlerin ilişkilerini ve bağlantılarını vurgulayan sosyal bilimlerdeki daha geniş bir ilişkisel dönüşten yararlanmıştır (Yarker vd., 2024: 2). Bir yeri anlamlandırmak için diğer yerlerle kurduğu bağlantılar üzerinden sabit veya yerinde bulunmayan, ancak dolaşan çeşitli varlıklar aracılığıyla oluşturulan “kaleidoskopik ağlar” ve “ilişkisel bağlantılar ağı” aracılığıyla oluşturulmuş olarak görülmelidir (MacLeod ve Jones, 2007: 1179). Andrews ve arkadaşlarının (2013: 1360), çalışmalarında sunduğu bir örnekte, kentsel alanlarda yaşayan ve sayıları giderek artan yaşlıların yaşamlarını etkileyen kentsel politikaların, artık sadece yerel tezahürler olmaktan çıkıp dünyanın diğer bölgelerinde geliştirilen politika modellerinden yararlandıkları ölçüde daha geniş bir ilişkisel bağlamda nasıl anlaşılması gerektiğini göstermiştir. Ayrıca yerin bu kavramsallaştırmasının “yerinde yaşlanma” araştırmalarına nasıl uygulanabileceğine dair sunduğu örnekte, *yaş dostu* politikaların ve yaşlıların yaşamlarını etkileyen diğer politikaların söylemlerinde ve uygulamalarında

nasıl kullanılacağı ele alınmıştır (Andrews vd., 2013: 1360). Açık kavramsal uyum dikkate alındığında, “yer temelli politika” bağlamında yerin doğasına, özellikle de Yaş Dostu Kentler (Lui vd., 2009; Plouffe ve Kalache, 2010) kavramına ve bu kavramın temelinde yatan amaca odaklanması olağandır. Yerin ilişkisel doğasına ilişkin bu kuramsal tartışmalar, yaş dostu kent planlamasının coğrafya disipliniyle olan bağlantısını ortaya koymuş ve coğrafi bir bakış açısının bu alandaki katkı potansiyelini belirginleştirmiştir.

Yaş dostu bir kent yaratmak, büyük ölçüde mekânsal bir bakış gerektirmektedir. Coğrafya disiplini de böyle bir bakışa sahip olduğu ve olaylara bu perspektiften baktığı için konuyla ilişkilidir. Sosyal gerontolojide coğrafi araştırmanın rolü, yaşlı insanların, yaşlanma süreciyle bağlantılı bir şekilde belirli çevrelerde yaşadığının, bu çevreleri kullandığının ve deneyimlediğinin ortaya çıkmasıyla, yani çevrenin yaşlanma sürecini etkilediğinin görülmesi ile daha iyi anlaşılmıştır (Sylvestre, 1999: 214-215). Ayrıca yaşlıları etkileyen sosyal problemlerin, adaletsizliklerin ve eşitsizliklerin bulundukları yer ve çevre ile ilişkilendirildiği, bu nedenle yaşlı insanların koşullarının mekânsal ve konumsal boyutları olduğuna dair gelişen bir kabul ortaya çıkmıştır (Sylvestre, 1999: 215).

Bu geniş çerçeve içinde yaşlıların kentsel mekânla kurduğu ilişkiyi anlamlandırabilmek için yalnızca fiziksel çevre koşullarına odaklanmak yeterli değildir; yaşlıların bu çevreyle gündelik yaşamda nasıl etkileşime girdiğini de ele almak gerekmektedir. Gündelik yaşam bireylerin günlük zaman bütçesi içinde her gün tekrarlanan rutin faaliyetlerini ifade etmekte; çeşitli pratiklerin ve sosyal bağların ortaya çıkarıldığı, geliştirildiği ve yeniden üretildiği bir birleşme noktası olarak işlev görmektedir (Lefebvre, 1991; de Certeau, 1984). Gündelik yaşam, bağlam bağımlı bir yapıya sahip olduğundan zamana ve mekâna göre hem toplumdaki değişikliklerden hem de bireylerin yaş, cinsiyet ve istihdama katılım gibi kişisel özelliklerinden etkilenecek

şekillenmektedir. Yaş, gündelik yaşamı belirleyen temel faktörlerden biridir (Schwanen ve Ziegler, 2011). Özellikle yaşlılık döneminde işlevsel kapasite, hareketlilik olanakları ve çevreyle kurulan ilişkinin niteliğinde ortaya çıkan değişimler, gündelik ritimlerin, ev içi ve ev dışı faaliyetlerin ve kentsel erişim örüntülerinin yeniden düzenlenmesine yol açabilmektedir (WHO, 2007; 2016; Schwanen ve Páez, 2010). Başka bir deyişle, yaşlı yetişkinlerin gündelik yaşamlarında çeşitli faktörler farklı biçimlerde işlemekte; bu durum onların gündelik yaşam pratiklerini diğer nüfus gruplarından farklı şekilde deneyimlemelerine yol açmaktadır. Gündelik yaşamdaki bu farklılaşmanın mekânsal-zamansal bağlamda anlaşılması, yaşlı yetişkinler için gerçekleştirilecek sosyal ve mekânsal düzenlemeler açısından kritik bir öneme sahiptir.

Yaşlıların gündelik yaşam pratiklerini mekânsal-zamansal bir perspektiften kavramak için bu çalışma, Hägerstrand'ın kavramsallaştırdığı *zaman coğrafyası* yaklaşımından yararlanmaktadır. Zaman coğrafyası, bireylerin zaman ve mekân içindeki hareketlerini, kısıtlılıklarını ve faaliyetlerini analiz etmeye olanak tanıyan güçlü bir kavramsal çerçeve sunmaktadır (Hägerstrand, 1970; Ellegård ve Svedin, 2012). Bu yaklaşıma göre her birey, fiziksel kapasitesi, ulaşım olanakları ve toplumsal koşullarla sınırlanan bir *zaman-mekân prizması* içinde hareket etmektedir. Yaşlı bireyler söz konusu olduğunda bu prizma genellikle daralmakta; hareket mesafeleri kısalmakta, ev dışında geçirilen süre azalmakta ve uğranılan mekânların çeşitliliği sınırlanmaktadır (Schwanen ve Páez, 2010). Zaman coğrafyası, bu nedenle yalnızca bireylerin nerede ve ne zaman hareket ettiğini değil, hangi kısıtlar altında hareket edebildiğini de görünür kılmaktadır (Hägerstrand, 1970; Miller, 2004; Ellegård, 2019). Bu durum, yaşlıların gündelik pratiklerini anlamlandırmak ve yaş dostu çevre planlamasına somut veriler sunmak açısından doğrudan işlevseldir. Bu yaklaşım sayesinde, yaşlı topluluğu inşasının, yaşlı yetişkinlerin zaman-mekân yönetimi, kentsel yaşlı hizmet tesis yeri seçiminin ve sosyal yardım hizmetlerinin sunumunu kolaylaştırabileceği

vurgulanmaktadır (Chai ve Liu, 2002). Bu çalışma, zaman coğrafyasının sunduğu araçları kullanarak yaşlıların gündelik ritimlerini, ev içi ve ev dışı pratiklerini ve mekânsal hareketlilik örüntülerini ortaya koymayı amaçlamaktadır

Bu bağlamda, Türkiye, yaşlı nüfusun giderek arttığı gelişmekte olan ülkelerden biri olarak yaşlanma çalışmalarında giderek daha fazla önem kazanmaktadır(Özgür ve Yakar, 2026a ve 2026b). Nüfusun büyük ölçüde kentlerde, özellikle de metropollerde yoğunlaşmış olması, yaşlanmanın geleceğinin de büyük ölçüde kentsel mekânda şekilleneceğini göstermektedir. Türkiye'nin 2023 yılı itibarıyla yaşlı bir toplum olma eşiğine ulaşması da bu süreci daha görünür hale getirmiştir. Buna karşılık Türkiye'de yaş dostu çevreler üzerine yapılan araştırmaların sınırlı olması, bu alandaki bilgi ihtiyacını artırmaktadır. Bu bağlamda, tezde Dünya Sağlık Örgütü(DSÖ)'nün “Yaş Dostu Çevreler” yaklaşımı, Ankara'nın Çankaya ilçesine bağlı Ayrancı ve İlkadım mahalleleri üzerinden ele alınmaktadır. Yoğun yaşlı nüfusu nedeniyle Çankaya, yaş dostu çevrelerin değerlendirilmesi açısından uygun bir araştırma alanı sunmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, söz konusu iki mahallede yaşayan yaşlıların gündelik yaşam pratikleri anlaşılmaya çalışılmış; mevcut durum değerlendirilmiş ve buradan hareketle bu mahallelerin nasıl daha yaş dostu bir çevreye dönüştürülebileceğine ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

Araştırma alanı olarak Ankara kentinin Çankaya ilçesinin neden seçildiği cevaplanması gereken bir sorudur. Ankara metropoliten alanı 2025 yılı itibarıyla %11,1 yaşlı nüfus oranı ile yaşlı kategorisine yeni girmiş alanlardan biridir (TÜİK, 2026). Ancak yaşlanma örüntüleri, kentsel alanda ilçe ve mahalle ölçeğinde büyük ölçüde değişmektedir (Özgür ve Yakar, 2021). Nitekim Çankaya ilçesi, Ankara büyükşehir merkez ilçeleri içinde sayısal ve yapısal yaşlanmanın en yüksek olduğu mekânsal birimdir. Çankaya, 2025 yılında 141.517 yaşlı sayısı ile Ankara'nın, fakat aynı zamanda Türkiye'nin en fazla yaşlıya sahip ilçesidir (TÜİK, 2026). Yanı sıra bu ilçe, 2024

yılında %14,9 oranı ile de Ankara'nın merkez ilçeleri arasında en fazla yaşlı nüfus oranına (yapısal yaşlanma düzeyine) sahip idari birim durumundadır (TÜİK, 2026). TÜİK(2026) verilerine göre araştırmanın pilot bölgelerinden biri olan Ayrancı Mahallesi'nin 15.682 toplam nüfusu içerisinde yaşlı nüfus 3.332 kişidir yani, mahalle yaşlı oranı %21,2 ile yapısal yaşlanma düzeyi olarak çok yaşlı kategorisinde yer almaktadır. İlkadım Mahallesi'nin ise 12.520 toplam nüfusu içerisinde yaşlı nüfus sayısı 2.181 kişidir ki bu da %17,4'lik bir yaşlı oranına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, birbirine komşu bu iki mahallede yaşlı nüfus miktarının ve toplam nüfus içinde yaşlıların oranının yüksek olması nedeniyle yaşlanma gittikçe daha görünür bir hâl almıştır ve araştırma alanı olarak seçilmeyi hak etmektedir.

1.2. Tezin Amacı, Araştırma Problemleri ve Soruları

Bu çalışmanın amacı, kentsel ortamlarda yaşlıların yaşlanma deneyimlerini, gündelik yaşam pratiklerini ve mekân kullanımlarını anlamak, bu bağlamda yaşadıkları çevrelerin onların sesinden “yaş dostu” hale getirilmesi için öneriler üretmektir.

Bu tez, üç temel argüman üzerine inşa edilmiştir: Birincisi, yaşlıların gündelik yaşam pratikleri ve mekân kullanımları, yaşam kalitelerinin ve yerinde yaşlanma kapasitelerinin belirleyicisidir. İkincisi, yaş dostu çevrelerin oluşturulması yaşlıların sesinin duyulması ve deneyimlerinin anlaşılmasıyla mümkündür. Üçüncüsü, coğrafi bir bakış açısı, özellikle zaman-mekân kullanımı ve yerleşik yaşlanma kavramları, yaş dostu kent planlamasına özgün katkılar sunabilir. Bu argümanlar çerçevesinde tez, Çankaya'daki yaşlıların gündelik deneyimlerini derinlemesine analiz ederek hem mevcut durumun eleştirel bir değerlendirmesini sunmakta hem de yaş dostu bir çevrenin inşası için somut öneriler geliştirmektedir.

Bu doktora tezi, iki ana araştırma problemine odaklanmaktadır. Birincisi, Çankaya'da yaşayan yaşlı insanların (65 ve üzeri yaştaki yetişkinlerin) yaşlanma deneyimlerinin ve bu deneyimler içinde gündelik yaşam pratiklerinin ve mekân

kullanımının nasıl olduğudur. İkincisi ise, yaşlı insanların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve yaşam çevrelerinin “yaş dostu” hale getirilmesi için neler yapılabileceğidir.

Bu tez çalışması, ana araştırma problemleri bağlamında ve iki mahalle özelinde şu soruların cevaplarını aramaktadır:

1. Çankaya ilçesinde oturan yaşlı insanlar, yaşlanma sürecini nasıl deneyimlemektedir?

2. Kentsel bir çevrede yaşamak, yaşlı yetişkinler için ne tür avantajlar sunmaktadır ve zorluklar yaratmaktadır?

3. Yaşlılar, yaşlılık dönemlerinde yaşam çevrelerini (ev, apartman/site, mahalle/sem, kent, yazlık ve/veya belki başka yerleri) nasıl kullanmaktadır?

4. Çankaya ilçesi, ne kadar yaş dostu bir çevredir? Bu açıdan alanın güçlü ve zayıf yönleri ile fırsatları ve tehditleri nelerdir?

5. Yaşlıların gözünden “yaş dostu” bir ev, mahalle ve kent nasıl olabilir? Bunu yaratmak için neler gereklidir?

6. Yaşlılar, evden kent ölçeğine kadar yaşam çevrelerinin kendilerine uygun hâle gelmesi/getirilmesi ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi için (ailelerinden, muhtarlıklardan, ilçe ve büyükşehir belediyelerinden ve hükümetten) neler beklemektedir?

7. Çankaya ilçesi nasıl “yaş dostu” hale getirilebilir?

8. Çankaya ilçesi, yaş dostu çevreler açısından Ankara metropolüne model olabilir mi?

1.3. Tezin Önemi

Kentleşme ve nüfus yaşlanması, 21. yüzyılda insanlığın karşı karşıya olduğu iki önemli küresel olgudur; kentler hızla büyüyüp gelişirken, yaşlıların sayısı önemli ölçüde artmaktadır (WHO, 2007:1). Son yıllarda Türkiye nüfusunda da yaşlanma eğilimi

gözenmekte ve ülkenin ulusal yaş yapısında ciddi değişimler yaşanmaktadır (Behar, 2006: 23; Özgür, 2019: 80). TÜİK'in 2025 yılı verilerine göre, 65 ve üzeri yaş grubunu kapsayan yaşlı nüfus, 2020 yılında 7.953.555 kişi iken son beş yılda %20,5 oranında artarak 2025 yılında 9.583.059 kişiye ulaşmıştır (TÜİK, 2026). Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı ise 2020 yılında %9,5 iken 2025 yılında %11,1'e yükselmiştir: 2025 yılı itibarıyla yaşlı nüfusun %44,7'sini erkekler, %55,3'ünü ise kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK ve UN Women Türkiye, 2026: 27). Nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfus oranının 2030 yılında %13,5, 2040 yılında %17,9, 2060 yılında %27,0, 2080 yılında %33,4 ve 2100 yılında %33,6 düzeyine ulaşacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2026). Demografik veriler, doğurganlığın düşüşü ve yaşam beklentisinin yükselişinin etkisiyle (yerelde iç göçler de etkilidir) Türkiye nüfusunun yaşlı bir nüfus haline geldiğini göstermektedir (Eser ve Aksu, 2021: 547). Bu durumda yaşlılık gelecekte hem devlet kurumları hem de bu süreci yaşayanlar ve yakınları için bir zorluk olarak kalmayı sürdürecektir. Bu nedenle yaşlanmanın nerede ve farklı yerlerdeki farklı insanlar tarafından nasıl yaşandığını ve toplumları, ekonomileri ve çevreleri her düzeyde nasıl dönüştürdüğünü anlamak, araştırmaların, politika ve programların geliştirilmesi için çok önemli hale gelecektir (Özgür, 2019: 81). Bu bağlamda Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2005 yılında başlatılan *Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar* (Age-friendly Cities and Communities) (WHO, 2007) ve daha yakın zamanlarda *Yaş Dostu Çevreler* (Age-friendly Environments) şeklinde geliştirilen anlayış (WHO, 2017), katılım açısından yaşlıların yaşam kalitesi ve yaşam memnuniyeti üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Alley vd. (2007: 4) yaş dostu bir kenti yaşlıların aktif olarak dâhil olduğu, değer verildiği ve ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılayan altyapı ve hizmetlerle desteklendiği bir yer olarak tanımlamaktadır. Yani yaş dostu bir kent, hem sosyal hem de mekânsal boyutları bir araya getirerek yaşlılara çeşitli fırsatlar sunan bir çevre anlayışını ifade etmektedir.

Yaş dostu kentler ve topluluklar ile ilgili araştırmalar genel olarak insanlığın çoğunluğunu etkileyen makro olayları analiz etmeyi politika düzeyinde hedeflemiş, gündelik yaşamın içerisinde saklı olan insan edimleri ve etkileşimleri çoğunlukla ya görmezden gelinmiş ya da daha başka kavramlar ve bakış açıları içinde çalışma öncelenmiştir. Ancak kentsel planlama ve politikaların toplumsal olanla ilişkisinin kurulmasında, belirli alanlarda kişilerarası farklılıkların anlaşılması ve bunun üzerine etkin politikalar geliştirilmesinde gündelik yaşam çalışmaları önemli bir yere sahiptir (Guma vd., 2023). Nitekim mikro düzeydeki koşulların anlaşılması, makro düzeydeki süreçlerin yönetilmesi, planlanma çalışmaları ve politika üretimi için gerekli bir başlangıç noktası sunmaktadır. Lefebvre'nin (1991) gündelik yaşam eleştirisi ve de Certeau'nun (1984) pratikler üzerine geliştirdiği kuramsal çerçeve, bu mikro ölçekli analizlerin teorik zeminini oluşturmaktadır. Benzer biçimde, Schwanen ve arkadaşları (2012) yaşlıların gündelik hareketlilik pratiklerinin mekânsal bağlamla derin bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymuştur. Zira yaşlanma krizi, yalnızca üst düzey yetkililer ve resmi belgelerle değil, aynı zamanda gündelik yaşamda kararlar alan bireyler düzeyinde de ele alınmayı gerektirmektedir. Yaş dostu kentler ve topluluklara ilişkin mevcut çalışmaların büyük bölümü doküman analizine dayalı olup karşılaştırmalı bir perspektiften mikro ölçekli insan deneyimlerini inceleyen araştırmalar oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma, karşılaştırmalı bir yaklaşımla yaş dostu kentler ve topluluklar bağlamında somut öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Öte yandan, zaman coğrafyası perspektifinin çalışmaya entegre edilmesi, yaşlanma araştırmalarına zamansallık ve mekânsallık boyutlarını eş zamanlı olarak kazandırmaktadır. Bu yaklaşım, yaşlıların başarılı biçimde yaşlanabileceği, bağımsızlıklarını koruyabileceği ve tatmin edici bir yaşam sürebileceği yaşlı dostu kentsel çevrelerin tasarlanmasına kuramsal ve uygulamalı katkılar sunma potansiyeli taşımaktadır. Hägerstrand'ın (1970) zaman-mekân coğrafyası çerçevesi, bireylerin

gündelik hareketlilik örüntülerini ve mekânsal kısıtlarını analiz etmek için güçlü bir araçsal zemin sunmakta; bu çerçevenin yaşlılık araştırmalarına uyarlanması, yaşlıların kentsel çevredeki deneyimlerini daha bütüncül bir biçimde kavramayı mümkün kılmaktadır (Schwanen vd., 2012; Skinner vd., 2015).

Araştırma sahası olan Ankara İli Çankaya İlçesi'nin İlkadım ve Ayrancı mahalleleri, birbirinden belirgin biçimde ayrılan sosyo-demografik ve ekonomik yapılara karşılık gelmektedir. Genel olarak Çankaya ilçesi yaş dostu kent ve topluluk ağı içinde olmayıp bu bağlamda büyük oranda eksiklikleri bulunmaktadır. İki farklı mahalleyi karşılaştırmalı olarak ele alan bu çalışma, mahallelerin yaş dostu süreçlerine ilişkin ayrıntılı ve bağlama duyarlı bir analiz sunabilme kapasitesine sahiptir. Araştırmanın temel amacı, DSÖ çerçevesinin genel uygulanma biçimlerine dair soyut çıkarımlar üretmek değil; farklı politik, ekonomik ve sosyo-kültürel bağlamlarda yaş dostluğunun yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere nasıl etkin biçimde hayata geçirilebileceğini açıklamaktır. Bu özgün yaklaşım, çalışmanın temel bilimsel katkısını oluşturmakta; üretilecek bulgu ve önerilerin politika yapıcılara, yerel yönetimlere ve uygulayıcılara somut bir bilgi altyapısı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Coğrafi gerontolojinin güncel araştırma ve tartışma gündemini; nüfus yaşlanması ve yaşlı nüfusun dağılımları, yaşlı göçü, hareketliliği ve yaşlıların akrabalarına coğrafi yakınlığı, yaşlıların yaşam çevreleri, bakımın coğrafyaları: yerinde yaşlanma ve doğru yerde yaşlanma, yaşlanmanın sağlık coğrafyaları, sağlık ve sosyal bakım hizmetleri ve sağlıklı yaşlanmanın inşası ve temsilleri gibi konular oluşturmaktadır (Özgür, 2019). Coğrafi yaşlanma araştırmaları, otuz yılı aşkın bir süredir bir dizi dikkate değer erken dönem dönüm noktası çalışmasından bu yana araştırma hem kapsamı hem de hacmi açısından önemli ölçüde genişlemiştir (Andrews vd., 2007: 152).

Türkiye'de coğrafyacıların sosyo-demografik bir mesele olarak yaşlanmaya ilgisi yakın yıllarda artış eğilimi gösterse de bu alandaki çalışmaların sayıca yetersiz kaldığı vurgulanmaktadır (Özgür, 2019: 82). Bu konudaki ilk çalışma, Emiroğlu'nun, (1988) ulusal ölçekte yaşlı nüfus artışı ve coğrafi dağılımına odaklanan makalesidir. İlk lisansüstü tez, yerel ölçekte kırsal nüfusun yaşlanması ve yaşlı nüfusun sorunlarını inceleyen Akgül (2018) tarafından hazırlanmıştır. Diğer bir lisansüstü tez ise yerinde yaşlanma bağlamında yaşlıların konut ve çevresinden beklentilerini inceleyen Keskin (2020) tarafından hazırlanmıştır. Yaşlanmanın coğrafyalarını ilk ele alan çalışma özelliğini taşıyan çalışma ise, Yakar'ın (2018) *Yaşlanma ve Yaşlılığa Coğrafi Bir Yaklaşım* başlıklı kitap bölümüdür. Beşeri coğrafyacıların pek ilgi göstermediği yaşlanmanın coğrafyalarına ilişkin bugüne kadar yapılan çalışmalar, yaşlı nüfusun mekânsal dağılımını (Avcı, 2014; Emiroğlu, 1988; Özgür, 2010; Şenol ve Saraçoğlu, 2012, Yakar, 2014, 2015 ve 2017); nüfusun yaş yapısını (Kurt, 2005; Özgür, 1999; Ünal, 2013; Yakar, 2012; Yılmaz, 2016); yaşlı göçünü/hareketliliğini (Südaş, 2005, 2012; Şenol, 2016; Ünal, 2015); süreç, sorun ve araştırma alanı olarak yaşlanmayı (Avcı, 2016; Özgür, 2010, 2013, 2019 ve 2020; Özgür ve Yakar, 2021; Özgür ve Kılınç, 2022; Yakar ve Özgür, 2022; Yakar ve Özgür, 2024; Yakar, 2018); yerinde yaşlanmayı (yaşlılıkta evin anlamını) (Özgür, 2021) ele almıştır. Türkiye'de sosyal bilimler alanında üretilen yaşlanma ve yaşlılık çalışmalarının, coğrafyacıların katkılarının önemli bir büyüklüğe ulaştığı belirtilmektedir (Özgür, 2019: 82).

Yaşlıların Yaşam Çevreleri bağlamında özellikle de *Yaş Dostu Çevreler* konusu, Batı literatüründe kapsamlı araştırmalara konu olmuş olmakla birlikte Türkiye'de bu alanda gerçekleştirilen çalışmalar oldukça sınırlı kalmaktadır (örn. Dülger, 2015; Akyıldız, 2016; Tunçer, 2017; Yıldızak, 2020; Aydın, 2021; Akkaya, 2022; Or, 2022; Alici, 2024; Tıngır, 2024). Özellikle de bu konu coğrafyacıların araştırma gündemine henüz yeterince girmemiştir. Bu tez çalışması, bu anlamda coğrafi literatüre de katkı

sağlayabilecek özelliktedir. Bunun yanı sıra YÖK tez kataloğunda Ankara'nın Çankaya ilçesini yaş dostu çevreler bağlamında inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu alanda daha önce yapılmış bir araştırmanın bulunmaması ve Çankaya'nın 2025 yılı itibarıyla 141.517 yaşlı nüfusuyla hem Ankara'nın hem de Türkiye'nin en kalabalık yaşlı nüfusuna sahip ilçesi konumunda olması (TÜİK, 2026), bu çalışmanın söz konusu alanda yürütülmesini bilimsel açıdan önemli ve anlamlı kılmaktadır.

Araştırmacılar günümüzün kentsel pratiklerinde yaşlı bireyin ihtiyaçlarını ve isteklerini dikkate alan çok az yönetim politikası bulunduğunu (Avşar Arık, 2021), kentleri daha fazla “*yaş dostu*” yapabilmek için radikal girişimlere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (Buffel vd., 2012). Yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde kilit paydaşlarla işbirliğinin sağlanması; yaşlıları merkeze alan, onlarla birlikte ya da onlar tarafından yürütülen çalışmaların hayata geçirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Buffel ve Phillipson, 2018: 180-3). Bu yüzden yaş dostu kent/çevre bilincinin ve pratiğinin yaşam alanlarında var olabilmesi için uygulayıcı mekanizmaların olması gerekmektedir (Özgür, 2019: 90). Günümüzde yapılanmaları, görevleri, toplumsal sorumlulukları gereği yerel yönetimler bu süreçte ana uygulayıcı konumundadır (Aslan, 2015: 27). Bu tezden elde edilecek bulguların ve geliştirilecek yerel modelin Çankaya ve Ankara Büyükşehir Belediyelerinin (potansiyel olarak diğer yerel yönetimlerin) politika ve uygulamalarına sağlayacağı olası katkılar da çalışmanın bilimsel ve pratik önemini artırmaktadır.

Bu tez üç düzeyde özgün katkı sunmayı amaçlamaktadır. Birincisi, tez DSÖ'nün sekiz alanlı yaş dostu kent çerçevesini Türkiye'de ilk kez mahalle ölçeğinde, karşılaştırmalı nitel veriyle sınamaktadır. İkincisi, yaşlanma deneyimini toplumsal cinsiyet ve sermaye birikimi eksenlerinde okuyarak yaş dostu çevre tartışmasına eleştirel kentsel bir perspektif eklemektedir. Üçüncüsü, aynı ilçe içindeki sosyo-

ekonomik açıdan farklılaşan iki mahalleyi karşılaştırarak yaş dostu çevre kavramının homojen değil, bağlama bağlı bir niteliği olduğunu ampirik düzeyde göstermeye çalışmaktadır.

Araştırmanın Kısıtları ve Sınırlılıkları

Araştırma, tasarım aşamasından veri toplama ve analizlere kadar çeşitli kısıtlamalar ve sınırlar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu çalışma, Çankaya (Ankara)'da yaşayan yaşlı bireylerin gündelik yaşam pratiklerini ve yaş dostu çevre ile kurdukları ilişkiyi kendi deneyimleri üzerinden anlamayı amaçlayan nitel bir araştırma olduğu için, istatistiksel genelleme üretmekten çok, belirli bir kentsel bağlam içinde yaşlılığın nasıl deneyimlendiğini derinlemesine incelemeye odaklanmaktadır. Nitel araştırmalarda bulguların değeri, geniş bir evreni temsil etmesinden ziyade, belirli bir toplumsal ve mekânsal bağlamı anlamlı biçimde çözümleyebilme gücüne dayanmaktadır (Lincoln ve Guba, 1985; Creswell ve Poth, 2018). Dolayısıyla bu çalışmanın bulguları, bütün yaşlı nüfusa genellenebilir sonuçlar olarak değil, Çankaya'nın özgün sosyal, mekânsal ve kurumsal koşulları içinde şekillenen deneyimlerin analitik bir yorumu olarak değerlendirilmelidir.

Araştırmanın temel sınırlılıklarından biri, çalışma alanının yalnızca Çankaya ilçesi iki mahalle ile sınırlandırılmış olmasıdır. Söz konusu mahalleler farklı sosyo-ekonomik özellikler taşısa da burada gözlenen gündelik yaşam örüntülerinin Ankara'nın diğer mahallelerine ya da Türkiye'deki farklı kent, kasaba ve kırsal yerleşimlere doğrudan taşınması mümkün değildir. Yaş dostu çevrenin nasıl deneyimlendiği, yalnızca bireysel yaşlanma süreçleriyle değil, mahallenin fiziksel yapısı, yerel hizmet kapasitesi, ulaşım olanakları ve sosyal ilişkiler ağıyla da yakından ilişkilidir. Bu bakımdan çalışma, yaşlılık deneyiminin evrensel bir modelini sunmaktan çok, belirli bir kentsel bağlamdaki görünümünü ortaya koymaktadır.

Bir diğ er sınırlılık, araştırmanın katılımcı profili ve erişim koşullarıyla ilgilidir. Çalışma, görüşmeyi kabul eden ve araştırma sürecine katılmaya istekli olan yaşlı bireylerle yürütölmüştür. Nitel araştırmalarda amaçlı örnekleme, araştırma sorusuna derinlik kazandırmak açısından güçlü bir yöntem olmakla birlikte, saha erişiminin doğası gereği belirli grupların daha görünür hale gelmesine yol açabilmektedir (Patton, 2015). Bununla birlikte özellikle hareket kabiliyeti ciddi ölçüde kısıtlı, ev içi bakım ilişkilerine daha bağımlı, ileri düzey sağlık sorunları yaşayan ya da görüşme yapmayı istemeyen yaşlıların deneyimleri bu çalışmada daha sınırlı ölçüde temsil edilmiş olabilir.

Araştırmanın veri üretim süreci de belirli sınırlılıklar taşımaktadır. Çalışma büyük ölçüde derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Görüşme verisi, gündelik yaşamın doğrudan ve kesintisiz kaydı değil, araştırma bağlamında kurulan anlatılardan oluşmaktadır. Bu nedenle çalışma, Denzin ve Lincoln'nün (2017)önerdiği gibi yaşlıların gündelik pratiklerini “olduğu haliyle” kaydetmekten çok, bu pratikleri nasıl deneyimlediklerini ve nasıl anlamlandırdıklarını incelemektedir.

Çalışmanın bir başka sınırlılığı, belirli bir zaman kesitinde yürütölmüş olmasıdır. Yaşlı bireylerin gündelik yaşam pratikleri; mevsimsel koşullar, sağlık durumundaki değişimler, ekonomik imkânlar, bakım ilişkileri, aile desteği, mahalle ölçeğindeki dönüşümler ve yerel yönetim hizmetleri gibi etkenlere bağlı olarak zaman içinde değişebilmektedir. Boylamsal ya da farklı dönemlerde yinelenen çalışmalar, yaşlıların çevreyle kurduğu ilişkinin süreklilik ve değişim boyutlarını daha ayrıntılı biçimde ortaya koyabilir.

Analiz sürecinin yorumlayıcı niteliği de dikkate alınmalıdır. Tematik analiz, veride tekrar eden örüntüleri sistematik biçimde ortaya koymak açısından güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte temaların oluşumu, araştırmacının

kuramsal duyarlılıkları, araştırma soruları ve analitik tercihleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle temalar, veride kendiliğinden bulunan nesnel kategoriler değil; araştırmacının veriyi belirli bir çerçevede anlamlandırması ile kurulan yorumlayıcı yapılardır (Braun ve Clarke, 2006; Maxwell, 2013). Bu çalışmada kodlama ve tema geliştirme süreci sistematik biçimde yürütülmüş olmakla birlikte, farklı bir araştırmacının aynı veri setinde kısmen farklı vurgu ve ilişkiler kurması mümkündür. Bu durum nitel analizin doğasından kaynaklanmaktadır.

Araştırma ayrıca yaş dostu çevreyi öncelikle yaşlı bireylerin gündelik deneyimleri üzerinden ele almaktadır. Bu tercih çalışmanın derinliğini artırsa da belediye temsilcileri, planlamacılar, bakım hizmeti sunan aktörler ya da aile üyeleri gibi diğer paydaşların bakış açılarını sistematik biçimde kapsamamaktadır. Bu nedenle çalışma, yaş dostu çevre tartışmasının kurumsal ve çok aktörlü boyutlarını bütünüyle kapsayan bir çerçeve sunmaktan ziyade, yaşlı bireylerin yaşam dünyalarından hareket eden bir okuma önermektedir.

Son olarak, Araştırma COVID-19 pandemisinin etkilerinin devam ettiği bir dönemde yürütülmüştür. Pandemi süreci, hem veri toplama sürecini etkilemiş hem de yaşlıların gündelik pratiklerinde bazı değişikliklere yol açmıştır. Bu durum, elde edilen bulguların pandemi öncesi dönemleri tam olarak yansıtmayabileceği anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte, söz konusu kısıtlara rağmen bu çalışma, yaşlı bireylerin gündelik yaşam pratiklerini ve kentsel çevreyle kurdukları ilişkiyi kendi anlatıları üzerinden görünür kılarak, yaş dostu çevre tartışmalarına bağlamsal, deneyim temelli ve eleştirel bir katkı sunma konusunda önemli bulgular elde etmiştir.

BÖLÜM 2

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yaşlanma ve Yaşlılık

Yaşlanma ve yaşlılık, tanımlanma açısından tartışılan iki önemli kavramdır. Yaşlanmayı oluşturan ve etkileyen değişiklikler karmaşıktır (Kirkwood, 2008: 644). Ancak bu değişiklikler ne doğrusaldır ne de tutarlıdır ve yalnızca yıl olarak yaşla zayıf bir şekilde ilişkilidir (WHO, 2015a: 25). Dolayısıyla 70 yaşındakilerin bazıları iyi bir fiziksel ve zihinsel işlevselliğe sahipken, diğerleri zayıf olabilir veya temel ihtiyaçlarını karşılamak için önemli ölçüde desteğe ihtiyaç duyabilir. Bununla birlikte bu değişiklikler, bireyin çevresinden ve davranışlarından güçlü bir şekilde etkilenmesine neden olabilir (WHO, 2015a: 25).

Bireysel farklılıklara bağlı olarak yaşlanmayı farklı kategorilerde tanımlamak mümkündür. Bunlardan biri olan kronolojik yaşlanma, “yıllara bağlı olarak bireyin geçirdiği yaşlanma sürecini anlatır” (Akçay, 2015: 13). Dünya Sağlık Örgütü’ne (DSÖ) göre 65 yaş ve üzerindeki kronolojik olarak yaşlı kabul edilmektedir. Biyolojik düzeyde yaşlanma ise, çok çeşitli moleküler ve hücrel hasarın kademeli olarak birikmesiyle ilişkilidir ve zamanla bu hasar, fizyolojik rezervlerde kademeli bir azalmaya, birçok hastalık riskinin artmasına ve bireyin kapasitesinde genel bir düşüşe yol açmakta ve sonunda ölümle sonuçlanmaktadır (WHO, 2015a: 25). Bu biyolojik kayıpların ötesinde ileri yaş, sıklıkla başka önemli değişiklikleri de kapsamaktadır. Bunlar, rollerdeki ve sosyal konumlardaki kaymaları ve yakın ilişkilerin kaybıyla başa çıkma ihtiyacını içermektedir. Kalınkara (2011: 8) fiziksel yetersizliklerin zaman içinde bireyin psikolojik durumunu etkisi altına aldığını, fiziksel ve psikolojik gerilemelerin sonucunda da sosyal alanda gerilemelerin meydana geldiğini ifade ederek yaşlılıkta

yaşamın her alanında kayıp duygusunun baskın olduğunu belirtmektedir. Buna karşılık, yaşlı yetişkinler daha az ve daha anlamlı hedef ve faaliyetler seçme, uygulama ve yeni teknolojilerin kullanımı yoluyla mevcut yeteneklerini optimize etme ve görevleri başarmak için başka yollar bularak bazı yetenek kayıplarını telafi etme eğilimindedir (Baltes vd., 2005: 63; WHO, 2015a: 25). Bu bağlamda psikolojik yaşlanma, “deneyimlerin artmasıyla oluşan davranış değişikliği ve davranışsal uyum yeteneğinde yaşa bağlı değişimler” olarak tanımlanmaktadır (Kalınkara, 2011: 9). Son olarak sosyal yaşlanma ise, bireylerin yaşlanmayla birlikte, toplumun sosyal yapısı içindeki rollerinin, konumlarının ve sosyal ilişkilerinin değişmesiyle oluşmaktadır (Aslan ve Hoccoğlu, 2017: 53). Dolayısıyla kişinin toplumsal ilişkilere yeterli uyumu sağlayamamaya katılımlarının azaldığını, sosyal alanda gerilemelerin meydana geldiğini ifade ederek yaşlılıkta yaşamın her alanında kayıp duygusunun baskın olduğu bir alana karşılık gelmektedir. Bu nedenle, yaşlanmaya karşı bir halk sağlığı yanıtı geliştirirken, yalnızca ileri yaşla ilişkili kayıpları iyileştiren yaklaşımları değil, aynı zamanda iyileşmeyi, uyumu ve psikososyal büyümeyi güçlendirebilecek yaklaşımları da dikkate almak önemlidir (WHO, 2015a: 25).

Lui ve arkadaşları (2009) son on yılda yaş dostu topluluklar kavramına olan ilginin artması, yaşlanmaya ilişkin kamusal söylemde bir paradigma değişimini ifade etmektedir. Geleneksel olarak yaşlılık, emeklilik, hastalık ve bağımlılıkla ilişkilendirmek yerine yeni söylem yaşlanmayı olumlu bir süreç olarak inşa ederek ve yaşlı insanların, gönüllü faaliyetler yoluyla topluma hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemli katkılar sağlamaya devam ettiklerini, bu durumun onların toplum içerisindeki aktif rollerini sürdürdüklerini göstermektedir (Lui vd., 2009: 119; WHO, 2002: 43). Yaşlıların aktif katılımı, onları toplumsal hayattan geri çekilen bireyler olarak görmeye karşı bir duruştur. Yaşlanmaya dair bu yeni söylem, politika

tartışmalarını özellikle sosyal içirme, katılım ve toplumsal kalkınma konularına kaydirmiştir (WHO, 2002).

Yaşlı insanlar genellikle savunmasız veya kırılgan olarak tasvir edilmekte ve bu tutumlar yaşlanmaya ilişkin kamu sağlığı politikası alanının geliştirilmesinin önünde başlı başına bir engel teşkil etmektedir (WHO, 2015b: 10). Buna karşı koymak için ve Dünya Sağlık Örgütü'nün “Yaşlanma ve Sağlık” raporuna (WHO, 2015b) uygun olarak, yaşlanma söyleminde engellilik ve sınırlamalar yerine yetenekler ve fırsatlar öne çıkarılmaktadır. 'İyi' yaşlanmak yalnızca fiziksel sağlığı değil, bireyin kendi iç dünyasında anlamlı bir şekilde katılımını ve işlevselliğini de kapsayan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, sosyal ilişkiler, katılım ve dahil olma hayati önem taşımaktadır (Lui vd., 2009: 120).

Yaşlılık, canlı organizmaların dirimsel özellikler ve işlevler yönünden erişkin konumuna ulaştıktan sonra ölüme kadar geçen zaman diliminde geçirdikleri bedensel, zihinsel ve psikolojik değişim ve dönüşüm sürecine atıfta bulunmaktadır (Duyar, 2008: 9; İçli, 2017: 68) Yaşlanma kavramı hayat boyu devam eden bir sürece karşılık gelirken, yaşlılık aynı zamanda fiziksel ve bilişsel fonksiyonların gerilediği, rollerdeki ve sosyal statülerde ciddi kaymaların gerçekleştiği, bağımsızlıkların yitirildiği ve ölüme yaklaşılan dönemi ifade etmektedir. Yaşlılık kavramı da yaşlanma gibi kronolojik tanımının yanı sıra fiziksel, psikolojik ve sosyal boyutları ile değerlendirilmesi gereken bir süreçtir (Yerli, 2017: 1278). Yaşlılığın fiziksel, psikolojik, sosyo-ekonomik etkileri her bireyde farklı şekilde gözlenmektedir. Bu durum bireylerde yaşlılık dönemine ait gerilemelerin ortaya çıkış zamanını farklılaştırmakta, yaşlılık döneminin başlangıcını kronolojik bir yaşa bağlamanın güçlüklerini ortaya koymaktadır. Küresel anlamda yaşlılık dönemiyle ilgili belirsizlikler vardır; yaşlılığın başlangıcı ile ilgili standart bir kronolojik yaş belirlenmemektedir. Genel kabul gören kronolojik yaş eşiği, DSÖ'nün

belirlediği 65 yaş olup, 65 yaş ve üzerindeki kişiler kronolojik açıdan yaşlı sayılmaktadır. DSÖ'ye göre 65-74 yaş aralığındakiler genç-yaşlı (*young-old*), 75-84 yaş aralığındakiler ileri yaşlı (*old-old*), 85 yaş ve üstü ise çok-ileri-yaşlı (*oldest-old*) olarak tanımlanmaktadır (Özgür, 2020: 84; Yerli, 2017: 1279).

2.2. Yaşlıların Yaşam Çevreleri

Yaşlı yaşam (yaşlanma) çevresi, bu tezin en önemli kavramlarından biridir. Coğrafya ve gerontoloji alanında çalışan araştırmacılar, yaşlı insanların sağlığının mekânsal boyutlarına ve yaşlanan nüfuslar ile çevreleri arasındaki bağlantıya uzun süredir ilgi duymaktadır (Andrews vd., 2009: 1648). Yaşlanma çevreleri üzerine yapılan araştırmalar, yaşlı insanların ihtiyaç duydukları özel yaşam çevreleri (ev ve ikametgâh alanı) ve bu çevreler içindeki etkileşimlerden; yaşlıların yaşadıkları, çalıştıkları, zaman geçirdikleri ve bakım hizmeti aldıkları farklı çevrelerin, yerlerin ve toplulukların bağlamsal yönlerine kadar çeşitli meselelerle ilgilidir (Andrews vd., 2009). Bu çalışmalarda, aynı zamanda konut, mahalle, kentsel ya da kırsal yerleşim birimi gibi yaşam çevrelerinin yaşlılar için nasıl uygun ve sağlıklı çevrelere dönüştürülebileceğine de odaklanılmaktadır (örn. Michael vd., 2006; Phillips vd., 2005; Walter-Ginzburg vd., 2004). Yaşlıların yaşam çevreleriyle kurdukları ilişkiyi açıklamaya yönelik geliştirilen kuramsal yaklaşımlar arasında *birey-çevre uyumu modeli* öne çıkmaktadır. Bu model, yaşlı bireyin çevreyle ilişkisini, bireysel yetkinlik ile çevresel talepler arasındaki dengeye bağlı dinamik bir uyum süreci olarak açıklamakta; yetkinlik azaldıkça çevresel taleplerin etkisinin arttığını, destekleyici çevre koşullarının ise uyumu güçlendirdiğini vurgulamaktadır (Lawton ve Nahemow, 1973). Bu yaklaşım, yaşlıların yaşam çevrelerini yalnızca fiziksel bir bağlam olarak değil, bireyin kapasitesiyle sürekli etkileşim içinde olan dinamik bir alan olarak ele almayı gerekli kılmaktadır. Yaşlıların sağlık durumuna ilişkin çalışmaların tersine, yaşlanma çevreleri üzerine yapılan

araştırmalar, sağlık coğrafyacılarının, çevresel psikologların ve sosyologların gittikçe daha fazla nitel yöntemle yapılan çalışmalarını içermektedir (Özgür, 2019: 89).

Yaşlı yaşam çevresi araştırma alanı, çeşitli mekânsal ölçekleri ve sorunları keşfetmek için kullanılan değişik sosyal ve sağlık bilimleri perspektifleri ile en çeşitli olanıdır (Andrews vd., 2007: 160). Coğrafyacılar, kırsal ve kentsel yaşlılar için yaşlanma deneyimlerini farklı şekilde etkileyen etmenleri, kırsal ve kentsel yaşlıların sağlık, bakım ve sosyal destek ile ilgili temel farklılıklarını gözden geçirmektedir (örn. Buffel ve Phillipson, 2018; Skinner ve Winterton, 2018). Bazı araştırmalarda yaşlı insanların toplumların sürdürülebilirliğine nasıl katkıda bulunabileceği, yaşlı-emeklilerin kırsal alan ekonomisi üzerinde ne tür etkilerinin olduğu gibi daha geniş sosyal bağlamlar açısından kırsal yaşam çevrelerini incelemektedir (Özgür, 2019: 89). Bazı araştırmacılar, etkinleştirici özelliklerin diğer durumlara nasıl uygulanabileceğini daha iyi anlamak için, sosyal gerontolojik yaklaşımları yaşlı insanlar ile onların değişen sosyal ve fiziksel çevreleri arasındaki ilişkilerin coğrafî yorumuna bağlamaktadır (Andrews vd., 2007: 161). Rosenberg ve Everitt (2001) şimdiki ve gelecekteki yaşlı nüfuslar için planlama sorunlarına ilişkin ayrıntılı analizlerinde, konut, hizmet ve ulaşımdan sorumlu planlamacıların, yaşlı nüfuslarla ilgili ideolojileri açısından karşıt kamplar oluşturduklarını savunmaktadır. Bir grup araştırmacı, yaşlı yetişkinlerin toplumun geri kalanıyla *bütünleşmesi* ile ilgili çalışırken; bazıları, yaşlıların toplumun geri kalanından *ayrışması* gerektiği (ve ayrılmak istediği) görüşü üzerinde durmaktadır (Andrews vd., 2007: 162). Coğrafyacılar geleneksel olarak yaşlı insanların yaşamlarının yerel bağlamsal ve bileşimsel boyutlarına odaklanırken, sosyal gerontologlar yaşam gidişi boyunca yaşlanmanın çevresel yönlerini vurgulamaktadır; fakat her iki disiplin, nüfus yaşlanmasını anlamak için insan-çevre ilişkilerinin önemine odaklanmaktadır (Andrews vd., 2007). Tüm bu bakış açıları, bize yaşlanmanın yalnızca bireysel bir süreç

olarak değil; yaşlıların içinde bulundukları fiziksel ve sosyal çevrelerle kurdukları ilişkiyle şekillenen toplumsal bir deneyim olarak ele almayı gerekli kılmaktadır.

2.3. Aktif Yaşlanma

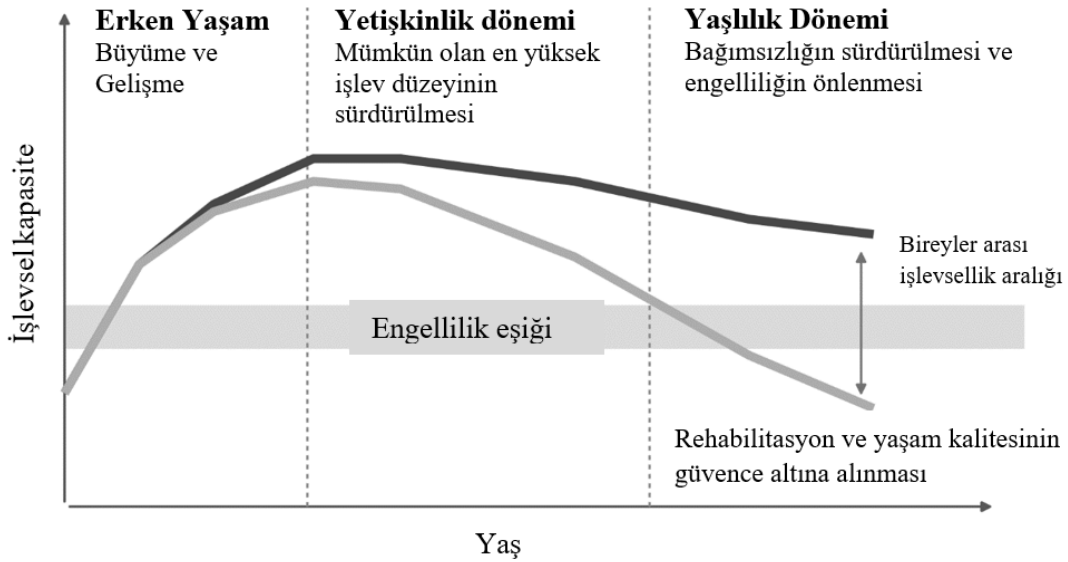
Bu araştırma bağlamında ne çıkan bir diğer önemli kavram, *aktif yaşlanma*dır. Yaşlıların tercihlerini ve ihtiyaçlarını ve yerel yönetimler veya daha geniş anlamda toplumun bu konuda oynayabileceği rolü dikkate alan çeşitli kavramlar ve ereveseler ortaya konmuştur. Aktif yaşlanma, nüfusun yaşlanmasına bağlı olarak önde gelen küresel politika stratejisi olarak oluşturulmuştur. Terimin kendisi yakın tarihli olmakla birlikte, ilk olarak 1950'lerde ve 1960'larda ortaya çıkan aktif ve başarılı yaşlanma teorilerinden etkilendiği söylenebilir (Cumming ve Henry, 1961; Havighurst, 1963). Özellikle, sosyal rolleri sürdürmenin ve sosyal olarak bağlı kalmanın yaşlıların refahı üzerinde olumlu bir etkisi olabileceğini ve yaşam kalitelerini iyileştirebileceğini savunan Havighurst ve Albrecht (1953) tarafından geliştirilen *aktivite modeli* bu bakımdan önemlidir. Ayrıca Havighurst (1963: 309), yaşlı yetişkinlerde uyumun aktif bir yaşam sürmeye devam etmeye bağlı olduğunu da ileri sürmüştür. Aktivite yaklaşımı, yaşlanmayı “rollerden ve ilişkilerden kaçınılmaz bir karşılıklı geri çekilme dönemi” olarak sunan *ayrılma teorisine* tepki olarak geliştirilmiştir (Cumming ve Henry, 1961). Cumming ve Henry'nin 1961 yılında geliştirdiği bu teori, yaşlı bireylerin kaçınılmaz ve yaklaşan lme bağlı olarak, sosyal ağlarından aşamalı bir şekilde uzaklaştıklarını ve nihayetinde toplumsal hayattan çekildiklerini ne sürmektedir. Bu geri çekilme, “*toplumun ve bireyin ölümün nihai kopuşuna hazırlanmasını*” sağlayan “*karşılıklı tatmin edici*” bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Cumming ve Henry, 1961: 14).

Ayrılma teorisi zamanla yerini yaşlanmayı çok boyutlu ve daha olumlu bir süreç olarak tasvir eden ve “retken yaşlanma”, “başarılı yaşlanma”, “sağlıklı yaşlanma” ve “aktif yaşlanma” gibi kavramlarla ifade edilen modellere bırakmıştır (Baltes ve Baltes,

1990; Rowe ve Khan, 1997; Walker, 2002). Havighurst (1963: 309), yaşı yetişkinlerde uyumun aktif bir yaşam sürmeye devam etmeye bağlı olduğunu ileri sürmüştür.

Bu düşüncelerden ilham alan DSÖ'nün “aktif yaşlanma” yaklaşımı, yaşlılık dönemine ilişkin daha kapsamlı ve kapsayıcı bir yaşam bakışını teşvik etmektedir. AB'nin emeklilik sistemlerinin yaşlılıkta yoksulluğu azaltmadaki başarısının, genç ve sağlıklı yaşı insanlar arasında tüketimin büyümesini kolaylaştırması; politika yaklaşımlarını etkilemiş ve en azından bazı ülkelerde yoksulluk ve bağımlılıktan faaliyet ve katılıma geçişi mümkün kılmıştır (Walker, 2009: 39). Bu yeni politika söylemine eklenen evrensel etiket, anlamı hem politik söylemde hem de uygulamada önemli ölçüde değişse de *aktif yaşlanma*dır (Walker, 2002: 124). Bu fikir, ilk olarak 1999'da Birleşmiş Milletler *Yaşlılar Yılı* sırasında geliştirilmiş ve Avrupa Birliği (1999) ve Dünya Sağlık Örgütü (2002) tarafından daha da detaylandırılmıştır (Buffel, 2012: 599). Hazırlanan aktif yaşlanma yönergesi, Haziran 2003'te aynı odağı koruyarak yeniden düzenlenmiştir (Walker, 2009: 41). Örgütsel düzeyde, son yıllarda, tam olarak aktif yaşlanma olmasa da *yaş yönetimi* fikirlerinin yaygınlaştığı ve yaşı işçilerin işe alınması, işte tutulması ve eğitiminde iyi uygulamaların geliştirilmesine tanık olunmuştur (Walker, 2009: 42). DSÖ anlayışı doğal olarak sağlığa öncelik verirken, Avrupa anlayışı katılımı ve esenliği daha fazla öne çıkarmaktadır (Walker, 2009: 44). Aktif yaşlanma, “sağlıklı yaşlanma”dan daha kapsayıcı bir mesaj iletmek ve sağlık hizmetlerine ek olarak bireylerin ve toplumların nasıl yaşlandığını etkileyen faktörleri tanımak için kullanılmaktadır (Kalache ve Keller, 2000: 33). Bu model, yaşı insanların kayıplar veya azalan yetenekler açısından algılanmaması gerektiğini, aksine topluma olan katkılarının tanınması ve desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yaşlıların siyasi sürece ve toplum yaşamının tüm alanlarına (sosyal, kültürel, manevi ve ekonomik) sürekli katılımını özendirilmektedir (WHO, 2002: 13). Kısacası Dünya Sağlık Örgütü aktif yaşlanmaya çok boyutlu bir yaklaşım geliştirmektedir. Örgüte göre aktif

yaşlanma; bireylerin ve grupların yaşam boyu fiziksel, sosyal ve zihinsel refah potansiyellerini gerçekleştirmelerine, topluma arzularına ve kapasitelerine göre katılmalarına ve yardıma ihtiyaç duyduklarında yeterli koruma, güvenlik ve bakım almalarına olanak tanıyan, sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını optimize etme sürecidir (WHO, 2002: 12). Kalache ve Kickbusch'un (1997) *yaşam boyu işlevsel kapasite modeli*, aktif yaşlanmanın yalnızca ileri yaşta bakım sağlamaya değil, yaşamın bütün evrelerinde işlevsel kapasitenin korunmasına ve yaşlılıkta bağımsızlığın mümkün olduğunca sürdürülmesine odaklandığını göstermektedir (Şekil 1).

Şekil 1: Yaşam gidişi boyunca işlevsel kapasitenin korunması.

Kaynak: (Kalache ve Kickbusch, 1997)

Bütün bu ilkeler, aktif yaşlanma konusunda etkili bir stratejinin vatandaş ve toplum arasındaki ortaklığa dayanmasını önermektedir. Böyle kapsamlı bir stratejiye ulaşmak için gerekli eylemlerin kapsamı ile ilgili olarak DSÖ, aktif yaşlanmanın ana belirleyicilerini vurgulamaktadır: *Kültür ve toplumsal cinsiyet* (her ikisi de kesişen), *sağlık ve sosyal hizmet, davranış, fiziksel çevre, sosyal çevre, ekonomik belirleyiciler ve kişiyle ilgili olanlar* (biyoloji, genetik ve psikoloji gibi) (WHO, 2002). Ayrıca politika ve program geliştirmeye yönelik aktif bir yaşlanma yaklaşımı, hem bireysel

yaşlanmanın hem de nüfus yaşlanmasının birçok sorununu çözme birlikte sağlık, işgücü piyasası, istihdam, eğitim ve sosyal politikalar aktif yaşlanmayı desteklediğinde potansiyel olarak yaşamın son derece üretken aşamalarında daha az erken ölüm; ileri yaşlarda kronik hastalıklarla ilişkili daha az engel gerçekleşmektedir; yaşlandıkça daha fazla insan olumlu bir yaşam kalitesine sahip olmaktadır; yaşlandıkça toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yönlerine, ücretli ve ücretsiz rollere ve ev, aile ve toplum yaşamına aktif olarak katılan daha fazla insan; tıbbi tedavi ve bakım hizmetleriyle ilgili daha düşük maliyetler ortaya çıkmaktadır (WHO, 2002: 16).

2.4. Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar

Gittikçe yaşlanan küresel nüfusa yanıt olarak Dünya Sağlık Örgütü-DSÖ, bu sorunu ele almak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bu bağlamda *Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar (Age-friendly Cities and Communities)* geliştirme konusu, 1990'larda ve 2000'lerin başında DSÖ tarafından başlatılan bir dizi politika girişiminden doğmuştur. DSÖ'nün *yaş dostu modeli* nispeten yeni olmakla birlikte, kökenleri 1982 yılında BM Genel Kurulu tarafından düzenlenen ve yaşlanma stratejilerinin geliştirilmesinde önemli bir dönüm noktası olan *Viyana'daki Birinci Dünya Yaşlanma Kongresi*'ne dayanmaktadır (Rémillard-Boilard, 2018). Bu etkinlikte, nüfusun yaşlanmasına yönelik artan endişeler vurgulanmış ve yaşlanma konusunda kabul edilen ilk uluslararası belge olan Viyana Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı'nın oluşturulması ile sonuçlanmıştır (United Nations, 2002). Bu eylem planı, sosyal refah, aile, eğitim, sağlık ve beslenme, barınma ve çevre gibi bir dizi alanda politika önerileri sunmuştur (United Nations, 1983). Kalache'nin (2016: 67) belirttiği gibi, meşguliyetin neredeyse tamamen hastalık odaklı olduğunu ve programın Engelliler Programı ile güçlü bir ortaklık içinde olduğunu hatırlamak önemlidir; bu da yaşlılıkta sağlığın hastalık, gerileme ve engellilikle eş anlamlı olduğu mesajını vermekteydi. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1986

tarihli Ottawa Sağlığı Geliştirme Bildirgesi, sağlığı etkileyen geniş sosyal faktörleri tanıyan bir yaklaşıma geçişi teşvik etti. (WHO, 2023: 6). 2002 yılında Madrid’de düzenlenen İkinci Dünya Yaşlanma Kongresi’nde, yirmi birinci yüzyılda nüfusun yaşlanmasının getirdiği fırsat ve zorluklara yanıt vermek ve her yaş için kapsayıcı bir toplum gelişimini teşvik etmek amacıyla kabul edilen Yaşlanma Uluslararası Eylem Planı çerçevesinde, ulusal ve uluslararası düzeyler de dahil olmak üzere her seviyede yaşlılar ve kalkınma, yaşlılıkta sağlığın ve refahın geliştirilmesi ile elverişli ve destekleyici ortamların sağlanması yönünde öncelikli eylemlerin hayata geçirilmesi taahhüt edilmiştir (United Nations, 2002: 9). Bu kongrede iki politika önerisi kabul edilmiştir: *Aktif Yaşlanma Politika Çerçevesi* ve *Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı* (Rémillard-Boilard, 2018). Bunlar DSÖ’nün sonraki yıllarda “aktif yaşlanma” konusuna odaklanması için bir temel oluşturmuştur. Bu yayınlar, genellikle yaş dostu hareketin gelişimi için temel anlaşmalar olarak kabul edilerek DSÖ’nün yaş dostu çerçevesinin oluşturulmasına katkı sağlamıştır. DSÖ tarafından 2002 yılında yayınlanan “Aktif Yaşlanma: Bir Politika Çerçevesi”nde, aktif yaşlanmanın teşvik edilmesiyle ilgili olarak “yaş dostu” teriminden bahsedilmiştir (WHO, 2002). Yaş dostu kentler ve topluluklar hareketi, bu küresel öncelikleri yansıtarak önemli ilerlemeler kaydetmiştir.

“Yaş dostu kent” kavramı ilk kez 2005 yılında Rio de Janeiro’da (Brezilya) düzenlenen Uluslararası Gerontoloji ve Geriatri Derneği (IAGG) Dünya Gerontoloji ve Geriatri Kongresi sırasında ortaya atılmıştır (Kalache, 2016, Rémillard-Boilard ve Doran, 2024: 26). Bu fikir, genel olarak yaşam çevrelerinin, özelde kentlerin yaşlı insanlara uygun bir hale getirilmesinin gerekliliği üzerine, Dünya Sağlık Örgütü tarafından “*Küresel Yaş Dostu Kentler*” projesini başlattığı 2006 yılında daha da geliştirilmiştir. DSÖ, 2007 yılında kentlerin yaşlı nüfusun ihtiyaç ve taleplerine göre nasıl dönüştürülebileceğine dair bir rehber yayımlamıştır. Bunun için, dünya çapında 33 şehirde, kentsel çevreleri “yaş dostu” yapan faktörleri belirlemek için yaşlılar, bakıcılar

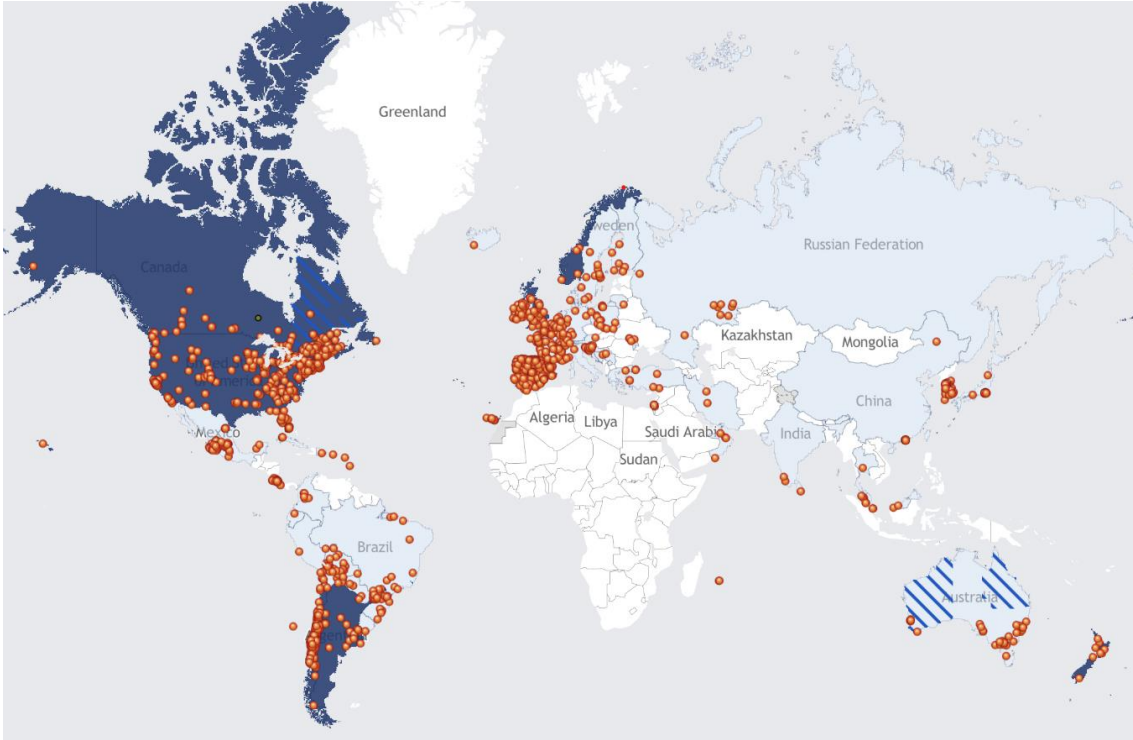
ve hizmet sağlayıcılardan oluşan odak grupları oluşturulmuştur. Çalışmanın amacı, yaşlıların, bakıcıların ve yerel hizmet sağlayıcıların bakış açısından yaş dostu bir kentin temel özelliklerini belirlemektir (WHO, 2007). Yaş dostu planlamanın ele alınmasında aşağıdan yukarıya bir yaklaşıma işaret etmekte ve yaşlıların politika oluşturma ve izleme süreçlerine katılımını önermektedir. Bununla birlikte, daha sonraki yayınlarda DSÖ, öneriyi daha çok işbirliğine dayalı bir ortaklık yaklaşımı olarak revize etmiştir, yani “aşağıdan yukarıya katılımcı bir yaklaşım, yukarıdan aşağıya siyasi taahhüt ve kaynaklarla birleştirilmelidir” düşüncesini ileri sürmüştür (WHO, 2019). Yaş dostu rehberde, kentleri daha yaş dostu hale getirmek için ele alınması gereken sekiz alan belirlenmiştir: Ulaşım; barınma; sosyal katılım; saygı ve sosyal içerme; sivil katılım ve istihdam; iletişim ve bilgi; toplum desteği ve sağlık hizmetleri ve açık alanlar ve binalar (Şekil 2).

Şekil 2: Yaş dostu bir kentin ana bileşenleri
Kaynak: WHO Age-Friendly Cities: A Guide, 2007: 9.

Bu alanlar, her birinde iyileştirilmesi gereken unsurlara dair somut örnekler sunan bir diyagram ve özelliklerin kontrol listesi biçiminde yapılandırılmış olup, *Küresel Yaş Dostu Kentler: Bir Kılavuz* (WHO, 2007) başlıklı rehberde yayımlanmıştır. Dolayısıyla bu rehber, kentin hem fiziksel hem de sosyal yönlerini vurgulayarak yaşlıların yaşamlarında yapılacak iyileştirmeler için gerekli olan koşulları ve sosyal politika önerilerini içermektedir. Bu rehber, “yaş dostu bir kent için evrensel bir standart” olarak kabul edilmektedir (WHO, 2007). Bir kentin yaş dostu olup olmadığını derecelendirmekten ziyade, kentlerin gelişim süreçlerini takip edebilmeleri için bir öz değerlendirme aracı olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmayı temel alarak, 2010 yılında DSÖ, 2006 projesindeki politika önerilerinin uygulanmasını teşvik etmek amacıyla “Küresel Yaş Dostu Kentler Ağı”nı başlattı (WHO, 2015a: 4). Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar Küresel Ağı, dünya genelindeki kentleri ve toplulukları birbirine bağlayarak bilgi ve deneyim paylaşımını teşvik eden, yaş dostu girişimlerin geliştirilmesine rehberlik eden ve yerel yönetimleri yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını gözetken politikalar oluşturmaya yönlendiren bir platform olarak, yaş dostu çevrelerin oluşturulmasını desteklemektedir (WHO, 2023: 13). DSÖ, Küresel AFCC Ağı aracılığıyla kentlere “sürekli öğrenme ve yenilik için” bir platform sağlamaktadır (WHO, 2023b: 11). Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar Küresel Ağı, (web siteleri aracılığıyla) tartışma ve belge paylaşımı için bir platform sağlayarak, “dünya çapındaki kentler ve topluluklar arasında deneyim alışverişini ve karşılıklı öğrenmeyi teşvik etmeyi” amaçlamaktadır (WHO, 2019b). Bu girişim, en az üç yıldır faaliyet gösteren, en az 30 kent ve topluluktan oluşan bir üyelik tabanına sahip olan, hükümet ve hükümet dışı kuruluşların bakış açılarını bir araya getiren ve farklı coğrafi bölgeler ile dilleri temsil eden AARP, Age Friendly Ireland, IMSERSO, Réseau Francophone ve Public Health Agency of Canada adlı beş kuruluş tarafından desteklenmektedir (WHO, 2023B: 24). (WHO, 2023B: 24). DSÖ, 2023 yılında Ağa Bağlı Kuruluşların deneyimlerinden

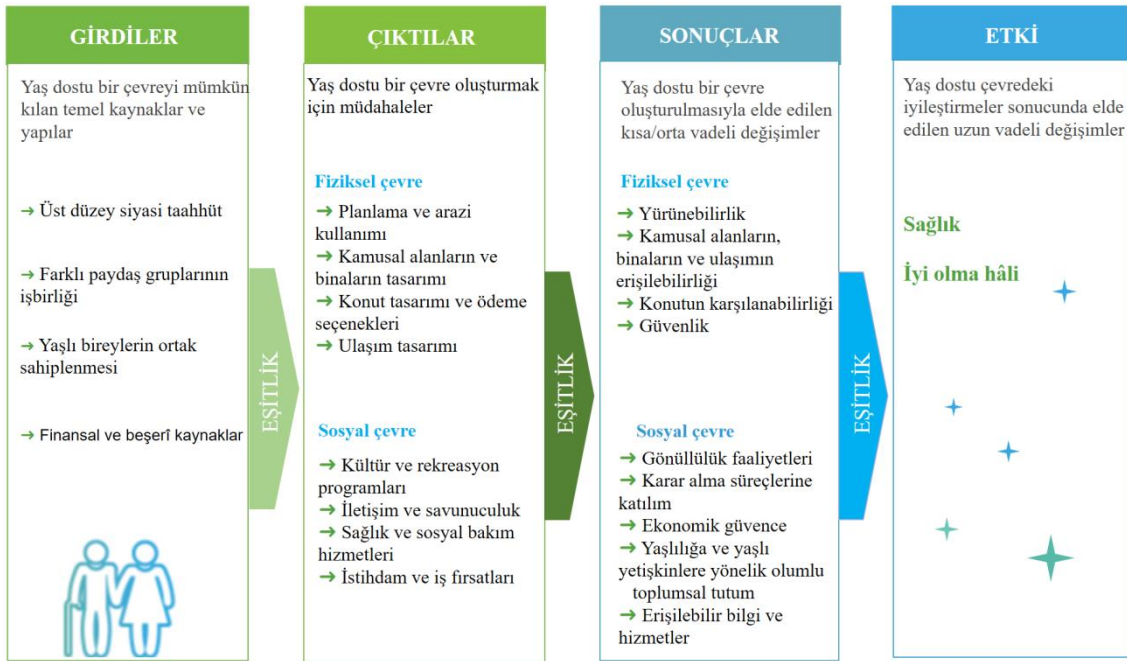
yararlanarak ulusal yaş dostu programların geliştirilmesini teşvik etmek amacıyla bir rehber yayımlamıştır (WHO, 2023b). Yaş dostu olma konusunda kararlılık gösteren tüm şehirler, mevcut yaş dostu olma düzeylerinden bağımsız olarak, başvuruda bulunmaya ve Küresel Ağa katılmaya davet edilmektedir. Üyelik, yaş dostu olma akreditasyonu olarak değil, deneyimlerin, kazanımların ve öğrenilen derslerin diğer kentler ve topluluklarla paylaşıldığı bir hedef doğrultusunda çalışma taahhüdü olarak değerlendirilmektedir (WHO, 2023a). 2024 yılı itibariyle Dünya Sağlık Örgütü “*Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar Küresel Ağı*” güncel olarak 57 ülkede 1739 şehir ve topluluğu kapsamakta ve 370 milyondan fazla insanı kapsamaktadır (Şekil 3).

Şekil 3: Yaş Dostu Kentler ve Topluluklar Küresel Ağı’ndaki üyelerin dağılışı (WHO, 2026)

Yaş dostu girişimler, New York ve Hong Kong gibi büyük metropollerin yanı sıra küçük kırsal topluluklarda da uygulanmış; mahalle ölçeğinden uluslararası düzeye kadar farklı düzeylerde geliştirilmiştir (Boilard ve Doran, 2024: 25). 2015 yılında DSÖ bir adım daha atarak “Kentlerin Yaş Dostu Olma Durumunun Ölçülmesi” başlıklı bir

belge daha yayınlamıştır. Daha önce yayınlanan kılavuzdan farklı olarak bu kılavuz, “kentsel çevrelerin yaş dostu olmasının iyileştirilmesindeki ilerlemeyi izlemek ve değerlendirmek için yerel bir gösterge setinin seçimini bilgilendirmek üzere bir çerçeve ve bir dizi temel ve tamamlayıcı gösterge” sunmaktadır (WHO, 2015a) Bu ölçüm çerçevesi kapsamında eşitlik, girdi, çıktı, sonuç ve etki olmak üzere beş temel gösterge yer almaktadır (Şekil 4).

Şekil 4: Yaş dostu kent gösterge seti seçimi için bir çerçeve (WHO, 2015a)

Bu anlayış, yakın zamanlarda *Yaş Dostu Çevreler* (Age-friendly Environments) projesi şeklinde geliştirilmiştir (WHO, 2007). Bu proje “insanlar yaşlandıkça yaşam kalitesini artırmak için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını optimize ederek aktif yaşlanmayı teşvik etmek” olarak tanımlanmıştır (WHO, 2007: 12). Uygulamalar tipik olarak şu işlevsel becerilerden bir veya daha fazlasını sağlamayı amaçlamaktadır: Yaşlıların temel ihtiyaçlarını karşılamak; hareketli olmak; ilişki kurmak ve sürdürmek; öğrenmek, gelişmek ve karar vermek ve katkıda bulunmak (WHO, 2023B).

Çevresel gerontoloji alanındaki araştırmalar da bu hareketin gelişmesinde etkili olmuş, mekânın yaşlanma deneyimi üzerindeki etkisi ve yaşlı insanlar ile çevreleri arasındaki ilişkinin optimize edilmesinin önemi konusunda farkındalık yaratmıştır (Wahl ve Oswald, 2010). Yaş dostu olmanın bu tanımı, “birey-çevre uyumu” perspektifinden alınmıştır (Lawton ve Nahemow, 1973), bu da yaşlı yetişkinlerin, çevre tarafından bireysel yeterlilik düzeylerine müdahale edildiğinde; yeteneklerini artırmaları gerektiğini öne sürmektedir (Alley vd., 2007: 4). Sosyal, psikolojik ve/veya fiziksel olabilen bu çevre, yaşlıların yeteneklerini ve işlevlerini hem destekleyebilir hem de engelleyebilir. Yaş dostu bir topluluk, çevrenin taleplerini hafifletebilir ve bunları yaşlı bireylerin güçlü yönleri ve eksiklikleri ile uyumlu hâle getirebilir. Bu kavramsallaştırma, belirli bir alandaki yaşlı yetişkinlerin ihtiyaç ve yeterliliklerini ele aldığından, yaş dostu topluluklar vurgu açısından farklılık göstermektedir (Alley vd., 2007: 4). Örneğin, kırsal bir topluluk hizmete erişim için daha iyi ulaşım gerektirebilirken, kentsel bir topluluk yürünebilirliğe odaklanabilir. Ancak yaş dostu bir topluluk ve kent, sadece emekliler veya güçsüzler için değildir; her yaştan ve her yetenek seviyesinden sakinler için sürekli bir destek sağlamaktadır (Alley vd., 2007: 4; Buffel, 2012: 599).

Yaş dostu bir kent, insanlar yaşlandıkça yaşam kalitesinin ve saygınlığının sağlanması için tüm insanların sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını optimize eden kapsayıcı ve erişilebilir bir topluluk ortamıdır. Daha spesifik olarak yaş dostu bir kentte politikalar, hizmetler, ortamlar ve yapılar, şunları gerçekleştirerek insanların iyi yaşlanmasını olanak sağlamak ve desteklemektedir: (1)Yaşlı insanlar arasındaki geniş kapasite ve kaynak yelpazesini kabul ederek; (2)Yaşlanmayla ilgili ihtiyaç ve tercihleri önceden tahmin etmek ve bunlara esnek bir şekilde yanıt vermek; (3)Yaşlıların kararlarına ve yaşam tarzı seçimlerine saygı duymak; En savunmasız olanları korumak ve (4)Yaşlıların toplum yaşamının tüm alanlarına katılımını ve katkısını teşvik etmek

(WHO, 2015b: 3). Yaş dostu bir kent için evrensel bir standart sağlamak amacıyla daha az gelişmiş ve daha gelişmiş kentler için geçerli olan 88 temel yaş dostu özellikten oluşan bir kontrol listesi üretilmiştir (WHO, 2007: 11). Bu liste şu öğeleri içermektedir:

- Ortak alanlar, temiz ve güzeldir;
- Güvenli, hizmetlere ve toplumun geri kalanına yakın alanlarda yeterli, uygun fiyatlı konut mevcuttur;
- Ekonomik düzeyi düşük olan yaşlılar, kamu, gönüllü ve özel hizmetlere iyi erişime sahiptir;
- Kamu ve ticari hizmetler, istek üzerine samimi, kişiden kişiye hizmet sağlamaktadır.

Yönetişim, yaş dostu harekette tartışılan bir diğer önemli temadır (Lui vd., 2009: 118). Yaş dostu kent/çevre bilincinin ve pratiğinin yaşam alanlarında var olabilmesi için uygulayıcı mekanizmaların olması gerekmektedir. Warth (2016: 40), yaş dostu kentler ve topluluklar sürecinin “*yalnızca yaşlıları süreç boyunca anlamlı bir şekilde meşgul eden değil, aynı zamanda toplumun tüm kesimleri arasında hükümetler ve ülke genelindeki önemli paydaşlarla ittifaklar arayan oldukça katılımcı bir yaklaşım önerdiğini*” belirtmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere, sürecin ana uygulayıcısı yerel yönetimlerdir ki bu çalışma da yerel yönetimlerin Çankaya örneğindeki rolünü saha verisiyle sınamaktadır.

“Yaş dostu çevreler” üzerine hem gelişmekte olan ana akım hem de eleştirel literatürde, hareketin, yaşlanmayı bir yükten ziyade bir fırsat olarak vurgulayan, ihtiyaçları kamuya açık bir şekilde tanıyan, büyük sosyal ve fiziksel altyapı öğelerini içeren bütünsel bir kontrol listesi sağlayan, yaşlıların demokratik katılımını teşvik eden ve yaşlanma politikasını bilgilendirmek için belediye ve kar amacı gütmeyen aktörlerin

aktif rolünü vurgulayan nüfusun yaşlanmasına yönelik bir hükümet odağına işaret ettiği için olumlu bir gelişmeyi temsil ettiği konusunda temel bir anlaşma vardır (Joy, 2017: 26).

Yaşlı insanların erişilebilir ve uygun fiyatlı ulaşım, barınma, sağlık hizmetleri, güvenlik ve toplum katılımı fırsatları bu bağlamda önemlidir. Bu durumda uygun altyapı yoluyla, yaşlıların yaşam koşulları desteklenirse; onların uzun yıllar aktif vatandaşlar ve gönüllüler olarak hayata devam etmeleri, zamanlarını ve deneyimlerini toplulukları zenginleştirmeye kullanmaları sağlanabilir. Yaş dostu kent veya çevre, yaşlıların toplumda herkes gibi yaşayabilecekleri, toplumla bütünleşebilecekleri yaşanabilir bir ortamın yaratılması yönünde geliştirilmiş bir modeldir (Özgür, 2019: 90). Sonuç olarak bu yaklaşım, yaşlı bireylerin fiziksel, sosyal ve ekonomik çevreleriyle bütünleşmesini sağlayarak, aktif ve sağlıklı yaşlanma süreçlerini destekleyen bütüncül bir politika ve planlama perspektifi sunmaktadır.

2.5. Yaşlanmanın Mekânsallığı

Coğrafyacılar, yaş, mekân ile yer arasındaki ilişkilere uzun süredir devam eden bir ilgiye sahiptir ve bunları çok çeşitli felsefi ve metodolojik çerçevelerden sorgulamaktadır (Schwanen vd., 2012: 1291). Bu önemli etki alanlarından biri de gerontolojide hem bireysel deneyim hem de toplumsal yapı düzeyinde çalışan eleştirel sosyal coğrafyacılar tarafından tanımlanmıştır (Peace vd., 2005: 191). Coğrafi gerontoloji, Rowles (1978) ve Laws (1993, 1995a, 1996) tarafından üstlenilen ufuk açıcı çalışmalardan bu yana yaşlanmanın mekânsallığına ilişkin anlayış büyük ölçüde genişlemiştir (Schwanen vd., 2012: 1292; Peace vd., 2005: 191). Rowles (1978), hem mekân hem de yer açısından yaşlı insanların coğrafi deneyimleri üzerine teorik bir perspektifle ele aldığı çalışmasında, aktivite, yönelim, duygu ve fantezi ile ilgili deneyimin dört yönünün birbirine bağımlılığını göstermek için beş yaşlı insandan

derinlemesine biyografik materyal kullanmakta, bu da her bireyin çevresel işlemleri için bütünsel bir çerçevenin oluşturulmasını sağlamaktadır (Rowles, 1978: 190). Deneyimin dört yönü kendi karmaşıklıklarını göstermektedir. Rowles, coğrafi deneyimin bu dört yönünü keşfederek, kişisel yeteneklerin ve çevresel fırsatların sürekli ayarlamalar yoluyla dengelendiği yerde yaşam kalitesinin desteklendiğini öne sürmektedir (Rowles, 1978: 190). Ve yaşlı insanların coğrafi deneyimin usulleri içinde ve arasında kaydettiği değişen vurguyu şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu değişiklikler daralma, seçici yoğunlaşma ve genişlemeyi içerir. Kısıtlama, coğrafi yaşam alanı sınırlamasına ve kapanmasına yönelik değişikliklere atıfta bulunur: öncelikle eylem alanında kendini gösterir. Belirli yerlerde artan psikolojik yatırımı içeren seçici yoğunlaşma, yönelim ve duygu alanlarında baskın değişim motifi olarak kabul edilir. Son olarak, genişleme, yaşlı kişinin coğrafi deneyiminin zenginleştiği değişiklikleri ifade eder. İlerleyen yaşla birlikte, coğrafi deneyimin bütününde fantazinin oynadığı rolde bir genişleme olduğu ileri sürülür.” (Rowles, 1978: 196).

Rowles zamanla kırsal çevrelerdeki coğrafi deneyim anlayışını geliştirmiş ve üç niteliğe sahip olduğu görülen “içindelik” kavramını ileri sürmüştür (Rowles, 1983b):

(1)*Fiziksel içindelik* – fiziksel ortama aşinalık,

(2)*Sosyal içindelik* – topluluğun sosyal dokusu ve olası yaş akran grubu kültürü ile entegrasyon,

(3)*Otobiyografik içindelik* – zaman ve mekâna dayalı, belirli bir çevrede yaşanan ve kırsal alanlarda yaşayan yaşlı insanlar için “ilgili topluluklar” geliştirmek için önem taşıyan tarihi bir yaşam mirası.

Coğrafyacı Glenda Laws, 1997 yılında yaşlanmanın mekânsallığı kavramını literatüre kazandırmıştır. Laws, yaşlanmanın mekânsallığına ilişkin sorunları yapısal bir perspektiften ele almıştır. Ona göre, toplumdaki sosyal süreçler ile mekânsal düzenlemeler arasında hem bireysel hem de kolektif düzeyde işlediği görülebilecek

bağlantılar vardır. O, yaşlılık hakkında inşa ettiğimiz söylemlerin genellikle maddi bir bağlamda oluşturulduğuna ve dolayısıyla maddi olmayan söylemlerin yaşlı öznelere inşasında oynadığı rolün göz ardı edilmesine işaret etmekte ve yaşlılık ilişkilerinin mekânsallığının, hem maddi hem de metaforik mekânların ilgi odağı olduğu bir çerçevenin başlangıcını sunduğunu savunmaktadır (Laws, 1997: 93). Laws (1997: 92), bakım ve bakım evlerinin ortaya çıkmasının, belirli yaştaki insan grupları için bakım yeri hakkındaki tutumları değiştirdiğini, içine girdiğimiz sosyal ilişkiler ağlarının mekân aracılığıyla kurulduğunu ve desteklendiğini savunmaktadır. Laws aynı zamanda kimlik oluşumunun da mekânsal boyutları olduğunu ve kimliklerimizin söylemsel pratiklerle olduğu kadar maddi eylemlerle de yapılandırıldığını ileri sürmektedir. O, “*Sosyal kimliklerin fabrikasyonunda, yeniden inşasında, kabul edilmesinde veya reddedilmesinde mekân ve yerin oynadığı rol nedir?... Nerede olduğumuzun, kim olduğumuz hakkında çok şey söylediğini ifade ediyor*” demektedir (Laws, 1997: 93). Başka bir deyişle, ev ortamında kim olduğumuz, günlük etki ve kontrol - nesneler, rutinler, giysiler, medya seçimi yoluyla - sermaye kaynaklarına ve dolayısıyla evin ötesindeki topluma bağlıdır (Peace vd., 2005: 195). Laws, kimlik oluşumunu etkileyen ve yaşlıların topluma dahil edilmesini veya dışlanmasını etkileyen mekânsallığın çeşitli boyutları olduğunu savunmaktadır (Peace vd., 2005: 195). Bütün bunlar da yaşlı olma deneyiminin çevreye göre değiştiğini göstermektedir. Mekân, kişisel deneyimlerimize aracılık edebilir veya onu sınırlayabilir. Dolayısıyla yaşanan yer, yaşlı insanları yine de erişilebilir durumda olan büyük şehir yaşamından mekânsal olarak uzaklaştırabilir. Laws (1997: 93), mekânsallığın şu boyutlarının dikkate alınması gerektiğini söylemektedir: (1)Erişilebilirlik(accessibility), (2)Hareketlilik(mobility), (3)Kendi başına hareket edebilme(motility), (4)Mekânsal ölçek(spatial scale) ve (5)Mekânsal bütünleşme/ayrışma(spatial integration/segregation. Bu beş boyutun detayları Çizelge 1 de gösterilmiştir.

Çizelge 1: Mekânsallığın boyutlarının başlıca özellikleri

1. İster ulus devlet, ister ikamet edilen mahalle veya işyeri olsun, belirli yerlere erişilebilirliğin bireyin vatandaşlık statüsü ve müteakip kimliği üzerinde etkileri vardır (örn. Thomson ve Staehli,1997)
2. Hareketlilik, serbestçe hareket etme veya dolaşabilme (örneğin bir işten, bir yerden, bir sosyal sınıftan bir diğerine taşınabilme) yeteneğidir. Mekânlar ve sosyal durumlar arasında hem metaforik hem de maddi hareketlilik, kişinin diğerlerine göre konumunun önemli bir göstergesidir (örn. Massey, 1993)
3. Kendi başına hareket edebilme (veya hareket kabiliyeti), bireysel bir bedenin hareket etme potansiyelini ifade eder (bkz. Young 1989). İster genç ister yaşlı olsun, “zayıf” bedenler insanların kamusal kimliğini etkiler.
4. Mekânsal ölçek önemlidir (Smith, 1993). Ev içindeki kimliğimiz (sevgi dolu bir büyükanne-büyükbaba) ulusal ölçekteki kimliğimizden (yaşlı insanların “açgözlü moruk” imajının bir parçası) farklı olabilir. Mekânsal ölçekler arasında hareket ederken, grup ve bireysel kimlikler arasındaki bağlantıların farkında olmalıyız.
5. Mekânsal ayrışma, erişim, hareketlilik ve hareketlilik sınırlamaları tarafından üretilir ve bir dizi ölçekte işler. Daphne Spain (1992) ezilen grupların mekânsal ayrımının sosyal kontrolün kilit mekanizmalarından biri olduğunu belirtmektedir. Emerson’un bu bölümün başında yaptığı alıntının da gösterdiği gibi, farklı kuşaklardan insanları ayırmanın uygunluğuna dair güçlü toplumsal inançlar vardır.

Yaşlanmanın mekânsal olarak nasıl deneyimlendiği, mekânın nasıl algılandığına bağlı olarak değişebilir. Peace (2013), mekânı, Massey’in (2005) çalışmalarından da yararlanarak, konumlandırmayı mümkün kılan soyut insan yapıları olarak tanımlamaktadır ki bu yaklaşım farklı bir mekânsallık anlayışını beraberinde getirmektedir.

Schwanen ve arkadaşları (2012) zamansallık ve zaman-mekânın karmaşıklığı ile yaşam döngüsü perspektifinden ilgilenmektedir. Onlar bunu hem kısa vadeli hem de uzun vadeli dinamiklerin ve süreçlerin karmaşık “kıvrımları” olarak adlandırmaktadır.

Dolayısıyla, yaşlanma süreci geçmişten, bugünden ve gelecekte, dış ve iç dünyadan, farklı kültürel ve tarihi bağlamlardan ve insanlardan ve insan olmayanlardan gelen kıvrımlardan oluşmaktadır (Schwanen vd., 2012: 1294). Bu yorum, yaşlanmanın mekânsallığının özünün, kişinin geçmişi, mevcut kültürü veya geleceğe yönelik arzuları gibi çok çeşitli faktörlerin dinamik bir süreci olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır.

Sampaio ve arkadaşları (2018: 440-41) devam eden, hareketli/hareketsiz bir sosyal proje olarak yaşlanma deneyiminin hem ilişkisel hem de günlük yaşamımızın mekânlarına ve yerlerine bakarak daha iyi anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Schwanen ve arkadaşları (2012: 1294) ise yaşlanmanın mekânsallığını, bir sosyal kategori olarak hem mekânların hem de yaşlılığın birlikte evrimleştiği ve sürekli olarak üretildiği ve yeniden üretildiği bir dizi zaman ölçeği boyunca mekânsal olarak farklılaşmış oluşların karmaşık toplulukları olarak anlaşılabilirliğini, dolayısıyla ilişkiselliğin bu oluşların merkezinde yer aldığını düşünmektedir. Burada yaşlılık ve mekânın sadece birlikte inşa edilmesi değil, aynı zamanda birlikte evrimleşen iç içe geçmiş olgular olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu, yaşlılığın akışkan, değişken ve sürekli değişim halinde olduğuna, dolayısıyla yaşlanan bir bedenin günlük yaşamı oluşturan durumlardan geçerken ve yaşlanmayla ilgili belirli söylemlerle karşılaştığında, belirli teknolojilerle veya yapıları çevrelerle uğraştığında veya başka insanlarla karşılaştığında neler yapabileceğine ve nasıl değişebileceğine atıfta bulunmaktadır (Schwanen vd., 2012: 1293).

Yukarıdaki literatür, yaşlanmanın mekâna göre farklılaşan bir süreç olduğunu göstermektedir. Mekânsal olarak farklılaşmış yaşlanma ve yaş konfigürasyonları sürekli olarak ortaya çıkacaktır. Toplumdaki sosyal süreçler ve mekânsal düzenlemeler arasında bağlantı vardır; yaşlanma bu bağlantıdan etkilenen olgulardan biridir. Bu nedenle yaşlı

olma deneyimi çevreye göre değişiklik göstermektedir. Çankaya İlçesinin kendisi diğer çevrelerden farklı olmakla birlikte, kendi içinde de homojen bir yapı göstermemektedir. Bu nedenle çalışma mekânsallık perspektifinden ele almak, daha gerçekçi çözümler üretmemizi sağlayabilir.

2.6. Mekânsal Pratikler

2.6.1 Gündelik Yaşam Pratikleri: Stratejiler ve Taktikler

Gündelik yaşam, değişik nedenlerle, zaman zaman sosyal bilimlerin gündemine girse de hiçbir zaman bu gündemde merkezi bir konumda yer almamıştır (Tekeli, 2010: 17). Yapılan araştırmalar, insanlığın çoğunluğunu etkileyen makro olayları analiz etmeyi hedeflemiş, gündelik yaşamın içerisinde saklı olan insan edimleri ve etkileşimleri çoğunlukla ya görmezden gelinmiş ya da daha başka kavramlar ve bakış açıları içinde çalışma öncelenmiştir. Gündelik yaşamda ne yaptığımızı düşündüğümüzde; hepimizin yapıyormuş gibi görüldüğü sıradan, rutin faaliyetleri (genellikle ev işleri olarak görülür) düşünmeye eğilimliyiz ve rutin doğası nedeniyle çoğu birey gündelik yaşamlarını pek düşünmez (Eyles, 1989: 102). Tabii ki, yaşamımızın bölümleri hakkında (bir aile olayı, işteki sorunlar, yolculuk yapmak gibi) düşünüyoruz, ancak bu etkinlikleri bilincimize getirir getirmez, gündelik yaşamdan alınma ve kendilerine özgü özel anlam ve statüleri verilme eğilimindeler ve bu nedenle günlük yaşam kendi tehlike algımız dâhilinde sorunsuz ve önemsiz olarak ele alınır (Eyles, 1989: 102). Oysa tam da bu noktada Lefebvre'nin belirttiği gibi, “*Gündeliklik kavramı sıradanlığın içindeki olağanüstülüğü neden ortaya çıkarmasın?*” (Lefebvre, 1997: 35).

Lefebvre (1987), “Everyday and Everydayness” başlıklı çalışmasında, yerleşik ve sağlamlaştırılmış olan “gündelik” kavramını, diğer her şey çöktüğünde hayatta kalan tek sağduyu referansı ve referans noktası olarak almaktadır. Ona göre entelektüeller

referans sistemlerini dilde, söylemde ya da bir siyasi partide ararken, modern dünyanın o “kanlı bilmecesi” ancak gündelik olana göre çözümlenebilir (Lefebvre, 1987: 9). McLeod (1997: 14) ise bunu şöyle ifade etmektedir: “*Gündelik hayat, aynı anda hem en korkunç baskı deneyimlerini hem de en güçlü dönüşüm potansiyellerini barındırmaktadır*”. Bu bağlamda gündelik olan, modern dünyanın karmaşasını anlamak ve dönüştürmek için vazgeçilmez bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Bu alanla ilgili çalışmaları bulunan kuramcılar, gündelik yaşamı farklı şekillerde ele almaktadır. Gündelik yaşam üzerine yapılan çalışmalar, biri bireyin faaliyetleri diğeri ise bireyin ilişkileri olmak üzere iki ana hat üzerinden değerlendirilmektedir (Tekeli, 2010: 17). De Certeau gündelik yaşamı, çalışmasının amaçları doğrultusunda, çözümleyebilmek için bireyin faaliyetleri üzerinden giden değil, konuşma, okuma, hareket etme, alış veriş yapma vb. yaşam pratikleri (işleri yapma biçimleri) üzerinden giden bir yaklaşım üzerinde durmaktadır (Tekeli, 2010: 17). Böylece De Certeau (1984), *Gündelik Yaşamın Keşfi* adlı incelemesinde, etnografik izleyici çalışmalarıyla, “madun” (alt, ast) olarak görülenlerin sistem ya da düzen içerisinde kazandıkları küçük ölçekli zaferlere de vurgu yaparak gündelik hayatın, tahakküm ilişkileri ağı içerisinde var olan *sıradan insanın* düzenin baskıcı kurallarıyla, gerçekleştirmiş olduğu operasyonel hamleler sayesinde baş ettiği bir alan olduğunu belirterek o bu alanı, savaş yönetiminde kullanılan strateji ve taktik kavramları üzerinden okumaktadır (De Certeau, 1984). *Stratejiler*, sosyal çevrenin geri kalanını nesneleştirmelerine izin veren mekânsal veya kurumsal bir konuma erişimleri nedeniyle yalnızca “irade ve iktidar” özneleri tarafından kullanılabilir ve temelde bu ilişkiye hizmet etmektedir. Bu yapı içinde bireyler, doğrudan iktidarın onlar için çizdiği sınırlarda yaşamak yerine, kendilerine ait alanları olmasa bile, güçlülerin stratejik uygulamaları yoluyla üretilen gerçekliğin şematik düzenini sürekli olarak yeniden tanımlamayan ve bunu bozan *taktikler* üreten

aktif failler olarak varlık sürdürmektedir ve taktik, zayıf olanın sanatıdır (De Certeau, 1984, 2008; De Certeau vd., 2009).

Henri Lefebvre ise mekânın, fiziksel, zihinsel ve sosyal alanları arasındaki teorik işbirliği keşfedecek ve inşa edecek bir birlik teorisi geliştirmiştir (Deniz, 2015: 39). İlgilendiği mekânın toplumsal pratiğin mekânı olduğunu ifade eden Lefebvre'e (1991: 12) göre o mekân, projeler, sunumlar, semboller ve ütopyalar gibi imgelem üretimlerini içeren duyulara ait fenomenlerle işgal edilen mekândır. Neo-kapitalizm altındaki mekânsal pratik, günlük gerçeklik (gündelik rutin) ile şehir gerçek gerçekliği (iş, özel hayat ve serbest zaman için ayrılan mekânları birbirine bağlayan yollar ve ağlar) arasında yakın bir ilişki oluşturmaktadır (Deniz, 2015: 39). Temsili mekânlar ise, kendisiyle ilgi imaj ve semboller yoluyla doğrudan “yaşamış olan” mekân dolayısıyla sakinlerinin ve kullanıcılarının mekânıdır (Lefebvre, 1991: 38-39). Gündelik hayat Lefebvre tarafından toplumsallığın kendini bir tekrür halinde yeniden üretmesi olarak görülmektedir (Deniz, 2015: 40). Lefebvre'e göre gündelik yaşam modernitenin sonucudur ve burada üzerinde durduğu gündelik yaşamın sıradanlığıdır, göstergesizliğidir (Tekeli, 2010: 21). Ona göre;

“Gündelik yaşam, her yerdedir ve hiçbir yerdedir. Gündelik olan birbirine karışmış haldeki gerilemeler ve ilerlemelerle doğar. Düşüncenin günlük hayatı yakalamayı istediği andan itibaren, gündelik hayat bilinçaltına kaçmaz; çöker. Bununla birlikte her yerden gösterilir: reklam, mutluluk, daha doğrusu tatmin teknikleri, örgütlü topluluklar ve örgütlenmeler. Bilinçaltı, kendi yasalarını (yapılarını da diyebiliriz) bilmeyen bilincin kendisidir. Bu anlamda, gündelik hayat, modernliğin bilinçaltı ve bilinçsizliğidir” (Lefebvre, 1991: 132).

John Eyles ise gündelik hayatı, hepimizi kendinin farkında ve bilinçli bireyler haline getiren, yaratan, koruyan ve dönüştüren verili temel gerçeklikler olarak görmektedir ve bu nedenle, öz-farkındalığımız aracılığıyla hem kendi kontrolümüz altında hem de bu kontrol dışındaki güçler ve olaylar tarafından şekillendirilmiş ve hatta

belirlenmiş olarak gördüğümüz *deneyim dünyası* olduğunu savunmaktadır (Eyles, 1989: 102). Bu nedenle günlük hayat, birey için sorgulanamaz bir anlam arka planı sağlayan, böylece bir “yapı” haline gelen sosyal bir inşadır. Eyles (1989) göre, ilişkiler genellikle “faillik ve yapı” açısından görülmektedir; burada “faillik”, gündelik hayatta bulunan deneyimin özüne ve “yapı”, sosyal sistemlerin kuralları ve kaynaklarına atıfta bulunmaktadır. Bu noktada diğer önemli bir unsur, insanların deneyimlerini ve isteklerini mümkün kılan, yaşamaya anlam sağlayan “yer”dir. Tek bir *yere bağlı olmak*, bireyi, kaçıışı mümkün olmayan tanıdık ve rutinin içine çekebilir ve bu da en çok nispeten hareketsiz olanı etkileyebileceğini ifade eden Eyles (1989: 109) göre;

“Hareketsizliğin belki de en büyük kaynakları yoksulluk, sakatlık ve halsizlik olsa da yaş da başlı başına önemli olabilir. Yoksulların günlük yaşamlarında veya bilinçlerinde yer çok büyük görünmüyor. Yaşam koşullarının sefilliği ve sefaleti orada olabilir ama onların acısına ve öfkesine neden olan, kaynak ve toplumsal yardım eksikliğinin ürettiği kapana kısılmadır. Yoksulların mekânları, doğası gereği, günlük yaşamlarını etkiler, ancak bulundukları yerde, belirli bir yere bağlılığın bir sonucu olarak değil, yoksul oldukları için yaşarlar. Yaşlılar da yoksul olabilir, ama onlar için yer anlamlı görünüyor. Mevcut konumları genellikle kısıtlı sosyal yaşamlarının odak noktasıdır ve aynı zamanda geçmiş yerleri de hatırlatır. Böyle bir anımsama -geçmiş yerlere yönelik nostalji- onların şimdiki günlük yaşamlarının hareketsizliğine engel olabilir”.

İnsanların kendi hayatlarını şekillendikleri ve kimliklerini yarattıkları koşullar genelde kendi seçimleri doğrultusunda gerçekleşmez. Gündelik yaşamı şekillendiren maddi koşulların bağlamı burada önem kazanmaktadır; yoksullar, etnik azınlıklar ve genel olarak işçi sınıfı bu tür koşulların kendileri için en acil öneme sahip olduğu topluluklara örnektir (Eyles, 1989: 109-110). Bir yere bağlı olmak, temel bir insan ihtiyacı ve özellikle ev olarak benliğimizin ve kimliklerimizin temeli olarak görülmektedir. Bu nedenle, ailelerimizde, evlerimizde ve mahallelerimizde günlük hayatımızın doğası üzerine düşünmemiz hepimiz için önemlidir.

İlhan Tekeli, gündelik yaşam özellikle siyasal alanda taşıdığı potansiyeller üzerinde durmanın önemini vurgulamakta; kendi uzmanlık alanı olan kent planlamasına ilişkin araştırmalarda da kent plancıları gerçekte gündelik yaşamın yer aldığı fiziki çevreyi tasarlamakta ve oluşumunu denetleme amacını taşıdıkları için de kent planlamasının toplumsal olan ile ilişkisinin kurulmasında gündelik yaşam çalışmalarının önemli bir yere sahip olması gerektiğini ifade etmektedir (Tekeli, 2010: 19). Bu tez çalışması yaşlı insanların gündelik yaşam uygulamalarını ve mekân kullanımlarını anlayarak bir yaş dostu çevre oluşturma amacına sahip olduğundan gündelik yaşam teorisi bu anlamda katkı sağlayacaktır. Belirli alanlarda kişilerarası farklılıkların anlaşılması ve bunun üzerine etkin politikalar geliştirilmesinde gündelik yaşam çalışmaları önemli bir yere sahiptir.

Düzen içerisinde daha durağan, her şeyden yoksun, ihtiyaç sahibi olarak görülen yaşlı insanların, aksine gündelik yaşamlarını sürdürürken daha aktiftir; onlar bu durumu da belirli strateji ve taktikler üzerinden gerçekleştirir. Yaşlı insanların gündelik yaşamlarında mağdur olarak görmek yerine fail olabileceklerini kabul edip, ona göre politikalar üretmek avantaj sağlayabilir. Bu çalışmada, daha makro bir perspektiften mikro bir perspektife doğru ele almak yerine, gündelik yaşam gibi mikro olayları analiz edip, buradan makro bir perspektife (politika üretmek gibi) doğru analiz etmenin daha faydalı olacağını düşünüyorum. İnsanların gündelik yaşam pratiklerini ve isteklerini mümkün kılan yer ve mekândan bağımsız ele alamayız. Bu bağlamda Lefebvre ve Eyles'in düşünceleri çalışmaya büyük katkı sağlamaktadır.

2.6.2. Zaman Coğrafyası

Zaman coğrafyası, İsveçli coğrafyacı Torsten Hägerstrand tarafından geliştirilen ve bireylerin mekânsal–zamansal davranışlarını bütüncül bir perspektifle inceleyen bir yaklaşımdır (Hägerstrand, 1970). Neutens'e (2011: 26) göre bu paradigma, insan, doğa

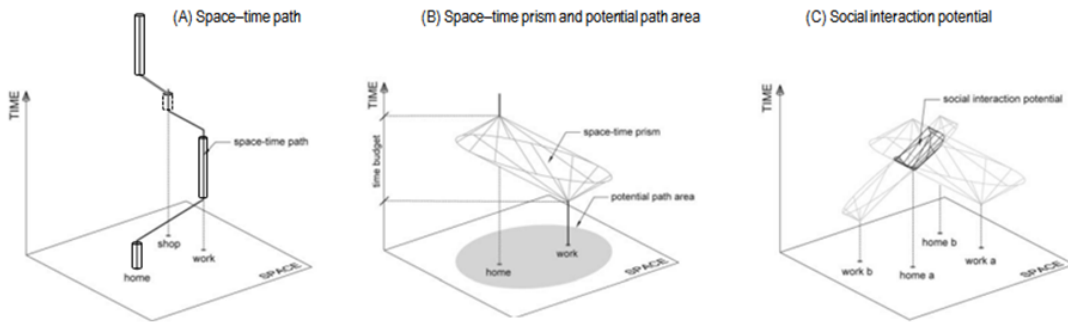
ve teknoloji arasındaki karşılıklı bağımlılıkları anlamaya yönelik evrensel bir temel sunmaktadır. Hägerstrand (1970: 9-10), bir lokasyonun yalnızca mekân koordinatlarına değil, aynı zamanda zaman koordinatlarına da sahip olmasının ne anlama geldiğini daha iyi anlamamız gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle zaman coğrafyası, bireylerin mekân ve zaman içindeki hareketlerini anlamak için güçlü bir analitik çerçeve sunmakta ve mekânsal süreçlerin zamansal bağlamdan bağımsız düşünülemeyeceğini ortaya koymaktadır (Ellegard, 1999: 168). Hägerstrand'dan alınan bu alıntı, zaman coğrafyasını kavramaya yönelik genel bir çerçeve sunmaktadır:

“Eylemlerimiz fiziksel dünyada izler bırakır. Doğanın kendi kendine şekillendirmediği türden şeyler üretir ve durumlar yaratırız. Çoğu iz kısa sürelidir. Diğerleri ise daha kalıcı değişimlere yol açar. Çoğu durumda, belirli eylemlerin ardında sınırlı ve anlaşılır bir amaç vardır. Ayrıca, çoğu eylemin -muhtemelen hepsinin- eylem anında hesaba katılmayan sonuçları vardır. Bu tür beklenmedik sonuçları yakın çevrede keşfetmek oldukça kolaydır. Geniş kapsamlı ve yavaş ilerleyen sonuçları kavramak daha zordur.” (Hägerstrand 1995: 35)

Hägerstrand'ın öncü çalışması, mekân ve zamanın sınırlılıklarını daha da belirginleştirmekte ve insan etkileşimi için gerekli ancak yeterli olmayan koşulların altını çizmektedir (Pred, 1977). Zaman coğrafyasının temel odağı, doğrudan seyahat davranışını tahmin etmekten ziyade, çeşitli mekânsal ve zamansal kısıtlamalar bağlamında eylem özgürlüğünün değerlendirilmesidir (Neutens vd., 2011: 27). Her ne kadar zaman genellikle her şeyin içinde kesintisiz, doğrusal ve sabit bir hızda akan bir boyut; mekân ise belirli bir lokasyona sahip sabit bir yapı olarak tanımlansa da zaman coğrafyasında zaman ve mekân, tıpkı özel görelilik kuramında olduğu gibi, birbiriyle eşlenik davranan iki fiziksel varlık olarak ele alınmakta ve tüm insan aktivitelerinin temel çerçevesini oluşturmaktadır (Bekaroğlu, 2020: 234).

Zaman coğrafyası aynı zamanda zaman-mekân kavramlarını, ilişkilerini ve süreçlerini açıklığa kavuşturmaya yardımcı olan bir araç olan bir *notasyon sistemi* de içermektedir (Hägerstrand, 1970). Zaman coğrafyası yaklaşımındaki tüm kavramlar, zamanın geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere ana bileşenleriyle sürekli bir boyut olduğu fikriyle doludur (Ellegard, 2019: 26). Birey (*individual*), yol (*path*), temel olay

(*elementary event*), demet (*bundle*), prizma (*prism*), nüfus (*population*), proje (*project*), kısıtlar (*constraints*) ve yerel düzen bağlamı (*pocket of local order*) olarak zaman-mekânda maddi varlığı olan fenomenlerle ilgili süreçleri tanımlamak, analiz etmek ve iletmek için yararlı olan temel ve en genel zaman-coğrafya kavramlarıdır (Ellegard, 2019: 26; Bekaroğlu, 2020: 234). Zaman coğrafyasının iki merkezi kavramı olan yol (*path*) ve prizma (*prism*), bireylerin mekan ve zamandaki hareketlerini anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Yol kavramı, bir bireyin fiziksel mekândaki hareketini zaman boyutunda izleyerek farklı zamanlarda farklı yerlerde bulunma zorunluluğunun kısıtlayıcı etkilerine işaret etmekte ve ulaşımın bu kısıtlamaları azaltmadaki işlevini vurgulamaktadır (Miller, 2004; Lee ve McNally, 1998). Bireysel bir yol ise, insanların maddi bedeninin yanı sıra diğer birey türlerinin zaman-mekân hareketleri hakkında bilgi sağlarken, birey hareketsiz olsa bile zamanın akmaya devam ettiği gerçeğini de vurgulamaktadır (Ellegard, 2019:28). Öte yandan prizma, bireyin belirli bir zaman diliminde başlangıç ve bitiş noktaları ile fiziksel kapasitesi ve çevresel koşullar dikkate alındığında erişebileceği tüm potansiyel alanları belirlemektedir (Hägerstrand, 1970). Bu bağlamda, zaman coğrafyasında mekân genellikle iki boyutlu bir düzlem olarak ifade edilirken, zaman üçüncü bir dikey eksen biçiminde gösterilmektedir ve bu üç boyutlu yapı içinde prizmalar, bireyin erişilebilirlik sınırlarını tanımlamaktadır (Chen, 1996; Islam, 2010). Söz konusu notasyon sistemi, bireylerin hareketlerini kavramsallaştırmanın yanı sıra, sosyal ilişkiler, ulaşım altyapısı ve mekânsal kısıtlarla etkileşimlerini analiz etmeye olanak tanımaktadır.

Şekil 5: (A) mekan-zaman yolu, (B) mekan-zaman prizması ve potansiyel yol alanı ve (C) sosyal etkileşim potansiyeli. (Farber vd., 2013: 486)

Şekil 5A'da görüldüğü üzere mekân-zaman yolu, bireyin ev, iş ve alışveriş gibi istasyonlar arasındaki fiziksel hareketini dikey zaman eksenini boyunca izlemekte; yolun eğimi seyahat hızını, istasyonlardaki dikey uzantılar ise o konumda geçirilen süreyi yansıtmaktadır (Farber vd., 2013). Belirli iki yer-zaman çapası arasında bireyin erişebileceği tüm olası güzergâhların toplamı, Şekil 5B'de gösterilen *mekân-zaman prizması* ile temsil edilmekte ve bu prizmanın mekânsal izdüşümü olan *potansiyel yol alanı*, bireyin verili zaman bütçesi ve hareketlilik kapasitesi dahilinde ulaşabileceği coğrafi aralığı tanımlamaktadır (Miller, 2017). Şekil 5C ise birden fazla bireye ait prizmaların kesişim hacmini ortaya koyarak, farklı kişilerin aynı mekânda ve zamanda bir arada bulunma, dolayısıyla sosyal etkileşim kurma olasılığını görselleştirmektedir (Farber vd., 2013). Bu üç bileşenin birlikte değerlendirilmesi, zaman coğrafyasının bireysel hareketlilikten toplumsal etkileşim potansiyeline uzanan katkısını ortaya koymaktadır.

Zaman coğrafyası yaklaşımına göre bireyler, günlük yaşamlarında faaliyetlerini yürütürken mekân ve zamanın ayrılmazlığı ve kısıt doğasıyla karşı karşıya kalmaktadır (Neutens, 2011: 26). İnsan hareketi, bu iki temel kaynak arasında bir değiş tokuş niteliği taşıyarak; bireylerin fiziksel, sosyal, kurumsal ve kültürel bağlamları, karşılaştıkları çeşitli kısıtlamalar ve fırsatları belirlemektedir (Miller, 2017; Neutens, 2011: 26).

Zaman coğrafyası, bireylerin günlük yaşamlarını anlamak ve çözümlemek için bize güçlü bir kavramsal çerçeve ve metodoloji sunmaktadır (Anaby vd., 2018: 1). Özellikle bireylerin bir gün içerisindeki rutinlerini ve eylemlerini haritalama imkânı sağlayan bu yaklaşım; insanların bilgilerini, nesnelerini ve araçlarını nasıl kullandıklarını, sosyal ilişkilere nasıl dâhil olduklarını ve fiziksel mekânlarda faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdiklerini göstermektedir (Ellegard, 1999: 168). Bireylerin gerçekleştirdiği tüm faaliyetler, gündelik yaşamlarını şekillendirirken, bunlar; önceki

kararlar, sosyal zorunluluklar, örgütsel yapılar, kaynakların konumu ve mevcudiyeti ile mekânsal mesafelerden kaynaklanan çeşitli kısıtlamalar tarafından sınırlandırılmaktadır (Ellegard, 1999: 167). *Kapasite, bağlaşım ve otorite* kısıtları ise zaman coğrafyasının tanımladığı başlıca sınırlılıkları oluşturmaktadır (Ellegard, 1999: 168). Bunlar, belirli bir zaman aralığında a noktasından b noktasına gitmeyi imkânsız hale getiren kapasite kısıtlamaları (fiziksel ve zihinsel engelli olma veya yeterli maddi kaynağa sahip olmama gibi); belirli bir yer ve zaman diliminde bireylerin diğer bireylerle, araçlarla, maddelerle nerede, ne zaman ve ne kadar süreyle ilişkileneceğini belirleyen bağlaşım kısıtlamaları (devlet dairesinde çalışma veya sağlık kuruluşuna gitme) ve son olarak siyasi, ekonomik veya sosyo-kültürel nedenlerle insanların mekânlara girmesini ve erişimi engelleyen otorite kısıtlamalarını (sosyal ilişkileri düzenleyen tüm kural ve yasaklar) içermektedir (Bekaroğlu, 2020; Cresswell, 2013).

Son yıllarda “yeni zaman coğrafyası” yaklaşımı, yalnızca ev dışı mekânsal davranışlara odaklanmak yerine, ev içi etkinlikleri de kapsayacak şekilde genişlemiş ve göç ya da işe gidip gelme gibi büyük ölçekli hareketlerden sosyal yapı ve kurumsal dönüşümlerin şekillendirdiği “mekân ve zamandaki davranış” anlayışına yönelmiştir. Ayrıca, mutlak mekân-zaman kavrayışından ilişkişel mekân-zaman anlayışına doğru teorik bir dönüşümün yaşandığı ileri sürülmüştür (Chai vd., 2018: 46).

Ayrıca bu yaklaşım, bireylerin gündelik yaşamlarında gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sırasını mekân ve zaman bağlamında analiz ederek, eylemlerin ne zaman, nerede ve kimlerle gerçekleştirildiğine odaklanmaktadır (Ellegard, 2019: 104). Gündelik yaşamın karmaşıklığını çözümleyebilmek, yalnızca faaliyetlerin kendi iç dinamikleri değil, aynı zamanda kişiler arası ilişkiler ve bireylerin kaynaklarla kurduğu etkileşimler üzerinden bağlantıların yorumlanmasını gerektirmektedir. Böylece zaman coğrafyası, bireylerin gündelik yaşamlarında karşılaştıkları fırsat ve engelleri ortaya koyarken,

faaliyetlerin zamanın akışı içindeki anlamını ve önceliğini değerlendirmeye olanak tanımaktadır (Ellegard, 2019).

Makro düzeyde toplumlar; bireylerin bulundukları maddi ve fiziki çevrelerde ekonomik, duygusal, kavramsal ve sosyal kısıtlamalar ışığında gerçekleştirdikleri faaliyetlerin toplam süreçlerinden oluşmaktadır (Hägerstrand, 1991). Dolayısıyla mikro düzeydeki bireysel koşulların anlaşılması, makro düzeydeki toplumsal süreçlerin kavranması ve zaman coğrafyasının daha ileri teorik gelişimi için önemli bir başlangıç noktasıdır (Hägerstrand, 1989; Ellegard, 1999). Bireylerin gündelik yaşam düzenlemeleri içi, mevcut kaynaklar ve bağlantılar dikkate alındığında; her zaman çeşitli faaliyetler arasından bir seçim yapılması zorunludur ve bu seçimler, bireylerin karşı karşıya kaldığı kısıtlamalar ile sosyal ve fiziksel çevreye bağlıdır (Ellegard, 1999: 168).

Bir bireyin yaşam süresindeki toplam faaliyet dizisi, genellikle bireyin yapmak istedikleri ile yapabildikleri arasındaki dengeyi kurarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu faaliyetlerin bir kısmının zaman-mekân organizasyonu birey dışındaki aktörler tarafından belirlenmektedir; örneğin ücretli iş, eğitim ve alışveriş gibi faaliyetler belirli zaman çizelgelerine ve kurumsal düzenlemelere bağlıdır (Ellegard, 1999: 170). Tüm faaliyetler ister tek başına ister diğerleriyle birlikte gerçekleştirilsin bir mekânda gerçekleşmek zorundadır ve bazı faaliyetler, gerekli araç ve malzemelere erişim olmadan yürütülemez. Araç ve malzemelerin fiziksel konumu, faaliyetlerin hangi lokasyonlarda gerçekleştirildiğini belirleyen coğrafi bağlam açısından kritik öneme sahiptir (Ellegard, 1999: 174).

Zaman coğrafyası çerçevesi, faaliyetler, konumlar ve bireylerin hareketleri arasındaki ilişkileri analiz etme olanağı sunmaktadır. Bu analizler, bireysel düzeyde konut, işyeri, arkadaş ve akraba evleri ile ticaret alanlarının günlük yaşamda oynadığı

merkezi rolleri görünür kılarak ritmik bir model ortaya koyabilir. Bununla birlikte, zaman coğrafyasının odaklandığı esas nokta, bireylerin hem kısıtlamalarını hem de fırsatlarını anlamak için onların zaman-mekân bağlamında bulundukları mikro ortamlara dikkatlice bakılması gerekliliğidir. Bu bağlamda birey tek başına değil, belirli zaman-mekân ortamlarındaki diğer bireyler ve nesnelerle ilişkili olarak ele alınmalıdır; böylece mekân ile davranış arasındaki etkileşimlerin derinlemesine kavranmasına olanak sağlanabilir (Chai vd., 2018: 67).

Zaman coğrafyası yaklaşımı, yaşlı bireylerin bağımsız yaşamlarını sürdürebilmeleri ve toplumla olan etkileşimlerini artırabilmeleri için erişilebilirlik ve katılım kavramlarına odaklanarak önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Mekân-zamansal erişilebilirlik, bireylerin arzu ettikleri faaliyetlere ve temel hizmetlere ulaşabilme kapasitesini inceleyerek gündelik yaşam pratiklerinin ve yaşam kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır (Handy ve Niemeier, 1997; Horner vd., 2015). Özellikle yaşlı yetişkinlerin fiziksel, sosyal ve coğrafi kısıtlamalar nedeniyle günlük yaşamlarında karşılaştıkları erişim engelleri, sosyal dışlanma riskini artırmakta ve hareketlilikle ilgili fırsatlara katılımlarını sınırlamaktadır (Kenyon vd., 2002; Wood ve Horner, 2019). Zaman coğrafyası, bireylerin günlük rutinlerini ve faaliyet alanlarını haritalandırarak, onların mekân-zaman kısıtlarını görünür kılmakta ve yerinde yaşlanmayı destekleyen bir yaklaşım sunmaktadır (Hägerstrand, 1970; Alsnih ve Hensher, 2003). Araştırmalar, aktif bir sosyal yaşamın yaşlı yetişkinlerin fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermekte ve bu bağlamda erişilebilirliğin, yaş dostu kentlerin planlanması için temel bir kriter olduğunu vurgulamaktadır (Metz, 2000; Wood ve Horner, 2019). Bu nedenle zaman coğrafyası, yaşlıların sosyal etkileşimlerini güçlendirecek, bağımsızlıklarını artıracak ve yaşam kalitelerini iyileştirecek kentsel politikaların geliştirilmesinde önemli bir teorik çerçeve sağlamaktadır.

Zaman coğrafyası, bireylerin günlük yaşam aktivitelerini mekân-zamansal bir çerçevede ele alarak, çoğu sosyal bilim çalışmasında gözden kaçan karmaşık ilişkileri görünür kılabılır (Ellegard, 1999: 174). Bu yaklaşım, faaliyetlerin sadece sıralı olarak gerçekleşmesini değil, aynı zamanda sosyal ve coğrafi bağlamlarda nasıl şekillendiğini incelemeye imkân tanıyabilir. Günlük rutinlerin haritalanması, bireylerin alışkanlıklarının ve kaynak kullanım biçimlerinin analiz edilmesine olanak sağlayarak, hem mikro düzeyde bireylerin yaşam kalitelerinin artırılmasına hem de makro düzeyde daha sürdürülebilir çevresel ve toplumsal düzenlemelere katkıda bulunabilir (Ellegard ve Nordell, 1997; Ellegard, 1999: 175). Ayrıca bu yöntem, planlamacıların ve politika yapıcıların, kentlerdeki faaliyet çakışmaları, fırsat yerleşimleri ve toplum temelli aktiviteleri göz önünde bulundurarak daha kapsayıcı ve erişilebilir hizmetler sunmalarına yönelik önemli bir araç da vermektedir (Chai vd., 2016; Chai vd., 2018: 47). Zaman coğrafyasının sunduğu bu bütüncül bakış, bireylerin günlük yaşamlarındaki tercihlerinin sosyal bağlamda nasıl şekillendiğini analiz etmeyi mümkün kılarak yaşanabilir mekânlar ve katılım süreçleri için yol göstermektedir.

2.6.2.1. Hareketlilik ve Aktivite Alanı

Hareketlilik, yalnızca A noktasından B noktasına gerçekleşen fiziksel yer değiştirmeler toplamı olarak ele alındığında; gündelik yaşamı biçimlendiren eşitsizlikleri ve farklılaşan eylem olanaklarını açıklamakta sınırlı kalır (Kaufmann vd., 2004; 750). Bu nedenle Kaufmann'ın (2002) geliştirdiği “motilite” (motility) kavramı, hareketliliği potansiyel ve bu potansiyelin eyleme dönüşme biçimleri üzerinden düşünmeyi mümkün kılar (Kaufmann, 2002; 61). Motilite, Kaufmann ve arkadaşlarının (2004; 750) tanımıyla, “*bir aktörün veya grubun mekânsal olarak hareketli olma kapasitesi*”dir ve üç analitik bileşenden oluşur: *erişim* (ulaşım araçları, altyapı ve hizmetlere fiziksel/ekonomik erişim), *yetkinlik* (bilgi, beceri ve fiziksel/bilişsel

yetenekler) ve *sahiplenme* (hareketlilik seçeneklerinin değerlendirilmesi, stratejiler ve alışkanlıklar) (Kaufmann vd., 2004; 752). Motilitenin kritik bir özelliği, potansiyelin her zaman fiili yolculuğa dönüşmemesidir; Flamm ve Kaufmann'ın (2006; 168) vurguladığı gibi, bireylerin hareketlilik kapasitesini “koruma” (non-action) tercihi de motilitenin bir boyutudur. Bu çerçeve, motiliteyi bir tür “sermaye” olarak ele alır: erişim, yetkinlik ve sahiplenme bileşenlerinin eşitsiz dağılımı, toplumsal farklılaşma ve dışlanma süreçlerini yeniden üretir (Kaufmann vd., 2004; 750). Bu nedenle zaman-coğrafyasıyla birlikte düşünüldüğünde mekân-zaman yolları ve günlük etkinlik dizileri, yalnızca “nerede-ne zaman” sorusuna yanıt üretmez; motilite bileşenlerinin hareketliliği hangi koşullarda mümkün ve hangi durumlarda tercih edilir kıldığını açıklayan düzlemi de sağlar (Kaufmann vd., 2004: 750; Sherman vd., 2005: 2).

Aktivite alanı (activity space), bireylerin gündelik yaşamlarında düzenli olarak etkileşimde bulundukları mekânsal konumların toplamı olarak tanımlanır (Horton ve Reynolds, 1971: 37). Daha sonra Schönfelder ve Axhausen (2003: 4), aktivite alanını gündelik mekânsallığın ve toplumsal dışlanmanın ölçülebilir bir göstergesi olarak değerlendirmiştir. Benzer biçimde Sherman ve arkadaşları (2005: 2), aktivite alanını gündelik faaliyetler sırasında hareket edilen “*yerel alanlar*” olarak tanımlayarak farklı ölçüm yaklaşımlarının (örn. standart sapma elipsleri/SDE; yol ağı tamponu; seyahat-zamanı poligonları) temsiliyet ve yorum sonuçlarını karşılaştırır. Flamm ve Kaufmann'ın (2006: 182-183) nitel motilite çalışması ise, bireyin kişisel aktivite alanının ve “*alışılakelmiş yerler ağı*” (network of usual places) yapılı çevre içinde nasıl kurulduğu ve sürdürüldüğünün gündelik hareketliliği anlamak açısından kritik olduğunu; ayrıca seçeneklerin kimi zaman “*mümkün*” kimi zaman “*istenmeyen*” olarak görülmesinin bu ağ üzerinden biçimlendiğini belirtir. Dolayısıyla bu çalışmada aktivite alanı, yalnızca bir “*mekânsal yayılım*” ölçütü değil; yaşlı yetişkinlerin hizmetlere, açık/yeşil alanlara ve sosyal ilişki ağlarına erişimlerinin mekân-zaman kısıtları altında

nasıl şekillendiğini kavramaya yarayan çerçeve olarak kullanılmaktadır. Bu ölçüt, motilite bileşenleriyle birlikte okunduğunda; daha da açıklayıcı hâle gelir: *erişim hakları portföyü* (Flamm ve Kaufmann, 200: 182), *yetkinlik* ve *bilişsel sahiplenme* (Kaufmann vd., 2004: 750) yaşlıların aktivite alanının ölçeğini, yönelimini ve hangi yerlerin rutinleştiğini belirleyen temel toplumsal-mekânsal mekanizmalar olarak kavramsallaştırılabilir. Nitekim, motilite ve aktivite alanı, yaş-dostu kent politikalarının bireysel kapasiteler ve algılar üzerinden de nasıl şekillenmesi gerektiğini gösterir.

2.7. Yerinde Yaşlanma

Yerinde yaşlanma, yaşlı bireylerin kurum bakımına geçmeksizin, mümkün olduğunca kendi evlerinde ya da topluluklarıyla sosyal ve mekânsal bağlarını koruyabilecekleri destekleyici çevrelerde yaşamlarını sürdürmeleri; bunu yaparken de bağımsızlıklarını, güvenliklerini ve yaşam kalitelerini koruyabilmeleri olarak tanımlanabilir (Davey vd., 2004). Erken dönem politika söylemlerinde yerinde yaşlanma, büyük ölçüde kurumsal bakımın maliyetlerine karşı geliştirilen bir alternatif olarak konumlandırılmış ve konut içi uyarlamalar ile destek hizmetlerinin sağlanmasına odaklanmıştır (Wiles vd., 2012). Ancak bu dar çerçeve, yaşlanma deneyiminin mekânsal ve ilişkisel boyutlarını göz ardı etmektedir. Daha yakın zamanda, Çevresel Gerontoloji ve Coğrafi Gerontoloji disiplinlerinde çalışan akademisyenler “yerinde yaşlanma” kavramını eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır (Lager, 2015). Bu süreçte, “yer” kavramının coğrafi açıdan daha kapsamlı bir şekilde ele alınması da yer almıştır (Finlay, 2018; Lager, 2015; Wiles vd., 2012). Böyle bir yaklaşım, evin yerinde yaşlanmanın önemli bir bileşeni olduğunu kabul etmekle birlikte, genel deneyimdeki önemli faktörler olarak daha geniş mahalle ve topluluğu dikkate almak için evin ötesinde düşünmeye ihtiyaç olduğunu kabul etmektedir (Hillcoat-Nalletamby ve Ogg, 2014; Pani-Harreman vd., 2021; Peace vd., 2011; Wiles vd., 2012). Lawton ve

Nahemow (1973), bireyin işlevsel kapasiteleri ile çevrenin talepleri arasındaki dengenin uyumlu yaşlanmanın temel koşulu olduğunu ortaya koyarak, yerinde yaşlanmayı statik bir konum meselesi olmaktan çıkarmış ve dinamik bir birey-çevre uyumu olarak kavramsallaştırmıştır. Bu perspektiften bakıldığında; yaşlı bireyin mekânla kurduğu ilişki bilişsel, duyuşsal ve toplumsal yeterlilik bağlamında da değerlendirilebilir. Bu nedenle yerinde yaşlanma, yalnızca konutta kalma değil, bireyin değişen gereksinimleri karşısında çevrenin destekleyici, erişilebilir ve anlamlı kalabilmesi meselesidir (Buffel ve Phillipson, 2025; Pani-Harreman vd., 2021).

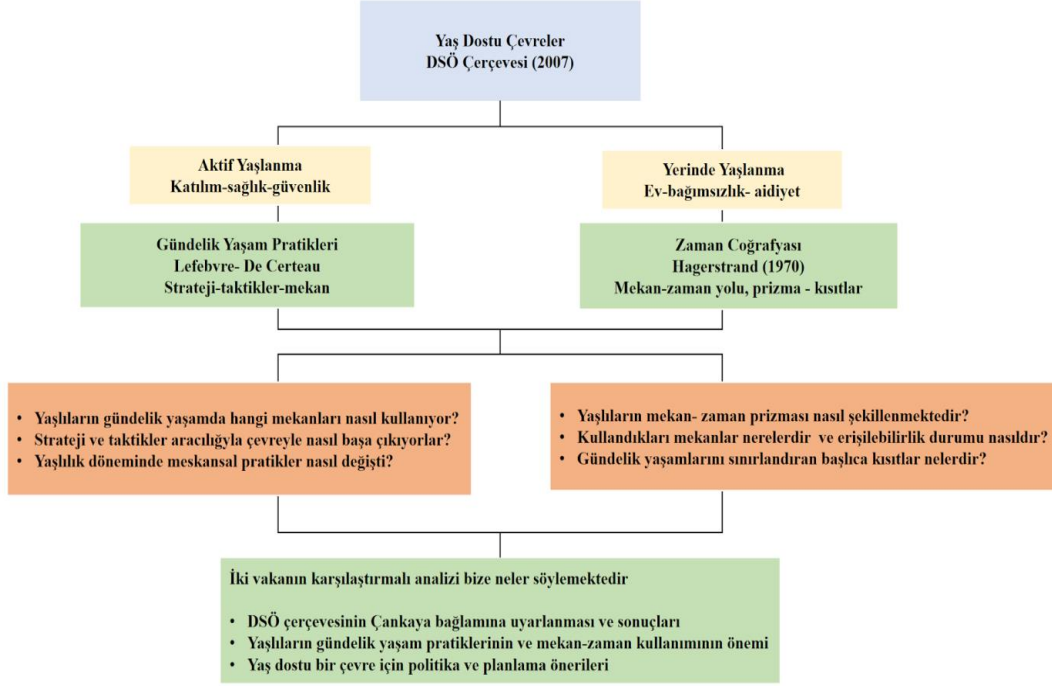
Kavramın kuramsal derinliğini artıran bir diğer boyut, mekânın yalnızca nesnel bir fiziksel gerçeklik olarak değil, öznel deneyimler, anılar ve toplumsal ilişkiler aracılığıyla inşa edilen bir anlam alanı olarak ele alınmasıdır. Rowles'in (1983) coğrafi gerontoloji geleneği içinde geliştirdiği “içindelik” kavramı, yaşlı bireylerin mekânla kurdukları bağı fiziksel, toplumsal ve otobiyografik olmak üzere üç katmanda çözümler. Özellikle *otobiyografik içindelik*, bireyin yaşam öyküsünün mekânın dokusuna işlenmesi yoluyla kimlik sürekliliğinin korunmasına olanak tanır ve bu durum, ileri yaşta psikolojik iyi oluşun temel bileşenlerinden birini oluşturur. Wiles ve arkadaşlarının (2012) Yeni Zelanda'da gerçekleştirdikleri nitel araştırma, yaşlı bireylerin yerinde yaşlanmayı güvenlik, tanıdıklık, topluluk içinde tanınma, seçim yapabilme ve bağımsızlıklarını sürdürme imkânı üzerinden anlamlandırdıklarını ortaya koymuştur. Bu bulgular, yerinde yaşlanmanın komşuluk ağları ve kamusal mekânları kapsayan bütüncül bir mekân kavrayışıyla ele alınması gerektiğini doğrulamaktadır. Nitekim Pani-Harreman ve arkadaşları (2020), yerinde yaşlanmanın, bireylerin ait oldukları, hissettikleri tanıdık ve istikrarlı bir çevrede var olmayı da içerdiğini vurgulamıştır.

Bununla birlikte, yerinde yaşlanmayı evrensel olarak olumlu ve arzu edilen bir durum olarak kabul etmek, ciddi sorunlar barındırmaktadır. Phillipson (2007),

küreselleşme süreçlerinin yaşlı nüfus içinde derin eşitsizlikler yarattığını, çevresel koşullarını iyileştirme ya da daha uygun mekânlara taşınma kapasitesine sahip “seçilmiş” yaşlılar ile hizmetlere erişimi kısıtlı, yoksunluk içindeki mahallelerde yaşamak zorunda kalan “dışlanmış” yaşlılar arasındaki uçurumun giderek derinleştiğini ileri sürmüştür. Benzer biçimde Finlay ve arkadaşları (2020), dezavantajlı kentsel bağlamlarda yaşlanan bireylerin mekân bağlılığı geliştirmekte zorlandıklarını, fiziksel güvensizlik, toplumsal yalıtılmışlık ve yetersiz altyapı nedeniyle yerinde yaşlanmanın bir tercihten çok bir zorunluluğa dönüşebildiğini ortaya koymuştur.

Ayrıca Hillcoat-Nallétamby ve Ogg (2013), yerinde yaşlanmanın tek tip bir çözüm olarak sunulmasının yaşlı nüfusun heterojen yapısını ve yaşam seyri boyunca değişen gereksinimlerini görmezden geldiğini belirterek, kavramın “yapılabilirliğinin” bireysel koşullara göre farklılaştığına dikkat çekmişlerdir. Bu eleştirel bakış açısı, yerinde yaşlanmanın birey-çevre uyumunun sürekli olarak yeniden müzakere edildiği karmaşık ve dinamik bir süreç olarak kavranmasını zorunlu kılmaktadır (Lager vd., 2015; Peace vd., 2011). Tam da bu noktada, Dünya Sağlık Örgütü'nün (2007) yaş dostu kentler çerçevesi, yerinde yaşlanmanın bireysel bir mesele olmaktan çıkarılarak yapısal ve mekânsal düzenlemelerle desteklenmesi gerektiğini ortaya koyan bütünleşik bir politika vizyonu sunmaktadır. Ulaşım, konut, kamusal alan tasarımı, toplumsal katılım ve sağlık hizmetlerine erişim gibi sekiz temel alanı kapsayan bu çerçeve, yaşlı bireylerin gündelik yaşam pratiklerini sürdürebilmeleri için çevresel koşulların sistematik olarak dönüştürülmesini öngörmektedir (WHO, 2007). Bu bağlamda yaş dostu kent yaklaşımı, söz konusu çevresel düzenlemelerin yaşlı bireylerin yaşadıkları yerde kalabilmelerini, bağımsızlıklarını koruyabilmelerini ve toplumsal yaşamla bağlarını sürdürebilmelerini mümkün kılan temel bir destek mekanizması olarak önem kazanmaktadır.

Özetle bu araştırma, yaşlanma ve yaşlılık süreçlerini mekânsal, toplumsal ve gündelik yaşam bağlamında çok boyutlu olarak ele almaktadır. Araştırma problemini temellendiren temel kavramlar ile bu kavramlar arasındaki etkileşimleri bütüncül bir şekilde özetleyen tezin teorik çerçevesi Şekil 6'da sunulmuştur.

Şekil 6: Tezin teorik çerçevesi

BÖLÜM 3

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Yaş dostu çevre yaklaşımı, özellikle Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2007 yılında başlattığı “Yaş Dostu Kentler” girişimiyle küresel ölçekte kurumsal bir çerçeveye kavuşmuş; fiziksel çevre, sosyal katılım, hizmet erişimi ve yaşlı hakları gibi çok boyutlu alanlarda politika geliştirme çağrısı yapmıştır. Bu yaklaşım, çoğu gelişmiş ülkede yerel yönetim politikalarına entegre edilerek aktif yaşlanma perspektifiyle yaygın biçimde benimsenmiştir (WHO, 2007; Buffel vd., 2012). Ancak Türkiye’de yaş dostu çevre kavramı, hâlâ sınırlı sayıdaki akademik çalışma ve mevzuat düzeyinde yüzeysel atıflarla gündeme gelmekte; mekânsal planlamadan sosyal hizmetlere kadar birçok alanda bütüncül bir politika çerçevesi geliştirilememektedir (Akyıldız, 2016; Tamkoç ve Bilgin, 2020). Bu durum, yaşlanma olgusunun giderek belirginleştiği Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşlıların gündelik yaşam patiklerini derinlemesine anlamaya ve mekânla kurdukları ilişkileri analiz ederek yaş dostu bir çevrenin nasıl inşa edilebileceğine dair ampirik araştırmaların gerekli olduğunu göstermektedir.

Kentsel ortamlarda yaşlı bireylerin yaşlanma deneyimlerini, gündelik yaşam pratiklerini ve mekân kullanımlarını anlamak; bu anlayış doğrultusunda yaşadıkları çevrelerin, onların deneyim ve beklentileri ışığında nasıl daha yaş dostu hâle getirilebileceğine ilişkin öneriler geliştirmek hedeflerine ulaşmak üzere iki temel soru tezin geliştirilmesine rehberlik etmektedir:

1) Ankara’nın Çankaya ilçesindeki iki mahallede yaşayan yaşlı insanlar (65 ve üzeri yaştaki yetişkinlerin) yaşlanmayı nasıl deneyimlemekte ve bu deneyimler içinde ne tür gündelik yaşam pratikleri ve mekân kullanımları sergilemektedir?

2) Yaşlı insanların yaşam kalitesinin iyileştirmesi ve yaşam çevrelerinin “yaş dostu” hale getirilmesi için neler yapılabilir?

Bu bölüm, söz konusu araştırma sürecini yönlendiren metodolojik tercihleri açıklamaktadır. Bölüm dört alt başlıktan oluşmaktadır: İlk başlık altında araştırmanın felsefi arka planı işlenmektedir. İkincisi, araştırma yöntemi ve desenini içermekte ve bu tezde neden nitel bir araştırma yönteminin ve desen olarak da vaka çalışmasının tercih edildiği tartışılmaktadır. Üçüncüsünde, veri toplama süreci detaylandırılmakta ve araştırmanın saha uygulamaları hakkında bilgi verilmektedir; dördüncü alt başlık kapsamında ise elde edilen verilerin analizine yer verilerek onların nasıl deşifre edildiği ve ne tür analiz stratejileri izlendiği özetlenmektedir.

3.1. Felsefi Arka Plan

Bu bölümde, bilginin doğası ve bilginin gelişimi ile ilgili araştırma felsefesi tanımlanmakta ve açıklanmaktadır. Araştırma felsefesinin iki ana yönü vardır: Epistemoloji ve ontoloji (Bryman, 2016). Her biri, araştırmacıların araştırma süreci hakkında düşünme biçimini etkileyen temel varsayımlara ve kararlara işaret etmektedir. Bu temel unsurlar, daha net bir araştırma yönü, odağı ve tasarım sağlamada yardımcı olmaktadır.

Bu çalışma, Denzin ve Lincoln’ün (2011: 13) tanımladığı yorumlayıcı bir paradigmaya dayanmaktadır: Göreceli bir ontoloji (birden fazla gerçeklik vardır), öznel bir epistemoloji (bilgi sahibi ile yanıtlayan anlamı birlikte kurar) ve doğalcı, yani doğal ortamda yürütülen bir yöntemler dizisi. Bu çerçevede, epistemolojik bakış açısından gerçekliğin bireysel ve sosyal olarak inşa edildiği kabul edilmektedir.

Ontoloji, araştırmanın dayandığı “gerçekliğin doğası”na ilişkin varsayımları; başka bir deyişle neyin var olduğu ve nasıl bir gerçeklikten söz edildiğini ele almaktadır

(Creswell, 2013). Bu tez çalışması, toplumsal aktörlerin deneyimleri, etkileşimleri ve anlamlandırma süreçleri içinde birlikte kurulan çoğul gerçeklikler bütünü olarak ele alındığı yorumlayıcı bir ontolojiye dayanmaktadır (Guba ve Lincoln, 2005: 193, 203).

Pozitivist bilimsel paradigmadan farklı olarak yorumlayıcı paradigma, nitel araştırmada gerçekliği tekil ve araştırmacıdan bağımsız bir olgu olarak değil; bireylerin zihinsel yapıları ve toplumsal etkileşimleri içinde çoğul ve öznel bir biçimde kavramaktadır. Buna göre gerçeklik, zihinsel yapılar içinde var olmaktadır ve herkesin kendi gerçekliği ya da gerçeklikleri vardır. Bu nedenle farklı araştırmacılar farklı gerçeklikleri ele alabilir; başka bir ifadeyle, insan sayısı kadar gerçeklik söz konusudur (Creswell, 2013: 20). Tezin yaş dostu çevre önerilerini evrensel yasalardan ziyade katılımcıların deneyim ve beklentilerinden türetilmiş, bağlama duyarlı içgörülere dayandırması, yorumlayıcı ontolojinin pratik ve duruma özgü bilgi üretme yapısıyla uyumludur.

Göreceli ontoloji, bilginin katılımcıların bireysel değerleri ve kimliklerinden etkilendiğini kabul etmektedir. Gerçeklik, onun öznel deneyiminden ayırt edilemez; “yerel ve özgül, birlikte kurulan gerçeklikler” (Guba ve Lincoln, 2005). Deneyimler farklı biçimlerde yorumlandığından çoklu gerçeklikler ortaya çıkmaktadır. Charmaz da (2014) tüm bilginin inşa edildiğini ve gerçekliğin akışkan olduğunu ve katılımcının onu nasıl inşa ettiğine bağlı olarak değişime tabi olduğunu belirtmektedir.

Epistemoloji, bilginin ve bilgi iddialarının nasıl gerekçelendirilebileceğinin incelenmesidir (Creswell, 2013). Başka bir deyişle, araştırmacı ile gerçeklik arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Epistemolojik sorular, “*bildiklerimizi nasıl bildiğimizi*” açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır (Crotty, 1998: 8). Benimsenen epistemolojik duruş, bir araştırma içinde hangi tür bilgilerin mümkün, yeterli ve meşru kabul edileceğini belirlemenin temelini oluşturmaktadır (Crotty, 1998). Bu çerçevede, bilgiyi

araştırmacının etkisinden bütünüyle bağımsız, nesnel bir varlık olarak değil; araştırmacı ile katılımcılar arasındaki etkileşimin ürünü olarak ele aldığım için doğası gereği yorumlayıcı bir epistemolojik yaklaşım benimsenmiştir. O'Reilly (2012), yorumlayıcı epistemolojik pozisyonu, eylemlere atfedilen anlamların esnek yorumları üzerinden dünyanın nasıl bilinebildiğini açıklayan bir çerçeve olarak tanımlamaktadır. Bireylerin dünyayı anlama ve yorumlama biçimleri duygularından, hislerinden ve bağlılıklarından tamamen bağımsız değildir. Araştırma, gerçeklerden ziyade, kişilerin izlenimlerini, etkileşimlerini, uygulamalarını ve deneyimlerini keşfetmeye odaklanmaktadır. Bu çalışmanın odağını, kentsel ortamlarda yaşlı bireylerin yaşlanma deneyimlerini, gündelik yaşam pratiklerini ve mekân kullanımlarını, katılımcıların bu pratik ve mekânlara atfettikleri anlamlar üzerinden kavramsallaştırmak oluşturmaktadır. Toplumsal gerçeklik, bilinç–dünya etkileşimleri boyunca eylemlerine öznel anlamlar atfeden bireylerin karşılaşmalarından, yani öznelerarasılık düzlemindeki etkileşimlerden oluşmaktadır. Bu yaklaşım, aynı kentsel çevrede yaşayan farklı yaşlı bireylerin çoklu bakış açılarını ve anlam dünyalarını görünür kılarken; araştırmacı–katılımcı etkileşimi içinde bağlama duyarlı ve duruma özgü bilgi üretimini mümkün hâle getirmektedir.

Yorumlayıcı bakış açısı, sosyal olguların son derece karmaşık olduğunu ve kolayca ölçülemeyeceğini savunur (Saunders, Lewis ve Thornhill, 2015: 115). Bu nedenle toplumsal olgular çoğu kez tek bir perspektiften, net kategorizasyonlarla açıklanamaz ve bağlama duyarlı biçimde yorumlanır. Öznel gerçekliğe, katılımcıların ve araştırmacıların anlamlandırma faaliyetlerinin bir sonucu olarak ifade edilen sözler aracılığıyla erişilebilir (Walsham, 1993). Yorumlayıcı epistemoloji, bulguların kelimenin tam anlamıyla araştırmacı ile araştırılan arasındaki etkileşim sürecinin bir ürünü olduğunu vurgular (Denzin ve Lincoln, 2011). Bu görüş, bilginin araştırılan kişilerin bireysel değerleri ve kimliklerinden etkilendiğini kabul eder. Sonuç olarak, bu tezde incelenen tanımlar akışkan ve bağlama bağlı olduğundan, yorumlayıcı

epistemolojik duruş en uygun yaklaşım olarak uygun görülmüştür (Crotty, 1998; Denzin ve Lincoln, 2011). Bu nedenle analiz bu bakışın sunduğu çoklu perspektifler üzerinden değerlendirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

3.2.1. Nitel Araştırma

Ankara büyükşehirinin merkez ilçelerinden Çankaya'nın iki mahallesinde, yaşlıların gündelik yaşam pratiklerinden hareketle yaş dostu bir çevrenin ne anlama geldiğini ve bu çevrenin nasıl inşa edilebileceğini kavramak, araştırmacının konuyu bağlamsallaştırarak derinlemesine incelemesine imkân tanıyan kapsamlı bir araştırma yöntemini gerektirmektedir. Yukarıda belirtilen ontolojik ve epistemolojik varsayımlar doğrultusunda, nitel araştırma yöntemi bu bağlamda uygun bir seçenek olarak görülmüştür.

Nitel araştırma, vakaların ve bağlamların özgün diline odaklanarak sosyal süreçleri kendi toplumsal bağlamı içinde analiz etmekte; belirli sosyo-kültürel ortamlarda üretilen anlamları ve yorumları incelerken, toplumsal hayatı çoklu bakış açılarından ele almakta ve bireylerin kimliklerini nasıl inşa ettiklerini açıklamaya çalışmaktadır (Neuman, 2014: 176). Bu çalışmada nitel yöntemlerin, yaşlı bireylerin yaşlanma deneyimlerini, gündelik yaşam pratiklerini ve mekân kullanımlarını anlamaya çalışırken özellikle yararlı olacağı öngörülmüştür; çünkü bu yöntemler, karmaşık olguları kendi bağlamları içinde keşfetmeye elverişlidir. Flick'in (2018: 5) belirttiği gibi, nitel araştırma sosyal olguları “içeriden” anlamayı, betimlemeyi ve kimi durumlarda açıklamayı amaçlar. Bu yaklaşım, olgu ve olayları doğal ortamlarında incelerken insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlamaya çalışır (Denzin ve Lincoln, 2005: 3; Işık ve Semerci, 2019: 53). Verilerin toplandığı ortamı kontrol etmeye yönelik nicel tasarımlara kıyasla nitel araştırma, olguları

deneyimlendikleri bağlamda anlamayı önceler. Nitel araştırmacılar, katılımcıların bir duruma ilişkin görüş ve deneyimlerini yakalamayı amaçlar ve analizlerini şekillendirmek için genellikle birden fazla veri toplama tekniğine, örneğin belge analizine, gözlemlere ve görüşmelere dayanır (Creswell, 2013). Nitel araştırmanın kendisi, zengin bir dizi araştırma uygulaması ve yöntemden yararlanan bir şemsiye terimdir (Denzin ve Lincoln, 2011: 3). Leavy'nin (2014: 2) belirttiği üzere, sosyal ve davranış bilimlerinde nitel yaklaşımlar genellikle sosyal olguları keşfetmek, betimlemek veya açıklamak; insanların faaliyetlere, durumlara, olaylara ya da eserlere atfettikleri anlamları ortaya çıkarmak; sosyal yaşamın belirli yönleri hakkında derinlemesine bir anlayış geliştirmek; doğal ortamlarda insanların “derinlemesine betimlemeler” üretmek; yeni veya yeterince araştırılmamış alanları keşfetmek ya da mikro-makro düzeyler arasında (bireyler-gruplar ile kurumsal ve/veya kültürel bağlamlar arasındaki) bağlantıları aydınlatmak için kullanılır.

Niteliksel yöntem, bir olgunun derinlemesine analiz edilmesine; zengin ve ayrıntılı verilerin toplanmasına olanak sağladığı için özellikle karmaşık soru ve süreçlerin araştırılması için uygundur. Creswell'in (2013: 48) belirttiği gibi:

“Nitel araştırma da yapıyoruz çünkü meselenin karmaşık ve ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasına ihtiyacımız var. Bu ayrıntı ancak insanlarla doğrudan konuşarak, evlerine ya da iş yerlerine giderek ve bulmayı beklediğimiz ya da literatürde okuduklarımızdan bağımsız olarak hikâyelerini anlatmalarına izin vererek oluşturulabilir.”

Bu çalışmada analitik yönelim, hipotez testine dayalı tümdengelimden ziyade tümevarımsal bir çizgide ilerlemekte, ampirik verilerden kavramsal çıkarım üreten bir analiz hedeflenmektedir. Tümevarımsal yaklaşım, çoğunlukla nitel yöntemlerle ilişkilendirilse de yalnızca onlara özgü değildir; burada tercih gerekçesi, verinin doğasına ve amaçlanan açıklama düzeyine dayanmaktadır. Karşılaştırma amacıyla

belirtmek gerekirse; tümevarım ampirik verilerden kuram/tema geliştirmeye, tündengelim ise mevcut kuramsal önermelerin ampirik verilerle sınanmasına odaklanmaktadır (DeCarlo, 2018). Bu bağlamda, literatür duyarlılaştırıcı kavramlar sağlamakla birlikte, bulguların inşasında öncelik birincil veridedir.

Yaşlıların yaşlanma deneyimlerini ve gündelik yaşam pratiklerini anlayarak, yaşadıkları çevreleri onların sesinden “yaş dostu” hâle getirilmesi için öneriler üretmenin yani, gündelik yaşam gibi mikro olayları analiz edip, buradan makro bir perspektife (politika üretimi gibi) doğru analiz etmenin daha faydalı olacağını düşünüyorum. Dolayısıyla zengin ve ayrıntılı veriler üretmeyi ve bu karmaşık sürecin bir açıklamasını sunmayı, bu alana katkıda bulunmanın önemli bir yolu olarak görüyorum. Bu nedenle nitel bir yöntem kullanmak, yeni bilgi üretmenin bir yolu haline gelmektedir.

3.2.2. Vaka Çalışması

Vaka çalışması (örnek olay) , bu araştırmanın amacına en uygun nitel araştırma deseni olarak belirlenmiştir. Vaka çalışması yaklaşımı, “*güncel bir olguyu gerçek yaşam bağlamı içinde inceleyen; olgu ile bağlam arasındaki sınırların net bir şekilde belirgin olmadığı; ve çok sayıda kanıt kaynağının kullanıldığı ampirik bir araştırma*” olarak tanımlanmaktadır (Yin, 1984). Bu desen, karmaşık sosyal olguların doğal bağlamlarında derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır. Özellikle araştırmacının davranışlara müdahale edemediği veya kontrolünün sınırlı olduğu güncel olayları araştırmak için uygundur (Yin, 2009:13; Baxter ve Jack, 2008). Yin’e (2009: 2) göre, vaka çalışmaları “nasıl” veya “neden” sorularını yanıtlamak ve olgu ile bağlam arasındaki sınırların net olmadığı durumları araştırmak için tercih edilen bir desendir. Bu çalışma, yaşlı dostu olmayı aşağıdan yukarıya bir bakış açısıyla, yani yaşlıların gündelik yaşam deneyimleri üzerinden anlamayı amaçladığından çalışmanın aktörleri olan yaşlıları vaka çalışması

olarak seçmek bu amaca ulaşmanın en uygun yolu olacaktır. Farklı aktörlerin özellikleri, gündelik yaşam pratikleri, çevreyle kurdukları ilişkiler, karşılaştıkları mekânsal ve sosyal engeller ile bunlara karşı geliştirdikleri taktik ve uyum biçimleri gibi ayrıntılar, nitel yöntemlerle daha iyi anlaşılabilir. Bu bakımdan vaka çalışması yaklaşımı, sunduğu ayrıntı zenginliği ve bağlamsal değerlendirme imkânı sayesinde, yaşlı bireylerin yaşadıkları çevreyle kurdukları çok katmanlı ilişkiyi derinlemesine anlamamızı sağlayacak ve buradan hareketle yaş dostu çevrelerin nasıl geliştirilebileceğine ilişkin daha güçlü değerlendirmelerin nasıl yapılacağına dair soruları yanıtlayabilecektir.

Çankaya ilçesine bağlı Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde yaşam çevrelerinin nasıl deneyimlendiğine, hangi toplumsal ve mekânsal koşullar içinde şekillendiğine ve yaşlı bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde nasıl karşılık bulduğuna dair daha kapsamlı bir fotoğraf elde etmek amacıyla, bu araştırma betimsel ve çoklu vaka çalışması yaklaşımları benimsemektedir. Betimsel vaka çalışması, bir olgu ya da müdahalenin gerçekleştiği gerçek yaşam bağlamını ayrıntılı biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır (Baxter ve Jack, 2008). Çoklu vaka çalışması ise birden fazla vakanın birlikte incelendiği araştırma tasarımını ifade etmektedir (Baxter ve Jack, 2008). Vaka çalışması yöntemi, incelenen ortam ile fenomen arasındaki sınırın net olarak tanımlanmadığı durumlarda özellikle yararlıdır (Yin, 2013; Stake, 2013). Bu analize birden fazla vaka çalışması dâhil edilmesinin amacı, her bir vakanın deneyimlerini karşılaştırarak birden fazla vakadan ders çıkarmaktır. Nitekim Yin (2009), vaka seçiminin benzer sonuç paternlerini göstermek veya zıt durumları açıklamak için yapılması gerektiğini önermektedir. Bu nedenle ayrıntılı ve bağlama duyarlı bir açıklama üretmek, vaka çalışmalarının en güçlü yönlerinden birini oluşturmaktadır (Blatter, 2008).

3.2.3. Çalışma Alanlarının Seçimi ve Araştırma Alanlarının Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleri

Saha çalışması gerçekleştirmek üzere belirli bir alan belirleme sürecine, literatür taraması, kişisel gözlemler ve ilçeye dair deneyimlere dayalı ön araştırmalar eşlik etmiştir. Bu araştırmaların ardından Ankara'nın Çankaya ilçesinde saha çalışması yapılması ve ampirik veri toplanması uygun görülmüştür. Çankaya ilçesi, hem yüzölçümü hem de nüfus yoğunluğu bakımından oldukça geniş ve heterojen bir yapıya sahiptir. Bu durum, saha araştırmasının tüm ilçe geneline yayılmasını hem pratik hem de metodolojik açıdan güçleştirmektedir. Bu nedenle, çalışmanın uygulanabilirliğini artırmak ve derinlemesine veri üretimini mümkün kılmak amacıyla, bu ilçe içerisinde iki mahalle seçilmiştir.

Araştırmanın mekânsal örneklemini Çankaya ilçesinde yer alan Ayrancı ve İlkadım mahalleleri oluşturmaktadır. Bu iki mahallenin seçilmesinin temelinde birden fazla gerekçe bulunmaktadır. İlk olarak, her iki mahallede yaşlı nüfus oranlarının görece yüksek olması dikkat çekmektedir. Ayrancı Mahallesi 15.682 toplam nüfusu içerisinde yaşlı nüfus sayısı 3.332 kişi (%21,2), İlkadım Mahallesi'nin ise 12.520 toplam nüfusu içerisinde yaşlı nüfus sayısı 2.181 kişidir (%17,4) (TÜİK, 2026). İkinci olarak, bu iki mahalle farklı sosyo-demografik ve ekonomik özelliklere sahiptir. Bu farklılık, karşılaştırmalı bir analiz zemini sunarak bilgi zeminini genişletmektedir. Mahallelerin birbirlerine mesafe olarak yakın(komşu) olmasına rağmen, yaşlanmayı ve ortak kullanım mekânlarını deneyimleme pratiklerinin birbirlerinden farklılaştığı gözlemlenmektedir.

Mahalle ölçeğinde gerçekleştirilen bu seçimin kuramsal gerekçesi, sosyal sınıf ve mekân arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bir kentte yaşayan bireylerin yaşam biçimleri, tutum ve davranışları, normları, eğitim durumları, gelir düzeyleri, meslekleri,

mülkiyet durumları, demografik özellikleri gibi faktörler, onların düşüncelerine, eylemlerine, algılarına, aidiyetlerine ve mekânı organize etme biçimlerine etki etmektedir (Yüceşahin ve Tuysuz, 2011: 176). Bu nedenle benzer sosyal sınıflar, benzer sosyal çevrelerde toplanmaktadır. Bu çerçevede, üst gelir gruplarının kent içindeki daha nitelikli hizmetlere, çeşitli olanaklara ve ayrıcalıklı mekânsal konumlara erişim bakımından daha avantajlı bir konumda bulunduğu söylenebilir (Carr, 1997: 163). Bu kuramsal çerçeve ışığında, sosyo-ekonomik profilleri farklılaşan Ayrancı ve İlkadım mahallelerinin seçimi, yaşlanma deneyiminin sınıfsal farklılaşmasını anlamak açısından anlamlı bir karşılaştırma imkânı sunmaktadır.

Araştırma alanlarından ilki olan Ayrancı Mahallesi, Ankara'nın merkez ilçesi Çankaya'da konumlanan ve sosyo-ekonomik göstergeleri itibarıyla orta-üst sınıf bir kentsel profili temsil eden yerleşim alanıdır. Mahallenin bugünkü yapısı, 1980 sonrası dönemde kentten kente yönelen “nitelikli göç” dalgasının mekânsal yansıması olarak okunabilir; bu süreçte müstakil konut dokusu çözülmüş, yerini yoğun apartmanlaşmaya bırakmış ve buna eşlik eden demografik yeniden yapılanma mahallenin sınıfsal bileşimini pekiştirmiştir (Tekeli, 1998; Öksüz, 2025). Endeksa (2026b) verilerine göre Ayrancı'da yaşayan nüfusun %59,6'sı üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahiptir. İstihdam profili açısından ise mahalle, profesyonel mesleklere sahip beyaz yakalı çalışanların yoğunlaştığı bir bölgede yer almaktadır (Güvenç, 2006; Yüceşahin ve Tuysuz, 2011). Bu nicel göstergelerin ötesinde, mahalledeki sivil örgütlenme örüntüsü de sınıfsal habitusun kurumsal görünürlüğüne işaret etmektedir: Ayrancı'da hemşehri derneklerine rastlanmazken, kültür-sanat, kadın ve LGBTİQ+ örgütlenmeleri ile bankacılık, sağlık ve spor hizmetlerinin yoğunluğu, kentli bir kamusal yaşam ve yerleşik orta-üst sınıf habitusunun mekânsal olarak kurumsallaştığını göstermektedir (Öksüz, 2025). Mahallenin fiziksel yapısı, bu sosyo-ekonomik karakterle uyumlu bir mekânsal organizasyon sergilemektedir. Ayrancı'nın konut dokusu, hizmet birimlerinin dağılımı,

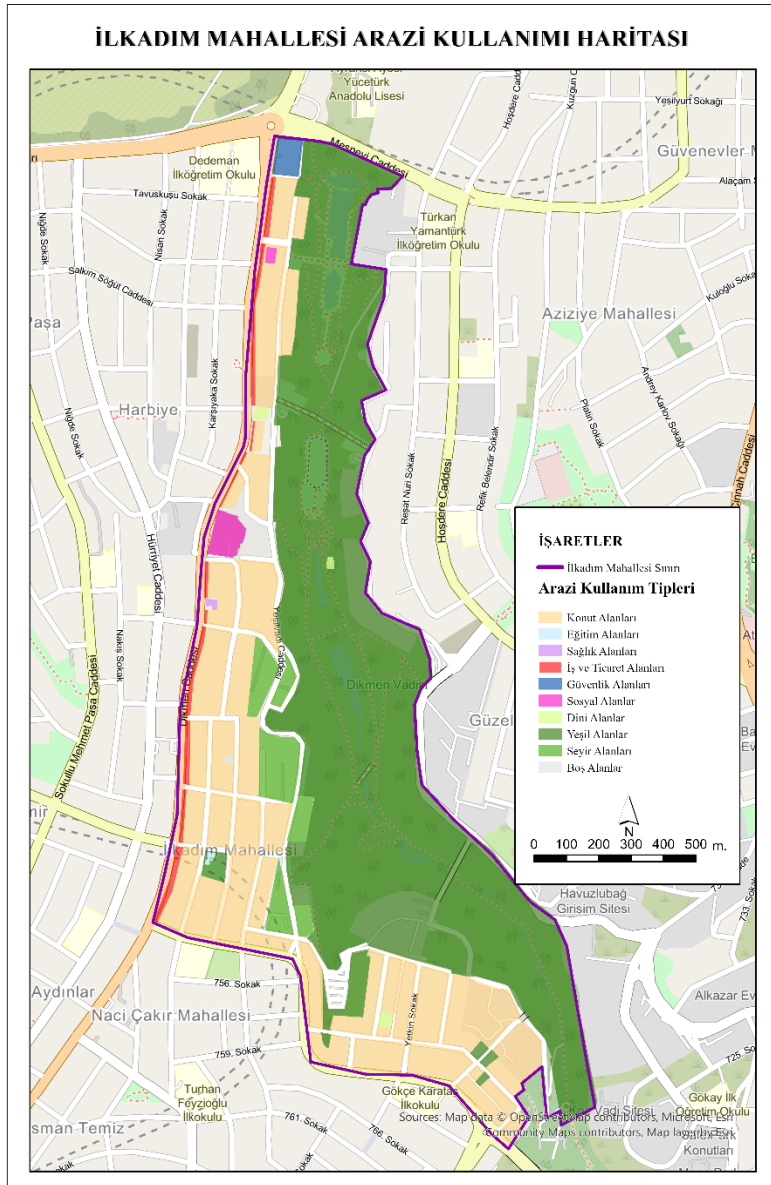
yeşil alanlar ve ulaşım ağı, mahallenin mekânsal karakterini ortaya koymaktadır (Şekil 7). Bu harita, araştırma alanının yaşlıların gündelik hareketliliği açısından sunduğu fırsatları ve sınırlılıkları görselleştirmektedir."

Şekil 7: Ayrancı mahallesinin mekânsal organizasyonu (Öksüz, 2026)

İkinci araştırma alanı olan İlkadım Mahallesi ise Dikmen Vadisi'nin çeperinde konumlanan ve Ankara'nın "son kalan gecekondü bölgelerinden biri" olarak tarif edilen bir yerleşimdir (Yılmaz, 2015). Mahalle, kentsel dönüşüm gündemine girmiş olmasına karşın bu süreç toplumsal düzlemde kendiliğinden bir yeniden yapılanma üretmemiş; gecekondü sakinlerine yıkımı kabul etmeleri koşuluyla düşük faizli borçlanma yoluyla ev sahibi olma güvencesi sunulmuştur (Yılmaz, 2015). Endeksa (2026a) verilerine göre İlkadım'da üniversite ve üzeri eğitim düzeyi %44,5'te kalmaktadır. İstihdam yapısı açısından mahalle, beyaz ve mavi yakalı işgücünün birlikte yoğunlaştığı, orta, orta-alt

ve alt sınıfı temsil eden bir geçiş bölgesinde konumlanmaktadır (Güvenç, 2006; Yüceşahin ve Tuysuz, 2011). Mahallenin mekânsal dokusu, bu heterojen sosyal yapıyı yansıtmaktadır. İlkadım'ın konut alanları, ticari birimler, ulaşım bağlantıları ve gündelik kullanım mekânları, mahallenin genel mekânsal organizasyonunu göstermektedir (Şekil 8). Bu harita, araştırma alanının yaşlılara sunduğu mekânsal olanakları anlamak için önemli bir referans oluşturmaktadır.

Şekil 8: İlkadım mahallesinin mekânsal organizasyonu

İki mahallenin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, araştırma alanı seçiminin gerekçesini göstermektedir. Sosyo-ekonomik statü endeksinde Ayrancı %79 (üst) düzeyde konumlanırken İlkadım %68 düzeyinde yer almakta (Endeksa, 2026b; 2026a); bu fark, iki mahallenin sınıfsal profillerindeki ayrışmayı nicel olarak teyit etmektedir. Eğitim düzeyi, istihdam kompozisyonu, sivil örgütlenme biçimleri ve mekânsal dönüşüm süreçleri birlikte ele alındığında, Ayrancı yerleşik orta-üst sınıf, İlkadım ise kentsel dönüşüm baskısı altındaki heterojen ve görece dezavantajlı bir sınıfsal konumun temsilcisi olarak bir karşıtlık sunmaktadır.

Bu alanların seçilmesinin ardında yatan etkenlerden biri de her iki mahallenin de araştırmacının ikamet ettiği yerler olmasıdır. Bu durum, alana ilişkin daha sürekli ve yoğun gözlemler gerçekleştirmeyi mümkün kılarken; erişim kolaylığı da saha çalışmasının sürekliliğini ve derinliğini artırmıştır. Araştırmacının alana olan yakınlığı ve gündelik yaşamda edinilen deneyimler, saha çalışması sürecinde katılımcılara erişim ve güven oluşturma açısından önemli bir avantaj sağlamıştır.

3.3. Araştırmacının Konumu

Nitel araştırmalarda bilgi, araştırmacıdan bağımsız, verili ve yansız bir sürecin ürünü değildir. Haraway (1988), hiçbir yere ait olmayan, her şeyi yukarıdan gören “tanrısal hile” yanılmasını reddederek tüm bilgilerin belirli bir mekândan, zamandan ve bedenden üretilen “konumlu bilgi” olduğunu ileri sürer. Bourdieu ve Wacquant (1992) da araştırmacının ürettiği bilginin toplumsal koşullarını ve kendi konumunun bu koşullar içindeki yerini görünür kılmakla yükümlü olduğunu savunur. Bu bağlamda araştırmacının konumu, bilginin nasıl üretildiğini, neyin görünür kılınıp neyin geri planda kaldığını belirleyen epistemolojik bir mesele olarak ele alınmalıdır. Dolayısıyla araştırmacı olarak sahadaki varlığının görüşmeleri nasıl biçimlendirdiğini; başörtülü bir

kadın oluşumun, Kürt kimliğimin, kişisel kayıplarımın ve yurtdışı deneyimlerimin veri üretim sürecine etkisini belirtmek önemlidir.

Çankaya’da yaşlıların gündelik yaşam pratiklerini anlamaya yönelik bu araştırmanın sahası, yalnızca fiziksel olarak İlkadım ve Ayrancı mahallelerinden ibaret değildi. Görüşmeler, katılımcıların yaşam öykülerini, mahalleye ilişkin aidiyetlerini, politik ve dinî konumlanışlarını, kayıp deneyimlerini ve toplumsal ilişkilerde kurdukları mesafeleri de görünür kılmıştır. Saha bu anlamda, dinî, etnik, cinsiyetlendirilmiş, kuşaksal ve duygusal sınırların sürekli yeniden çizildiği ilişkisel bir mekândı. Araştırmacının kendi yaşadığı ve dinamiklerini bildiği bir kentte çalışması onu mutlak bir “yabancı” olmaktan çıkarmakta, ancak tamamen “içeriden” biri de yapmamaktadır. Dwyer ve Buckle’ın (2009) ifadesiyle nitel araştırmada içeridenlik ve dışarıdanlık ikili bir karşıtlık değil, araştırmacının sürekli yer değiştirdiği esnek bir “ara alan” yaratır. Araştırmacı kimliğimin katılımcılar tarafından nasıl anlaşıldığı, elde edilen verinin hem sınırlarını hem de derinliğini belirlemiştir.

Saha çalışmasını yürüttüğüm dönemde başörtülüydüm; daha sonra başımı açtım. Bu zamansal fark, başörtüsünü yalnızca saha sırasında taşıdığım bedensel bir işaret olarak değil, saha sonrasında üzerine yeniden düşündüğüm bir konumsallık meselesi olarak değerlendirmeme neden oldu. Başörtülü oluşum iki mahallede aynı anlama gelmedi; mahallelerin sosyo-kültürel yapısına, katılımcıların dinî ve politik aidiyetlerine, cinsiyetlerine ve benimle kurdukları ilişkiye göre farklı biçimlerde yorumlandı. İlkadım’da özellikle kadın katılımcılar, başörtüm nedeniyle beni daha tanıdık ve güvenilir biri olarak gördüler; bu durum görüşmelerin önemli bir kısmını ev ortamında gerçekleştirebilmemi sağladı. Ev, yaşlı kadın katılımcılar için yalnızca görüşme mekânı değil, gündelik yaşamlarını, yalnızlıklarını ve mahalleye dair değerlendirmelerini daha rahat aktarabildikleri bir anlatı alanıydı. Ancak aynı mahallede

erkek katılımcılarla kurulan ilişkide başörtüsü farklı bir dinamik üretti: Muhafazakâr toplumsal normlar nedeniyle bir kadın araştırmacıyla uzun süre birebir görüşmek her zaman rahat karşılanmadı. Bir erkek katılımcının, parktaki başörtülü olmayan genç kızları göstererek “*Kapalı (Başörtülü) olmasaydın seninle görüşmezdim; sen kapalısin ve temiz yüzlüsün*” demesi, başörtüsünün sahada yalnızca bir güven göstergesi değil, aynı zamanda kadın bedeni ile ahlak arasında kurulan ilişkiyi dışa vuran bir sınıflandırma aracı olarak işlediğini gösterdi.

Ayrancı’da ise tablo önemli ölçüde farklılaştı. Daha seküler bir mahalle dokusuna sahip olan Ayrancı’da başörtülü olmam, bazı kadın katılımcıların görüşme teklifini reddetmesine yol açtı; saha erişimini sağlamak için muhtarlık ve dolaylı ağlara başvurmak zorunlu hale geldi. Bazı katılımcıların konuyu dine ya da güncel politik tartışmalara getirmesi, başörtüsünün bu mahallede güveni artıran bir işaretten ziyade, sekülerlik, yaşam tarzı ve siyasal aidiyete ilişkin kaygıları harekete geçiren bir gösterge olarak işlediğine işaret etmektedir. Özyürek’in (2009) gündelik hayat, laiklik ve siyaset arasındaki geçişkenliğe dair tartışması bu noktada yol göstericidir: Siyasal olan, çoğu zaman doğrudan siyaset olarak adlandırılmayan ev içi ve gündelik karşılaşmalarda görünür hale gelmektedir. Ayrancı’da erkek katılımcıların görüşmeye kadınlara göre daha olumlu yaklaşması ise başörtüsünün etkisinin cinsiyete ve mekâna göre değiştiğini, tek başına açıklayıcı olmadığını gösterdi. Alamri’nin (2023: 105-106) başörtülü bir kadın araştırmacı olarak kadın katılımcılara erişimde avantaj, erkek katılımcılarla ilişkide ise cinsiyet farkının dışarıdanlık ürettiğini göstermesi, bu saha deneyimiyle önemli bir paralellik taşımaktadır.

Araştırmacı konumumu belirleyen bir diğer eksen Kürt etnik kimliğimdi. Kürt katılımcılarla karşılaşmalarda ortak bir aidiyet zemini oluşurken, Türk katılımcılarla yapılan bazı görüşmelerde etnisite gerilimli bir alana dönüştü. Siyasi ve etnik konuları

açmamaya özen göstersem de sahada bu sınırları çizen her zaman araştırmacı değil, katılımcılar oldu. “*Olsun, onlarda insan*” “*İyi Kürt var, bir de kötü Kürt var*” ya da “*Bizim binada bir Kürt kadın var; yerini biliyor, bize saygı gösteriyor*” gibi ifadeler, gündelik hayattaki ötekileştirme biçimlerinin saha içinde de yeniden üretildiğini gösterdi. Bu sözler benim için yalnızca veri değil, bedensel ve duygusal olarak maruz kalınan karşılaşmalardı. Görüşmeyi sürdürmek, katılımcının anlatısını kesmemek ve yargılayıcı bir tavır almamak yönünde çaba gösterdim; ancak bu çaba, ifadelerin yarattığı rahatsızlığı ortadan kaldırmadı. Nitel araştırmanın tabiatı gereği orada olabilmek, otomatik olarak katılımcının kavramsal dünyasında konumlandırılan “onlardan biri” (Mirza, 2014) veya “öteki” olma sonucunu doğurmaktadır.

Sahadaki konumumu etkileyen bir başka unsur, saha çalışmasından önce ve saha sürecinde yaşadığım kişisel kayıplardı. Annemi 2020 yılında, babamı ise 2023 yılında kaybettim. Yaşlı katılımcılar, ölüm, kayıp ve yalnızlık, gibi konuları sıklıkla gündeme getirdiler. Bu anlatılar zaman zaman kendi acılarımla bağ kurmama neden oldu. Özellikle kadın katılımcıların ağladıkları, görüşmeyi duygusal bir paylaşım alanı olarak yaşadıkları oldu; ben de bazı görüşmelerde bu duygulara kayıtsız kalamadım. Yaşlı katılımcılarla yapılan görüşmelerde duygusal olarak bütünüyle mesafeli kalmak her zaman mümkün olmadığı gibi her zaman etik de olmayabilir. Bununla birlikte, bu yakınlığın araştırmanın sınırlarını belirsizleştirmemesi için araştırma amacını açık tutmaya, katılımcının anlatısını yönlendirmemeye ve duygusal paylaşımı analizde tek başına belirleyici kılmamaya özen gösterdim. Mirza’nın (2014) vurguladığı üzere, etik sorumluluk yalnızca katılımcıdan onam almakla sınırlı değildir; araştırmacının alanda kurduğu ilişkinin açıklığı ve mahremiyet sınırlarına duyarlılığı da etik çerçevenin parçasıdır.

Görüşmelerin katılımcılar tarafından deneyimlenme biçimi de araştırmanın yöntemsel boyutuna önemli bir katman ekledi. Çoğu katılımcı, ilk kez birinin kendilerine nasıl hissettiklerini ve ne tür güçlükler yaşadıklarını sorduğunu dile getirdi. Bazıları görüşmelerin kendilerine “terapi gibi” geldiğini ifade etti. Bu nedenle bazen anlatılar soruların çerçevesini aştı, uzadı. Bir katılımcının “*Sen bana doğru yürürken gülerek selam verdin, hal hatır sordun; bu şeyler bizim için çok önemli*” sözleri, yaşlıların yalnızca fiziksel çevre düzenlemelerine değil, tanınmaya ve dikkate alınmaya da ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Bu karşılaşmalar, yaş dostu çevreyi rampa, kaldırım ya da ulaşım hizmetleri üzerinden olduğu kadar gündelik temas, saygı ve toplumsal görünürlük üzerinden de düşünmem gerektiğini ortaya koydu. Araştırmacı olarak konumum bu nedenle yalnızca gözlemleyen ve kaydeden değil; katılımcıların kırılganlıklarına tanıklık eden ve bu tanıklığı analiz sürecine taşıyan bir konumdu.

Son olarak, yurtdışı deneyimlerim de yorumlama çerçevemi biçimlendirdi. Erasmus kapsamında Almanya’da altı ay, TÜBİTAK doktora sırası araştırma bursuyla Hollanda’da bir yıl bulunmam; yaş dostu kent, erişilebilirlik ve yaşlıların gündelik yaşama katılımına ilişkin uygulamaları yerinde gözleme imkânı sundu. Bu deneyimler, Çankaya’daki saha çalışmam sırasında Türkiye’deki yaş dostu çevre politikalarının sınırlılıklarını daha görünür kıldı. Ancak bu karşılaştırmalı bakışın, Türkiye sahasını yalnızca eksiklikler alanı olarak okumaya dönüşmemesi için katılımcıların deneyimlerini kendi mahallelerinde, kendi gündelik pratikleri ve beklentileri içinde anlamaya çalıştım. Rose’un (1997) araştırmacının kendi konumunu tamamen şeffaf biçimde bilemeyeceğine dair uyarısı burada önemlidir. Yurtdışında edindiğim gözlemler sahaya nasıl baktığımı biçimlendirmiş olsa da bu etkinin tam sınırlarını belirlemek güçtür.

Bu çalışmada araştırmacı konumum, dış görünüş, toplumsal cinsiyet, etnisite, kişisel kayıp, mahallelerin sosyo-kültürel farklılığı ve uluslararası gözlem deneyimleriyle iç içe şekillendi. Pillow'un (2003) uyardığı gibi refleksivite, araştırmacının kendisini akladığı rahatlatıcı bir itiraf metnine dönüşmemelidir; hedeflenen, bilginin nasıl şekillendiğine dair eleştirel bir farkındalık geliştirmektir. Bu doğrultuda araştırmacı konumum, çalışmanın bir sınırlılığı olarak değil; bilginin kim tarafından, hangi ilişkiler içinde ve hangi koşullar altında üretildiğini görünür kılan epistemolojik ve etik açıklığın bir parçası olarak ele alınmaktadır. Nitekim bu yaklaşım, düşünömselliği araştırmacının kendi öznelliğini sınırsızca merkeze alması olarak değil, araştırmacının bilgi üretimindeki yerini açıkça göstermesi olarak ele almaktadır (Finlay, 2002; Haraway, 1988).

3.4. Veri Toplama Süreci

Nitel yönteme uygun biçimde tasarlanmış bu araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme ve gözlem tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşmeler, araştırmanın amaç ve hedeflerine ulaşmak için ana araç olarak seçilmiştir. Kentsel ortamlarda yaşlı yetişkinlerin yaşlanma deneyimlerini, gündelik yaşam pratiklerini ve mekân kullanımlarını derinlemesine anlamayı amaçlayan bu araştırmada, Türkiye'de yaş dostu kentler yaklaşımının görece yeni bir çalışma alanı olması ve literatürde çok boyutlu yönlerinin henüz yeterince ele alınmaması nedeniyle, esnek ve katılımcı odaklı bir veri toplama süreci olarak yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Bu tür görüşmeler, araştırmacının araştırma projesi için önemli olduğunu düşündüğü konuları ele almasına olanak tanırken, katılımcıların ilgili konuları genişletip farklı açılardan ele almaları için yeterli esneklik sağlama avantajına sahiptir (Brinkmann, 2014). Görüşmelerde açık uçlu sorular sorularak ve tartışmanın ana

sorgulama çizgisinden sapmasına izin vererek, yeni temaların ortaya çıkması ve tümevarımsal içgörülerin üretilmesi beklenmiştir.

Araştırmada, derinlemesine görüşmeleri tamamlayıcı nitelikte gözlemler de yapılmıştır. Gözlem, sahaya, yaşlı bireylerin gündelik yaşam pratiklerine ve içinde bulundukları mekânsal bağlama dair bütüncül bir anlayış geliştirmeye yönelik, nitel araştırma geleneğiyle uyumlu bir saha pratiği olarak konumlandırılmıştır. Bu çerçevede gözlemler, saha çalışmasının yapıldığı her iki mahallede, araştırmacının sahada geçirdiği süre boyunca gerçekleştirilmiştir. Gözlem süreci, araştırmanın kavramsal çerçevesi tarafından yönlendirilen, yaşlıların mekânla kurduğu ilişkiye duyarlı bir dikkat stratejisiyle yürütülmüştür. Bu gözlemler, görüşme verilerinin yorumlanmasında bağlam sunan ve bulguların anlaşılmasını destekleyen bir bilgi kaynağı olarak kullanılmıştır. Böylece katılımcıların sözlü anlatımlarının içinde yer aldığı fiziksel, sosyal ve gündelik çevre araştırmacı tarafından birebir kavranmış; bu durum analiz aşamasında yaşlıların anlatılarının mekânsal bağlam içinde yorumlanmasını mümkün kılmıştır.

Görüşmelere, kendim de burada oturduğum için Çankaya ilçesinin İlkadım mahallesinde 08.01.2023 tarihinde başlanmıştır. Yaptığım görüşmelerin bir kısmı planlı bir şekilde gerçekleşirken, bir kısmı ise dışarıda çeşitli mekânlarda karşılaştığım kişilerle enformel olarak kendiliğinden gerçekleşmiştir. Görüşmelerde izin alarak ses kaydı alınmıştır. Görüşme süreleri değişiklik göstermekle birlikte genelde 1-4 saat arasında değişmiştir (en uzun 5 saat 42 dakika, en kısa görüşme ise 41 dakika sürmüştür). Ancak bazı durumlarda dışarıda ayaküstü görüşmelerde bazı notlar alınmaya çalışılmıştır. Görüşmeler katılımcılarla yüz yüze çoğunlukla kişilerin evlerinde gerçekleştirilirken, diğer bir kısmını ise kafeler, parklar, yaşlılara özel Baharevi gibi kamusal mekânlarda bir araya gelerek yapılmıştır.

3.4.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Çankaya ilçesinin Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde ikamet eden 65 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Ancak her iki mahallede ön yaşlı denilebilecek dört kişi de örnekleme dâhil edilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme stratejisi benimsenmiş; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, çalışma durumu, hane bileşimi, konut mülkiyeti ve hane halkı geliri gibi özellikler bakımından heterojen bir katılımcı grubuna ulaşılması hedeflenmiştir. Süreç ilerledikçe erişim güçlükleri nedeniyle kartopu örnekleme yöntemi de devreye sokulmuş; muhtarlık, Baharevi ve mahalle esnafı (kuaför, kafe, bakkal) gibi mekân temelli ilişki ağları aracılığıyla yeni katılımcılara ulaşılmıştır.

Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü, genellikle veri doygunluğuna ulaşılan kadar sürdürülen görüşmelerle belirlenmektedir (Francis vd., 2010). Bu araştırmada da katılımcı sayısı, yeni görüşmelerin önceki verilere kayda değer bir katkı sunmadığı doygunluk noktasına göre belirlenmiş; İlkadım mahallesinde 24, Ayrancı mahallesinde 25 olmak üzere toplam 49 yaşlı birey ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Örneklem, her iki mahallede sosyo-demografik çeşitliliği yansıtacak biçimde kurgulanmış; böylece yaşlanma deneyiminin mekânsal bağlamla birlikte toplumsal cinsiyet, eğitim ve ekonomik konum gibi eksenler üzerinden nasıl farklılaştığının incelenmesi olanaklı kılınmıştır.

İlkadım mahallesinde görüştüğüm araştırma grubunun demografik özellikleri incelendiğinde; katılımcıların 14'ünün kadın (%58,3), 10'unun ise erkek olduğu (%41,7) görülmektedir. Örneklem yaş yapısı, 62 ile 86 yaş arasında değişmekte olup, yaş ortalamasının yaklaşık 74 olması, grubun orta yaşlı yetişkin bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Medeni durum açısından katılımcıların büyük çoğunluğu evlidir (14 kişi). Bunu sırasıyla boşanmış(5 kişi), dul (3 kişi) ve bekâr(2 kişi) olanlar izlemektedir.

Katılımcıların sosyo-ekonomik profili değerlendirildiğinde; eğitim düzeylerinin okur-yazar olmayan(2 kişi) katılımcılardan doktora derecesine sahip(1 kişi) katılımcıya kadar geniş bir çeşitlilik sergilediği tespit edilmiştir. Örnekleme en sık rastlanan eğitim düzeyleri, ilköğretim ve üniversite mezuniyetidir. Bu dağılım, eğitimdeki kuşaksal farklılıkların bir yansıması olarak değerlendirilebilir; zira yaşça büyük olan katılımcıların daha düşük eğitim düzeylerine sahip olduğu, genç yaşlıların ise daha ileri eğitim olanaklarından yararlandığı gözlenmektedir. Katılımcıların istihdam durumu, yaş profiliyle uyumlu bir şekilde, büyük çoğunluğun emekli olduğunu (18 kişi) ortaya koymaktadır. Ayrıca grupta dört ev hanımı bulunurken, sadece bir katılımcı aktif olarak çalışmaya devam etmektedir. Konut mülkiyeti durumu incelendiğinde; dikkat çekici bir bulgu olarak katılımcıların neredeyse tamamının (23 kişi) kendi evinde oturduğu, yalnızca bir katılımcının kiracı olduğu belirlenmiştir. Hane halkı geliri ise oldukça değişken olup, aylık 6.000 TL'den başlamakta 30.000 TL'ye kadar çıkmaktadır. Bu durum, örneklemin genel olarak farklı gelir düzeylerinden bireyleri kapsadığını göstermektedir.

Ayrancı Mahallesi araştırma grubunu oluşturan 25 katılımcının demografik yapısı incelendiğinde; erkeklerin (15 kişi, %60) kadınlara (10 kişi, %40) oranla çoğunlukta olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları 58 ile 92 arasında bir dağılım sergilerken, yaklaşık 72 olan yaş ortalaması, örneklemin tıpkı İlkadım'da olduğu gibi orta yaşlı yetişkin bireylerden meydana geldiğini teyit etmektedir. Medeni durum dağılımında ise evli olanlar (15 kişi) baskın grubu oluşturmaktadır. Evli katılımcıları sırasıyla dul (5 kişi), boşanmış (2 kişi)ve bekâr (2 kişi) bireyler takip etmektedir. Grubun sosyo-ekonomik göstergeleri açısından dikkat çekici bir çeşitlilik gözlenmiştir. Eğitim seviyesi bakımından, 11 katılımcı ile üniversite mezuniyeti en yaygın düzey olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, örneklem okuma yazma bilmeyen bir bireyden doktoralı bir katılımcıya uzanan geniş bir eğitim geçmişine sahiptir. Örneklemin ileri

yaş profiline paralel olarak katılımcıların ezici bir çoğunluğu (22 kişi) emeklilik yaşamı sürdürmektedir; grupta yalnızca iki kişinin aktif iş hayatına devam ettiği belirlenmiştir. Mülkiyet durumları ele alındığında; katılımcıların 18'inin kendi konutunda yaşadığı, 7'sinin ise kiracı olduğu belirlenmektedir. Hane gelirleri, aylık 7.500 TL ile 100.000 TL gibi oldukça geniş bir aralıkta bulunmaktadır. Yaklaşık 32.420 TL olan ortalama gelirle birlikte bu geniş aralık, Ayrancı örneklemini içerisinde belirgin ekonomik farklılıkların varlığına işaret etmektedir.

İki mahalle, yaş ortalaması bakımından benzerdir; ancak profiller ayrışmaktadır: cinsiyet İlkadım'da kadın (%58), Ayrancı'da erkek ağırlıklıdır (%60). Yaş ortalaması İlkadım'da biraz yüksektir (74-72). Medeni durum her iki yerde de evlilik lehinedir; Ayrancı'da dul, İlkadım'da boşanmış oranı görece olarak yüksektir. Eğitimde Ayrancı'da üniversite mezuniyeti baskın (%44) ve dağılım yukarı yığılırken, İlkadım'da okur-yazar olmayanlar ile üniversite/üstü birlikte görülmektedir (kuşaksal farklılaşma). Çalışma durumunda emeklilik baskındır; İlkadım'da ev içi roller daha görünür ve aktif çalışma oranı daha düşüktür. Konut mülkiyeti İlkadım'da çok yüksek (23/24), Ayrancı'da daha sınırlıdır (18/25). Gelir Ayrancı'da daha geniş aralık ve daha yüksek ortalama ile seyreder; bu durum Ayrancı'da belirgin sosyo-ekonomik heterojenliğe işaret eder. Bu karşılaştırmalar, örnekleme özgüdür; genelleme iddiası taşımaksızın, iki mahallenin sınıf, eğitim ve mülkiyet dinamikleri ile yaşlılık deneyimlerinin farklılaştığı örüntülere işaret etmektedir. Tüm bu çeşitlilik, çalışmanın temel amacı olan yaşlılık deneyimlerinin çok yönlü olarak anlaşılmasına katkı sağlamış, katılımcıların sosyo-demografik konumlarının yaşlılıkla ilgili algı, ihtiyaç ve beklentilerini nasıl şekillendirdiğine dair zengin bir veri zemini oluşturmuştur.

Çizelge 2: İlkadım mahallesinde yaşayan katılımcılara ilişkin bazı özellikler

Katılımcı	Doğum Yılı	Cinsiyeti	Medeni Durumu	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Birlikte Oturduğu Kişiler	Konutun Mülkiyet Durumu	Hane Halkı Geliri
İK1	1942	Erkek	Evli	İlköğretim	Emekli	Eşi	Ev sahibi	23.000
İK2	1939	Kadın	Dul	İlköğretim	Emekli	Torunu	Ev sahibi	7.500
İK3	1958	Kadın	Bekâr	Lise	Emekli	Ablası	Ev sahibi	8.500
İK4	1959	Erkek	Evli	Yüksek okul	Emekli	Eşi ve oğlu	Ev sahibi	25.000
İK5	1944	Kadın	Boşanmış	Üniversite	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	20.000
İK6	1949	Kadın	Evli	Ortaokul	Ev hanımı	Eşi	Ev sahibi	7.000
İK7	1959	Kadın	Evli	Üniversite	Emekli	Eşi ve oğlu	Kiracı	30.000
İK8	1946	Erkek	Evli	Lise	Emekli	Eşi	Ev Sahibi	8.000
İK9	1951	Kadın	Bekâr	Yüksek Lisans	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	10.000
İK10	1957	Kadın	Boşanmış	Üniversite	Çalışıyor	Yalnız	Ev sahibi	13-14000
İK11	1942	Erkek	Dul	İlköğretim	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	7.500
İK12	1963	Kadın	Boşanmış	Lise	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	6.000
İK13	1952	Erkek	Evli	İlköğretim	Emekli	Eşi ve oğlu	Ev sahibi	8.000
İK14	1953	Erkek	Evli	Lise	Emekli	Eşi ve oğlu	Ev sahibi	14.000
İK15	1955	Kadın	Boşanmış	Üniversite	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	10.000
İK16	1954	Erkek	Evli	Lise terk	Emekli	Eşi	Ev sahibi	7.500
İK17	1946	Kadın	Evli	Okur-yazar değil	Ev hanımı	Yalnız	Ev sahibi	100 Euro
İK18	1947	Kadın	Evli	Okur-yazar değil	Ev hanımı	Eşi	Ev sahibi	7.500
İK19	1955	Kadın	Evli	İlköğretim 3. sınıf	Ev hanımı	Eşi	Ev sahibi	7.500
İK20	1955	Erkek	Evli	İlköğretim	Emekli	Eşi	Ev sahibi	7.500
İK21	1947	Kadın	Dul	Lise	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	7.500
İK22	1948	Kadın	Evli	Üniversite	Emekli	Eşi	Ev sahibi	15.000
İK23	1950	Erkek	Evli	Üniversite	Emekli	Eşi ve oğlu	Ev sahibi	25.000
İK24	1949	Erkek	Boşanmış	Doktora	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	12.000

Çizelge 3: Ayrancı mahallesinde yaşayan katılımcılara ilişkin bazı özellikler

Katılımcı	Doğum Yılı	Cinsiyeti	Medeni Durumu	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Birlikte Oturduğu Kişiler	Konutun Mülkiyet Durumu	Hane Halkı Geliri
AK1	1957	Erkek	Evli	Lise	Emekli	Eşi	Kiracı	20.000
AK2	1941	Kadın	Dul	Üniversite	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	20.000
AK3	1951	Kadın	Evli	Üniversite	Emekli	Eşi Kayınbiraderi	Ev sahibi	35.000
AK4	1950	Erkek	Evli	Lise	Emekli	Eşi	Ev sahibi	25.000
AK5	1960	Erkek	Boşanmış	Üniversite	Emekli	Kızı	Ev sahibi	24.000
AK6	1956	Kadın	Dul	Lise	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	25.000
AK7	1956	Kadın	Bekar	Üniversite	Emekli	Kız kardeşi	Ev sahibi	100.000
AK8	1934	Erkek	Evli	Doktora	Emekli	Eşi	Ev sahibi	50.000
AK9	1962	Erkek	Evli	Lise	Çalışıyor	Eşi Oğlu	Ev sahibi	80.000
AK10	1944	Kadın	Dul	Lise	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	10.000
AK11	1955	Kadın	Bekar	Üniversite	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	24.000
AK12	1967	Erkek	Boşanmış	Yüksek Lisans	Çalışıyor	Yalnız	Kiracı	60.000
AK13	1960	Kadın	Evli	Üniversite	Emekli	Eşi	Kiracı	40.000
AK14	1950	Erkek	Dul	Yüksekokul	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	24.000
AK15	1959	Erkek	Evli	Ortaokul	-	Eşi Kızı	Kiracı	40.000
AK16	1956	Kadın	Evli	Okumadı	Emekli	Eşi	Ev sahibi	7.500
AK17	1933	Erkek	Evli	Üniversite	Emekli	Eşi	Ev sahibi	15.000
AK18	1950	Erkek	Evli	Üniversite	Emekli	Eşi	Ev sahibi	30.000
AK19	1940	Kadın	Dul	Üniversite	Emekli	Yalnız	Ev sahibi	10.000
AK20	1952	Erkek	Dul	Yüksek Lisans	Emekli	Hayat arkadaşı	Kiracı	33.000
AK21	1959	Erkek	Evli	Üniversite	Emekli	Eşi	Ev sahibi	25.000
AK22	1947	Erkek	Evli	Üniversite	Emekli	Eşi	Ev sahibi	25.000
AK23	1949	Erkek	Evli	Yüksekokul	Emekli	Eşi	Ev sahibi	25.000
AK24	1967	Kadın	Evli	Üniversite	Emekli	Eşi Çocukları	Kiracı	50.000
AK25	1954	Erkek	Evli	Yüksek Lisans	Emekli	Eşi	Kiracı	30.000

3.5. Veri Analizi

Bu tez çalışması için sahadan toplanan birincil veriler, betimsel ve içeriksel olarak analiz edilmiştir. Nitel veriler içerik analizi yoluyla kavramlara dönüştürülmek üzere açık kodlamaya tabi tutulmuş, böylece temalar ve kategoriler belirlenmiştir. Analiz süreci aşağıda ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Karşılaştırma, “anlama, açıklama ve daha ileri sonuçlara ulaşmak için iki veya daha fazla varlığı benzerlikleri ve farklılıkları açısından sistematik olarak incelemeye yönelik bilimsel bir analiz yöntemi” olarak tanımlanabilir (Azarian, 2011). Bu tür bir analiz, genellikle kişinin kendi benzersizliğini daha iyi tanımlamak için benimsenmekte ve motive edilmektedir. Bu çalışmada karşılaştırmalı yaklaşım iki nedenle benimsenmiştir:

(1) Çankaya’da sosyo-mekânsal, ekonomik ve demografik bakımdan ayrışan İlkadım ve Ayrancı mahalleleri, yaşlıların gündelik pratiklerindeki örüntüleri karşılaştırmalı olarak görünür kılarak yaş dostu çevreyi mümkün kılan ya da zorlayan mekanizmaların ayırt edilmesine imkân vermektedir.

(2) Yaş dostu ağında yer almayan bu iki mahallede mikro ölçekte, yaşlıların sesinden türeyen bulgular, DSÖ/YDKT (AFCC) ilkelerinin yerel koşullara uyarlanmasına ve uygulanabilir, bağlama duyarlı politika/tasarım önerileri geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

Bu çerçevede yanıtlanacak temel soru, İlkadım ve Ayrancı’da hangi sosyo-mekânsal, ekonomik ve demografik özelliklerin ve gündelik yaşam örüntülerinin mevcut olduğu ve bunların iki farklı yerel bağlamda yaş dostu çevrenin nasıl inşa edilebileceğine dair ne söylediğidir.

Karşılaştırmalı bir vaka çalışması yürütmek birçok zorluk barındırmaktadır. Bu çalışma birçok katmandan oluştuğu için birçok kez bölümlere ayrılması gerekiyordu. Çalışmanın bir parçası olarak iki aşamalı bir analiz gerçekleştirilmiştir: İlk aşamada her bir vaka ayrı ayrı analiz edilmiş, ikinci aşamada ise iki vaka birbiriyle karşılaştırılmıştır.

Analiz aşamasında, tematik analiz kullanılmıştır. Tematik analiz, “verilerdeki paternleri (temaları) belirleme, analiz etme ve raporlama yöntemi” olarak

tanımlanmaktadır (Braun ve Clarke, 2006). Tematik analizin ayırt edici bir özelliği, herhangi bir teorik, ontolojik ve epistemolojik çerçeveye bağlı olmamasıdır, yani çok çeşitli araştırma paradigmaları içinde kullanılmak üzere büyük bir esnekliğe sahiptir (Braun ve Clarke, 2006; Kiger ve Varpio, 2020). Tematik analiz, verilerin zengin, ayrıntılı ve karmaşık bir şekilde tanımlanmasına olanak tanıdığı için bu üç durumun gerçekliğini araştırmak için uygun yöntem olarak seçilmiştir (Paillé ve Muchielli, 2012). Bu çalışmada kullanılan tematik analiz, İlkadım ve Ayrancı'da yaşlıların gündelik yaşam örüntülerini ortaya çıkarmak üzere çoğunlukla tümevarımsal biçimde yürütülerek; DSÖ/YDDT (AFCC) çerçevesi bir kontrol listesi olarak değil, duyarlılaştırıcı bir referans olarak kodlamayı yapılandırmıştır. Oluşturulan temalar, iki mahallede yaş dostu çevreyi mümkün kılan ya da zorlayan mekanizmaları ve yerel aktör ağlarıyla ilişkilerini görünür kılmıştır (Nowell vd., 2017).

Araştırmanın, veri analizler için nitel analiz yazılımı olan MAXQDA kullanılmıştır. Her bir vakanın gerçekliğini incelemek için deşifre edilen 49 görüşme, tematik analiz yaklaşımı kullanılarak kodlanmış ve analiz edilmiştir.

Bir sonraki adım, ilk kodları potansiyel temalar hâlinde derleme olmuştur. Bu noktadan itibaren analiz, Esterberg'in (2002: 177) önerdiği üç adımı izlemiştir:

(1) Örüntü/kategorileri tanımak,

(2) Bunların olası anlamlarına ilişkin açıklayıcı fikirler üretmek ve

(3) Verilerdeki potansiyel anlamları keşfetmek. Bu nedenle, nitel araştırma aşamasında, aşağıda açıklanan yol izlenmiştir.

Görüşmeleri deşifre etmek için uzun bir zaman harcamış ve bu nedenle içeriklerine zaten aşina olunmasına rağmen, her analiz aşamasını verilere yeniden aşina olarak ve tüm transkriptler dikkatlice okunmuştur. Toplanan verilerin büyüklüğü çok

fazla olduğundan, verileri düzenlemek ve analizi yapılandırmak için ilk kodlama turu gerçekleştirilmiştir. Bu ilk kodlama turunda daha çok tümevarımsal bir yaklaşım benimsenerek, esnek kategoriler oluşturulmaya çalışılmıştır. Mesela belirli olaylar veya alıntılar birden fazla adımla kodlanmıştır. Her mahallenin örüntüsü belirginleştikçe kodlar yinelemeli biçimde gözden geçirilerek sadeleştirilmiştir.

Bu araştırmanın keşif niteliği göz önüne alınarak esnek bir yaklaşım benimsenmiş ve analiz boyunca yeni kodların ortaya çıkmasına açık kalınmış ve transkriptler buna göre kodlanmıştır. Daha tümevarımsal bir yaklaşım kullanmak, kodların ve paternlerin “aşağıdan yukarıya” ortaya çıkmasını ve analiz ilerledikçe her bir vakanın özgünlüğünün daha görünür hale gelmesini sağlamıştır. Yeni temalar ve paternler ortaya çıktıkça kategoriler rafine edilmiş ve alt kategorilere ayrılmıştır.

Tezde bazı veriler zaman coğrafyası için haritalanmıştır. Haritalama, görüşmelerden elde edilen anlatıların coğrafi bilgi sistemi ortamında mekânsal-zamansal verilere dönüştürülmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda, katılımcıların tipik/ortalama bir günlerine ilişkin anlatıları analiz sonrasında standartlaştırılmış zaman-faaliyet çizelgelerine aktarılmış; her bir faaliyet için faaliyet türü, gerçekleşme zamanı, süresi, bulunduğu istasyon ve istasyonlar arasındaki hareket ilişkileri sistematik olarak kaydedilmiştir. Böylece anlatısal veri, yalnızca sözel bir içerik olarak değil, gündelik yaşamın zaman ve mekân içindeki örgütlenmesini gösteren analitik bir veri seti hâline getirilmiştir.

Haritaların üretiminde, öncelikle görüşmelerde adı geçen konumlar ArcGIS Pro ortamında coğrafi olarak eşleştirilmiş; katılımcıların gündelik yaşamlarında kullandıkları başlıca istasyonlar nokta verisi, istasyonlar arasındaki geçişler ise güzergâh/hat verisi olarak temsil edilmiştir. Yer adları, karşılaştırılabilirliği artırmak ve okur açısından anlaşılabilirliği sağlamak amacıyla, gerektiğinde daha genelleştirilmiş

işlevsel mekân kategorilerine dönüştürülmüştür. Bu işlem, hem bireysel düzeyde gündelik hareketlilik örüntülerinin görselleştirilmesine hem de katılımcılar arasında ortaklaşan kullanım alanlarının belirlenmesine olanak sağlamıştır.

Zaman–mekân bütünleşik yaklaşımı çerçevesinde, görüşme anlatılarından türetilen zaman–faaliyet çizelgeleri ArcGIS Pro ortamında coğrafi olarak konumlandırılmış istasyon ve güzergâh verilerine dönüştürülerek üç boyutlu zaman eksenine görselleştirilmiştir. Analiz sürecinde, nokta verileri 50m × 50m boyutlarında grid hücreleri ve bir saatlik zaman adımlarıyla kümelenecek çok boyutlu bir space–time cube yapısı oluşturulmuştur. Her bir hücredeki olay sayısını temsil eden COUNT değişkeni temel ölçüt kabul edilmiş ve benzer zamansal yoğunluk profillerine sahip hücreler Time Series Clustering yöntemiyle üç ana kümede tasnif edilmiştir. Bu akış, bireylerin hareket örüntülerinin mekânsal dağılımını, gün içindeki zamansal dinamiklerini ve kullanım ritimlerini bütüncül bir biçimde yorumlamaya olanak tanımıştır.

BÖLÜM 4

YAŞLILIK ve YAŞLANMA SÜRECİ

Bu bölümde, Çankaya ilçesinin İlkadım ve Ayrancı mahallelerinde yaşayan yaşlı bireylerin yaşlanma sürecini nasıl deneyimlediklerine ve anlamlandırdıklarına odaklanan nitel görüşmelerin analiz sonuçları yer almaktadır. Yaşlanmanın ne olduğuna, ne zaman başladığına ve bireylerin bu dönemi nasıl anlamlandırdıklarına ilişkin sorular, yalnızca biyolojik bir aşamayı değil; sosyal, mekânsal ve kültürel bağlamlarda kurulan bir deneyimi de açığa çıkarmaktadır (Laws, 1997; Schwanen vd., 2012). Bu bölümdeki bulgular, yaşlılığın öznel algısı, toplumsal temsili ve yaşam değerlendirmesi eksenlerinde ele alınmakta; katılımcıların kendi seslerinden yaşlanma deneyiminin nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Görüşmeler zengin ayrıntılar ortaya çıkarmış ve çok sayıda konu ele alınmıştır. Analiz, birbiriyle bağlantılı beş ana tema üzerine temellendirilmiştir. Her tema bir “öz”e sahiptir ve anlatılan deneyimlerin bir yönünü gösteren bir hikaye anlatmaktadır (Braun ve Clarke, 2006). Analiz sürecinde, katılımcıların bireysel anlatıları ile toplumsal ve mekânsal bağlamlar arasındaki ilişkiler ön plana çıkarılmış; yaşlanmanın mekânsallığı (Laws, 1997) ve gündelik yaşam pratikleri (de Certeau, 1984) perspektiflerinden yorumlanmıştır.

Bu temalar “Yaşlılığın Öznel Algısı ve Temsili”, “Yaşlılık Tanımı ve Değişimler”, “Yaşlılığın Olumlu ve Olumsuz Yönleri”, “Yaşlılığa Hazırlanma/ Hazırlan (a) mama” ve “Kentsel Mekânda Yaşlanmanın Toplumsal Cinsiyet Bağlamı”dır. Her tema, gelişimine katkıda bulunan alt temalarla birlikte sırayla sunulmuştur.

4.1. Yaşlılığın Öznel Algısı ve Temsili

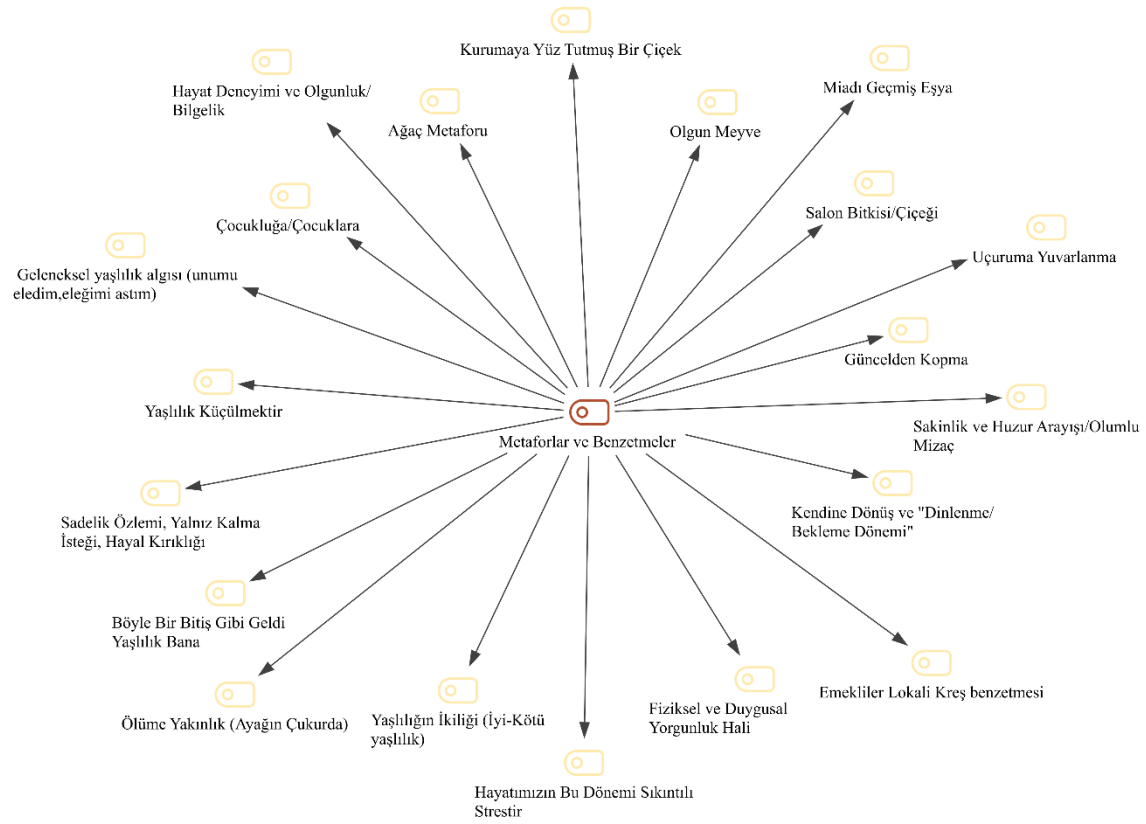
Bu tema, katılımcıların yaşlılığı nasıl anlamlandırdıkları, neye benzettikleri ve nasıl değerlendirdikleri sorusuna verdikleri kişisel yanıtları ve yaşlılık dönemini hangi anlam çerçeveleri içinde kurduklarını görünür kılmaktadır. Yaşlılığın öznel algısı, bireyin toplumsal konumundan, sosyo-ekonomik koşullarından ve mekânsal deneyimlerinden bağımsız değildir. Nitekim yaşlılık hakkındaki söylemlerin genellikle maddi bir bağlamda üretildiğini ve bu söylemlerin yaşlı öznelerin toplumsal inşasında belirleyici bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Laws, 1997). Dolayısıyla bu temaya ilişkin katılımcı görüşleri, yaşlılığı fiziksel, toplumsal ve duygusal boyutlarıyla çok katmanlı bir süreç olarak deneyimlediklerini göstermektedir. Bu tema altında üç alt temaya yer verilmiştir. Bu üç tema, anlatıların çoğunda kesişmektedir. Böylece yaşlılığın tanımı bağlama duyarlı ve tartışmaya açık bir süreç hâline gelmektedir.

4.1.1. “*Miadı Geçmiş Eşya*”: Metaforlar ve Benzetmeler

Bu tema, katılımcıların yaşlılık deneyimini nasıl anlamlandırdıklarını, kendi bağlamları içinde önem atfettikleri unsurları metafor ve benzetmeler aracılığıyla nasıl ifade ettiklerini ortaya koymaktadır. Metaforlar, yalnızca dilsel araçlar değil; aynı zamanda bireylerin yaşam deneyimlerini kavramsal olarak yapılandırma biçimlerini yansıtan güçlü anlam taşıyıcılarıdır. Görüşmelerde yaşlılık, bir yandan birikmiş yaşam tecrübesinin sağladığı olgunluk ve bilgelik ile özdeşleştirilirken, öte yandan fiziksel gerileme, toplumsal görünmezlik ve yalnızlaşma gibi olumsuz çağrışımlarla da ilişkilendirilmiştir. Bu çift yönlü temsil, yaşlanmanın hem olumlu hem olumsuz boyutlarıyla deneyimlenen karmaşık bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 9, katılımcıların yaşlılık deneyimini ifade ederken kullandıkları metafor ve benzetmelerin tematik dağılımını göstermektedir. Bu şekilde görüldüğü üzere, metaforlar hem olumlu (hayat deneyimi, olgunluk, ağaç metaforu) hem de olumsuz

(miadı geçmiş eşya, uçuruma yuvarlanma, solan bitki) ifadeler etrafında kümelenmektedir.

Şekil 9: Yaşlılık deneyiminin metaforlar ve benzetmeler üzerinden temsiline ilişkin Hiyerarşik Kod – Alt Kod Modeli

Araştırma bulgularına göre, katılımcıların deneyimlerinde merkezi bir tema olarak öne çıkan *yaşlılık, küçülmektir* metaforu; bireyin yaşlanma sürecinde sadece tüketim alışkanlıkları, sosyal çevresi ve fiziksel hareket alanıyla sınırlı kalmayan, aynı zamanda geleceğe dönük beklentilerini ve toplumsal alandaki önem algısını da kapsayan *bütüncül bir yaşam ölçeği daralmasını* ifade etmektedir. Bu metafor, Rowles'ın (1978) yaşlılıkta *coğrafi ve faaliyet alanlarında daralma* eğilimi ile belirli mekânlara yönelik seçici yoğunlaşma biçiminde açıkladığı süreciyle örtüşmektedir.

Bununla birlikte, bazı katılımcılar bu küçülmeyi bir kayıp olarak değil, gönüllü bir sadeleşme ve içsel bir huzur arayışı olarak çerçevelemektedir. Bu bakış açısı, yaşlılığı kayıp ve gerileme üzerinden ele alan geleneksel ayrılma teorisinden (Cumming ve Henry, 1961) ziyade Baltes ve Baltes'in (1990) seçici optimizasyon ve telafi modeliyle ilişkilendirilebilir. Birey, yaşlanma sürecinde bazı hedeflerinden vazgeçerken, elindeki kaynaklarını daha az sayıda ancak daha anlamlı alanlara yönlendirmekte ve bu sayede öznel iyi oluş halini koruyabilmektedir. Bir katılımcı bu deneyimi şu sözlerle dile getirmektedir:

“Olumlu şeyi belki artık bir şeyi kalmıyor yani hayatın. Böyle aman param olsun, bilmem ne falan. O hirs kalmıyor zaten. Yeterince bir şeylerini elde etmiş oluyorsun. Emekli oluyorsun. Ne bileyim. Bir belli, bir daha rahat oluyorsun o açıdan. Hirs gidiyor.” (İK10, 69, Kadın)

Bu ifade, yaşlılığı maddi beklentilerin azalması ve buna eşlik eden bir iç huzur olarak deneyimlediğini göstermektedir. Burada dikkat çekici olan, “hırsın gitmesi”nin bir kayıp olarak değil, bir rahatlama ve özgürleşme olarak yorumlanmasıdır. Bu durum da yaşlanmanın yalnızca gerileme olarak anlaşılmasına karşı alternatif bir anlam üretimini temsil etmektedir.

Doğa metaforları da bu olumlu çerçeveyi pekiştirmektedir. Sıklıkla vurgulanan *ağaç metaforu*, yaşlılığı kök salmışlık, dayanıklılık, gölgesinde başkalarını barındırma ve yaşam döngüsünün doğal bir parçası olma gibi anlamlarla ilişkilendirmektedir. Bir katılımcı, *Çınar ağacı* metaforunu, yaşlılığı toplumsal görünürlük, süreklilik ve saygınlık ile ilişkilendirerek şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Çınar ağacı. Çınar ağacı dediğim, benim bahsetmek istediğim kişiler. Çınar ağacı her zaman dik duran, yeşil olan, uzun ömürlü bir ağaçtır.” (AK2, 85, Kadın)

Benzer biçimde, bir başka katılımcı *olgun meyve* benzetmesini kullanarak yaşlanmayı olgunlaşma süreci ile özdeşleştirmektedir:

“Yani bu bilinçli yaşlanmak, her zaman şöyle söyleyeyim olgun bir meyveyle fark eden bir şey yoktur.” (İK14, 73, Erkek)

Bu alıntıdaki “*bilinçli yaşlanmak*” kavramı özellikle dikkat çekicidir. Bu ifade, yaşlanmanın pasif bir süreç olmadığını; bireyin bu süreci bilinçli tercihler ve öz-farkındalık ile şekillendirebileceğini vurgulamaktadır. Olgunlaşma metaforu, yaşlılığı hayatın doğal ve değerli bir evresi olarak konumlandırmaktadır.

Olumlu algıların yanı sıra, yaşlılığa dair karamsar ve olumsuz temsiller de katılımcılar arasında önemli bir yer tutmaktadır. En çok vurgulanan *geleneksel yaşlılık algısı-pasif kabullenme (unu eleyip eleği asmak)* teması, yaşlılığı hayatın aktif evresinin sona erdiği, sosyal rollerin tamamlandığı ve toplumsal işlevselliğin yitirildiği bir dönem olarak tanımlayan yaygın toplumsal kanıyı yansıtmaktadır. Bu algı, Cumming ve Henry’nin (1961) ayrılma teorisiyle uyumludur; zira söz konusu teori yaşlanmayı birey ile toplum arasında gerçekleşen doğal ve karşılıklı bir geri çekilme süreci olarak açıklamaktadır. Bir katılımcının “*Bir yandan tabii güncelden yavaş yavaş kopuyorsunuz*” gözlemi, kuşaklar arası kültürel mesafenin özellikle mizah ve popüler referanslar gibi sembolik alanlarda derinleştiğine işaret etmektedir. Söz konusu metaforlar, yaşlılığın getirdiği fiziksel ve sosyal fonksiyon kaybının bireyin öz-değer algısı üzerindeki olumsuz etkilerini yansıtmaktadır:

“Sıkılmış bir limon gibi hissediyoruz bazen kendimizi.” (İK16, 72, Erkek)

Bu metafor, yaşlılığı tükenme, işe yaramazlık ve toplumsal değersizleşme ile özdeşleştiren güçlü bir imge sunmaktadır. Bu, bireyin yaşam enerjisinin ve toplumsal faydasının son bulduğu algısını yansıtmakta; yaşlılığın toplumda bir “yük” olarak

konumlandırılmasının bireysel düzeydeki içselleştirilmiş biçimini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, bir başka katılımcı bu tükenme deneyimini doğa metaforuyla şöyle ifade etmektedir:

“Salon bitkisi, salon çiçeği gibi. Gözümüzün önünde bakıyorsunuz. Gereken her türlü ihtimamı gösteriyorsunuz. Onun ihtiyaçlarını karşılıyorsunuz. Sevginizi veriyorsunuz ama soluyor bir şekilde onu canlı tutamıyorsunuz.”
(AK7, 70, Kadın)

Bu anlatıda yaşlı birey, bakım alan pasif bir nesne konumuna yerleştirilirken tüm çabalara rağmen önlenemeyen bir gerilemenin ve yokoluşun kaçınılmazlığı vurgulanmaktadır. Bu temsil, yaşlılığın *bağımlılık* boyutunu öne çıkararak, aktif yaşlanma söylemiyle belirgin bir çelişki oluşturmaktadır. Yaşlılığı *uçuruma yuvarlanma* olarak ifade eden katılımcılar ise çaresizlik duygusunu daha da belirgin biçimde dile getirmektedir. Bir katılımcının ifadesi bu çerçevede dikkat çekicidir:

“Yaşlılık artık düşkün, bir şeyi beceremez, bir yere gidemez. Hep minnetçi oluyorsun, herkese yalvarıyorsun.” (İK17, 80, Kadın)

Bu anlatıda yaşlılık, bağımsızlığın yitilmesi ve başkalarına muhtaç olma durumunun yarattığı bir onur kaybıyla tanımlanmaktadır. Başkalarına bağımlı duruma gelme ise toplumsal ilişkilerde eşitlikçi konumun değiştiğine işaret etmektedir.

Yaşlılık deneyimine ilişkin olumsuz algılar, katılımcılar tarafından kayıp, sonlanma ve kültürel mesafe eksenlerinde ortaya çıkan çok boyutlu bir uzaklaşma ve kopuş süreci olarak ifade edilmektedir. Bu kopuş, yalnızca fiziksel bir geri çekilme değil; aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir yabancılaşma deneyimidir. Schwanen ve arkadaşlarının (2012) vurguladığı gibi, yaşlanma süreci geçmişten, bugünden ve gelecekte gelen kıvrımlardan oluşmakta; bu kıvrımlar bireyin mekânsal deneyimini ve toplumsal konumunu sürekli olarak yeniden şekillendirmektedir.

Yaşlılık algısı, değişen sosyal roller ve kimliklerle de yakından ilişkilidir. Katılımcıların, yaşlılığı *çocukluğa/çocuklara* sıklıkla benzetmeleri, yaşlılıkta ortaya çıkan bağımlılık, kırılganlık ve korunma ihtiyacına yapılan bir gönderme olarak değerlendirilebilir. Bu benzetme, aynı zamanda bireyin kendi kendine yetebilme becerisini kaybetme endişesini de içermektedir. Aynı zamanda yaşam gidişinin başlangıcı ile sonu arasındaki paralellığe işaret etmektedir:

“Yaşlılığı çocukluğa benzetiyorum. Çünkü yaşlılık deneyimleri, tecrübeleri yaşlılığının günlük yaşam pratiğiyle çocukluğun günlük yaşam pratiği birbirine benziyor.” (AK12, 59, Erkek)

Bu anlatıda, yaşlılık ve çocukluk arasındaki gündelik yaşam pratiklerindeki benzerliklere (bakıma muhtaçlık, sınırlı hareket alanı, rutinlerin başkaları tarafından belirlenmesi) dikkat çekmektedir. Bu benzetme, yaşlılığın mekânsal deneyimini de yansıtmaktadır: Tıpkı çocukların dünyası gibi yaşlı bireyin coğrafi yaşam alanı da daralmakta ve gündelik rutinleri daha sınırlı bir mekânsal çerçeve içinde gerçekleşmektedir.

Çalışma hayatının sona ermesi ve boşluk hissi ile yaşlılığın ev içi emek ve bakım rolüyle tanımlanması gibi temalar, yaşlı kimliğinin özellikle emeklilik sonrası yeniden nasıl tanımlandığını ve bazen ev içi rollerle nasıl sınırlandığını göstermektedir. Sonuç olarak, yaşlılığa ilişkin metaforik anlatımlar hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çok boyutlu bir yapı sergilemektedir. Yaşlılığın *iyi-kötü* ikiliği şeklinde deneyimlendiği aşağıdaki ifadede açıkça görülmektedir:

“Bir güzel yaşlılık var, bir de kötü yaşlılık var[...] İşte yıllar içerisinde gerek insan ilişkilerinde, aile ilişkilerinde gerek iş hayatında da belli bir prensiple bir doğrultuda gittiği zaman insanların yaşlılığı geldiğinde, yaşlılık zamanlarına geldiğinde o güzellikleri devam ettirebiliyorlar. [...] Yaşlılık bir nevi, hani bir ödüldür. [...] Ama bu tersi olduğunda tabii insanların yaşlılıkları çok zor oluyor.” (AK1, 69, Erkek)

Bu ifade, yaşıllık deneyiminin homojen olmadığını ve yaşam boyu sürdürülen ilişki biçimlerinin, değerlerin ve yaşam pratiklerinin yaşıllık dönemindeki iyi oluşu belirleyici biçimde şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. “Ödül” metaforu, yaşıllığı bilinçli ve tutarlı bir yaşamın sonucu olarak konumlandırırken; tersi durumda yaşananlar ise yaşıllığın bir cezaya dönüşebileceğini ima etmektedir.

Yaşıllık ve yaşlanma sürecine ilişkin öznel algıların ve metaforik temsillerin, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde belirgin biçimde farklılaştığı görülmektedir. Veriler, iki mahalle arasında yaşıllığı anlamlandırma biçimleri açısından önemli ayrışmaları ortaya koymaktadır. Bu farklılaşma, Laws'ın (1997) vurguladığı yaşlanma deneyiminin mekânsal olarak koşullandığı argümanını destekler niteliktedir: *Farklı sosyo-ekonomik koşullar ve kültürel sermaye düzeyleri, aynı kentte yaşayan yaşlıların bile yaşıllığı farklı anlam çerçeveleri içinde deneyimlemelerine yol açmaktadır.*

Bu durum, olumlu temsillerde kendini açıkça göstermektedir. İlkadım'da yaşıllık, *hayat deneyimi ve olgunluk* gibi temalarla ifade edilen manevi bir bilgelik süreci olarak betimlenirken, Ayrancı'da ağaç metaforu ile simgelenen bireysel bir dirençlilik olarak görülmektedir. Olumsuz algılarda da bu ayrışma devam etmektedir: İlkadım'da *sıkılmış limon, kurumaya yüz tutmuş çiçek, miadi(kullanım süresi) geçmiş eşya* gibi maddi ve bedensel tükenmeye gönderme yapan metaforlar daha yayginken; Ayrancı'da ise yaşıllık, toplumsal mesafe ve bireysel kontrol kaybına işaret eden *çocukluğa/çocuklara benzetilme* ve *güncelden kopma* metaforları üzerinden kavramsallaştırılmaktadır. Hayatları boyunca daha fazla kontrol ve bağımsızlığa sahip olmuş bireyler için yaşıllıkla birlikte gelen olası bağımlılık durumu, daha merkezi bir kaygı unsuru haline gelmiş olabilir. Bu farklılaşma, Bourdieu'nün (1986) kültürel ve ekonomik sermaye kavramlarıyla değerlendirilebilir: Kültürel sermayesi görece yüksek

olan Ayrancılı katılımcılar, yaşlılığı bireysel bir dirençlilik projesi olarak ifade ederken; ekonomik kırılganlığın daha belirgin olduğu İlkadım'da yaşlılık, maddi koşulların ve bedensel tükenmenin ağırlığı altında deneyimlenmektedir.

4.1.2. “Kendi İhtiyacını Görebildiğin Sürece Yaşlı Değilsin”: Kronolojik, İşlevsel ve Öznel Eşikler Bağlamında Yaşlılık Algısı

Bu tema altında, katılımcıların yaşlılığın başlangıcını hangi ölçütlerle tanımladıkları incelenmektedir. Yaşlılığın ne zaman başladığı sorusu, yalnızca bireysel bir deneyim olmayıp; toplumsal normlar, kurumsal yapılar ve kültürel bağlamlar tarafından şekillenen karmaşık bir müzakere sürecini yansıtmaktadır. Yaşlılığın tanımı konusundaki kuramsal tartışmalar da benzer bir çoğulculuğa işaret etmektedir: DSÖ kronolojik olarak 65 yaş eşiğini referans alırken (WHO, 2015a), biyolojik yaşlanma bireysel farklılıklara göre değişiklik göstermekte; 70 yaşındaki bazı bireyler iyi bir fiziksel ve zihinsel işlevselliğe sahipken, diğerleri temel ihtiyaçlarını karşılamak için önemli ölçüde desteğe ihtiyaç duyabilmektedir (WHO, 2015a: 25). Katılımcıların anlatılarında kronolojik yaştan çok *bedenin verdiği mesajlar* ve *kişisel algılar* gibi işlevsel ve öznel ölçütlerin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

Yaşlılığın başlangıcını işlevsel yeterlilik kaybıyla ilişkilendiren katılımcılar bu eşiği, *kendi ihtiyaçlarını karşılayamama* olarak tanımlamaktadır:

“Kendi ihtiyaçlarımızı göremediğimiz zaman yaşlıyızdır bence. Kendi ihtiyaçlarımızı görebildiğimiz sürece biz yaşlı değiliz.” (AK24, 59, Kadın)

Bu bakış açısı, yaşlılığın takvim yaşıyla değil, bağımsızlık kapasitesiyle tanımlandığını ortaya koymaktadır. Bireysel yeterlilik azaldığında ve çevresel talepler bu yeterliliği aşmaya başladığında, davranış ve işlevsellik olumsuz yönde etkilenmektedir (Lawton ve Nahemow, 1973) ve birey bu noktada kendini “yaşlı”

olarak konumlandırmaktadır. Benzer biçimde bir katılımcı, yaşlılığın başlangıcını fiziksel engeller üzerinden tanımlamaktadır:

“Bana göre problemlerin üstesinden gelememeye başladığımız andan itibaren (yaşlılık) başlar. Her şeye alışıyorsun, seviyorsun ama bir noktaya gidiyorsun, çözemiyorsun. Yukarı çıkamıyorsun, basamağa çıkamıyorsun.”
(AK17, 93, Erkek)

Katılımcının “basamağa çıkamama” ifadesi, yaşlılığın mekânsal boyutunu somut bir gündelik pratik üzerinden görünür kılmaktadır. Merdiven çıkma gibi gençlikteki sıradan bir eylem, yaşlılığın başlangıcının göstergesi haline gelmekte; bu durum, fiziksel çevrenin yaşlılık algısını doğrudan şekillendirdiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, anlatılarda iki karşıt eğilim de dikkati çekmektedir. Bir yandan yaşlılığın başlangıcı olarak emeklilik ya da 60/70+ gibi kronolojik eşikler dile getirilirken, öte yandan *kronolojik yaş eşiği reddi/esnekliği* vurgulanmaktadır. Bu durum, katılımcılar arasında yaşlılığın toplumsal bir kategori olarak içselleştirilmesine karşı geliştirilen bireysel direniş stratejilerini yansıtmaktadır. Bazı katılımcılar yaşlılığı belirli bir *başlangıç* anından ziyade, hayat boyu devam eden doğal bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu bakış açısı, yaşlılığı ani bir kırılma veya kayıp olarak değil, yaşamın doğal ve bütüncül bir parçası olarak konumlandırmakta ve bireyin sürece daha uyumlu yaklaşmasını mümkün kılmaktadır:

“Yani bu doğanın kuralı yani önlenemeyen bir şey. Doğduğunuz gibi öleceksiniz o arada da bir yaşlanma süresi olacak, gençlik olduğu gibi.”
(AK10, 82, Kadın)

Katılımcı, yaşlanmayı yaşam döngüsünün doğal ve kaçınılmaz bir parçası olarak normalleştirmektedir. Bu düşünüş biçimi, Elder’ın (1994), yaşlanmayı, yaşa göre örüntülenmiş yörüngeler ile kısa süreli geçişlerin iç içe geçtiği bir süreç olarak ele aldığı *yaşam gidişi* perspektifiyle uyumludur.

Yaşlılığın başlangıcına işaret eden diğer önemli bir eşik, *herkesten şüphelenme* ve *kandırılma* kaygısının belirginleşmesidir. Bu eğilim, benlik yeterliliği algısındaki aşınma ile sosyal ilişkilerde güven duygusunun zayıflamasına eşlik ederek görünür hale gelmektedir:

“Bir de şüphelenmeye herkesten başladıkları zaman (yaşlılık) başlıyor. Çünkü biraz kendine güvenemiyor herhalde insan o şeyde. Acaba beni kandırıyorlar mı? Geldiği zaman yaşlanmış diyorum ben.” (AK13, 66, Kadın)

Bu gözlem, yaşlılığın yalnızca fiziksel bir boyutu olmadığını, aynı zamanda sosyal ve psikolojik boyutlarıyla da algılanan bir süreç olduğuna işaret etmektedir. Güven duygusunun aşınması, yaşlıların toplumsal ilişkilerden geri çekilmesine, yalnızlaşmasına ve mekânsal hareketliliğinin daha da kısıtlanmasına yol açabilmektedir.

Mahalleler bağlamında bakıldığında; her iki mahalledeki katılımcıların da üzerinde birleştiği en temel noktaların yaşlılığın fonksiyonel yeterlilikle ilişkisi ve öznel hisler olduğu görülmektedir. *İşlevsel/toplumsal yetersizlik eşiğinde yaşlılık başladığının* her iki mahallede de sıklıkla vurgulanması, yaşlanma algısında sosyo-ekonomik statüden bağımsız olarak işlevselliğin ne kadar merkezi bir ölçüt olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, her iki grupta da yaşlı hissetmediklerini ifade eden katılımcıların çoğunlukta olması kronolojik yaş ilerlemesine rağmen bireylerin kendilerini “yaşlı” kimliğinden soyutlama eğiliminde olduğuna işaret etmektedir.

Ancak bu ortak zeminin altında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Ayrancı anlatılarında esnek, sağlık ve yaşam kalitesi temelli bir vurgu hâkimken; İlkadım mahallesinde yaşlanma sürecine yönelik daha geleneksel ve kabullenici bir bakış açısı öne çıkmaktadır. Bu farklılaşma, mahalleler arasındaki sosyo-ekonomik ve kültürel sermaye düzeylerinin, yaşlılık algısını ve anlamlandırma biçimlerini nasıl yapılandırıldığını göstermektedir. Her iki durumda da sonuç, yaşlılık başlangıcının tekil

ve sabit bir sınırdan ziyade, takvim yaşı, işlevsellik, sağlık, toplumsal rol ve bireysel algı gibi çoklu ölçütlerin etkileşimiyle belirlenen dinamik bir müzakere süreci olduğudur.

4.1.3. “*Nasıl Yaşarsanız Öyle Devam Eder Hayat*”: Yaşlılık Dönemi Yaşam Değerlendirmesi

Bu tema, yaşlılık dönemindeki bireylerin hayatlarını nasıl değerlendirdiklerini açıklamaktadır. Katılımcıların anlatıları bu sürecin sadece geçmişe dönük bir muhasebe olarak değil, aynı zamanda bugüne ve geleceğe dair tutumları, değerleri ve hayalleri de içerdiğini göstermektedir. Bu yaşam muhasebesinin mekânsal bir boyutu da bulunmaktadır. Katılımcılar, yaşam deneyimlerini belirli yerler ve mekânsal pratikler üzerinden anlatmakta; bu da yerle kurulan duygusal bağın yaşam değerlendirmesindeki merkezi rolünü ortaya koymaktadır. Bireyin yaşam öyküsü, belirli mekânlarla iç içe geçmekte ve mekân, kimliğin inşasında temel bir unsur haline gelmektedir (Rowles, 1983).

Katılımcıların en çok vurguladığı nokta “*yaşam gidişi*” anlatılarıdır. Anlatılar, çocukluk, gençlik, çalışma ve emeklilik gibi dönüm noktalarını birbiriyle ilişkilendiren bir “*yaşam gidişi*” kurgusu etrafında şekillenmekte; bireyler kendilerini ve yaşamdaki konumlarını yaşadıkları olaylar, aldıkları kararlar ve kat ettikleri yollar üzerinden değerlendirmektedir. Özünde yaşam gidişi yaklaşımı, gelişimin yaşam boyu sürdüğünü ve hiçbir yaşam evresinin diğerlerinden yalıtılarak anlaşılamayacağını anlatmaktadır (Johnson vd., 2011: 273). Bu bulgu, yaklaşımın ayırt edici bileşenleri olan yaşamların zamanlaması, bağlantılı yaşamlar ve öznel eylemlilik vurgusuyla uyumludur (Elder, 1994). Nitekim yaşam gidişi perspektifi, bireysel biyografinin toplumsal ve tarihsel bağlamla kesişimini görünür kılarak katılımcıların geçmiş, bugün, gelecek ekseninde kurdukları güzergâh anlatılarında yapısal koşullar ile bireysel yapıların eşzamanlı

işleyişini açığa çıkarmaktadır (Akış ve Korkmaz Yaylagül, 2020: 281). Katılımcıların büyük çoğunluğu, yaşlılığı geçmiş yaşam pratiklerinin doğal bir devamı olarak değerlendirmektedir. Bu süreklilik hissi, hem gündelik rutinlerde hem de toplumsal ilişkilerde kendini göstermektedir:

“Şimdi biz genel olarak çalıştığımız için bizim pek sosyal hayatımız olmuyordu, yeterince yani. Olması gereken neydi? Dar arkadaş çevresi, iş çevresi, o ilişkiler. Diğer alanlarda mesela biz kentli olmamıza rağmen ya da kentte yaşamamıza rağmen, mesela sinemaya, tiyatroya falan eğlence mekanlarına, festivallere gitme durumumuz olmadı. [...] Belki kendimize zaman ayırmadığımız için veya o fırsat olmadığı için yani bizim dışımızda olmadığı için gidemedik şimdi. Dolayısıyla o baştan yapılmamış bir şey. Şimdi de kıyaslamanın bir anlamı yok. Zaten yoktu. Yoktu ve öyle devam etti.” (AK15, 67, Erkek)

Başka bir katılımcı ise bu sürekliliği, *“Hani yedisinde neyse yetmişinde o muhabbet değişmedi. [...] Yani nasıl yaşarsanız öyle devam eder hayat.”* (İK9, 75, Kadın) ifadesiyle dile getirmektedir. Bu ifadeler, yaşlılığın köklü bir dönüşüm yerine, önceki yaşam pratiklerinin devamı olarak deneyimlendiğini göstermektedir. Nitekim de Certeau’nun (1984) belirttiği gibi, bireyler, yaşam boyu geliştirdikleri *yapma biçimlerini* yaşlılık döneminde de sürdürmekte; bu pratikler, kimliğin ve anlam dünyasının sürekliliğini sağlamaktadır. Buna eşlik eden ikinci bulgu grubu, katılımcıların geçmiş deneyimlerinden duydukları memnuniyeti ve buna eşlik eden mekânsal süreklilik hissini kapsamaktadır. Buna paralel olarak *kendilik farkındalığına* dayalı içe dönük muhasebeyi ve toplumsal yaşamdan kopmamaya yönelik çabayı da vurgulamaktadır. Mekânsal süreklilik, bu anlatılarda özellikle güçlü bir biçimde ortaya çıkmaktadır:

“Geçmişten ben bir türlü kopamadım. [...] Benim bütün işim Kızılay'da. Çünkü Ulus'u, Kızılay'ı çok seviyorum. Mağazalar dışarıda, girip çıkıyorsunuz. Esnaf beni tanıyor, ben esnafı tanıyorum. İnanın o yönden çok mutluyum. AVM'lerde kimse kimseyi tanımıyor.[...] Mesela şuradaki esnaf, herkesi çok severdi, tanırdı, bilirdi. Şimdi yalnız bilmem nesi var. Herkes birbirini tanırdı.” (AK11, 71, Kadın)

Bu anlatı, yerinde yaşlanma kavramının (Davey vd., 2004) gündelik yaşamdaki karşılığını ifade etmektedir. Kızılay ve Ulus gibi Ankara kentinin merkezi iş alanları, yalnızca fiziksel mekânlar değil; aynı zamanda tanıdıklık, aidiyet ve sosyal bağların yeniden üretildiği anlam yüklü yerlerdir. Katılımcının AVM'leri “kimsenin kimseyi tanımadığı” yerler olarak betimlemesi, mekânsal dönüşümün yaşlı bireylerin sosyal ağlarını ve aidiyet hissini nasıl etkilediği konusunda ipuçları vermektedir. Bu da küreselleşme sürecinin mekânsal yansımalarının yaşlıların yaşam çevrelerini nasıl dönüştürdüğüne ilişkin eleştirel tutumunu doğrulamaktadır (Phillipson, 2007).

Bir katılımcının “*Gençliğimde birçok ülkeyi gezdim. İstediğim şekilde yaşadım. Hayatta beklediğim her şeyi elde ettim.*” (AK2, 85, Kadın) ifadesi, yaşlılık dönemindeki yaşam sürecini olumlu boyutunu yansıtmaktadır. Bu memnuniyet, geçmişte elde edilen deneyimlerin ve tercih edilen yaşam biçiminin bugünkü iyi olma halini desteklediğini göstermektedir. Ancak bu olumlu değerlendirmenin, katılımcının sosyo-ekonomik konumu ve mekânsal hareketlilik geçmişiyle doğrudan ilişkili olduğu dikkat çekmektedir.

İki mahalle arasında yaşamı değerlendirme anlatıları belirgin biçimde farklılaşmaktadır. İlkadım'da *yaşam gidişi* anlatıları daha yoğundur; bu durum, kişisel tarihi kronolojik bir hikâyeye olarak anlatma yöneliminin daha güçlü olduğunu göstermektedir. Ayrancı anlatılarında ise mekânsal süreklilik, soyut ahlaki ve ruhsal değerler ile geçmiş ve bugüne dair memnuniyet hâli daha belirgin bir konuma sahiptir.

Sonuç olarak, İlkadım'da kimlik, zorluklarla dolu yaşam yolculuğunun anlatısı üzerinden kurulmakta ve geleceğe dair bir özerklik arayışı dile getirilmektedir. Ayrancı ise mekânsal ve duygusal süreklilik, soyut ahlaki ve ruhsal değerler ile geçmiş ve bugüne dair memnuniyet hâli üzerinden ifade edilmektedir. Her iki mahallede de mekânsal deneyim ve yerle kurulan bağ, yaşam değerlendirmesinin ayrılmaz bir

parçasıdır; ancak bu bağın niteliği, katılımcıların sosyo-ekonomik ve kültürel sermayelerine göre farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar, sosyo-ekonomik ve kültürel birikimin, bireylerin yaşlılık döneminde hayatlarına dönüp bakma ve anlam çıkarma şeklini etkilediğini anlatmaktadır.

4.2. Yaşlılık Tanımı ve Değişimler

Bu tema, katılımcıların hayatlarının “yaşlılık dönemi”ni nasıl tanımladıklarını ve yaşadıkları değişimleri dört alt başlık üzerinden irdelemektedir: (1) *Fiziksel çevre ve mekân*, (2) *Ekonomik koşullar* (3) *Toplumsal konum ve ayrımcılık*, (4) *Sosyal ve kültürel değişimler*. Bu dört boyut birbirinden bağımsız değildir; aksine karşılıklı olarak birbirini şekillendiren, iç içe geçmiş bir deneyim ağı oluşturmaktadır. Yaşlılıkta sosyal dışlanma literatürü, bu deneyimin maddi ve finansal kaynaklar, mahalle ve topluluk, hareketlilik ve hizmetlere erişim, sosyal ilişkiler ve sosyo-kültürel tanınma gibi birbiriyle bağlantılı alanlarda üretildiğini göstermektedir (Walsh vd., 2017; Scharf vd., 2005). Zira, ekonomik güçlükler mekânsal hareketliliği kısıtlamakta; mekânsal kısıtlanma, toplumsal katılımı daraltmakta ve daralan toplumsal katılım ise ayrımcılık deneyimini derinleştirmektedir. Bir katılımcının söylemleri ekonomik yoksunluğun gündelik yaşamda nasıl bir zincirleme etki yarattığını göstermektedir:

“İnsanın en temel ihtiyacı ekonomik: karnını doyurma, beslenme, barınma. Bunlarla sıkıntı yaşayan insanın bir üst aşamaya geçmesini beklemek çok zor. Oradaki öfkesini kendinden daha aciz birine yansıtabiliyor. Yani birbirine bağlı işler. [...] Sabah çocuğunun çantasına, beslenme çantasına doğru düzgün bir yiyecek koyamamış. Eşiyle huzurlu bir şekilde ayrılmamış. Sabah evden çıkmamış. Bir hanımın gelip bir yaşlıya saygı göstermesini beklemek çok zor. Kafası oradadır çünkü.” (İK9, 75, Kadın)

4.2.1. “Yeni Mekanların Sizin Mekanınız Olmadığını Fark Ediyorsunuz”: Fiziksel Çevre ve Mekân

Bu alt temadaki anlatılar incelendiğinde; yaşlılık döneminde mekânla kurulan ilişki ile ilgili üç temel örüntü ortaya çıkmaktadır: *Kentin dönüşümüne verilen tepkiler*,

bir yer olarak mahalle ile kurulan bağ ve gündelik yaşamın mekânsal örgütlenmesi. Bu örüntüler, bireylerin mekâna yükledikleri anlamların, aidiyetin ve kimliğin dönüşümünü de kapsamaktadır. Nitekim çalışmalar yaşlılıkta, bireyler yaş aldıkları yerleri aşinalık, güvenlik, toplumsal ilişkiler ve kimlik duygusunun kurulduğu anlamlı çevreler olarak deneyimlediklerini göstermektedir (Wiles vd., 2012). Bu çerçevede, katılımcıların kentsel mekânla kurdukları ilişki, yalnızca fiziksel bir çevreyle temas değil; geçmişlerini, aidiyetlerini ve toplumsal konumlarını yeniden anlamlandırdıkları ilişkisel bir mekân olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların deneyimlerinde belirgin biçimde öne çıkan kentsel dönüşüm ve mekânsal yabancılaşma, gündelik hareketlilik örüntülerini, kamusal alan kullanım biçimlerini ve alışveriş pratiklerini yeniden şekillendiren bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Mahalle değişimi ve kentsel yenileme süreçleri, yaşlı bireylerin aidiyet duygusunu gündelik yerler ve mahalle içi etkileşimler üzerinden sürekli yeniden müzakere etmelerine yol açmaktadır (Lager vd., 2013). Türkiye bağlamında da kentsel dönüşümün yaşlıların yer bağlılığının hem sosyal hem fiziksel boyutlarını dönüştürdüğü; bazı durumlarda ise yerinden edilme, yabancılaşma ve nostalji duygularını güçlendirdiği görülmektedir (Duman Bay ve Şentürk, 2024: 207–208).

Bununla birlikte, bireyin yaşam öyküsünün mekânın dokusuna işlenmesi yoluyla korunan kimlik sürekliliği, mekânsal dönüşüm tarafından tehdit edildiğinde, birey yalnızca fiziksel bir çevre değil, kendi geçmişinin bir parçasını da kaybetmektedir (Rowles, 1983). Dolayısıyla mekânsal dönüşüm, yaşlı bireyler açısından yalnızca fiziksel çevrenin değişmesi anlamına gelmemekte; aynı zamanda geçmişle kurulan bağın, aidiyet hissinin aşınması anlamına da gelmektedir. Bu nedenle bir katılımcının, Kuğulu Park ve Kızılay gibi merkezi kamusal alanların dönüşümüne ilişkin anlatısı, yerle kurulan tarihsel ve duygusal ilişkinin değişimine işaret etmektedir:

“Ee tabi değişen çok yer var. Bana göre iyi anlamda değil. Biraz eskiyi seviyoruz biz yani, şey olarak belki de nostalji yapıyoruz öyle değil mi? İşte aa eskiden şu şarkıları burada nasıl dinlemiştik dediğimiz şeyler oluyor. İşte en basitten bir Kuğulu Park şeyi çok değiştirdi çevresiyle falan. [...] Kızılay da öyleydi. Yani öyle bakılınca çok böyle, nasıl ifade edeyim, çok değiştirdiğini görüyorsunuz. Yani açılan yeni mekanların, yani sizin mekanınız olmadığını fark ediyorsunuz. Bazen çok gürültülü müzikler çalınıyor. O işte çok rahatsız ediyor. O nedenle kaçıyorsunuz oralardan. [...] Mekan tercihi değiştir tabii.” (AK3, 75, Kadın)

Mekânsal yabancılaşma, pandemi sonrası dönemde sosyal izolasyonla birleşerek yalnızlık deneyimini daha da derinleştirmiştir:

“Tabi eskisi gibi gittiğim yerlere gidemiyorum. Arkadaş buluşmaları artık yok, bir Covid dönemi de geçirdiğimiz için. Dolayısıyla böyle bir yalnızlık yani. Mekân değişiklikleri ancak tesadüfen o çevreden gittiğimde fark ediyorum çok değişiklik var. Yani şu duyguya kapılıyorsun. Hayat sız sız akıp gidiyor, sız sız yani. Böyle bir duygu.” (AK15, 67, Erkek).

Bu ifade, dönüşümün hızına ayak uyduramama ve toplumsal akışın dışında kalma hissine de vurgu yapılmaktadır. Başka bir katılımcının anlatısı ise, yaşlılıkta mekânsal tercihin yeni çevrelere açılma isteğinden ziyade, mevcut sosyal bağların ve tanıdık gündelik yaşam örüntülerinin korunması ekseninde şekillendiğini göstermektedir:

“Veyahut da eskilere tutkunluğum var. Arkadaş çevrem yani bu saatten sonra yeni yeni insanlar falan tanımak istemiyorum. Altmış beşinde, altmış beş yaşında. dertleşeceğim, konuşacağım dostlarım benim burada. Onun için de ben buradan ev aldım.” (İK3, 68, Kadın).

Katılımcının ev satın alırken mekân tercihi, fiziksel mekân seçiminden çok, aidiyet duyulan ilişkisel çevrenin sürdürülmesine yönelmiş bir yerleşme pratiği gibi görünmektedir. Böylece yere bağlılık, birikmiş dostluklara, paylaşımlara ve yaşam öyküsüne bağlanma anlamı kazanmaktadır. Bu durum, yaşlılıkta tanıdık çevrenin kimlik sürekliliğini destekleyen bir kaynak hâline geldiğini ve bireylerin yeni sosyal çevreler

kurmaktan çok, duygusal açıdan anlamlı mevcut ilişkileri korumaya yöneldiğine işaret etmektedir (Atchley, 1989; Rowles, 1983). Başka bir anlatıda ise bu bağ daha duygusal bir şekilde dile getirilmektedir:

“İnsan yaşlandıkça daha önce yaşadığı yerde yerle bir manevi bağ kuruyor. O oradan koparıldığı anda kendini hayattan kopmuş artık bir köşede gibi hissedebilir. [...] Eskiler mesela birçok şey var burada ta babamızdan, annemizden, onlarla bir olmak istiyorsun yani. Onları bırakıp da beni bir yere gönderseniz ben ölmüşle aynı gibi bir şey olurum yani. Bir yerde ölmeden ölmek oluyor.” (İK7, 67, Kadın)

Katılımcının “ölmeden ölmek” ifadesi, yer ile bağının yitirilmesinin ontolojik bir kopuş olarak deneyimlendiğini ortaya koymaktadır. *Yersel aidiyet*, burada kuşaklar arası bir bellek işlevi görmekte; ebeveynlerden miras kalan eşyalar, anılar ve rutinler, bireyin geçmişle kurduğu sürekliliği korumasına yardımcı olmaktadır.

Başka bir katılımcı anlatısı ise; yaşlılıkta mekânsal aidiyetin ev içindeki nesnelere, gündelik düzene ve alışılmış çevreye yönelik güçlü bir bağlılık üzerinden kurulduğunu göstermektedir:

“İllaki benim Ankaram en güzel yer diyorum, oturuyorum. Kendi eşyama bağlılık çok çok var, kızım da dâhil, kızım da gidiyorum yemeğe çağırırlar, gidiyorum yemeğe oturuyorum, annem kapıya bakıyor diyor damat. ‘Ne diye bakıyor ki’ diyor kızım da. ‘Şu kapı açılrsa kendimi sokağa atsam’ diye. Yani halimden tavrımdan anlaşılıyor yani.” (İK5, 82, Kadın)

Huzurevi seçeneğinin katılımcılar tarafından daha çok “son çare” olarak görülmesi, kurumsal bakıma ilişkin direnci ve *ev/mahalle merkezli yaşlanma* isteğinin derinliğini yansıtmaktadır:

“Sağlıklı olmak veya eğer yardıma ihtiyacı varsa, bir yardımcısı olmak kaydıyla her yaşlı mutlaka alıştığı evde yaşamalıdır. Kendi evinde yaşamalıdır. Oğul evi, kız evi, damat evi, amca evi, kardeş evi. Yaşlı kendi evinde yaşamalıdır.” (AK8, 92, Erkek)

Bir katılımcı ise huzurevi seçeneğini reddetme gerekçesini toplumsal bağın korunması temelinde açıklamaktadır:

“Mesela o hani bakım evlerine kapatıyorlar oraya. Orada şeylerin insafına kalmış. Ben öyle yabancı insanların insafına kalmak istemem yani. Evde bakım daha öncelikli. [...] Çünkü orada arkadaşlarım beni takip etmeli. Toplumdan, kendi çevrenizden kopmamanız lazım. Koptu mu bitiyorsun.” (AK15, 67, Erkek)

Katılımcının “koptu mu bitiyorsun” sözleri, toplumsal bağların kopması, bireyin sosyal destek kaynaklarını zayıflatabildiğine ve psikolojik iyi oluşunu olumsuz etkileyebildiğine işaret etmektedir (Berkman vd.,2000). Bu bulgu, literatürde de “*yerinde yaşlanma*” yaklaşımının yaşlıların tercih ettiği ve iyilik hâlini, güvenlik ve özerklik duygusunu güçlendiren bir strateji olduğunu gösteren çalışmalarla uyumludur (Sixsmith ve Sixsmith, 2008; Wiles vd., 2012; WHO, 2007).

Yerinde yaşlanma isteğinin güçlü biçimde dile getirilmesinin yanı sıra, kentin ve gündelik yaşamın değişen koşulları, katılımcılarda belirgin bir içe kapanma ve mekândan kaçınma eğilimi yaratmaktadır. Bu eğilim, ilerleyen yaşla birlikte gelen sağlık kaybı ve çevresel yetersizliklerin (bozuk kaldırımlar, rampa eksikliği, dinlenme alanı yetersizliği) bir arada etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Bir katılımcı, bu mekânsal kısıtlanmayı şu şekilde ifade etmektedir:

“Her şeyim var şimdi baş dönmem var, denge bozukluğum var, baston olmasa korkumdan yoldan çabuk gidemiyorum arabaları geçemiyorum. [...] Çünkü dengem yok yolda korkuyorum, düşerim, sakatlanırım, çok düştüm, o kadar düştüm ki yaralar dizimde güzel kızım, bak bunlar hepsi yara. O yüzden her şeyde dışarı çıkmıyorum.” (İK17, 80, Kadın)

Bu anlatıda belirtildiği gibi, fiziksel kapasite düştüğünde çevresel talepler karşılanamaz hale gelmekte ve birey dışarı çıkma davranışından kaçınmaya yönelmektedir (Lawton ve Nahemow, 1973). Bu durum, onların zaman-mekân

prizmasının daraldığını göstermektedir (Hägerstrand, 1970); hareket mesafeleri kısalmakta, ev dışında geçirilen süre azalmakta ve uğranılan mekânların çeşitliliği sınırlanmaktadır. Ancak burada dikkat çeken, kaçınmanın düşme korkusu ve bakım kaygısı gibi psikolojik boyutlarla da güçlenmesidir.

Bununla birlikte, katılımcıların bütünüyle içe kapandığını söylemek doğru olmaz. Emeklilik sonrası *zaman üzerinde kazanılan özerklik ve mekânsal esneklik* ile mahallede erişilebilirliğin yüksek olması, dışarı çıkma–iş görme davranışını kendi temposunda sürdürmeyi sağlamakta, gündelik yaşamlarını kolaylaştırmaktadır.

“Kendinizle baş başa kalmanın verdiği rahatlık da, örneğin memleketime gidiyorum, bir ay kalabiliyorum. Hayat sizi abluka aldığını, daha doğrusu çalışma şeyindeki parantezi kaldırıyor. Siz koşmaya başlıyorsunuz, nokta yok, bol virgül koyabiliyorsunuz hayatınıza. O da neşe ve mutluluk katıyor.” (AK5, 66, Erkek)

Katılımcının “*bol virgül koyabiliyorsunuz hayatınıza*” ifadesi, yaşlılıkta zamanın deneyimlenme biçiminin nitelik olarak değiştiğini göstermektedir. Çalışma yaşamının dayattığı kronolojik zaman disiplininin kurtulma, bireye kendi ritmini belirleme özgürlüğü sunmaktadır.

Sosyal toplanma mekânlarının dönüşümü de bu sürecin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Katılımcıların anlatılarında evden kafeterya benzeri kamusal alanlara kayan sosyalleşme pratikleri, kamusal sosyalleşmenin biçim değiştirdiğini, ancak tamamen ortadan kalkmadığını göstermektedir. Katılımcı bu dönüşümü kuşaklar arası bir perspektifle ifade etmektedir:

“Benim gençliğimde genel olarak bu kadar çok kafe, bu kadar çok dışarıda zaman geçirme yoktu. Evde geçirilirdi zaman daha çok. [...] Aşırı hareketli, her gün birilerinin olduğu bir yaşamdan. [...] Ama şimdi hem evde hizmet edecek kadar enerji yok hem de kafe falan oturulacak yerler çok.” (AK13, 66, Kadın)

Sosyalleşme mekânlarının tarihsel dönüşümünü bu anlatı üzerinden görmek mümkündür. Ev merkezli misafirperverlik geleneğinden kamusal mekân odaklı sosyalleşmeye geçiş, yalnızca bireysel tercihlerin değil, kentsel mekânın dönüşümü ve bedensel enerji düzeyinin azalmasının birleşik etkisinin sonucudur. Nitekim yaşlı bireyler gündelik yaşam pratiklerini mevcut koşullara uyarlayarak yeni *taktikler* geliştirmekte; mekânsal *stratejilerini* yeniden düzenlemektedir (De Certeau, 1984).

İki mahallenin mekânsal deneyimleri karşılaştırıldığında; ortak kaygılar etrafında şekillenen, ancak farklı başa çıkma stratejileriyle ayrılan iki temel örüntü ortaya çıkmaktadır. Her iki mahallede yaşayan katılımcılar da kent mekânlarının dönüşümünü benzer bir yoğunlukta hissetmekte ve yaşadıkları çevreye karşı güçlü bir aidiyet duymaktadır. Ancak ikisi arasında gündelik yaşam pratikleri ve aidiyeti besleyen kaynaklar açısından anlamlı farklılıklar gözlemlenmektedir. İlkadım'daki yaşlıların anlatıları, yaşamın daha çok ev ve yakın çevresiyle sınırlı kaldığına işaret etmektedir. Bu mahallede yaşanan mekâna ve çocukluk anılarına duyulan bağlılık, belirgin biçimde öne çıkmakta; kurumsal bakım düşüncesi genellikle “son çare” olarak görülmektedir. Bu çerçevede erişilebilir hizmetlere yakın olmak, gündelik işleri eve ve yakın çevreye odaklamak ve kalabalık–gürültülü mekânlardan uzak durmak isteği, daha sık dile getirilmektedir. Ayrancı'da ise sosyal bağların ve kentsel alışkanlıkların daha belirgin olduğu bir yapı sergilenmektedir. Mahalle esnafı ile kurulan samimi sosyal ilişkiler, Kızılay gibi tarihsel merkezlerle canlı tutulan bağ ve geleneksel alışveriş alışkanlıklarının devamlılığı, aidiyetin önemli parçalarını oluşturmaktadır. Bir katılımcı, bu topluluk hissini gündelik pratikler üzerinden şu şekilde somutlaştırmaktadır:

“Büyüdüğümüz çevre. Biliyoruz, nerede ne etkinlik var, ne sanat aktivitesi var, nerede tiyatro, sinema, biliyoruz. Nerede pazar, iyi sebze nereden alınır, onu biliyoruz. İşte gündelik hayatımızı kolaylaştıran esnafları tanıyoruz.” (AK7, 70, Kadın)

Bu kişisel yorum, Ayrancı'da aidiyetin gündelik pratikler, yerel bilgi birikimi ve esnaf ilişkileri gibi somut toplumsal ağlar üzerinden inşa edildiğini göstermektedir. Bourdieu'nun (1986) kavramlarıyla ifade edilecek olursa; tanıdık mekânlarda biriken toplumsal ve kültürel sermaye, yaşlılıkta gündelik yaşamı kolaylaştıran ve bireyin çevreyle uyumunu sürdürmesini sağlayan önemli bir kaynak işlevi görmektedir.

Sonuç olarak her iki mahalledeki yaşlılar mekânsal tercihlerini aşinalık/tanıdıklık ve erişilebilirlik üzerinden belirlemektedir. Ancak bu stratejinin uygulanış biçimi farklılaşmaktadır: İlkadım'da özel alana doğru çekilme ve mahalle içi hizmetlere erişim; Ayrancı'da ise kamusal ve yarı-kamusal ağlar üzerinden tanıdık olanla bağ kurarak hayata tutunma stratejisi öne çıkmaktadır. Bu farklılaşma, mekânsal deneyimin sosyo-ekonomik koşullar tarafından şekillendiğini ve yerinde yaşlanma stratejilerinin homojen değil, bağlama duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

4.2.2. “Yemek, İçmek Yani, Başka Birşey Yok”: Ekonomik Koşullar

Bu alt temada, yaşlı bireylerin yaşlanma sürecindeki ekonomik deneyimleri, algıları ve başa çıkma stratejileri ele alınmaktadır. Ekonomik boyut, katılımcıların gündelik yaşamlarını şekillendiren en belirleyici faktörlerden biri olarak öne çıkmakta; yalnızca maddi koşulları değil, sosyal katılımı, kültürel yaşamı ve bakım seçeneklerini de doğrudan etkilemektedir. Bu durum, ekonomik koşulların yaşlı bireylerin gündelik yaşam pratiklerini biçimlendiren önemli etkenlerden biri olduğunu göstermektedir (Briede-Westermeyer vd., 2024).

Katılımcılar tarafından en çok vurgulanan husus, *artan yaşam maliyetlerinin günlük hayata etkileri* ve buna verilen uyum cevaplarıdır. Artan fiyatların temel harcamaları doğrudan zorladığı, bütçenin *ihtiyaç temelli tüketime* yöneldiği ve *zorunlu tasarruf pratiklerinin* gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline geldiği ifade edilmektedir:

“Yani ben fişlerime bakıyorum. Hep şey, yani gıda üzerine. Yemek, içmek yani, başka bir şey yok. [...] Senelerdir giydiğim ayakkabı, senelerdir giydiğim üst baş. Yani[...] Öyle bu, yani biraz maddiyatla ilgili bir şey.” (AK10, 82, Kadın)

Katılımcının ifadesi, tüketim kalıplarının temel ihtiyaçlara indirgendiği, kültürel ve sosyal harcamaların ise bütünüyle devre dışı kaldığı bir yaşam biçimini yansıtmaktadır. Bu durum, yalnızca maddi bir kısıtlanma değil; aynı zamanda bireyin kendini yenileme, sosyal yaşama katılma ve bireysel kimliğini ifade etme olanaklarının daralması anlamına gelmektedir. Başka bir katılımcı ise, ekonomik baskının gündelik yaşamın en ince detaylarına nasıl nüfuz ettiğini şu şekilde anlatmaktadır:

“Eskileri kullanıyorum... Koltuğu siliyorsunuz, kullanıyorsunuz bir tane yanı olsa bile. [...] Söylemesi biraz hoş değil ama silinip bedeninizi sabunla şıkır şıkır yıkıyorsunuz. Su daha ucuz. O yola gidiyorsunuz. Marketten mesela yarım kilo biber yerine üç tane biber alıyorsunuz. [...] Ara sıra günde bir şeker kullanıyorsanız kullanmayayım diyorsunuz. Oradan tasarruf etmeye çalışıyorsunuz.” (AK5, 66, Erkek)

Bu anlatı, ekonomik zorlukların gündelik yaşamda mikro düzeyde ne denli deneyimlendiğini göstermektedir. Bu tasarruf pratikleri, de Certeau'nun (1984) gündelik yaşam taktikleri kavramıyla ilişkilendirilebilir. Yapısal güç ilişkileri karşısında bireyin sınırlı kaynaklarını yönetmek için geliştirdiği mikro stratejiler, burada ekonomik baskıya karşı geliştirilen yaratıcı ancak zorunlu uyum pratikleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik kısıtlanmanın en belirgin yansımalarından biri, kültürel ve sosyal etkinliklere katılımın ciddi biçimde azalmasıdır. Katılımcılar, eskiden yapabildikleri kültürel, sanatsal ve ailesel etkinliklere artık para ayıramadıklarını vurgulamaktadır:

“Bir sinema olmuş, bir gidiyorsun geliyorsun dört yüz lira. Verecek paramız yok. Yani yaşlının verecek parası yok... Bir emekli tiyatroya verecek parasıyla gidiyor diyor ki ya ben şuraya tiyatroya versem beş yüz lira

gidecek diyor, hiç değilse bir buçuk kilo et alırım. Şimdikininki düşüncesi bu. Fakat yaşatılması gereken tabii ki kültür.” (İK4, 67, Erkek)

Katılımcının “*hiç değilse bir buçuk kilo et alırım*” ifadesi, yaşlının kültürel harcamalar ile temel beslenme ihtiyacı arasında bir tercih yapmak zorunda kaldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu ikilem, aslında yapısal eşitsizliklerin gündelik yaşamda nasıl deneyimlendiğinin güçlü bir göstergesidir. Nitekim, ekonomik ve toplumsal koşullar, bireylerin kültürel pratiklere erişimini ve bu pratiklerle kurdukları ilişkiyi şekillendirmektedir (Bourdieu, 1986). Bu da yaşlı bireyin toplumsal alandaki konumunu daha da zayıflatmaktadır. Başka bir katılımcının sözleri bu birikim kaybını doğrulamaktadır:

“Bir kitap 500 lira, almak istediğim kitap. Emekli olduğumda her ay minimum dört kere ailemi yemeğe götürürdüm. Yok, son 10 yıldır dışarıda lokantada yemek yiyemedim” (AK2, 67, Erkek).

İki mahallenin ekonomik deneyimleri karşılaştırıldığında; ortak tutumların yanı sıra ekonomik sıkıntının hissedilme biçiminde bir farklılaşma olduğu görülmektedir. İlkadım anlatılarında *artan yaşam maliyetlerinin etkisi* çok daha yoğun vurgulanmaktadır. Bu yoğun ekonomik baskının doğal bir sonucu olarak tasarruf etme ve minimalist bir yaşam sürme pratikleri gündelik yaşamın merkezine yerleşmektedir. Bu bulgular, İlkadım'da yaşlanma deneyiminin ekonomik zorluklarla mücadele ve bu zorluklara karşı geliştirilen zorunlu adaptasyon stratejileri ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Ayrancı'daki ekonomik tablo ise farklı bir örüntü sunmaktadır. Artan yaşam maliyetlerinin etkisi burada da hissedilmekle birlikte, İlkadım'daki gibi yaşamı bütünüyle belirleyen bir unsur değildir. Ayrancı'da öne çıkan tutum, ihtiyaç temelli tüketim ve bilinçli bir finansal disiplindir. Bu farklılaşma, Bourdieu'nun (1986)

ekonomik ve kültürel sermaye arasındaki ilişki çerçevesinde anlamlı hale gelmektedir. İlkadım'da ekonomik baskı, zorunlu bir hayatta kalma stratejisini dayatırken; Ayrancı'da görece elverişli kaynaklar, değer odaklı bir tüketim tercihinin olanak tanımaktadır.

4.2.3. “Daha Küçülüyor Çevreniz Eskiye Göre”: Sosyal ve Kültürel Değişimler

Bu alt tema, yaşlılıkta sosyal ve kültürel yaşamın ekonomik koşullar, erişilebilirlik ve kişisel tercihlerin etkisiyle nasıl değişerek yeniden düzenlendiğini açıklamaktadır. Cumming ve Henry'nin (1961) ayrılma teorisi, yaşlılığı birey ile toplum arasında gerçekleşen karşılıklı bir geri çekilme süreci olarak tanımlar. Ancak bu çalışmadaki bulgular, söz konusu kuramsal çerçevenin yaşlılık deneyimini yalnızca kısmen açıklayabildiğini göstermektedir. Katılımcıların anlatıları, tam bir toplumsal çekilmeden ziyade, koşullara bağlı olarak yeniden yapılandırılan seçici bir sosyalleşme örüntüsüne işaret etmektedir.

Analizde en çok vurgulanan bulgu, ekonomik koşulların sosyal ve kültürel yaşama katılım üzerinde belirleyici bir engel oluşturmasıdır. Bu durum, yalnızca kamusal alandaki etkinliklerden geri çekilmeyi değil, aynı zamanda sosyal çevrenin somut olarak daralmasını da beraberinde getirmektedir. Bu sosyal daralmaya, gündelik yaşamdaki hareketliliğin azalması ve yaşam alanının ev ile sınırlanması gibi mekânsal bir daralma da eşlik etmektedir. Tüm bu geri çekilme süreçlerinin duygusal arka planında ise arkadaş ve akran çevresindeki kayıplarla birlikte artan yalnızlık duygusu, merkezi bir deneyim olarak öne çıkmaktadır. Bir katılımcı, bu çok katmanlı daralma sürecini ekonomik kısıtlanma ve seçicilik iç içe geçirerek anlatmaktadır:

“Ona göre genel sosyal çevrenden kopmadan kendine göre bir ayar veriyorsun. Her yere gitmiyorsun da seçiyorsun... Sinemalar, tiyatrolar, konserler. Eskiden her hafta gittiğin şeye şimdi ayda bir gidiyorsun. [...] Ekonomik sebeplerle tercihler azaldı. Her etkinliğe gitmiyorsun da seçerek gider oluyorsun[...] Daha küçülüyor çevreniz eskiye göre, arkadaşlara arkadaş eklemek zorlaşıyor.” (AK7, 70, Kadın)

Bu anlatı, bu sürecin tamamen pasif bir geri çekilme olmadığını; aksine bilinçli bir seçicilik ve önceliklendirme stratejisi içerdiğini ortaya koymaktadır. Baltes ve Baltes'in(1990) *seçici optimizasyon* ve *telaflı* kavramlarıyla açıkladığı gibi, yaşlı bireyler sınırlı kaynaklarını (ekonomik, fiziksel ve zamansal) daha az sayıda ancak daha anlamlı etkinliklere yönlendirmektedir. Bu, zorunluluktan doğan ancak bir karar alma sürecini içeren bir uyum stratejisidir.

Sosyal çevrenin daralması, ekonomik kısıtlılıkların yanı sıra, yaşlılığın getirdiği yaşam süreçleri de bu daralmayı beslemektedir. Nitekim katılımcının “*Daha küçülüyor çevreniz eskiye göre, arkadaşla arkadaş eklemek zorlaşıyor*” cümlesi, yaşlılıkta sosyal çevrenin yalnızca niceliksel olarak azalmasına değil, aynı zamanda yeni ilişki kurma olanaklarının da giderek sınırlanmasına işaret etmektedir. Akran kayıpları, aile bireylerinin taşınması ve kuşaklar arası mesafenin derinleşmesi, çevrenin doğal olarak azalmasına yol açmaktadır. Bir katılımcı, sosyal çevrenin daralmasının yaşam döngüsünün kaçınılmaz bir sonucu olduğunu hatırlatmaktadır:

“Komşulara haber verir hemen oraya giderdik. Komşularım da yok oldu maalesef arkadaşlarım komşularımın büyük bir kısmı öbür dünyaya göçtü. Tabi çevreniz gittikçe daralıyor, çünkü insan yaşamı belirli bir yaşla sınırlı maalesef” (İK5, 82, Kadın)

Bu daralma ve çekilme dinamiklerine karşın, katılımcıların anlatıları aynı zamanda güçlü bir irade ve direnci de ortaya koymaktadır. Verilerdeki en dikkat çekici bulgulardan biri, zorluklara rağmen *bireylerin aktif sosyal etkileşim stratejileri* geliştirerek mevcut bağlarını sürdürme yönündeki yoğun çabasıdır. Bir katılımcı, bu bilinçli mücadeleyi yaşlanma sürecinin temel koşulu olarak konumlandırmaktadır:

“Ben bu iyi yaşlanma sürecini çok toplumsal hayatın içerisinde olarak aştım. [...] İnsanoglunun yaşlılığındaki en önemli ihtiyacı ilişkiler. En büyük tehlike de yalnızlaşma zaten. [...] Bunların hiçbirini yapamıyorsanız da günlük hayatınızı evde geçirmek yerine sokağa girip çıkmak, mahallede dolaşmak, esnafla ilişkinizi kendinizin kurması... İki kişiyle selamlaşmak,

konusmak, sohbet etmek kişiyi daha iyi bir yaşlanma sürecine kesinlikle hazırlıyor.” (AK12, 59, Erkek)

Bu anlatı, aktif yaşlanmanın büyük ölçekli etkinliklere katılımı sınırlı olmadığını; gündelik mikro etkileşimlerin, (esnafla selamlaşmak, mahallede yürümek, birkaç merdiven inmek) toplumsal bağı sürdürmenin temel unsurları olduğunu vurgulayan önemli bir çıkarım sunmaktadır. Sosyal rollerin ve etkileşimlerin sürdürülmesi, *aktivite yaklaşımı* ile uyumlu şekilde, yaşlılıkta uyumun ve iyi oluşun korunmasında merkezi bir işlev görmektedir (Havighurst, 1963). Ancak burada dikkat çekici olan, katılımcının bu etkileşimlerin ölçeğini küçültmesi ve büyük toplumsal katılımdan mikro düzeydeki gündelik temaslar üzerinden yeniden tanımlamasıdır. Bu, yaşlılıkta sosyal katılımın nicelik olarak azalırken niteliksel olarak dönüştüğünü göstermektedir.

Bireysel hobiler ve entelektüel uğraşlar da bu direnç stratejilerinin önemli parçalarını oluşturmaktadır. Bir katılımcı, hobi edinmenin yaşlılıktaki rolünü meslek hayatıyla eşdeğer tutarak vurgulamaktadır:

“Hayatınızda mesleğiniz kadar ağırlık teşkil eden bir hobiniz olsun. Nedir o hobi? Resim, müzik. Yani mesleğinizle kafa kafaya gitsin” (AK25, 72, Erkek).

Doğal unsurlarla kurulan bağ, *stresten arınma ve moral bulma pratiği* olarak da sıkça vurgulanmaktadır. Bu bireysel çabaların temelinde ise *aile içi dayanışma ve komşuluk ilişkileri* ve *arkadaşlık* gibi geleneksel sosyal destek ağlarının koruyucu rolü yatmaktadır:

“Arkadaşlarla buluşmayı tercih ediyoruz. Yalnız kalmamayı tercih ediyoruz. Dostlukları ilerletmeye çalışıyoruz. Bir takım yerlere, cemiyetlere adapte olmaya çalışıyoruz. Öyle olunca vakit geçebiliyor.” (AK14, 76, Erkek)

Bu anlatı, yaşlılıkta sosyal ilişkilerin yalnız kalmaktan kaçınma, dostlukları sürdürme ve kolektif ortamlara uyum sağlama çabası üzerinden koruyucu bir destek ağı oluşturduğunu ima etmektedir.

Özetle bulgular, ekonomik baskı, seçici sosyalleşme ve ev/mahalle odaklılaşma üçgeninde yeniden düzenlenen bir sosyal hayatı resmetmektedir. Katılımcılar toplumsal hayattan tamamen çekilmemekte; maliyet, erişilebilirlik ve duygusal güven kıstaslarına göre katılımı yeniden ayarlamaktadır. Genel baskın örüntü, seçicileşen ancak kopmayan bir sosyal yaşamdır. Bu bulgu, ayrılma teorisinin (Cumming ve Henry, 1961) öngördüğü kaçınılmaz toplumsal geri çekilme sürecinden ziyade, Baltes ve Baltes'in (1990) seçici optimizasyon modeliyle ve Havighurst'ın (1963) aktivite yaklaşımıyla daha güçlü bir uyum sergilemektedir.

Yaşlı bireylerin sosyal ve kültürel yaşamları incelendiğinde; iki mahalle arasında sosyo-ekonomik koşullar tarafından derinden şekillendirilen belirgin bir ayrışma gözlemlenmektedir. Bu farklılaşmış deneyimlerin zemininde ise her iki grupta da ortak olan bir yaşlılık duygusu, özellikle *kayıplara bağlı yalnızlık hissi* yer almaktadır.

İlkadım'da sosyal ve kültürel yaşama katılımın önündeki başlıca engel *ekonomik yetersizlikler*dir. Bu nedenle kültürel etkinliklere *katılamama ya da hiç katılmamış olma* deneyimi burada baskındır. Ancak bu durum yalnızca güncel bütçe kısıtlarıyla açıklanamaz; aynı zamanda sınıfsal bir süreklilik taşımaktadır. Geçmişte de yeterli kültürel/ekonomik sermayeye sahip olunmaması, kültürel alanla kurulan ilişkiyi tarihsel olarak sınırlamış; bugün yaşanan ekonomik zorluklar, bu uzun süreli dezavantajı pekiştirmiştir. Dolayısıyla İlkadım'daki düşük sosyal katılım, anlık bir gerilemeden çok, tarihsel sınıfsal konumlanış ile güncel ekonomik koşulların birleşik sonucu olarak okunmalıdır. Buna karşın tablo pasifliği işaret etmemektedir. Katılımcılar, küçük ölçekli

buluşmalar, komşuluk temelli dayanışma ve güven veren mekânlarda seçici katılım gibi pratiklerle bilinçli bir direnç sergilemektedir.

Bu bulgular bize Bourdieu'nun (1986) sermaye türleri arasındaki dönüşüm kapasitesi kavramını anımsatır: Ayrancı'da ekonomik sermayenin sosyal ve kültürel sermayeye dönüştürülebilmesi katılımı desteklerken, İlkadım'da bu dönüşüm kapasitesi yapısal olarak sınırlı kalmaktadır. İlkadım'da tarihsel sınıfsal sınırlılık ile güncel ekonomik baskılar birleşerek katılımı kısıtlayıp, yakın çevre ve düşük maliyetli etkinlikler etrafında yoğunlaştırmaktadır. Ayrancı'da ise görece elverişli kaynaklar ve yer-ilişki sürekliliği katılımı beslemektedir. Bununla birlikte, *kayıplara bağlı yalnızlık* her iki mahallede de ortak ve güçlü bir duygu olarak öne çıkarken yaşlanma deneyiminin paylaşılan duygusal zeminini oluşturmaktadır.

4.3. Yaşlılığın Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Yaşlılık deneyimi, bir yandan fiziksel ve sosyal kayıpların getirdiği zorlukları barındırırken, diğer yandan yaşam tecrübesiyle gelen bilgelik ve yeni özgürlük alanlarını da içeren çelişkili bir yapı göstermektedir. Bu tema, yaşlılığın olumlu ve olumsuz yönlerinin katılımcılar tarafından nasıl dile getirildiğini ortaya koymaktadır.

4.3.1. “Birikimli, Mutlu Eden, Dolu Hissettiren Bir Şey”: Yaşlılığın Olumlu Yönleri

Katılımcıların anlatıları, yaşlılığı, önemli kazanımların, dönüşümlerin ve yeni anlam arayışlarının yaşandığı bir yaşam evresi olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, yaşlı bireylerin toplumsal yaşama aktif biçimde katılmaya devam ettiğini ortaya koyan aktivite kuramı (Havighurst, 1963) ve aktif yaşlanma yaklaşımıyla (WHO, 2002; Walker, 2002) uyumludur. Bulgularda beş temel alt tema öne çıkmaktadır: *Yaşam tecrübesi temelli içgörü ve hızlı karar yetisi, aktif yaşlanma ve üretkenlik, yaşa özgü*

güzellik ve pozitif yaşlılık algısı, emekliliğin tadını çıkarma ve toplumsal tanınma/saygı ile özgürleştirici statü dönüşümü.

Katılımcılar arasında en güçlü biçimde vurgulanan olumlu deneyim, yıllar içinde biriken yaşam tecrübesinin kazandırdığı içgörü ve muhakeme yetisidir. Katılımcılar, deneyimle edinilen bu bilgiyi formal eğitimden farklı ve onu tamamlayan bir kaynak olarak tanımlamaktadır. Katılımcıların anlatılarında bu yetkinlik, gündelik hayatta sorun çözme, riskten kaçınma ve deneyimle pekişen bir özgüven duygusu olarak ifade edilmektedir.

“Ama tecrübeli olmak, akıl sağlığınız şey yapmadığı sürece iyi bir şey, güzel. Birikimli, mutlu eden, dolu hissettiren bir şey. Dediğim gibi yani bugüne kadar biriktirdiklerinizi biliyor olmak iyi bir şey, güzel bir şey. Haz verici bir şey.” (AK13, 66, Kadın)

Başka bir katılımcı ise, yaşam deneyimini formal eğitimden ayırarak “*hayat üniversitesi*” metaforuyla anlatmaktadır:

“Tecrübedir, sen ne kadar okursan oku, ne kadar bilgili olursan ol hayatı yaşamak ayrıdır, hayat üniversitesi ayrıdır, okuduğun üniversite ayrıdır. Hayat üniversitesi başka yönden seni yetiştirir, güçlü hissedersin.” (İK8, 80, Erkek).

Bu metafor, deneyimsel bilginin kitabî bilgidan farklı bir bilme biçimini temsil ettiğine işaret etmektedir. Bu, yaşamın kendisini bir öğrenme ve güçlenme alanı olarak tanımlayan bir bakış açısı sunmaktadır. Katılımcının “*güçlü hissedersin*” ifadesi, deneyimsel bilginin öz-yeterlilik algısını beslediğini ve bireyin yaşlanma sürecindeki faillik duygusunu korumasına katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

İkinci temel olumlu deneyim, yaşlılıkta sürdürülen *üretkenlik ve topluma katkı* motivasyonudur. Katılımcılar, küçük ölçekli üretimler, gönüllülük faaliyetleri, torun bakımı ve hane içi organizasyon gibi çeşitli alanlarda “*işe yarama*” ve “*katkı sunma*” ihtiyacını sürdürdüklerini belirtmektedir. Dolayısıyla, yaşlı bireyler, yalnızca bakım

alan değil, topluma ekonomik ve sosyal katkı sağlamaya devam eden aktörlerdir (WHO, 2002). Aynı zamanda bu, Havighurst'ın (1961) aktivite kuramının sosyal rollerin sürdürülmesinin yaşam doyumunu artırdığı yönündeki yaklaşımını da desteklemektedir. Yaşlılık öncesi aşamadaki bir katılımcı, üretkenlik deneyimini şöyle dile getirmektedir:

“Yani şu anda geldiğimiz noktada kişisel hayatımızın belki en verimli dönemindeyiz. Yani 45 ile 60 yaş arasındaki grup kendi hayatları içerisindeki en verimli döneminde. Çünkü yanlışlarını görmüş, doğrularını görmüş. Buna göre üretkenliği en üst düzeye çıkmış bir dönem. Ben de bu dönemi yaşıyorum.” (AK12, 59, Erkek)

Ancak anlatıda dikkat çekici olan, katılımcının bu verimlilik dönemini 45-60 yaş aralığıyla sınırlamasıdır. Bu sınırlama, olumlu yaşlanma deneyiminin bile belirli bir zaman dilimiyle ilişkilendirildiğini ve ileri yaşlara doğru bir belirsizlik içerdiğine işaret etmektedir. Üretkenliğin bir diğer boyutu, gönüllülük ve toplumsal hizmet aracılığıyla yaşama anlam katmaktır:

“Mesela bahçede bir dostlarla oturup da yani bankın üstünde oturduk dün bütün gün Kermes'te. Hani hizmet ediyoruz. Ama oradaki o sohbet, neşe ömrümü bir yıl uzattı benim.” (AK11, 71, Kadın)

Katılımcının ifadesi, topluma katkı sunmanın yaşamı anlamlandıran ve biyolojik ömrü sembolik olarak uzatan bir deneyim olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Nitekim, gönüllülük ve toplumsal katılımın yaşlıların hem fiziksel hem psikososyal refahını artırdığı bilinmektedir (WHO, 2002).

Üçüncü olumlu tema, *yaşa özgü güzellik ve pozitif yaşlılık algısı*dır. Bu temada katılımcılar, zamana karşı mücadele yerine yaşla gelen dinginliği ve kabullenışı öne çıkarmaktadır:

“Her yaş döneminin bir güzelliği var. O güzelliği görüp yaşamak gerekiyor.” (AK22, 79, Erkek).

Bu yorumda yaşlanma, *yaşam gidişinin* doğal ve kendine özgü değeri olan bir evresi olarak anlaşılmaktadır. Bu, DSÖ'nün yaşlılık söyleminde engellilik ve sınırlamalar yerine, yetenekler ve fırsatların öne çıkarılması gerektiği yönündeki vurgusunu hatırlatmaktadır (WHO ,2015).

Emekliliğin tadını çıkarma, toplumsal tanınma ve saygı ile özgürleştirici statü dönüşümü temaları, nispeten daha sınırlı bir etki alanına sahip olmakla birlikte, olumlu yaşlanma deneyiminin farklı boyutlarını görünür kılmaktadır. Dikkat çekici bir biçimde, emekliliğin olumlu deneyimlenmesi gelir düzeyiyle değil, çalışma hayatının baskısından kurtuluşla ilişkilendirilmektedir. Bu bulgu, önceki alt bölümde ortaya konan ekonomik zorluklara rağmen, olumlu deneyimin ağırlıkla bilgelik ve üretkenlik üzerinden kurulduğunu, emeklilik memnuniyetinin ise bağımsızlık kazanımıyla açıklandığını göstermektedir:

“Biliyorsunuz Türkiye’de iş yaşamında, kamuda da olsa, özelde de olsa son yılların ekonomik ağırlığından dolayı çalışmanın tadı kaçtı. Bütün bu gerilimlerden kurtulunca kendimi daha zinde hissediyorum. Daha özgür hissediyorum. Sabahları erkenden kalkıyorum, yürüyüş yapıyorum, bol bol kitap okuyorum, kültürel çalışmalar yapıyorum. Kendimi çok daha iyi hissediyorum.” (AK5, 66, Erkek)

Katılımcı, emekliliği bir “*gerilimden kurtuluş*” ve “*özgürleşme*” olarak ifade etmekte ve bu yeni dönemde fiziksel aktivite, entelektüel uğraş ve kültürel katılımı dolu bir gündelik ritim kurduğunu göstermektedir. *Toplumsal tanınma ve saygı* deneyimi ise özellikle yaşlılığın Türkiye toplumunun yapısındaki kültürel karşılığıyla ilişkilidir. Katılımcıların bir bölümü, yaşlılığın kendilerine toplumda farklı bir konum kazandırdığını belirtmektedir:

“Olumlu yönleri milletten bir saygı duyarsan millet sana yaşlı diye bir hürmet gösterirse, hürmet ederse sen çok neşeli oluyorsun. Daha kendini iyi hissediyorsun ha.” (İK8, 80, Erkek)

Bu anlatıda, saygı, bireyin toplumsal görünürlüğü ve değerini onaylayan bir durum olarak görülmektedir. Ancak saygının koşula bağlı olması, yani “*millet sana saygı duyarsa*” anlam kazanacağı vurgusu, bu deneyimin kalıcı bir nitelik taşımadığını ve toplumsal tutuma bağlı olarak değişebileceğini anlatmaktadır.

Son olarak yaşlılığın özgürleştirici bir statü dönüşümü olarak deneyimlenmesi, özellikle kadın katılımcıların anlatılarında belirginleşmektedir. Bir katılımcı, bu dönüşümü toplumsal cinsiyet normlarının esnemesiyle ilişkilendirerek şöyle aktarmaktadır:

“Gençlikte birçok şeylerini kısıtlamak zorunda kalıyorsun. Ay şu ne der, ay bu der, ayy çıktım şuna mı laf ederler diye düşünüyorsun. Ama yaşlandığın zaman öyle bir düşünce kalmıyor. Haaa daha rahatsın, hiç kimse nasıl oturdu nasıl kalktı, bacağı mı açık kolu mu açık diye bakmıyor size. Yaşlı bir teyze ona ben nasıl yardım edebilirim diye bakıyor. Bu yönden çok rahatladım.” (İK5, 82, Kadın)

Bu katılımcı değerlendirmesi, yaşlılığın toplumsal cinsiyete dayalı denetim mekanizmalarından bir tür kurtulma imkânı sunduğunu da göstermektedir. Yaşlılıkta kadın bedeni, toplumsal denetimin ve erkek bakışının doğrudan nesnesi olmaktan kısmen çıkarak görece bir özerklik alanına kavuşabilmektedir (Pickard, 2023). Ancak bu özgürleşme, paradoksal bir nitelik de taşımaktadır; çünkü toplumsal kontrolün gevşemesi çoğu zaman görünürlüğü, tanınmanın ve toplumsal değer azalması pahasına gerçekleşmektedir (Westwood, 2023).

Mahalleler bağlamında değerlendirildiğinde; olumlu yaşlılık deneyiminin kaynakları Ayrancı ve İlkadım arasında anlamlı biçimde farklılaşmaktadır. Ayrancı'da deneyimle pekişen muhakeme yetisi ve entelektüel üretkenlik öne çıkarken, İlkadım'da ilişkisel bağların gücü ve toplumsal takdir daha belirgin bir ağırlık taşımaktadır. Her iki mahallede de aktif yaşlanma ortak bir değer olarak benimsenmekte, ancak bu değer anlamlandırıldığı kaynaklar farklılaşmaktadır.

4.3.2. “İkinci Ellere İhtiyaç Duymak”: Yaşlılığın Olumsuz Yönleri

Katılımcıların anlatılarında yaşlılığın olumsuz yönleri, birbiriyle ilişkili çok yönlü bir kırılmalık ağı biçiminde ifade edilmektedir. Bu kırılmalık ağı, ekonomik güvencesizlikten sosyal izolasyona, fiziksel kayıplardan motivasyon erozyonuna ve içselleştirilmiş olumsuz yaşlılık algısına uzanan iç içe geçmiş deneyimlerden oluşmaktadır.

Katılımcıların en yoğun biçimde deneyimlediği olumsuz boyut, *ekonomik kırılmalığın artışı* ve *bakımın karşılanamaz maliyetidir*. Bu, yaşlılık deneyiminin merkezindeki en temel kaygının finansal güvencesizlik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu güvencesizlik, yalnızca emekli maaşlarının yetersizliği ve enflasyonun yarattığı geçim sıkıntısından ibaret değildir; aynı zamanda sağlık sorunlarının artmasıyla ortaya çıkan bakım masraflarını karşılama endişesini, gündelik tüketimin temel ihtiyaçlara daraltılmasını ve kamusal-kültürel katılımdan geri çekilmeyi de kapsamaktadır. Bir katılımcı bu durumu yapısal bir sorun olarak anlatmaktadır:

“Türkiye'nin bu genel sorunu, yaşlılıkta bir kere gelirsiniz yarı yarıya düşüyor. [...] Önceden yaşlılar bir yerlerde çalışabiliyorlardı. Siz de dedelerinizden duymuşsunuzdur; emeklilik ikramiyesi ile bir araba alıyorlardı. Emeklilikte yaşlıların en büyük sorunu gelir düşmesi ve insana yaşayabilecek ücretleri verilmemesi. Bu insanın yaşam kalitesini düşürüyor.” (AK5, 66, Erkek)

Bu anlatı, ekonomik kırılmalığı “Türkiye'nin genel sorunu” olarak ifade etmektedir. “İnsana yaşayabilecek ücretleri verilmemesi” ifadesi, sorunun kaynağını açıkça devlet politikalarına yöneltmektedir. Başka bir katılımcı ise bu ekonomik baskının gündelik yaşamdaki somut yansımalarını daha ayrıntılı biçimde aktarmaktadır:

“Hayat şartları çok değişti. Şimdi eskiden aldığın bir maaşla rahatlıkla aybaşı getiris geçinebiliyordun. Şimdi iki kişi çalışıyor bir evde geçinemiyor yok yani geçim yok. [...] Biz de mesela emekliyiz, yan gelirin olmazsa yaşayamazsın. [...] Herkes ikinci bir iş yapmak için bu yaşta koşturuyor, bulmaya çalışıyor. Kimisi cıvık boncuk satıyor köşelerde,

kimisi başka bir şey yapıyor. [...] Ya bir apartmanda en az beş altı hane böyledir yani. On hanede, altı yedi hane aynı geçim zorluğu çeken insanlardır.” (İK8, 80, Erkek)

Burada, emekliliğin dinlenme ve özgürlük dönemi olarak görülen yaygın algısı sorgulamaktadır. Türkiye’de 65 yaş ve üzeri nüfusta işgücüne katılım ve yoksulluk verileri de yaşlılıkta ekonomik kırılganlığın önemli bir mesele olduğunu göstermektedir (TÜİK ve UN Women Türkiye, 2026: 28). Türkiye'nin yapısal ekonomik koşulları yaşlıları zorunlu olarak yeniden istihdama iterek, çalışmayı bazıları için hayatta kalma stratejisine dönüştürmektedir.

Sosyal çevreden geri çekilme ve yalnızlık anlatıları, katılımcıların olumsuz deneyimlerinde ikinci temel eksenini oluşturmaktadır. İlişkilerin azalması, ev merkezli bir rutine yönelme ve kendini toplumsal olarak görünmez hissetme hali, bu temanın bileşenlerindendir. Ancak bu geri çekilme, Cumming ve Henry'nin (1961) ayrılma kuramının öngördüğü gibi gönüllü ve karşılıklı bir süreç değildir. Aksine, katılımcıların anlatıları, geri çekilmenin büyük ölçüde dışsal koşullardan (akran kayıpları, sağlık sorunları, ekonomik yetersizlik ve mekânsal engellerden) kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Katılımcı bunu akranlarının kaybıyla ilişkilendirmektedir:

“Yani çok eskiden daha çok gezerdik. Tabi yaş nedeniyle artık kimsede kalmadı çevrede yavrum. Benim yaşımda kimse kalmadı hemen hemen, kalmayınca da tabi herşeyden kopuyorsun.” (İK5, 82, Kadın)

Bu anlatı, sosyal ağın yaş ilerledikçe doğal olarak zayıfladığını göstermektedir.

Bir diğer katılımcı ise yalnızlığı, yaşlılıkta yeni ilişki kurmanın zorluğunu şu şekilde dile getirmektedir:

“Ben kendimi şöyle düşündüm mesela şimdi ben arkadaş arayışına girersem diyelim ki yaşlıyım geldim Ankara'ya bir arkadaş arayışına girersem ben arkadaşları bulamam. Çevre bulamam. Çünkü ben gidip yeniden bir hayat, ilişki nerede kuracağım? Bu çok zor işler. [...] Benim arkadaşlarım, ancak benim küçükken büyüdüğüm arkadaşlar onlar arkadaştı. Diğerleri arkadaş değil. Asıl benim vatanım o arkadaşlar.” (AK15, 67, Erkek)

Katılımcının “*asıl benim vatanım o arkadaşlar*” ifadesi, Rowles’in (1983: 302–303) işaret ettiği gibi sosyal bağların topluluğun sosyal dokusu içine yerleşen ve zamanla anlam bakımından derinleşen bir aidiyet biçimi ürettiğini göstermektedir .

Ekonomik kırılganlık ve sosyal izolasyonun etkisi, *umutsuz pasifleşme ve motivasyon kaybı* olarak üçüncü bir olumsuz boyutu beslemektedir. “*Yapacak istek ve enerji bulamama*” ile “*dışarı çıkmanın anlamsızlaşması*” şeklindeki ifadeler, bir durağanlaşma sürecine dönüşebildiğini anlatmaktadır. Bir katılımcı motivasyon kaybını, psikolojik bir yıpranmayla birlikte, yaşamda anlam bulma kaynaklarının azalması olarak tanımlamaktadır:

“Erken kalkalım diyoruz, bir tur kalkalım. Ya şöyle bir şey, işin esasında işte hayata başlamak için hevesiniz azalıyor, nedenleriniz de azalıyor yaşlılıkta.” (AK13, 66, Kadın)

Olumsuz deneyimlerin bir diğer boyutu, *fiziksel ve işlevsel kayıplardır*. Yaşlılıkta sağlık sorunlarının artışı ve gündelik işlerde azalan zaman-enerji kapasitesi, yaşlanmanın en somut bedensel gerçeğini oluşturmaktadır. Bu kayıplar, başkalarına bağımlı hale gelmeye yol açarak, bireyin bağımsızlık algısını olumsuz etkilemektedir. “*İkinci ellere ihtiyaç duymak*” şeklinde dile getirilen, tam da bu bağımlılık deneyiminin katılımcılar tarafından tanımlama biçimini yansıtmaktadır. Bir katılımcı, bedensel yıpranmayı kademeli ve kaçınılmaz bir süreç olarak şöyle aktarmaktadır:

“Ama bedende organların yıprandığını artık onların yavaş yavaş kendisini hissettirdiğini hissedebiliyorum: Göz, kulak, diş. Ve ister istemez diğer kas organlarının aktifliğime rağmen hissedilirliği kaçınılmaz oluyor.” (İK14, 73, Erkek)

Fiziksel kayıpların en kaygı verici boyutu ise bilişsel gerilemeyle birleştiğinde ortaya çıkan bağımlılık ve özerklik kaybı olmaktadır:

“Yani yaşlılar bir dönemden sonra biliyorsunuz demanstır, şudur, budur, başlangıç oluyor. Ve dolayısıyla sizin yönetiminiz başka birinin eline geçmiş

oluyor, yani siz istesiniz de istemeseniz de. Çünkü çocuklar yani onların bilinçleri falan sizin gibi düşünmeyebiliyorlar.[...] ‘Ay zaten yaşlı. Bundan sonra ne yapacak? Orada yemeğini yesin otursun’ gibi düşünülüyor ve ona göre bence belli yaştaki kişilerin belli yaştan sonraki hayatlarına devletin denetiminde çok iyi bir denetimle yani göz önünde bulundurulmaları lazım.” (İK5, 82, Kadın)

Katılımcının “yönetiminiz başka birinin eline geçmiş oluyor” ifadesi, yaşlılıkta bağımsızlığın kaybedilmesinin, ailenin ve toplumun yaşlı bireyi kendi kararlarını veremeyen, “idare edilmesi gereken kişi” gibi görmesinin yarattığı baskıyı dile getirmektedir. “Zaten yaşlı, bundan sonra ne yapacak?” ifadesindeki yaş ayrımcılığı, bireyin yaşam hakkının ve karar kapasitesinin yaşla birlikte sorgulanır hale geldiğini dışa vurmaktadır. Katılımcının devletten denetim talep etmesi ise bu uyumsuzluğun bireysel ya da ailesel düzeyde çözülemeyeceği yönündeki farkındalığını yansıtmaktadır.

Tüm bu deneyimlere hem bireyin kendi içselleştirdiği hem de toplumdan yansıyan olumsuz yaşlılık algısı eşlik etmektedir:

“Yaşlılığın ne olumlu bir tarafı olacak o. Yani gençken yine gidiyorsun bir şeyler buluyorsun... Bir de yani o zaman çevre bile zaten senden kendi kendine uzaklaşıyor.” (İK20, 71, Erkek).

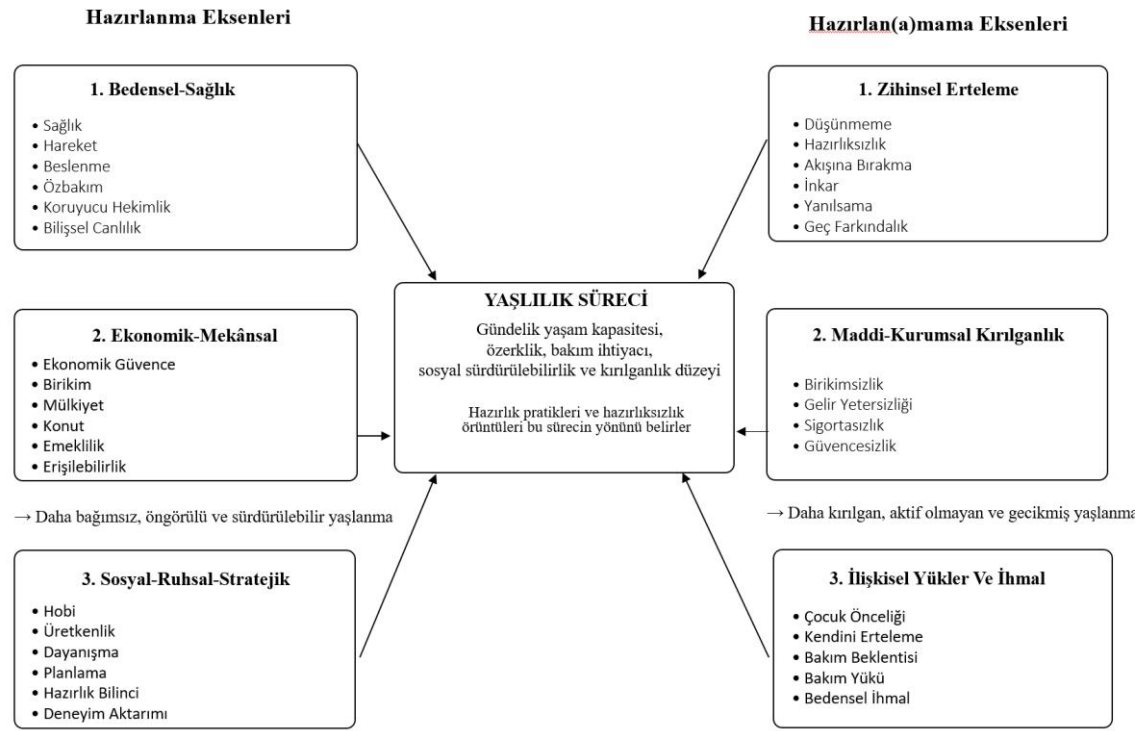
Bu anlatı içsel ve toplumsal yaşlılık algısının iç içe geçtiğini göstermektedir. Katılımcının deneyiminde geri çekilme, bireyin tercihi değil, toplumun yaşlıya yönelik ilgisizliğinin bir sonucu olarak görülmektedir.

Yaşlılığın olumsuz yönleri her iki mahallede de hissedilmekle birlikte, deneyimlerin şiddeti ve odak alanları bakımından Ayrancı ile İlkadım arasında bazı farklılıklar gözlemlenmektedir. Her iki mahallede de ekonomik baskılar ve motivasyonel zorluklar benzer biçimde yaşanırken, İlkadım'daki yaşlılık deneyimi bu ortak sorunlara ek olarak daha ağır bir sosyal izolasyon ve sağlık yükü ile ayrılmaktadır. Bu durum, İlkadım'daki katılımcıların daha kırılgan ve destek sistemlerine daha fazla ihtiyaç duyan bir profile olduğunu göstermektedir.

4.4. Yaşlılığa Hazırlanma ve Hazırlan(a)mama Süreçleri

Bu bölümde, Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde yaşayan yaşlı katılımcıların yaşlılık dönemine yönelik bireysel hazırlık pratikleri, bu pratiklerin sosyo-mekânsal ve toplumsal cinsiyete göre farklılaşma biçimleri ve yaşlılığa hazırlanamamalarının yapısal bağlamı ele alınmaktadır. Yaşlılığa hazırlanma, yalnızca bireysel bir tercih ya da öngörü meselesi değildir; aynı zamanda bireyin sahip olduğu ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye biçimleri (Bourdieu, 1986) ile içinde yaşadığı mekânsal bağlamın sunduğu fırsatlar ve kısıtlamalar tarafından şekillenmektedir. Bu nedenle hazırlık pratikleri, yaşam gidişi boyunca biriken avantaj ya da dezavantajların (Dannefer, 2003) yaşlılık dönemindeki somut yansımaları olarak okunabilir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2002) aktif yaşlanma çerçevesi, yaşlılık döneminde sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarının optimize edilmesini tavsiye etmektedir. Ancak bu çerçevenin bireysel düzeyde karşılık bulabilmesi, bireylerin yaşam boyu edindiği sağlık okuryazarlığı, ekonomik birikim kapasitesi ve sosyal ağ kalitesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, “yaşlılığa hazırlananlar” ile çeşitli psikolojik, ekonomik, travmatik veya sosyo-kültürel nedenlerle “hazırlan(a)mayanlar”ın niteliksel ayrımı; geniş kapsamlı nitel saha araştırmasından elde edilen katılımcı anlatıları yardımıyla analitik bir modele dönüştürülmüştür (Şekil 10)

Şekil 10: Yaşlılığa hazırlanma/hazırlan(a)mamanın dinamikleri modeli.

4.4.1. “Üç Günlük, Ömre Beş Günlük Nafaka Lazım”: Yaşlılığa Hazırlanma Süreçleri

Bu tema altında, katılımcıların yaşlılık dönemine yönelik yaptıkları hazırlık pratikleri ve yapılması gereken hazırlıklar incelenmektedir. Yapılan nitel görüşmelerden elde edilen bulgular, yaşlılığa hazırlık süreçlerinin her iki mahallede de gündemde olduğunu, ancak hazırlığın niteliğinin, yoğunluğunun ve odağının sosyo-mekânsal bağlama göre belirgin biçimde farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Her iki mahallede de en belirgin hazırlık stratejisi, *sağlık odaklı proaktif öz-bakım pratikleridir*. Beslenme düzeninin bilinçli biçimde yapılandırılması, fiziksel aktivitenin sürdürülmesi, düzenli sağlık kontrollerinin takibi ve zararlı alışkanlıklardan kaçınma gibi pratikler, katılımcıların yaşlılığa yönelik en temel bireysel yatırım alanı olarak öne çıkmaktadır.

Ancak bu ortak eğilimin altında, iki mahalle arasında niteliksel bir farklılaşma da dikkat çekmektedir. Ayrancı katılımcılar, sağlık yönetimini *uzman desteği*, *kurumsal hizmetler* ve *bilinçli tüketim* pratikleri çerçevesinde ele almaktadır. Özellikle Ayrancıda yaşayan kadınlar arasında bu eğilim belirgin biçimde baskındır. Bu, yüksek sosyo-kültürel sermayeye sahip kadınların sağlık ve beden yönetimini yaşlılığa hazırlığın merkezi bir bileşeni olarak gördüklerine işaret etmektedir. Bir katılımcı, bu proaktif yaklaşımı açıkça beslenme ve fiziksel aktivite pratiklerini bütünleştiren bir yaşam stratejisi olarak ifade etmektedir:

“Evvela beslenme şeklimi değiştirdim. Bir doğulu olarak bizim besleme şeklimizi az çok siz de tahmin edebilirsiniz; kalorimiz yüksektir. [...]Bugün günümüzde baktığımız zaman aslında evet doğru beslenmişiz ama yanlış da varmış içinde” (AK24, 59, Kadın).

Bu anlatıya Bourdieu’nün (1986) yaklaşımıyla bakıldığında; sağlık ve beslenme yönetimi bireysel tercihten çok, sınıfsal konumla bağlantılı habitusun ve kültürel sermayenin bir yansıması olarak görülmektedir. Bu nedenle ‘doğru’ beslenme ve beden yönetimi pratikleri, yalnızca sağlık koruma amacı taşımamakta; aynı zamanda meşru ve saygın görülen bir yaşam tarzının da ifadesi haline gelmektedir. Bu yaklaşım, Ayrancı’nın yüksek eğitim düzeyine sahip katılımcı profilinin, bilgiye dayalı bir öz-bakım pratiği geliştirmesini mümkün kıldığını düşündürmektedir. Aynı katılımcı, fiziksel aktiviteyi yaşlılığa hazırlığın merkezine yerleştirerek sürdürülebilirlik ilkesiyle açıklamaktadır:

“Ama spor yaparak, özellikle yoga yaparak psikolojimi düzeltiyorum. Pilates ve yüzme ile de bedenimi geleceğe hazırlıyorum. Çünkü ileride fitness yaparak hayatımı devam ettiremem. Ama her zaman düz yürüyebilirim, her zaman yüzebilirim. Her yaşta bu olan bir şey.” (AK24, 59, Kadın)

Bu söylemde dikkat çekici olan, fiziksel aktivitenin yaşam gidişi perspektifiyle değerlendirilmesidir. Katılımcı, yoğun fiziksel pratiklerin yaşlılıkta sürdürülemeyeceğinin farkındadır ve bunun yerine “her yaşta yapılabilecek” aktiviteleri seçmektedir. Birey, kapasitesinin azalacağını öngörerek, sürdürülebilir pratiklere yönelmektedir. Ayrıca bu yorum, bedensel hazırlığın zihinsel sağlıkla iç içe geçtiğini de açık etmektedir.

İlkadım mahallesinde sağlık odaklı hazırlık, daha çok deneyime dayalı ve pragmatik bir çerçevede ifade edilmektedir. İlkadımlı katılımcılar, sağlık yönetimini kendi yaşam deneyimleri, mesleki birikimleri ve kuşaklararası gözlemler üzerinden anlamlandırmaktadır:

“Bedensel olarak da şöyle, mesela iyi bir beslenme düzenim var. Yani mesleğin gereği de. Mesela dışarıdan alınırken hangi gıdalar alınacak, hangisi alınmayacak. Müthiş bir etiket okuma özelliğim var. Mesela çünkü tatlı ürünlerde glukoz, fruktoz varsa rafa bırakırım.” (AK20, 74, Erkek)

Bu bağlamda yaşlılığa hazırlığın bir diğer boyutu da bedensel belirtileri ciddiye alarak gecikmeden müdahaleyi esas alan koruyucu hekimlik anlayışıdır. Bu çerçevede bir katılımcının “Kaşımdan bir tel düşse doktora giderim... Kendisine önce sıkıntı olmasın, sonra etrafındakilere sıkıntı olmasın” ifadesi; sağlık hazırlığının bedensel değişimleri erken fark etme ve olası riskleri büyümeden kontrol altına alma yönüne vurgu yapmaktadır. Bu tutum, yaşlılıkta öz-bakımın bireysel sorumlulukla, başkalarına yük olmama arzusu ve koruyucu sağlık davranışları ile birlikte düşünüldüğünü ortaya koymaktadır.

Fiziksel aktivitenin sürdürülmesi ve erken dönem spor deneyiminin yaşlılık dönemine koruyucu etkisi, özellikle İlkadım erkeklerinde belirgin bir anlatı olarak öne

çıkılmaktadır. Bir katılımcı bu koruyucu etkiyi kendi deneyimi üzerinden ifade etmektedir:

“Hani spor yaptığım için, yani büyük bir sağlık sorunum da yok diyebilirim yani. [...] Yani vücuduna yaptığın fiziksel olarak yaptığın yatırım, ileriki yaşlarda sana çok faydası var yani.” (İK24, 77, Erkek)

Ayrancı'daki uzman bilgisine dayalı ve kurumsallaşmış sağlık pratiklerinden farklı olarak İlkadım'da bedensel hazırlık daha çok kişisel disiplin ve yaşam boyu sürdürülen hareket alışkanlıkları üzerinden tanımlanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet boyutunda ise dikkat çekici olan, bedensel hazırlanmanın gerekliliğinin Ayrancı'daki erkekler tarafından kadınlara kıyasla daha sık vurgulanmasıdır. Bu durum, Ayrancılı erkeklerin bedensel sermayeyi koruma kaygısını daha açık biçimde dile getirdiğini göstermektedir. Öte yandan İlkadımlı kadınlar, sağlık hazırlığını daha çok gündelik yaşam pratikleri ve nesiller arası deneyim aktarımı çerçevesinde ele almaktadır:

“Anne babalara hep derim ki, çocuklarınıza bir spor ve bir sanat mutlaka yönlendirin ilkokuldayken. Bir spora, bir sanata. Sanat derken, şiir yazmak da olur, dikiş dikmek de olur. [...] Mutlaka yaşlandıklarında el el üstünde oturmamaları için mutlaka bir şeye yönlendirin.” (İK9, 75, Kadın)

Bu ifade, yaşlılığa hazırlığın bireysel bir strateji olmaktan öte, kuşaklararası bir sorumluluk ve aktarım süreci olarak kavramsallaştırıldığını ortaya koymaktadır. Elder'in (1994) yaşam gidişi perspektifi, spor ve sanatın çocukluktan itibaren kazandırılması gerektiği vurgusunu açıklamaktadır. Yaşlılık döneminin niteliği, yaşam boyu biriken deneyimler, alışkanlıklar ve kazanımlar tarafından biçimlenmektedir. Bu bakış açısı, hazırlığı yalnızca yaşlılık eşiğinde başlayan bir süreç olarak değil; çocukluktan itibaren inşa edilen bir yaşam boyu proje olarak konumlandırmaktadır.

Yaşlılığa yönelik hazırlık pratikleri arasında ekonomik güvence arayışı ve buna bağlı mülkiyet temelli stratejiler, iki mahalle arasındaki en çok farklılaşmanın gözlemlendiği alan olarak öne çıkmaktadır. *Ekonomik güvence* ve *önleyici finansal hazırlık*, İlkadım'da Ayrancı'ya kıyasla daha çok ifade edilmektedir. Buna paralel olarak, *mülkiyet temelli hazırlık* ve *konut güvencesi* ihtiyacı da İlkadım'da belirgin bir biçimde daha yoğun vurgulanmaktadır. Bu dağılım, İlkadım katılımcılarının yaşlılığa hazırlığı öncelikli olarak yapısal güvensizliğe karşı bir koruma stratejisi olarak kurguladıklarını göstermektedir.

Bu farklılaşma, Bourdieu'nün(1986) sermaye yaklaşımlarıyla anlamlandırılabilir. Ayrancı'da oturan katılımcılar, görece istikrarlı bir ekonomik temele ve devlet memurluğu ya da profesyonel kariyerler aracılığıyla edinilmiş güvence temelli emekliliğe sahiptir; bu nedenle ekonomik hazırlık, anlatılarında arka planda kalarak sağlık ve yaşam kalitesi odaklı hazırlığa alan açmaktadır. Buna karşılık İlkadım'da ekonomik güvensizlik, yaşlılığa hazırlık söyleminin ana eksenini oluşturmaktadır. Nitekim, yaşam gidişi boyunca biriken ekonomik avantaj ve dezavantajlar, ileri yaşlarda kaynaklara erişim ve yaşlılığa hazırlık kapasitesinde farklılaşma üretmektedir (Dannefer, 2003: 327-331). İlkadım'da katılımcıların ekonomik hazırlık anlatıları, konut güvencesinin yaşlılıkta bağımsızlığın temel koşulu olarak görüldüğünü açıkça ortaya koymaktadır:

“Yani emeklinin yüzde sekseninin evi yok. Gerçekten yok. Bu yaşta bir kere insan biraz tedirgin oluyor. Kira durumundan ya da başka bir yere taşınmandan. Ev, anne baba kadar kutsal bir konut, mekân. (İK14, 73, Erkek)

Bu katılımcı, konut güvencesizliğinin yaşlılık deneyimini zorlaştırdığını ifade etmektedir. Eve “*anne baba kadar kutsal*” diyerek atfettiği anlam, konutun yalnızca fiziksel bir barınak olmadığını; güvenlik ve aidiyet duygusunun (Rowles, 1983)

mekânsal karşılığı olduğunu göstermektedir. Bu durumda, yaşlı yetişkinler ekonomik yetersizlik nedeniyle tanıdık mekânından ayrılma tehdidiyle karşı karşıya kalabilir.

Bununla birlikte *konut hazırlığı*, bazı bireylerin yaşlılığı, gelecekte ortaya çıkabilecek hareketlilik kaybı, düşme riski ve çevresel hassasiyetler üzerinden öngörerek, yaşadıkları mekânı bu olasılıklar doğrultusunda değerlendirdiklerini de dışa vurmaktadır. Merdivensiz ya da az katlı konut tercihi, girişe yakın daire seçimi, gürültüden uzak bir cephede oturma ve ev içi düzenin sadeleştirilmesi gibi tercihler, yaşlılıkta bağımsız yaşamı sürdürebilmek için geliştirilen çevresel hazırlık biçimleri olarak görülebilir. Bu durum, konutun yaşlılık döneminde yalnızca ekonomik bir güvence değil; fakat aynı zamanda gündelik yaşamı kolaylaştıran, bedensel sınırlılıkları telafi eden ve bireyin öznel güvenlik duygusunu destekleyen bir çevresel kaynak olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla yaşlılığa hazırlık, yalnızca “*ev sahibi olmak*” ile kalmamakta, aynı zamanda yaşanan mekânı ileride ortaya çıkabilecek işlevsel değişimlere uygun hale getirecek biçimde düşünmek anlamına da gelmektedir.

Cinsiyet boyutunda bakıldığında, *ekonomik güvence arayışının* İlkadım’da erkekler ve kadınlar arasında benzer yoğunlukta olduğu, ancak niteliksel olarak farklılaştığı görülmektedir. İlkadımlı erkeklerin anlatılarında mülkiyet edinimi, *yatırım ve emeklilik geliri* gibi somut ekonomik stratejiler baskınken, kadınların anlatılarında ekonomik güvencesizliğin yarattığı bağımlılık ve çaresizlik duygusu daha belirgin biçimde öne çıkmaktadır:

“*Bir defa mutlaka ve mutlaka bir araba sürmesini öğrenirdim. Ehliyetim var benim ama süremiyorum; süremedikten sonra hiçbir işe yaramaz. Ehliyet aldım araba alamadım. Maddi yönden araba alacak gücüm yoktu.*”
(İK5, 82, Kadın)

Katılımcının anlatısı, ekonomik hazırlığın yalnızca birikim meselesi olmadığını; fırsatlara erişim, zamanlama ve toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı yapısal engellerin de bu süreçte belirleyici olduğunu da gönderme yapmaktadır.

Ayrancı'da ise ekonomik hazırlık, daha çok maddi ve manevi bütünlüğü kapsayan bir çerçevede ifade edilmektedir. *Maddi ve manevi hazırlık* vurgusunun Ayrancı'da İlkadım mahallesine göre çok daha yoğun olması, bu mahalledeki katılımcıların ekonomik güvenceyi zaten sağlamış bir temel olarak kabul ederek, hazırlığı manevi boyutlarıyla da ele aldıklarına işaret etmektedir:

“Yaşlandığı zaman çalışamayacağını hesap ederek belirli bir bilgi birikimi ve ekonomik birikim sağlaması lazım. Yaşlılıkta, hani yine eskiler söyler, namerde muhtaç olma. Kendi yağıyla kavrulabileceğin kadar bir ekonomik özgürlüğünü elde et... para gençlikte değil, yaşlılıkta insana lazım.” (AK2, 67, Erkek)

Bu ifadede “*namerde muhtaç olma*” deyimini, ekonomik hazırlığı, bireysel onur ve bağımsızlık kavramlarıyla ilişkilendirmektedir. Ayrancı katılımcıları için ekonomik güvence, yalnızca temel ihtiyaçları karşılama aracı olarak kalmaz, bağımsız ve onurlu bir yaşlılığın da ön koşuludur. Dolayısıyla İlkadım'da ekonomik hazırlık bir varoluşsal güvence arayışıyken, Ayrancı'da yaşam kalitesini sürdürmenin bir bileşeni olarak görülür.

Yaşlılığa hazırlanmanın bir diğer önemli boyutu, sosyal katılım, üretkenlik ve hobi edinme pratikleri aracılığıyla anlamlı bir yaşlanma sürecinin inşa edilmesidir. *Sosyal aktiflik ihtiyacı ve üretkenlik gerekliliği*, İlkadım'da Ayrancı'ya kıyasla daha yoğun vurgulanmaktadır. Bu durum, İlkadımlı katılımcıların emeklilik sonrası toplumsal işlev ve anlam kaybını daha derinden deneyimlediklerine ve bu boşluğu doldurmaya yönelik daha güçlü bir motivasyon taşıdıklarına işaret etmektedir.

İlkadımlı kadınlar arasında sosyal aktiflik vurgusu özellikle belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır. Bu çerçevede bir katılımcı, yaşlılığa hazırlığı, üretken kalma, toplumsal katkı sunma ve gündelik yaşamı anlamlı kılma çabası üzerinden ifade etmektedir:

“ Yani insan ürettikçe bir işe yaradığını gördükçe genç kalır. Eğer hiçbir şey yapmıyorsa bir katkı sağlamıyorsa bulunduğu ortama o, yaşlandı demektir. Ama üretimi, eğer hala katkısı varsa hem kendini daha zinde hisseder hem kendi ne bileyim işe yaradığı için daha mutlu, huzurlu olur. O şekilde yani insan zamanı öldürmemeli. Zamanı yaşamalı, yaşatmalı öyle söyleyeyim. (İK7, 67, Kadın)

Bu anlatı, yaşlılığın katılımcı tarafından pasif bir geri çekilme dönemi olmadığını, üretkenlik, katkı ve toplumun içinde kalma üzerinden değer kazanan bir yaşam evresi olarak anlamlandırıldığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte anlatı, yaşlılık deneyiminde canlılık hissinin ve mutluluğun sosyal fayda üretme kapasitesiyle yakından ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu söylem, özellikle İlkadım bağlamında, emeklilik sonrasında toplumsal rol kaybı ihtimaline karşı üretkenliği korumanın yaşlılığa hazırlık stratejisi olarak işlediğine işaret etmektedir.

Ancak, üretken kalma ve toplumsal işlevselliği sürdürme meselesi, yalnızca bireysel çaba ya da kişisel motivasyonla açıklanabilecek bir konu değildir. Bazı katılımcılar, özellikle erken emeklilik uygulamalarının yaşlı bireyleri toplumsal yaşamın dışına iterek, onları pasifleşmeye ve sosyal izolasyona açık hale getirdiğini dile getirerek eleştirmektedir:

“Emekli edip yaşlıları hayattan koparmak, düşkünler evi, mezarlık yaratmaktır” (AK22, 79, Erkek).

Dolayısıyla aktif yaşlanma, yalnızca bireyin kendini meşgul etme kapasitesiyle değil; yaşlıların üretkenliğini, toplumsal katılımını ve kamusal görünürlüğüne destekleyen yapısal düzenlemelerle birlikte düşünülmelidir.

Bununla birlikte bulgular, yaşlılıkta sosyal çevrenin niteliğinin de en az sosyal temasın kendisi kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bazı anlatılar, mahalle ölçeğinde kurulan dayanışma ilişkilerinin, eşya paylaşımı, karşılıklılık ve gündelik destek mekanizmaları aracılığıyla yaşlı bireyler için hem ekonomik hem de duygusal bir güvence alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık, yaşlılar arasında yargılayıcı, çatışmalı ya da yıpratıcı sosyal ortamlardan uzak durma eğilimi de dikkat çekmektedir. Bu durum, yaşlılıkta sosyal hazırlığın yalnızca çevrede insan bulunmasıyla değil, bireyin kendisini güvende, kabul edilmiş ve faydalı hissettiği ilişkiler ağı içinde yer almasıyla bağlantılı olduğuna işaret etmektedir. Böylece sosyal hazırlık, bir yandan toplumsal bağları sürdürme ve dayanışma ağlarına eklemlenme çabasını, diğer yandan da duygusal olarak yıpratıcı çevrelerden bilinçli biçimde uzaklaşmayı içeren seçici bir ilişkisellik biçimi olarak da değerlendirilebilir.

Hobi edinme ve sanatsal uğraşlar, Ayrancı'da ve İlkadım'da benzer düzeylerde vurgulansa da niteliksel olarak farklılaşmaktadır. Ayrancı katılımcılar, hobi edinmeyi bireysel gelişim ve entelektüel tatmin çerçevesinde konumlandırırken; İlkadımlı katılımcılar bunu daha çok “*el el üstünde oturmama*” ve toplumsal işlevselliğini sürdürme motivasyonu ile ilişkilendirmektedir. Ayrancı'dan bir katılımcı bu bireysel gelişim odaklı bakışı şöyle ifade etmektedir:

“Ondan sonra boş günlerimde bir gün satranç kursuna gidiyorum. Bir gün bağlama kursuna gidiyorum. Farklı yabancı dillerim olmasına rağmen İngilizceyi geliştirmek için bir gün de İngilizceye gidiyorum[...] Yaşlıların bence bu tür hobiler, bu tür kurslara gitmeleri, evde bağlanıp ekran başında oturmamaları gerektiğini düşünüyorum.” (AK24, 59, Kadın)

Bu anlatı, hobi edinme bilinçli bir yaşlanma stratejisi olarak görülmektedir. Satranç, saz çalma ve yabancı dil öğrenme gibi çeşitli alanlarda sürdürülen uğraşlar, bilişsel tatmin, sosyal etkileşim ve bireysel kimliğin korunması gibi çoklu işlevleri içermektedir. WHO'nun (2002) aktif yaşlanma çerçevesindeki *katılım* boyutu tam olarak

bununla ilişkilidir. Zira yaşlı bireyler, sosyal ve entelektüel katılım pratikleri aracılığıyla hem bireysel kapasitelerini korumakta hem de toplumsal görünürlüklerini sürdürmektedir.

Bilişsel tatmin ve kendini yetiştirme vurgusu ise, yaşlılık döneminde “öğrenmeye devam etme” ihtiyacını göstermektedir. Bir katılımcı bu ihtiyacı kitap okuma pratiği üzerinden ifade etmektedir:

“Daha da işte kendimi yetiştirmeye çalışıyorum. Ben şuna inanıyorum: Okumanın yaşı yok. [...] Bazıları var okumaya çok yabancı. Onlara dersiniz ki, ya işte neden okumuyorsunuz? Neden günlük bir gazete okumuyorsunuz?” (İK11, 84, Erkek)

Katılımcının “okumanın yaşı yok” vurgusu, yaşlılığın öğrenme ve gelişim sürecinin sonu olmadığını, bu sürecin devam ettiği bir dönem olarak gördüğüne işaret etmektedir. Bu yaklaşım, *yaşam boyu öğrenme perspektifi* ile (WHO, 2002) uyumlu olup; yaşlılığı yalnızca kayıp ve gerileme olarak tanımlayan ayrımcı söylemlere karşı bir tepki oluşturmaktadır.

Bazı katılımcılar, yaşlılığa hazırlığı bir yaşam felsefesi olarak tanımlamaktadır. *Ölçülü ve basit yaşam pratiği*, Ayrancılı erkekler arasında belirgin biçimde baskındır ve bu diğer gruplarda neredeyse hiç dile getirilmemiştir. Katılımcı bu felsefi yaklaşımı şöyle ifade etmektedir:

“İnsan ihtiyaçla ihtirası birbirinden ayıracak. İhtiyaç, boyunuzun ölçüsüne göre yaşamaktır. İhtiras, özentiyle başkasına benzemek, başkası gibi olmak, başkası gibi yaşamak. Bu insanı çok yorar[...] Normal, utanmayacağı, suçlanmayacağı bir hayat felsefesinin benimsenmesi lazım.” (AK8, 92, Erkek)

Katılımcının “ihtiyaç-ihtiras” ayrımı, yaşlılığa hazırlığı bir maddi birikim meselesi olmaktan çıkararak, ihtiyaçların doğru tanımlanması ve beklentilerin gerçekçi biçimde yönetilmesi meselesine taşımaktadır. Ancak bu bakışın neredeyse yalnızca

Ayrancılı erkeklere özgü olması, ölçülülük söyleminin yeri geldiğinde temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan İlkadım'daki bazı katılımcılar için bir "lüks" olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte bazı anlatılar, yaşlılığa hazırlanmanın aynı zamanda *duygusal dayanıklılığı geliştirmeyi*, başkalarının *kusurlarını tolere etmeyi*, *paylaşma ve dayanışma* pratiklerini güçlendirmeyi ve *gündelik ilişkilerde affediciliği* öğrenmeyi de içerdiğini göstermektedir.

Günü yaşama eğilimi ve geleceğe odaklanma arasındaki gerilim de bu bağlamda dikkat çekmektedir. Bu eğilim, yaşlılığa hazırlığın bilinçli bir reddetme ya da alternatif bir tutum olarak da deneyimlenebildiğini göstermektedir. Bazı katılımcılar, geleceğe yönelik kaygıları bir kenara bırakarak "anı yaşamayı" tercih etmektedir. Bu tutum, yaşlılığa hazırlanmanın gerekliliğine ilişkin baskın söyleme karşı, farklı bir perspektif sunmaktadır.

Psikolojik hazırlanma gerekliliği, açık biçimde yalnızca İlkadım'daki kadınlar tarafından vurgulanmaktadır. Bu bulgu, İlkadım'daki kadın katılımcıların yaşlılığa geçiş sürecinde psikolojik kriz ve beklenmedik gerçeğe yüzleşme deneyimini daha yoğun biçimde yaşadıklarına işaret etmektedir. Katılımcı bu psikolojik şoku kuşaklararası bir gözlem üzerinden anlatmaktadır:

"Çünkü hiç yaşlanmayacak gibi yaşayan çok kişi var. Sonra da şoka giriyorlar işte. Ondan sonra kaldıramıyorlar. Yaşlılığı kaldıramıyorlar. Örnek benim kız kardeşim mesela. Ben diyor bu yaşta hiç böyle olacağımı düşünemiyordum diyor." (İK10, 69, Kadın)

Katılımcının anlatısı, yaşlılığa psikolojik hazırlanamamanın beklenmedik bir deneyim olarak yaşandığını ortaya koymaktadır. *"Hiç yaşlanmayacak gibi yaşamak"* durumu hazırlık stratejilerinin geliştirilmesini engelleyerek bireyi yaşlılığın gerçekleriyle korunmasız biçimde yüz yüze kalmasına neden olmaktadır. Bu bulgu,

yaşlılığa hazırlığın yalnızca ekonomik ve fiziksel boyutlarla sınırlı kalmayıp; psikolojik farkındalık ve uyum süreçlerini de kapsaması gerektiğine işaret etmektedir.

Kuşaklararası öğrenme, hazırlık sürecinin bir diğer önemli boyutu olarak ortaya çıkmaktadır. Ebeveynlere bakım deneyiminin yaşlılığa hazırlık üzerindeki etkisi, her iki mahallede de benzer düzeylerde vurgulanmaktadır. Bir katılımcı bu deneyimi şu şekilde aktarmaktadır:

“Kocamı gördüm, kayıinvalideme baktım, onu gördüm. 30’lu yaşlarda kayıinvalideme baktım. Önce sigortalandım. Çünkü onu araştırdım.” (AK19, 86, Kadın).

Bu katılımcı, kuşaklararası bakım deneyiminin somut bir hazırlık stratejisine nasıl dönüştüğünü göstermektedir. Önceki kuşaktan kayıinvalidesinin yaşlılık deneyimini gözlemlemek, katılımcıyı 30’lu yaşlarında harekete geçirmiş ve ekonomik güvence sağlama yönünde bilinçli bir adım atmasını sağlamıştır. Dolayısıyla bireylerin yaşlılığa hazırlık stratejileri, yalnızca kendi deneyimlerinden değil; yakın çevrelerindeki yaşlanma gözlemlerinden de beslenmektedir. Nitekim Elder’ın (1994) belirttiği gibi “insan hayatı, genellikle yaşam boyu akrabalar ve arkadaşlarla kurulan sosyal ilişkilerle iç içedir.” (Elder, 1994: 6).

Yaşlılığa yönelik hazırlık pratiklerinin analizi, bu süreçlerin bireysel tercihler kadar yapısal koşullar, sosyo-mekânsal bağlam ve toplumsal cinsiyet rolleri tarafından şekillendirildiğini ortaya koymaktadır.

İki mahalle arasındaki karşılaştırma, hazırlık stratejilerinin farklı sosyo-ekonomik zeminlerde nasıl farklılaştığını da görünür kılmaktadır. Ayrancı’da hazırlık pratikleri, sağlık odaklı proaktif öz-bakım, uzman destekli beslenme ve fiziksel aktivite programları, entelektüel uğraşlar ve yaşam felsefesi etrafında biçimlenmektedir. Bu profil, yüksek kültürel ve ekonomik sermayeye sahip bireylerin yaşlılığı bilinçli bir

proje olarak kurgulayabildiğini göstermektedir. İlkadım'da ise hazırlık pratikleri, öncelikli olarak ekonomik güvence arayışı, konut güvencesi, mülk edinimi ve sosyal katılım ihtiyacı etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu mahalledeki katılımcılar için yaşlılığa hazırlık, yaşam kalitesini yükseltme stratejisinden ziyade, yapısal güvencesizliğe karşı bir koruma mekanizmasıdır. Hazırlığın gerekliliğine ilişkin vurgunun İlkadım'da çok daha yoğun olması, hazırlık bilincinin yüksekliğinin hazırlık kapasitesiyle orantılı olmadığını; bilincin çoğu zaman deneyimlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Cinsiyet boyutunda, üç temel farklılaşma öne çıkmaktadır. Birincisi, Ayrancı kadınlar sağlık odaklı proaktif hazırlıkta en baskın grup olarak diğer tüm gruplardan belirgin biçimde ayrılmaktadır. İkincisi, İlkadımlı erkekler mülkiyet ve ekonomik güvence stratejilerinde en yoğun vurguyu yaparken; İlkadımlı kadınlar ekonomik güvencesizliğin yarattığı bağımlılık deneyimini daha belirgin biçimde dile getirmektedir. Üçüncüsü, yaşlılığa psikolojik hazırlanma gerekliliği yalnızca İlkadımlı kadınlar arasında ortaya çıkmakta; bu durum, yapısal dezavantajların psikolojik kırılganlığı da derinleştirdiğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak yaşlılığa hazırlanma pratikleri, Laws'ın (1997) mekânsallık kavramıyla da okunabilir; ancak bu okuma, sermaye birikiminin kümülatif etkisi (Dannefer, 2003) dikkate alındığında genişlemektedir. Farklı sosyo-mekânsal bağlamlar, bireylerin yaşlılığa hazırlanma biçimlerini, kapasitelerini ve önceliklerini farklı biçimlerde etkilemektedir. Ayrancı'daki proaktif ve çok boyutlu hazırlık anlayışı ile İlkadım'daki savunmacı ve yapısal güvence odaklı hazırlık biçimi, yaşam boyu biriken eşitsizliklerin (Dannefer, 2003), yaşlılık döneminde nasıl belirginleştiğini ve farklılaştığını ortaya koymaktadır.

4.4.2 “Yaşlı Olunca Anladık”: Yaşlılığa Hazırlan(a)mama Nedenleri

Önceki bölümde yaşlılığa yönelik bireysel hazırlık stratejileri ele alınmıştır. Ancak yaşlılığa hazırlanma anlatıları, kaçınılmaz olarak bir “hazırlanamama” boyutunu da barındırmaktadır. Bu alt bölümde, katılımcıların yaşlılık dönemine yönelik hazırlık yapamama, yapmama ya da hazırlığı erteleme deneyimleri; bu deneyimlerin yapısal, psikolojik ve toplumsal cinsiyet boyutları analiz edilmektedir. Hazırlanamama deneyimi, bireysel başarısızlık ya da öngörüsüzlük olarak değil; yaşam gidişi boyunca biriken yapısal dezavantajların ve toplumsal cinsiyet rollerinin bir bileşkesi olarak ele alınmaktadır.

Yaşam gidişinin bireylerin yaşlılık dönemindeki koşullarının yalnızca o dönemdeki tercihlerle değil, yaşam boyu biriken avantaj ve dezavantajların kümülatif etkisiyle şekillendiğini öne sürülmektedir (Dannefer, 2003; Elder, 1994). Dannefer’in (2003) “*kümülatif dezavantaj*” kavramsallaştırması, ekonomik, sosyal ve sağlık alanlarındaki eşitsizliklerin yaşam gidişi boyunca artarak yaşlılıkta en belirgin hâlini aldığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, hazırlanamama deneyimini bireysel düzeyde bir durum olarak görmek yerine, yapısal koşulların bireysel davranışları nasıl sınırlandırdığını anlamak önemlidir. Benzer biçimde, ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye birikiminin (Bourdieu, 1986) yaşlılığa hazırlanma kapasitesini doğrudan etkilediğini; sermaye yetersizliğinin ise hazırlanamama deneyimini yapısal olarak ürettiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma verileri, yaşlılığa hazırlanamama deneyiminin İlkadım’da Ayrancı’ya kıyasla belirgin biçimde daha belirgin olduğunu göstermektedir. Genel hazırlanamama ifadesi, İlkadım’da Ayrancı’ya göre çok daha yoğunken, maddi hazırlanamama Ayrancı’da İlkadım’a kıyasla daha sık dile getirilmektedir. Bu patern, iki mahalledeki hazırlanamama deneyimlerinin farklı dinamiklerle şekillendiğine işaret etmektedir.

İlkadım'da hazırlanamama, yaşlılığa yönelik genel bir bilinç ve planlama eksikliği ile ilişkiliyken; Ayrancı'da daha spesifik olarak ekonomik birikim yapamama deneyimi öne çıkmaktadır. Cinsiyet boyutunda ise en çarpıcı bulgu, İlkadımlı kadınların hazırlanamama konusunda diğer tüm gruplardan belirgin biçimde öne çıkmasıdır. Bu asimetri, toplumsal cinsiyet rollerinin hazırlanamama deneyimini nasıl yapısal olarak koşullandığını gösteren kritik bir veri sunmaktadır.

Hazırlanamama deneyiminin en yaygın biçimi, yaşlılığın “*uzak bir gelecek*” ya da “*başkalarının başına gelen bir durum*” olarak algılanması sonucu ortaya çıkan inkâr mekanizmasıdır. Nitekim, insanın ölüm gerçeğiyle baş etme biçimleri, çoğu zaman bedensel çözülme, kırılganlık ve sonluluk deneyimini soyutlaştıran ya da bilinçten uzaklaştıran savunma düzenekleri üretmektedir (Becker, 1973; Pyszczynski vd., 2015). Diğer taraftan, gelecek sınırlı olarak algılandığında, dikkat şimdiki zamana kaymakta; duygusal durumlar gibi acil ihtiyaçlar en ön plana çıkmaktadır (Carstensen, 1995: 153). Bu çerçevede hazırlanamama deneyimi, zamansal perspektifin genişliğiyle doğrudan ilişkili bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcı anlatıları, bu algının farklı biçimlerde deneyimlendiğini ortaya koymaktadır. Bazı katılımcılar, yaşlılığı hiç düşünmediklerini ve yaşlılığa hazırlık fikrinin akıllarına bile gelmediğini belirtirken; bazıları da bunu yaşamın *doğal akışına* bıraktıklarını ifade etmektedir.

“Hiçbir şey yapmadım. Yapmadım yani, böyle akışına bıraktım yani. Böyle doğal bir süreç.” (AK10, 82, Kadın)

Katılımcının ifadesi, yaşlılığa hazırlanmayı gerektiren bir süreç olarak görmek yerine, yaşlanmayı müdahale edilemez doğal bir döngü olarak kabul eden bir tutuma işaret etmektedir. Bu yaklaşım, bir yandan yaşlanmayı normalleştiren olumlu bir bakışı barındırır da öte yandan yaşam kalitesini korumaya yönelik stratejilerin geliştirilmesini

engelleyen bir pasifliği de içermektedir. Benzer biçimde, İlkadım’da bir kadın katılımcı yaşlanacağını hiç düşünmediğini belirtmektedir:

“Hiç ben düşünmedim yani ben bir gün yaşlanacağım. Bir düşünmedim, düşünmüyorum da. Daha yaşlandığımı da düşünmüyorum.” (İK9, 75, Kadın)

Bununla birlikte aynı katılımcının görüşmenin başka bölümlerinde merdiven çıkamadığını ve eskisi gibi eşya taşıyamadığını belirtmesi, yaşlanmanın bedensel belirtilerini deneyimlediğini, ancak zihinsel olarak bu fikri kabullenemediğini ortaya koymaktadır. Bu ikili durum, öznel benlik algısı ile bedensel yaşlanma deneyimi arasındaki gerilime işaret etmektedir. Kaufman’ın (1986:7) “yaşlanmayan benlik” kavramı, yaşlı bireyler kendilerinden söz ederken, yaşlılığın getirdiği fiziksel ve toplumsal değişimlere rağmen süreklilik gösteren, yaşla tanımlanmayan bir benlik duygusu ifade etmektedir. Bu nedenle katılımcının tutumu, bedensel sınırlılıklarını fark etmesine rağmen yaşlı kimliğini benimsememesi olarak değerlendirilebilir. Başka bir katılımcı ise bunu daha çok bir “ölümsüzlük yanılsaması” biçiminde dillendirmektedir:

“O zaman şaşıyorum tabii. Belki her şeyin böyle gideceğini, ölümsüz olacağımı.[...] Memleketime gittiğimde benim için herkes sağdı. Gidiyorum, mezarda bakıyorum herkes.[...] Dolayısıyla o zaman fark ediyorum. Bu yanılsamayı çok şiddetli yaşıyorum ve bu beni hayal kırıklığına uğrattıyor. Benim en hayatta hazır olmadığım şey budur.” (AK15, 67, Erkek)

Bu anlatı, yaşlılığa hazırlanamamanın kişinin kendisini buna hazır hissetmemesiyle de ilişkili olduğunu göstermektedir. Katılımcının “yanılsama” ifadesi, bu duruma sonradan farkındalık geliştirdiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla birey yaşamını olağan akışı içinde sürdürdüğü sürece yaşlılığa hazırlanma ihtiyacı hissetmeyebilir; bu ihtiyaç daha çok ölüm gibi sarsıcı olaylarla görünür hâle gelmektedir. *Geç farkındalık* da bu mekanizmanın farklı toplumsal konumlardan benzer biçimde deneyimlendiğini göstermektedir. İlkadımlı bir kadın katılımcı, farkındalığın

ancak yaşlılık deneyimlendikten sonra oluştuğunu “Yaşlı olunca anladık” şeklinde ifade etmektedir.

Maddi olarak hazırlanamama, katılımcıların en somut biçimde dile getirdiği hazırlıksızlık boyutudur. Görece daha yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip Ayrancılı katılımcılar, maddi hazırlanamama deneyimini daha sık dile getirmektedir. Bu çelişkili durum, iki mahalledeki beklenti düzeyi ve karşılaştırma standartlarının farklılığıyla açıklanabilir. Ayrancılı katılımcılar, yaşlılık döneminde sürdürmek istedikleri yaşam standardı ile mevcut birikimleri arasındaki açığı, hazırlanamama olarak görürken; İlkadımlı katılımcılar için maddi yetersizlik, yaşam boyu süregelen yapısal bir durum olduğundan normalleştirilmiş gibi görünmektedir.

“Maddi olarak yok herhangi bir hazırlık diyorum ya bu şartlar ancak başa başa geliyor ve getirmeye çalışıyoruz. Aslında tam da başa başa gelmiyor ama getirmeye çalışıyoruz.”(AK20, 74, Erkek)

Kurumsal güvence sistemlerinin ertelenmesi ya da bu sistemlerin dışında kalma deneyimi, maddi hazırlanamamanın bir diğer önemli boyutudur. Sigorta ve emeklilik gibi kurumsal mekanizmaların belirli dönemlerde ihmal edilmesinin uzun vadeli sonuçlarına işaret etmektedir:

“Sanki hiç ölmeyecekmişim gibi. Ben bu psikolojiyle mesela işletme işlettim. İşçilere sigortaları yatırdım. Kendiminkini yatırmadım. Yani değmez diye. [...] Ama şimdi mesela hiç şeylerimi yatırmadığım için sigorta haklarımı kaybettim. Şimdi ben bir hastaneye gideceğim. Ahh diyorum.” (AK15, 67, Erkek)

Başka bir katılımcı da kendi jenerasyonunun emekliliği hiç önemsemediğini, sigorta kavramına yabancı olduğunu ve sistemin koruyuculuğunu çok geç fark ettiğini belirtmiştir. Gençlikte alınan “sisteme güvenmeme” veya “prim ödemeyi gereksiz görme” kararları, yaşlılıkta derin bir ekonomik dışlanma ile sonuçlanmaktadır.

Hazırlanamamanın bir başka yönü de bedenın yaşamın erken dönemlerinde sınırsız bir kaynakmış gibi kullanılması olmuştur:

“Anca bu vücut bizi böyle götürür zannettik. Öyle devam eder diye düşündük” (İK18, 79, Kadın).

Katılımcı anlatıları, kötü beslenme, hareketsizlik, yoğun ve yıpratıcı çalışma temposu, aşırı stres ve zararlı alışkanlıkların yaşlılıkta birikimli bir bedensel maliyet ürettiğini göstermektedir. Bu nedenle bedensel ihmal, yaşam boyu bedenın sınırlarını gözetmeyen pratiklerin ileri yaşta kronik hastalık, hareket kısıtlılığı ve bağımlılık riskini artırmasıyla ilişkili bir hazırlanamama biçimi olarak değerlendirilmelidir. Başka bir deyişle, yaşlılığa hazırlanamama aynı zamanda bedensel sermayeyi koruyamamak anlamına da gelmektedir. Bu durum, sağlığa ilişkin proaktif öz-bakım pratikleri ile bedensel ihmal arasındaki karşıtlığın, hazırlanma ve hazırlanamama süreçlerinin en görünür ayrımlarından birini oluşturduğunu göstermektedir.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, İlkadım'daki kadınların yaşlılığa hazırlanamama deneyiminde diğer tüm gruplardan belirgin biçimde öne çıkmasıdır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin hazırlanamama deneyimini nasıl yapısal olarak ürettiğini göstermektedir. Bu kadınların anlatılarında tekrar eden bir örüntü, yaşam boyu sürdürülen “başkaları için yaşama” ve “hizmet etme” pratiğinin, kendi yaşlılıklarına yönelik hazırlığı sistematik biçimde geri plana ittiğidir:

“Neden oldu? Bu hizmet etmemizden oldu. Hâlâ devam ediyor.[...]Kendimize göre bir şey hazırlamadık ki.” (İK18, 79, Kadın)

Yaşam boyu sürdürülen hizmet ve bakım pratiği, katılımcının kendi yaşlılığına yatırım yapma olasılığını ortadan kaldırmıştır. “Hâlâ devam ediyor” vurgusu ise bu durumun yaşlılık döneminde de sürdüğünü göstermektedir. Bu konunun toplumsal

cinsiyet, bakım emeği ve kesişimsellik bağlamında ayrıntılı analizi bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Yaşlılığa hazırlanamama deneyiminin analizi, bu sürecin bireysel öngörüsüzlük ya da planlama eksikliğinden çok daha derin yapısal nedenlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İki mahalle arasındaki karşılaştırma, hazırlanamamanın farklı sosyo-mekânsal bağlamlarda farklı biçimler aldığını göstermektedir.

4.5. “Kendim İçin Hiç Yaşamadım”: Kentsel Mekânda Yaşlanmanın Toplumsal Cinsiyet Bağlamı

Yaşlanma süreci, biyolojik bir gerçeklik olmakla birlikte, toplumsal eşitsizliklerle iç içe geçen çok katmanlı bir süreçtir. Nitekim yaşlılık araştırmalarında yaş ile toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kesişimi sıklıkla vurgulanmakta; yaşlanma ise toplumsal cinsiyetle iç içe geçmiş bir gelişim süreci olarak incelenmektedir (Calasanti, 2010: 720; Krekula, 2007: 155). Yaşlılık deneyimleri de toplumsal cinsiyet, sınıf ve etnisite gibi eksenler boyunca farklılaşmaktadır (Calasanti ve Slevin, 2001: 36). Dannefer’in (2003: 327) kümülatif avantaj/dezavantaj yaklaşımı ise yaşam gidişi boyunca biriken eşitsizliklerin yaşlılıkta heterojen deneyimler ürettiğini ortaya koymaktadır. Kentsel mekânda yaşlanma, yalnızca fiziksel çevrenin sunduğu imkân ve kısıtlarla değil, aynı zamanda kentin fiziksel ve sosyal bağlamı ile bireylerin mekânla kurduğu kimlik ilişkileri içinde gerçekleşmektedir (Buffel ve Phillipson, 2016: 94; Peace vd., 2006). Araştırmanın bulguları, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin mahalle düzeyinde belirgin farklılıkları bize göstermektedir. İlkadım mahallesinde Ayrancı'ya göre çok daha fazla toplumsal cinsiyet eşitsizliği vurgulanmakta ve kadınlar erkeklere göre daha yoğun eşitsizlik deneyimlediğini ifade etmektedir. Bu örüntü, sosyo-ekonomik konum ve toplumsal cinsiyetin kesişimsel etkilerini görünür kılmakta, yaşlılık deneyimlerinin homojen olmadığını açıkça göstermektedir.

Aşağıdaki alt başlıklarda, bu kesişimsel eşitsizliklerin gündelik yaşam pratiklerinde nasıl somutlaştığı; kadınların ev içi emek yükü, erkek egemen kontrol mekanizmaları, kamusal alanda kadın bedeninin gözetimi, erkeklerin emeklilik sonrası kimlik krizi ve cinsiyet eşitliği bilincindeki sınıfsal farklılıklar üzerinden analiz edilmektedir.

4.5.1. “Herife Hizmet Etmek”: Yaşlılıkta Kesintisiz Emek

Çalışmalar, kadınların yaşam boyu üstlendikleri bakım sorumluluklarının yaşlılıkta ortadan kalkmak yerine yoğunlaşarak devam ettiğini vurgulamaktadır (Calasanti ve Slevin, 2001). Sosyal rol kuramının da gösterdiği üzere, kadınların bakım ve ev içi rollere yerleştirilmesi onların şefkat verici ve hizmet sağlayıcı özelliklerle özdeşleştirilmesini toplumsal olarak yeniden üretmektedir (Eagly ve Wood, 2012). Bu çalışmada, özellikle İlkadım mahallesi kadınları arasında, geleneksel kadın rollerinin yaşlılıkta kesintisiz bir biçimde devam ettiği gözlemlenmiştir. Ayrancı’da ise bu durumun ifade edilmemesi ekonomik bağımsızlık ve kültürel sermayenin kadınların emek yükünü dönüştürmede veya en azından hafifletmede belirleyici bir etkisi olduğuna işaret etmektedir.

İlkadım mahallesinde yaşayan kadınların anlatılarında, ev içi hizmetin sistematik ve kesintisiz bir gündelik pratik olarak yaşlılıkta da devam ettiği görülmektedir. Bu durum, Hochschild’in (1983) vurguladığı gibi yalnızca fiziksel emekle birlikte, duygusal emeğin ve zihinsel yükün de kadınların omuzlarına yüklendiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle dikkate çekici olan, kadınların kendilerine ait bir “özel yaşam” alanı bulamayışı ve sürekli olarak kocaya(herife) hizmet etme durumunun normalleştirilmesidir:

“Yaşlı herife evde hizmet ediyorum. [...] Kendim için hiç yaşamadım, hiç yaşamadım. [...] Yemek pişiriyoruz, herifin üstünü başını yıka, ütüsünü yap, giydir kuşat. Sosyal faaliyet yok zaten. [...] Bir düğüne gitmiyorum,

restoranlara gitmiyorum. Körü körüne evde otur. [...] Benim hiçbir şeyim yok. Sosyal yaşamım yok. Karın tokluğum var. Herife de hizmet ediyorum. Başka hiçbir şeyim yok” (İK18, 79, Kadın)

Bu anlatıda, kadınların yaşam boyu başkalarının ihtiyaçlarına hizmet etme zorunluluğunun içselleştirilmiş halini göstermektedir. Nitekim kadınların yaşlılıktaki sosyo-ekonomik konumları ve sağlık durumları, yaşam deneyimlerinin bir sonucudur (Estes, 2001: 120). Yaşlılık, bu kadınlar için “dinlenme” veya “kendine zaman ayırma” dönemi olmaktan ziyade, hizmet emeğinin devamı anlamına gelmektedir. Ayrıca, hizmet etmenin küçük yaşlardan itibaren başladığı ve evlilik sonrasında da aynı yoğunlukla sürdüğü görülmektedir:

“Hiçbir yere gitmiyordum. Hiç tiyatro sinema bilmem. Ne orayı bilirim ne orayı bilirim. Diyorum ya Allah rahmet eylesin, 9 yaşındaydım 10 yaşındaydım babamla tarlaya giderdim tarla biçerdik. Ben malı öküzlere otarırdım.[...]Gittim herifin evine aynısı boynuma geldi. Neymiş ben babamın evinde çalışıyormuşum, bunların hepsini biliyormuşum. Burada da yapılacak, duydun mu güzel kızım.” (İK17, 80, Kadın)

Bu anlatıdan, kadınların çocukluktan itibaren ağır fiziksel emeğe katılımının *kadın olmanın doğal bir parçası* olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Evlilikte de aynı emeğin beklenmesi, kadınların *rahatlama* umudunu kıran bir sürekliliği ifade etmektedir. Ev içi bakım ve hizmet emeğinin toplumsal cinsiyete dayalı dağılımı, yaşlılıkta da devam etmektedir:

“Şimdiki hayatım daha iyi, yani eski yaşantıma göre şimdiki yaşantım. Karışan yok. Oradan kaynana bir karışıyordu, kuma bir karışıyordu. Koca Allah bir Allah kimseleri düşürmesin. Lanetim lanetim çilleydi. Orada öyle geçirdim otuz dört yılımı. Onunla buraya da geldim. Yirmi üç senedir galiba hergün hizmet ediyorum. Başka bir şeyim yok.” (İK18, 79, Kadın)

Feminist gerontoloji literatürü, bakım emeğinin kadınlar tarafından sağlanmasının sistematik olarak değersizleştirildiğini vurgulamaktadır (Folbre, 2012:

105; Glenn, 2010:15). Küresel ölçekte kadınlar, ücretsiz bakım ve ev içi işlere erkeklerden yaklaşık 2,5 kat daha fazla zaman ayırmaktadır (UN Women, 2015: 85). Bu emek, piyasa ekonomisinde görünmez kalmaktadır (Folbre, 2012). Analizler, bu örüntünün İlkadım mahallesi kadınları arasında belirgin bir biçimde yeniden üretildiğini göstermektedir.

Bakım sorumluluğunun yalnızca eşlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda torunlara ve hasta aile üyelerine yönelik olarak da devam ettiği görülmektedir. Özellikle kız çocuklarına yüklenen bakım sorumluluğu, kadınların yaşam gidişinin her aşamasında onun göreviymiş gibi düşünülmektedir. İlkadım'da bir katılımcı, kız çocuklarının yaşlı ebeveyn bakımında sorumlu görülmesine şu şekilde eleştirmektedir:

“Biz candan[...] Bilmiyorum ben babam için onu düşünüyorum. Çocuklarıma da dedim, ben artık dedenizi bırakıp da bir 12 ay oraya gelemeyeceğim dedim[...] E şimdi zaten 10-15 yıl ona baktın. Annen öldü. Sen zaten sosyal hayata nasıl gireceksin? [...] Çünkü onu da bir kıza bırakıyorlar. Bir kız onu 10 yıl, 20 yıl hayatını[...] Ayy bu da normal değil.” (İK12, 63, kadın)

Bu ifade ayrıca, bakım sorumluluğunun nasıl kadının sosyal hayatını etkilediğini ve bu süreçte kendi ihtiyaçlarının nasıl ertelendiğini de ortaya koymaktadır.

4.5.2. “Hiçbir Özel Hayatım Olmadı”: Ataerkil Denetim ve Hareket Kısıtlılığı

Emek yükünün yanı sıra kadınların gündelik yaşam deneyimlerini şekillendiren bir başka önemli unsur, erkek egemen kontrol mekanizmalarının hareket özgürlüğü üzerindeki etkisidir. Nitekim, kadınların kamusal alandaki hareketi aile üyeleri ve eşler tarafından izlenip denetlenebilen bir toplumsal pratik olarak şekillenmektedir (Tuncer, 2014: 383). Veriler, İlkadım mahallesi kadınları arasında, eşlerin kadınların sosyal aktivitelerine yönelik sistematik kontrol ve baskı uyguladığını göstermektedir. Eşler tarafından uygulanan denetim, kadınların kamusal alana çıkışını doğrudan engelleyen

pratikleri içermektedir. Örneğin kadınların sosyal etkinliklere katılımı, eşlerin izniyle sınırlandırılmaktadır:

“Hiç, hiçbir özel hayatım olmadı. Ben de bugün kapıyı çekeyim de mesela Neriman'a gideyim, olmadı. Akşama kadar şurada otur diyor. Bir yere gitme. [...] Çankaya'da bayanlar erkekler gitsin otursun diye yer yaptılar. Daha bir günden bir gün gidip de oturamadım. [...] Göndermez ki kendi gidiyor, göndermez.” (İK18, 79, Kadın)

Bu alıntı, erkeklerin kendileri sosyal aktivitelere katılırken, eşlerinin aynı hakkı kullanmasını engellediğini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet literatürü, kadınların kamusal alanda hareketliliğinin erkekler tarafından çeşitli biçimlerde sınırlandırıldığını, ve bunun patriarkal kontrolün mekânsal bir tezahürü olarak işlediğinin kanıtlarıyla doludur (Massey, 1994; Valentine, 1989). Yaşlılıkta bu denetim, kadınların zaten azalmış olan sosyal ağlarını daha da zayıflatmakta ve izolasyonlarını artırmaktadır. Kontrol mekanizmaları, yalnızca doğrudan yasaklarla değil, aynı zamanda sürekli sorgulamayla da gerçekleştirilmektedir:

“‘Nerede kaldın anne? Yine mi sokaktasın? Neredesin?’ Kocan zaten sürekli kontrol. Ayy ben burada yani dışarıya çıktım ilk defa.” (İK12, 63, kadın)

“Sürekli kontrol” ifadesi, kadınların her hareketinin hesap verilmesi gereken bir eylem olarak görüldüğünün altını çizmektedir. Denetim mekanizmalarının bir diğer yönü, aile içi sözlü şiddet ve incitici dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. İlkadım mahallesinde, eşlerinin hakaret ve aşağılama içeren sözleriyle kadınların susturulduğu gözlenmektedir:

“Biraz sonra alışmışsın[...]Bir de bunu duyuyorum. Bir de alışmışsın diyor... Susuyorum. Karşında adama şöyle çektin mi (eliyle ağzını kapatma hareketi yaparak) her şey bitiyor, bitiyor. Şu ağzına fermuarı çekeceğim. Böyle daha damarına aşırı basan olursa mecbur susuyorum. Hani bak anlatamıyorsun sen. Haklı da olsan karşında adam sussun diye. O seni bastırıyor.” (İK18, 79, Kadın)

Bu ifadeler, psikolojik şiddetin nasıl kadınları susturduğunu ve özgüvenlerini kaybetmelerine sebep olduğunu göstermektedir. Kadınların refahının ve özgürlüğünün tamamen eşin tutumuna bağlı olması, kadınların bağımsız bir yaşam sürmelerini zorlaştırmaktadır:

“Hacı gelmiyor ama ben kendim gidiyorum. O gelmiyor O da çok gezdi işte şirket hayatında. Onun için ben bıktım gezmekten diyor. Oturuyor burada. Ha bir yemek hazırlıyorum ona, bir haftalık falan. Gidiyorum oraya. Bir hafta sürüyor.” (İK6, 77, Kadın)

Burada dikkat çeken, kadının “özgürlüğünün” bile emek koşuluna bağlı olmasıdır. Kısa süreli ziyaretlere gidebilmek için bile önce bir haftalık yemek hazırlamak gerekmektedir. Bu durum, kadınların kendi isteklerini eşlerinin tercihlerine göre şekillendirmek zorunda kaldığının göstergesidir.

4.5.3. “Bu Karı Ne Geziyor?”: Kamusal Alan ve Mahalle Gözetimi

Kentsel mekânda yaşlı kadınların hareketliliği aynı zamanda mahalle gözetimi ve toplumsal yargılamayla da sınırlandırılmaktadır. Analizlerde, İlkadım mahallesi kadınları arasında, yürüyüş, spor ve sosyal aktivitelere katılımın “*dedikodu*” konusu olduğu ve kadınların bu yargılamalar nedeniyle kendilerini kısıtladıkları gözlemlenmektedir. Ayrancı mahallesi katılımcıları arasında da mahalle gözetiminin varlığı dile getirilmiştir ancak bu, İlkadım'dakiyle aynı yoğunlukta değildir:

“Dinimizde ata binme var. Kadınların ata bindiğini biliyorum, yürüyüş yaptığını biliyorum. Ama maalesef dinin kötüye kullanıldığını söylüyorum. Kadın sokağa çıkıyor, 'aaa sen nereye gidiyorsun' diye. [...] Esnaf şey etmesin diye, bir gün şuradan yürüyordum, bir gün oradan. 'Bu karı ne geziyor?' diyorlar burda yani.” (İK12, 63, kadın)

Bu anlatılanlar, kadınların en temel hareketlilik pratiği olan yürüyüşün bile toplumsal gözetim altında olduğuna işaret etmektedir. Katılımcının esnaf dedikodu

yapmasın diye farklı güzergâhlar kullanması, bir taraftan da bu baskıdan kurtulmak için taktik geliştirdiğini de göstermektedir. Ancak bu taktikler, yapısal sorunu çözmek yerine, kadının fazladan zihinsel yüke maruz kalmasına neden olmaktadır. Küçük şehirlerde ve mahallelerde dedikodunun kadınların hareketliliğini nasıl kısıtladığı da dile getirilmektedir:

“Mesela küçük yerlerde küçük şehirlerde bir sokağa çıksan bir daha çıksan ‘y bu kadının hiç işi yok mu?’ derler. Oralarda dedikodu çok olur. Buralarda (büyük şehirde) hiç kimse kimseye karışmaz isteyen istediği yerde istediği gibi gezer gider.” (İK5, 82, Kadın)

Ancak buna rağmen İlkadım’da bir katılımcı kentsel alanda da gözetimin devam ettiğini belirtmektedir:

“Bizim komşularımız söylüyor mesela çapraz komşumuz geçiyorum diyor böyle bakıyorlar elimde filelerde ne var diye. Kocasıyla falan geçerken böyle bakıyorlar.” (İK9, 75, Kadın)

Bu alıntılar, mahalle gözetiminin, kadınların gündelik yaşamlarını kısıtladığını göstermektedir.

4.5.4. “Evde Çaptan Düştük”: Emeklilikte Statü Kaybı

Çalışmalar, erkek kimliğinin kapitalist patriarkal toplumda büyük ölçüde ücretli iş, ailenin geçimini sağlayan ve ekonomik üretkenlik idealleri etrafında kurulduğunun altını çizmektedir (Connell, 1995: 28, 76–77). Dolayısıyla bu ayrıcalıklı konumun yaşlılıkta erkekler açısından güç, özerklik ve sosyal destek ağlarında aşınma durumunda kırılabilirliğini ortaya koymaktadır (Calasanti, 2004: 311–312). Connell’ın (1995) “hegemonik erkeklik” kavramı çerçevesinde düşünüldüğünde, emeklilik erkekler için toplumsal statü ve kimlik inşasının merkezi alanlarından birinin zayıflaması anlamına gelebilmektedir. Bulgularda, özellikle İlkadım mahallesi erkekleri arasında, emeklilik

sonrası “değersizleşme” algısı ve amaçsızlık hissi belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Ancak bu, kadınların yaşadığı sürekli hizmet yükü ve denetim mekanizmalarından farklıdır. Erkekler için sorun “kesinti” durumudur (işten ayrılma, statü kaybı, sosyal ağların çözülmesi).

“ Asosyal bir kişiliğe bürünüyoruz emekli olduktan sonra. Sosyal çevremiz gidiyor Ee kendi iş, çalıştığın iş yerinde hiç değilse bir iki yüz görüyorsun. Bir iki görüşme yapıyorsun. Emekli olduktan sonra devlet sizi siliyor. Hükümetler, devlet demiyorum. Devlet hiçbir zaman kendi bireyini öldürmez de hükümetler sizi siliyor.” (İK4, 67, Erkek)

Bu ifadeler, erkek kimliğinin iş hayatındaki role ne kadar bağımlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Emeklilik, yalnızca ekonomik gelirin azalması değil, sosyal ağların daralması ve gündelik rutinin yitirilmesi anlamına da gelmektedir. Erkeklerin emeklilik sonrası kendilerini evde misafir gibi hissetmeleri, ev içi alanın “kadın alanı” olarak kodlanmasının bir sonucu olabilir:

“Şikayet çok. Evde değişiyor, burada da değişiyor mesela. Evde çaptan düştük. Burada da düştük. Nasıl oluyor? Mesela eve akşam 5 ten önce gidersen sokmuyorlar eve mesela. Yok misafir gelecek, kendi aralarında gün, toplantı yapacaklar o yüzden sokmuyorlar eve hanımlar... Onları istemiyorlar.” (İK20, 71, Erkek)

Bu ifade, ataerkil yapının kendi içindeki çelişkilerini göstermektedir. Erkekler, kamusal alanda iktidar sahibi olurken, yaşlılıkta ev içinde bu iktidarı koruyamamaktadır. Kadınların ev içi alanı kendi sosyallikleri için kullanması, erkekler tarafından bir “dışlanma” olarak deneyimlenmektedir. Erkek katılımcıların ev içi işlere katılmaması, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yaşlılıkta da sürdüğünün bir belirtisi olarak yorumlanabilir:

“Bir yumurta kırıp pişirmem. Onun haricinde onun da tuzunu unutuyorum. Hiç yemek konusunda hiçbir şey bilmiyorum. Ve de hiç yemekte bulaşıktaki temizlikte şunda bunda eşime hiç yardımım yok. Bakın yani bu belki tuhaf

gelebilir ama biz eski jenerasyon böyle. Hani atadan dededen öyle gördük derler ya. Yani öyle alıştık.” (İK13, 74, Erkek)

Bu söylenenler, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin nesiller arası aktarımını ve bu rollerin sorgulanmadan kabul edilmesini de açık etmektedir. Erkeklerin ev içi işlere katılmaması, kadınların yükünü artırmaktadır. Bu bulgu, bir önceki alt başlıkta tartışılan emek yükünün yapısal kaynaklarından birini olan erkeklerin ev içi emeğe katılmamasını ortaya koymaktadır.

4.5.5. “Allah Eşit Yaratmış”: Eleştirel Cinsiyet Söylemi

Yukarıdaki alt başlıklarda ortaya konan eşitsizlik örüntüleri, cinsiyet eşitliği bilincinin gelişimi açısından da mahalleler arasında farklılıklar göstermektedir. Dikkat çeken bulgulardan biri de cinsiyet eşitliği söyleminin yalnızca Ayrancı mahallesi katılımcıları arasında ifade edilmesidir. Bu bulgu, sosyo-ekonomik sınıf ve kültürel sermayenin toplumsal cinsiyet bilincinin gelişiminde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bir katılımcının geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini sorgulayan, dini söylemleri eşitlik lehine kullanan ve erkek çocuklarını ev işlerine katılmanın önemini vurgulayan ifadeleri şu şekildedir:

“Yani maalesef. Artık insanlar, yani ben ürperiyorum. Her şey onlardan geliyor. Allah insanları yaratırken o kadar güzel yaratmış ki eşit yaratmış. [...] Arasında fark yok. Fakat bizim din adamı diye geçinenlerin çoğunluğu maalesef bu eşitliğin farkında değil. Kadını bir hiç olarak görüyorlar. [...] Yani bizim erkeklerimizi çocuklarımızı yetiştirirken ona göre yetiştirmemiz lazım. Her ikisinin de eşit olduğuna inanmalıyız.” (AK2, 85, Kadın)

Katılımcı, eşitsizliği dinin kendisine değil, dini yorumlayanlara atfederek, eleştirel bir söylem geliştirmektedir. Erkek katılımcılardan bir başkası da ev içi emeğin eşit paylaşımının önemini vurgulayarak ve oğullarının eşlerine yardımcı olmalarından

gurur duyduğunu ifade etmektedir. Ancak “beni gördükleri için ters etkisi” ifadesinin de gösterdiği gibi kendisi eşine destek olsa da bu yükü bütünüyle paylaşmamaktadır:

“Bu arada bir şey söyleyeceğim. Oğullarım mükemmel erkek. İki oğlum da ev işinde, yemekte, olabildiğine eşlerine yardımcı oluyorlar, o bana gurur veriyor. Biraz da herhalde beni gördükleri için ters etkisi oldu... Kadın çalışıyor, erkek çalışıyor. Çevremde öyle şeyler de. Kadın geliyor akşam bir de ev işlerine odaklanıyor. Yani bu kabul edilebilir bir ölçü değil... Oturuyor bir de ayağını uzatıyor televizyonun karşısında. Çayının servisini istiyor yani. Çok kabul ediyor.” (AK25, 72, Erkek)

Ayrancı mahallesi katılımcılarının eğitim düzeyleri, kentsel deneyimleri ve kültürel sermayeleri, bu eleştirel söylemin gelişiminde etkili faktörler olarak görülmektedir. Ancak bu bulgular, İlkadım mahallesi kadınlarının eşitlik bilincinden yoksun oldukları anlamına gelmemektedir. Aksine, yapısal kısıtlamalar ve sosyo-ekonomik dezavantajlar nedeniyle bu bilincin gelişmesi ve ifade edilmesi daha zor olabilmektedir.

Toplumsal cinsiyet bağlamında yaşlanma deneyimlerinin analizi, İlkadım ve Ayrancı mahallelerinde belirgin farklılıklar ve kesişimsel eşitsizlikler ortaya koymaktadır. İlkadım mahallesi kadınları, hem toplumsal cinsiyet hem de sınıf temelli eşitsizliklerin etkisiyle karşılaşmakta; ömür boyu süren hizmet emeği, eş kontrolü, mahalle gözetimi ve ekonomik bağımlılık yaşlılıkta yoğunlaşarak devam etmektedir.

BÖLÜM 5

YAŞLILARIN GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ ve ZAMAN-MEKÂN KULLANIMI

Bu bölüm, Çankaya ilçesinin farklı sosyo-mekânsal özelliklere sahip iki mahallesinde (Ayrancı ve İlkadım) yaşayan yaşlı bireylerin gündelik yaşam pratiklerini ve zaman-mekân kullanım örüntülerini ve bu örüntüleri biçimlendiren yapısal dinamikleri incelemektedir. Gündelik yaşam, “*insanlar tarafından yorumlanan ve onlara öznel olarak anlamlı, tutarlı bir dünya olarak kendini sunan*” bir gerçekliktir (Berger ve Luckmann, 1966). Bu nedenle gündelik yaşam basit tekrarların toplamı değildir; tersine, “*başkalarının mülkü üzerinde sayısız yolla kaçak avcılık yaparak*” kendini sürekli yeniden kuran dinamik bir alandır (De Certeau, 1984). Bu çerçevede bölüm, Lefebvre'nin (1997: 35) “*gündeliklik*” kavramını merkeze alarak sıradanlığın içindeki olağanüstülüğü görünür kılmayı hedeflemektedir. Burada hedef, yalnızca rutinleri, mekânsal hareketlilikleri ve sosyal etkileşimleri betimlemek değil; aynı zamanda mekânla kurulan öznel ilişkiyi ve bu ilişkinin dayattığı kısıtları da anlamlandırmaktır.

Mekân, burada süreç halinde olan, geleceğe açık (Massey, 2005) ve kişinin öznel algısı ile bu dünyadaki varoluşundan etkilenen karşılıklı ilişkilerin sosyal yapılarıdır (Relph, 1976). Mekânsal pratik ise, mekânların ortak üretimi ve yeniden üretimidir; bunlar toplumdan etkilenir ve kişinin varlığı, anlamı ve günlük yaşamdaki faaliyetleriyle ilgilidir (Lefebvre, 1991). Bu çerçevede bölüm, yaşlıların ev içi ve ev dışı pratiklerinin nasıl iç içe geçtiğini; yaşam çevrelerini (ev, apartman/site, mahalle/sem, kent, yazlık gibi mekânları) hangi yoğunlukta ve hangi ritimlerle kullandıklarını; gündelik yaşamlarını hangi alışkanlıklar, ilişkisel bağlar ve uyum stratejileri üzerinden sürdürdüklerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Gündelik yaşam, “işleri halletme biçimimizin bir parçası haline gelen uygulamaların senkronizasyonuna” dayanmaktadır (Edensor, 2010: 8). Bu eş zamanlı hale getirme(senkronizasyon), bireysel tercihlerin ötesinde, toplumsal normlar, kentsel altyapı ve yerel hizmetler tarafından şekillenen çok boyutlu bir zaman-mekân örgütlenmesi yaratmaktadır. Yaşam çevreleri bu bağlamda, yaşlıların toplumdaki yerine dair göstergeler sunan temel bir referans noktası olarak değerlendirilebilir. Yaşlıların gündelik pratiklerini kavramak için bu çalışma, Hägerstrand'ın (1970) zaman coğrafyası yaklaşımından yararlanmaktadır. Bu yaklaşım, insanların gündelik hareketlerini zaman ve mekân boyunca izlenen yollar olarak görür; bu yollar, kişinin yapabilme gücü (kapasite kısıtları), başkalarıyla eşzamanlılık zorunlulukları (eşleşme kısıtları) ve fiziksel-kurumsal düzenlemeler (otorite kısıtları) tarafından çizilen bir olasılık alanı içinde şekillenir.

Bölümün analitik iskeleti, MAXQDA yazılımında yürütülen kodlama çalışmasından elde edilen temalara dayanmaktadır. Bölümün bulguları, iki ana tema etrafında yapılandırılmıştır: *Ev içi pratikler* ve *ev dışı pratikler*. Bu temalar, gündelik pratiklerin ev içi ve ev dışı boyutlarının birbirinden koparılamayan, kesişen ve birbirini besleyen süreçler olduğunu görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda bölüm, beş eksen etrafında örgütlenmiştir: (1) *Ev-merkezli yaşamın inşası ve gündelik ritim*, (2) *Gündelik aktivitelerin zamansal örgütlenmesi*, (3) *Mekân-zaman yollarının cinsiyet ve mahalle kesişiminde biçimlenmesi*, (4) *Hareketliliğin mekânsal sınırları ve potansiyel yol alanları*, (5) *Ev dışı pratiklerin motivasyonları, mekânları ve toplumsal farklılaşması*.

5.1. Ev İçi Mekânın Yeniden Düzenlenmesi, Gündelik Uğraşlar

Evin gündelik yaşamın merkezi haline gelmesi, iç mekânın yeniden yapılanmasını ve ev içi uğraşların niteliğinin dönüşmesini de beraberinde getirmektedir.

Bu alt bölüm, evin mikro-mekânsal düzenlenmesini ve ev içi faaliyetlerin toplumsal farklılaşmasını bütünleşik bir çerçevede ele almaktadır. Bu süreç, Lefebvre'nin (1991) mekânın toplumsal ilişkiler ve kültürel anlamlar tarafından şekillendirildiğine ilişkin söylemiyle doğrudan uyumludur.

Salon ve oturma odaları, gün içindeki dinlenme, sosyalleşme ve medya tüketimi gibi pratiklerin birincil mekânı haline gelirken, diğer odalar giderek pasifleşmektedir. Ancak bu süreç basit bir oda tercihi değişiminin ötesindedir; evin içinde yeni “mikro-mekânlar” üretilmekte, zamanın farklı dilimlerine farklı anlamlar ve işlevler atfedilmektedir:

“Şimdi ben şey yapıyorum yani evin içinde farklı mekânlar ortaya çıkarmayı seviyorum yani. O farklı mekânlarda zaman için belirli zamanlarda bir yerde işte sabah bir şeyler böyle kahvaltı, kahvaltı yaptıktan sonra bir kahve içmek için ayrı bir mekân hoşuma gidiyor yani camın kenarında. Ee ne bileyim yani burada uzanıp işte bu televizyonda görüntü seyretmek.” (İK24, 77, Erkek)

Bu anlatı, ev içinde mikro-mekân yaratma pratiğinin yalnızca fiziksel bir düzenleme olmadığını, aksine zamanın farklı dilimlerine farklı anlamlar ve işlevler atfeden bir mekânsal deneyim üretimi olduğunu göstermektedir. Evin içindeki bu yeniden yapılanma, odaların işlevlerinin kısmen yeniden düzenlenmesi, bazı alanların pasifleştirilmesi ve ev eşyasında küçültme-basitleştirme eğilimiyle de desteklenmektedir. Nitekim bir katılımcının “Üç odası ve bir salonu var ama, hepsini birden kullanamıyorum” (İK11, 84, Erkek) ifadesi, fiziksel kapasitenin mekân kullanımını daraltmasına işaret etmektedir.

Ev içi mekân kullanımı, iki mahalle arasında belirgin bir sosyo-kültürel farklılaşma göstermektedir. Ayata'nın (1991) gözlemlediği ve Türkiye'de konut kültürünün tanımlayıcı ögesi olan “üç oda bir salon” yapısı, İlkadım'da misafirlik, temsil

ve mahremiyet normlarının salonu gündelik kullanımdan ayırmasıyla kendini göstermektedir. Her iki mahalledeki katılımcıların ifadesiyle;

“Bizim kültürde salon pek kullanılmaz yani biliyorsunuz. Bir odaya gidip hapsolür. İşte insanlar bütün hayatını orada geçirmeye çalışır.” (İK24, 77, Erkek)

Ayrancı'da ise tersine, salon gündelik hayatın ana mekânıdır:

“Salonunu kullanırım. Evde yaşam alanım salon; televizyon var, masa var, yemek yenecek yerler var, orası” (AK14, 76, Erkek).

Bu karşıtlık, mekânın pasif bir sahne olmadığını, aksine toplumsal ilişkiler, iktidar kodları ve kültürel anlamlar tarafından aktif biçimde üretildiğini göstermektedir (Lefebvre, 1991). Dolayısıyla aynı mimari birim(salon) farklı sosyo-kültürel bağlamlarda tamamen farklı işlevler ve anlamlar kazanmaktadır.

İlkadım mahallesindeki kadınlar için balkona özel bir işlev yüklendiği dikkat çekmektedir. Ev içinde geçirilen yoğun zamana karşılık balkon, hem bir nefes alma alanı hem de kamusal alanla bağ kurma noktası olarak öne çıkmaktadır:

“Balkon var. Mesela çıkar oturursun, etrafı seyrederdin” (İK12, 63, kadın).

Bu pratik, Rowles'un (1978) “gözetim alanı” kavramıyla örtüşmektedir; yaş ilerledikçe evde geçirilen sürenin artmasıyla, evin kamusal alanla temas kuran eşik noktaları (pencere, balkon, kapı önü) özel bir ara-mekân işlevi kazanmaktadır. Çoğu katılımcının salon düzenini sokağa bakacak şekilde tasarlaması, evin fiziksel sınırları içinde bile kamusal alanla görsel ve duygusal temasın sürdürülme çabasını yansıtmaktadır.

Ev mekânının yeniden düzenlenmesiyle eşzamanlı olarak, ev içinde geçirilen zamanın çeşitli medya tüketim alışkanlıkları, zihinsel ve bedensel meşguliyetler, hobi faaliyetleri ve manevi ritüellerle şekillendiği görülmektedir. Bu faaliyetler, yaşlı bireylerin hayata tutunma, zamanı anlamlandırma ve gündelik hayatı yeniden üretme stratejilerinin parçasını oluşturmaktadır. Nitekim bir katılımcının “*Sosyal alan ev içinde başlar aslında. Sizin evinizde başlar*” (AK15, 67, Erkek) ifadesi, evin yalnızca bir barınma mekânı değil, gündelik sosyalliğin başlangıç noktası olduğunu da vurgulamaktadır.

Televizyon izleme, her iki mahallede de en yoğun ev içi pratik olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu pratiğin niteliği ve yoğunluğu mahalleler arasında belirgin biçimde farklılaşmaktadır. İlkadım'da televizyon izleme daha yoğun ve süreğen bir pratikken, Ayrancı'da “*sınırlı ve seçici izleme*” söylemi daha baskındır. Bir katılımcının “*Hayatımızın yüzde otuzunun televizyon başında veya internette geçtiğini tahmin ediyorum*” (İK4, 67, Erkek) ifadesi, ekran-temelli pratiklerin gündelik zamanın önemli bir bölümünü kapladığını göstermektedir. Televizyon, yaşlılar için yalnızca bir medya tüketim aracı olmayıp aynı zamanda yalnızlık hissini hafifletme, dünyayla bağ kurma ve zamanı doldurma işlevi gören çok boyutlu bir pratiktir:

“Vallahi biz televizyonu kalkar kalkmaz üç tane kanal izliyoruz zaten. O kanallardan bir tanesi muhakkak açık oluyor. Uykuda bile olsak yani böyle ablam öyle. Ben de öyleyim. Muhakkak televizyon açık oluyor.” (İK3, 68, Kadın)

Kitap ve gazete okuma, katılımcılar arasında entelektüel ve zihinsel meşguliyetin yaygınlığına işaret etmektedir. Katılımcılar, bu faaliyetlerin çoğunu boş zaman değerlendirme ve zihinsel zindeliğini koruma amacıyla gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir. Nitekim bir katılımcının “*Kitap okuyarak geçiriyorum. Boşluğu öyle dolduruyorum*” (AK23, 77, Erkek) şeklindeki ifadesi, okuma pratiğinin gündelik

yaşamda zaman yapılandırıcı bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, “*Ruhumu daha zinde tutmak için daha faydalı buluyorum ve çok istiyorum hep okuyorum, kitap okuyorum, gazete okuyorum*” (İK11, 84, Erkek) ifadesi, okuma eyleminin yalnızca zaman geçirme aracı değil, aynı zamanda zihinsel ve duygusal iyilik durumunu destekleyen bir pratik olduğuna da işaret etmektedir. Bir başka katılımcı ise yaşlılıkta okumaya yönelimin arttığını vurgulamaktadır:

“Daha çok kitap okumaya başladım. Evde oturduğum için daha çok kitaba para harcamaya daha çok kitap almaya başladım” (İK9, 75, Kadın).

Bu bağlamda bulmaca çözme, zihinsel canlılığı sürdürmeye yönelik benzer bir motivasyonla başvurulanan yaygın faaliyetlerden biri olarak dikkat çekmektedir.

Dini pratikler de ev içi zamanın örgütlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Namaz kılma, Kur'an okuma ve oruç tutma gibi pratikler, özellikle İlkadım'da daha yoğun biçimde dile getirilmektedir:

“Yok, sadece Kur'an'la vakit geçiriyorum. Boş saatlerimin namaz aralarına falan Kur'an okurum” (AK16, 70, Kadın).

Bu pratikler, gündelik zamanın düzenlenmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir. Manevi faaliyetlerin yanı sıra el işi ve dikiş dikme gibi üretken hobiler de gündelik zamanı dolduran faaliyetler arasında yer almaktadır:

“İşte mesela iki gündür dikiş dikiyorum... Parçalarımı sererim böyle etrafa. Onlardan uydurarak çantalar yapmaya uğraşırım” (İK6, 77, Kadın).

Müzik dinleme ise daha sınırlı bir grupta görülen ancak gündelik ritüelin parçası olan bir başka pratiktir.

İki mahalle arasındaki en belirgin farklılaşma, ev içi uğraşların niteliğinde ortaya çıkmaktadır. İlkadım'da pratikler daha geleneksel bir eksende toplanmakta (yoğun televizyon izleme, dini pratikler, el işi yapma ve bulmaca çözme) iken; Ayrancı'da kitap ve gazete okuma, dijital medya kullanımı ve yaratıcı uğraşlar (resim, yazma, içerik üretimi) ön plana çıkmaktadır. Bu farklılaşma, Bourdieu'nün (1986) “kültürel sermaye” kavramıyla ilişkilidir. Yaşam boyu biriken eğitim, meslek deneyimi ve entelektüel alışkanlıklar, emeklilik döneminde de süreklilik göstererek ev içi pratiklerin niteliğini ve çeşitliliğini belirlemektedir. Ayrancı Mahallesi'nin yüksek eğitilmiş, beyaz yakalı işlerden emekli, orta-üst gelir düzeyine sahip yaşlı nüfusu; dijital medya kullanımı, çevrimiçi içerik takibi ve entelektüel etkinliklerle ev içi zamanı daha çeşitlenmiş biçimde örgütlemektedir. İlkadım'da ise katılımcıların büyük çoğunluğunun kırdan kente göç etmiş, fiziksel emek gerektiren düşük gelirli işlerde çalışmış ve görece düşük eğitim düzeyine sahip bireyler olması, ekran-ağırlıklı ve geleneksel bir ev içi profil yaratmaktadır.

Faaliyetler cinsiyet temelinde incelendiğinde; Ayrancı'da erkekler gazete ve kitap okuma, sınırlı televizyon izleme ve dijital üretkenlik alanlarında daha öne çıkarken, kadınlarda el işi ve sessiz, ev içi uğraşlarla daha yoğundur. İlkadım'da kadınlarda yoğun televizyon izleme en belirgin pratiktir, ona bulmaca/kelime oyunları eşlik etmektedir. Erkeklerde gazete okuma etkinliği görece daha yüksektir. Dini pratikler her iki cinsiyette de güçlü; dijital medya ve yaratıcı üretim alanları sınırlıdır.

5.2. Ev Dışı Pratiklerin Motivasyonları, Mekânları ve Toplumsal Farklılaşması

Ev dışı pratikler, yaşlıların gündelik yaşamını sürdürmeleri, sosyal bağlarını korumaları ve iyilik hallerini desteklemeleri için kritik öneme sahiptir. Bu pratiklerin motivasyonları üç temel eksende toplanmaktadır: (1) *Sosyal etkileşim arayışı*, (2) *Gündelik ihtiyaçların karşılanması* ve (3) *Sağlık/iyilik halinin korunması*. Bu üç eksen

karşılıklı olarak birbirini tamamlamaktadır ve yaşlı bireylerin hareketliliğinin yalnızca bir zorunluluktan ibaret olmadığını; toplumsal bütünleşme arayışının çok boyutlu bir yansıması olduğunu da ortaya koymaktadır.

Çalışmanın genelinde en belirgin motivasyon eksenini *sosyal etkileşim*dir. Bu, yaşlıların yerel fiziksel ve sosyal ortamlarındaki deneyimlerini inceleyen mevcut araştırmalarla tutarlıdır; Carroll ve arkadaşları (2020) çalışmalarında diğer insanlarla sosyalleşmenin evden çıkmak için en güçlü motivasyon kaynağı olduğunu göstermiştir. Birçok kişi için ev, özellikle yalnız yaşayan ve az ziyaretçisi olan kişiler için, yalnızlık ve izolasyonun yaşandığı bir yer olabilir (Gardner, 2014). Yaşlılar, yalnızlık veya sosyal izolasyon hissini yenmek için genellikle evden çıkmalıdır. Birçok araştırma, yaşlıların “ev hayatının yalnızlığı ve sıkıcılığını” gidermek için evden çıktıklarını ve bunun da daha geniş sosyal dünyaya bağlı hissetmelerine yardımcı olduğuna ilişkin kanıtlar sunmuştur (Graham vd., 2020: 864). Araştırmanın bulguları da sosyal etkileşim arzusunun ev dışına çıkışta birincil belirleyen olduğunu göstermektedir. Çalışmada gündelik temasların gerçekleştiği mekânları anlamak için *sosyal altyapı* kavramını kullanılmıştır. Klinenberg’e (2018: 5) göre sosyal altyapı, “*insanların bir araya geldiği, etkileşimde bulunduğu veya bir şekilde iletişim kurduğu herhangi bir yer*”dir. Ayrıca “*Sosyal altyapı, insanların ilişkilerini ve kişilerarası ağlarını ölçmek için yaygın olarak kullanılan bir kavram olan sosyal sermaye değil, sosyal sermayenin gelişip gelişmeyeceğini belirleyen fiziksel koşullardır*”. Gardner’ın (2011) mahallede doğal komşuluk ağlarını mümkün kılan yer tipleri ayrımı bu bağlamda yol göstericidir: (1) *Eşikler* (konut ile sokak arasındaki yarı-kamusal geçiş yüzeyleri; bahçe, sundurma, apartman girişi vb.), (2) *Geçiş bölgeleri* (kaldırım, durak, koridor/asansör gibi hareket hatları), ve (3) *Üçüncü yerler* (kafe, bakkal/market, kütüphane vb. ev ve iş dışı buluşma mekânları). Bu tipoloji, çalışmada gözlenen gündelik temasların nerede ve nasıl üretildiğini mikro ölçekte görünür kılmaktadır.

Arkadaşlarla görüşme, her iki mahallede de en yüksek sıklıkta vurgulanan sosyal faaliyet olarak öne çıkmaktadır. Yaşlılıkta arkadaşlık ilişkileri, aile bağlarına kıyasla daha gönüllü, karşılıklı ve duygusal destek odaklıdır; yalnızlığı azaltır, bilişsel uyarımı artırır ve gündelik yaşamın anlamını güçlendirir (Antonucci vd., 2014; Cornwell ve Waite, 2009). Bir katılımcının “*Yüz yüze en çok arkadaşlarımla görüşüyorum*” (AK11, 71, Kadın) ifadesi, akran ilişkilerinin yaşlı bireylerin sosyal ağlarındaki merkezi önemini vurgulamaktadır. Mahalle ölçeğindeki düzenli buluşmalar, park ve kafe gibi yakın erişimli mekânlarda kurulan gündelik temaslar, ev dışı hareketliliğin ana odağını oluşturmaktadır. Bu sosyal ağlar yalnızca zaman ve güzergâhları düzenlemekle kalmamakta; aidiyet duygusunu, karşılıklı destek ve gözetim pratiklerini de üreterek dışarı çıkmayı süreklileştirmektedir. İhtiyaç temelli evden dışarı çıkışların da (gündelik alışveriş, hizmet erişimi gibi) çoğu durumda sosyal temaslara zemin sağlamak ve rutin dışına çıkmak için bir araç olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Nitekim mağazalar, mevcut literatürde sosyal etkileşim için önemli yerler olarak tanımlanmıştır (Gardner, 2011; Lager vd., 2015; Mahmood vd., 2012). Bir katılımcının açıkladığı gibi;

“Genelde şimdi bir iki senedir rahatsızlığım var, yürümek için filan. Ama ben genelde alışveriş bahanesiyle çıkarım, bir dolaşırım yani. Mesela bir şey alacaksan çok az alırım. Bir daha çıkayım, gideyim, alayım diye düşünürüm yani. Ki kendimi dışarıya atmaya çalışayım o bakımdan.” (İK8, 80, Erkek)

İkinci ana eksen, gündelik yaşamın sürdürülmesi için zorunlu olan ihtiyaçların karşılanmasıdır. İhtiyaç temelli dışarı çıkış başlığı altında toplanan market/pazar alışverişi, alışveriş merkezleri, hizmet erişimi vb. bu eksenin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, ihtiyaç odaklı hareketlilik tek başına bir zorunluluk değildir; çoğu durumda kamusal yaşamın gündelik “üçüncü mekânlar” üzerinden örgütlenen sosyal

etkileşim boyutunu besleyen bir kolaylaştırıcı işlevi görmektedir (Oldenburg, 1989; Gehl, 2010; WHO, 2007).

Üçüncü eksen olan sağlık hizmetlerine erişim, her iki mahallede de ev dışı hareketliliğin en düzenli ve zorunlu motivasyonunu oluşturmaktadır. Birinci basamak sağlık hizmetlerinin (özellikle Aile Sağlığı Merkezi) kullanımı, mahalleler arasında benzerlik göstermekte ve bu merkezler yaşlıların gündelik hareketlilik takvimini şekillendiren sabit düğüm noktalarından birini oluşturmaktadır:

“Genelde haftada iki üç kere sağlık için ilaç yazdırmaydı, şu buydu, aile hekimliklerine gidiyorum” (İK8, 80, Erkek).

Birinci basamak odaklı bakımın süreklilik ve erişilebilirlik gibi çekirdek işlevlerinin olumlu sağlık çıktılarıyla ilişkisi, klasik derlemelerde ayrıntılı biçimde gösterilmiştir (Starfield vd., 2005). Ancak ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerinin kullanımında mahalleler arasında belirgin farklılaşmalar gözlemlenmektedir. İlkadım'daki yaşlıların hastane kullanım sıklığının Ayrancı'ya göre belirgin biçimde daha yüksek olması, bu mahalledeki yaşlı bireylerin mesleki geçmişleri ve çalışma yaşamları boyunca maruz kaldıkları fiziksel taleplerin birikimli etkisiyle ilişkilendirilebilir. Sosyal sınıf ve meslek kategorileri, sadece gelir düzeyini ve yaşam standardını belirlemekle kalmaz; aynı zamanda bedenin yaşlanma sürecini, sağlık sermayesinin erozyon hızını ve yaşlılıkta karşılaşılan sağlık sorunlarının türünü de etkilemektedir (Elo, 2009; Marmot, 2015). Nitekim, yaşlanma bireysel bir biyolojik süreç değil; sosyal, ekonomik ve mesleki faktörlerin derinden içkin olduğu toplumsal bir deneyimdir (Estes vd., 2003; Phillipson, 2013). Bir katılımcı, geçmişteki ağır yaşam koşullarının sağlığına etkisini şöyle ifade etmektedir:

“Hastalık oldu güzelim. Şeker oldu, tansiyon oldu. Kolesterol oldu... Boyun damarlarım tıkalı, kan pıhtılaşması var. Bunların hepsi canımızın şeyi.” (İK17, 80, Kadın)

İlkadım'da mekânsal yakınlık, hastane tercihlerinde doğrudan belirleyici bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. 29 Mayıs Devlet Hastanesi'nin kullanım sıklığı, İlkadım'da Ayrancı'ya oranla daha yüksektir. Bu bulgu, mekânsal erişilebilirliğin sağlık hizmeti kullanım davranışları üzerindeki doğrudan etkisini göstermesi açısından önemlidir. Katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Yani onun çözemediği bir şey olursa devlet hastanesine gidiyoruz, 29 Mayıs'a. Bize çok yakın. Randevu alabiliyorum.” (İK3, 68, Kadın)

Uzmanlaşmış ve yüksek teknolojiye sağlık hizmetlerine erişimde ise her iki mahalle de kent geneline yayılan bir hareketlilik gözlenmektedir. Nitekim katılımcılar, kronik hastalıkların takibi ve ileri teşhis yöntemlerinin gerekli olduğu durumlarda mahalle sınırlarını aşarak kent ölçeğinde hastanelere yönelmektedir:

“Ankara Üniversitesi'nde her sene benim şeyim var, radyoaktif azot atom sürecim var, ona giderim. Şimdi artık Hacettepe çıktı. Hacettepe'ye giderim” (AK24, 59, Kadın).

Aile bireylerinin sağlık süreçlerine refakat etme faaliyeti, her iki mahallede de eşit sıklıkta gözlemlenmekte ve yaşlı bireylerin sadece kendi sağlık ihtiyaçları için değil, aynı zamanda bakım yükümlülükleri kapsamında da hareketlilik gösterdiklerini işaret etmektedir. “Zaten ailede biri hastalanınca götürmek durumundasın” (AK15, 67, Erkek) veya “Eşimden dolayı Sanatoryum'a giderim” (AK24, 59, Kadın) şeklindeki katılımcı ifadeleri, sağlık motivasyonlu hareketliliğin bireysel ihtiyaçların ötesine geçtiğini ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında, aile bireylerinin sağlık süreçlerine refakat etmesi, her iki mahallede de kadınlar tarafından daha yoğun gerçekleştirilmekte; bu da bakım emeğinin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkisine gönderme yapmaktadır.

Yürüyüş yapma, sağlık ve iyilik hali ekseninin diğer temel bileşenini oluşturmaktadır. Bu pratik, bir yandan fiziksel aktivite yoluyla iyi oluşu desteklerken, diğer yandan mahalle içi tekrarlanan güzergâhlarda selamlaşma ve kısa sohbetler aracılığıyla gündelik sosyal temasın sürekliliğini sağlamaktadır (WHO, 2020; Gehl, 2010). Yürüyüşün düşük maliyetli, her gün tekrarlanabilen ve özel bir altyapı gerektirmeyen niteliği, onu yaşlılar için en erişilebilir fiziksel aktivite biçimi kılmaktadır. *Yürüyüş yapma amacıyla evden çıkma faaliyeti*, İlkadım'da Ayrancı'ya kıyasla daha yüksek bir sıklıkla gözlenmektedir. Bu bulgu, İlkadım'daki yaşlıların gündelik rutinlerinde yürüyüşe daha merkezi bir yer ayırdıklarını ve fiziksel aktiviteyi sağlık gözetimi stratejilerinin temel bir bileşeni olarak benimsediklerini göstermektedir (WHO, 2020). Katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Bir de yürüyüşe falan gidiyorum, yürüyüş şeylerini, parklarını falan çok sık kullanıyorum tabii. Haftada üç gün, dört gün pazar kesin” (İK10, 69, Kadın).

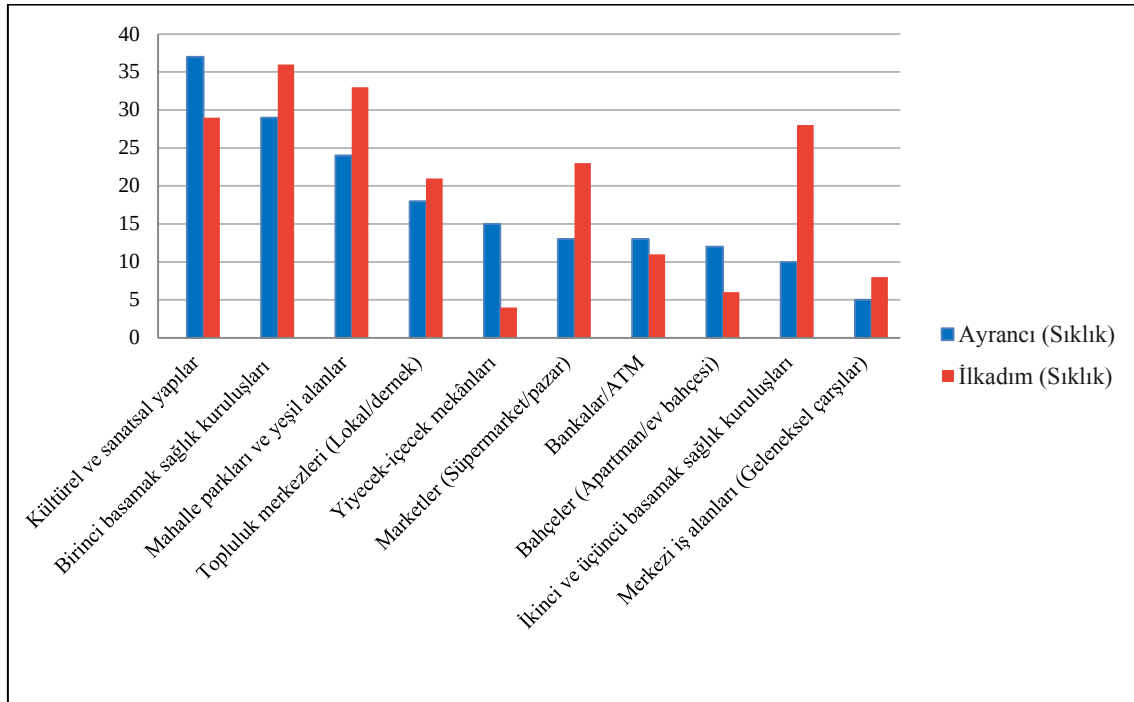
Yukarıda üzerinde durulan üç eksen (sağlık, sosyalleşme ve mahalle ile bağ) yaşlı bireylerin hareketliliğini birbirinden bağımsız olarak değil, gündelik ritimler içinde iç içe geçen pratikler olarak şekillendirmektedir. Sosyal altyapı, erişilebilir hizmetler ve sağlık destekleri birlikte tasarlandığında en etkili sonuçlar elde edilmektedir (WHO, 2007; Klinenberg, 2018).

5.3. Mahalle Ölçeğinde Mekân Kullanımı Örüntüleri ve Toplumsal Farklılaşma

Yaşlı bireylerin ev dışında kullandıkları mekânlar, belirgin bir hiyerarşik yapı göstermektedir. Bu hiyerarşi, sağlık mekânlarının en üst sırada yer aldığı, ardından yeşil ve açık alanlar, alışveriş mekânları, topluluk merkezleri ve kültürel yapıların geldiği katmanlı bir erişim düzenini yansıtmaktadır (Şekil 11). Bu örüntü, yaşlı hareketliliğinin ev içinden başlayıp mahalle ve kentsel alanlara doğru giderek seyrekleşen bir kullanım

sıklığına sahip olduğunu gösteren Yaşam Alanı (Life-Space Assessment) yaklaşımıyla ve mesafe arttıkça ziyaret olasılığındaki azalmayı belgeleyen çalışmalarla uyumludur (Baker vd., 2003; Peel vd., 2005; Johnson vd., 2020). Bir katılımcının ifadeleri gündelik pratiklerin eve yakın bir çevrede gerçekleştiğini teyit etmektedir:

“Kursa gidiyorum. Arkadaşlarımla buluşmak için çıkabiliyoruz. Alışveriş için çıkıyorum. Mesela kursa gittiğim zaman saat 10'da gittiysem, 10 biraz erken oluyor yani 10'unu geçiyorum. Çünkü kahvaltı ediyorum, ortalığı topluyorum... Yani on, on buçuk gibi falan gidiyorsam en geç dörtte geliyorum. Bu arada gelirken alışverişimi de yapıyorum. Ne kadar uzaklaşıyorum? Gittiğim kurs Tirebolu sokakta... Oraya yürüyerek gidiyorum. Yani benim zaten bütün şeyim yürüme mesafesi gittiğim yerler. Yani gittiğim yerler yakın mesafe.” (AK10, 82, Kadın)

Şekil 11: Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde katılımcıların ev dışı faaliyet mekânlarının türlerine göre dağılımı ve kullanım sıklıkları

İki mahalle arasındaki en belirgin ayrım, sosyalleşme, kültür ve ibadet pratiklerinin gerçekleştiği mekânlarda ortaya çıkmaktadır. Ayrancı'da lokaller, dernekler ve kafeler birincil sosyalleşme mekânları iken, İlkadım'da Baharevi (belediye tarafından işletilen yaşlılara yönelik sosyal aktivite merkezi) ve camiler ön plana çıkmaktadır. Lokal ve dernekler, yaşlı erkek bireylerin gündelik sosyal yaşamlarının önemli merkezlerini oluşturmaktadır. Bu mekânlarda çeşitli oyunlar oynanmakta, güncel olaylar tartışılmakta ve hemşerilik veya meslek temelli aidiyetler yeniden üretilmektedir (Oldenburg, 1989; Öncü, 2002). Bir katılımcı bunu şöyle ifade etmektedir:

“Emekli olduktan sonra devamlı buradayız (Hemşehri Derneği)... Sohbet yapıyoruz. Başka bir şey yok. Buraya geliyoruz. Neredeyse sabah sekizden beşe kadar buradayım.” (İK20, 71, Erkek)

Bir başka katılımcının anlatısı, emekliler lokalinin zamanla düzenli olarak gidilen, gündelik yaşamın yerleşik bir parçasına dönüşen bir ritüel işlevi kazandığını göstermektedir. Bu bağlamda emekliler lokaline devam etmek, günün belirli bir yapıya kavuşmasının, rutin duygusunun korunmasının ve toplumsal görünülüğün sürdürülmesinin bir güvencesi hâline gelmektedir:

“Hasta olmayayım bir gün aksatmam burayı(Emekliler Lokali). Mecburum sanki buraya geleceğim.” (AK2, 67, Erkek)

Buna karşılık, yaşlılar için Çankaya Belediyesi tarafından tesis edilen *Bahar Evi* (veya Emekliler Lokali) *kullanımı* İlkadım mahallesinde Ayrancı'ya kıyasla daha sık dile getirilmiştir. Baharevleri, belediyeler tarafından işletilen ve yaşlılara yönelik sosyal aktivite, el sanatları kursu ve günlük buluşma imkânı sunan kamusal sosyal altyapı birimleridir. İlkadım mahallesinde Bahar Evi kullanımının yüksek düzeyde olması, katılımcıların mekânsal faaliyetlerinin çoğunlukla yakın çevrede ve sınırlı kalması ve bu

tesislerin sosyal ve ekonomik açıdan bu gruba hitap eden bir kamusal mekân niteliği taşıması ile ilişkilidir:

“İşte ücretsiz oraya gittik, dramamıza (Drama Kursu). 7-8 tane benim gibi kadın. O da bitti. Şimdi de koro başlattılar. Hoşuma gidiyor. Ama hani ücretli de olsa bilmiyorum.” (İK12, 63, kadın)

Kafe kullanımı ise Ayrancı'da İlkadım'a göre daha yaygındır. Buna ek olarak, kafede kitap/gazete okuma faaliyeti yalnızca Ayrancı'da dile getirilmiştir. Bunlar, Ayrancı'daki yaşlı bireylerin kafeteryaları yalnızca sosyal buluşma mekânları olarak değil, aynı zamanda bireysel entelektüel faaliyetler için de kullandıklarını göstermektedir. Kafeler, kentsel orta sınıf kültürünün önemli mekânları olup, gösterilebilir tüketim, zevk ve yaşam tarzı kodlarıyla ilişkilidir (Bourdieu, 1986; Öncü, 2002; Zukin, 1995). Bir katılımcının bu duruma yönelik ifadeleri şu şekildedir:

“Bir kafeye geliyoruz, burada[...] iki sohbet ediyoruz, şey yapıyoruz. Ben kitabımı burada okurum, ki kitabımı alırım biraz gelirim burada bir iki saat. Eşim de gazetesini alır gelir o da gazete okur. Ondan sonra biraz böyle buralara takılıyoruz işte öyle.” (AK13, 66, Kadın)

Öte yandan, kahvehane kullanımı faaliyeti yalnızca İlkadım'da vurgulanmış olup Ayrancı'da hiç görülmemiştir. Kahvehaneler, geleneksel olarak erkek sosyalleşmesinin ana mekânları olup, çoğunlukla alt gelir gruplarının üyeleri tarafından tercih edilen; çay içme ve okey, tavla/satranç gibi oyunlar etrafında örgütlenen sosyal alanlardır (Çağlayan, 2013; Ustakara, 2010). Kafe ve kahvehane kullanımındaki bu zıt örüntü, mahallelerin sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklarının sosyal mekân tercihlerine doğrudan yansıdığına işaret etmektedir.

Sosyal etkinliklere katılım(gün toplantısı) faaliyeti, Ayrancı mahallesiyle karşılaştırıldığında İlkadım'da belirgin şekilde daha yüksektir. Yemeli-içmeli “Gün” toplantıları, özellikle kadın yaşlıların düzenli sosyal etkileşim kurmak, dayanışma

ağlarını sürdürmek ve enformel tasarruf/döngüsel destek (örn. altın günü gibi) mekanizmalarını işletmek amacıyla örgütlediği geleneksel bir sosyal pratiktir (White, 2004; Tarhan, 2022). İlkadım'da bu pratiğin daha yaygın olması, birbiriyle ilişkili birkaç dinamikle açıklanabilir: Gündelik faaliyetlerin yakın çevrede ve dar bir yelpazede yoğunlaşması, ev temelli ve düşük maliyetli buluşma biçimlerini teşvik etmektedir; orta-alt gelir gruplarında “gün”ün enformel tasarruf işlevi kadın yaşlılar için cazip bir güvence ve sosyal motivasyon yaratmaktadır; kadın yaşlıların kamusal mekânlara erişimindeki pratik kısıtlar ve güvenlik/uygunluk algısı, ev temelli sosyalleşmeye yönelmektedir (Hanson ve Pratt, 1995; White, 2004). Bir katılımcı bu pratiği şu şekilde ifade etmiştir:

“Ayda bir günümüz var. Toplanıp hem işte paramızı veriyoruz. Maksat bir araya gelmemiz” (İK3, 68, Kadın).

Temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik alışveriş pratikleri (markete gitme), her iki mahallede de benzer bir yoğunluk seviyesinde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, semt pazarı kullanımı da her iki mahallede birbirine yakın düzeydedir. Pazarlar, sadece taze ürün temini için değil, aynı zamanda sosyal etkileşimin gerçekleştiği ve mahalle kimliğinin yeniden üretildiği kamusal üçüncü mekânlar olarak işlev görmektedir (Oldenburg, 1989; Morales, 2011; Eroğlu, 2010).

Geleneksel kent merkezi alışveriş mekânlarının (Ankara’da Ulus ve Kızılay semtlerinde) kullanımı, İlkadım'da Ayrancı'ya kıyasla daha sık ifade edilmiştir. Ulus ve Kızılay gibi tarihsel ticaret bölgeleri, kentsel belleğin taşıyıcı düğümleri ve nostaljik anlam üretim alanları olarak işlev görmektedir; bu mekânlara yapılan ziyaretler, yalnızca alışverişten ibaret olmayıp kente yeniden bağlanma ve geçmiş deneyimleri hatırlama süreçlerini devreye sokmaktadır (Bayraktar, 2013; Durna, 2022). Bir katılımcı bu bağlılığı şöyle ifade etmektedir:

“Geçmişten ben bir türlü kopamadım. Ben yine her alışverişi, benim bütün işim Kızılay'da. Çünkü Ulus'u, Kızılay'ı çok seviyorum. Mağazalar dışarıda. Girip çıkıyorsunuz. Esnaf beni tanıyor, ben esnafı tanıyorum. İnanın o yönden çok mutluyum. AVM'lerde kimse kimseyi tanımıyor. Yani bir de inanılmaz pahalı. Ben Kızılaycıyım.” (AK11, 71, Kadın)

Büyük ölçekli tüketim mekânlarına yönelik tutumda ise her iki mahallede de bir mesafe ve çekimserlik gözlemlenmektedir. AVM'lerin kalabalık olması, uzun mesafeler gerektirmesi ve tüketim baskısı içeren atmosferleri, yaşlı bireylerin bu mekânları tercih etmemelerinin temel nedenleri olarak öne çıkmaktadır. Bir katılımcı alışveriş pratiklerindeki mahalle odaklılığı şöyle özetlemektedir:

“Alışveriş olayında yani onlarda çok muhafazakârım ben. Yani bütün kasabım aynı, manavım aynı. Aynı marketten alışveriş yapıyorum[...] Bunlar da mümkün olduğunca mahalleden çözmeye çalışıyorum yani mahalle esnafıyla” (AK12, 59, Erkek).

Cinsiyet bağlamında bakıldığında; kentin geleneksel alışveriş mekânlarına (Ulus-Kızılay) gitmede, erkekler kadınlara göre belirgin şekilde daha yüksek bir sıklık göstermektedir. Literatür, erkeklerin kamusal mekân ve merkezî ticaret bölgelerinde daha yoğun ve daha uzun menzilli hareketlilik sergilediğini; kadınların ise bakım emeği ve gündelik ev içi sorumlulukların zaman-mekân kısıtları nedeniyle daha yakın çevre odaklı alışveriş pratiklerine yöneldiğini göstermektedir (Hanson ve Pratt, 1995; TÜİK, 2015).

Yeşil alan kullanımında her iki mahallede de parklar yaygın biçimde kullanılmakla birlikte, erişilebilirlik koşulları farklılaşmaktadır. Ayrancı'da parkların daha erişilebilir konumda olması, apartman bahçelerinin yaygınlığı ve bu yarı-kamusal açık alanların sosyal etkileşim için değerlendirilmesi dikkat çekmektedir:

“Yaz olunca bizim apartmanın önünde bahçemiz çok güzel. Komşularımız falan da iniyor. Orada bayağı vakit geçiriyoruz” (AK13, 66, Kadın).

İlkadım'da ise bazı yaşlıların parkları kullanamama durumu, engebeli arazi ve merdiven erişimi gibi fiziksel erişilebilirlik sorunlarından kaynaklanmaktadır:

“Bir parka gideyim bu civarda en yakın park. O da böyle bir yokuş iniyorsunuz aşağıya, çıkması evlere şenlik.” (İK9, 75, Kadın)

Parkta yürüyüş yapma faaliyeti, İlkadım'da Ayrancı'ya kıyasla iki kattan fazla bir sıklıkla ifade edilmiştir. İlkadım'ın Ankara'nın büyük parklarından Dikmen Vadisi'ne kolay erişilebilirliği, bu alanın mahalle sakinleri tarafından daha sık kullanılmasının temel nedeni olarak görülebilir. Ancak Dikmen Vadisi'nin engebeli topoğrafyası ve uzun yürüyüş mesafeleri gerektirmesi nedeniyle tüm yaşlı bireyler için erişilebilir olmadığı da ifade edilmektedir:

“Bir ablama dedim sen de bir in (Dikmen Vadisi'ne). Aman yüz doksan dokuz, yüz basamak var diyor. Her kapıdan girilmiyor diyor” (İK3, 68, Kadın).

Bahçe ile ilgilenme ve bitki bakımı faaliyeti ise her iki mahallede de eşit sıklıkta görülmekte ve yaşlı bireylerin doğa ile temas kurmak, üretken bir faaliyet gerçekleştirmek için kullandıklarını ortaya koymaktadır:

“Mesela ben dün, Mayıs'ın 15'ine gecikmeli olarak bahçeme gittim. Ve şimdi böyle o sebzelerle konuşuyorum resmen. Domates, biber, patlıcan[...] Mesela o beni meşgul ediyor ve çok rahatım” (AK25, 72, Erkek).

Kültürel faaliyetlere katılım, her iki mahallede de sınırlı düzeyde kalmaktadır. Kültürel faaliyetlere katılım “var ama seçici”, “düşük sıklıkla”, “geçmişte vardı, şimdi yok” vurguları, bu tabloyla uyumlu bir örüntü ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası literatür, yaşlılık döneminde kültürel katılım sıklığının düştüğünü, katılımın daha seçici hale geldiğini ve özellikle biletli/kurumsal etkinliklerde eşitsizliklerin belirginleştiğini göstermektedir (Fancourt ve Steptoe, 2019; Ateca-Amestoy, 2008). Bu çalışmanın

bulguları da bu eğilimi doğrulamaktadır; ancak düşük katılımın ardındaki nedenler yalnızca bireysel tercihlerle değil, yapısal bariyerlerle açıklanmaktadır.

Ekonomik kısıtlar, en belirgin bariyer olarak öne çıkmaktadır. Bir katılımcının “*Sinema da yok, tiyatroya da yok. Çünkü para yok*” (AK2, 67, Erkek) şeklindeki ifadesi, emekli gelirinin kültürel katılımı doğrudan sınırladığını göstermektedir. Benzer biçimde, “*Sosyal maliyet olmayınca sosyal hayatımız yok*” (İK18, 79, Kadın) ifadesi, ekonomik kısıtların yalnızca kültürel katılımı değil, genel sosyal yaşamı da daraltıcı etkisini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Fancourt ve Steptoe'nun (2019) kültürel katılımdaki bariyerlerin birikimli çalıştığını ve katılım eşiğini belirgin biçimde yükselttiğini vurgulayan tespitleriyle örtüşmektedir.

Ekonomik kısıtların yanı sıra fiziksel hareketlilik zorlukları, ulaşım problemleri ve farkındalık eksikliği de önemli bariyerler olarak öne çıkmaktadır:

“*Hem ulaşım bakımından hem de fiyat bakımından pahalı*” (AK2, 85, Kadın). Yaşlanma sürecinin kendisi de katılımı sınırlandıran bir etken olabilmektedir:

“*Şimdi tiyatroya önüme gelse bakacak halim yok. Çünkü uyum geliyor. Saat 10:30'da yattım yattım, yatmadım uyuyamıyorum. Tabii bu faaliyetler azaldı*” (İK5, 82, Kadın).

Geçmişte kültürel faaliyetlere aktif katılım gösteren ancak şu an katılmama vurgusu, yaşam gidişinde sağlık durumundaki kötüleşme, gelir/harcama önceliklerindeki değişim ve sosyal ağların daralmasının kültürel katılımın sıklığını azaltan başlıca belirleyiciler olduğuna işaret etmektedir (Fancourt ve Steptoe, 2019). Televizyonun alternatif olarak devreye girmesi de kayda değerdir:

“*Eskiden sinemaya da gidiyordum[...] Ama son yirmi, otuz yıldır bu adeta bir televizyon bağımlısı olduk. Her ihtiyacımızı gördüğü için gitmiyoruz. Daha konforlu da geliyor*” (İK13, 74, Erkek).

Bunun yanı sıra, kültürel doyumluk hissi de belirtilmektedir:

“O kadar güzel filmler, o kadar güzel oyunlar seyretmiş, o kadar güzel kitaplar okumuşsun ki. Artık böyle vasatla uğraşacak gücün olmuyor” (AK7, 70, Kadın).

Bununla birlikte, kültürel katılımın niteliği sosyo-ekonomik bağlama göre farklılaşmaktadır. Ayrancı'daki katılımcılar, galeri ve sergi ziyaretleri, müze gezileri ve kurs katılımı gibi daha çeşitli kültürel pratikler sergilerken; İlkadım'da kültürel katılım daha sınırlı ve geleneksel bir çerçevede kalmaktadır. Bu tür etkinliklere yönelimin, kültürel beğenilerin toplumsal olarak tabakalaşmış üretimiyle ilişkili olduğu uzun süredir tartışılmaktadır (Bourdieu, 1986); yaşam boyu biriken kültürel sermaye, yaşlılık döneminde de kültürel pratiklerin repertuarını ve sıklığını belirlemektedir. Ayrancı'daki bir katılımcı kültürel süreklilik pratiğini şöyle ifade etmektedir:

“Kültür sanat mekânlarını ondan sonra mutlaka kullanıyorum. Haftada bir kere[...] Ondan sonra cuma akşamları sanat etkinliklerinin açılışların, galerilerdeki açılışların falan olduğu dönemlerdir. Mutlaka her hafta bir etkinliğe katılırım ben. Hiçbir şey yapamamışsam, cuma günü[...] galerideki resim sergisinin açılışına katılırım, orada vakit geçiririm.” (AK12, 59, Erkek)

Dini faaliyetler bağlamında *cami kullanımı*, inanç temelli pratiklerin yanı sıra sosyal temasın da kurulduğu daha düzenli fakat baskın olmayan bir yapı göstermektedir. Dini pratikler açısından mahalleler arasında belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Dini mekân kullanımı (Cami, Hacı Bayram) yalnızca İlkadım'da görülmektedir. Dini mekânların topluluk bağlarını pekiştiren “sosyal sermaye” üretimi, ileri yaşta gündelik temas ve destek ağlarının sürdürülmesi açısından önemli bir rol oynar (Putnam, 2000). Bir katılımcının, *“Vallahi ibadethaneleri her gün kullanıyoruz. Camileri yani. Her gün kullanıyoruz”* (İK13, 74, Erkek) şeklindeki ifadeleri dışarıyla temasın sürekliliğine işaret etmektedir. Ayrancı'da ise Cuma Namazı'na gitme faaliyetinin özellikle vurgulanması, bu mahallede dini faaliyet olarak spesifik bir pratiğinin öne çıktığına işaret etmektedir. İlkadım'da genel dini düzenin yanı sıra ev içi dini pratiklerin (namaz

kılma, oruç tutma, Kuran okuma) de dile getirilmesi, bu mahallede dini yaşamın daha çeşitli ve ayrıntılı bir şekilde deneyimlendiği işaret etmektedir. Bu durum, Ayrancı'da *Cuma namazı* gibi belirli bir dini pratiğin özellikle gündeme getirilmesinin açıklamaktadır. Caminin İlkadım mahallesinde yaygın olmasına rağmen sık sık dile getirilmemesi, pandemi etkisi, mevsimsel elverişlilik ve sağlık durumu gibi faaliyet bu pratiği değişken kıldığını göstermektedir. Ev içi pratikler dini uygulamaların sıklıkla vurgulanması cami faaliyetlerinin eve kaydığına işaret etmektedir. Bu durumda, yaşlıların dini pratiklerini sürdürmelerinde kararlılıklarını korurken, mekânsal tercihlerin yeniden düzenlendiği gösterilmiştir.

“Camiden hiç gelmiyordum. Herkes oluyor camimiz yakın ya. Hastalık (covid 19) olduğundan beri gitmiyorum.” (İK1, 84, Erkek)

Dini mekânların kullanımında belirgin bir cinsiyet farkı vardır; cami kullanımı erkeklere özgü bir örüntü sergilemektedir. Türkiye bağlamında ibadet mekânlarının toplumsal cinsiyet rejimleriyle kurduğu ilişki, kadınların kamusal ibadet mekânlarına erişimini sınırlayan normlara işaret etmektedir (Göle, 1997; Kandiyoti, 1988).

Teknoloji aracılığıyla iletişim pratiklerinde mahalleler arasında dikkat çekici farklılaşmalar mevcuttur. Telefon iletişimine dayalı öncelik İlkadım'da Ayrancı'ya göre daha yüksektir. Bu, İlkadım'daki yaşlıların fiziksel hareketlilik kısıtları veya coğrafi uzaklıklar nedeniyle telefon iletişimini zorunlu bir alternatif olarak kullanırken, Ayrancı'daki yaşlıların telefonu yüz yüze görüşmeleri tamamlayıcı bir araç olarak tercih ettiğini göstermektedir. Sosyal etkileşim aracı olarak sosyal medya kullanımı ise Ayrancı'da İlkadım'a kıyasla daha yaygındır; bu da Ayrancı'daki yaşlıların dijital teknolojilere daha entegre olduğunu ve WhatsApp, Facebook gibi platformları aktif olarak kullandığını göstermektedir:

“Ve on beş yılın verdiği arkadaşlık, dostluk, kardeşlik çok şey paylaştığım için o insanlarla Facebook'ta, Twitter'da her gün günaydın. Onlar bana, ağabeyim nasılsın? İnşallah kötü bir şey yoktur ağabeyim. Saatin iyidir ağabeyim.” (AK2, 67, Erkek)

Finansal işlemlerin yürütülmesi amacıyla bankaya gitme, her iki mahallede de neredeyse eşit sıklıkta tekrarlanan düzenli bir rutin olarak devam etmektedir. Postane işlemlerinde ise Ayrancı'da İlkadım mahallesiine göre belirgin şekilde daha düşük kullanım görülmektedir. Bu fark, Ayrancı'daki yaşlıların dijital alternatifleri daha yoğun kullanmasından kaynaklanmaktadır. Ancak İlkadım'daki kullanım oranının yüksek olmasında sosyal etkileşim unsuru da etkilidir; bir katılımcının şu ifadeleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

“Bana dediler ki faturaları neden otomatik ödemeye verdin arkadaş, vakit geçmez dediler. Gidip her gün birini yatıracaksın orda bekleyeceksin, birilerini göreceksin konuşacaksın.” (İK23, 76, Erkek)

Her iki durumda da postane kullanımındaki genel azalma, dijital ödeme sistemlerinin ve internet bankacılığının yaşlı nüfus arasında da yayıldığını gösteren bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Genel olarak bulgular, Çankaya'daki yaşlı katılımcıların hareketliliğinin öncelikli olarak sağlık, ardından gündelik ve sosyal ihtiyaçlar etrafında şekillenen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

5.4. Hareketliliğin Sosyo-Mekânsal Sınırları: Mekân-Zaman Yolları

Yaşlı bireylerin hareketlilikleri, belirli zamansal ritimler ve sınırlılıklarla biçimlenmektedir. Araştırma bulguları, mevsimsel koşulların yaşlı yetişkinlerin hareketlilik örüntülerini belirleyen başlıca bağlamlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Meijering vd. (2024), yaşlı yetişkinlerin hareketlilik pratikleri ve

etkinlik mekânındaki farklılıkların, gün uzunluğu gibi mevsimsel faktörler ile yağmur ve güneş gibi hava koşullarının bileşimi üzerinden açıklanabildiğini; ayrıca karanlık, yağmur, rüzgâr ve sıcaklığın gündelik hareketlilikte en kritik etmenler olduğunu vurgulamaktadır. Kar ve buzlanma gibi zorlu kış koşullarında, “*düşme korkusu*” nedeniyle bazı yaşlıların dışarı çıkmaktan kaçındığı; bunun fiziksel aktivitede azalma ve sosyal izolasyon gibi sonuçları olduğunu vurgulanmaktadır (Finlay, 2018; Meijering vd., 2024). Bu durum bizim katılımcı anlatılarında da çık biçimde görülmektedir:

“Ya kışın şimdi korkuyoruz yürünmüyor buzlu havalarda[...] Çok karlı soğuk oldu muydu çıkmam yani mesela.” (İK6, 77, Kadın)

Mevsim koşullarının sosyal etkileşim üzerindeki etkisi mahalleler arasında da anlamlı farklar göstermektedir. Kış aylarında artan izolasyon teması, İlkadım’da Ayrancı’ya kıyasla daha yüksek bir frekansta ifade edilmiş; bu bulgu, mevsimsel çevresel faktörlerin İlkadım’daki yaşlılar için daha keskin bir sosyal izolasyon riski yarattığını göstermektedir. Nitekim katılımcılar, kış aylarında sokakların boşaldığını ve sosyal temasların belirgin biçimde azaldığını vurgulamaktadır: “*Tabii daha çok tenhalaşıyor. Daha çok tek başınıza kalıyorsunuz.*” (İK21, 80, Kadın)

Dış mekân kullanımının azalması, yürüyüş faaliyetlerinin kısıtlanması ve buzlanmanın yarattığı fiziksel tehdit, (özellikle İlkadım’da) yaşlıların ev içi faaliyetlere yönelmesine yol açmakta; bu durum dijital ve pasif aktivitelerin mevsimsel olarak arttığını göstermektedir. Bir katılımcının söyledikleri bu yönelimi açıkça ortaya koymaktadır:

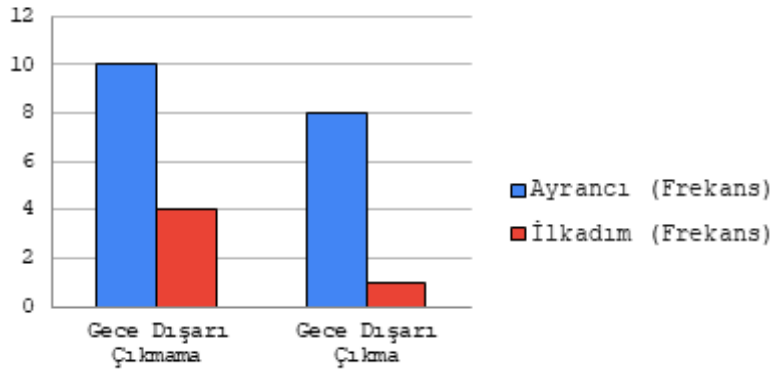
“Kışın eve kapanılıyor mecburen. Ondan sonra evde daha çok televizyon, sosyal medya, bilmem ne[...] İnternette daha çok vakit geçiriyoruz kışın.” (AK13, 66, Kadın)

Mahalleler arasında, kış aylarında artan izolasyon temasının İlkadım'da Ayrancı'ya göre daha yüksek bir frekansta ifade edilmesi dikkat çekicidir. Bu durum, çevresel faktörlerin İlkadım'daki yaşlılar için daha keskin bir sosyal izolasyon riski barındırdığına işaret etmektedir. Yaz aylarında ise gün ışığının uzamasıyla birlikte hareketliliğin zamanlaması ve rotası yeniden ayarlanmakta, dış mekân kullanımıyla paralel olarak sokak bazlı sosyal etkileşimler ve komşuluk ilişkileri her iki mahallede de canlanmaktadır:

“Vallahi yaz biraz daha rahat. Çünkü balkonlar, kapılar, camlar açık ya. Bir balkonu siliyorsun, oturuyorsun, bir kahvaltı yapıyorsun. Biri geliyor seninle biraz oturuyor. Karşı komşuyla oturuyor. Bazen şuralarda kadınlar çıkıyor, oturuyor. Onları görünce ben de iniyorum yanlarına. Sandalyemi alıyorum, iniyorum. Biraz laflıyorsun işte. Mutlu oluyorsun öyle. Kapı muhabbeti dediğim bir şey.” (İK12, 63, Kadın).

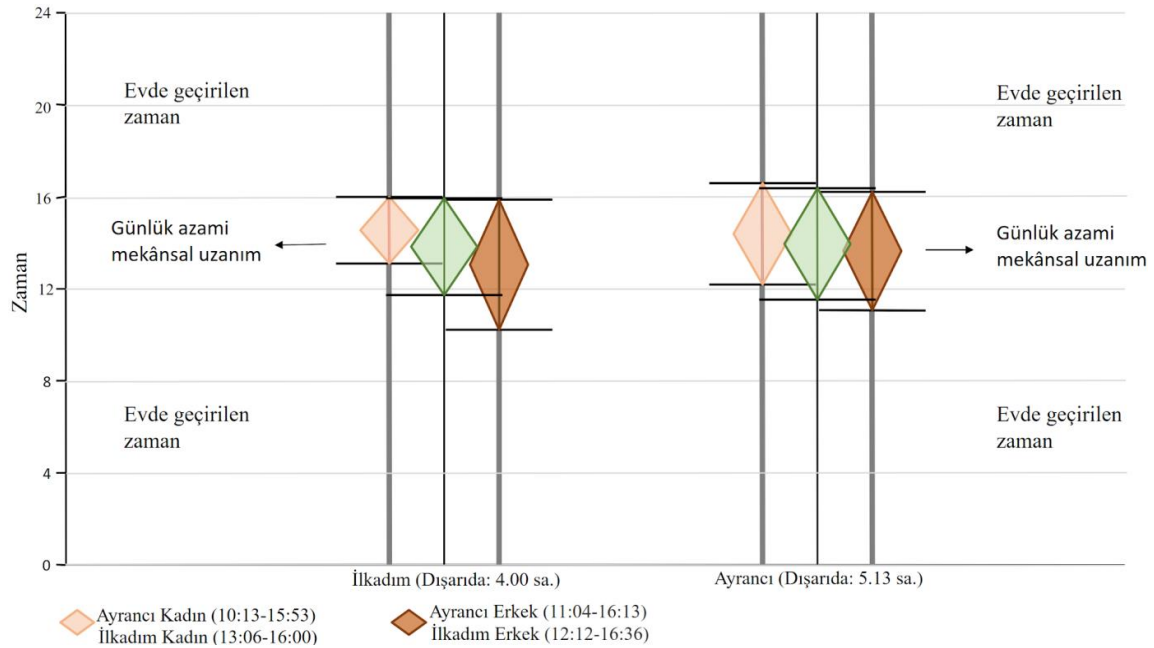
Sonuç olarak mevsimsellik, yaşlıların kentsel mekânla kurdukları ilişkiyi süre, rota ve sosyal temas açısından sürekli bir müzakere sürecine tabi tutmaktadır.

Bununla birlikte, gece saatlerinde dışarı çıkmama her iki mahallede de yaygın bir uygulama iken; buna karşın gece dışarı çıkma pratiği Ayrancı mahallesinde daha görünürdür (Şekil 12). Faaliyetler ağırlıklı olarak gündüz saatlerinde yoğunlaşmaktadır. Hille 'nin (1999) vurguladığı gecenin “risk yoğunlaştırıcı” etkisi, kamusal alanda güvenlik kaygılarını artırmaktadır. Bu eğilim kadınlar arasında daha güçlüdür; kadın katılımcıların gece dışarı çıkmaktan kaçınma oranları erkeklere kıyasla daha yüksektir. Zaman coğrafyası literatürü, kadınların mekânsal-zamansal yollarının gündelik bakım ve güvenlik stratejileri nedeniyle daha sıkışık hale geldiğini göstermektedir (Kwan, 1999; Neutens, 2015).

Şekil 12: Mahallelere göre gece dışarı çıkma/çıkma sıklığı.

Her iki mahallede, yaşlı yetişkinlerin gündelik yaşamlarının ağırlıklı olarak ev-merkezli bir örüntü sergilediği gözlenmektedir. Açık alan aktiviteleri genellikle gün ışığının ve sosyal hayatın en canlı olduğu öğleden sonra saatlerinde en yüksek düzeye ulaşırken, günün geri kalan bölümü büyük ölçüde ev içi pratiklere ayrılmaktadır (Şekil 13). Yaşam gidişinin son evresindekiler günün yaklaşık dörtte üçünü ev içinde geçirirken, en yaşlı grubu ile engelli veya kronik hastalığı olan yaşlılarda bu süre günün tamamına kadar uzayabilmektedir.

Şekil 13: Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde yaşlı katılımcıların aktivite prizmaları

Şekil 13'te görüldüğü üzere, yaşlıların sosyo-kültürel ve ekonomik sermayelerine, cinsiyet, yaş ve fiziksel kapasite gibi bireysel özelliklerine göre bazı farklılaşmalar olsa da genel olarak sabah ve akşam/gece saatleri ev içi aktiviteler için harcanmaktadır. Ev dışı hareketler ise öğleden sonra saatlerinde yoğunlaşmakta, bu durum yaşlıların mekân-zaman prizmalarını ev-mahalle istasyonları arasına sıkıştırmaktadır. Mahalle dışı hareketlilik, yakın çevrede bulunmayan hizmet, olanak veya ilişkiler için nadiren gerçekleşmektedir.

Katılımcıların anlatılarında, aktif çalışma yaşamından emekliliğe geçişle birlikte evin geçici bir barınma noktası olmaktan, gündelik ritmin yeniden üretildiği birincil yaşam merkezine dönüşümü güçlü bir şekilde öne çıkmaktadır. Bu dönüşüm, Giddens'ın (1992) “*ontolojik güvenlik*” kavramı bağlamında, evin rutinlerin yinelenildiği, öngörülebilirliğin tesis edildiği ve varoluşsal kaygıların yatıştırıldığı temel istikrar noktası olarak yeniden anlamlandırılmasına karşılık gelmektedir. Aynı zamanda bu süreç, “*yerinde yaşlanma*” literatüründe vurgulanan, yaşlı bireyin özerkliğini, sosyal bağlarını ve kimlik devamlılığını kendi evinde ve çevresinde kalarak sürdürme eğilimiyle de yakından ilgilidir (Golant, 2015; Rowles, 1978). Nitekim, katılımcıların çoğu, aktif çalışma hayatları veya sosyal çevreleri nedeniyle “*geçmişte evi yatmak için kullanma*” pratiğinden, artık günün büyük bir bölümünü evde geçirdikleri bir yaşama geçiş yaptıklarını belirtmektedir:

“Eskiden evi otel gibi kullanırdık yatmadan yatmaya. Şimdi her işimizi gördüğümüz için, evin temizliğidir, yemeğidir, alışverişidir. Dolayısıyla tamamen değişmiş vaziyette. Otelden çıktık da otel sahibi gibi olduk. Sürekli işimiz bu da, başında bekliyor gibiyiz.” (AK7, 70, Kadın)

Bu metafor, yalnızca evde geçirilen sürenin nicel artışını değil, aynı zamanda evin sembolik ve duygusal anlamının köklü bir biçimde yeniden kurulmasını ifade etmektedir. Hägerstrand'ın (1970) ifadesiyle ev, günün belirli saatlerinde uğranılan bir

“istasyon” olmaktan çıkarak gündelik yaşamın üretildiği birincil çapa noktasına dönüşmektedir. Bu dönüşüm; yaşlanmaya bağlı mekânsal hareketlilik kapasitesindeki azalma, emeklilik sonrası gelir düşüşü ve sağlık/iyilik hâlini olumsuz etkileyebilecek riskleri azaltma yönelimleriyle birlikte, çalışma yaşamından çıkışın sağladığı zamansal özerkliğin artması üzerinden okunabilir.

Ev bağlılığı, katılımcıların anlatılarında güçlü bir yer duygusuna ve Tuan'ın (1977) “*topophilia*” kavramıyla ifade ettiği yere yönelik derin duygusal bağa karşılık gelmektedir:

“Yani evime bağlıyım. Ne bileyim, böyle evi çok ararım falan. Evime dönmek isterim, nerede kalırsam kalayım sonuçta.” (AK13, 66, Kadın)

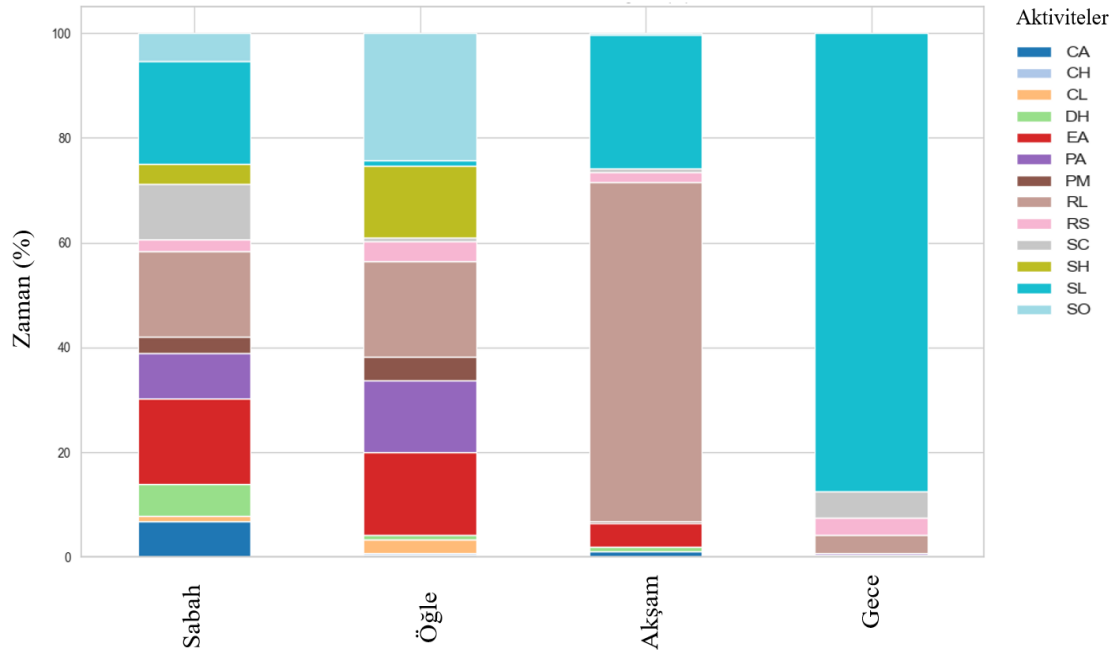
Bu bağlılık çoğu kez evin bulunduğu mahalleyi ve orada yaşayan tanıdıkları da kapsayan ilişkisel bir ağa genişlemektedir. Bir katılımcının ifadesi, bu mekânsal düzenlemenin dışarıyla bağ kurma stratejisi olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır:

“Bizim Hacı şimdi bizim burayı satalım da diyor, gidelim buradan. Ama bu ben ayrılamıyorum. Ben şu camda duruyorum. Bak perdeyi örtmüyoruz siliyorum. Her yerde bulamam ki böyle evi; arkadaşım geçer, el sallarım, o bana el sallar şuradan. Onların el sallaması beni mutlu eder.” (İK6, 77, Kadın)

Kaldı ki çoğu katılımcının evinin salon düzenini sokağa bakacak şekilde tasarlaması, evin fiziksel sınırları içinde bile kamusal alanla görsel ve duygusal temasın sürdürülme çabasını yansıtmaktadır.

Yaşlı yetişkinler açısından günün en canlı ve aktivite çeşitliliği olan zamanları, sabah ve öğleden sonradır. Bu zaman dilimlerinde neredeyse her türlü aktivite gerçekleştirilirken çoğu katılımcı için sabah saatleri ev istasyonunda, öğleden sonraları ev dışı mekânlarda geçirilmektedir. Akşam ve gece saatleri ev içinde eğlence ve hoş

zaman geçirme aktivitelere (dizi/film izleme, oyun oynama, bulmaca çözme, kitap okuma, hobi, kültür/sanat vb.), dinlenmeye ve uykuya harcanmaktadır (ekil 14).

Şekil 14: Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde katılımcı aktivitelerinin gün içerisindeki genel dağılımı.

Kısaltmalar: **CA:** İletişim kurma ve bilgi edinme (mobil telefon, bilgisayar, TV, gazete), **CH:** Ev eşyalarının bakımı ve başkalarına yardım etme, **CL:** Toplumsal yaşam (dernek faaliyetleri, hayır kurumu faaliyetleri, törenlere katılma, politik etkinliklere katılım vb.), **DH:** Ev işleri yapma (çamaşır yıkama ve ütü yapma, bulaşık yıkama ve yerleştirme, ev temizliği, evin toplanması ve düzenlenmesi, çöp atma vb. işler.), **EA:** Yemek yeme (Kahvaltı, öğle yemeği, akşam yemeği), **PA:** Fiziksel aktiviteler (spor, yürüyüş, egzersiz, kısa gezinti), **PM:** Yemek hazırlama, **RL:** Rekreasyon ve boş zaman etkinlikleri (dizi/film izleme, oyun oynama, bulmaca çözme, kitap okuma, hobi, kültür/sanat), **RS:** Dinî yaşam ve maneviyat (namaz kılma, ilahi kitap okuma, dini sohbet, diğer dini ritüeller), **SC:** Öz bakım (el yüz yıkama/diş fırçalama, traş/epilasyon/tırnak kesme/makyaj, banyo/duş, tuvalete gitme, giyinme), **SH:** Alışveriş (market, eczane, fırın), **SL:** Uyuma, **SO:** Sosyalleşme (insanlarla buluşma/konuşma, komşu ziyareti, aile, akraba, arkadaş toplantısı).

Ev içinde gündelik hayat, kişiden kişiye değişecek şekilde sabah 06.00–10.00 saatleri arasında uykudan uyanma ile başlamaktadır. Yataktan kalkış sonrası kadın ve erkek yaşlı yetişkinler için kişisel bakım ve kahvaltı gibi ortak ev içi aktiviteler olsa da ilerleyen saatlerde pratiklerde bazı değişiklikler olmaktadır. Zira kahvaltı sonrasında her iki mahallede fakat özellikle de orta alt gelir gruplarının ikamet ettiği İlkadım mahallesindeki yaşlı kadınlar evin toplanması, düzenlenmesi ve temizlenmesi, bulaşık

ve çamaşır yıkama, bir sonraki n için yemek hazırlama gibi ev işleriyle ilgilenirken; yaşlı erkekler, iletişim ve bilgi edinme ve rekreasyon ve boş zaman aktivitelerini tercih etmektedir (şekil 14).

Katılımcı anlatılarında en belirgin zamansal dm noktalarından birini kahvaltı ritüeli oluşturmaktadır. Her iki mahallede ve her iki cinsiyet grubunda yoğun biçimde tekrarlanan bu tema, kahvaltının yalnızca bir n olmanın ötesinde, güne başlarken düzen ve istikrar sağlayan, gündelik hayatı “başlatan” bir ritüel olduğuna işaret etmektedir:

“Kahvaltıyı yapmadan ben dışarıya ıkamam. En büyük şeyim odur benim”
(AK3, 75, Kadın).

Kahvaltı, böylece gündelik zamanın örgütlenmesinde bir eşik işlevi görmekte; sonrasında ev içi veya ev dışı pratiklerin hangi sırayla ve hangi mekânlarda gerçekleştirileceğini belirleyen bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

Akşam ve gece saatleri, her iki mahallede her iki cins için de genellikle yine evde olma zamanıdır ve rekreasyon ve boş zaman (ağırlıklı olarak TV izleme) en sık yapılan aktiviteleri içermektedir. Nihayet yaşlı yetişkinler istikrarlı bir biçimde sıklıkla 22.00 ile 00.00 saatleri arasında uykuya yatmaktadır ve bu aktivite günde ortalama 8-10 saat arasında değişmektedir. Evde yoğun zaman geçirme pratiğinin ardında yatan nedenler, çok çeşitli kısıtlamalarla ilişkilidir (Bu kısıtların ayrıntıları için bkz. Bölüm 6).

Ev-merkezli gündelik yaşam, ev istasyonu etrafında dönen ve ev dışına açılan dar koridorlarla çerçevelenen bir zaman-mekân örüntüsü olarak belirlemektedir. Ev içinde geçirilen zamanın büyük lde pasif faaliyetlerle (televizyon izleme, kitap okuma, bulmaca çözme, el işi yapma gibi hareketsiz, oturarak gerçekleştirilen pratiklerle) yapılandırılması, fiziksel hareketsizliği pekiştirmekte ve gündelik prizmayı ev içinde yoğunlaştırmaktadır. Bu da, onları sosyalleşmeye ve hayata katılmaya teşvik etmesi

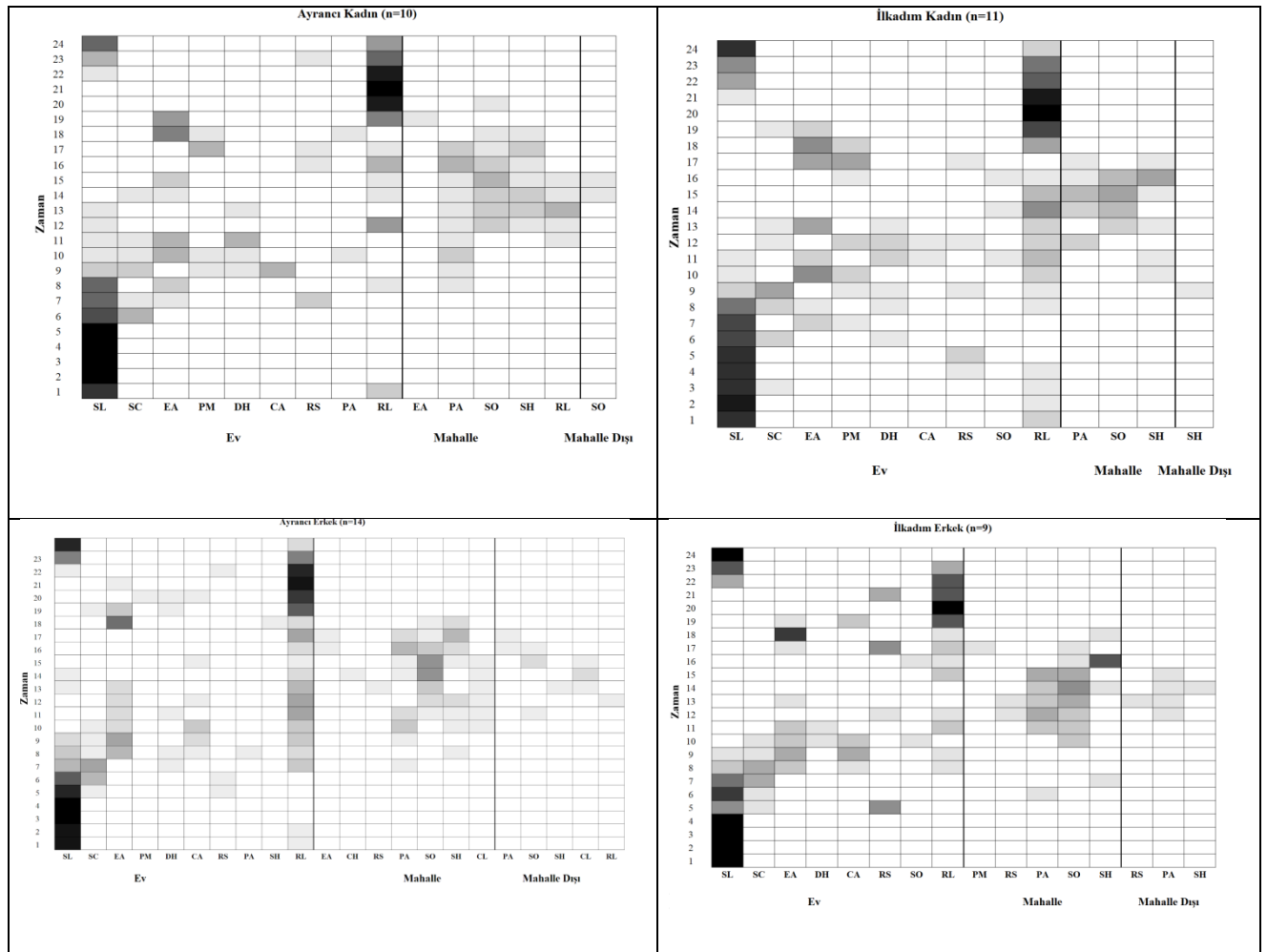
beklenen kentsel politikaların pratikte karşılık bulamadığını ortaya koymaktadır. Bu durumu, toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı eşitsiz sorumluluk dağılımı etkilemektedir. Özellikle kadınlar, ev işleri ve bakım sorumluluklarının ağırlığı nedeniyle erkeklere kıyasla daha yoğun bir şekilde ev içi mekâna kısıtlanmaktadır. Dolayısıyla, yaşlıları evden çıkararak hayata katmayı hedefleyen bir yaklaşımın başarılı olması, ev içinde yaşanan ve başta kadınlar olmak üzere yaşlıları eve bağlayan sorunların (fiziksel zorlanmalar, ekonomik yetersizlikler ve toplumsal cinsiyet rolleri vb) da çözülmesine bağlıdır.

Ev içi örüntülerdeki bu farklılaşma, ev dışı hareketlilik paternlerine de yansımaktadır. Her iki mahallede de yaşlıların ev dışı istasyonlarda bulunma düzeyi özellikle öğleden sonra 12.00–18.00 saatleri arasında artmaktadır. Her iki mahallede de erkekler kadınlara kıyasla daha uzun süre ev dışında kalmakta ve daha çeşitli aktivitelere katılmaktadır. Yaşlı erkeklerin gündelik ritmi, yapılandırılmış, disiplinli ve dış dünya ile daha fazla etkileşim içeren bir yaşam tarzını yansıtmaktadır. Onlar hem oturdukları mahallede hem de mahalle dışında aktivitelere katılmaktadır: Fiziksel aktiviteler, topluluk yaşamı, sosyalleşme ve alışveriş. Bu bulgu, yalnızca zamanın toplam miktarına değil, zamanın gün içine yerleştirilme biçimine de işaret eder (Neutens, 2015; Kwan, 1999). Uzun süre dışarıda kalma pratiği; çoklu görevlerin tek bir çıkışta sıralanması, mekânsal yakınlıklardan faydalanılması ve günün aydınlık saatlerinin tercih edilmesiyle (seyahat zinciri ile) mümkün olmaktadır (Criado-Perez, 2019: 30).

“Yürüyüş için çıkıyoruz. Alışveriş yapmaya çıkıyoruz. Oralardan baka baka, neyim eksikse alıyoruz, geliyoruz[...] İki saat, bir buçuk saat. Toptancının oradan şeye gidiyor Çağdaş'a geçiyorum karşıya Merkez Cami'ne gidiyorum. İşlerimizi hallediyoruz.” (İK1, 84, Erkek)

Ayrancıdakilerin aktivite çeşitliliği daha fazla olmakla birlikte her iki mahalledeki yaşlı kadınların da ev dışında belli bir düzeyde aktif oldukları ve sıklıkla evin yakın çevresindeki fiziksel aktivite, sosyalleşme, alışveriş ve rekreasyon mekânlarını kullandıkları belirlenmektedir (Şekil 15). Her iki mahallenin kadınları da mahalle dışına çok seyrek şekilde sosyalleşme ve alışveriş amaçlı çıkmaktadır.

“Kısa mesafelere gidiyorum; parkın içinde bir 40 dakikalık yürüyüş yapıyorum, onun daha uzağa gidemem zaten. Kuğulu Park’a gidip oturuyorum, bir dondurma yiyorum[...] Yani hep bu civardaki, hemen hemen bütün parkları kullanıyorum.” (P.1, 70, Female, Ayrancı)

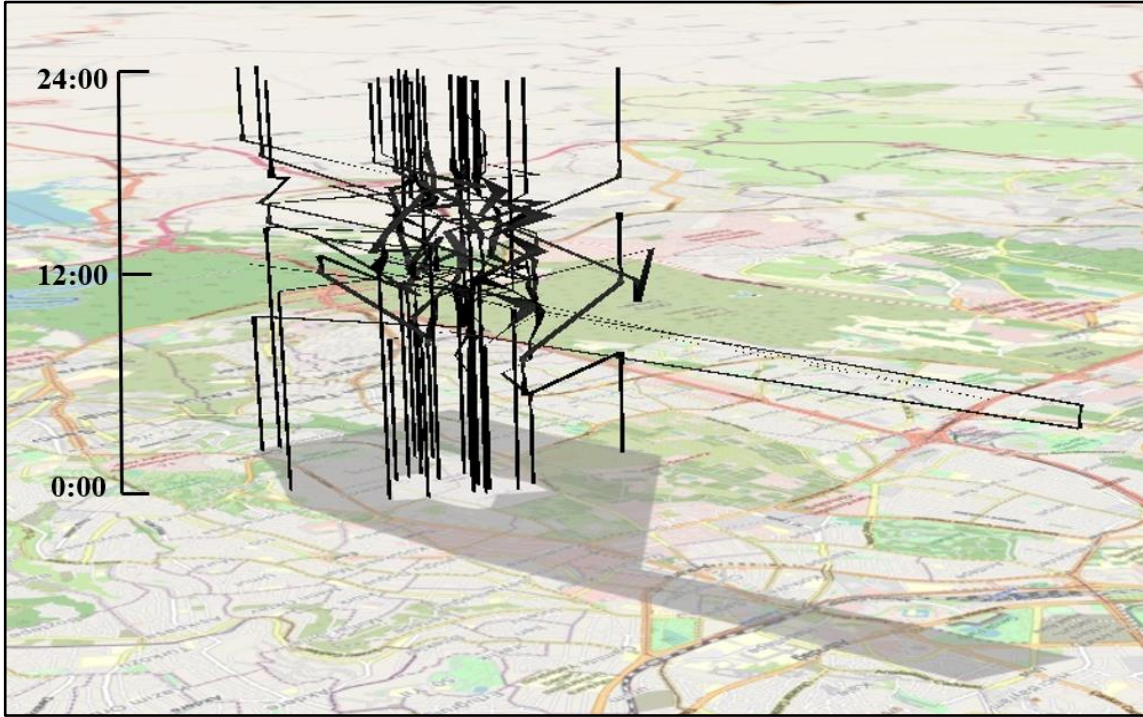
Şekil 15: Günlük aktivite örüntülerinin mekânsal-zamansal yapısı: Mahalle ve cinsiyet kesişiminde ev içi, mahalle içi ve mahalle dışı aktivitelerin saatlik dağılımı

Kısaltmalar: CL: Toplumsal yaşam, RL: Rekreasyon ve boş zaman etkinlikleri, SO: Sosyalleşme, PA: Fiziksel aktiviteler, RS: Dinî yaşam ve maneviyat, SH: Alışveriş, CA: İletişim kurma ve bilgi edinme, CH: Ev eşyalarının bakımı ve başkalarına yardım etme, DH: Ev işleri yapma, PM: Yemek hazırlama, EA: Yemek yeme, SC: Öz bakım, SL: Uyuma

Yaşlı yetişkinlerin ev dışı gündelik pratikleri, mekânın ve zamanın birbirinden ayrılamadığı bir eşzamanlılık içinde örgütlenmektedir. Dolayısıyla hareketlilik, yalnızca “hangi saatte” gerçekleştiği ile değil, aynı saatte “hangi mekânlara, hangi güzergâhlarla ve hangi aktivitelere” bağlandığıyla anlam kazanmaktadır. Bu mekân–zaman yollarını daraltan ve genişleten mekanizmaların analizi, kısıt ve olanakların bireyler arasında nasıl farklılaştığını göstermekte; böylece sosyo-mekânsal eşitsizliklerin yaşlılık deneyimini farklılaştırma biçimlerini açığa çıkarmaktadır.

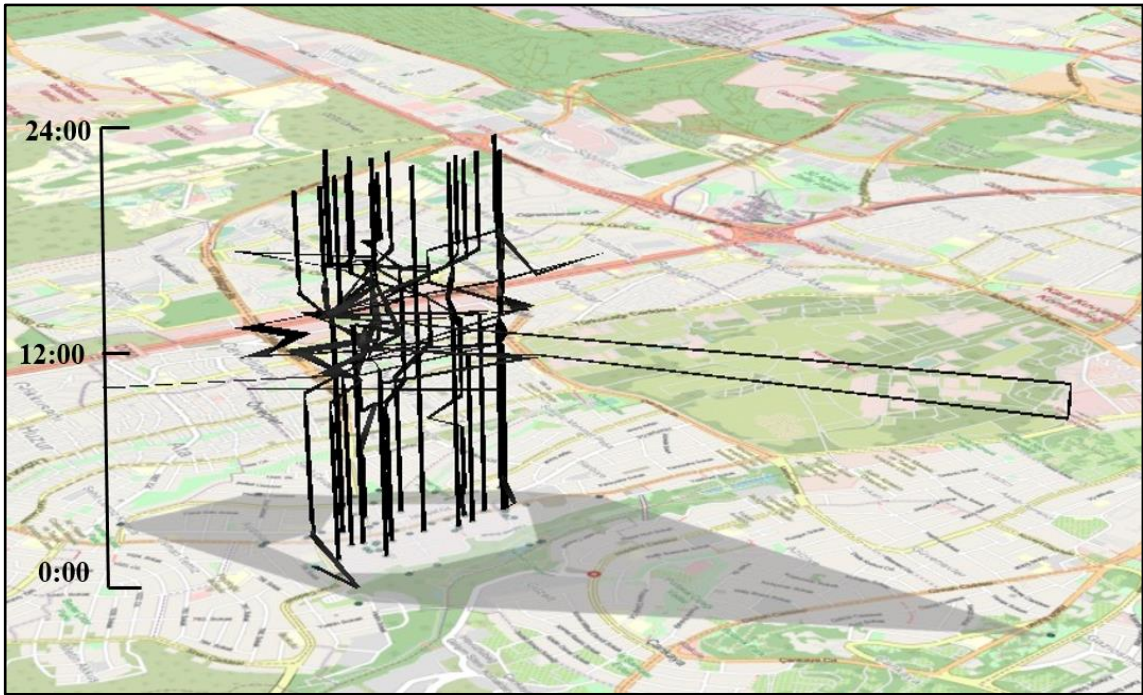
Ev dışı hareketliliğin mekânsal boyutu yaşlının gündelik pratikleri için yürüme mesafesi olarak evden ne kadar uzağa gittiği ölçülerek ortaya konulabilir. Buna göre 3000 m.'nin üzerine çıkan az sayıda örnek olsa da katılımcıların büyük çoğunluğunun Ayrancı Mahallesi'nde evden 100 ile 750 metre; İlkadım Mahallesi'nde ise 40 ile 600 metre arasında değişen bir yarıçapta, oldukça dar bir yol alanına(path area) sahip oldukları belirlenmektedir. Bu hesaplama, yaşlıların gündelik hareketliliklerinin dar bir alana sıkıştığını ve genellikle yerel ölçekte (mahallede) yoğunlaştığını göstermektedir. Buna göre çalışmaya katılan yaşlı yetişkinlerin *potansiyel yol alanı* Ayrancı mahallesi'nde 121 (dar yol alanı) - 831 (geniş yol alanı) hektar, İlkadım'da ise 46 (dar yol alanı) - 219 (geniş yol alanı) hektar olarak hesaplanmaktadır. Ancak her iki mahallede de hareketlilik alanı, yaşlı yetişkinlerin bireysel fiziksel kapasite, cinsiyet ve çeşitli sermaye özelliklerinin kesişimi bağlamında şekillenmektedir. Kadınlar erkeklerden, en yaşlı-yaşlılar (85+), genç yaşlılardan (65-74), sosyo-ekonomik sermayesi düşük olanlar yüksek olanlardan daha sınırlı bir alanda gündelik pratiklerini gerçekleştirmektedir. Katılımcıların açık alan gündelik aktiviteleri genellikle ikamet ettikleri evin yakın çevresinde ve mahallenin sınırları içinde, büyük ölçüde 10-20 dakikalık yürüme mesafesinde gerçekleşmektedir.

Şekil 16’da Ayrancı’daki yaşlı katılımcıların mekan-zaman yollarının, görece kompakt ve mahalle ölçeğinde yoğunlaşmış bir yapıda olduğu gözlenmektedir. Şekil 16’nın merkezi kısmında yoğunlaşan dikey çizgiler, katılımcıların ev istasyonunda sabah ve akşam/gece saatlerinde geçirdikleri uzun süreli durağan zamanı temsil etmektedir. Bu merkezi noktadan çevreye doğru yayılan kısa eğik çizgiler, özellikle öğleden sonraları mahalle içi gündelik faaliyetlere yönelik hareketliliği göstermektedir. Eğik çizgilerin mahalle sınırları içinde sık ve kısa menzilli olması, yaşlıların gündelik pratiklerini mikro-erişim düzeyinde deneyimlediğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte, az da olsa katılımcıların mekan-zaman yollarının ortaya çıkardığı genel eğilimin dışına çıkan ve mahalle sınırlarının ötesine geçen yollar da mevcuttur. Bunlar ortalama 60 dakikalık yürüme mesafesinde ve sıklıkla fiziksel aktivite, yeşil alanlara erişim, alışveriş için kullanılmaktadır.

Şekil 16: Ayrancı mahallesinde katılımcıların mekân-zaman yolları ve potansiyel yol alanı

İlkadım Mahallesiindeki mekan-zaman yollarını ve potansiyel yol alanını gösteren şekil 17, katılımcıların önemli bir kısmının gündelik hareketliliklerinin neredeyse tamamen ev istasyonuna çok yakın çevreyle sınırlı kaldığına işaret etmektedir. Kısa ve sınırlı sayıdaki eğik çizgi (açık alandaki istasyonlar arası yol), bu bireylerin mahalle içi erişimlerinin dahi sınırlı olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, aynı şekilde az sayıdaki fiziksel kapasitesi yeterli katılımcı daha uzun ve mahalle sınırlarını aşan yola sahiptir.

Şekil 17: İlkadım mahallesinde katılımcıların mekân-zaman yolları ve potansiyel yol alanı

Her iki mahallenin de sınırlarını aşan uzak mesafeli diğer hareketler, daha seyrek (ihtiyaca göre ayda birkaç kere) ve özel araçlar ya da toplu taşıma araçlarıyla gerçekleştirilmektedir. Görece daha uzak istasyonlara yapılan kent içi seyahatler; sosyalleşme toplantılarına, kültürel-sanatsal etkinliklere katılım, *downtown*da alışveriş yapma ve ikinci/üçüncü basamak sağlık kuruluşlarına erişim gibi spesifik amaçlara yöneliktir.

5.5. “Hayatımı Kolaylaştırmaya Çalışıyorum”: Taktikler-Stratejiler ve Engeller

Yaşlıların ev içi ve ev dışı pratiklerinde karşılaştıkları engeller ve bu engeller karşısında geliştirdikleri stratejiler, De Certeau'nun (1984) “taktikler” kavramı üzerinden ele alınabilecek zengin bir analitik alan sunmaktadır. De Certeau'ya göre taktikler, bireylerin kendilerine ait olmayan bir alanda, yani yapısal kısıtlarla örülü bir gündelik yaşam düzeninde durumsal, yaratıcı ve fırsatçı çözümler üretme pratikleridir. Bu çalışmanın bulguları, yaşlıların hem ev içi sorumluluklar hem de ev dışı hareketlilik pratiklerinde çeşitli düzeylerde taktiksel davranışlar geliştirdiğini; ancak bu taktiklerin cinsiyet, mekân ve sosyoekonomik konum eksenlerinde belirgin biçimde farklılaştığını göstermektedir.

Yaşlılık döneminde evin gündelik yaşamın merkezi haline gelmesi, ev içi sorumlulukların ağırlığını ve bu sorumlulukların toplumsal cinsiyet ekseninde nasıl dağıldığını da görünür kılmaktadır. Analizler, ev içi sorumlulukların üç temel pratik etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır: *Temizlik, yemek hazırlama ve kişisel bakım rutinleri*. Bu pratikler, gündelik yaşamın yeniden üretiminin temel bileşenlerini oluşturmakta, ev içi zamanın kullanımının da bu çerçevede şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ancak pratikler belirgin bir cinsiyet farklılaşması göstermektedir. Nitekim erkek katılımcıların *ev işlerinde eşlerine destek* olduklarını sıklıkla vurgulamaları bakım ve geçim yükünün hane içinde paylaşılan ama kadınlar üzerinden sürdüren bir eylem olduğunu göstermektedir.

Ev içi emeğin cinsiyetlendirilmiş doğası, katılımcı anlatılarında açık biçimde kendini göstermektedir. Bir katılımcı, eşinin ev işlerine ilişkin tutumunu “*Hiçbir şey yapmam. Yani ben Allah razı olsun eşim yapar her şeyi. Eşime yardımcı olmam*” (İK13, 74, Erkek) biçiminde ifade etmektedir. Bu ifade, ev içi emeğin erkek tarafından yalnızca bir “yardım” kategorisine yerleştirilmesini değil, aynı zamanda bu emeğin kadının doğal

sorumluluğu olarak normalleştirilmesini de yansıtmaktadır. Buna karşılık kadın katılımcılar, ev içi sorumlulukların tamamını üstlendiklerini ve bu durumun fiziksel zorluklarla iç içe geçtiğini vurgulamaktadır. Bir katılımcının anlatısı, bu yükün gündelik bir pratik olmanın ötesine geçerek kimliği tanımlayan bir yaşam biçimine dönüştüğünü ortaya koymaktadır:

“Çamaşırlarımı asarım. Hatta bana bugün yine laf vurdular. Dediler ki temizlikçi kız dedi kadının biri. Dedi ‘sen hiç oturmaz mısın? Hep mi iş? çamaşır yıkıyorsun’ dedi. Ben dedim ‘adam oturarak görüp almamış ki beni, iş yaparken görerek almış ne yapayım’ dedim.” (İK19, 71, Kadın)

Bu anlatı, ev içi emeğin nasıl kadın kimliğinin bir parçası haline geldiğini ve yaşlılıkta bile esnemediğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim, toplumsal cinsiyet rejimleri yaşam gidişinin ilerleyen evrelerinde de sürekliliğini korumakta; yaşlılık, bu rejimleri dönüştürmekten çok yeniden üretmektedir (Calasanti ve Slevin, 2001). Ev içi sorumlulukların kadınlar üzerindeki yoğunluğu, onların ev dışı hareketlilik fırsatlarını da doğrudan sınırlamaktadır. Zira ev işleri için harcanan zaman, Hägerstrand'ın (1970) kavramlaştırmasıyla bir “*bağlaşım kısıtı*” yaratarak kadınların mekân-zaman bütçelerini daraltmaktadır. Kadınların ev işlerinde fiziksel zorlanma anlatıları; “*Dizlerimden dolayı temizlik, eğilemiyorum. Dizimi kırıp yere şey yapamıyorum*”(AK13, 66, Kadın), bu kısıtların bedensel yönünü de ortaya koymaktadır. Ekonomik kısıtlar nedeniyle profesyonel temizlik hizmeti alamamak, özellikle İlkadım'da bu zorlanmayı daha da derinleştirmekte ve kadınları bedensel sınırlarına rağmen ev içi emeği sürdürmeye mecbur bırakmaktadır.

Bu zorluklar karşısında yaşlılar, De Certeau'nun (1984) gündelik taktikler kavramıyla örtüşen çeşitli uyum stratejileri geliştirmektedir. İşi parçalara ayırıp tempoyu düşürerek sürdürme, yemeği tabureye oturarak yapma, ağır eşyaları küçük partiler halinde taşıma gibi mikro-düzenlemeler, yapısal kısıtlar içinde üretilen yaratıcı

özüm pratiklerini yansıtmaktadır. Bir katılımcının bu taktikleri somut biçimde örnelemektedir: katılımcının;

“Hayatımı kolaylaştıracak aletleri takip ediyorum[...] Onun dışında, koyuyorum arabanın bagajına ine çıka, ine çıka getiriyorum.” (İK9, 75, Kadın)

Bu sözler, yaşlı bir kadının kendi bedensel kapasitesini tanıyarak gündelik pratiklerini yeniden düzenlediğini ve teknolojik araçları bu düzene dâhil ettiğini göstermektedir.

Ev dışı pratiklerde karşılaşılan engeller ve geliştirilen stratejiler ise, çoğu zaman hem taktik hem de engel niteliğini eşzamanlı olarak taşımaktadır. Bu belirsizlik, yaşlıların gündelik yaşam deneyimlerinde bir çözüm aynı anda hem bağımsızlığın korunmasının hem de yapısal dışlanmanın göstergesi olabilmektedir. Ev dışı pratiklerde en yaygın görülen örüntü, kurumsal veya profesyonel destek almadan kendi işlerini yürütme eğilimidir. Bu eğilim özellikle İlkadım'da daha görünür olmakla birlikte, her iki mahallede de sıklıkla dile getirilmektedir. Bulgular, yaşlıların ev dışı işlerini çoğunlukla kendi başlarına yürütmeyi tercih ettiklerini ya da destek kanallarına fiilen erişemediklerini ortaya koymaktadır. Bu eğilimin iki temel dayanağı öne çıkmaktadır. Birincisi, öz-yeterlik ve bağımsız hareket etme isteğidir; günlük işleri “*tek başına tamamlama*” arzusu, yaşlılıkta kimliğin ve benlik algısının korunmasıyla doğrudan ilişkilidir. İkincisi ise kurumsal ve kişilerarası destek kanallarına ilişkin bilgi, erişim ve uygunluk sorunlarıdır. Bu çerçevede “*işleri kendi yapmak*” hem bilinçli bir tercih hem de yapısal koşulların dayattığı bir zorunluluk haline gelmektedir:

“Ben yaşıma kabul etmediğim için yani 83 yaşında olduğumun farkında olmadığım için kimseden bir yardım beklemiyorum.” (AK2, 85, Kadın)

Bu ifade, bağımsızlığın korunmasının yaşlılar için kimlik algısıyla doğrudan ilişkili bir değer olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşını “kabul etmeme” söylemi, yaşlılığın toplumsal olarak atfedilen bağımlılık imgesine karşı geliştirilen bir direniş taktiği olarak okunabilir. Ancak bu bağımsızlık söyleminin arkasında yatan yapısal koşullar göz ardı edilmemelidir. Destek almama eğilimi, kimi durumlarda erişim imkânsızlığının sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Bir katılımcının ifadesi bu yapısal boyutu açığa çıkarmaktadır:

“Eskiden başkalarından destek alıyorduk. Artık şey emeklisiniz ya[...] Günde şey bin liradan aşağıya giren yok. Daha da pahalıdır. Biz kendimiz yapıyoruz şimdi.”

Burada “kendi yapma” pratiği, bir tercihten çok ekonomik kısıtların dayattığı bir zorunluluğa dönüşmektedir. “Hep kendimiz yapıyoruz. Dediğim gibi kimse destek olmuyor” (İK18, 79, Kadın) ifadesi de benzer biçimde, bağımsızlık söyleminin altında yatan yalnızlık ve destek yoksunluğunu gözler önüne sermektedir.

Dijital çözümler, her iki mahallede de gündelik yaşamı kolaylaştıran önemli araçlar olarak belirmektedir. Dış destek kullanmadan iş görme pratikleri, büyük ölçüde dijital araçlar üzerinden telafi edilmekte ve bu durum, yaşlıların teknolojik yetkinliklerinin gündelik taktiklere etkisini ortaya koymaktadır. Ayrancı'da bu strateji, planlama ve mikro-çözümlerle birleşerek daha istikrarlı bir yük azaltma işlevi görürken; İlkadım'da dijitalleşme daha çok otomatik ödemeler ve zorunlu işlemlerin kolaylaştırılması üzerinden öne çıkmaktadır:

“Ondan sonra faturalarımızı otomatik ödemeye vermişiz, onlar kendiliğinden ödüyor. Yani onunla bununla uğraşmaktansa fatura yattı mı yatmadı mı banka hallediyor hepsini.” (İK16, 72, Erkek)

Başka bir katılımcı ise dijital araçların kullanım kapsamını daha geniş bir çerçevede tanımlamaktadır:

“Bilgisayarı aktif kullanıyorum. Banka işlerimi, devlette işlerimi, her şeyimi onunla yapıyorum. Yani bilgisayar üzerinden yapıyorum. Trafik cezalarımı, arada bir bakıyorum trafik cezası gelmiş mi diye. Oradan bakıyorum, yatırmadığım, atladığım vergi var mı?” (İK9, 75, Kadın).

Bu anlatı, dijital okuryazarlığın bürokratik ve finansal işlemlerin yönetiminde önemli bir kaynak haline geldiğini göstermektedir. Bununla birlikte, dijital araçlara yönelik tutumlar homojen değildir. Bir katılımcının bankacılık işlemlerine ilişkin anlatısı, dijitalleşmeye karşı geliştirilen alternatif taktiklerin ve güven meselelerinin boyutlarını ortaya koymaktadır:

“Ben illa bankaya gideceğim paramı yatırıp dekontumu alacağım. Emin olacağım. İşte biz eskiler böyle düşünüyoruz. Hayır bana bir kere Garanti Bankası kız dedi ki, 5 şey gidin dedi bankomatikten yatırın. Yatırmıyorum dedim. Ama hanımefendi işte burada vakit şey bizim işlerimizi aksatıyor. Ne münasebet dedim. Benim hadi okumam yazmam yok dedim. Ne yapacağım? Alacaksın dedim. Ben dekontumu istiyorum. Haksız mıyım? Yok öyle bir şey[...] Hayır ben kabul etmiyorum. Çünkü ya birisi oradan parayı yatırırken paramı çalsa? Yok öyle yağma. Ben bir de dekont biriktiriyorum, onları 3 yıl 4 yıl saklarım ben. Sonra atarım.” (AK11, 71, Kadın)

Bu anlatıda, dekont biriktirme ve işlemleri yüz yüze yapma ısrarı, bankacılık sisteminin dayattığı dijitalleşmeye karşı geliştirilen gündelik bir taktiktir. Bu yolla kişi, kendi güvenlik anlayışını sürdürmekte ve kontrolü maddi kanıtlar üzerinden korumaya çalışmaktadır.

İlkadım'da fiziksel ve çevresel eşikler, ev dışı pratikleri doğrudan biçimlendiren temel engeller olarak belirlemektedir. Merdiven ve yokuş yürümede zorlanma ile ağır taşımada güçlük, günlük hareketliliği sınırlayan birincil kısıtlar arasındadır. Bir katılımcının anlatısı, fiziksel engellerin gündelik rota tercihlerini nasıl yeniden biçimlendirdiğini göstermektedir:

“Merdiven çıkmak, yokuş çıkmak, mesela yol zorluyor beni[...] Şuradan mesela yokuş çıkmam gerekiyor. Zor. Çıkıp buradan dolanıyorum daha düz diye 29 Mayıs Hastanesi'ne gidiyorum.” (İK21, 80, Kadın)

Bu anlatı, yaşlı bireyin topografik kısıtlar karşısında alternatif güzergâhlar üreterek mekânsal bir taktik geliştirdiğini göstermektedir. Yokuştan kaçınarak düz yolu tercih etme, Hägerstrand'ın zaman-mekân coğrafyası perspektifinden bakıldığında, kapasite kısıtlarının mekânsal hareket örüntülerini doğrudan yeniden yapılandırıldığının göstergesidir.

Tüketim ve tedarik stratejilerinde ise *uygun fiyatlı market ve ürün araştırma, azar azar alışveriş yapma ve yakın çevreden destek alma pratikleri*, İlkadım'da çok daha sıklıkla ifade edilmektedir. Bir katılımcının ayrıntılı anlatısı, ekonomik kısıtlar altında geliştirilen tüketim taktiklerinin karmaşıklığını ve emek yoğunluğunu ortaya koymaktadır:

“Diyelim bugün bir şey geldi aklıma, gidiyorum soruyorum, orada soruyorum, burada soruyorum. Burada 5 lira orada 3 lira şura 2 diyor, orada iki liradır alıyorum yarım kilo kendime geliyor. Onun da içine ne lazım? Et lazım, tavuk lazım, onu da soruyorum. Bakıyorum yukarıdaki dükkân iyi veriyor yürüyerek oraya gidiyorum. Her şeyi kendim yapıyorum, kimsem yok ki.” (İK17, 80, Kadın)

Başka bir katılımcının tüketim pratiklerine ilişkin anlatısı da bu taktiksel düzeni tamamlamaktadır:

“Yani alışveriş yapmasam bile bazen gidiyorum dükkân dükkân dolaşıyorum fiyatlara bakıyorum. Şimdi araştırmacı olduk vallahi hepimiz öyle yani bu gerekiyordu artık. Öyle oluyor ve gram gram alıyorum geçen gün şuradan meyve alıyorum.”

Katılımcının kendini “araştırmacı” olarak tanımlaması, ekonomik kısıtların yaşlı bireyleri sistematik bir fiyat karşılaştırma pratiğine yönelttiğini ve bu pratiğin artık gündelik yaşamın rutin bir bileşeni haline geldiğini göstermektedir.

Bedensel kapasitenin tüketim pratiklerini nasıl biçimlendirdiği, katılımcının anlatısında açıkça ortaya çıkmaktadır:

“Mesela çok markete gitsem de mesela beş kilo yağ alayım, beş kilo şeker alayım. İkisi birden ağır gelir getirmek. Azar azar alıyoruz. Bunlar zor geliyor. Çok taşıyamıyoruz. Ben yani taşıyamıyorum. Ağır geliyor. Kimseden yardım istemiyorum.”

Bu strateji, bedensel kısıtların tüketim ritimlerini doğrudan belirlediğini göstermekte; aynı zamanda “*kimseden yardım istemiyorum*” ifadesi, bağımsızlık söyleminin fiziksel zorlanmayla nasıl iç içe geçtiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Başka bir katılımcı ise ağır alışveriş yükünün üstesinden gelmek için farklı bir taktik geliştirmektedir:

“Mesela alışverişimizi fazlaysa taksiyle gider, taksiyle geliyoruz. Fazla yük alınca da mesela. Hem manav gibi oradan her şeyimizi alıyoruz” (İK1, 84, Erkek).

Bu durum, ekonomik kaynakların mevcut olduğu hallerde bedensel kısıtların farklı çözüm stratejileriyle aşılabildiğini göstermektedir.

Her iki mahallede de *mikro-çözümler*(rutinleştirilmiş küçük düzenlemeler, belge ve dekont saklama, işleri birleştirme, zaman planlaması) yaygın biçimde kullanılmaktadır; ancak bu çözümler farklı şekillerde hayata geçirilmektedir:

“Böyle bir programlama hastalığım var[...] Küçük kağıtlar oraya devamlı notlar alırım, yazarım çizerim. Sistemli iş yaparım, sistemli çalışırım, sistemli alışveriş yaparım. Kredi kartlarımın son gününü de takip ederim. Eğer bu ay fazla bir ödeme yapmışsam keserim ne kadar acil ihtiyacım varsa da keserim gelecek ay. Çünkü hiç taksitli ödeme yapmam aldığımı bu ay ödemeye çalışırım. Son ödeme günü geçsin sonra alırım derim.” (İK5, 82, Kadın)

Katılımcının bu sistematik yaklaşımı, bireyin kendi gündelik yaşam alanında uyguladığı bir mikro düzen niteliğindedir. Zaman yönetimi taktikleri, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılım biçimlerini de doğrudan şekillendirmektedir. Aynı katılımcının şu ifadesi, bedensel kısıtların (uyku düzeni) sosyal pratiklerin zamanlamasını nasıl

belirlediğini ve yaşlıların bu kısıtlar etrafında taktiksel düzenlemeler geliştirdiğini göstermektedir:

“Çünkü uyum geliyor[...] Daha çok tiyatroya gidersem gündüz matinelerini seçiyoruz arkadaşım var burada yukarıda 40 50 senelik arkadaşlarım. Onlarla gidiyoruz gündüz matinesinde seyredip geliyoruz.” (İK5, 82, Kadın)

Bu bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde; iki mahalle arasında yapısal farklılıklara dayanan belirgin bir taktik ayrışması ortaya çıkmaktadır. Ayrancı'da bağımsızlığa dayalı, dijital araçlarla güçlenen ve sistematik planlamayla desteklenen bireysel çözümler ön plandadır. Burada destek kanallarına başvurmadan kaçınma, büyük ölçüde davranışsal bir tercih olarak tezahür etmekte ve erişim koşullarının görece elverişliliğiyle birleşmektedir. İlkadım'da ise benzer bağımsızlık eğilimleri, çok daha belirgin fiziksel (yokuş, merdiven, ağır taşıma), ekonomik (fiyat araştırması, bütçe kısıtlaması) ve erişimsel (pazar erişimi, ulaşım güçlüğü) engellerle iç içe yürütülmektedir.

Cinsiyet boyutu bu tabloyu daha da karmaşık hale getirmektedir. İlkadım'da kadınların hareketliliği, fiziksel engeller ve bütçe-erişim stratejileri ile daha yoğun biçimde kesişmektedir; ev içi emeğin yükü, ev dışı hareketlilik alanını daraltmaktadır. Buna karşılık Ayrancı'da, özellikle erkek katılımcılarda dijital araç kullanımının ve bireysel çözüm üretme eğiliminin daha görünür hale geldiği gözlemlenmektedir.

Dikkat çekici bir bulgu da İlkadım'da toplu ve süreklilik arz eden sosyal destek talebinin (örneğin servis ve bilet örgütlenmesi gibi kolektif çözüm önerilerinin) daha belirgin biçimde dile getirilmesidir. Bu durum, bireysel taktiklerin yapısal kısıtları aşmada yetersiz kaldığı noktalarda kolektif ve kurumsal düzeyde çözümlere duyulan ihtiyacı işaret etmektedir. Buna eşlik eden sosyal harcamaları kısıtlama davranışı, ev

dışı pratiklerin maliyet unsurundan doğrudan etkilendiğini ve ekonomik sermayenin hareketlilik kapasitesini belirleyen temel değişkenlerden biri olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak bu bölümün bulguları, De Certeau'nun (1984) taktik kavramının yaşlılık deneyimini anlamada güçlü bir analitik araç sunduğunu doğrulamakla birlikte, taktiklerin homojen pratikler olmadığını da açıkça ortaya koymaktadır. Yaşlıların geliştirdiği gündelik çözüm repertuarları; cinsiyet, sosyo-ekonomik konum, mekânsal altyapı ve bedensel kapasite gibi çoklu eksenlerin kesişiminde biçimlenmektedir. Hägerstrand'ın (1970) zaman-mekân coğrafyasının sunduğu kısıt türleri bu yapıyı anlamak için tamamlayıcı bir çerçeve sağlamaktadır. Bu iki perspektifin bir arada kullanılması, yaşlıların gündelik pratiklerinin bireysel yaratıcılık ve direnç anlatılarıyla birlikte yapısal eşitsizliklerin gündelik yaşamdaki tezahürleri olarak okunmasını mümkün kılmaktadır.

5.6. Kent Dışı Hareketlilik ve Mevsimsel Pratikler

Yaşlıların gündelik mekânsal pratikleri, yaşadıkları mahallenin fiziksel sınırlarıyla tanımlanamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Kent dışına yönelik hareketlilik biçimleri ve bu hareketliliğin mevsimsel ritimleri, yaşlılık deneyiminin hem mekânsal hem de zamansal boyutlarını görünür kılmaktadır. Bu bölümde, Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde yaşayan yaşlıların kent dışı hareketlilik pratikleri; sosyo-ekonomik konum, toplumsal cinsiyet ve mekânsal bağlam eksenlerinde karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

İki mahalle arasındaki kent dışı hareketlilik pratiklerinin dağılımı, mahalle sakinlerinin sosyo-ekonomik farklılıklarının mekânsal hareketlilik kapasitesi üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koymaktadır. Bu farklılaşma, yalnızca hareketin sıklığında ya da mesafesinde değil; hareketliliğin motivasyonlarında, zamansal örüntülerinde ve öznel anlamlarında da belirgin bir biçimde kendini göstermektedir. Başka bir deyişle, kent dışı

hareketliliğin niteliği ve kapsamı, ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve sosyal sermayenin (Bourdieu, 1986) farklı bileşimleriyle doğrudan ilişkilidir.

Kent dışı hareketliliğin en yaygın motivasyonlarından birini, akrabalık ağlarına dayalı ziyaretler ve ailevi yükümlülükler oluşturmaktadır. Özellikle İlkadım'da cenaze, düğün ve hasta ziyareti gibi geleneksel ritüellere katılım, kent dışına çıkışın birincil belirleyeni olarak öne çıkmaktadır. İlkadım'da bu tür zorunlu hareketliliğin Ayrancı'ya göre daha baskın olması, geleneksel akrabalık bağlarının ve toplumsal değerlerin hâlâ gündelik yaşamı düzenleyen güçlü bir sosyal norm olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Bu durum, söz konusu pratiklerin yalnızca bireysel tercihlere değil, toplumsal olarak uygun ve beklenen davranış kalıplarına dayandığını göstermektedir (Finch ve Mason, 1993: 11).

“Ankara'dan Aksaray'a gidiyoruz. Orada mesela akrabalarımız hasta olursa veya ölüm anında falan mecburen gidip geliyoruz. Bir gün iki gün, en fazla üç gün.” (İK16, 72, Erkek)

Katılımcının ifadesi, bu hareketliliğin toplumsal beklentilerin ve akrabalık normlarının dayattığı bir zorunluluk olarak deneyimlendiğini göstermektedir.

Ayrancı'da ise kent dışı hareketliliğin niteliği belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Bu mahallede *yazlığa gitme, uzun süreli tatil yapma ve mevsimsel yer değişimi* gibi tercihe dayalı pratikler öne çıkmaktadır. Kalış sürelerinin yedi günden otuz güne, hatta yaz başından sonbahara uzanan geniş bir aralıkta dağılması, bu pratiklerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik bilinçli bir strateji olarak deneyimlendiğini göstermektedir. Ayrancı'daki yaşlılar, ikincil konut sahipliği ya da uzun süreli tatil kapasitesi aracılığıyla mekânsal esnekliklerini genişletebilmekte ve mevsimlerle uyumlu bir yaşam tarzı sürdürebilmektedir:

“Genellikle biz ilkbaharda, yani bu aylarda şeye gidiyoruz, yazlığa. Havalarda ısınana kadar, Temmuz falan, sıcaklar bastırınca geri Ankara'ya geliyoruz.” (AK7, 70, Kadın)

Burada mevsimsel yer değişimi iklim koşullarıyla uyumlu, döngüsel ve planlı bir pratiktir. Bu pratik, Ayrancı'daki yaşlıların sosyo-ekonomik koşullarına bağlı olarak ikincil konut sahipliği veya uzun süreli tatil yapabilme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca yaşlıların orta ve üst-orta sınıf statüleri, bu tür geniş ölçekli hareketliliği mümkün kılan yapısal koşulları sağlamaktadır. Ne var ki İlkadım'da mevsimsel hareketlilik, yazlık kültürü yerine ailevi ritüeller etrafında yoğunlaşan kısa ve orta süreli kalışlarla tanımlanmaktadır. Bu karışıklık, kent dışı hareketliliğin homojen bir pratik olmadığını; aksine sınıfsal konum ve kültürel sermayenin (Bourdieu, 1986) etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Kent dışı hareketliliği sınırlayan yapısal koşullar arasında ekonomik kısıtlar, özellikle İlkadım mahallesi bağlamında belirleyici bir role sahiptir. Araç kaybı, artan ulaşım maliyetleri ve emekli gelirinin yetersizliği gibi etkenler, bu mahalledeki yaşlıların kent dışına çıkma kapasitesini daraltmaktadır. Bu bulgular, kapasite kısıtlamalarının (Hägerstrand, 1970) bireyin mekân-zaman yolunun genişliğini doğrudan belirlediğini göstermektedir:

“Dediğim gibi iç turizm bizde yok. Ekonomik şartlarından dolayı. Ama bir eş dostun rahatsızlığı olur, bir cenaze olur gideriz.” (İK14, 73, Erkek)

Katılımcının ifadesi, seyahat ve tatil gibi tercihe dayalı hareketliliğin tamamen ekonomik koşullara bağlı olduğunu; buna karşılık cenaze ve hasta ziyareti gibi toplumsal yükümlülüklerin ekonomik kısıtlara rağmen sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu ayrım, kent dışı hareketlilikte “zorunlu” ve “tercihe dayalı” pratikler arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Nitekim, yaşlılıkta hareketlilik kapasitesi, fiziksel yeterlilikle

birlikte, ekonomik kaynakların erişilebilirliğine de bağlıdır (Schwanen vd., 2012). Kent dışına hiç çıkamama durumu ise mutlak bir hareketlilik yoksunluğuna işaret etmekte; bu durum, bazı katılımcılarda fiziksel hareket kısıtları, bazılarında ise ekonomik yetersizlik nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Her iki durumda da sonuç, bireyin mekân-zaman prizmasının mahalle ile sınırlı kalmasına neden olmaktadır (Hägerstrand, 1970). Bu bağlamda, Phillipson'ın (2007) kentsel yaşlılık üzerine eleştirel analizleri önemli bir çerçeve sunmaktadır. Phillipson, küreselleşme süreçlerinin yaşlıların kentsel deneyimini farklılaştıran eşitsizlikleri derinleştirdiğini savunmaktadır. Bu çalışmanın bulguları da bu düşünceyi destekler niteliktedir: Aynı kentte yaşayan iki farklı mahallenin yaşlıları, kent dışı hareketlilik söz konusu olduğunda birbirinden ayrılan deneyimler yaşamaktadır.

İş amaçlı seyahatler, Ayrancı'da daha belirgin biçimde görünür olan bir kent dışı hareketlilik biçimidir. Bu bulgu, emeklilik sonrasında dahi ekonomik yaşama, sivil toplum etkinliklerine ve mesleki ağlara katılımın sürdürülebildiği bir toplumsal profile işaret etmektedir:

“Onun dışında şeylerde çok seyahatim olabiliyor iş nedeniyle. Yani hafta içerisinde iki gün İstanbul'a gidip işte toplantılar, işler yapıp geri dönmek. Ondan sonra ya da işte İzmir'e gidip geri dönmek falan gibi şeyler olabiliyor.” (AK12, 59, Erkek)

Bu anlatı, katılımcının kamusal yaşamla aktif bağını sürdürdüğüne işaret etmektedir. Dolayısıyla, aktif yaşlanma perspektifinin (WHO, 2002) öngördüğü biçimde, yaşlı bireylerin toplumsal katılımlarını emeklilik sonrasında da çeşitli biçimlerde devam ettirebildiklerini göstermektedir. İlkadım'da iş amaçlı kent dışı hareketlilik çok daha sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Kent dışı hareketlilik pratikleri, toplumsal cinsiyetin mekânsal hareketlilik üzerindeki yapısal etkisini belirgin biçimde görünür kılmaktadır. Bu farklılaşma,

mobilitiyi toplumsal normlar ve beklenen rollere eklemlenen bir pratik olarak düşünmeyi gerektirir (Hanson, 2010). Erkek katılımcıların *memlekete gitmeyi* kadınlara oranla belirgin biçimde deneyimlemesi, memleket bağının erkeklik kimliğiyle güçlü bir bağ kurduğunu göstermektedir. Bu bağlamda memleket, ziyaret edilen bir yer olmanın ötesinde, kökenin ve patriyarkal soyağacının düzenli olarak yeniden teyit edildiği sembolik bir referans noktası hâline gelmektedir (Kandiyoti, 1988; Connell, 1995):

“Zaten ben de önümüzdeki ay Pazarcığa gidip geleceğim, özledik. Pazarcık diyince gözüümüzün içi parlıyor. Bir yaylağa çıkacağız. Zamanı geldi.”
(AK22, 79, Erkek)

Katılımcının bu sözleri, memleket bağının yer bağlılığı kavramıyla ifade edilen yere yönelik derin duygusal bağı yansıttığını göstermektedir.

Kadınlar açısından ise memleket deneyimi çok daha karmaşık bir yapı göstermektedir. Massey'in (1994) yer ve hareketlilik deneyiminin toplumsal cinsiyet tarafından farklılaştırıldığı söylemi, bu çalışmanın bulgularıyla desteklenmektedir. Kadınların evlilik sonrası yer değiştirmesi çoğu zaman eşin yerleşim yerine taşınma biçiminde gerçekleşmekte; bu süreç, tekil bir memleket tasavvurundan ziyade, kadının geldiği yerle bağını tümüyle koparmadan evlilik yoluyla yerleştiği ve zamanla gündelik yaşamını kurup çocuk büyüttüğü kentle yeni ve katmanlı bir mekânsal aidiyet geliştirmesine zemin hazırlayabilmektedir (Özgür ve Aydın, 2010: 18, 27; Ata, 2022: 82–83). Feminist coğrafya literatürü ise ev içi emek ile ücretli emek arasındaki ilişkinin kadınların hareketlilik örüntülerini şekillendirdiğini, kadınların yerel istihdam olanaklarına ve yakın çevredeki kaynaklara daha bağımlı hâle gelebildiğini göstermektedir (Hanson ve Pratt, 1995: 8-9). Benzer şekilde, Kwan'ın (1999) kadınların mekân-zaman yollarının bakım emeği nedeniyle daha sıkışık hale geldiği göstermektedir.

Akraba ziyaretleri kategorisinde ise kadınların erkeklere kıyasla hafif bir üstünlük sergilemesi, Hochschild'in (1983) “duygusal emek” kavramıyla açıklanabilir (Yürür, 2010; Pala, 2016). Kadınlar, aile ilişkilerinin sürekliliğini sağlayan, akrabalık bağlarını bakım ve destek ağları üzerinden yeniden üreten görünmez bir emek yüklenmektedir:

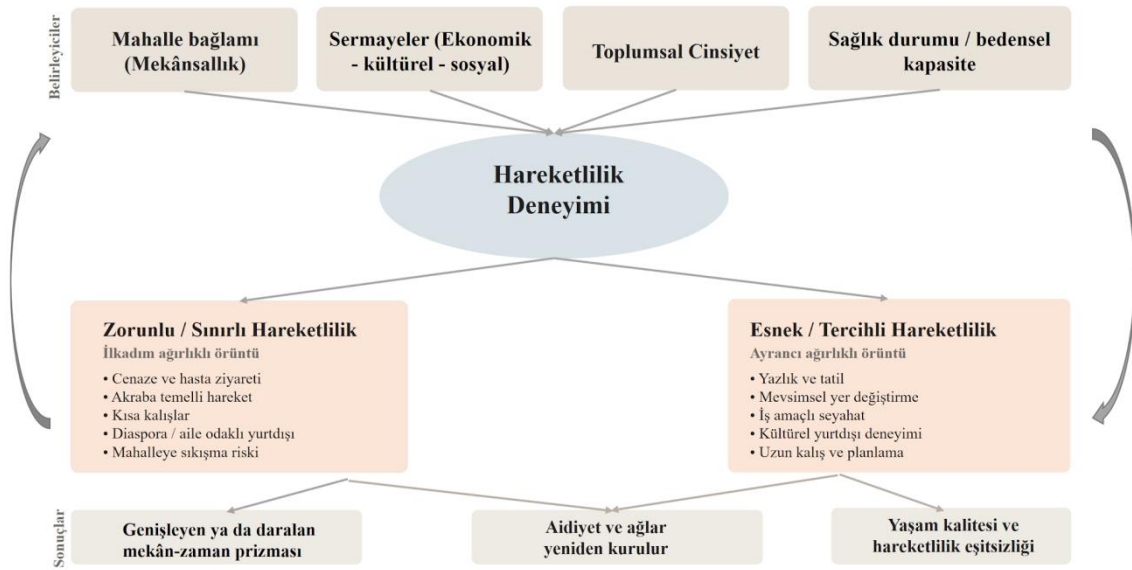
“Taziyeler ve düğünler bitmiyor büyük aileler olunca. Bunlara mutlaka giderim. Kurban bayramında kurbanımı orada keser, orada dağıtırım. Buna benzer zamanlarda Diyarbakır'a giderim. İstanbul ablam var, ziyaretine giderim. Yalova'da kız kardeşim var. İzmir'de kız kardeşim var, öğretmen, ona giderim, akraba ziyaretine.” (AK24, 59, Kadın)

Burada katılımcının, kent dışı hareketlilik coğrafyasının akrabalık ağlarının mekânsal dağılımıyla şekillendiği görülmektedir. Ayrıca kadınlar cenaze, düğün ve bayram gibi ritüellerde yalnızca birer katılımcı değil, aynı zamanda bu ritüellerin örgütlenmesinde büyük bir rol üstlenmektedir.

İş amaçlı il dışı seyahatlerin erkeklerde daha belirgin olması da bu cinsiyet farklılaşmasının bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Çalışma yaşamı boyunca kamusal ağlara daha fazla erişebilen erkeklerin, emeklilik sonrasında da bu ağları sürdürerek iş amaçlı seyahatleri daha sık gerçekleştirmeleri, edindikleri sosyal sermayeleri (Bourdieu, 1986) ile ilişkilidir. Bu bağlantılar, erkeklerin yaşam boyu biriktirdikleri kurumsal ve mesleki ağların emeklilik sonrasında da bir hareketlilik kaynağı olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak yaşlıların kent dışı hareketliliğinin sınıf, mekân ve toplumsal cinsiyetin kesişiminde farklılaşan bir deneyim olduğu görülmektedir (Şekil 18). Anthias (2013) kesişimsellik çerçevesinde, yaşlılığın homojen bir deneyim olarak ele alınamayacağını vurgulamaktadır. Ayrancı'da kent dışı hareketlilik, yaşam kalitesini zenginleştiren, kültürel sermaye birikimini destekleyen ve sosyal ağları genişleten bir

pratik olarak görünürken; İlkadım'da ailevi yükümlülükler etrafında tanımlanan ve ekonomik kısıtlarla sınılanan bir daralma deneyimi ağır basmaktadır. Toplumsal cinsiyet perspektifi eklendiğinde, erkeklerin memleket bağı, iş amaçlı seyahatler ve dönemsel yer değiştirme pratiklerinde daha etkin olduğu; kadınların ise bakım sorumlulukları, çoklu mekânsal aidiyetler ve yapısal engeller nedeniyle daha kısıtlı hareketlilik pratiğine sahip oldukları görülmektedir.

Şekil 18: Yaşlı yetişkinlerin kent dışı ve yurt dışı hareketlilik deneyimlerinde etkili olan etmenler

5.7. Yurt Dışı Deneyimleri ve Hareketlilik

Yaşlıların mekânsal hareketliliğinin en üst ölçeğini oluşturan yurtdışı seyahatler, ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye birikiminin hareketlilik kapasitesine nasıl dönüştüğünü gösteren kritik bir göstergedir (Bourdieu, 1986; Urry, 2007). Urry'nin (2007) *hareketlilikler paradigması*, fiziksel yer değiştirmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal pratikler, altyapılar, hareketlilik sistemleri ve eşitsiz dağılan ağ sermayesi tarafından şekillendiğini göstermektedir. Bu çalışmada sınırlı sayıda katılımcının yurtdışı deneyiminden söz etmesi, küresel hareketliliğin yaşlı nüfus için yaygın bir

pratik olmaktan uzak olduğunu; belirli sermayelere sahip bireylerle sınırlı kaldığına işaret etmektedir.

Mahalleler arasında yurtdışı deneyimlerinin genel dağılımı görece dengeli görünmekle birlikte, bu deneyimlerin motivasyonları ve nitelikleri farklılaşmaktadır. Ayrancı örneğinde anlatılar, planlı tatiller ve kültür gezileri etrafında toplanırken; İlkadım örneğinde anlatılar diaspora bağları ve aile ziyaretleriyle (yurtdışında yaşayan çocuk/akraba) ilişkilidir. Bu ayrım, kültürel sermaye ile sosyal sermayenin farklı bileşimlerinin yurtdışı hareketliliği nasıl biçimlendirdiğini ortaya koymaktadır (Bourdieu, 1986). Bir katılımcı bu aile-odaklı motivasyonu şöyle dile getirmektedir:

“Amerika'da çocuklarım var, oraya da iki senedir gitmedik, bu sene gideceğiz inşallah. İki sene, beş senede bir.” (İK22, 83, Kadın)

Toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında, görüşmelerde yurtdışı deneyimlerini kadınların daha ayrıntılı ve görünür biçimde paylaştığı dikkat çekmektedir. Bir katılımcı bu deneyimi şu şekilde aktarmaktadır:

“Mesela yurt dışına gitmeyi seviyorum. Param oldukça gidiyorum. İşte evi sattığım zaman mesela Paris'e gittim, Makedonya'ya gittim. Daha önce de gitmiştim” (AK11, 71, Kadın).

Bu anlatıdan, yurtdışı hareketliliğin ekonomik sermayeye bağlı olduğunu anlamak mümkündür. Kadınların bu tür deneyimleri daha ayrıntılı kurma eğilimi, Hochschild'in (1983) kadınların duygu yönetimi ve toplumsal karşılaşmaların duygusal tonunu kurma yükünü daha yoğun üstlendiklerine ilişkili olabilir. Buna bağlı olarak kadınların duygularını anlatırken duygu yönetimine ilişkin ifadeleri erkeklerden daha sık kullandıkları söylenebilir.

Yurtdışı hareketliliğinin sınırlayıcı koşulları yaygındır: Ekonomik maliyetler ve vize süreçleri, yaşla birlikte artan sağlık gereksinimleri, uzun mesafe kaygıları ve bakım

sorumlulukları, özellikle düşük gelirli hanelerde yurtdışı hareketlilik penceresini belirgin biçimde daraltmaktadır (Hagerstrand, 1970). Schwanen ve arkadaşları (2012), yaşlılıkta hareketliliğin bedensel kapasiteler ile sosyo-ekonomik bağlamın etkileşiminde şekillenen, bağlama bağlı ve değişken bir süreç olduğunu göstermektedir. Onlara göre bağımsız hareketlilik; bedenler, teknolojiler, altyapılar, sosyal ağlar ve gelir gibi toplumsal koşulların iç içe geçtiği ilişkisel bir düzlemde üretilmektedir (Schwanen vd., 2012). Buradan hareketle çalışma, sağlık durumunun ekonomik yeterliliğe sahip yaşlılar için dahi hareketliliği belirleyici olduğunu göstermektedir.

Kısacası yurtdışı hareketlilik, yaşlılar arasında sınıf ve toplumsal cinsiyet eksenlerinde belirgin biçimde farklılaşan bir pratik olarak görünmektedir. Ayrancı'da kültürel sermayeyle desteklenen tercih odaklı seyahatler; İlkadım'da ise akrabalık ve diaspora bağları etrafında şekillenen ilişkisel seyahatler öne çıkmaktadır. Ancak her iki mahallede de çoğunluk için yurtdışı hareketlilik, yaşam döngüsü ilerledikçe erişimi giderek güçleşen bir ayrıcalık olarak kalmaktadır (Urry, 2007).

BÖLÜM 6

YAŞLILARIN YAŞAM ÇEVRELERİNİN AKTÜEL GÖRÜNÜMÜ

Yaşlı bireylerin kentsel mekânla kurdukları ilişki, fiziksel altyapı, toplumsal normlar, kurumsal düzenlemeler ve bireysel deneyimlerin kesişim noktasında şekillenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2007 yılında yayımladığı “*Global Age-Friendly Cities: A Guide*” raporuyla bu ilişkiyi sistematik bir çerçeve içinde ortaya koymuştur. Bu çerçeve, yaş dostu kentlerin oluşturulmasında sekiz temel alanı tanımlamaktadır: (1) *Açık Alanlar ve Binalar*, (2) *Ulaşım*, (3) *Konut*, (4) *Sosyal Katılım*, (5) *Saygı ve Sosyal İçerme*, (6) *Sivil Katılım ve İstihdam*, (7) *İletişim ve Bilgi*, (8) *Toplum Desteği ve Sağlık Hizmetleri* (WHO, 2007). Bu sekiz alan, yaşlıların fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını bütüncül bir şekilde ele alarak, kentsel çevrenin yaşlanma deneyimini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Her bir alan, yaşlıların bağımsızlığını sürdürebilmeleri, toplumsal yaşama aktif katılım gösterebilmeleri ve *yerinde yaşlanma* ilkesini gerçekleştirebilmeleri için büyük öneme sahiptir (Plouffe ve Kalache, 2010; Buffel vd., 2012).

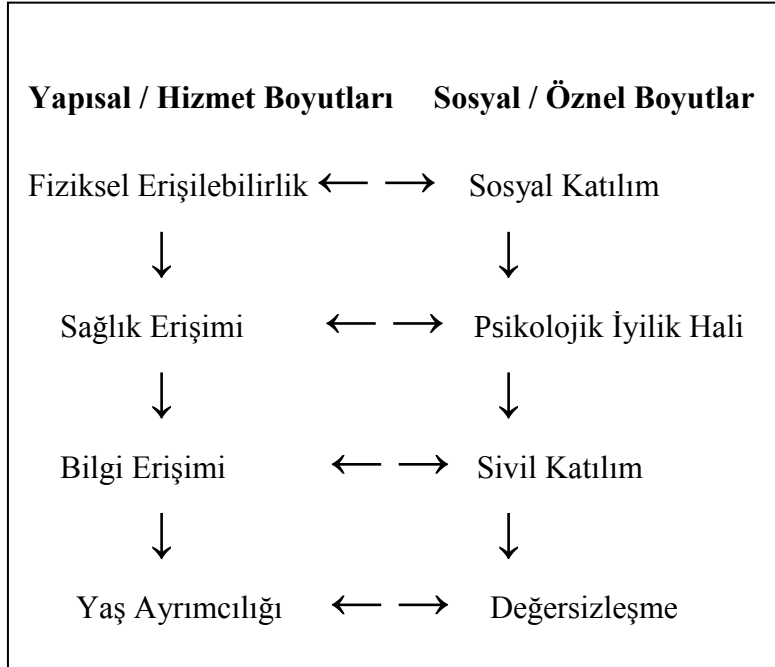
Bu yaklaşımının temelinde, yaşlıların pasif hizmet alıcıları değil, kentsel yaşamın aktif katılımcıları olarak görülmesi yatmaktadır (Scharlach ve Lehning, 2013). Bu perspektif, kentsel planlamanın sadece fiziksel altyapı iyileştirmelerine odaklanmasının ötesine geçerek, sosyal içerme, katılımcı yönetim ve toplumsal dayanışma gibi boyutları da kapsayan çok katmanlı bir müdahale gerektirmektedir (Menec vd., 2011: 484). Nitekim Dünya Sağlık Örgütü’nün belirlediği sekiz alan, birbirinden bağımsız kategoriler olmaktan ziyade, yaşlıların gündelik yaşam deneyimlerini etkileyen iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayan boyutlar olarak işlev görmektedir (Fitzgerald ve Caro, 2014). Örneğin, erişilebilir bir ulaşım sistemi

yaşlıların sosyal etkinliklere katılımını kolaylaştırırken; güvenli ve konforlu kamusal alanlar, toplumsal görünürlük ve saygı algısını güçlendirmektedir. Bu karşılıklı bağımlılık, yaşlıların kentsel deneyiminin tek bir alan üzerinden değil, alanlar arası etkileşimler üzerinden anlaşılmasını gerekli kılmaktadır.

Yaş dostu kent çerçevesinin uygulanmasında yerel bağlamın önemi, literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır (Buffel vd., 2012; Lui vd., 2009). Kentlerin coğrafi, kültürel, ekonomik ve sosyal yapıları, yaşlıların ihtiyaçlarını ve önceliklerini farklılaştırmaktadır. Bu nedenle, DSÖ'nün önerdiği sekiz alanın evrensel bir çerçeve sunmasına karşın, her bir alanın somut uygulamaları ve yaşlılar tarafından deneyimlenme biçimleri, yerel dinamiklere göre şekil almaktadır (Scharlach, 2012). Özellikle dikkat çekici olan nokta, Türkiye'deki kentlerin hızlı dönüşümünün yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını göz ardı etmesidir. Hızlı kentleşme, plansız yapılaşma, yerel yönetimlerin sınırlı kapasitesi ve toplumsal normların dönüşümü gibi faktörler, yaş dostu kent uygulamalarının önünde önemli engeller oluşturmaktadır (Ataöv ve Osmay, 2007). Türkiye kentlerinin mevcut fiziksel altyapısının yaşlanan nüfus için tasarlanmamış olması ile toplu taşıma ve kamusal alanlardaki erişilebilirlik eksikliklerinin, yaşlıların bağımsız hareketliliğini ve gündelik yaşama katılımını sınırlamakta ve yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir (Özgür ve Kılınç, 2022; Cantekin, 2020).

Bu bölüm, Ankara'nın Çankaya ilçesindeki sosyo-mekânsal açıdan farklılaşan iki mahallede (Ayrancı ve İlkadım) yaşayan yaşlıların yaşam çevrelerini, DSÖ'nün belirlediği sekiz alan üzerinden incelemektedir. Yaşlıların gündelik deneyimlerini, karşılaştıkları engelleri ve geliştirdikleri stratejileri bu çerçevede ortaya koyulmak istenmektedir. Her alan, katılımcıların kendi anlatılarından hareketle ele alınarak fiziksel çevre koşulları kadar sosyal ve kurumsal dinamikler içinde değerlendirilmektedir.

Analizler, sorunlar arasında karmaşık ilişki ağları olduğunu göstermektedir (Şekil 19). Bu ilişki ağı, yaş dostu kent politikalarının çok boyutlu ve bütüncül yaklaşımlar gerektirdiğini işaret etmektedir.

Şekil 19: Sorun alanları arasındaki çok boyutlu ilişki ağı

Bulgular, sekiz alanın Türkiye bağlamında nasıl şekillendiğini gösterirken, iki mahalle arasındaki farklılaşmaları ve yaşlıların karşılaştığı yapısal engelleri de görünür kılmaktadır. Yaşlıların gündelik deneyimleri, literatürdeki kuramsal tartışmalarla ve yerel dinamiklerle ilişkilendirilerek, yaş dostu kent politikalarının Türkiye'de nasıl geliştirilebileceğine dair içgörüler sunmaktadır.

6.1. Açık Alanlar ve Binalar

Açık alanlar ve binalar, DSÖ'nün yaş dostu kent çerçevesinde belirlediği sekiz temel alandan biri olarak yaşlıların hareket kabiliyeti, bağımsızlığı ve yaşam kalitesi üzerinde doğrudan etkiye sahiptir (WHO, 2007: 12). Ancak Lui ve arkadaşları (2009),

yaşlılar için destekleyici bir çevrenin fiziksel ve sosyal çevrenin bütüncül biçimde düzenlenmesine dayandığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede kaldırımın eğimi, binanın merdiven sayısı ya da parkın eve mesafesi gibi fiziksel parametreler, yaşlının gündelik yaşama katılımını belirleyen çevresel faktörlere dönüşmektedir. Bu nedenle açık alanlar ve binaların niteliği, yaşlıların “*yerinde yaşlanma*”(aging in place) kapasitelerini şekillendiren temel bir etkidir.

Akademik literatür, son on yılda bu alanı çok boyutlu kavramlarla zenginleştirmiştir. Bu bağlamda *yürünebilirlik*(walkability), bir çevrenin yaya hareketini ne ölçüde kolay, güvenli ve keyifli kıldığını ifade ederek, yaşlıların fiziksel aktivite düzeylerini, sosyal katılımını ve genel sağlığını etkileyen önemli bir faktör olarak tanımlanmaktadır (Cerin vd., 2017; Owen vd., 2007; Van Cauwenberg vd., 2011). Yürünebilirlik, sokak bağlantısalılığı, varış noktalarına erişim, kaldırım kalitesi ve estetik özellikler gibi çok boyutlu unsurlara dayanmaktadır. Ancak yürünebilir bir çevre yaratmak tek başına yeterli değildir; yaşlı bireylerin gerçekten yürüyüş yapmalarını sağlamak için onların davranışlarını ve ihtiyaçlarını anlamak gerekmektedir. Nitekim yaşlanan bir toplum için planlama ve tasarım, ana kullanıcıları ve davranışlarını anlamamanın önemini kabul ederek; yerel düzeyde topluluklar arasındaki farklılıklar değerlendirilirken doğru yerlerde daha iyi tasarım iyileştirmeleri yapılabilmesi için öncelikle yürüme davranışlarının ve yaşlıların bir topluluk içinde nasıl seyahat ettiklerinin anlaşılmasını gerektirmektedir (Chao vd., 2018: 111).

Yürünebilirlik ile yakından ilişkili olan *erişilebilirlik* kavramı ise bireylerin fiziksel, bireylerin fiziksel, sosyal ve ekonomik kaynaklara ulaşabilme kapasitesini ifade eder ve yaşlıların bağımsızlıklarını sürdürebilmeleri için vazgeçilmez bir unsurdur (Iwarsson ve Ståhl, 2003). Bu yaklaşım, bireyin fonksiyonel kapasitesi ile çevresel taleplerin dengesi üzerine kuruludur; yaşlılarda fonksiyonel kapasitenin azalması,

çevresel engellerin etkisini artırarak erişilebilirlik sorunlarını derinleştirir (Rantakokko vd., 2017). Erişilebilir bir çevre, rampa ve asansör gibi fiziksel altyapı unsurlarının yanı sıra, okunabilir işaretlemeler, uygun aydınlatma, dinlenme alanları ve güvenli yaya geçitleri gibi bileşenleri içermektedir (Rosenberg vd., 2013). Evrensel tasarım ilkeleri ise binaların ve kamusal alanların yaş, yetenek veya durum farkı gözetmeksizin herkes tarafından kullanılabilir olmasını hedefleyerek, erişilebilirliği baştan itibaren tasarım sürecine entegre etmektedir (Steinfeld ve Maisel, 2012).

Bir bireyin bir aktiviteye katılma kararının, ihtiyaçlar, istekler ve yetkinlik gibi kişisel faktörlerin yanı sıra çevresel faktörler, yani fırsatlar ve kısıtlamalar tarafından belirlendiği söylenebilir (Wallenius, 1999). Yaşlı insanlar yaşam tarzları, tutumları ve yetenekleri bakımından büyük farklılıklar gösterdiğinden, bu çalışma bireylerin gündelik yaşamlarında öne çıkan dış mekan kullanımına odaklanmakta ve bu etkinliklerin gerçekleştirilebileceği ortamlar tarafından kolaylaştırılma veya engellenme derecesini incelemektedir. Yaşlıların yaşam çevrelerinin (hem kolaylaştırıcılar hem de engeller) gündelik yaşamlarında ne ölçüde görünür olduğunu ortaya koymak, yaşa uygun kentsel planlama için önemlidir.

Tematik analiz sonucunda bu alan altında beş alt tema ayırt edilmiştir: (1) *Fiziksel Erişilebilirlik ve Yürünebilirlik*, (2) *Yeşil Alanlar ve Kamusal Mekânlar*, (3) *Binaların Erişilebilirliği*, (4) *Kamusal Alanlarda Temizlik ve Kullanıcı Kaynaklı Sorunlar*, (5) *Çevresel Kalite ve Güvenlik Algısı*. Temaların analitik yapısı, katılımcıların deneyimlerinin yoğunluk sırasına göre düzenlenmiştir. Burada dikkat çeken husus, literatürde güvenlik algısının yaşlıların dış mekan kullanımında önemli bir faktör olarak vurgulanmasına rağmen, bu alanda, bu kategorinin görece düşük frekansa sahip olmasıdır. Bu durum, katılımcıların güvenlik konusunda endişe duymadığından değil, daha temel ve yapısal sorunların (erişilebilirlik, yeşil alan eksikliği, altyapı

yetersizlikleri) öncelikli olarak dile getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim, araştırma genelinde güvenlik algısı sıklıkla vurgulanan bir tema olarak öne çıkmakta ve pek çok davranış örüntüsünün temel belirleyicisi konumundadır.

6.1.1. Yürünebilirlik

Yürünebilirlik, katılımcıların en ayrıntılı ve en yoğun biçimde deneyimlerini aktardıkları temadır. Bu bulgu, yürünebilirliğin yaşlıların gündelik yaşam kalitesini belirleyen birincil çevresel etken olduğunu teyit etmekte; Van Cauwenberg ve arkadaşlarının (2011) yürünebilirlik ile yaşlıların fiziksel aktivite ve sosyal katılım düzeyleri arasındaki güçlü ilişkiye dair bulgularını yerel düzeyde desteklemektedir. Ankara bağlamında yürünebilirlik deneyimi, birbirine bağlı dört temel sorun alanı etrafında şekillenmektedir: *Kaldırım ve yol altyapısı, topografik engeller, yaya geçitleri ve güvenlik ile araç-yaya çatışması*.

Kaldırım ve yol alt yapısındaki sorunlar, katılımcıların en yoğun biçimde vurguladıkları temadır. Kaldırımların dar, yüksek, bozuk, kaygan ve engellerle dolu olduğu; bu koşulların hem yürümeyi ciddi biçimde zorlaştırdığı hem de düşme riskini artırdığı, her iki mahallede de benzer yoğunlukta dile getirilmiştir (Foto 1). Bu sorunun her iki mahallede de yoğun olarak deneyimlendiği görülmektedir. Ancak cinsiyet ekseninde dikkat çekici bir farklılaşma ortaya çıkmaktadır; zira erkek katılımcılar bu sorunu kadınlara göre daha sık dile getirmektedir. Bu durum, erkeklerin dış mekânda daha uzun süreler geçirmeleri ve dolayısıyla altyapı sorunlarıyla daha sık karşılaşmalarıyla ilişkilendirilebilir. Bu aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin mekân kullanım örüntülerini farklılaştırdığına işaret etmektedir.

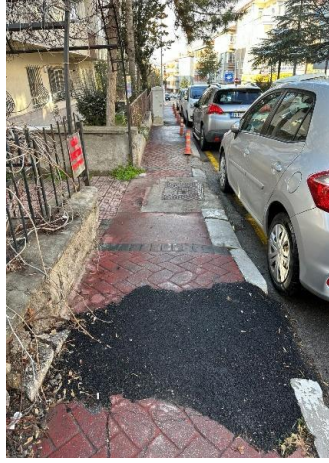

Foto 1: Kaldırım bozulmaları, geçici onarım uygulamaları ve sabit engeller

Kaldırımların yayalar için yetersiz kalan genişliği, yaşlıların günlük hareketliliğini kısıtlayan temel sorunlardan biridir. Bir katılımcı kaldırımların fiziksel boyutlarının insan ölçeğine uygunsuzluğunu şu şekilde betimlemektedir:

“Ondan sonra genişliği aynı şekilde (sorun). Yani iki insanın yan yana geçemeyeceği (kadar dar) [...] Şu kaldırım 60 santim, bir insan bile zor yürüyor oradan. İki insanın yan yana geçebilmesi lazım. Bir kere kaldırımlar kent yaşamı için çok riskli şeyler, alanlar” (AK12, 59, Erkek).

Bu ifade, kaldırım genişliğinin yalnızca bireysel dolaşımı değil, birlikte yürüme ve güvenli hareket etme kapasitesini de etkilediğini göstermektedir. WHO’nun (2007) yaş dostu kent çerçevesinde vurguladığı erişilebilirlik ölçütleriyle uyumsuz olan bu

durum, yaşlıların kamusal mekânda hareketliliğini ve sosyal etkileşim imkânlarını sınırlandırmaktadır.

Bu sorunun en önemli yönlerinden biri, kaldırımların tamamen olmadığı ya da kullanılamaz hale geldiği durumlardır. Bir katılımcı, Ankara'nın merkezi bir semtinde dahi temel erişilebilirlik standartlarının karşılanmadığını eleştirel bir dille dile getirmektedir:

“Bakıyorsun insanlar panikle yürüyor o yaşlılar. Bak sen de bak. Çünkü yaya kaldırım yok. Sakat arabası kullansan vallahi burada yani çocuklular ve sakatlara dışarı çıkma diye bir şey yok. Bakın etrafınıza. Ki Çankaya, Ankara ya Meclis, Türkiye buradan yönetiliyor.” (İK12, 63, kadın).

Bu yorum, başkentin merkezî bir semtinde bile yaya altyapısının yaşlılar, çocuklu ve hareket engeli bulunan bireyler açısından erişilebilirlik gereksinimlerini karşılamadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Yardımcı cihaz kullanan yaşlılar için kaldırım sorunları çok daha belirgin bir engele dönüşmektedir. Bir katılımcı, mevcut kaldırımların baston ve yürüteç kullananlar için uygun olmadığını şöyle açıklamaktadır:

“Kaldırımlar hem çok dar, hem yaşlılara göre değil. Bastonu olanlara, yürüteci olanlara göre asla değil zaten. Eğer öyle bir sorunun varsa burada çıkması çok zor. Ana caddeden yürümen lazım. O da mümkün değil, trafik yüzünden.” (İK10, 69, Kadın).

Bu anlatı, bireysel yeterlilik düzeyi azaldıkça çevresel taleplerin davranış ve işlevler üzerindeki etkisinin arttığını göstermektedir (Lawton ve Nahemow, 1973).

Kaldırımların fiziksel kalitesi ve malzeme seçimi de bir başka sorun alanıdır. Katılımcının, kaldırım yapımında kullanılan malzemelerin sağlık açısından uygunsuzluğuna dikkat çekmektedir:

“Doğru dürüst kaldırımlarımız yok. Yani kaldırımlar falan gerekli şekilde şey yapılmıyor. Mesela şu kaldırımları kaldırım taşıyı yapıyor, üstüne boya sürüyor. O boya aslında zehir. Bu uygun bir şey değil.” (AK2, 85, Kadın).

Kaldırımlardaki zemin süreksizlikleri, kot farkları ve bakımsız yüzeyler, düşme riski açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bir katılımcının, bu durumun yarattığı yaralanma vakalarını somut örneklerle aktarırken, sorunun kaynağını profesyonel yetkinlik eksikliğine bağlamaktadır:

“Kaldırımlar yeteri kadar sağlıklı değil. Şu caddede her sene 3-5 tane kadın ya kolunu kırıyor ya bacağını kırıyor. Kapalı yerlerde de kaygan zeminlerden geçilmiyor. Hacı Bayram'a gitmenizi tavsiye ederim. İki damla yağmur yağdığı zaman Hacı Bayram'da yürüyemezsiniz bahçesinde. Karlı zamanda Hacı Bayram'ın yanına gidilmez. Öyle kaygın şeyler döşemişler ki bir cenazede ben üç defa düştüm.” (AK8, 92, Erkek)

Katılımcının anlatısı, kamusal mekân tasarımında yaşlı kullanıcıların ihtiyaçlarının göz ardı edildiğini göstermektedir. Düşme, yaşlı sağlığı açısından ciddi sonuçlar doğuran bir risk faktörüdür ve kaldırım kalitesi bu riskin en temel çevresel belirleyicilerinden biridir (WHO, 2007).

Araç odaklı planlama anlayışının kaldırımları nasıl feda ettiği, bir katılımcı tarafından eleştirilmektedir:

“Dolayısıyla yolları öyle yaparsan arabayı da sana satar adam. Bu sefer arabalar yollara sığmaz. Sağ kaldırımdan biraz çalalım, sol kaldırımdan biraz çalalım. Eee yaya? Yaya ne olacak yarım metre çok bile ona. Üç metrelik kaldırımın vardı, şu an yarım metreye düştü. [...] Mesela şu Çetin Emeç'in aşağısı, tünelin altı 30 santim. Ben bile tek yürürken ayağım aşağı düşecek diye korkuyorum. Çünkü araba öncelikli.” (AK2, 67, Erkek)

Bu durum, kentsel yaşamda insan ölçeğini, yaya hareketliliğini ve kamusal mekânda bulunma deneyimini merkeze alan Gehl'in (2010) yaklaşımıyla çelişmektedir. Kaldırımın üç metreden yarım metreye düşmesi, yayaların güvenli hareketini ve kamusal mekânda karşılaşma imkânını sınırlandıran bir mekânsal dönüşüme işaret etmektedir. Nitekim Çankaya'da yaptığım saha gözlemleri, bu sorunun istisnai bir durum olmadığını, aksine ilçedeki yaya alt yapısında yaygın biçimde gözlemlenen yapısal bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaldırımlardaki engeller ve kentsel mobilyaların yanlış yerleşimi, özellikle görme engelli ve hareket kısıtlılığı olan yaşlılar için ciddi sorunlar yaratmaktadır. Görme engelliler için yapılan hissedilebilir yüzey uygulamalarının hemen yanına ağaç, elektrik direği ve reklam panoları gibi engellerin yerleştirilmesi, erişilebilirlik düzenlemelerini işlevsiz hale getirmekte ve bu unsurlar hem fiziksel tehlike oluşturmakta hem de güvenlik riski taşımaktadır:

“Ben kaldırıma yapabildin mi körler için. Veyahut da almalar için. Ağma için yol yapmışsın. Buradan geçeceksin diye ortayı ağaç dikmişsin. Ağma gelecek direkt ağaca çarpacak. Direkt elektrik direği koymuşsun. Bir de elektrik direklerini koymuşsun. Onların üzerine de reklam panoları koymuşsun. Tahta panolar var tahtalı. Belki benim için değmez ben bir yetmiş boyundayım. Benimkine değmez ama bir doksan adamın kafası değişiyor ve olmaması gereken bunlar. Rüzgar da vurdu, yıkıldı.” (İK4, 67, Erkek)

Katılımcının gözlemi, erişilebilirlik müdahalelerinin bütüncül bir planlama yaklaşımından yoksun, birbiriyle uyumlu olmayan parçalı uygulamalar olarak kaldığını göstermektedir. Bu sorunlar karşısında bazı katılımcıların geliştirdiği adaptasyon stratejileri de dikkat çekicidir. Katılımcı kaldırımların yüksekliğini altyapı sorunları bağlamında normalleştirme eğilimi göstermektedir:

“Kaldırımlarda bir bakımdan da yüksek olduğu iyi kızım. Çünkü yağmur yağdı mı su akıp gidiyor. Altyapı iyi olmadığı için. Bizi bir zorluk çekmiyoruz yani öyle asfalttan da yürüyoruz. Şeyde yürüyoruz yani araba gelmeyince ne olacak?” (İK1, 84, Erkek).

Bu ifade, De Certeau'nun (1984) “taktik” kavramı çerçevesinde okunabilecek bir uyum stratejisini yansıtmaktadır. Ancak bu normalleştirme, aynı zamanda yapısal sorunların görünmezleşmesi ve dolayısıyla politika gündemine taşınamaması riskini de barındırmaktadır.

Son olarak kaldırım sorunlarının yaşlılar üzerinde yarattığı fiziksel ve psikolojik yükü özetleyen bir katılımcı, mevcut altyapının kendisi için uygun olmadığını bilse de bunu dile getirme konusunda çaresizlik hissettiğini ifade etmektedir. Bu durum, yaşlıların seslerini duyuramama hissini ve kaldırım sorunlarının günlük yaşamlarında yarattığı yorgunluğu yansıtmaları açısından önemlidir:

“Kaldırımlar yoruyor beni, uygun olmasa da herkese uygundur sana da uygun değil diyemiyorsun ki.” (İK17, 80, Kadın)

Ankara'nın topografik özelliğinden kaynaklanan eğim ve yokuş sorunu, literatürde görece göz ardı edilen ancak bu çalışmada sıklıkla ifade edilen yerel bağlama özgü bir bulgudur. Yokuşlar, yaşlı bireylerin günlük hareketliliğini ciddi biçimde kısıtlamakta; bazı katılımcıların yokuş nedeniyle evden çıkamaz hale geldiği görülmektedir(Foto 2). Bu sorun her iki mahallede de yoğun biçimde deneyimlenmekte, cinsiyet açısından anlamlı bir farklılaşma göstermemektedir.

Foto 2: Çankaya'daki dik eğimli sokaklar yaşlılar için erişim zorluğu yaratmaktadır

Bir katılımcı, Çankaya ilçesinin topografik yapısının yaşlıların hareketliliğini nasıl kısıtladığını şöyle ifade etmektedir:

“Bir de fiziksel olarak burası zaten çok yokuşlu bir yer. Çankaya ilçesi. Genelde Ankara da öyle. Çok yokuşlu inişli yokuşlu zor yani merdivenler zor. Bir yerden ben mesela aşağıda otururken kardeşimin evine gelinceye kadar bayağı yoruluyordum. Bayağı hafif de olsa bir yokuş var.” (İK21, 80, Kadın)

Bu bulgu, yaş dostu kent değerlendirmelerinde topografik koşulların ayrıca ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. DSÖ’nün (2007) küresel rehberi, erişilebilir yaya altyapısına ilişkin genel ilkeler sunmakta; ancak Ankara gibi engebeli kentlerin özgül koşullarına yönelik ayrı bir topografik değerlendirme çerçevesi ortaya koymamaktadır. Çalışma sahası bulguları, basamaklar ve dik eğimlerin yaşlıların dış mekân hareketliliğinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Topografik engellerin ekonomik boyutu ise, bir katılımcının anlatısında belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır:

“Zaten öyle bir alan yoktu burada. Bir de tek caddesi Hoşdere Caddesi olduğu için. Bu cadde de bir bel üzerinde, sırt üzerinde gidiyor. İki tarafı da vadidir. İnip çıkmak çok zordur tabi buraya... Dolayısıyla mesela burada yokuş. Şimdi aşağıda Kuzgun Sokak'ta oturan bir kişi buraya çıkması öyle zor ki. Burada gelip otobüse binecek, nasıl binecek? O zaman taksi çağırarak. Taksi çağırarak paradır hanımefendi yani bir maliyettir.” (AK15, 67, Erkek)

Bu anlatı, topografik yapının yalnızca fiziksel bir zorluk değil, aynı zamanda ekonomik bir yük yarattığını ve yaşlıları toplu taşımaya erişimden mahrum bıraktığını göstermektedir. Toplu taşımaya yürüyerek erişemeyen yaşlı, taksi kullanmak zorunda kalmakta; ancak emekli geliriyle bu maliyeti karşılayamaması durumunda hareketliliği kısıtlanmaktadır.

Sağlık hizmetlerine erişimde topografik engeller, özellikle zorlu bir şekilde deneyimlenmektedir. Bir katılımcı, sağlık ocağına ulaşmak için çok sayıda merdiven inip çıkma zorunluluğunu “mecburiyet” olarak ifade etmektedir:

“Bu çevre bana uygun değil, sonra bu sağlık ocağı, sağlık ocağımız artık derede biliyorsun belki, orada kaç tane merdiven inip çıkıyoruz. Dura dura iniyorum, dura dura çıkıyorum ne yapayım mecburum ne edeyim gitmesem de olmuyor. Merdiven var, bir merdiven değil maşallah 100 merdiven iniyorum.” (İK17, 80, Kadın)

Başka bir katılımcı ise, bu erişim zorluğunun yalnızca bireysel değil, mahallede yaşayan tüm yaşlıları etkileyen yapısal bir sorun olduğunu teyit etmektedir:

“Bulunduğumuz bu civar da düz ayak değil. Her taraf iniş yokuş ve yaşlıların banka sorunu yaşadığını görüyorum. Bir emekliliğini(maaşını) almak için ya da markete ulaşım sağlayabilmek için zorlandıklarını görüyorum” (AK24, 59, Kadın).

Yaya geçitlerinin yetersizliği, ıstık sürelerinin uygunsuzluğu ve trafik güvenliği sorunları, katılımcıların yoğun biçimde deneyimledikleri bir diğer kritik sorun alanıdır. Mahalleler arasında belirgin bir farklılaşma dikkat çekmektedir: İlkadım'da yaya geçidi sorunları Ayrancı'ya kıyasla çok daha yoğun biçimde dile getirilmektedir. Bu, İlkadım'daki trafik yoğunluğunun daha fazla olması ve yaya altyapısının teknik açıdan daha yetersiz olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Yaya geitlerindeki srelerin yaşlıların yürüme hızına uygun olmayışı, en sık dile getirilen sorunlardan biridir. Trafik ışıklarının genç ve hızlı yürüyebilen bireyler için tasarlanması, yaşlıların karşıya geçerken hem fiziksel hem de psikolojik baskı altında kalmalarına yol açmakta, sürücülerin sabırsız tutumları bu durumu daha da ağırlaştırmaktadır:

“şimdi tabii onu nasıl ayarlıyorlar bilmiyorum da. Yaya geçitleri gençler için yapılmış. O koşarak da hızlı geçiyor. Ama yaşlı insan lambayı dahi bu görmeden yürüyemiyor. Gördükten sonra da yürüye yürüye geçemiyor. Geçen araç neredeyse sen niye çıktın diye ona vuracak yani. O şekilde geçiyor. Sen niye çıktın diyor bu saatte, bu yaşta diyor sen niye yola çıktın diyor. Kendi yaşlanmayacak gibi. Korna alıyor, ne bileyim ne yapıyor yani.” (İK8, 80, Erkek)

Bu anlatıdaki “*sen niye çıktın, bu yaşta*” ifadesi, yalnızca bir trafik sorunu değil, aynı zamanda yaş ayrımcılığının mekânsal tezahürüdür. Sürücülerin yaşlılara yönelik bu tutumu, yaşlıların kamusal mekândaki varlık haklarının sorgulandığını göstermekte; DSÖ’nün (2007) yaş dostu kent çerçevesinde vurgulanan “saygı ve sosyal içerme” alanıyla doğrudan kesişmektedir.

Yaya güvenliği, özellikle *sürücülerin saldırgan ve sabırsız davranışları* ve *trafikte erişilebilirlik ve güvenlik endişesi* temaları altında toplanmıştır. Katılımcılar, yaya geçitlerinin işlevsizliğinden, araçların yayalara öncelik vermemesinden ve hatta sürücülerin yaşlı yayalara karşı “*sen niye çıktın*” dercesine agresif tavırlar sergilemesinden yakınmaktadır. İlkadım mahallesi, güvenlik endişelerinin çok daha yoğun yaşandığı bir alan olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, sürücülerin “*son derece çok vahşice bir trafik hareketi*” içinde olduğunu, yaya geçitlerini “*lüzumsuz*” hale getirdiğini ve yayaları “*tehdit ederek*” araç kullandığını belirtmektedir.

Yaya geçitlerinin yetersiz sayıda ve uzak mesafelerde konumlanması, yaşlıları tehlikeli geçişlere zorlamaktadır. Bir katılımcı, güvenli karşıya geçiş noktalarının

yokluğunun yaşlıları başkalarına bağımlı hale getirdiğini ve ölümcül kazalara tanık olduğunu aktarmaktadır:

“Sonra karşıdan karşıya geçişlerde, bakın şurada var ışık taaa nerde var ışık yani. Buradan oraya geçerken birini bekliyorum, yani genç birisi gelsin de koluna gireyim karşıya geçeyim diye. Yoksa insan cesaret edemiyor yani, kaç kişi öldü gördüm gözümle şurada balkonda otururken” (İK5, 82, Kadın).

Katılımcının anlatısı, erişilebilirlik sorununun bağımsızlık kaybına ve travmatik deneyimlere dönüştüğü bir durumu yansıtmaktadır. Trafik ışıklarının sürelerindeki tutarsızlık (bazı noktalarda aşırı uzun bekleme, bazılarında son derece kısa geçiş süreleri) yaşlıların güvenli geçiş yapabilmelerini ek olarak zorlaştırmaktadır. Bir katılımcı bu tutarsızlığın yarattığı korkuyu şöyle ifade etmektedir:

“Mesela bir yerde ışık var şeyde Yıldız’da. Üç dakika ışık olur mu ya? Bekleye bekleye Tandoğan’da. En az 3-4 dakika bekliyorsun. Ama dediğin gibi bir yerde de var 5 saniye. Benim mesela yolda kaç kere ayağım şey oldu diyor. Hani belim rahatsız ya. Geçemiyorum. Gerçekten ödüm kopuyor.” (AK11, 71, Kadın)

Sürücülerin dikkatsizliği ve yaya önceliğine saygı göstermemesi, yaya geçitlerini yaşlılar için tehlikeli alanlara dönüştürmektedir. Park edilmiş araçların görüş alanını kapatması, sürücülerin cep telefonu kullanırken hızını kesmemesi ve trafik kurallarına uymaması, çoklu risk unsurları oluşturmaktadır:

“Enteresan bir şey. İki yaşlı geçmeye çalışıyor zorla üzerinde üzerinde arabayla geliyor. Tümsek var orada. Orası yaya geçidi. Yani bir ayağını gazdan çek. Ama niye? Şöyle bakıyorum sürücülerin %95’inin elinde telefon.” (AK1, 69, Erkek)

Mahalle içi tehlikeli kavşaklar ve trafik düzenleme eksikliği de yaşlıların günlük yaşamında travmatik deneyimlere yol açmaktadır. Bir katılımcı yıllardır muhtarlığa yaptığı başvuruların sonuçsuz kaldığını ve bu durumun kişisel kayıplara yol açtığını

anlatmaktadır. Bu anlatılar, yerel yönetimlerin yaşlıların güvenlik taleplerini ciddiye almadığını göstermektedir.

Yaşlılar için tasarlanan erişilebilirlik çözümlerinin kendisinin erişilebilirlik sorunları taşıması, planlama mantığındaki çelişkiyi çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

Bir katılımcı, merdiven gerektiren üst geçitleri ve bakımsız asansörleri eleştirmektedir:

“Kurum ve kuruluşların yaşlıları düşünerek, yaşlıların nasıl inip çıkabileceklerini düşünerek, mesela karşıdan karşıya geçişte köprü yapıyorlar üst köprü ya tamam da bu yaşlı nasıl çıksın bu merdivenleri. Oraya ya merdiven yapacaksın ya asansör yapacaksın. Asansör yapıyor bakımı yapmıyor” (İK5, 82, Kadın).

Katılımcının gözlemi, erişilebilirlik müdahalelerinin yaşlıların gerçek ihtiyaçlarından kopuk biçimde tasarlandığını ve sürdürülebilir bakım mekanizmalarının oluşturulmadığını göstermektedir. Bu durum, yaş dostu kent yaklaşımının yalnızca altyapı inşa etmekle değil, bu altyapının işlevselliğinin sürdürülmesiyle de ilgili olduğunu hatırlatmaktadır. Foto 3’te görüldüğü üzere, üst geçit girişindeki yüksek basamak sorunu yapısal bir müdahaleyle giderilmemiş, uzun süredir yerinde duran bir uyarı notusuyla geçiştirilmiştir. Uyarının varlığına rağmen herhangi bir düzenleme yapılmamış olması, sorunun ilgili kurumlar tarafından dikkate alınmadığını göstermektedir. Notun resmî değil de kullanıcılar tarafından eklenmiş izlenimi vermesi ise, erişilebilirlik eksikliğinin kamusal sorumluluk yerine gündelik bireysel çabalarla telafi edilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır.

Foto 3: Üst geçit girişinde yer alan yüksek basamak ve buna ilişkin uyarı yazısı

Kaldırımların araçlar tarafından işgal edilmesi ve yaya yollarının araçlarla paylaşılmak zorunda kalınması, yürünebilirliği tehlikeye atan yaygın bir sorundur (Foto 4). Bu bulgular, literatürde vurgulanan yaya öncelikli tasarım ilkelerinin (Gehl, 2010) Ankara'da yeterince uygulanmadığını göstermektedir.

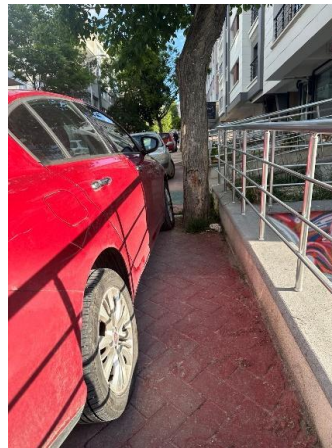

Foto 4: Araç işgali nedeniyle daralan/kullanılamayan yaya alanları: Kaldırımların otopark olarak kullanılması

Bir katılımcı, araç ve motosiklet park sorunlarının yaşlılar için yarattığı güvenlik riskini detaylı biçimde anlatmaktadır:

“Alçak yapınca da adam geliyor kaldırıma arabasını bırakıyor. Yaşlı kadın yürüyor kaldırımda araba veya motosiklet geliyor oradan bir çarpışa öldürür seni. Güvenli değil yani[...] Evet kaldırımlar zaten dar. Sen de git yoldan. Bu arabanın altındadır. Engelliler geçemez zaten ya.” (İK20, 71, Erkek).

Katılımcının anlatısı, kaldırımların işgalinin yaşlıları bir ikilemeyle karşı karşıya bıraktığını göstermektedir: ya araçlarla dolu kaldırımda yürümeye çalışmak ya da yola inerek trafik tehlikesiyle yüz yüze gelmek. Başka bir katılımcı ise, araçsızlaştırılmış bir caddenin yaratacağı yaşanabilirlik durumunu şöyle ifade etmektedir:

“Bir de bütün araçların ana caddede kaybolması lazım. Hani şimdi çıkın bakın bir mezarlık, bir kötü bir şey. Bütün bu araçların olmadığını düşünün. Siz ne kadar mutlu olursunuz bu sokakta.” (AK15, 67, Erkek).

Ana caddelerdeki araç yoğunluğunun azaltılması gerektiği, yaşlıların yaşam kalitesi açısından önemli bir talep olarak öne çıkmaktadır. Araçların caddeyi işgal etmesinin yarattığı görsel ve fiziksel kirlilik, mahallenin yaşanabilirliğini doğrudan etkilemektedir.

Kamusal hizmet birimlerinin kaldırımlara yerleştirilmesi de yaşlıların kamusal alanlarını daraltmaktadır. Katılımcı, halk ekmek büfesinin kaldırıma konulmasıyla ilgili yaşanan tartışmayı aktarırken, bu durumun kamusal alan hakkı bağlamında nasıl bir çatışma yarattığını ortaya koymaktadır:

“Bakın seçimden önceki hafta Hoşdere Caddesi’nde Ayrancı mahalle muhtarlığının yanına konulan halk ekmek büfesiyle ilgili büyük bir sıkıntı yaşadık. Mahalleli diyor ki ‘biz halk ekmek hizmetine ulaşmak istiyoruz’. Fakat bu hizmeti getirip bizim muhtara giderken yürüdüğümüz kaldırım üzerine koyduğunuzda da bizim için büyük sıkıntı oldu... Halk Ekmek Büfesi’ne karşı değiliz ama kaldırımlar işgal edilerek karşılanamaz.

Kaldırımlarla ilgili en büyük sıkıntı çocuklar ve yaşlılar tarafından hissediliyor. Dolayısıyla orası bizim kamusal alanlarımız ve geri istiyoruz.”
(AK12, 59, Erkek)

Katılımcının “kamusal alanlarımız” vurgusu, yaşlıların bu mekânları kendilerine ait ve hak temelli alanlar olarak gördüğünü göstermektedir. Bu nedenle kaldırımlar,, yaşlılar için yalnızca bir ulaşım yolu değil, aynı zamanda kamusal yaşamda görünür oldukları ve aidiyet geliştirdikleri mekânlardır.

Son olarak, elektrikli skuterlerin kaldırımlarda yarattığı tehdit, yaşlılar için yeni ve ciddi bir güvenlik sorunu olarak görülmektedir. Katılımcı, bu araçların yarattığı tehlikeyi “*en büyük tehdit alanı*” olarak nitelendirmektedir:

“Hem kaldırımlar açısından hem kent içi ulaşım açısından hem yaşlıların sokağa ve kaldırım kullanması açısından en çok karşı çıktığımız ve en büyük tehdit şu martı denen lanet araçlar(skuterler). Yani her biri özensiz şekilde gençler tarafından kullanılıyor. Ama gençler bu kentte sadece gençlerin yaşadığını düşünüyorlar; empatiden yoksunlar.” (AK12, 59, Erkek)

Bu bulgu, bu araçların yaşlılar üzerindeki öngörülmemiş etkilerini göstermektedir. Elektrikli skuterlerin, genç kullanıcılar için pratik bir ulaşım aracı olarak görülürken, yaşlılar için kaldırım kullanımını tehlikeli hale getiren bir unsura dönüşmüştür. Katılımcının “*gençler bu kentte sadece gençlerin yaşadığını düşünüyorlar*” ifadesi, kentsel mekânın kuşaklar arası paylaşımındaki adaletsizliği ve empati eksikliğini vurgulamaktadır.

İlkadım mahallesinde *kaldırımların dar ve yüksek olması* sorunu Ayrancı'ya göre çok daha önemlidir. Cinsiyet açısından kadınlar bu sorunu erkeklere göre belirgin biçimde daha fazla dile getirmektedir. Bu farklılaşma, kadınların kaldırım yüksekliği ve genişliği gibi fiziksel detayları gündelik yaşamlarında daha yoğun biçimde

deneyimlediklerine işaret etmektedir. Bir katılımcı kaldırım genişliğinin günlük hareketlilikte yarattığı sorunu şöyle ifade etmektedir:

“Nasıl yaya yolları rahat olmalı. Mesela gidiyorsun iki kişi şuradan geçemiyor, çarpıyor, bir şeyler oluyor. Rahat olmalı yürüsün diye geniş olmalı” (İK6, 77, Kadın).

Oturma bankı ve dinlenme donatısı gereksinimi, her iki mahallede de benzer biçimde vurgulanmaktadır. DSÖ(2007) raporunda, dinlenme alanlarının yaşlı bireylerin kentsel mekânlardaki hareketliliğini etkileyen kritik bir faktör olduğu belirtilmektedir; ara dinlenme noktalarının yokluğu, yaşlıların yaşadıkları çevrede hareket etme kapasitelerini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Bir katılımcı, oturma banklarının kentsel yaşamdan çıkarılmasını tarihsel bir perspektifle eleştirmektedir:

“Oturma bankları hemen hemen hiçbir yerde yok zaten. Kenti yaşam içerisine giren şeyler değil. Şimdi bu kültürel miras çalışmaları içerisinde Osmanlı'nın bu sokaklardaki oturma taşları[...] İstanbul'da Ayrancı gibi yokuşlarıyla ünlü bir semt olan Cihangir'de de bunları bırakmışlar ki insanlar dik sokakta biraz dirlensin, otursun. Yani siz o sokaktan çıkarken elinizde taşıdığınız işte alışveriş yaptığınız şeylerle çıkarken bir yerde durup soluklanma ihtiyacı çıkıyor. Bunlar, Osmanlı'da soluklanma taşlarıymış. Yani bu günlük hani sokak yaşamı içerisindeki kritik şeyler herhalde.” (AK12, 59, Erkek).

Katılımcının tarihsel karşılaştırmalı yorumu, kamusal mekândaki dinlenme donatılarının geçmişte kentsel tasarımın doğal bir parçası olduğuna; ancak günümüz kentleşmesinin bu geleneği yok ettiğine vurgu yapmaktadır. Mesleği mimarlık olan bir katılımcı ise, oturma banklarının yol üzerinde bulunması gerektiği, özellikle yaşlı nüfusun yoğun olduğu semtlerde bu ihtiyacın aciliyeti vurgulamaktadır:

“Özellikle bu yaşlı semtlerde Kuğulu Park böyle etiket kadar bir yer kalmış. Bunun üstüne bir şey yok yani. Dikkat ediyor musun? Buralarda hiçbir şey yok. Bankların yol üstünde olması lazım.” (AK25, 72, Erkek)

Umumi tuvalet eksikliği, yalnızca bir hijyen meselesi olmanın ötesinde, yaşlıların kamusal alanda bağımsız vakit geçirme özgürlüklerini doğrudan kısıtlayan temel bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Bir katılımcı, tuvalet eksikliğinin sosyal ve fiziksel aktiviteler üzerindeki caydırıcı etkisini şöyle anlatmaktadır:

“Umumi tuvaletler falan filan son derece eksik, az. Yani bulvar üzerinde bile olması gerekir. Dediğim nedenlerle dolaşırken, gezerken, ayrılma zorunluluğu olmasın diye. Yani ben bir daha arkadaşla şehir koşuya çıksam, caydırıcı çünkü tuvalet bulamadık” (AK25, 72, Erkek).

Tuvalet eksikliğine ek olarak, mevcut olanların fiziksel koşulları ve tasarımı da önemlidir. Özellikle yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına cevap vermeyen alaturka tasarım ve hijyen sorunları kullanımı zorlaştırmaktadır:

“Ya lavabolar rezalet, kendim internetten şey aldım, kâğıt aldım. Mesela alaturka tuvalet oluyor, alafranga olmuyor. Yaşlı insan oturamıyor, kalkamıyor veya rahatsızlığı var genç de olsa yürüyemiyor. Ama çok bakımsız ve çok pahalı. (İK5, 82, Kadın)

Kamusal alanlardaki *aydınlatma yetersizliği* de yaşlı bireylerin hareketliliğini etkileyen önemli unsurlardan biridir. Bir katılımcı, kentleri “*karanlık kentler*” olarak nitelendirerek sorunun boyutunu vurgulamaktadır:

“İkinci çok önemli şey şu, biz çok önemsemiyoruz ama artık kentlerimiz, karanlık kentler. Yani caddeler daha az aydınlatılıyor, sokaklar neredeyse aydınlatılmıyor[...] Dolayısıyla bu karanlık şeyi çok tehdit eder hale geldi. Yani akşam hava karardıktan sonra sokakla olan ilişkinizi kurmanızın önündeki en önemli tehdit haline geldi. Önünüzü göremiyorsanız sokağa çıkmak sizin için büyük risk.” (AK12, 59, Erkek)

Aydınlatma yetersizliği, yaşlıların akşam saatlerinde dış mekân kullanımını engellemekte; önceki bölümlerde ortaya konan mekân-zaman yollarındaki “*akşam saatlerinde eve kapanma*” örüntüsünün temel çevresel belirleyicilerinden birini

oluşturmaktadır. Bu bulgu, güvenlik algısının suç korkusunun yanı sıra, fiziksel çevre koşullarıyla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Mahallenin genel fiziksel uygunluğu konusunda dikkat çekici bir mahalle farklılaşması ortaya çıkmaktadır. konusunda ise dikkat çeken bir mahalle farklılaşması ortaya çıkmaktadır. Ayrancı sakinleri, mahallelerinin genel fiziksel uygunluğunu ilk etapta olumlu değerlendirmekte, ancak kaldırımlar, yaya yolları ve erişilebilirlik gibi detaylarda önemli eksiklikler ve uygunsuzluklar belirtmektedir. Bu iki boyutlu değerlendirme, mahallenin genel düzenine duyulan memnuniyetin, günlük kullanımdaki fiziksel engellerle çeliştiğini göstermektedir. Ayrancı'nın güçlü bir mahalle kültürüne sahip olması ve sakinlerinin bu kültüre duydukları bağlılık, fiziksel eksikliklere rağmen mahalleyi olumlu değerlendirme eğilimini güçlendirmektedir. Ayrıca belirtilen memnuniyet, büyük ölçüde bu mahallenin fiziksel konum uygunluğuna dayanmaktadır.

“Fiziksel özellikleri, biliyorsunuz Aşağı Ayrancı, Meclis duvarlarında başlıyor. Meclis duvarlarından Güvenlik Caddesi Hoşdere Caddesi. Her yere çok yakın. Kızılay'a çok yakın, Ulus'a çok yakın. Bu açıdan çok uygun bir yer fiziksel çevresinde.” (AK5, 66, Erkek)

Ancak başka bir katılımcının ifadesi, uzun süreli ikamet deneyiminin fiziksel koşulları normalleştirme eğilimi yarattığını ve gelecekteki işlevsel kayıplara dair bir farkındalığın da mevcut olduğunu göstermektedir:

“Kaldırımların pek sıkıntılı olduğunu zannetmiyoruz. Öyle değil. Şikayet edecek gibi değil. Evin konumu biraz daha yokuşta gibi oluyor. Ama sorun değil herhalde. Şu an için. Ben onu daha çeviririm ama 10 sene sonra daha mı zorlanırım bilmiyorum. 40 yıldır oturuyorum” (AK14, 76, Erkek)

Katılımcının “*şu an için*” ve “*10 sene sonra*” vurgusu, yerinde yaşlanma deneyiminin zamansal bir boyut taşıdığını göstermektedir. Mevcut çevre koşulları, yaşlının bugünkü işlevsel kapasitesiyle uyumlu görünse de yaşlanmanın ilerleyen

dönemleri bu uyumu zayıflatabilir. Nitekim yerinde yaşlanma her zaman kendiliğinden arzu edilir ya da herkes için eşit ölçüde uygun bir çözüm değildir; yaşlıların çevrelerine ilişkin değerlendirmeleri bu deneyimi farklılaştırabilmektedir (Hillcoat-Nallétamby ve Ogg, 2014).

Sonuçta fiziksel erişilebilirlik ve yürünebilirlik kategorisi, mahalle ve cinsiyet bazında önemli farklılaşmalar ortaya koymaktadır. Cinsiyet açısından kadınlar kaldırım detaylarına daha duyarlı görünürken, erkekler genel altyapı sorunlarını daha sık dile getirmektedir. Bir katılımcının kapsamlı bir biçimde özetlediği gibi, yaşlıların sokağa inebilmesi, kaldırımda yürüyebilmesi ve günlük aktivitelerini gerçekleştirebilmesi, yalnızca fiziksel bir mesele değil, yaşam kalitesinin bütünsel bir bileşenidir:

“Yani büyük kentte yaşıyorsa bile ondan sonra sokadaki günlük yaşama katılabilmesi, fiziksel aktivitesini yapabilmesi, yani sokağa inebilmesi, sokakta vakit geçirebilmesi, kaldırımda yürüyebilmesi, günlük alışverişini yapabilmesi, kuaförüne gidebilmesi, işte berberiyle sohbet edebilmesi, ondan sonra esnafla selamlaşması. Bunları yapabilecekleri alışkın oldukları bir ortamda geçirebilmeleri önemli.” (AK12, 59, Erkek)

Katılımcının bu değerlendirmesi, erişilebilirliğin yalnızca teknik bir altyapı meselesi olmadığına; aynı zamanda yaşlıların günlük yaşama katılımı, sosyal etkileşim ve mahalle kültürüyle doğrudan bağlantılı olduğuna işaret etmektedir.

6.1.2. Yeşil Alanların Önemi

Yeşil alanlar ve kamusal mekânlar, katılımcıların deneyimlerinde ikinci en yoğun tema olarak ortaya çıkmıştır. Bu tema, hem nicel yetersizlik hem de nitel sorunlar üzerinden ele alınmakta; mahalle ve cinsiyet bazında dikkat çekici farklılaşmalar göstermektedir. Yeşil alanların yaşlılar için önemi, yalnızca fiziksel aktivite alanı sağlamasıyla sınırlı değildir; bu alanların zihinsel sağlık, sosyal etkileşim ve genel iyilik

hali üzerinde olumlu etkileri olduğu, ayrıca bilişsel işlevleri destekleyebildiği ilgili çalışmalarda vurgulanmaktadır (Astell-Burt vd., 2014; WHO, 2016).

Yakın ve erişilebilir yaş dostu park ihtiyacı, tüm katılımcılar arasında en yoğun vurgulanan tema olarak öne çıkmaktadır. Literatürde vurgulanan “yakınlık” kavramı (Plouffe ve Kalache, 2010), bu çalışmada da güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar, parkın yalnızca var olmasını değil, yürüme mesafesinde, erişilebilir ve yaşlıların ihtiyaçlarına uygun biçimde tasarlanmış olmasını talep etmektedir. Bu bulgu, parkların mekânsal dağılımının ve erişilebilirliğinin, varlıkları kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bir katılımcı, yaşlıların gündelik yaşam mekânlarının son derece sınırlı seçeneklerden oluştuğunu ve parkların bu seçeneklerden en temel bileşenlerden biri olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Başka bir şey yok. Çevreniz size ne veriyorsa siz onunla birlikte yediniz. Hele emekli olunca tamamen. Bu gibi yerlerde yaşlıların gittikleri iki yer vardır zaten. Ya park gidip parkta arkadaşlar oturacaksınız. Ya da kafe, kafeterya veya kahvehane, kiraathane gibi” (İK4, 67, Erkek).

Topografik engeller ve fiziksel mesafe, yaşlılar için park erişimini ciddi biçimde zorlaştırmaktadır. Emine, bu durumu gelecekteki işlevsel kayıplara dair bir kaygıyla birlikte ifade etmektedir:

“Yani tabii parkımızın burada olması bir avantaj. Ama sayı olarak arttırılabilir. Arttırılması gerekiyor. Çünkü şu yukarıdaki biri buraya gelmeyi tercih edemez. Ya da yokuştaki biri vadiye inmek zorunda kalmamalı[...] bundan hakikaten eğer hayatta olursam 10 sene sonra ben oralara yürüyebilir miyim diye mesela” (İK21, 80, Kadın).

Katılımcının anlatısı, park erişilebilirliği sorununu zamansallık boyutuyla birlikte ele almaktadır: bugün erişilebilir olan bir park, yaşlanmanın ilerleyen seyrinde erişilemez hale gelebilir. Başka bir katılımcı ise park eksikliğini yaşlıların fizyolojik ihtiyaçları ile birlikte dile getirmektedir:

“Bence hiç yeterli değil[...] Yani parklar az. Mesela benim kendi sokağıma ait bir park yok[...] Burada bir park yok. Biz park deyince şeye gitmemiz lazım, o Ahmet Haşim'e biliyorsun. Oraya da neredeyse 80'likler yarım saatte çıkamaz[...] Mesela onların idrar problemi var. Bir saatte bir tuvalete giden var” (İK12, 63, Kadın).

Yeşil alan/park yetersizliği konusunda ise belirgin bir mahalle farklılaşması bulunmaktadır. İlkadım sakinleri, yeşil alan ve park eksikliğini çok daha yoğun biçimde dile getirmekte; bu bulgu İlkadım'ın Ayrancı'ya göre daha az yeşil alan oranına sahip olmasıyla doğrudan ilişkilidir. *Kentsel yeşil alan kaybı ve betonlaşma*, her iki mahallede de vurgulanan ancak İlkadım'da çok daha yoğun biçimde eleştirilen bir temadır. Katılımcılar, *“eski parkımız kalmadı”*, *“yeşil alanlar beton yığınınna döndü”* gibi ifadelerle geçmiş ile şimdiki arasında karşılaştırma yapmakta ve güçlü bir kayıp duygusu ifade etmektedir. Bir katılımcı betonlaşmanın yaygınlığı ve kalıcılığını, şu şekilde ifade etmektedir:

“Artık burası düzelmez. Çünkü her yere betonları diktiler. Ağaçları söktüler, beton diktiler. Beton ettiler ülkeyi.” (AK4, 76, Erkek)

Ayrancı'da ise mevcut parkların varlığı genel olarak olumlu değerlendirilmekte, ancak bu parkların yaşlıların ihtiyaçlarına ne ölçüde uygun tasarlandığı sorgulanmaktadır. Katılımcı, apartman arka bahçelerinin Ayrancı'daki yeşil alan işlevini şu şekilde açıklamaktadır:

“Ayrancı'nın yeşil alanlarının neredeyse yarısı apartman arka bahçelerinden oluşuyor. Çünkü yan yana dizilmiş apartmanlar var. Bunların hepsinin arka bahçeleri var. Bunlar böyle ortalarda büyük öbekler halinde yeşil alanlara dönüşmüş. Pandemide bu apartman arka bahçeleri çok kullanılmış.” (AK12, 59, Erkek)

Bu söylem, planlı yeşil alan politikalarının yanı sıra mevcut kentsel dokunun sağladığı yeşil alanların da yaşlıların mekânsal deneyiminde önemli bir rol oynadığını açığa çıkarmaktadır.

Yeşil alanların eşitsiz mekânsal dağılımı, yalnızca İlkadım'da vurgulanan bir alt temadır. Emine, büyük parkların belirli bölgelerde yoğunlaşmasını ve topografik engellerin erişimi zorlaştırmasını eleştirmektedir:

“Kocaman park yapmakta park yapıyorlar kocaman parklar ama belli bir yerde. Var vadisi var. Öveçler vadisi var. Ama yani herkes erişim sağlayamaz. O zor yani. Bir de fiziksel olarak burası zaten çok yokuşlu bir yer” (İK21, 80, Kadın)

Parklarda güvenlik kaygıları ve oturma donatılarının yetersizliği, yaşlıların bu mekânları kullanımını olumsuz etkilemektedir. Bir katılımcı, yabancı nüfusun artışının parklarda güvensizlik hissine yol açtığını belirtmektedir. Gençlerin parklardaki uygunsuz kullanımı ve vandalizm, park donatılarının tahribatına neden olmakta; başıboş hayvanların yarattığı güvenlik sorunu özellikle yaşlılar ve çocuklar için tehdit oluşturmaktadır.

Diğer temalar (ağaçlandırma talebi, park ve dinlenme alanlarının işlevselleştirilmesi, park bakım yetersizliği ve denetim eksikliği, rekreasyon mekânları/hareket mekânları talebi, doğal park tasarımı ve süs unsurlarına eleştiri, mevcut kamusal alanların “park” ve “cami” ile sınırlı olması) genel olarak her iki mahallede de daha düşük sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak bu temalar, yaşlıların kamusal mekânlardan beklentilerinin çeşitliliğini ve derinliğini ortaya koymaktadır. Park bakımının yetersizliği ve işlevsellik kaybı, mevcut parkların kullanımını engellemektedir:

“Bir tane park var. Büyük kısmını köpek gezmeye ayırmışlar. Onu da kimse kullanmıyor. Ve bakımsız.” (AK8, 92, Erkek)

Yapay park tasarımı yerine doğal park anlayışı tercih edilmekte, aşırı süsleme ve yapay unsurların maliyeti eleştirilmektedir:

“Mesela burada bazı şeyler bana çok ters geliyor. Hollanda’da parkına girersin çok doğal sebab. Her tarafa ağaç diker. Bizimkiler de küçücük park yapar. Anam ı ışık koyar, lamba koyar. Şelale yaparlar. O şelaleye verdiğim parayı gitti öbür tarafta başka bir şey yap” (İK12, 63, Kadın).

Parklarda toplumsal cinsiyet dengesizliği, kadınların kamusal alan kullanımını sınırlandıran dikkat çekici bir bulgudur. Bir katılımcı *“Parkta hep erkekler doldurmuştu. Hiç hanımlar yoktu”* (İK21, 80, Kadın) ifadesiyle İlkadım'daki parkta erkeklerin baskın varlığına ve kadınların yokluğuna dikkat çekmektedir. Bu gözlem, kamusal mekân kullanımının toplumsal cinsiyetle nasıl şekillendiğini göstermektedir. Parklar görünürde herkes için olsa da toplumsal cinsiyet normları tarafından biçimlenen eşitsiz kullanım örüntüleri sergilemektedir.

Yeşil alanların estetik ve psikolojik değeri, yaşlılar tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Bir katılımcı boş alanların ruh sağlığı için önemini vurgulayarak, yeşil alan planlamasının psikolojik bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır:

“Biz boş alanları doldurması gereken alanlar gibi düşünüyoruz. Öyle değil. Boş alanlar şey için bile gerekli. Ruh sağlığınızı koruması için de gerekli.” (AK12, 59, Erkek)

Yeşil alan ve kamusal mekân deneyimi, mahalle düzeyinde belirgin şekilde farklılaşmaktadır: İlkadım'da yetersizlik ve betonlaşma, Ayrancı'da ise erişim kalitesi ve sosyal kullanım örüntüleri ön plandadır. Bu bulgu, yeşil alan planlamasında hem nicel (yeterlilik) hem de nitel (yaşlıların ihtiyaçlarına uygunluk) boyutların eşit önemde olduğunu göstermektedir.

6.1.3. Binaların Erişilebilirliği

Yaşlı bireylerin bağımsızlıklarını sürdürebilmeleri açısından, günlük ihtiyaçlarını karşılayabildikleri destinasyonlara (market, eczane, banka, sağlık ocağı)

yürüme mesafesinde erişebilmeleri büyük önem taşımaktadır. Katılımcılar genel anlamda bu erişilebilirliği olumlu değerlendirmekle birlikte, önemli fiziksel engellere de dikkat çekmektedir.

Genel olarak, kamusal ve ticari mekânların fiziksel erişilebilirliği olumlu değerlendirilmektedir. Bir katılımcı, *“Marketlerin, bankalar düz ayak, en azından Çankaya için konuşuyorum”* (AK24, 59, Kadın) derken; başka bir katılımcı bankaların giriş-çıkışlarının fiziksel olarak uygun olduğunu belirtmektedir. Ancak bu olumlu tabloya karşın, merdiven gerektiren mekânlar ciddi erişilebilirlik engelleri oluşturmaktadır. Sosyal etkinlik alanlarının üst katlara taşınması, sağlık ocaklarının dik merdivenleri ve banka şubelerinin fiziksel konum değişimi, yaşlıların hizmetlere erişimini zorlaştıran somut sorunlardır.

Ayrancı'da sağlık ocağının dik merdivenleri özellikle vurgulanmaktadır. Bir katılımcının *“Mesela sağlık ocağına hiç uygun değil. Yani şöyle çünkü merdiveni çok dik bir merdiven. İki kişi aynı anda yan yana aşağı doğru inemiyor diyebiliyorum”* şeklindeki ifadeleri, sağlık hizmetlerine fiziksel erişimin yaşlılar için ciddi bir engel oluşturduğunu göstermektedir. Sosyal etkinlik alanlarının ve belediye lokallerinde de *merdiven problemi* ciddi bir sorun olarak öne çıkmaktadır:

“Vallah şeyler sosyal etkinlik alanları şurada bir tane belediyenin lokali var, taa götürmüşler şimdi dördüncü katta. Yani gerçi asansör var ama asansöre çıkmak için de merdiven çıkıyorsun. Az yani yeterli değil.” (İK5, 82, Kadın)

Erişim sorunları, belediye ve nüfus müdürlüğü gibi diğer kamu binalarında da gözlenmektedir. Katılımcılar, özellikle kamu binaları ve kültürel/sosyal süreçlerin özellikleri, erişilebilirlik konularındaki eksiklikleri dile getirmektedir:

“Kamu hizmeti yeterli değil. Yani Nüfus Müdürlüğünü en zor ulaşılan yerde yapmışsınız. Kızılaya arabanızla gidemezsiniz. Otobüs şoförünün hali belli.

[...] Kültürel alanlara ulaşmak zor. Tiyatroların hiçbirisinin otoparkı yok. Devlet tiyatroların da yok, özel tiyatrodan da yok. İşte Nazım Hikmet'e gittik. Arabayı en az 300 metre uzakta bıraktık. Otobüsle de gidip 3 defa otobüs değiştireceksin.” (AK8, 92, Erkek)

Banka şubelerinin fiziksel konum değişimi ve kapanması, özellikle Ayrancı'da katılımcılar tarafından güçlü biçimde eleştirilmektedir. Bir katılımcı, bu durumun yaşlılar üzerindeki etkisini şöyle ifade etmektedir:

“Şimdi en büyük şeyi, ayıbı bize yaptılar. Bak burada yaşlı çoğunlukta Ayrancı'da. Bir kere bankalarımızı uzağa taşıdılar. Ziraat Bankası'nı, İş Bankası'nı burnumuzun dibindeydi Garanti Bankası. Mesela şimdi ben Garanti Bankası'na ya Kızılay'a gidiyorum ya da ta Atakule'deki şubeye gidiyorum” (AK11, 71, Kadın)

Bununla birlikte banka şubelerinin art arda kapanmasının yaşlıları sürekli yeni şube aramaya ve topografik olarak zorlu güzergâhlara gitmeye zorladığını belirtmektedir.

Kamu binalarının erişilebilirlik sorunları da katılımcılar tarafından dile getirilmektedir. Katılımcılar bir taraftan kamu binaları ve sosyal tesislerin yetersizliğini vurgulanırken, diğer taraftan kamu binalarının tasarım ilkelerini eleştirmektedir:

“Mesela Ankara Büyükşehir Belediyesi son derece yanlış bir binadır. Ben mimar olduğum için bu bilgiyi veriyorum. Public building yani halkın gidip çıktığı binalar[...] Bunların alçak olması lazım, alçak katlı çok çekirdekli.” (AK25, 72, Erkek)

Katılımcının mesleki bilgiye dayanan eleştirisi, kamu binalarının tüm yaş gruplarının erişebileceği şekilde tasarlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

6.1.4. Kamusal Alanlarda Temizlik ve Kullanıcı Kaynaklı Sorunlar

Araştırma bulguları, katılımcıların *açık alanlar ve binalar* temasında mevcut alanların bakımsızlığı, çevresel kirlilik ve toplumsal duyarsızlık kaynaklı sorunlardan da

etkilendiğini ortaya koymaktadır. Parklar, kaldırımlar ve sokaklar gibi kamusal alanların temiz ve bakımlı olması, yaşlı bireylerin bu alanları güvenle kullanabilmesi için temel bir koşuldur.

Çevresel kirliliğin temel nedenlerinden biri, toplumsal sorumluluk eksikliği ve genel duyarsızlık olarak tanımlanmaktadır. Katılımcı “Ankara’da insanlar çevreye karşı çok duyarsızlaştılar, ilgilenmiyorlar. Banane, bananecilik çok yaygınlaştı” (AK8, 92, Erkek) derken bu duyarsızlığın boyutunu vurgulamaktadır. Başka bir katılımcı ise sokaklardaki çöplerin yaşlılar için yarattığı fiziksel tehlikeyi detaylı biçimde anlatmaktadır:

“Ayağınızın bir yere takılıp düşmesi açısından bir tehdit haline gelmeye başladı. Sokaktaki çöpler açısından bir tehdit haline gelmeye başladı... Belli saatten sonra sokağa atılan çöpler artık kaldırımları kullanamamanızı sağlıyor. Sizin yoldan yürümeniz gerekiyor[...] Hele karanlıksa. Ondan sonra çöpten sızan çöpün suyu sizin ayağınızın kaymasına neden oluyor. Kayıp da bir sürü kalça kırığı yaşayanlar var mahallede” (AK12, 59, Erkek)

Bu anlatı, kamusal alanların bakımsızlığının ve pisliğinin yaşlıların fiziksel güvenliğini doğrudan tehdit ettiğine işaret etmektedir.

Kamusal mülke yönelik kasıtlı tahribat da önemli bir sorun olarak görülmektedir. Parklardaki bank, masa gibi donatıların tahrip edilmesi, umumi tuvalet musluklarının çalınması, kentsel altyapının sürdürülebilirliğini engellemektedir. Katılımcıların neredeyse tamamı, bu sorunların çözümünün yalnızca belediye hizmetlerine değil, toplumsal farkındalık ve eğitime bağlı olduğunu vurgulamaktadır:

“İnsanlarımızın kötü alışkanlıkları var. Kullandığı bir şeyi sokağa atmak, sigara içmek izmariti atmak... Yani kurumlarla birlikte bizim de eğitilmemiz lazım[...] Bir şekilde bu halkı eğitmek lazım.” (İK5, 82, Kadın)

Bu bulgular, yaş dostu kent yaklaşımının toplumsal farkındalık ve davranış değişikliği programlarıyla da desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Kamusal alanların bakımı ve korunması, kurumsal düzenleme ile toplumsal sorumluluk arasındaki dengeyle ancak sağlanabilir.

6.2. Ulaşım

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2007) Yaş Dostu Kentler Rehberi'nde ulaşım, yaşlıların kentsel yaşama katılımını belirleyen sekiz temel alandan biri olarak tanımlanmaktadır. Ulaşım, yalnızca fiziksel hareket olanağı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda sosyal katılım, sağlık hizmetlerine erişim ve gündelik gereksinimlerin karşılanması açısından temel bir toplumsal altyapı niteliği taşımaktadır (Buffel, vd., 2012). Bu nedenle yaklaşım, ulaşım yalnızca hat sayısı ve araç temini perspektifinden değil; erişilebilirlik, karşılanabilirlik, güvenilirlik ve anlaşılır bilgilendirme gibi kullanıcı deneyimini belirleyen boyutlarıyla bakmaktadır. Ayrıca bu, durak/istasyon çevresine güvenli yaya erişimi, bekleme konforu ve iniş-binişte yardım gibi temas noktalarını standartlaştırmayı da içermektedir (WHO, 2007a ve 2007b).

Yaşlı bireylerin fiziksel kapasitelerinin azalmasıyla birlikte ulaşım sisteminin erişilebilirliği, konforu ve güvenliği, uyum dengesini doğrudan etkilemektedir. Araç tabanının yüksekliği, durakların ergonomik yetersizliği ya da sürücü davranışlarındaki olumsuzluklar, çevresel baskıyı artırarak yaşlı bireylerin hareketliliğini ve dolayısıyla toplumsal katılımını kısıtlayabilir. Bu durum, Laws'ın(1997) yaşlanmanın mekânsallığı kavramıyla da ilişkilidir: ulaşım altyapısı ve hizmetleri, yaşlılığın kentsel mekânda nasıl deneyimlendiğini, yaşlıların hangi mekânlara erişilebildiğini ve hangilerinden dışlandığını belirleyen temel yapısal etkenlerdendir.

Bununla birlikte yaşlıların ulaşım deneyimleri homojen değildir. Sosyo-ekonomik konum, toplumsal cinsiyet, sağlık durumu ve mahallenin fiziksel yapısı, ulaşım erişim biçimlerini ve deneyimlenen sorunları farklılaştırmaktadır. Bu farklılaşma, Rowles'ın(1978) coğrafi deneyim kavramı üzerinden anlaşılabilir; ulaşım deneyimi de yaşlıların yaşadıkları çevreyle kurdukları gündelik, duygusal ve bilişsel ilişkinin bir parçası olarak şekillenmektedir. Ancak yaşlılar, bu süreçte taktikler(De Certeau, 1984) geliştirerek sistemin dayattığı sınırları aşmaya çalışmaktadır. Bir yaşlının düşük tabanlı otobüs bekleyerek yüksek basamaklı araçlardan kaçınması ya da ekonomik nedenlerle taksi yerine birden fazla toplu taşıma aracını kombine etmesi, bu taktiklere örnek gösterilebilir.

Çeşitli çalışmalarda, ulaşım politikalarının altyapı, hizmet ve düzenlemeyi bir arada ele alması gerektiği belirtilmekte; yalnız altyapı iyileştirmelerinin tek başına sürdürülebilir etki yaratmayacağı vurgulanmaktadır(WHO, 2007; Buffel vd., 2012). Bu, yaş dostu ulaşımın “hat planlaması” kadar insan onurunu ve bağımsızlığı önceleyen kullanıcı deneyimi standartlarına dayalı, kanıt temelli bir yönetim gerektirdiğini açıkça ortaya koymaktadır (Ravensbergen vd., 2022).

Bu bölümde, Çankaya ilçesinin İlkadım ve Ayrancı mahallelerinde yaşayan yaşlı katılımcıların ulaşım deneyimleri, beş alt tema altında analitik olarak ele alınmaktadır: *(1) Ulaşım tercihleri ve bunları şekillendiren yapısal etkenler, (2) Erişilebilirlik ve ulaşım ağının yeterliliği, (3) Güvenlik, (4) Konfor ve hizmet kalitesi, (5) Ayrımcılık ve sosyal dışlanma deneyimleri.* Her bir alt temada, iki mahalle arasındaki farklılaşmalar ve toplumsal cinsiyet boyutu tartışılmaktadır.

6.2.1. Ulaşım Tercihleri

Katılımcıların ulaşım tercihlerinde toplu taşıma kullanımı belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Bu tercih, bireysel bir seçimden çok, yapısal koşulların bir yansımasıdır. Yaş haddi nedeniyle ehliyet hakkının yitirilmesi, sağlık sorunlarının araç kullanmayı olanaksız kılması ve özel araç sahipliğinin gerektirdiği ekonomik sermayeden yoksun olunması, yaşlıları toplu taşımaya yönlendiren temel belirleyicilerdir. Bu durum, Lawton ve Nahemow'un (1973) modelindeki “çevresel baskı” kavramıyla örtüşmektedir: bireysel yetkinliğin azaldığı koşullarda ulaşım tercihleri gönüllü bir tercihten ziyade zorunlu bir uyum stratejisine dönüşmektedir.

Kod Sistemi	Ayrancı	İlkadım
▼ Ulaşım Tercihleri		
Toplu Taşıma Kullanımı	11	20
Araç Sahibi	12	7
Mesafeye ve park durumuna göre araç kullanımı (Toplu-Özel)	10	2
Sadece özel araç kullanımı	4	5
Taksi ile ulaşım	1	2

Şekil 20: İlkadım ve Ayrancı mahallelerinde yaşlıların ulaşım tercihlerinin karşılaştırmalı görünümü

İki mahalle arasında ulaşım tercihlerinde belirgin bir ayrışma gözlemlenmektedir. İlkadım mahallesinde *toplu taşıma kullanımı*, diğer tüm ulaşım biçimlerine kıyasla baskın olduğu gözlenirken, özel araç sahipliği ve ona bağlı kullanım biçimleri geri planda kalmaktadır (Şekil 20). Bu tablo, İlkadım'daki yaşlıların ulaşım pratiklerinin büyük ölçüde kamusal ulaşım sistemine bağımlı olduğuna işaret etmektedir. Ayrancı'da ise araç sahipliği toplu taşıma kullanımının önüne geçmektedir; ancak burada dikkat çekici olan husus, kendi aracını kullanan katılımcıların önemli bir bölümünün mesafe, park yeri ve trafik koşullarına bağlı olarak toplu taşıma ile özel araç

arasında karma bir kullanım benimsemesidir. Sadece özel araç kullananların oranı ise bu karma kullanımın gerisinde kalmaktadır.

Bu mahalle farklılaşması, ulaşım tercihlerinde sosyo-ekonomik sermayenin etkili olduğunu ortaya koymaktadır İlkadım'ın görece düşük sosyo-ekonomik profili, özel araç sahipliğini sınırlayarak toplu taşımaya bağımlılığı artırmakta; Ayrancı'nın daha yüksek ekonomik sermayesi ise ulaşım tercihlerinde daha fazla esneklik ve çeşitlilik sunmaktadır. Toplumsal cinsiyet, ulaşım tercihlerini farklılaştıran bir diğer önemli eksenidir. Toplu taşıma kullanımında kadın ve erkek katılımcılar arasında belirgin bir fark bulunmazken, araç sahipliği açısından erkekler kadınlara kıyasla çok daha yüksek bir oran göstermektedir. İlkadım'ın toplu taşıma odaklı yapısını özellikle kadın katılımcıların tercihleri şekillendirmektedir; bu mahallede kadınlar, erkeklere kıyasla toplu taşımayı daha yoğun kullanmaktadır. Dolayısıyla ulaşım tercihleri toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik fırsat yapısı ve mahalle ölçeğindeki sosyal normların bir arada etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

6.2.2. “Alçak Otobüsleri Bekliyorum, Yüksek Olanlarda Zorlanıyorum”: Erişilebilirlik

Erişilebilirlik, yaş dostu bir ulaşım sisteminin temel ön koşuludur (WHO, 2007). Yaşlı bireylerin toplu taşımadan yararlanabilmesi, yalnızca hat ve sefer mevcudiyetine değil, fakat aynı zamanda araçların fiziksel tasarımına, durakların ergonomisine, ücretlendirme politikalarına ve hizmet planlamasının öngörülebilirliğine de bağlıdır. Bu alt bölümde, katılımcıların erişilebilirlik deneyimleri, ortak memnuniyet alanları ve kronik sorunlar ekseninde ele alınmaktadır.

Her iki mahalledeki katılımcıların ortak ve en güçlü memnuniyet alanı, 65 yaş üstü bireylere sağlanan *ücretsiz ulaşım hakkı*dır. Bu, yaşlılar tarafından yalnızca kendilerine ekonomik bir destek sağlama olarak değil, toplumsal bir tanınma ve değer

görme biçimi şeklinde değerlendirilmektedir. Bir katılımcının “65 yaşından sonra bize kart veriyorlar ya, otobüsüne, metrosuna her şeye bedava biniyorsun, o açıdan gerçekten Allah razı olsun” ifadesi, bu uygulamanın yaşlı bireylerde yarattığı olumlu duyguyu ve hareketliliği sürdürme motivasyonunu yansıtmaktadır.

Ancak bu olumlu tablonun altında, 65 yaş altı yaşlıların ücretsiz ulaşım hakkından yararlanamamasının yarattığı bütçe baskısı yatmaktadır. Bir katılımcının anlatısı bu durumu somutlaştırmaktadır:

“Dolmuş bile on lira ya. Biz bu yaşta artık bunu mu hesap edeceğiz ya. On lira gel, on lira git, yirmi lira. Şu olacak iş mi yani? Vallahi pandemiden önce falan çok sık gidiyordum. Hemen hemen her gün gidiyordum. Gezip gezip geliyordum oraları. Alışveriş yapıyordum ama şimdi bu fiyatların artmasından, onun için gitmiyorum.” (İK3, 68, Kadın)

Katılımcının “pandemiden önce her gün gidiyordum, şimdi gitmiyorum” ifadesi, ulaşım maliyetlerinin gündelik hareketliliği kısıtığını ve yaşlının kamusal mekândaki varlığını azalttığını göstermektedir.

Fiziksel erişilebilirlik zorlukları, her iki mahallede de ortak ve kronik bir sorun alanı olarak belirmektedir. Eski tip otobüslerin yüksek basamakları, yaşlıların araca binip inmesini güçleştiren ve düşme riskini artıran en temel fiziksel engel olarak tanımlanmaktadır:

“Bir de belli bir yaştaki kişi gerçekten o bu eski tip otobüslerin merdivenleri oluyor. Onları tırmanmak için şey gerekiyor yani bir enerji. İşte ben diyorum ya böyle şeye dolmuşa adım atamıyorum yani o kadar kötü oluyorum ama tabi zorlamak zorluyorsun yani dolmuş seni ne yapsın. Neyse ki bekliyorlar yani hani beklemeyenlerde olabiliyor yani otobüslerde adımınızı atıyorsunuz hareket ediyor.” (AK3, 75, Kadın)

Katılımcının “adımınızı atıyorsunuz hareket ediyor” sözleri, fiziksel engelin araç tasarımıyla sınırlı kalmadığını; sürücü davranışlarının bu engeli daha da zorlaştırdığını göstermektedir. Başka bir katılımcı ise, aracın taban yüksekliğinin yarattığı tehlikeyi

“otobüse binerken zorlanıyor yaşlılar, o şeyden tutuyor ayağına atamıyor bu sefer de o yüksek, onlar öyle tehlikeli” (İK1, 84, Erkek) sözleriyle vurgulamaktadır. Bu deneyimler karşısında katılımcıların geliştirdiği en önemli taktik, düşük tabanlı(alçak) otobüsleri beklemektir. Bir katılımcının *“ben alçak otobüsleri bekliyorum, onlar gelsin de ona bineyim diye; yüksek olanlarda zorlanıyorum, elimde yüküm varsa o merdivenleri çıkmak zor oluyor”* (İK6, 77, Kadın) ifadesi, De Certeau’nun (1984) taktik kavramının gündelik bir pratikteki karşılığını göstermektedir. Yaşlı birey, sistemin kendisine sunmadığı erişilebilirliği, belirli araçları seçerek ve bekleme süresini uzatarak kendisi sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bu taktik, bekleme süresini uzatarak fiziksel yorgunluğu artırmakta ve özellikle olumsuz hava koşullarında yeni bir sorun yaratmaktadır.

Ulaşım altyapısının bir diğer önemli bileşeni olan duraklar konusunda, iki mahalle arasında sorunun niteliği bakımından belirgin bir farklılaşma gözlemlenmektedir. İlkadım’da en fazla dile getirilen şikâyet, duraklarda oturma alanlarının bulunmamasıdır. Bu eksiklik, yaşlıların bekleme süresince dinlenme ihtiyacını karşılayamamasına neden olmaktadır. Bir katılımcı bu durumu *“duraklarda oturaklar yok, sadece yaşlı değil sağlık problemi olan biri için de yani, olması gerekiyor”* (İK20, 71, Erkek) sözleriyle bunu yalnızca yaşlılığa özgü değil, herkes için bir erişilebilirlik sorunu olduğunu ifade etmektedir.

Başka bir katılımcı ise durağın fiziksel yetersizliğini, mahallenin yoğun nüfusuyla ilişkilendirerek sorunu dile getirmektedir:

“Buranın nüfusu çok yoğun, yaşlıların ayakta bekleyip o araca binme imkânı yok[...] Çok gördük. Ya araba çok dolu oluyor. E ben nasıl bineyim bu yaşlı hâlimle de... Oturacak yer yok. Yağmur yağdığında veya kar yağdığında sığınacağın bir alan yok.” (İK23, 76, Erkek)

Katılımcının anlatısı, durak sorununu tek boyutlu bir donatı eksikliğinin ötesine taşımaktadır. Oturma imkânının olmaması, hava koşullarına karşı korumasızlık ve araçların dolu gelmesi bir arada deneyimlenmesi, yaşlının toplu taşıma kullanımında caydırıcı bir etki yaratmaktadır. Başka bir katılımcının “*ya duraklar şey de işte oturamıyorsun, bekliyorsun saatlerce ayakta kalıyorsun*” ifadesi, bu sorunun sürekliliğine ve kanıksandığına işaret etmektedir.

Ayrancı katılımcıları ise duraklardaki oturma alanlarından ziyade, durakların varlığı, konumu ve güvenliği konularına odaklanmaktadır. Bir katılımcı durağın bulunduğu yerdeki kot farkının yarattığı tehlikeyi “*orada bir basamak var, basamaktan aşağıya inip de devam edebiliyorsunuz yola ya da caddeye çıkıyorsunuz, yani sıkıntılı tarafları var, bir de tehlikeli*” (AK10, 82, Kadın) sözleriyle anlatmaktadır. Başka bir katılımcı ise durak yetersizliğini fiziksel alanın kısıtlılığına bağlayarak “*durak Hoşdere’de bu bir iki yerde var, bazı yerlerde olmuyor, çünkü alanı müsait değildir*” (AK4, 76, Erkek) demektedir.

Ulaşım hizmetlerinin planlanması bakımından da mahalleler arasında farklı sorun örüntüleri ortaya çıkmaktadır. İlkadım’da hat çeşitliliği görece yeterli bulunmakla birlikte, araç sayısının artan nüfus talebini karşılayamaması temel şikâyettir. Bir katılımcı “*bu tarafa çok otobüs var bak, altı yedi tane otobüs numarası var mesela buraya gelen, her yer o kadar şanslı değil*” (İK10, 69, Kadın) diyerek, hat mevcudiyetini olumlu değerlendirmektedir. Ancak Başka bir katılımcının “*Çankaya çok kalabalık oldu, ulaşım araçları yetersiz kalıyor, yetmiyor*” (İK21, 80, Kadın) ifadesi, hatların varlığının yeterli olmadığını, araç kapasitesinin taleple orantılı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir katılımcı ise araçların niteliğini mahallenin coğrafyasıyla ilişkilendirerek “*buraya çıkacak arabaları çok yüksek olmaması gerekir, kışın çok karlı bir bölge, daha yer baskısı olan ve içi daha konforlu arabalar olması*

gerekir” diyerek, topografik ve iklimsel koşulların ulaşım planlamasında dikkate alınması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Ayrancı’da ise sorun, hizmetin mevcudiyetinden çok planlanmasındadır. Sefer sıklığının yetersizliği ve dağılımındaki dengesizlik, bu mahallenin en belirgin ulaşım şikâyetidir. Bir katılımcının *“bir türlü hangi saatte geleceğini bilemiyorsunuz, bazen üç otobüs arka arkaya gidiyor, bazen de en az yarım saat bekliyorsunuz”* ifadesi, hizmetin düzensizliğinin yaşlılar için ciddi bir sorun oluşturduğunu göstermektedir.

Ayrancı’da ayrıca metro erişiminin sınırlılığı ve mevcut istasyonlardaki teknik aksaklıklar önemli bir sorun alanı olarak belirmektedir. Bir katılımcının *“keşke her yere metro olsa”* ifadesi raylı sistemlere yönelik güçlü bir talebi yansıtırken, başka bir katılımcının deneyimi mevcut erişimin de sorunlu olduğunu ortaya koymaktadır:

“Bazen asansörü bekliyorsunuz. Çok dolu gelebiliyor bazen. O insanı çok rahatsız ediyor[...] Ama Kızılay’daki metronun oradaki mesela bozuk oluyor biliyorsunuz. Sürekli birini kapatıyorlar, birini açıyorlar. Metro da sadece iniş veya çıkış var[...] Perişan eden şeyler var kısacası.” (AK3, 75, Kadın)

Metronun fiziksel olarak var olması, erişilebilirlik için yeterli değildir; *asansörlerin bakımsızlığı ve kapasitesizliği*, erişim olanağını işlevsizleştirmektedir. Bu durum, hizmetlerin altyapı inşasının ötesinde, mevcut altyapının sürdürülebilir bakımını da kapsamı gerektiğini vurgulamaktadır.

Toplu taşımanın yetersiz kaldığı durumlarda taksi kullanımı bir alternatif olarak ortaya çıkmakta; ancak yüksek ücretler nedeniyle bu alternatif birçok katılımcı için erişilebilir olmamaktadır. Bir katılımcının *“taksi, hep taksi, basıyorsun taksi geliyor kapıya, ama parası olana uygundur, olmayan da zorluk çekiyor”* (İK17, 80, Kadın) derken ulaşım tercihlerinin ekonomik durum tarafından belirlendiğini vurgulamaktadır. Başka bir katılımcının *“taksiler de çok pahalı, ücret nedeniyle binemiyoruz”* ifadesi de

aynı yapısal kısıtlamayı desteklemektedir. Bu bulgular, yaş dostu ulaşım politikalarının yalnızca toplu taşıma altyapısını değil, alternatif ulaşım seçeneklerinin ekonomik erişilebilirliğini de gözetmesi gerektiğine işaret etmektedir.

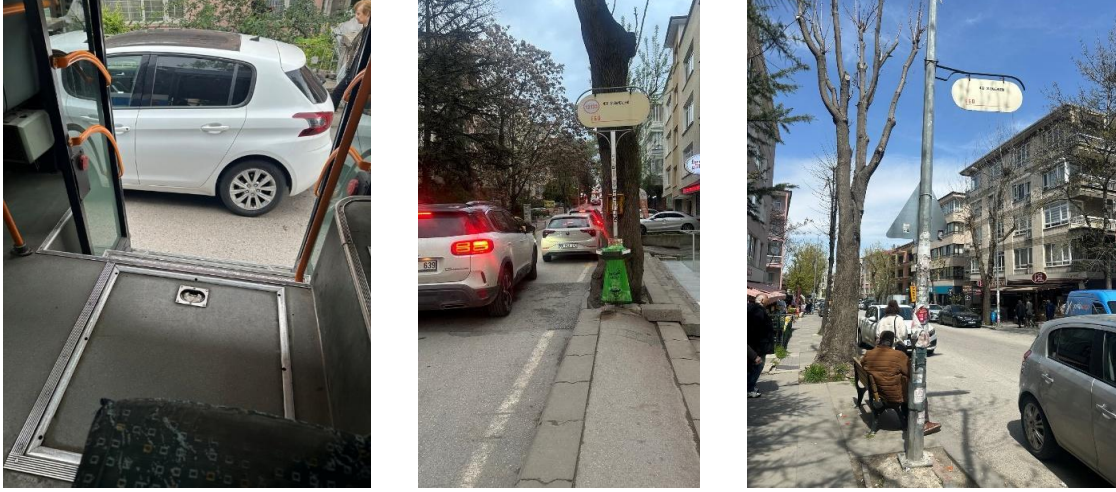

Foto 5: Araştırma alanında yaşlıların ulaşım erişilebilirlik deneyimini etkileyen fiziksel çevre unsurları: Araç tasarımı ve durak koşulları

6.2.3. “Yaşlı Otobüsle Bir Yere Gidemez”: Toplu Taşımada Yaşlı Güvenliği

Ulaşım alanında güvenlik, her iki mahalledeki yaşlı katılımcılar için de en önemli ve en çok endişe duyulan konulardan biri olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların anlatıları, güvenlik endişelerinin iki temel ekseninde yoğunlaştığını göstermektedir: araç içi güvenlik (sürüş sırasındaki riskler) ve dış çevre güvenliği (yaya olarak karşılaşılan tehditler). Bu güvenlik endişeleri soyut korkulardan ziyade, katılımcıların kendilerinin veya yakın çevrelerinin yaşadığı somut deneyimlere dayanmaktadır.

Sürücülerin ani kalkış ve fren yapması, yaşlıların henüz oturmadan veya tutunmadan aracın hareket ettirilmesi, her iki mahallede de en yaygın güvenlik şikâyetidir. Bir katılımcı bu durumu “*ani kalkış, ani fren, kalabalık oluyor ya, biraz gidiyor, bir basıyor freni, herkes birbirini yerleştiriyor gibi geliyor*” sözleriyle aktarmaktadır. Bu ihlallerin sonuçları, basit bir rahatsızlığın çok ötesindedir.

Katılımcıların “*bir komşumuz iki senedir felçli yatıyor, bir fren yapmış düşmüş, her tarafı dağıldı*” ve “*abim otobüste kaza geçiriyor ve kafasında altı dikiş oluyor*” anlatıları, sürücü kaynaklı güvenlik ihlallerinin yaşlılar için kalıcı fiziksel hasarlara, hatta yaşam kalitesini etkileyen travmalara yol açtığını ortaya koymaktadır.

Yaşlı bireylerin fiziksel kapasitesi ile araç içi güvenlik koşulları arasındaki uyumsuzluk, yalnızca bir “ulaşım sorunu” olmaktan çıkarak doğrudan bir sağlık ve yaşam güvenliği meselesine dönüşmektedir. Bu durum, önceki bölümlerde tartışılan kaldırım ve yaya geçidi güvenliği sorunlarıyla birlikte düşünüldüğünde, yaşlıların kentsel mekânda hareket etmesinin her aşamada fiziksel riskler taşıdığını göstermektedir.

Güvenlik deneyimleri, iki mahalle arasında yoğunluk ve odak bakımından farklılaşmaktadır. İlkadım, güvenlik endişelerinin çok daha yoğun yaşandığı bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Sürücü kaynaklı riskler ve toplu taşımada ayakta dengeyi koruyamama kaygısı, bu mahallede belirgin biçimde daha baskındır. Bir katılımcının anlatısı, güvenlik sorunlarının yaşlılar için nasıl bir bağımlılık ilişkisi yarattığını ortaya koymaktadır:

“Bazı araçlar tangur tungur. Yani mesela bazı dolmuşlara asla binemez bir yaşlı. Otobüslerde de var o sorun[...] Belli bir yaştan sonra kendini tutamayıp ayakta duramayan yaşlı otobüsle bir yere gidemez. Yanında muhakkak refakatçi biri olması lazım.” (İK10, 69, Kadın)

Katılımcının ifadesi, güvenlik yetersizliğinin yaşlının bağımsız hareketliliğini ortadan kaldırdığını ve ulaşım deneyimini başkasına bağımlı bir hale getirdiğini göstermektedir. Bu durum, yerinde yaşlanma idealinin önemli bileşeni olan bağımsızlığı etkilemekte ve yaşlının kamusal alandan çekilmesine neden olabilmektedir.

İlkadım katılımcıları, güvenlik sorunlarını bireysel sürücü hatalarının ötesinde, yapısal bir *“trafik kültürü sorunu”* olarak ifade etmektedir. Sürücülerin kurallara uymamasını genel bir toplumsal kural ihlali olarak gören katılımcılar, çözüm olarak denetim ve yaptırım mekanizmalarının güçlendirilmesini talep etmektedir. Bir katılımcıların *“bizim insanlarımız ondan anlıyor, yaptırım olmasa da önüne geçemiyorsunuz”* ve *“belki cezaların caydırıcı olması ile belki çözülebilir”* ifadeleri, katılımcıların güvenlik sorununu daha kurumsal düzeyde ele aldığını göstermektedir.

Ayrancı’da ise güvenlik endişeleri daha az yoğun olmakla birlikte, daha spesifik bir odağa sahiptir. Katılımcılar, tehlikeli sürüş davranışlarını ve yaralanmalı kazaları ağırlıklı olarak Özel Halk Otobüsleri(ÖHO) ile ilişkilendirmektedir. Bir katılımcının *“Halk otobüsleri gerçekten çok tehlikeli otobüs kullanıyorlar, basıyorsun zile daha adımını... ya bir dur beni görmüyor musun sen aynada? Ben kaç kere neredeyse düşüyordum. Altına alacaktı beni.”* (AK11, 71, Kadın) şeklindeki ifadeleri, bu araçlardaki güvenlik ihmalinin ciddiyetini göstermektedir. Başka bir katılımcı ise sorunu yapısal bir çerçevede ele alarak *“bu hizmetin özel sektör tarafından verilmesinin büyük sıkıntı öbekleri yarattığını”* ve *“Özel Halk Otobüslerinin tamamen kaldırılmasını”* (AK12, 59, Erkek) talep etmektedir.

6.2.4. “Medeni Şehirde Kişi Birbirini Koklayarak Otobüse Binmez” Konfor ve Hizmet Kalitesi

Ulaşım deneyiminde konfor ve hizmet kalitesi, yaşlıların toplu taşıma kullanım motivasyonunu ve seyahat sırasındaki refahını doğrudan belirleyen önemli bir boyuttur. Katılımcıların anlatılarında en baskın ve ortak şikâyet olarak aşırı yolcu yoğunluğu öne çıkmaktadır. Bu yoğunluk, yaşlılar için salt fiziksel bir sıkışıklık olmaktan öte, doğrudan bir konfor ve sağlık sorunu olarak deneyimlenmektedir. Bir katılımcının *“acayip insanlar üst üste dolduruyor, bayağı yolcu oluyor, bir de hız yapıyor, e*

çoğunlukla da yaşlılar oluyoruz” (AK16, 70, Kadın) söylemi, yoğunluğun yarattığı çok sayıda baskı unsurunu (kalabalık, araçların hızlı kullanılması ve yaşlı olmaktan kaynaklanan kırılganlık) bir arada aktarmaktadır.

Bu yoğunluğun temel nedeni, sefer sıklığının yetersizliğidir: “(Otobüsler)*Çok sık olmadığı için çok kalabalık olarak oluyor, bu sakıncalıdır*” (AK2, 85, Kadın). Yetersiz sefer sıklığı araçların aşırı dolmasına yol açmakta; bu da yaşlıların oturarak seyahat etme olanaklarını ortadan kaldırmaktadır. Bir katılımcıların “*oturmak çok zor, nadir oturabiliyoruz, mesela o gün Ulus’a gittik, oturarak gidemedik*” ve “*otobüste rahat gidemiyorum, çünkü çok kalabalık oluyor, buradan da bindiğimiz için sürekli ayaktayız*” ifadeleri, oturarak seyahatin yaşlılar için çok mümkün olmadığını göstermektedir. Ayakta seyahat, önceki bölümde açıklanan güvenlik riskleriyle birleştiğinde, yaşlılar için fiziksel yaralanma riski oluşturabilmektedir.

Yoğunluğun ötesinde, hijyen kaygıları da konfor deneyimini olumsuz etkilemektedir. Bir katılımcının “*medeni şehirde kişi birbirini koklayarak otobüse binmez*” diyerek, konfor kaybını kentsel yaşam kalitesi ve medeniyet algısıyla ilişkilendirmektedir.

Bu olumsuz tabloya karşın, metro sistemi her iki mahallede de konforlu bir ulaşım deneyimi sunan tek araç olarak belirlemektedir. Katılımcıların “*konforlu olabilmesi için metronun olması lazım*” ve “*metroya, onu yapanlardan Allah razı olsun, o olmasa Ankara’da yaşanmaz*” ifadeleri, metronun yaşlılar için kullanışlı bir ulaşım aracı olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Metronun konforlu bulunmasının önemli bir nedeni, sürücü kaynaklı olumsuzluklardan uzak olmasıdır. Nitekim bir katılımcının “*metro güzel, kimseyle muhatap olmuyorsun şoförle filan, o güzel*” ifadesi, metroda yaşlıların sürücü davranışlarından bağımsız, görece bağımsız bir seyahat deneyimi yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu, sürücü kaynaklı sorunların (güvenlik

ihlalleri, kötü davranışlar, ayrımcılık) yaşlıların toplu taşıma deneyimini ne ölçüde olumsuz etkilediğinin de bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Ayrancı katılımcıları, konfor sorunlarını ağırlıklı olarak ÖHO'lar üzerinden dile getirmektedir. Katılımcılar, belediye otobüslerini bu araçlara tercih ettiklerini belirtmekte; farkı hem araç kalitesi hem de personel tutumu üzerinden açıklamaktadır: *“Belediye otobüslerini bu mavi halk otobüslerine tercih ediyorum, hem çalışanları daha kaliteli, onlar biraz hoyratça şey yapıyorlar, binmeden hareket ediyor, kaba davranıyor”* (AK10, 82, Kadın).

Özel Halk Otobüsleri'leri konfor eksikliği, araçların fiziksel durumundan hijyen koşullarına, iç mekân donanımından gürültü düzeyine kadar çok boyutlu bir sorun olarak tanımlanmaktadır. Bir katılımcının *“son derece ilkel, insan tabiatına aykırı, kokuyor, pislik içinde, bunların mutlaka değişmesi lazım”* (AK22, 79, Erkek) ifadesi, bu araçların yaşlıların temel insani onuruyla bağdaşmadığını vurgulamaktadır. Başka bir katılımcı ise iç mekân donanımının yetersizliğini *“lank lunk gidiyorlar, sallıyorlar, inmesi binmesi çok zor, oturacak yer yok, çıksanız bile ayağınızı koyacak yer yok”* (AK13, 66, Kadın) sözleriyle aktarmaktadır. Bir katılımcının *“yokuş çıkarken aşırı ses var, bir ulaşım alanı, bir seyir alanını benden koparmış, bu hep bir eziyete dönüştürmüştü”* (AK15, 67, Erkek) ifadesi ise konfor kaybının yalnızca fiziksel bir rahatsızlık değil, mekânsal deneyimi etkilediğini göstermektedir.

6.2.5. “Beyaz Saçlıları Gördüğü Zaman Öfkeleniyorlar”: Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma Deneyimleri

Ulaşım alanındaki sosyal çevre, katılımcıların en sık şikâyet ettikleri ve olumsuz deneyimlerini en yoğun şekilde aktardıkları temadır. Yaşlı katılımcılar, toplu taşıma kullanımı sırasında hem diğer yolculardan hem de sürücülerden kaynaklanan tutum ve davranışlar nedeniyle bir ayrımcılık yaşadıklarını ve sosyal dışlanma hissettiklerini

ifade etmektedir. Bu algı, yaşlıların toplu taşımaya erişim, güvenlik ve seyahat deneyimini olumsuz etkileyerek hizmetlerin eşit ve kapsayıcı kullanımını engellemektedir.

Katılımcıların sürücülerle yaşadığı gerilimin temelinde, 65 yaş üstü ücretsiz seyahat hakkı yatmaktadır. Ücretsiz kart kullanan yaşlılar, özellikle ÖHO sürücülerini tarafından “yük” olarak görülmekte ve açık ya da örtük biçimde dışlanmaktadır:

“Şimdi sosyal devletin verdiği bir hizmet var 65+ gibi. Vallahi çoğu belediye şoförleri es geçerek, öfkelenerek, kızarak bu insanlara gerçekten lüzumsuz yere yani ters hareket etmeleri bizi üzüyor.” (İK14, 73, Erkek)

Bu ayrımcılık sözlü ifadelerle sınırlı kalmayıp, somut eylemlere dönüşmektedir. Aynı katılımcı bir başka anlatısında, sürücülerin duraktaki yaşlı yolcuları kasıtlı olarak almadan geçtiğine “*defalarca şahit olduğumu*” belirtmesi, yaş ayrımcılığının hizmeti kullanımının engellenmesine neden olduğunu göstermektedir. Başka bir katılımcının aktardığı “*beyaz saçlıları gördüğü zaman karşı yakalılar geliyor, diyorlar*” (AK4, 76, Erkek) ifadesi, yaşlılığın sürücüler tarafından doğrudan ekonomik kayıpla ilişkilendirilen bir kategori olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, yaş ayrımcılığını yaşa dayalı olarak ortaya çıkan kalıp yargılar, önyargılar ve ayrımcı davranışlar bütünü olarak tanımlamaktadır (WHO, 2021). Bu bulgu da yaşlı yolcuların yalnızca yaşları nedeniyle ekonomik kayıp yaratan bir grup olarak görüldüğünü ve bu nedenle eşit ulaşım hizmetine erişimlerinin engellendiğini göstermektedir.

Sürücülerin kötü, nezaketsiz davranışları da sıklıkla dile getirilmektedir:

“Çok kaba sabalar, mesela bir şey soruyorsun; ‘Okuman yazman yok mu? Bak işte kapının üstüne yazıyor’ diyor” (AK11, 71, Kadın).

Bu anlatı, yaşlıların en temel bilgi edinme girişimlerinin bile uygunsuz bir üslupla karşılandığını göstermektedir. Bu tür deneyimler, yaşlıların toplu taşıma kullanımından duydukları memnuniyeti azaltmaktadır.

Katılımcıların sosyal dışlanma hissettiği ikinci alan, araç içindeki diğer yolcularla yaşanan gerilimdir. Bu gerilim, öncelikli olarak toplu taşımada yaşlılara yer verme pratiğinin ortadan kalkmış olması etrafında yoğunlaşmaktadır. Katılımcılar, gençlerin yaşlıları gördüğünde bilinçli olarak görmezden gelme stratejileri uyguladığını dile getirmektedir:

“Gençler mesela, umursamıyorlar, ya telefona bakıyorlar ya uyuyor numarası yapıyorlar, nereden bindin ki uyuyorsun yani” (AK16, 70, Kadın).

Bir katılımcı ise aynı duruma yönelik *“gençler kafalarını çeviriyorlar ya uyuyorduk şeyine ya da ders çalışıyor gibi kitaba bakıyorlar”* (İK21, 80, Kadın) sözleri, bu kasıtlı davranışın farkında olduklarını göstermektedir.

Bu durumun, yasal olarak ayrılmış öncelikli koltuklarda dahi yaşanması, bir kural ihlali olarak vurgulanmaktadır. Bir katılımcının *“yaşlılar, engelliler için mesela koltuklara da koymuşlar baston işareti, bakıyorsun gençler oturmuş, kurulmuş”* (AK20, 74, Erkek) ifadesi, yasal düzenlemenin pratikte karşılık bulamadığına işaret etmektedir.

Özellikle İlkadım mahallesinde, bu sorun yer vermemenin çok ötesine geçerek sözlü taciz boyutuna ulaşmaktadır: *“Sen otur evde işte, sen otur evde ne geziyorsun diyorlar, ne dışarı çıkıyorsun diyorlar”* (İK3, 68, Kadın). Bu, yaşlıların kamusal alandaki varlığının diğer yolcular tarafından meşru görülmediğini; yaşlılığın ev içine kapanması gereken bir durum olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

Katılımcılar, bu deneyimleri bireysel bir saygısızlık olmanın ötesinde, toplumsal bir çöküş olarak yorumlamaktadır. Katılımcıların *“muaşeret adabı”*(görgü kuralları)

eksikliğinden, “*saygısız bir toplum*” olarak söz etmeleri ve “*bunlara aileleri hiç öğretmiyorlar mı?*” diyerek sorunun kaynağını aile eğitime bağlaması, yaşlıların ulaşım alanındaki ayrımcılığı, *toplumsal değerlerin erozyonu* olarak anlamlandırdığını göstermektedir.

Bu yaygın sosyal ve davranışsal sorunlara bir çözüm olarak katılımcılar, sürücülerin eğitim alması gerektiğini sıklıkla dile getirmektedir. Bir katılımcının “*bu işleri yapanların ciddi bir psikolojik tedaviye zaman zaman ihtiyaçları, hizmet içi eğitime ihtiyaçları olduğunu da düşünmüyor değilim*” ifadesi, sorunun çözümünü yalnızca yaptırımda değil, sürücülere mesleki ve psikolojik destek verilmesinde olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, yaşlıların tüm ulaşım deneyimleri olumsuz değildir. Bazı sürücülerin “*çok kibar*” veya “*insaflı*” olabildiği de belirtilmektedir. Bazı katılımcılar (özellikle İlkadım’da), *empati kurarak* sürücülerin zorlu çalışma koşullarını anlamaya çalışmaktadır. Bir katılımcının “*şoförler zaten vatandaş şoförleri bıktırıyor, onlar da bıkmış vaziyette, o da nihayet bir insan*” (İK13, 74, Erkek) ifadesi, yaşlıların sorunu tek taraflı bir suçlama olarak değil, karşılıklı bir gerilim olarak düşündüğünü göstermektedir.

Olumlu deneyimler arasında en dikkat çekici bulgu, yalnızca Ayrancı katılımcıları tarafından vurgulanan kadın sürücülerin hizmet kalitesine olan katkısıdır: “*Artık kadın şoförler hizmete başladılar, bu kamusal hizmeti çok daha özenli yaptıklarını görüyoruz*” (AK12, 59, Erkek).

6.3. Konut

Dünya Sağlık Örgütü’nün yaş dostu kent rehberinde de vurgulandığı üzere, konut yaşlı bireylerin güvenliği ve iyi olma hâli açısından temel bir unsurdur (WHO,

2007: 30). Konut, bu çerçevede barınma işlevinin yanında bireyin bağımsızlığını sürdürebildiği, ait olma duygusunu deneyimlediği ve yerinde yaşlanma olanağı bulduğu bir yer olarak ele alınmaktadır. Nitekim konut, ev, mahalle, sosyal ağlar ve kişi-çevre etkileşimi içinde şekillenen; sosyal ve psikolojik anlamlar taşıyan çok boyutlu bir yaşam çevresidir (Wahl ve Oswald, 2010; Sixsmith ve Sixsmith, 2008).

Yaşlanma sürecinde fiziksel ve bilişsel kapasitenin azalmasıyla birlikte, konutun mimari özellikleri (basamak yüksekliği, banyo tasarımı, mekânsal ölçek) bireyin gücünü aşan sorunlara dönüşebilmektedir. Ancak bu zorluklar karşısında sergilenen konut deneyimi, her yaşlı için aynı değildir. Laws'ın (1997) “yaşlanmanın mekânsallığı” perspektifiyle bakıldığında; evin ne ifade ettiği ekonomik durumdan toplumsal cinsiyete, mülkiyet yapısından mahallenin karakterine kadar pek çok etkene bağlı olarak değişmektedir. Öyle ki, aynı şehir içinde bile konut koşulları bir mahallede “yerinde yaşlanmayı” mümkün kılan bir yapıya dönüştürken, bir diğerinde yapısal bir engele dönüşebilmektedir. Bu farklılaşmayı De Certeau'nun (1984) strateji ve taktik ayrımıyla okumak mümkündür: Gelir düzeyi yüksek bir mülk sahibi, evini kendi ihtiyaçlarına göre revize edebilecek bir güce sahipken; kısıtlı imkanlarla kirada yaşayan bir yaşlı, mevcut yapının eksikliklerine uyum sağlamak için gündelik ve yaratıcı “taktikler” geliştirmek durumunda kalmaktadır.

Bu bölüm, yaş dostu konut kavramının bu çok boyutlu çerçevesini (fiziksel tasarım, erişilebilirlik, güvenlik ve ekonomik karşılanabilirlik) Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde yaşayan yaşlıların deneyimleri üzerinden incelemektedir. Ayrıca bu bölüm, her iki mahalledeki yaşlıların aktardığı deneyimler aracılığıyla, konut algısının sosyo-ekonomik ve mekânsal şartlara göre nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır. Bulgular, beş alt tema altında ele alınmaktadır: (1) *Tasarım ve erişilebilirlik sorunları*, (2) *Konut uyarlamaları ve tadilatlar*, (3) *Güvenlik*, (4) *Ekonomik karşılanabilirlik* ve (5) *Yaşam ortamı-konum bağlamında yerinde yaşlanma*.

6.3.1. Tasarım ve Erişilebilirlik

Konut tasarımı ve erişilebilirlik, yaşlı bireylerin gündelik yaşamını, bakım gereksinimlerini ve sosyal katılımını doğrudan belirlemektedir. Bu alt temada, araştırma alanındaki yaşlıların konut tasarımı ve erişilebilirlikle ilgili deneyimleri, dikey erişim, ıslak hacim tasarımı, mekânsal ölçek ve yapı kalitesi eksenlerinde ele alınmaktadır.

Araştırmada konut tasarımıyla ilgili en sık dile getirilen ve en acil bulunan sorun, binalardaki *dikey erişilebilirlik eksikliği*dir. Asansörsüz binalarda yaşamak, hem Ayrancı hem de İlkadım mahallelerindeki katılımcılar tarafından gündelik yaşamı büyük ölçüde kısıtlayan bir yapısal engel olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, özellikle Ankara'nın eski yerleşim bölgelerindeki apartmanların büyük bölümünün yaşlı nüfusun ihtiyaçlarının gözetilmeden inşa edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Merdiven çıkma eylemi, katılımcılar tarafından basit bir fiziksel zorluk olarak değil; düzenli yorgunluk, düşme riski ve giderek artan bakım desteğine bağımlılık yaratan bir deneyim olarak aktarılmaktadır. Dolayısıyla apartman tarsi yapılarda asansörün yokluğu, yaşlıların ev dışı hareketliliği, alışveriş yapma, sosyal aktivitelere katılma gibi temel eylemleri sınırlamaktadır.

Katılımcıların anlatıları, asansör yokluğunun yarattığı kısıtlılığın gündelik yaşamın tamamına yayıldığını göstermektedir. Bir katılımcının “*En önemli asansör. Her şeyi idare ediyorum da bu inip çıkmayı idare edemiyorum. Asansörlü bir evim olmasını isterim*” diyerek, asansör eksikliğini diğer tüm konut sorunlarının üstünde konumlandırmaktadır. Bu ifade, tek bir mimari unsurun yokluğunun, bireyin mekânla kurduğu ilişkiyi nasıl etkilediğini göstermektedir. Benzer biçimde, bir katılımcının “*Vallah benim yaşımdaki bir insan için bir tek asansör olsa daha iyi olurdu, daha rahat ederdim*” sözleri, asansörün yaşlılıkta ulaşım kolaylığı ve konforun temel bir koşulu olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

Asansörsüz binalardaki bu yapısal kısıtlılık, yalnızca mevcut durumu değil geleceğe dair kaygıları da beslemektedir. Bir katılımcının “*Asansörsüz olmaması şu an sıkıntı yok ama ileride yaratabilir. Biz ikinci kattayız*” diyerek, henüz sorun yaşamasa da ilerleyen yaşla birlikte asansörsüzlüğün bir soruna dönüşeceğini öngörmektedir. İlkadım mahallesindeki katılımcılar, bu geleceğe yönelik kaygıyı daha sık ve daha güçlü şekilde dile getirmektedir; bu durum, İlkadım'daki yapı stokunun niteliği ve katılımcıların asansörsüz binalarda oturma oranının yüksekliğiyle ilişkilendirilebilir.

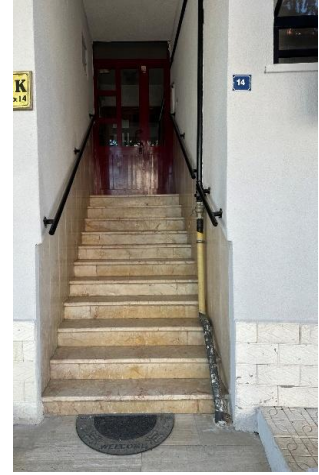

Foto 6: Apartman içindeki çok kollu merdivenler, dar sahanlıklar ve dönüşlü basamak düzeni

Buna karşın, hâlihazırda asansörlü binalarda yaşayan katılımcılar, bunun büyük bir konfor ve güvence sağladığını belirtmişlerdir. Ancak yeni yapılan konutlarda bile asansörün varlığı, bazı durumlarda yetersiz kalabilmektedir. Bakımsızlık ve sık arıza, erişilebilirliği kesintiye uğratmakta; bu durum özellikle üst katlarda oturanlar için ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Nitekim bir katılımcı, dokuzuncu katta oturduğu binada asansörün ayda en az üç kez bozulduğunu ve merdivenleri tırmanmak zorunda kaldığını anlatarak, “*kapıya gelince dilin sarkıyor artık. Evin kapıya geliyorsun açacak halin, mecalin kalmıyor.*” (İK10, 69, Kadın) ifadesiyle bu durumun zorluğunu dile getirmektedir.

Dikey erişilebilirliğin yanı sıra, konut içi Banyo ve tuvaletlerin tasarımı, yaşlı katılımcılar için en önemli sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu mekânlar, yüksek küvet eşikleri, kaygan yüzeyler ve tutunma elemanlarının yokluğu nedeniyle düşme riskinin en yoğun yaşandığı alanlardır. Bu risk, yalnızca fiziksel bir tehlike oluşturmakla birlikte, yaşlının bağımsız yıkanma kapasitesini azaltarak bakım desteğine bağımlılığı artıran bir sorundur. Bir katılımcının “*Küvet uygun değil. Çok kaygan bir şey küvet*” (AK18, 76, Erkek) ifadesi, sorunun nedenini ortaya koymaktadır. Bir katılımcı ise “*Mesela biz yaşlılar ayakta yıkanamıyoruz. Ben oturarak yıkanıyorum. Ondan sonra da kalkamıyorsun*” (İK18, 79, Kadın) sözleriyle, banyo tasarımının yaşlı bedeniyle uyumsuzluğuna işaret etmektedir.

Foto 7: Yüksek duş teknesi, dar kullanım alanı ve tutunma elemanlarının yokluğu

Katılımcılar, banyo ve tuvalet mekanlarında bu risklerin farkında olarak, düzayak duş, tutunma barı ve oturma tuvalet gibi gereksinimleri sıklıkla dile getirmişlerdir. Bir katılımcı Almanya'daki örneklere atıfla yaşlılar için tutunma yerlerinin standart olması gerektiğini vurgulayarak, Türkiye'deki yapı standartlarının yetersizliğine dikkat çekmektedir. Bir başka katılımcı ise duşakabinin kendisinin tehlike kaynağı olabileceğini belirterek, “*Yani yıkıldın mı seni koruyamaz. Direkt kendini yerde bulursun. Ama çok insan orada düşüp kalça kırıldı*” (AK15, 67, Erkek) ifadesiyle düşme riskinin sonuçlarına işaret etmektedir. Bir katılımcının “*yaşlılık dönemlerindeki*

en tehlikeli şey herkes için kalça kırıklığı” (AK12, 59, Erkek) sözleri, bu riskin katılımcılar arasında yaygın bir farkındalık olduğunu göstermektedir. Banyolardaki manevra alanı yetersizliği de ayrı bir sorun boyutudur; Bir katılımcı banyosunun geniş olması sayesinde düştüğünde ciddi yaralanmadan kurtulduğunu belirterek, mekânsal ölçeğin güvenlik üzerindeki etkisini deneyimi üzerinden anlatmaktadır.

Konut içi mekânın genel ölçeği ve düzeni de önemli bir tasarım sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Çok büyük konutlar, yaşla birlikte bakım, temizlik ve ısıtma maliyeti yükü oluştururken; dar mutfak ve dolaşım alanları günlük işlevselliği kısıtlamaktadır. Bu ikilem, yaşlıların konut mekânıyla kurduğu ilişkinin zamana bağlı olarak dönüştüğünü göstermektedir. Aile ile birlikte yaşanan dönemde işlevsel olan geniş daireler, çocukların ayrılmasıyla birlikte yönetilmesi güç mekânlara dönüşmektedir. Bir katılımcı, *“Burada beş tane oda var... Şu anda biz iki kardeş kaldık. Dolayısıyla ev büyük... Ve bir dezavantaj oluyor.”* (AK7, 70, Kadın) diyerek, konuttaki ölçek sorununa dikkat çekmektedir. Mutfakta manevra alanı eksikliği, yemek hazırlamayı ve sağlık ekipmanlarıyla dolaşımı güçleştirirken; yüksek dolaplar erişim riski doğurmaktadır. Bir katılımcının *“yürüme sandalyelerinin girmesi lazım, yürüteçlerin girmesi lazım”* (İK12, 63, kadın) ifadesi, konut tasarımının olası gelecek ihtiyaçları da karşılayacak şekilde olması gerektiğine işaret etmektedir.

Foto 8: Dar mutfak düzeni, dolaşım ve manevra alanını sınırlandırmakta; mutfak dolaplarının yüksekliği, erişim sorunu ve kaza riski yaratmaktadır.

Yapı kalitesi ve altyapı sorunları, tasarım ve erişilebilirlik bağlamının bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Eski binalarda kanalizasyon arızaları ve bakımsızlık, yaşam kalitesini düşürürken; apartman ölçeğinde ortak bahçe ve oturma alanı eksikliği, yaşlının dış dünyayla bağını zayıflatmaktadır. Bu noktada balkon ve yeşil görünümün taşıdığı değer dikkat çekicidir. Bir katılımcı, “*Bir balkonum olsa daha[...] Çıkıp oturacak bir balkonum olsun isterdim. Bir de oyalanmak açısından şu önde, yani hareket. Sokaktan kopmak bana şey geliyor, çok yemyeşil camın önü ama çok hareketsiz. Yani ben şimdi şuraya geleyim oturayım hiç dışarıdan kim geçiyor bakmam. Kitabımı okurum, başka bir şeyle ilgilenirim. Ama orada bir hareket olması bana iyi gelir. Sokakla bağımı koparmak iyi gelmiyor bana.*” (AK13, 66, Kadın)” derken, balkonun yalnızca fiziksel bir alan değil, kamusal yaşamla arasında bir geçiş mekânı olarak anlam taşıdığını ortaya koymaktadır. Bir başka katılımcı ise, “*Ben bazen şuraya oturup da şurayı görmek beni mutlu ediyor. Gökyüzünü görmek mutlu ediyor*” (İK18, 79, Kadın) ifadesiyle, görsel bağlantının psikolojik iyilik hali üzerindeki etkisini dile getirmiştir. Bu bulgular, konut tasarımının dış çevreyle kurulan görsel ve mekânsal bağlantıyla da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Burada önemli olan bir başka konuyu, bir katılımcı “*mimari engel*” olarak tanımlayarak, mevcut yapı stoğunun yetersizliği ve imar yönetmeliklerindeki eksiklikler üzerinden ele almaktadır. Bir katılımcı, kendi oturduğu binaya asansörün ancak ışıklık boşluğu sayesinde monte edilebildiğini, ancak aynı sokaktaki diğer binaların bu şansa sahip olmadığını ifade etmektedir. Bir katılımcının “*Herkes yaşlanmış. Bu semtlerde yaşayan insanların çocukları gitti, yaşlılar kaldı.*”(AK25, 72, Erkek) ifadesi, mahallelerin demografik dönüşümüyle birlikte konut stokunun kullanıcı profiliyle uyumsuz hale geldiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca yerinde yaşlanmanın önündeki en büyük engellerden birinin, geçmişteki yetersiz planlama kararlarından kaynaklandığını göstermektedir. Ankara gibi soğuk iklimlerde yetersiz yalıtımın yakıt maliyetlerini

artırması ve konforu düşürmesi de katılımcılar tarafından önemli bir tasarım eksikliği olarak vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, konut tasarımı ve erişilebilirlik bulguları, yaşlıların konutla ilişkisinin yalnızca fiziksel donanım ile tanımlanamayacağını; tasarım, bakım, sosyal dinamikler ve yapısal politikaların bütünleşik etkisiyle şekillendiğini göstermektedir. DSÖ *Yaş Dostu Kentler Rehberi*, yaşlı bireylerin bağımsızlığını, güvenliğini ve yaşam kalitesini sürdürebilmeleri için konutun fiziksel tasarımının ve erişilebilirliğinin büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır (WHO, 2007). Rehber, özellikle düz zeminler, asansör varlığı, yeterli manevra alanı ve banyo gibi ıslak hacimlerin güvenli tasarımına dikkat çeker. Ayrancı ve İlkadım mahallelerindeki yaşlı katılımcıların deneyimleri, mevcut konut stokunun bu kriterleri karşılama konusunda önemli eksiklikler barındırdığını ortaya koymaktadır.

6.3.2. Konut Uyarlamaları ve Tadilatlar

Yaşlı bireyler, fiziksel kapasitelerindeki değişimlere bağlı olarak yaşadıkları konutu ihtiyaçlarına daha uygun hâle getirmeye yönelmektedir. Konut uyarlamaları (banyo tadilatları, tutunma barı montajı, zemin değişiklikleri, mobilya düzenlemeleri) yaşa bağlı olarak azalan bireysel kapasite karşısında çevresel güçlükleri azaltmayı ve bireyin gündelik yaşamını daha rahat sürdürebilmesini amaçlamaktadır. Ancak bu uyarlamaların gerçekleştirilmesi, bireyin ekonomik kaynakları, mülkiyet durumu, sosyal destek ağları ve bilgi düzeyi ile yakından ilişkilidir.

Bu ilişkiyi doğru yorumlayabilmek için katılımcı profiline dair ayrıntılı bir değerlendirme konut düzenlemelerinin uygulanabilirliği ve etkisini doğru yorumlamak için gereklidir. Araştırma alanında ev sahipliği oranı oldukça yüksektir; bu durum, katılımcıların konutlarında tadilat yapabilme özgürlüğünü artırmaktadır. Ancak ev sahipliği, uyarlama kapasitesiyle doğrudan örtüşmemektedir: gelir düzeyi, uyarlamanın

niteliğini ve kapsamını belirleyen asıl etkidir. Yüksek gelirli haneler, düzayak duş, kaymaz zemin, akıllı donanımlar ve özel yatak gibi nitelikli uyarlamaları gerçekleştirebilirken; düşük gelirli haneler, temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlanmaktadır.

Ev sahipliğinin yalnızca ekonomik bir gösterge değil, aynı zamanda yaşlılık döneminde güvence algısı ve harcama önceliklerini belirleyen sosyo-kültürel bir anlam taşıdığı da katılımcı anlatılarında ortaya çıkmaktadır. Bir katılımcı, “*Gençlikte eğer yatırımını düzgün yaptıysa ondan sonra işte bir şeyler sahip olduysa, kira geliri oluyor bir şey oluyor onunla birbirini ekleyerek gidiyor. Ama onları da yapmadıysa işte dediğim gibi tüketmiş*” diyerek, ev sahipliğini bir ekonomik güvence ve risk azaltma stratejisi olarak görmektedir.

Yapılan uyarlamaların başında banyoların erişilebilir hale getirilmesi gelmektedir. Ayrancı ve İlkadım mahalleleri arasında bu konuda belirgin bir farklılaşma gözlemlenmektedir. Ayrancı'da özellikle kadın katılımcılar, banyo erişilebilirliği ve iç mekân konforunu artırmaya yönelik bireysel uyarlamaları kapsamlı biçimde gerçekleştirmiştir: “*Banyoya küveti çıkardık. Düzayak girmesi kolay. Ona oturak, ayakta durup yıkanamadığım için özel oturak... Yerden duşa kabinle şey koyduk*” (AK7, 70, Kadın). Benzer biçimde, bir başka katılımcı duşakabini yere sıfır yaptırdığını ve bunu bilinçli bir ileri planlama olarak gerçekleştirdiğini belirtmektedir.

Foto 9: Görece daha erişilebilir duş alanı ve sade banyo düzeni, yaşa uyumlu konut uyarlamalarına örnek

Bu tür uyarlamalar, katılımcıların evlerini daha güvenli ve kullanışlı bulmalarını sağlamaktadır. Nitekim bir katılımcı, yaptığı düzenlemeler sonrası evini değerlendirirken şu ifadeleri kullanmıştır:

“Uygun, işte uygun yaptırdım. Kendime göre dizayn ettirdim. Yani mesela küvet vardı onu attım artık. Düz yaptırdım[...] Şu an tehlike oluşturacak bir şey yok[...] her şey gayet uygun.” (AK11, 71, Kadın)

Ancak bu uyarlamaların önündeki en temel engel, maliyettir. İlkadım katılımcıları, asansör arızaları, merdiven erişimi ve yüksek tadilat maliyetlerinin konut uyarlama sürecini kısıtladığını dile getirmişlerdir. Bir katılımcı “*banyoyu yeniden düzenlesek ama şimdi o bile dünyanın parası. Bir musluk dahi iki buçuk milyon lira. Yani artık onu yaptıracak halim yok, emekli bir insanım*” (İK5, 82, Kadın) diyerek, ekonomik kısıtlılığın temel ihtiyaçları bile karşılayamaz hale getirdiğini vurgulamıştır. Başka bir katılımcı ise “*İmkânınız varsa kendi istediğinize göre yaptırırsınız. Ama tabii şu anda o maddi şey yeterli olmadığı için idare ediyorum*” (İK13, 74, Erkek) ifadesiyle,

ekonomik yetersizliğin bireyi mevcut koşullara razı olmaya zorladığını dile getirmektedir.

Fiziksel kapasite azalması, ev içi mimari öğelerin önemini artırmaktadır. Bir katılımcının “*Evin merdiveninden zor çıkıyorsun tutunurken, yanlarına tutamak yapmak için, çıkmak tutmak için tutanak yapmak istiyorum*” (İK8, 80, Erkek) diyerek, konut içi hareketin bile zorlaştığını anlatmaktadır. Giriş katında oturma tercihi, bu mücadelenin bir sonucu olarak belirmektedir; Ayrancı'da bu tercih daha yaygındır ve hem mevcut durumun hem de bilinçli seçimin bir yansımasıdır. Bir katılımcının “*Ben burayı buldum. Burada mutluyum yani. Mesela giriş katı olması iyi. Ben özellikle onu istedim*” (AK10, 82, Kadın) ifadesi, kat tercihinin yaşlılık döneminde stratejik bir konut kararına dönüştüğünü göstermektedir.

Bazı katılımcılar, halıların ve eşik önündeki paspasların takılma riski oluşturduğunun farkında olarak bunları kaldırmış veya kaymaz alternatiflerle değiştirmiştir. Bir katılımcının, “*Mobilyaların ayaklarını biraz yükselttirdim... Sadece robot süpürgelerden girsin diye*” ifadesi, uyarlamaların yalnızca güvenlik kaygısıyla değil, gündelik işlevselliği kolaylaştırma amacıyla da yapıldığını göstermektedir. Ancak kullanılan malzemelerin zamanla performansının azalabildiği, dolayısıyla periyodik bakım ve yenileme ihtiyacının ortaya çıktığı da katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır. Bir katılımcı, kaymaz olarak aldığı halıların bile kaydığını ve bunun sürekli bir tedirginlik yarattığını belirtmektedir. Bu durum, konut uyarlamalarının tek seferlik müdahaleler olarak değil, sürekli bakım ve güncelleme gerektiren süreçler olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, yaşlı bireylerin konutlarını yaşlanmaya uygun hale getirmek için aktif biçimde çaba gösterdikleri ve başarılı uyarlamalardan genellikle memnuniyet duydukları görülmektedir. Ancak bu uyarlamaların kapsamı ve niteliği, sosyo-ekonomik

koşullara göre belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Ayrancı'daki katılımcılar, görece yüksek gelir ve ev sahipliği avantajıyla kapsamlı uyarlamalar gerçekleştirirken; İlkadım'daki katılımcılar, ekonomik kısıtlılık nedeniyle temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlanmaktadır. Bu farklılaşma, konut uyarlamasına yönelik politikaların finansal destek mekanizmaları, düşük maliyetli uyarlama programları ve toplum temelli yardım ağlarıyla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

6.3.3. Güvenlik

Konut güvenliği, yaşlı bireyler için yalnızca fiziksel bütünlüğün korunmasını değil; mekâna duyulan güven duygusunu, bağımsız yaşam kapasitesini ve yerinde yaşlanma potansiyelini de kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Lawton ve Nahemow'un (1973) kişi-çevre uyumu modelinde güvenlik, çevresel baskının en somut biçimlerinden birini oluşturmaktadır: düşme riski, kaygan zeminler, yetersiz aydınlatma veya yapısal sağlık sorunları, bireyin yetkinlik düzeyini aşan çevresel taleplere dönüşerek fiziksel ve psikolojik uyumu tehdit etmektedir. Bu alt bölümde, ev içi güvenlik riskleri, yapı güvenliği ve mahalle ölçeğinde güvenlik algısı birlikte ele alınmaktadır.

Katılımcıların bir bölümü, yaşadıkları konutları genel olarak güvenli bulmaktadır; ancak bu algı mahalleler arasında farklılık göstermektedir. Ayrancı'da güvenlik algısı görece yüksektir; katılımcılar mahallenin genel güvenilirliğini, hırsızlık veya şiddet olaylarının duyulmamasını temel gerekçe olarak sunmaktadır:

“En azından şeye güveniyoruz muhit güvenli. Çok şükür duymuyoruz hırsızlık ya da bir cinayet ya da bir kadını dövüyorlar. O tür olayları duymuyoruz” (AK7, 70, Kadın)

Katılımcının ifadesi, güvenlik algısının bireysel konut koşullarından ziyade mahalle ölçeğindeki toplumsal çevreyle şekillendiğini göstermektedir. Bu durum, Rowles'ın (1983) sosyal içindelik kavramıyla ilişkilendirilebilir; topluluğun tanındığı

ve öngörülebilirliği, bireyin mekâna duyduğu güveni geliştirmektedir. İlkadım'da ise bu genel güvenlik algısı daha zayıftır; katılımcılar güvenlik hizmetlerinin yetersizliğinden şikayet etmektedir:

“Burada hiçbir şey yok. Burada var ya. Polisi aradığım zaman burası polis noktası diyorlar. Ne demek polis noktası onu bilmiyorum. E Hoşdere de Kavaklıdere de polisi var. Yok şunun altında. Ortada koca karakol var. Burada yani adam kesseler polis yok, gelmiyor, değişik bir yer.” (İK15, 71, Kadın)

Evin içindeki fiziksel riskler, her iki mahallede de en yaygın güvenlik endişesi olarak öne çıkmaktadır. Özellikle banyo ve tuvalet, düşme riskinin en yoğun yaşandığı alanlar olarak görülmektedir. Kaygan zeminler ve küvet gibi engeller nedeniyle banyoda düşme deneyimi yaşayan veya düşme sonucu tıbbi müdahale gerektiren yaralanmalar geçiren katılımcılar bulunmaktadır:

“Gece uyku sersemi, tuvalete gittim, klozetten kalktım o (paspas) terliğimin arasına girdi, yüzükoyun şak diye betona düştüm... Düşün onun yüzünden. Kaymayayım diye aldığım şey terliğimle parmağımın arasına girmiş uyku sersemi. Öyle bir öyle böyle düşme değil ama. Dizimin üstüne bütün vücudunla beklemediğim şey, güm diye. Aklım çıkıyor şimdi işte. Tabii kırıldıysa diye çok korktum.” (İK10, 69, Kadın)

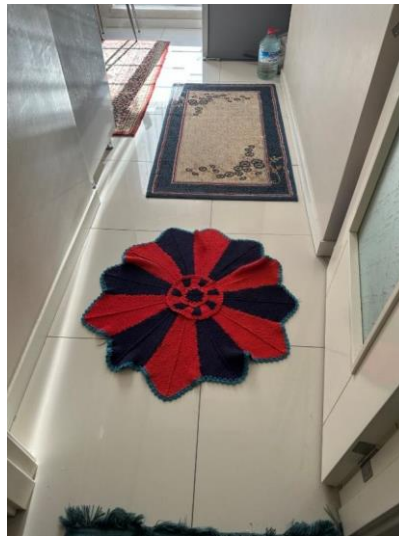

Foto 10: Yaşlı bireyler için takılma ve kayma riskini artıran; koridor ve geçiş alanlarında kullanılan gevşek halılar, saçaklı kilimler ve eşik önüne yerleştirilen küçük paspaslar

Bu risklerin farkında olan katılımcılar, düşmeyi önleyici tedbirler geliştirme eğilimindedir. Bir katılımcı, geliştirdiği gündelik bir güvenlik taktiğini şu şekilde anlatmaktadır:

“Burayı siliyorum, geri geri gidiyorum. Burası kuruyana kadar içeri girmiyorum. Öylelikle vakit geçiriyorum ne yapayım. Ne yapacam uygun olmasa da mecbur idare edecem. İşte gördün öyle uygun ediyorum. Banyoda o kilimi seriyorum yukarı çıkıyorum, [...] yıkıyorum, ondan sonra çıktım mı halıya basıyorum, bornozumu çekiyorum, gene de ayaklarımı dikkatli atıyorum”. (İK17, 80, Kadın)

Evdeki eşyaların yarattığı mekânsal yük de güvenlik açısından dile getirilmiştir; fazla eşya hem hareket alanını daraltarak düşme riskini hem de temizlik yükünü artırmaktadır (Foto 11). Bir katılımcının *“Belli bir yaştan sonra da eşya yoruyor, eşyaya hizmet ediyorsun”* sözleri, yaşlılıkla birlikte bireyin eşya ve mekânla kurduğu ilişkinin yeniden şekillendiğini göstermektedir.

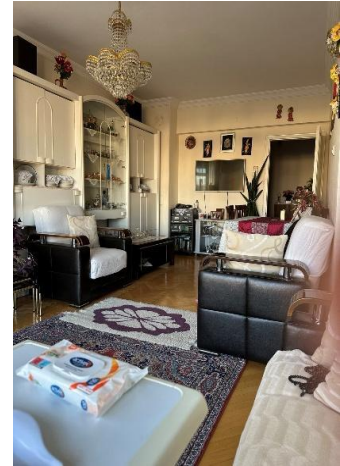

Foto 11: Yoğun mobilya kullanımı, zemin üzerindeki nesneler ve geçiş alanına taşan eşyalar, ev içinde hareket serbestisini azaltmakta; düşme riskini ve gündelik bakım yükünü artırmaktadır

Balkon güvenliği, daha sınırlı olmakla birlikte bir güvenlik unsuru olarak da dile getirilmiştir.

“Balkonlarda koruma olması lazım. Yani her an tansiyonu düşük çıkabilir. Düşmemesi lazım yani.” (AK9, 64, Erkek)

Konut güvenliği, evin içyapısıyla sınırlı kalmayıp binanın genel yapısal sağlamlığını ve çevresel faktörleri de kapsamaktadır. Bu bağlamda İlkadım mahallesinde belirgin biçimde öne çıkan bir tema, *yapı güvenliği endişesi ve imar affi* eleştirisidir. Katılımcılar, geçmişteki plansız yapılaşmayı, denetimsizliği ve imar aflarını eleştirerek yaşadıkları binaların deprem güvenliği konusunda ciddi kaygılar taşımaktadır. Bir katılımcı, yapı güvenliğini bireysel bir sorun olmaktan çıkarıp yönetim ve kamu sorumluluğuna bağlayarak ifade etmektedir:

“Eh bulunduğunuz şehri, bulunduğunuz ortamı, yapılanmasını ruhsatını verecek evlerin verilmesine alınmasına bunlar çok iyi çalışarak yapılacaktır. Şimdi niye bu kadar depremde insan öldü? Oradaki yönetenler orada çevre analizi yapmadılar. Zemin etüdü yapmadılar. Kayısı tarlasına kayısı bağı bahçesine gider de yirmi katlı binayı yaparsanız sonuç bu olur.” (İK23, 76, Erkek)

Bir başka katılımcı ise *“İmar affi uygulamaları ve yapı denetimi eksikliği ciddi bir tehlike oluşturuyor.”* (İK14, 73, Erkek) diyerek, güvenlik sorununu yapısal politika eleştirisiyle ilişkilendirmektedir. Bu durumun yalnızca İlkadım'da vurgulanması, İlkadım'ın gecekondü dönüşümü geçmişi, yapı güvenliği kaygılarını daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, konut güvenliğinde, Ayrancı ve İlkadım arasında niteliksel bir farklılaşma söz konusudur. Ayrancı anlatılarında güven hissi, mahallenin sosyal yapısı ve güvenlik teknolojileri (kameralar) üzerinden inşa edilirken; İlkadım anlatılarında yapı güvenliği, imar denetimi eksikliği ve ciddi yaralanma riskleri ağırlıklı konulardır. Bu farklılaşma, Laws'ın (1997) yaşlanmanın mekânsallığı perspektifiyle bakıldığında, güvenlik deneyiminin bireysel koşullardan bağımsız olmayıp mahallenin sosyo-mekânsal niteliğiyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

6.3.4. Ekonomik Karşılanabilirlik

Yaş dostu bir kentin en önemli bileşenlerinden biri olan konutun ekonomik olarak karşılanabilirliği, her iki mahalledeki katılımcılar için de temel bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Yaş dostu kent yaklaşımında, yaşlı bireylerin sabit gelirleriyle sürdürülebilir maliyetlerle barınabilmesi, konutun temel özelliklerinden biri olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2007). Bu alt bölümde, konut ölçeğinin yarattığı yük, hızlı kira artışları, kentsel dönüşüm süreçleri ve sosyal konut talebi, katılımcıların anlatıları üzerinden ele alınmaktadır.

Özellikle Ayrancı mahallesindeki katılımcılar, geçmişte (genellikle çocuklarıyla yaşarken) edindikleri büyük konutların (örn. 4+1), konutların yaşlı bireyler için gereksiz ve yönetilmesi güç mekânlara dönüştüğünü belirtmektedir. Bu dönüşüm, ısıtma, elektrik ve genel bakım masraflarının yarattığı süreklilik gösteren bir ekonomik baskı oluşturmaktadır:

“Bu ev bize fazla şu anda. Yani bir emeklinin yaşayacağı oda[...] Daha ölçekli bir ev gerekiyor[...] Kullanmadığınız alanları ondan sonra temizlemek durumunda kalıyorsunuz... İşletme maliyeti diye bir kavram var ya ısıtma maliyeti, elektriği falan daha fazla.” (AK25, 72, Erkek)

İlkadım'da ise işletme maliyetlerinin hızlı artışı, sabit gelirli yaşlılar için daha da ağır bir yük oluşturmaktadır. Bir katılımcı yakıt maliyetinin dört yılda beş kattan fazla arttığını söyleyerek bu baskının boyutunu göstermektedir. Başka bir katılımcı ise, “Evim çok büyük. Hiç gerek yok. Yani dört oda bir salon. O zaman işte onu düşünemedik. Ama şimdiki düşüncem olsaydı oturacağım bir yer, bir mutfak, bir banyo yeterliymiş” (AK2, 85, Kadın) diyerek, geçmiş konut kararlarının bugünkü yaşam koşullarıyla uyumsuzluğunu ifade etmektedir. Bu anlatılar, konut seçiminin gençlik döneminde aile ihtiyaçlarına göre yapılıp yaşlılık döneminin öngörülemediğini; dolayısıyla konut

ölçeğinin yaşam gidişi boyunca değişen gereksinimlere uyum sağlayacak esneklikte olması gerektiğini göstermektedir.

Her iki mahallede de dile getirilen hızlı ve yüksek kira artışları, sabit gelirli yaşlıları barınma güvencesi açısından olumsuz etkilemektedir. Bir katılımcı “*Kiralar, ama nasıl biliyor musun? Beş katı... Bizi iki sene, üç senedir elimizdeki paramız öldü sayılacak hale getirdiler*” (AK24, 59, Kadın) ifadesiyle, kira artışlarının yarattığı zorluğu aktarmaktadır. İlkadım'daki bir katılımcı ise ev sahibinin kirayı dört buçuk kat artırmak istemesi karşısında mahkemeye başvurduğunu ancak bu sürecin de ağır bir psikolojik yük oluşturduğunu belirtmiştir. Bir diğer katılımcı ise evden çıkarılma korkusunu ve yeni bir evin maliyetini (maaşının iki katı kira) vurgulayarak yaşlıların yaşadığı çaresizliğe dikkat çekmiştir:

“Adam geliyor, çık diyor. Ya işte gözüm görmüyor, kulağım ya yaşlanmışım seksen yaşındayım, nereye çıkıp gideyim. Gittiğim yerde benim maaşımın iki katını istiyor. Bir buçuk katını istiyor, kira. Ne yapayım?” (İK14, 73, Erkek)

Kentsel dönüşüm, bir yandan konutların yenilenmesi açısından fırsat olarak görülmekte; öte yandan kendi ekonomik ve tasarımsal zorluklarını beraberinde getirmektedir. Ayrancılı bir katılımcı, kentsel dönüşüm sürecinde daire başına düşen alanın küçüldüğünü ve maliyetlerin arttığını belirterek, bu sürecin yaşlılar için beklenen iyileşmeyi sağlamadığına dikkat çekmektedir. Katılımcılar, konforlu ve sosyal tesisli konutlara olan taleplerini dile getirmiş; ancak mevcut piyasa koşullarında bu talebin karşılanmasının güçlüğüne işaret etmişlerdir.

İki mahalle arasındaki sosyo-ekonomik farklılaşmayı en belirgin biçimde ortaya koyan bulgulardan biri, yaşlılar için *sosyal konut talebinin* yalnızca İlkadım'da güçlü biçimde dile getirilmesidir. İlkadım katılımcıları, *sağlıklı sosyal konutun olması ve belediyelerin sosyal konutlarını yapması* gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu talebin

arkasındaki temel nedenler, emekli maaşlarının yetersizliği, kira artışları karşısında savunmasızlık ve aile yanında yaşamanın sürdürülebilir olmayışıdır. Bir katılımcının “*Yedi sene birinin yanında durdum. Altı senede altı buçuk senede küçüğün yanında durdum. İkisinin yanında da sığmadım*” (İK18, 79, Kadın) diyerek, aile yanında barınmanın da güvenceli bir çözüm olmadığını ortaya koymuştur. Bir katılımcının aktardığı, Alzheimer hastası eşine bakan ve evden atılma korkusu yaşayan yaşlı bir kadının hikâyesi, bu talebin önemini ortaya koymaktadır:

“Ödüm kopuyor, herif ölecek de ben sokakta kalacağım[...] Ya bilmiyorum işte beni evden atarlarsa ben nereye giderim? O kadar üzülüm ki. Bunun gerçeği, bu yaşlı ya.” (İK12, 63, kadın)

Bu bulgular, ekonomik karşılanabilirliğin yalnızca kira düzeyiyle sınırlı olmadığını; konutun fiziksel ölçeği, işletme giderleri, kentsel dönüşüm süreçleri ve sosyal konut varlığıyla iç içe geçen bir sorun alanı olduğunu göstermektedir.

6.3.5. Yaşam Ortamı ve Konum (Yerinde Yaşlanma)

Bu bölümde yerinde yaşlanma, yaşlı bireylerin kendi evlerinde ve alışık oldukları çevrede yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından ele alınmaktadır (WHO, 2007; Wiles vd., 2012). (WHO, 2007; Wiles vd., 2012). Bu süreç, konutun güvenli, kullanışlı ve gündelik yaşamı destekleyici olması da önem taşımaktadır. Katılımcıların anlatıları, konutun konumu, fiziksel özellikleri ve yakın çevreyle kurulan ilişkilerin yerinde yaşlanma açısından belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu bölümde, katılımcıların mevcut konutlarında yerinde yaşlanma potansiyelleri, konutun konumu ve donanımının yaşlılık için uygunluğu ile bu uygunluğu belirleyen yapısal ve sosyo-kültürel etkenler ele alınmaktadır.

Bir grup katılımcı, konutlarının konumu ve iç donanımını yaşlılık için uygun bulduğunu belirtmektedir. Bu olumlu değerlendirme, yakınlık (hizmetlere, markete,

sağlık kuruluşlarına mesafe), konutun planı ve ferahlığı ile güvenlik algısıyla desteklenmektedir. Ancak bu memnuniyet ağırlıklı olarak Ayrancı mahallesine aittir. Ayrancı katılımcıları, binaları eski olsa bile, mahallenin merkezi konumunu ve sosyal yapısını yerinde yaşlanmayı destekleyen en önemli faktörler olarak tanımlamaktadır. Bir katılımcının “*gerçi 25 senedir buradayız, cidden her yere çok yakın*” ifadesi, uzun süreli ikamet ve mekânsal yakınlığın etkisini göstermektedir. Başka bir katılımcı ise güvenlik, kapalı garaj ve sosyal çevrenin niteliğini vurgulayarak, yerinde yaşlanmanın yalnızca fiziksel koşullara değil, mahallenin toplumsal dokusuna da bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcılar için yerinde yaşlanmayı en fazla tehdit eden fiziksel engel, asansör eksikliğidir. Bu durum, *binanın katından kaynaklanan taşınma isteğini* tetiklemektedir.

“Şimdi gençken en üst kat olsun diye benim üstümde kimse olmasın, gürültü yapmasın diye. Ama aradan 40-50 sene geçtikten sonra keşke giriş katını alsaydım diyorum” (AK4, 76, Erkek)

Bu yapısal sorun, katılımcıları bilinçli adaptasyon stratejileri geliştirmeye itmektedir. Asansörsüz binalarda yaşayanlar için giriş veya birinci kat tercihi bir zorunluluk haline gelmektedir. Bir katılımcı asansörün sık bozulması nedeniyle birinci katı tercih ettiğini; Başka bir katılımcı ise “*birinci kat olsun da aman merdiveni az olsun diye aldık biz burayı*” (İK5, 82, Kadın) diyerek bu tercihin bilinçli bir strateji olduğunu vurgulamaktadır. Ayrancı'daki bir katılımcı, bu tercihin bireysel olmaktan çıkıp mahalle ölçeğinde bir eğilime dönüştüğünü belirterek, giriş katlarının “*hareket zorluğu olanlar*”, “*diyaliz hastaları*” ve “*çok yaşlılar*” tarafından tercih edildiğini aktarmaktadır. Bu bulgu, yapıların yaşa uygun olmadığı bağlamlarda yaşlıların yerinde yaşlanma hedefini, mekânsal pozisyon değişiklikleriyle (alt kata taşınma, giriş katı arama) sağlamaya çalıştığını göstermektedir.

İki mahalle arasındaki en belirgin farklılaşma, konutun yaşlılık için uygunluğuna yönelik genel memnuniyet düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Yerinde yaşlanmayı destekleyen konum ve donanım memnuniyeti ağırlıklı olarak Ayrancı'da ifade edilmektedir. Buna karşın, İlkadım'daki temel sorunlar fiziksel engellerin ötesinde sosyo-kültürel çatışmaları da içermektedir. Yalnızca İlkadım'da dile getirilen, *apartman yaşamında gecekondu kültürünün sürdürülmesi, gürültü, dedikodu* ve *ortak alanlara saygısızlık* gibi konular, bu mahalledeki katılımcıların en çok şikâyet ettikleri sosyal alanlardır:

“Sosyal çevre olarak da apartmanımız çok gece kondulaştı. Yani gecekondu zihniyeti apartmana çok yerleşti. Dedikodu. Çevreye saygısızlık[...] Yani ben şurada gecenin bir yarısı bağıra çağıra konuşurum[...] Çıkarıp her saat kapının önüne koyan ve ortalığa koku yayan[...] Artık parayla görgü aynı insanda değil. Dolayısıyla yani buradan bir daire almış o ya da bu şekilde, ama gecekondu'dan gelmiş buradan bir daire almış ama gecekondu kültürünü değiştirememiş, atamamış. Yani şu kapının önüne yün yorganını, yün yatağının yününi açıp yıkayan komşularımız var. (İK9, 75, Kadın)

Bu anlatı, konut deneyiminin fiziksel koşullarla sınırlı olmadığını; sosyal çevre kalitesinin yerinde yaşlanma potansiyelini etkilediğini ortaya koymaktadır.

Bu sosyo-kültürel farklılık, mahalleler arası göç deneyimiyle daha da belirginleşmektedir. Daha önce Ayrancı'da yaşayıp İlkadım'a taşınan bir katılımcı, çevresinin “*vallahi bak yapamazsın Dikmen'de*” uyarısıyla karşılaştığını; “*kültürü farklı*” ifadesiyle iki mahallenin sosyal dokusundaki ayrışmayı ayrıntılı bir şekilde aktarmaktadır:

“Orada tanıyanlar dedi ki ‘vallahi bak yapamazsın Dikmen'de (İlkadım)’ dediler. Buranın kültürü farklı. İşte köyden geliyorlar adamlar, süt getiriyor, et getiriyorlar. Hep köylü, hepsi birbirinin akrabası burada[...] Vallahi bir kere sokaklar çok pis. Şakır şakır tükürüyorlar. Burun siliyorlar öyle bırakıyorlar[...]Paça altları leş içinde pislik içinde. İnsanları nasıl eğiteceksin? Hele o ona bakıyor halı çırpıyor[...]” (İK15, 71, Kadın)

Bu katılımcı, İlkadım'a taşınırken “*kültürü farklı*” olduğu yönünde uyarıldığını belirtmiş ve bu yeni çevrede bir önceki katılımcının “*gecekondu zihniyetinin apartmana çok yerleşmesinden*” duyduğu rahatsızlığı detaylandırmıştır.

Konutun konumuyla ilgili bir diğer ortak sorun, *arka cephe izolasyonudur*. Arka cephede kalan daireler, sokak yaşamından ve sosyal hareketlilikten kopmayı beraberinde getirmektedir. Bir katılımcı “*Sadece arka cephe sıkılıyorum... Biraz böyle hayata yakın olsun yaşlılar. Yeşillik de güzel ama şey hareket, sosyal yaşamdan kopmamak açısından ön cepheler falan daha güzel*” (AK13, 66, Kadın) diyerek, konutun konumunun yalnızca fiziksel değil, sosyal bir erişilebilirlik boyutu taşıdığını vurgulamaktadır. Bir başka katılımcı, alt katlardaki komşuların sırf “*etrafı seyretmek*” ve “*ferahlamak*” için kendi evine geldiğini aktararak, görsel ve sosyal bağlantı ihtiyacının somut gündelik pratiklere nasıl yansıdığını göstermektedir.

Son olarak, katılımcılar ev içinde kendilerine ait *özel alan ihtiyacını* da dile getirmişlerdir. Bu ihtiyaç, bir çalışma odası veya hobi alanı olabileceği gibi; özellikle gecekondu dan apartmana geçen katılımcılar için bahçe ve toprakla ilişki özlemi biçiminde de ortaya çıkmaktadır. Bir katılımcı “*Bunun için tek katlı sosyal evler. Böyle küçük bir bahçeler. Yani böyle beş metrekare toprak da olsa dahi*” (İK14, 73, Erkek) diyerek, ideal yaşlılık konutunu küçük ölçekli, bahçeli ve sosyal yaşamı kolaylaştıran bir yapı olarak tanımlamıştır. Bir katılımcı ise “*Ben bahçede uğraşmayı çok severim. Bir bahçem olsun isterdim*” (İK6, 77, Kadın) ifadesi, konutun uğraş için bir zemin olarak da kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bulgular, yerinde yaşlanmanın konutun konumu, sosyal çevresi, fiziksel donanımı ve bireyin mekânla kurduğu anlamsal bağın etkisiyle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ayrancı'da konut konumu, sosyal çevre niteliği ve hizmet yakınlığı

yerinde yaşlanmayı görece desteklerken; İlkadım'da yapısal engeller ve sosyo-kültürel çatışmalar bu potansiyeli olumsuz etkilemektedir.

6.4. Sosyal Katılım

Yaş dostu kent yaklaşımında sosyal katılım, yaşlı bireylerin rekreasyon, sosyalleşme ile kültürel, eğitsel ve manevi etkinliklere katılımını ifade eden temel alanlardan biridir (WHO, 2007: 9). Sosyal katılım, yaşlı bireylerin toplumsal yaşamın içinde kalabilmeleri, anlamlı sosyal bağlar kurup sürdürebilmeleri ve iyi oluşlarını koruyabilmeleri açısından merkezi bir kavramdır (Berkman vd., 2000: 843-844). Nitekim başarılı yaşlanmanın temel bileşenlerinden biri olarak sosyal ve üretken etkinliklere sürdürülebilir katılım olarak ele alınmaktadır (Rowe ve Kahn, 1997: 433). Bununla birlikte, bu kavramın tanımı ve temel boyutları konusunda bir uzlaşma bulunmamakta; kavram, gündelik etkileşimlerden birlikte yapılan etkinliklere, başkalarına yardım etmeye ve topluma katkıda bulunmaya uzanan farklı katılım düzeyleri üzerinden açıklanmaktadır (Levasseur vd., 2010: 2141).

Yaş dostu kent yaklaşımında sosyal katılımı artırmaya yönelik müdahaleler yalnızca etkinlikleri çoğaltmakla sınırlı kalmamalıdır; Çünkü DSÖ Rehberi, sosyal katılım kapasitesinin etkinlik teklifinin ötesinde ulaşım ve tesislere yeterli erişim, etkinlikler hakkında bilgi edinme imkânı ve bu hizmetlerin karşılanabilir olması ile doğrudan bağlantılı olduğunu açıkça belirtmektedir (WHO, 2007: 38-39). Bu çerçevede sosyal katılımı güçlendirmeye yönelik politikalar, erişimi sınırlayan yapısal bariyerleri ortadan kaldırmaya da yönelmelidir. Nitekim yaş dostu kent literatüründeki eleştirel tartışmalar da, bu tür politikaların sosyo-mekânsal eşitsizlikleri ve dezavantajlı mahalle bağlamlarını yeterince hesaba katmadığı durumlarda sınırlı kaldığını göstermektedir (Buffel ve Phillipson, 2018: 10).

Bu tema altında, Ayrancı ve İlkadım mahallelerindeki yaşlı katılımcıların sosyal katılım deneyimleri, olanakları ve karşılaştıkları engeller incelenmektedir. DSÖ'nün yaş dostu kent rehberinde belirlediği alt temalar, katılımcıların ifadeleriyle örtüşen kodların sınıflandırılmasında yol gösterici olmuştur. Analizler, sosyal katılımı sınırlayan engellerin fiziksel altyapıyla birlikte, mekânsal erişimsizlik, ekonomik karşılanamazlık, zamanlama uyumsuzlukları, dijital dışlanma, sosyal izolasyon ve toplumsal bütünleşme süreçlerindeki çözülmenin iç içe geçerek yaşlıların katılım kapasitelerini daralttığını göstermektedir. Bu bulgular, iki mahalle arasındaki sosyo-ekonomik ve mekânsal farklılıkların sosyal katılım deneyimlerini nasıl biçimlendirdiğini ve toplumsal cinsiyet dinamiklerinin bu süreçte nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

6.4.1. Etkinlik ve Faaliyetlere Erişilebilirlik (Mekân–Ulaşım–Zamanlama)

DSÖ (2007) rehberi, resmi ve gayri resmi sosyal yaşama katılım kapasitesinde ulaşım ve tesislere yeterli erişim ile etkinlikler hakkında bilgi edinme imkânının önemine vurgu yapmaktadır. Bu unsurların çeşitli boyutları tezin önceki bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayrancı ve İlkadım katılımcılarının anlatıları, bu alanlarda birden fazla engelin bir arada var olduğunu ve bu engellerin mahalleler ile cinsiyetler arasında farklı yoğunluklarda deneyimlendiğini göstermektedir. Nitekim mahalle ölçeğindeki fırsat yapılarının yaşlıların katılımını biçimlendirdiğine işaret eden çalışmalar, yaşlılar için yeterli etkinlik bulunmasının ve mahallenin sosyal çevresine ilişkin olumlu algıların hem sosyal etkinliğe hem de formel katılıma katkıda bulunduğunu göstermektedir (Buffel vd., 2014: 656-663).

Analizlerde en belirgin tema, her iki mahallede de vurgulanan ancak İlkadım'da çok daha yoğun biçimde dile getirilen kapalı, erişilebilir ve düşük maliyetli kamusal mekân eksikliğidir. Katılımcılar, özellikle kış aylarında veya olumsuz hava koşullarında vakit geçirebilecekleri, sosyalleşebilecekleri, ısınabilecekleri erişilebilir ve ücretsiz ya

da düşük maliyetli kapalı kamusal mekânların yetersizliğini vurgulamaktadır. Bu bulgu, etkinliklerin nerede, nasıl ve hangi zamanlarda erişilebilir kılındığıyla da belirlendiğini göstermektedir (WHO, 2007: 38–39). Kapalı kamusal mekân yokluğu, yaşlıları alışveriş merkezi gibi uygun olmayan ortamlara itmektedir:

“Çayyolu'nda bu AVM'lere gidiyordum kışın. Yaşlılar oturmuşlar orada. Şimdi bak bu adam bürokrasiden emekli. Hele şimdiki durumda bir gitsen daha kalabalık göreceğim inanıyorum. Onurlu, parası yok. Muhtemelen evde kombiyi kapatıp gidip orada karı koca oturuyorlar. 12'ye kadar, anladın mı? Hâlbuki niye orada otursun? O mağazanın pis havasının yerine daha farklı bir mekân olamaz mı onlar için? Yani kurumların, belediyelerin bunları yapması lazım. İnsanların yaşlanırken alacağı yola böyle ortak olması lazım.” (AK25, 72, Erkek)

Bu bulgu, ev ve iş dışında, bireylerin özgürce sosyalleşebilecekleri, tüketim baskısı olmayan kamusal alanların yokluğu, yaşlıları ya eve kapanmaya ya da kendilerine ait olmayan mekânlarda varlık göstermeye zorlamaktadır. Yaş dostu kent perspektifinden bakıldığında bu durum, kentsel planlamanın yaşlıların gündelik sosyalleşme ihtiyacını yeterince karşılayamadığına işaret etmektedir.

İlkadım'daki katılımcılar bu ihtiyacı daha yoğun bir şekilde dile getirmektedir. Mevcut Baharevlerinin, belediye sosyal tesislerinin ve kütüphane gibi kamusal donatıların sayısının nüfusa oranla son derece yetersiz olduğu vurgulanmaktadır. Bir katılımcı, bu eksikliği “Dikmen bölgesine baktığınız zaman 800-900 bin nüfus var... Bunun gibi bir tane, on tane, yirmi tane gerçekten... Her semtte olması gerekir” (İK14, 73, Erkek) sözleriyle ifade etmektedir. Bir katılımcı ise kütüphane gibi temel kamusal mekânların yokluğuna dikkat çekerek “Yani bizim koca burada kütüphane yok ya. Bir tane kütüphane koymamışsınız ya. Parkların içlerine koy bir tane kütüphane” (İK4, 67, Erkek) demektedir. Bu anlatılar, İlkadım'daki yaşlıların gündelik yaşamlarında erişebilecekleri kamusal mekânların hem nicelik hem de nitelik açısından son derece kısıtlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kamusal mekân sayısının azlığına ek olarak, erişimdeki fiziksel engeller katılımı ciddi biçimde sınırlamaktadır. Bu engeller, özellikle hareket kısıtlılığı veya kronik sağlık sorunu olan yaşlılar için dışarı çıkmayı zor veya imkânsız kılabilmektedir. Bu sorun, İlkadım'da Ayrancı'ya kıyasla çok daha belirgindir (bkz. Açık Alanlar ve Binalar Bölümü). Yetersiz toplu taşıma, bozuk kaldırımlar, dik yokuşlar ve parklarda oturma alanı eksikliği gibi fiziksel bariyerler, yaşlıların dış mekâna çıkmasını ve dolayısıyla sosyal katılım olanaklarına ulaşmasını engellemektedir. Nitekim bir katılımcı, oturma alanlarının yokluğunun yaşlı kadınları kalıcı bir eve kapanma durumuna ittiğini ifade etmektedir:

“Bir kere yaşlı yorulduğu zaman nefes alayım diyecek kesinlikle oturacak bir yer yok[...] Mesela benim 80 küsur yaşında bir sürü kadın var burada. Onlar hep içerideler.” (İK12, 63, kadın)

Katılımcının gözlemi, dinlenme donatısı eksikliğinin özellikle ileri yaştaki kadınları kamusal mekâna çıkmasını etkilediğini göstermektedir.

Etkinliklerin fiziksel olarak yakın olması ve yaşlıların günlük rutiniyle uyumlu saatlerde düzenlenmesi, katılım açısından belirleyici bir unsurdur. Ayrancı katılımcıları yakın mesafede kültürel mekân eksikliğine vurgu yaparken, etkinliklerin geç saatlerde başlaması ve dönüş güvenliği sorunları her iki mahallede de katılımı kısıtlayan bir faktör olarak dile getirilmektedir. Bir katılımcı, bu durumu “*Yakınıınızda sinema yok, yakınıınızda tiyatro yok, yakınıınızda yeteri kadar park yok, yakınıınızda yeteri kadar sosyal alan, ne bileyim işte, kurs, şu bu yok*” (AK8, 92, Erkek) şeklinde özetlemektedir. Bir katılımcı ise mahalle ölçeğindeki küçük sosyal mekânların gerekliliğini “*Şimdi civarda biz yaştakilerin gidebilecek, 1-2 saat oturulabilecek, kahve içilecek, muhabbet edilecek ortamların olması çok çok önemli*” (AK24, 59, Kadın) sözleriyle vurgulamaktadır.

Sosyal alanlar, yaşlıların gündelik yaşamda bir araya gelebilecekleri ve kendiliğinden etkileşim kurabilecekleri mekânlar olarak büyük önem taşımaktadır. Bir katılımcı, Tunalı Hilmi Caddesi'ndeki bankların sosyalleşme işlevi gördüğünü “*Çünkü benim için bir taraftıyla da sosyalleşme alanı burası. Tanıdığım insanlar, kendi sosyal ilişki ağımdaki insanların geldiği, biriktiği yerler buralar*” (AK12, 59, Erkek) şeklinde ifade etmektedir. Bu anlatı, kamusal mekânların sosyal ilişkilerin kurulduğu ve sürdürüldüğü önemli karşılaşma alanları olduğunu göstermektedir. Başka bir katılımcı da benzer biçimde emekliler lokali gibi mekânlara duyulan ihtiyacı dile getirmekte; bu tür mekânların yokluğunda yaşlıların kentsel mekânda “görünmez” kaldığına dikkat çekmektedir.

Etkinliklerin zamanlaması da katılımı doğrudan etkileyen bir unsurdur. Özellikle akşam saatlerinde başlayan etkinliklere ulaşım ve eve dönüş güvenliği nedeniyle katılım zorlaşmaktadır:

“Şimdi diyelim ki bir konser var ama zaman ve saati bize uygun olması gerek. Şimdi kalkıp gece saat 20'de başlayan bir şey bana söylendiği zaman gitmem. Gidemem yani. Ya yakınımızda olacak yahut da uzaktaysa gidilebilir bizlerin gidilebilir saatinde olacak.” (AK19, 86, Kadın)

Katılımcının ifadesi, yaşlılar için etkinlik zamanlamasının güvenlik kaygısı, ulaşım olanakları ve fiziksel dayanıklılıkla iç içe geçen yapısal bir kısıtlama olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim DSÖ(2007: 44), etkinlik zamanlarının yaşlılar için gündüz saatlerinde ve uygun biçimde düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Ulaşım ve mekânsal erişim kısıtları, yaşlıların kültürel katılımlarını doğrudan azaltmaktadır. Ulaşımda aktarma gerekliliği, otopark sorunları ve etkinlik mekânlarının kent içindeki dağılımı, özellikle tek başına hareket eden yaşlılar için ciddi engeller oluşturmaktadır. Bir katılımcı, bu zorluğu “*Ama tek dolmuş bile değil öyle değil mi? Bir dolmuşa bineceksin bir daha dolmuşa bineceksin*” (AK3, 75, Kadın) sözleriyle

aktarmaktadır. Bir katılımcı ise “*Kültürel alanlara ulaşmak zor. Tiyatroların hiçbirisinin oto parkı yok... İşte Nazım Hikmet’e gittik. Arabayı en az 300 metre uzakta bıraktık. Otobüsle de gidip 3 defa otobüs değiştireceksin*” (AK8, 92, Erkek) diyerek mekânların fiziksel hizmet altyapısının da yetersizliğini vurgulamaktadır. Bu anlatılar, ulaşım ve mekânsal erişimin sosyal katılımı belirleyen yapısal koşullar olduğunu göstermekte ve tezin ulaşım bölümündeki bulgularla doğrudan örtüşmektedir.

Katılımcılar, büyük ölçekli kültür merkezlerine erişimin güçlüğü karşısında mahalle ölçeğinde *küçük ölçekli tiyatro, sinema ve konferans salonları* önermektedir. Bir katılımcı “*Yani 15 kişilik sinema olur mu? 30 kişilik tiyatro olur mu? Olur efendim... Yapılmalı*” (AK8, 92, Erkek) diyerek bu ihtiyacı dile getirmektedir. Bu öneri, yaş dostu kent yaklaşımının “erişilebilirlik” ilkesi ile uyumludur ve kültürel hizmetlerin kent merkezinde yoğunlaşması yerine mahalle ölçeğinde dağıtılmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Bir katılımcının “*Artık tiyatroları, sinemaları, ondan sonra işte konser alanları falan filan gibi alanlar zaten ortadan kalkmaya başladı... Yani AVM’ye gitmiyorsanız, ulaşamıyorsanız... tiyatroya gidemiyorsunuz*” (AK12, 59, Erkek) ifadesi ise kültürel mekânların AVM'lere kaymasının yarattığı dışlayıcı etkiye işaret etmektedir.

Mahalle ölçeğinde kamusal donatı eksikliği, sosyal katılımı doğrudan kısıtlayan bir diğer boyuttur. Park içi çay büfelerinin kaldırılması, mahalle içi ferah kapalı mekânların bulunmaması ve kış döneminde kullanılabilir alanların azlığı, düzenli sosyal etkileşimi zayıflatmaktadır. Bir katılımcı bu durumu “*Pazarın orada şey vardı küçücük bir büfe vardı, çay ocağı gibi bir yer vardı. Oradan çayımızı içiyorduk... Onu kaldırmışlar. Aslında parklarda öyle minik çay büfelerinin olması çok güzel bir şey*” sözleriyle ifade etmektedir. Bu anlatı, kentsel dönüşüm süreçlerinde yaşlıların gündelik sosyalleşme pratiklerinin göz ardı edildiğine işaret etmektedir.

Dijital erişim engelleri, özellikle Ayrancı'daki kadın katılımcılar arasında belirgin biçimde dile getirilmiştir. İnternet üzerinden bilet alma ve rezervasyon süreçleri, dijital okuryazarlığı sınırlı olan yaşlılar için katılımı azaltan bir faktöre dönüşmektedir. Bir katılımcı *“Ben mesela şeyden hiç bilet almadım, internetten. Bilmiyorum da... İnterneti istediğim gibi ben kullanamadığım için herhalde bunu yapmıyorum”* (AK3, 75, Kadın) diyerek bu durumu aktarmaktadır. Dijital dışlanma, yaş dostu kent yaklaşımının “iletişim ve bilgi” alanıyla kesişen bir engel olarak sosyal katılımı doğrudan etkilemektedir.

İlkadım'da katılımcılar yalnızca mekân talep etmemekte; etkinliklerin işletilme biçiminde yaşlılara yönelik kolaylaştırıcı düzenlemelere duyulan ihtiyacı da dile getirmektedir. Bir katılımcı *“Gelemeyecek yaşlılar kim istiyorsa gelsinler oraya araçla getirttir, oturttur. Yaşlılara önceden yer hazırla, gelsin otursun”* (İK8, 80, Erkek) sözleriyle; Bir katılımcı ise *“Evden alıp götürebilir. O mekânların ferah olması lazım... Çalışanların, oraya gelen insanların yaşlı olduğunu bilmeleri lazım. Onu eğitilmeleri lazım”* ifadesiyle mekân tasarımı ve personel duyarlılığının önemine dikkat çekmektedir.

Bazı katılımcılar, geçmişte var olan ancak artık sunulmayan kamusal sosyal imkânların kaybını hissetmekte ve bu durumun sosyal katılım olanaklarını azalttığını belirtmektedir.

“Eskiden emeklilerin de alındığı kamu kurumlarının tatil kampları vardı. Yılda on beş gün götürürlerdi[...] Devlet oraları hep sattı. Kalmadı şimdi”
(AK5, 66, Erkek)

Erişilebilirlik engellerinin deneyimlenmesinde cinsiyetler arasında farklılıklar gözlenmektedir. En belirgin örüntü İlkadım mahallesindeki kadın katılımcılarda ortaya çıkmaktadır. Burada kadınlar erişilebilirlik ve altyapı engellerini erkeklere kıyasla çok

daha yoğun biçimde deneyimlemektedir. Bu durum, kadınların kentsel mekândaki hareketliliğinin fiziksel temelli kısıtlamalara daha fazla maruz kaldığına işaret etmektedir. Ayrıca yaş dostu etkinlik saatleri ve etkinliklerde yaşlıya yer ayrılması gibi kolaylaştırıcı talepler de yine İlkadım kadınları arasında daha belirgindir. Ayrancı mahallesinde ise cinsiyet örüntüleri farklılaşmaktadır: Ayrancı'daki kadınlar zaman ve ulaşım kısıtlarını daha fazla dile getirirken, Ayrancı erkekleri sosyal ve kültürel alan eksikliği ile bu mekânlara yakın mesafede erişim konusunda daha fazla vurgu yapmaktadır. Bu farklılaşma, toplumsal cinsiyet rollerinin ve sosyo-ekonomik bağlamın, yaşlıların sosyal katılım engellerini algılayış biçimlerini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Özetle, etkinlik ve faaliyetlere erişilebilirlik, yaşlıların sosyal katılımı önündeki temel engellerden biridir. Bu engel, yalnızca fiziksel altyapı yetersizlikleri ile birlikte, mekânların sayısı ve konumu, etkinliklerin zamanlaması, ulaşım olanakları ve dijital erişim gibi birbiriyle etkileşen çoklu faktörlerden kaynaklanmaktadır. Ayrancı'da kültürel talep ve etkinlik bilinci görece yüksek olmakla birlikte altyapı, mekân ve ulaşım sorunları erişimi kısıtlarken; İlkadım'da mahalle ölçeğinde kamusal mekân eksikliği ön plana çıkmaktadır. Her iki mahallede de bu engeller, özellikle kadınlar tarafından daha yoğun biçimde deneyimlenmektedir.

6.4.2. Ekonomik Karşılabilirlik

Analizler, sosyal ve kültürel katılımın önündeki en büyük engelin ekonomik karşılabilirlik olduğunu ortaya koymaktadır. DSÖ, yaş dostu kent çerçevesinde sosyal katılımı teşvik edebilmek için etkinliklerin “ücretsiz veya en azından karşılabilir” olmasının önemini açıkça vurgulamaktadır (WHO, 2007: 39). Bulgular, sabit emekli gelirleriyle artan yaşam maliyetleri arasındaki farkın açılmasının, yaşlıların özellikle keyfi veya kültürel olarak nitelendirilebilecek faaliyetlerden (sinema, tiyatro, konser,

dışarıda yemek yeme, seyahat etme, hatta misafir ağırlama gibi) çekilmesine neden olduğunu göstermektedir. Her iki mahallede de ekonomik kısıtlar katılımı engellemekte, ancak bu engelin hissedilme biçimi ve yoğunluğu mahalleler ile cinsiyetler arasında belirgin biçimde farklılaşmaktadır.

Katılımcılar kültürel tüketimi “ilk kısılan kalem” olarak ifade etmekte; ticari alanlar ve özel tiyatroları yüksek fiyatlı bulmaktadır. Bu durum, ekonomik sermayenin yaşlılıkta daralmasıyla kültürel katılım olanaklarının da eşzamanlı biçimde daraldığına işaret etmektedir:

“Bir özel tiyatro geliyor[...] Bir giriyorsun, bakıyorsun 800, 900, 1000 lira biletler[...] Neyse kalsın diyorum mesela çok böyle erteliyorum. Hani bunlar da zaruri ihtiyaç değil, keyfe keder ama kısıtığın ilk şey onlar oluyor[...] Ama bu tür alışkanlıkları yavaş yavaş terk ediyorsun. Bunlar alım gücüyle ilgili.” (AK7, 70, Kadın)

Kültürel etkinlikler temel ihtiyaçlar arasında görülmediğinde, yaşlı bireylerin sosyal yaşamı giderek daralmaktadır. Bir katılımcı da bunu geçmişle bugünü karşılaştırarak açık biçimde göstermektedir.

“Sinemaya iki kişi giriyorlar, iki mısır alıyorlar, iki içecek alıyorlar, bin lirayla çıkıyorlar. E şimdi ben nasıl sinemaya gideyim? Ben halbuki gençliğimde hafta sonu 3 film seyredirdim. Düşünebiliyor musunuz? [...] İşte o yönden gerçekten bu ekonomik sıkıntıdan o şeyimiz düştü bayağı. Yani en sevdiğim şeyleri yapamıyorum şimdi.” (AK11, 71, Kadın)

Ekonomik kısıtlamanın, yalnızca etkinlik biletleriyle sınırlı kalmamaktadır. Dışarıda bir çay içmenin bile bütçeyi zorladığı, hatta misafir ağırlamanın getirdiği ikram maliyetlerinin sosyalleşmeyi engellediği dile getirilmiştir. Aynı katılımcı “Şimdi insanlar evine bile davet etmiyor. Neden ama korkuyor. Size çay yapacak parası yok” (AK11, 71, Kadın) ifadesi, ekonomik daralmanın yalnızca kamusal alandaki katılımı değil, en temel sosyal pratik olan ev ziyaretlerini bile etkilediğini göstermektedir.

Ticari kafelerdeki fiyat seviyesi, yaşlılarda “oturamama” ve “çekinme” duygusu yaratmaktadır. Bu durum, yalnızca tüketim kapasitesiyle değil, sosyalleşme hakkına erişimde sınıfsal bir engelle de ilişkilendirilmektedir. Bir katılımcı “*Bir çayın 30 lira olduğu yerde kaç kişi oturabilir?*” (AK8, 92, Erkek) sorusuyla bu engeli ifade ederken; Başka bir katılımcı, ekonomik yetersizliğin yarattığı duyguyu şu şekilde aktarmaktadır:

“Pahalı bir kentte mesela bir sosyal yere gidip oturup işte zaman geçirmek[...] Ama şimdi orada insan ekonomik nedenlerle cesaret edemiyor. Mesela ben korkuyorum gitmeye bu yaşta. Mesela dün bir arkadaşımın 50 yıl sonra tanıştım. Oğlu burada bir eğlence yeri var[...] Beni davet ettiler. Ben yani cesaret edip gitmedim. Dediler gel ya kendileri şey yapacak[...] Dolaylı konuşma arasında dediler çok pahalı bir yer mesela[...] Ama oraya bir şey için, ufak bir oturma için başımı eğdim, gitmedim.” (AK15, 67, Erkek)

Katılımcı, mekâna gitmeden önce bile kendisini dışlanmış hissetmekte; böylece yapısal bir eşitsizlik, bireysel geri çekilme deneyimine dönüşmektedir. Başka bir katılımcı da (AK9, 64, Erkek) “*Mekân baskısı oluşuyor*” ifadesiyle, ticari mekânlardaki fiyatlandırmanın yaşlıları dışladığını belirtmektedir.

Mahalleler arasındaki farklılıklar, ekonomik engelin deneyimlenme biçiminde önemli ayrışmalara işaret etmektedir. Ayrancı'da “*maddi erişim engelleri*” en yüksek yoğunlukla vurgulanmaktadır. Sosyo-kültürel seçeneklerin çokluğu ve katılım alışkanlıklarının görece yüksekliği, özel tiyatro ve ticari mekân fiyatları üzerinden maliyetlerin baskısını ön plana çıkarmaktadır. Geçmişte daha aktif bir sosyal yaşama sahip olan Ayrancı katılımcıları, mevcut ekonomik koşullarda katılımı sürdüremedikleri için mali engeli daha yoğun hissetmekte ve dile getirmektedir. Nitekim gündelik yaşam pratikleri analizinde de Ayrancı katılımcılarının kültürel katılım düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmişti.

İlkadım'da ise farklı bir örüntü ortaya çıkmaktadır. Daha sınırlı ekonomik koşullar ve görece düşük kültürel tüketim alışkanlıkları, ticari mekânların baştan daha

az kullanılmasına yol açmaktadır. Bu durum, katılım pratiklerinin ücretsiz veya düşük maliyetli kamusal alanlara (parklar, Baharevleri, komşu ziyaretleri, dini mekânlar) yönelmesine ve *temel ulaşım ile asgari harcama eşiği* yüzünden *hiç gidememesine* neden olmaktadır. Katılımcılar “*Biz burada minibüse bile binme lüksümüz yok. Gitmiyoruz yani*” (İK20, 71, Erkek) ve “*Buradan oraya yürüyemeyecekse otobüse binecek... Ekonomik yükü böyle oluyor*” (İK9, 75, Kadın) ifadeleriyle ulaşım maliyetinin katılım için önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Dikkat çekici bir bulgu da İlkadım'da dile getirilen *kültürel erişimin* ve *ilginin* sınıfsal farklılaşmasıdır. Bir katılımcının “*Ben emekli normal bir bağ kur, sigorta, işçi emeklisinin tiyatroya gittiğini, sinemaya gittiğini de ben hiç görmedim bu ülkede... Yanlış anlama, küçümsemiyorum da, oradaki hanımlardan, etrafıma bakıyorum, çok azı bir resim sergisi, tiyatro ister. Hatta orada oturmak bile onlara ağır gelebilir, onu da diyeyim sana.*” (İK12, 63, kadın) ifadesi, bazı kültürel etkinliklere yönelik talebin sınıfsal algılar nedeniyle baştan sınırlı olabileceğine işaret etmektedir. Bu bulgu, kültürel katılımın yalnızca ekonomik erişimle değil, Kültürel sermaye (Bourdieu, 1986) ile şekillendiğini göstermektedir.

Katılımcılar, yaşlılara fiyat indirimi, ücretsiz ulaşım ve servis hizmeti ile toplu organizasyonlar gibi teşvikler önermektedir. Bir katılımcı “*Kamusal olursa, fiyatı da uygun olursa neden olmasın?*” (AK24, 59, Kadın) diyerek; diğer katılımcılar ise etkinliklere ulaşım için özel servis düzenlenmesini ve yaşlılara yönelik fiyat ayrıcalığını talep etmektedir.

Kısacası ekonomik karşılanabilirlik, yaşlıların sosyal katılımını, özellikle de tercih ettikleri kültürel ve rekreasyonel faaliyetlere erişimini ciddi şekilde kısıtlayan temel bir engeldir. Bu engel, Ayrancı'da daha yüksek katılım beklentileri ve alışkanlıkları nedeniyle maliyet baskısı olarak deneyimlenirken; İlkadım'da temel

ulaşım ve harcama eşişinin aşılamaması şeklinde tezahür etmektedir. Cinsiyet açısından kadınların bütçe yönetimi ve erteleme stratejileri, erkeklerin ise ticari mekânda dışlanma ve çekilme anlatıları belirgindir.

6.4.3. Fırsatların eşitliliği ve Kapsamı

Yaşlı bireylerin sosyal katılımı, ayrıca sunulan fırsatların çeşitliliği, ilgi çekiciliği ve kapsayıcılığı ile de yakından ilişkilidir. Ayrancı ve İlkadım katılımcılarının anlatıları, mevcut sosyal katılım fırsatlarının hem çeşitlilik hem de kapsam açısından önemli eksiklikler barındırdığını ortaya koymaktadır.

Her iki mahallede de *belediye ve STK destekli etkinlikler* önemli bir sosyal katılım kanalı olarak görölmektedir; ancak bu alandaki vurgu İlkadım'da Ayrancı'ya kıyasla çok daha yüksektir. İlkadım katılımcıları belediyelerin düzenlediği gezilere, kurslara ve bahar evlerindeki faaliyetlere daha sık atıfta bulunmaktadır. Ayrıca kamu kurumları tarafından organize edilecek etkinliklere yönelik belirgin bir talep dile getirmektedir. Bu durum, İlkadım'daki yaşlıların sosyal katılım için kamusal hizmetlere daha bağımlı olduğunu ve bu hizmetlerden aktif biçimde yararlandığını göstermektedir.

Ayrancı'daki katılımcılar, mahalle ölçeğinde süregelen bir kültürel akıştan söz etmektedir. Bir katılımcı “*ağdaş Sanatlar Merkezi var; film, tiyatro gösterileri var... Semt evine numaranızı bıraktığınızda bütün etkinlikler önceden mesajla geliyor ve çoğu ücretsiz*” (AK7, 70, Kadın) diyerek bilgi erişimi ve etkinlik çeşitliliği konusundaki avantajı dile getirmektedir. İlkadım'da ise mevcut faaliyetlerin sayıca yetersiz olduğu vurgulanmaktadır. Bir katılımcı bu durumda kamusal desteğe duyulan ihtiyacı şu şekilde ifade etmektedir:

“Yani şimdi etkinliklere falan fazla çok fazla gitmediğimiz için tiyatro sinema şovu filan şeyler. Ama kamusal etkinlikler daha fazla olursa bizler için daha iyi olur. Mesela biz yapamadık, gidemedik giremedik. İşte Ankara Belediyesi Büyükşehir Belediyesi işte bizim yaşımızdaki insanları götürüp

üç beş gün efendim işte belli yerlerde ağırlyormuş, kaliyormuş yazın. E bu tür şeyler olabilir tabii bazı etkinlikler olabilir[...]” (İK11, 84, Erkek)

Ayrancı’da günlük program akışının parçası olan, saz, el işi ve seramik kursları, sosyal katılımın sürekliliğini artırmaktadır. Bir katılımcı *“Çalışmıyor olsam saz kursuna giderim, koroya katılırım; amaç profesyonel iş yapmak değil, keyifli vakit”* (AK12, 59, Erkek) diyerek katılımın üretkenlik değil anlam arayışıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. İlkadım’da ise kurslar konusunda bilgi eksikliği ve tanıtım yetersizliği ön plana çıkmaktadır. Bir katılımcı *“Kurslar olduğunu biliyorum Çankaya Belediyesi’nin ama bunu yeterince tanıtmışlar mı etrafa?”* (İK9, 75, Kadın) sorusuyla; Bir katılımcı ise *“Bir yer var giden yok... işte teşvik bir de bilinçlendirmek lazım”* (İK10, 69, Kadın) ifadesiyle bu eksikliği vurgulamaktadır. Bu anlatılar, sosyal katılım için bilgilendirme, farkındalık ve teşvik mekanizmalarının da gerekli olduğunu göstermektedir.

Her iki mahallede de belediye destekli geziler önemli bir sosyal katılım kanalıdır; ancak gezilerin niteliği ve katılımcıların bu gezilere attığı anlam farklılaşmaktadır. Ayrancı’da zengin destinasyon çeşitliliği ve servis imkânı ön plana çıkarken; İlkadım’da geziler yaşlılar için temel bir sosyalleşme ve dinlenme fırsatı olarak değerlendirilmektedir. Bir katılımcı bu gezilerin yaşam kalitesine katkısını şu şekilde ifade etmektedir:

“Katıldığım gezilerde de hepsini belediye veriyor. Hiç beş kuruş harcamıyorsun[...] Ücretsiz yemek parası da vermiyorsun Çok iyi günde üç öğün yemek veriyor. Sonra gezdiriyor sen o gittiğin şehri böyle arabasıyla gezdiriyor Tarihi yerlerini. İyi oluyor yaşlılar için[...] Çanakkale’ye gittik, üç öğün yemekten bir kuruş harcamadık; geziler yaşlıyı dinç tutuyor.” (İK6, 77, Kadın)

Baharevleri her iki mahallede de memnuniyetle karşılanan bir hizmet olmakla birlikte, kapasite ve program çeşitliliğinin artırılması gerektiği sıklıkla dile getirilmektedir. Bir katılımcı *“Yenilik yapılmasa bile geliştirilebilir, fonksiyonları*

artırılabilir” (AK5, 66, Erkek) diyerek; bir katılımcı ise “Aynı bu gittiğimiz yer (Baharevi) gibi güzel bir yer olsun ihtiyarlar toplansın, güzel konuşsun, önünden iki üç kişi olsun, önüne çayı getirsin. Açıkmişsa ekmek versin, susamışsa su versin...” (İK17, 80, Kadın) ifadesiyle bu mekânlara duyulan ihtiyacı dile getirmektedir. İlkadım'da spor merkezlerinin uzaklığı ve tesis eksikliği de kadınlar tarafından özellikle vurgulanmaktadır. Bir katılımcı “Spor merkezleri buraya uzak; şu araziye bir sosyal tesis yapılabilir” (İK7, 67, Kadın) sözleriyle yakın çevrede güvenli spor alanı talebini dile getirmektedir.

Her iki mahallede de kent stresinden uzak, *yeşil ve doğal ortamlarda sosyalleşme arzusu* yoğun biçimde ifade edilmektedir: “*Arada Ankara çevresinde yeşillik, su olan yerlere geziler olsa çok iyi olur*” (AK10, 82, Kadın). Bir katılımcı ise “*Doğaya çıkıp gezmek, temiz hava almak onların da hakkı*” (İK8, 80, Erkek) ifadesiyle bu ihtiyacı bir hak talebi olarak ifade etmektedir. İlkadım verileri, cuma okumaları ve vakıf konferansları gibi manevi içerikli buluşmaların özellikle kadınlar için önemli bir sosyalleşme kanalı olduğunu gösterirken; Ayrancı'da bu boyut görece zayıf kalmaktadır. İlkadım'da kadın katılımcılar ayrıca “*sadece kadınlara ayrılmış yaşlılar kahvesi*” gibi cinsiyete duyarlı mekân talepleri de dile getirmektedir.

Pandemi sonrası veya bütçe kısıtlarıyla iptal edilen kurs ve gezi programları, özellikle Ayrancı'daki kadınlarda belirgin bir sosyalleşme eksikliği duygusu yaratmaktadır:

“Mesela dikişle patchwork var. Onlar da emekli olunca onların yerine de hoca belki alınmayacak ekonomiden dolayı[...] Dikiş hocası, bir de gezi düzenliyorlardı bunlar. Yani bütçemizi de aşmıyordu. Çok da eğleniyorduk. Hep bildiğimiz aynı insanlar. Hep bayan hanımlar. Yani öyle bir şeyler olsun yani. Benim şimdi elim ayağım tutuyor. İşimi de yaptıktan sonra istedim yani böyle insanlarla böyle bir sosyalleşmek[...]” (AK10, 82, Kadın)

Katılımcının anlatısı, sosyal katılım fırsatlarının sürekliliğinin yaşlılar için önemini ortaya koymaktadır. Etkinlik sürekliliği, yaşlıların sosyal ağlarını korumalarını ve gündelik yaşamlarını anlamlı hale getirebilmelerini sağlayan faktörlerden biridir.

Etkinlik içeriğinin yaşlıların ilgi alanlarına ve kültürel birikimlerine uygunluğu, katılım motivasyonunu doğrudan etkilemektedir:

“Halkın kültür seviyesine göre de mekânları yapmak gerekiyor tabii ki. Sırf yapmış olmak için bu camiye benziyor. Camiyi yapıp da içinde üç tane yaşlı için koca bir dört minareli cami yapılırsa olmuyor. Bazı semtte bir tiyatro salonu yapsanız bile hiç çalışmaz. Anlamsız bir yatırım. Önce o kültürü vereceksin, onu sevdireceksin... Yani ne anlatıyor bunlar diye şey yaparlar, içerik çekici olmalı.” (AK1, 69, Erkek)

Katılımcının ifadesi, Katılımcının ifadesi, sosyal katılım için yalnızca hizmet sunmanın yeterli olmadığını göstermektedir. Yaşlıların ilgi alanları, alışkanlıkları ve beklentileri de dikkate alınmalıdır. Bir katılımcı da *“Bu etkinliklere katılmak için bir kere kafalarında böyle bir yapının olması lazım. Böyle bir şeye alışkın ve hazırlıklı olmaları lazım”* (İK9, 75, Kadın) diyerek katılım motivasyonunun yaşam boyu biriken kültürel deneyimlerle şekillendiğini vurgulamaktadır.

Mahalleler arasındaki en önemli fark, katılım fırsatlarının kaynağı ve niteliğinde ortaya çıkmaktadır. Ayrancı'da sivil toplum örgütleri ve mahalle örgütlenmeleri, sosyal katılım için çeşitlendirilmiş fırsatlar sunmaktadır. Bir katılımcının *“Ayrancı Ahalisi diye bir sitesi var burada Facebook'ta... Bunlarla insanlar birbirleriyle toplantılar yapmaya başladılar.”* (AK5, 66, Erkek) diyerek dijital tabanlı mahalle ağlarının sosyalleşmeyi kolaylaştırdığını anlatmaktadır. Bir katılımcı ise *“Çiğdemim Derneği diye bir dernek var. Onların olanakları da etkinlikleri de fazla... tiyatroya toplu halde gidiyorlar... otobüs dönerken de alıp geliyor. Yani çok güzel bir şey bu”* (AK3, 75, Kadın) ifadesiyle mahalle derneklerinin sosyal katılımı nasıl kolaylaştırdığını bir örnekle aktarmaktadır.

Ayrancı'daki bu sivil toplum altyapısı, mahallenin sosyo-kültürel sermayesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

İlkadım'da ise sivil toplum destekli etkinliklere rastlanmamakta; sosyal katılım büyük ölçüde kamusal hizmetlere bağımlı kalmaktadır. Her iki mahallede de belediyelerden daha fazla ve daha kapsayıcı mekân ve program talebi ortaklaşırken, İlkadım katılımcıları hizmetlerin sayıca yetersizliğini daha yoğun biçimde eleştirmektedir

“Var ama işte dediğim gibi yeterli değil. Yani daha yaygınlaşmalı, daha maddi olarak uygun hale getirilmeli, belki çeşitlenmeli. Yani buradan mesela bir Gölbaşı'na falan götürüp bir yerde oturtup onlar çay içirtmek bile değişiklik olur onlara. İlla büyük paralarla büyük yerlere gidecekler diye bir şey yok yani. Onu belediye ücretsiz bile yapabilir. Yani çok basit bir şey yani. Şuradan iki üç otobüs kaldıracaksın. Oralara gidecekler, iki çay içip gelecekler. Bir saat oturacaklar yani. O kadar absürt şeylere de gerek yok yani. Alayım seni Urfa'ya götüreyim şeye göre. Gerek yok yani, sadece değişiklik. Benim mesai üç dört tane müşterim var. Sırf konuşmak için geliyorlar. Ya bir saat, bir buçuk saat oturan oluyor burada (Yufkacıda) mesela. Benimle sohbet etmek için. İhtiyacı var işte, kimse yok.”
(İK10, 69, Kadın)

Bu anlatı, hem hizmet eksikliğini hem de yaşlıların konuşma ve paylaşım ihtiyacının karşılanmadığını da göstermektedir. Ayrancı'da ise katılımcılar mevcut hizmetleri takdir etmekle birlikte fonksiyon genişletme önermektedir.

Cinsiyet örüntüleri de katılım fırsatlarına ilişkin taleplerde belirgin biçimde ayrıışmaktadır. Kadınlar kamusal desteklere, kültürel ağlara ve hemcinsleriyle birlikte bulunabilecekleri güvenli alanlara daha fazla yönelirken; erkekler etkinlik içeriğinin ilgi çekiciliği ve aktivite çeşitliliği konusunda talepler dile getirmektedir. Bir katılımcı *“Koro olsa iyi olur. Bir şey üretecek bir yapı olsa iyi olur. Yani bitki mi olur, sebze mi olur, el işçiliği mi olur? Ama tabii ki üretim olacak. Spora yüzmeyi de ekleyeyim”* (AK25, 72, Erkek) ifadesiyle üretkenlik odaklı etkinlik beklentisini ortaya koymaktadır.

Bu tercih, erkeklerin yalnızca izleyici olmak yerine etkin biçimde katılmak istediklerini göstermektedir.

Özetle, sosyal katılım fırsatlarının çeşitliliği ve kapsamına ilişkin bulgular, mahalleler arasındaki sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklara göre belirgin biçimde şekillenmektedir. İlkadım'da düşük maliyetli, erişilebilir ve nitelikli kamusal tesis ile etkinlik talebi ön plana çıkarken; Ayrancı'da mevcut olanakların içeriğine, çeşitliliğine ve niteliğine yönelik beklentiler ve eleştiriler hakimdir. Her iki mahallede de ortak olan bulgu, mevcut fırsatların yaşlıların heterojen ihtiyaçlarını yeterince karşılayamadığı ve katılımcı odaklı, bağlama duyarlı bir planlama yaklaşımının gerekliliğidir.

6.4.4. “Hayat Sızsız Akıp Gidiyor”: Sosyal İzolasyon ve Katılım Engelleri

Sosyal izolasyon ve yalnızlık, Dünya Sağlık Örgütü’ne göre yaşlı bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığı ile yaşam kalitesini olumsuz etkileyen önemli riskler arasında yer almaktadır (WHO, 2021:5). Araştırma bulgularına göre hem Ayrancı hem de İlkadım mahallelerinde yaşayan yaşlı bireyler, farklı düzeylerde de olsa sosyal izolasyon, yalnızlık deneyimi ve katılıma yönelik çeşitli engellerle karşı karşıya kalmaktadır.

Her iki mahallede de en sık dile getirilen tema, *toplumsal ilişkilerde kopukluk ve yalnızlaşmadır*. Katılımcılar, yaşlanmayla birlikte sosyal çevrelerinin daraldığını, çocukların kendi yaşamlarını kurmasıyla aile içi etkileşimin azaldığını ve emeklilikle birlikte iş çevresinden kopukluklarını belirtmişlerdir:

“Çocuklar büyüyor, herkesin ayrı bir şeyi oluyor[...] Tabii, yalnız hissediyoruz kendimizi Dört tane çocuk vardı şimdi. Hepsi ayrı ayrı. İşte bayramda, seyranda gelirse o kadar.” (AK16, 70, Kadın).

Bir katılımcı ise “*Yalnızlaşma var, evlatları tarafından bile, yalnız kalmış. Yalnızlık korkusu ve yavaş yavaş yokuş aşağı*” (AK24, 59, Kadın) ifadesiyle yalnızlaşmanın kaçınılmaz bir sürece dönüştüğünü ve korku yarattığını aktarmaktadır. Bu anlatılar, yaşlıların sosyal sosyal izolasyonu üzüntü yaratan bir durum olarak deneyimlediklerini göstermektedir.

İlkadım'da yaşayan katılımcılar, ekonomik kısıtlılıklar ve sosyal destek eksikliğinin yalnızlaşmayı daha da derinleştirdiğini vurgulamaktadır. Bir katılımcının anlatısı, emeklilik sonrası sosyal kopuşu şöyle ifade etmektedir.

“Bizim birey olarak, sosyal olmamız gerekir. Asosyal kişilik biz sosyal kişiliğimizi asosyal evden dışarı çıkamayan biz emeklileriz. Asosyal bir kişiliğe bürünüyoruz emekli olduktan sonra. Sosyal çevremiz gidiyor E kendi iş, çalıştığın iş yerinde hiç değilse bir iki yüz görüyorsun. Bir iki görüşme yapıyorsun.” (İK4, 67, Erkek)

Bir katılımcı ise yalnız yaşamının getirdiği güvensizliği “*Birden yapayalnızsın. Dedim ben düşüp kalsam kimsem yok gibi geliyor. Bu akşam bu eve dönmüşüm dönmemişim gündelik beni arayanım yok*” (İK12, 63, kadın) sözleriyle aktarmaktadır. Bu anlatı, sosyal izolasyonun yalnızca duygusal bir durum olmadığını; aynı zamanda acil bir durumda yardım alamama riski yarattığını göstermektedir.

Pandemi süreci, sosyal kopukluğu derinleştiren önemli bir faktör olarak ifade edilmiştir. Bir katılımcının “*Bir kovid dönemi de geçirdiğimiz için. Dolayısıyla böyle bir yalnızlık yani*” ifadesi, pandeminin yaşlıların zaten kırılgan olan sosyal bağlarını daha da zayıflattığını teyit etmektedir. Teknolojinin ve modern yaşamın sosyal ilişkilere etkisi de katılımcılar tarafından dile getirilmektedir. Bir katılımcı “*Televizyon ve internet. İnsanlar aynı odada oturan iki kişi birbirlerinden habersiz. Bu da insanları birbirinden koparıyor*” (AK23, 77, Erkek) sözleriyle dijital araçların fiziksel yakınlığa rağmen kişiler arası duygusal bağları zayıflatabildiğine işaret etmektedir.

Yalnızlık deneyimi, duygusal ve psikolojik bir boşluk hissini de içermektedir. Katılımcılar, özellikle eşlerini kaybettikten sonra veya çocukları uzak şehirlere taşındıktan sonra yaşadıkları boşluk duygusunu sıklıkla ifade etmektedir. Bir katılımcı *“Yaşlılığa da birden giriyorsun. Yalnızsın. Ondan sonra etrafında çoluk çocuk yok”* (İK12, 63, kadın) sözleriyle kayıp deneyimini aktarırken; başka bir katılımcının *“Şeye İzmir'e gideceğim babaanne dedi. Üzülüyorum şimdi. O gidince ben ne yapacağım?”* (İK2, 87, Kadın) ifadesi, sosyal bağların zayıflaması ya da kopması ihtimaline duyulan kaygıyı göstermektedir.

Yaşlılıkla birlikte *sosyal hayatın daralması* ve *günlük rutinlerin sadeleşmesi*, katılımcıların sıklıkla vurguladığı bir temadır. Katılımcıların *“Çok aktif, sosyal değiliz. Bütün sosyalliğimiz market. Artık üst baş da almıyoruz.”* (AK16, 70, Kadın) ve *“Daha eve kapandım. Çok aktiftim... Şimdi uçakla bile gitmeye diyorum nasıl gidip geleceğim?”* (AK6, 70, Kadın) ifadeleri hareket alanının daralmasını göstermektedir.

Dikkat çeken bir bulgu da Ayrancı'da bazı katılımcıların mahalledeki yaşlıların sosyal etkinliklere katılmamalarını *“tembellik”* ve *“uyuşukluk”* olarak nitelendirmesidir. Bir katılımcı *“Buradakilerde eğer gitmiyorsa tembelliklerinden gitmiyorlar”* demektedir; bir katılımcı ise *“Bizim insanımız maalesef hem tembel hem her şeyi başkalarından bekleyen bir toplum”* (AK2, 85, Kadın) ifadesini kullanmaktadır. Bu anlatılar, katılmamanın yapısal nedenlerinin göz ardı edilerek bireysel tercih olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Oysa bulgular, katılmamanın büyük ölçüde mekânsal, ekonomik ve toplumsal engellerin bir sonucu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Yaşlı bireylerin kendilerini aile ve toplum için yük olarak görmeleri, sosyal katılımı engelleyen önemli bir psikolojik faktör olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Şimdi mesela insanlar biraz hayatı kolay tarafına kaçıyorlar. Mesela bir yaşlı buna ne kadar ayak uydurabilir ki? Dolayısıyla yaşlı şunu düşünüyor, ya ben bunlara ayak bağı olmayayım da onlarla gitmez mesela pikniğe

gitmez, dolaşmaya, gezmeye gitmez. Yani ayak bağı olduğunu düşünür. İnsan kendisi der ki ben bunlara takılmayayım daha iyi. Yani şey yok yani birdenbire şeyi kesiliyor yani. Kendini koparıyorsun.” (AK15, 67, Erkek)

Bu anlatı, yaşlıların sosyal çekilmesinin yalnızca dışsal engellere değil, içselleştirilmiş yaş stereotiplerinin işlevsellik, davranış ve sağlık üzerinde yarattığı etkilere de bağlı olabileceğini düşündürmektedir (Levy, 2009: 332).

Artan toplumsal gerilim de sosyal katılımı zorlayan bir etken olarak tanımlanmaktadır. Bir katılımcı “ *“Yani toplum artık zaten şey üstünde, böyle fitili çekilmiş bomba gibi. Yani gazetelere bakın 3. sayfada, o onu bıçaklamış, o bunu öldürmüş. Niye? Yok trafikte şöyle olmuş, işte yan bakmış. Yani insanlar çok gergin. İnsanlar çok bunalmış vaziyette, böyle bomba gibi patlayacak durumda.” (AK9, 64, Erkek)* ifadesiyle toplumsal ortamın yaşlıların dışarı çıkma ve sosyalleşme motivasyonunu olumsuz etkilediğine dikkat çekmektedir.

Sosyal izolasyon ve yalnızlık deneyimi, hem bireysel hem de yapısal faktörlerin etkileşiminden kaynaklanmaktadır. Ayrancı ve İlkadım katılımcıları, farklı sosyo-ekonomik koşullara sahip olmalarına karşın benzer biçimde sosyal kopukluk yaşamaktadır. Ancak İlkadım'da ekonomik kısıtlılık, mekânsal engeller ve kurumsal destek eksikliği bu deneyimi daha da derinleştirirken; Ayrancı'da motivasyon eksikliği ve bireyselleşme eğilimi daha belirgin temalar olarak öne çıkmaktadır. Her iki mahallede de kadınlar, yalnızlık ve izolasyon deneyimini erkeklere kıyasla daha yoğun biçimde dile getirmektedir.

6.4.5. “İnsan İnsanla Var Oluyor”: Toplumsal Bütünleşme İhtiyacı ve Değişen Bağlar

Araştırma bulgularına göre hem Ayrancı hem de İlkadım mahallelerinde yaşayan yaşlı bireyler, geleneksel komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, gündelik mikro-

etkileşimlerin azalması ve modern kent yaşamının getirdiği yabancılaşma ile karşı karşıya kalmaktadır. Ancak mikro düzeydeki etkileşimlerin ve aidiyet hissinin hâlâ güçlü bir ihtiyaç olduğu açıkça görülmektedir. Forrest ve Kearns'ın (2001) vurguladığı gibi, komşuluk ilişkileri ve gündelik etkileşimler toplumsal uyumun önemli bileşenleri arasında yer almaktadır. Yaşlılar açısından bu ilişkiler, topluluk yaşamına dâhil olma ve mahallede gündelik yaşamı sürdürme deneyimi bakımından ayrıca önem taşımaktadır (Phillipson vd., 1999).

Her iki mahalledeki katılımcılar, geçmişte deneyimledikleri komşuluk kültürünün günümüzde büyük ölçüde ortadan kalktığını ifade etmektedir:

“Yani eskiden hep akşamları bütün komşular bir gün bize gelirlerdi, bir gün öbürüne[...] Buraya taşınalı neredeyse 2000[...] Tabii en az 22 yıldır. Ben onun evine bir kere gidip gelmedim. Ne kadar kötü değil mi? Eskiden komşular ne kadar sık görüşüyordu.” (AK11, 71, Kadın)

Bu anlatı, kentsel yaşamın komşuluk ilişkilerini nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Başka bir katılımcı ise “ *Her insan kendi evinde izole yaşıyor. Kültürümüz var. Ben bir kere bile evlerine gidip bir bardak çay içmediğim karşı komşu var... Çünkü cenaze sahibi yemek yapamaz. O gelenek bile değişti. Şimdi cenaze sahipleri yemek çıkarıyor millete yemek veriyor. Hâlbuki onlara yemek gider dışarıdan.*” (AK25, 72, Erkek) ifadesiyle apartman yaşamının yalnızca komşuluk pratiklerini değil, cenaze gibi geleneksel dayanışma ritüellerini bile dönüştürdüğüne dikkat çekmektedir.

İlkadım katılımcıları, ekonomik zorluklar ve sosyal destek eksikliğinin komşuluk ilişkilerinin zayıflamasını daha da derinleştirdiğini vurgulamaktadır. Bir katılımcının “ *Ama maalesef gittikçe bunlar hepsi ortada kayboluyor Apartmandaki komşu, diğer komşudan haberi olmuyor... Ancak bir koku çıkarsa yan komşuya ne oldu*

diye bakıyorlar. “ (İK14, 73, Erkek) sözleri komşuluk ilişkisinin ancak ölüm gibi aşırı durumlar karşısında harekete geçtiğini aktarmaktadır.

Ayrancı'da ise apartman içinde sınırlı etkileşim daha yoğun biçimde dile getirilmiştir. Bir katılımcı *“Burada apartmanda kimse merhaba demiyor. Kimse bizi ziyaret etmeye gelmiyor... Merdivene inerken kimse merhaba demiyor”* (AK17, 93, Erkek) ifadesiyle en temel selamlaşmanın bile gerçekleşmediğini belirtmektedir. Başka bir katılımcı ise *“Evet, tamam, buralar güzel yerler de, sevgi eksikliği var burada... O sevgiyi yerleştirmek lazım”* (AK14, 76, Erkek) diyerek sosyal bağın kopukluğa dikkat çekmektedir. Ayrancı'da bu temelin daha yoğun dile getirilmesi, bireysel yaşam tarzlarının hâkim olduğu bu mahallenin sosyo-kültürel yapısıyla ilişkilendirilebilir. İlkadım'da ise geleneksel komşuluk ilişkilerinin kaybının daha sıklıkla ifade edilmesi, mahallenin geçirdiği hızlı kentsel dönüşüm sürecinde eski ve yeni yaşam biçimleri arasında yaşanan uyum sorunundan kaynaklanmaktadır.

Mahalleler arasındaki en belirgin fark, gündelik mikro-etkileşimlerin iyileştirici etkisine yapılan vurguda ortaya çıkmaktadır. İlkadım'da bu vurgu Ayrancı'ya kıyasla çok daha yüksektir. Bu durum, İlkadım'daki yaşlıların sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle gündelik etkileşimlere daha bağımlı olduğuna ve küçük sosyal temaslarının hâlâ güçlü bir ihtiyaç ve başa çıkma yöntemi olduğuna işaret etmektedir. Bir katılımcının aktardığı deneyim, bu ihtiyacın önemini ortaya koymaktadır:

“ Bir gün eşim şey dedi. Ya dedi ki biz çok özür dileriz. Ondan sonra oğlan işte yeni yürümeye başladı ama yeni koşmaya başladı aslında evin içerisinde. Çok ses çıktığını biliyoruz ama ondan sonra özür dileriz falan diye. Amcam bize dedi ki sakın dokunmayın. Ben onu sabah abdestimi alırken onun tıkırtılarını duyuyorum. O benim için bir yaşam sevinci. Sakın duymayayım bir daha, ben onunla günümü geçiriyorum... Sizin o çocuğunuzun ayak tıkırtıları bizim yaşam sevincimizdir.” (AK12, 59, Erkek)

Katılımcının aktardığı bu anlatı, yaşlılar için gündelik mikro-etkileşimlerin (hatta dolaylı seslerin bile) ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bir çocuğun ayak sesleri, yaşlı komşu için yalnızlığın kırıldığı, yaşamın devam ettiğinin hissedildiği bir bağ haline gelmektedir.

Kadın katılımcılar, erkeklere kıyasla gündelik mikro-etkileşimlerin önemini daha sık vurgulamaktadır. Bu durum, kadınların sosyal ilişkilerde duygusal desteğe daha fazla ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. İlkadım'da komşularla kısa süreli selamlaşma, kapı önünde sohbet etme ve bayramlaşma gibi pratikler, yaşlılar için moral kaynağı ve yalnızlığı hafifletici bir işlev taşımaktadır. Bir katılımcının anlatısı, bu mikro-etkileşimlerin yaşamı nasıl anlamlı kıldığını ortaya koymaktadır:

“Şu camı açarım. Ezanı da dinlerim... Gelen giden hiç selamsız gitmezler... Teyze ne yapıyorsun nasılsın derler. Sadece oraya kadar. Pencereye kadar gidiyorum. Orada oturuyorum, konuşuyorum... Bak erkek kadın hiç kimse selamsız gitmez.” (İK2, 87, Kadın)

Katılımcının deneyimi, hareket kısıtlılığı olan yaşlılar için pencere kenarı veya kapı önü gibi eşik mekânların sosyal etkileşimin mekanı haline geldiğini göstermektedir. Bu bulgu, “eşik alanları” olarak kavramsallaştırılan ve yaşlıların yarı-kamusal mekânlarda sosyalleşme fırsatı bulabilmelerini sağlayan mimari düzenlemelerin önemini desteklemektedir (Gardner, 2011). Bir katılımcı da “*O bir şey pişirip de birileriyle paylaşmak bile aslında faaliyet oluyor*” (İK12, 63, kadın) diyerek en sıradan gündelik pratiklerin bile sosyalleşme işlevi gördüğünü vurgulamaktadır.

Yalnızlık ve izolasyon riski karşısında katılımcılar, aktif biçimde sosyal bağ kurma ve sürdürme çabası göstermektedir:

Bir de sosyalleşeceği bir çevrede olmalı. İnsan ilişkileri bakımından bir günaydın demeli. Biri de sana günaydın demeli tabi ki. Bu yani tabi insanlar ister istemez arkadaşlara dikkat ediyorum öldükçe yani sıra bana geliyor diye bakıyorlar herhalde. Ve daha içine kapandıkları da olabiliyor. Daha

sonra yani onları tabii aşmak gerekiyor. Sırasında birbirlerine mesela kitap okumalılar. Yani sen bu kitabı okusam yani tek başına okuyabilirsin ama karşındakine hiç olmazsa dinleme açısından. Daha keyifli olur. Paylaşıyorsun yani okuduğun şeyi. Daha keyifli olabilir. Ya yaptığın bir tığ işini ya da işte örgü işini. Ya da bir kahveyi işte içiyoruz, hadi sen de gel demeliler yani.” (İK21, 80, Kadın)

Başka bir katılımcı ise, Baharevinin sosyalleşme açısından önemini “Gidip geldikçe o insanlarla da muhatap oluyor ya. Akraban gibi geliyor. Bana acayip iyi geldi orası... Arkadaş ediniyorsun” (İK12, 63, kadın) sözleriyle ifade etmektedir.

Toplumsal yaşamdaki değişimler, sosyal etkileşim kurma çabasını zorlaştırmaktadır. Bir katılımcının “Biz kimin ne olduğunu hiç bilmeden yetiştik... O Kürt'müş, o Alevi'ymiş... Hiç umurumuz olmazdı, bir arada yaşırdık” (AK7, 70, Kadın) diyerek geçmişteki çoğulcu birlikteliğe özlemini dile getirmektedir. İlkadım'da özellikle kadın katılımcılar, kimlik temelli veya siyasi mekânlardan uzak durduklarını ve kapsayıcı, gündelik paylaşıma dayalı ortamları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. İlkadımlı bir katılımcı ““Kimse kimseye demiyor sen nerden geldin, sen kimsin nerelisin necisin... Ama ora (Baharevi) benim millettim. Herkes kendi şeyinde konuşuyor. Kendisi kendi derdini kendi hayatını kendi köyünü, kendi hoşunu, kendi yediğini kendi içtiğini. Ee bura öyle değil, herkes din mezhebi konuşuyor.” (İK17, 80, Kadın) ifadesiyle Baharevinin sağladığı nötr ve kapsayıcı ortamın değerini vurgulamaktadır.

Ayrancı'da bazı katılımcılar, eşlerini kaybettikten sonra yalnızlıkla başa çıkmak için mahalle kurumlarına ve etkinliklerine yöneldiklerini ifade etmektedir. Bir katılımcı “Eşim ölünce daha çok dışarıya açılmaya başladım. Arkadaşlara daha fazla, gruplara daha çok katılmayı düşünüyorum” (AK14, 76, Erkek) sözleriyle kayıp sonrasında sosyal yaşamını yeniden kurma çabasını ifade etmektedir. Ayrancı'nın pandemi döneminde apartman arka bahçelerinin sosyalleşme alanı olarak kullanıldığı da belirtilmiştir; Bir katılımcının “Pandemide bu apartman arka bahçeleri çok kullanılmış. Bir araya

gelindi, çocuklar oyun oynadılar” (AK12, 59, Erkek) ifadesi, kriz dönemlerinde mekânsal çözümlerin sosyal katılıma etkisini göstermektedir.

İlkadım'da evcil hayvanların yalnızlıkla başa çıkmada duygusal destek sağladığı da dile getirilmiştir: “*Annem vefat edince bu kediyi aldım. Birden yalnız kaldım evde. O zaman bu kediyi aldım bana ev arkadaşı oldu*” (İK9, 75, Kadın). Yaşlıların kendi akranlarıyla sosyalleşmeyi tercih ettiği de dikkat çekici bir bulgudur. Bir katılımcı “*Genelde yaşlılar kendi emsaliyle muhatap oluyor*” (İK12, 63, kadın) ifadesiyle yaş temelli sosyalvarlığına işaret etmektedir.

Toplumsal bütünleşme ihtiyacı ve değişen sosyal bağlar, yaşlıların sosyal katılımı ve iyilik hali açısından büyük bir önem taşımaktadır. Geleneksel komşuluk ilişkilerinin zayıflaması her iki mahallede de ortak bir deneyim olmakla birlikte, İlkadım'da gündelik mikro-etkileşimler hâlâ güçlü bir sosyal destek kaynağı olarak işlev görürken; Ayrancı'da bireyselleşme eğilimi ve apartman kültürü sosyal bağların kurulmasını zorlaştırmaktadır.

6.4.6. “Konusmak da Terapi”: Sosyal Katılımın Sağlık ve İyilik Haline Etkisi

Sosyal katılım ve toplumsal etkileşim, yaşlıların fiziksel ve özellikle ruhsal sağlığı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Sosyal katılımın yaşlılarda depresif belirtileri azalttığı ve ruhsal iyilik hâlini desteklediği gösterilmiştir (Chiao vd., 2011: 7). Ayrıca sosyal katılımın bilişsel işlevler, bilişsel gerileme ve demans riskiyle ilişkili olduğu da belirtilmektedir (Bath ve Deeg, 2005: 25). Analizler, katılımcıların büyük çoğunluğunun sosyal ve kültürel faaliyetlere katılımın yaşam kalitelerini doğrudan artırdığını ve bu faaliyetlerin sağlıklı yaşlanmanın önemli bir bileşeni olarak deneyim lediklerini ortaya koymaktadır.

Ayrancı mahallesi sakini bir katılımcı, sosyal katılımın yaşlılık dönemindeki önemini “*Güzel bir şey, önemli. Her yaş için önemli. Bizim yaşımız için. Biraz hayatın dışında kalıyoruz ya, o daha da önemli hale geliyor*” (AK13, 66, Kadın) sözleriyle ifade ederken; Bir katılımcı “*Hayata katmak önemli işte. Yani yaşlarını, köşende otur demek de iyi değil... Onun da ihtiyacı var. Biriyle konuşsun, gülsün, açılsın*” (İK10, 69, Kadın) ifadesiyle sosyal katılımın yaşlılar için önemli bir ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Başka bir katılımcı ise “*Tek başına münzevi yaşamayı arzu etmem. Toplumsal tarafım var... Diyalogda değilseniz zaten bir anlamı yok yaşamının. Tabi sosyal varlıkları.*” (AK17, 93, Erkek) sözleriyle sosyal etkileşimi yaşamın anlamıyla doğrudan ilişkilendirmektedir.

Sosyal katılımın sağlık üzerindeki olumlu etkisi, katılımcılar tarafından doğrudan deneyimleri üzerinden aktarılmaktadır:

“Ona gerçekten büyük ihtiyacımız var. Olduğu zaman sağlıkta bile yüzde elli faydası olur. Çünkü insanlar dört duvarın arasına kitleniyor streste, bunalımda[...] Bunun tansiyona etkisi olduğunu, mideye etkisi olduğunu, gerçekten stresli insanı ne hale getirdiğini hekimler çok iyi bilirler[...] Sosyal yapıların çevrelerin insanları buraya adapte sağlayıp[...] hayat güzel oluyor. Hakikaten güzel oluyor.” (İK14, 73, Erkek)

Katılımcının anlatısı, sosyal katılımın yalnızca ruhsal değil, fiziksel sağlık üzerinde de doğrudan etkili yönündeki algıyı somutlaştırmaktadır.

Sosyal etkileşim ve sohbetin psikolojik iyilik hali üzerindeki etkisi, özellikle İlkadım'da Ayrancı'ya kıyasla daha yoğun biçimde vurgulanmaktadır. Bu durum, İlkadım katılımcılarının daha kısıtlı ekonomik olanakları ve sınırlı etkinlik seçenekleri nedeniyle gündelik sohbetlere ve kişisel ilişkilere daha fazla değer atfettiklerini göstermektedir. Bir katılımcının “Bir konuşmak da terapi” ifadesi ve başka bir katılımcının “Dışarı çık sokakta insanlarla bir günaydın de, iki muhabbet et, spor

konusu, futbol konusu... İnsanın beynini çalıştırması gerekiyor” (AK9, 64, Erkek) ifadesiyle gündelik sohbetin bilişsel canlılık açısından önemini vurgulamaktadır.

Bir katılımcı ise, sosyal etkileşimin psikolojik rahatlama işlevini güçlü bir biçimde aktarmaktadır: *“Eşinle, dostunla gideceksin, sohbet edeceksin, içindeki zehiri akıtacaksın. Kafan boşalacak[...] Millet niye bu kadar psikologları attı? İletişim azaldığı için.”* (AK11, 71, Kadın) Bu ifade, sosyal katılımın profesyonel psikolojik destek ihtiyacını azaltabilecek bir işlev gördüğüne ilişkin algıyı ortaya koymaktadır. Bir katılımcı da *“Yaş ilerledikçe insanlar yalnız kalmamalı bence. Mutlaka bir çevre, yani küçük, iki kişi, üç kişi olabilecek bile olsa öyle bir çevresinin olması lazım”*. (AK3, 75, Kadın) diyerek sosyal ağın büyüklüğünden çok varlığının önemine dikkat çekmektedir.

Bir katılımcının *“Benim de o tarz şeylere yaşam enerjisi almam lazım. Bu yaşam enerjisini alamazsam ben zaten ölmüşüm demektir”* (İK22, 83, Kadın) ifadesi, sosyal katılımın yaşlılar için yaşamı anlamlı kılan ve yaşama gücü sağlayan önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Mahalleler arasındaki farklılıklar dikkat çekicidir: İlkadım'da gündelik sohbetler ve temel sosyal bağlar iyilik halinin birincil kaynağı olarak ifade edilirken; Ayrancı'da sosyal faaliyetler sağlıkla daha doğrudan ilişkilendirilmektedir. Cinsiyet açısından da farklılaşmalar gözlenmektedir: erkekler sosyal etkileşim ihtiyacını genel bir varoluş meselesi olarak anlatırken; İlkadım'daki kadınlar faaliyetlerin sürekliliğine, Ayrancı'daki kadınlar ise katılımın sağlık faydalarına daha fazla vurgu yapmaktadır. Özetle, katılımcı anlatıları, sosyal katılımın yaşlılıkta sağlığın, iyilik halinin ve yaşam anlamının korunmasında vazgeçilmez bir koşul olduğunu teyit etmektedir.

6.5. Saygı ve Sosyal İçerme

Saygı, bireyler arası ilişkileri düzenleyen temel bir ahlaki ilke ve farklılıklar içinde ortak yaşamı mümkün kılan bir toplumsal zemin olarak düşünülebilir (Balint, 2006: 35). Honneth'e göre tanınma, bireyin kendisini topluluğun eşit ve değerli bir üyesi olarak kurabilmesinin koşuludur; özellikle hukuksal tanınma özsaygıyı beslerken, tanınmama sosyal utanç ve küçültülme üzerinden özsaygıyı zedeler (Honneth, 1995: 120-164). Türkiye'de aile, kuşaklar arasında yalnızca maddi değil, kültürel aktarımın da sürdüğü başlıca dayanışma alanıdır (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2000: 523). Bununla birlikte, Kağıtçıbaşı (2005: 414) sırasıyla kültürleşme ve sosyoekonomik gelişmeyle birlikte maddi karşılıklı bağımlılıkların azaldığı, ancak duygusal (psikolojik) karşılıklı bağımlılıkların devam ettiği aile değişim modelini desteklemektedir. Ancak kentleşme ve aile yapısındaki değişim, yaşlıların aile içindeki konumunu zayıflatmış ve bazı durumlarda aile içi saygının aşınmasına yol açmıştır (Durgun ve Tümerdem, 1999: 115).

Saygının erozyona uğraması, aynı zamanda sosyal içerme ve dışlanma dinamikleriyle doğrudan ilişkilidir. Silver (2015:2), sosyal dışlanma ve içerilmenin bağlama duyarlı olduğunu; farklı tarihsel, kültürel ve kurumsal yapıların dışlanmanın ekonomik, sosyal veya politik boyutlarını şekillendirdiğini savunmaktadır. Bu çerçevede yaşlı bireylerin saygı görmemesi, toplumsal katkılarının tanınmaması ve karar alma süreçlerinden dışlanması, sosyal dışlanmanın tanınma ve katılım eksenindeki göstergeleri olarak okunabilir. Phillipson (2013), yaşlılar için sosyal içerilmenin toplum tarafından değerli görülme ve toplumsal süreçlere etkin biçimde katılabilme anlamına geldiğini belirtmektedir. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2007), yaş dostu kentlerin temel hedeflerinden birinin her yaştan bireyin değerli ve dahil hissedebileceği bir toplumsal kültür yaratmak olduğunu ortaya koyar.

Bu araştırmada, saygı ve sosyal içerme alanı katılımcıların gündelik yaşam deneyimlerinde birbirini besleyen iki eksen olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrancı'da kültürel normlara dayalı saygı beklentisi daha yüksek düzeyde dile getirilirken, İlkadım'da bu beklenti ekonomik kırılganlık, güvenlik kaygısı ve kamusal alan deneyimiyle i içe geçmektedir. Bölümün alt başlıklarında sırasıyla saygı ve değer görme beklentisi, yaş ayrımcılığı ve dışlanma deneyimleri ile nesiller arası ilişkilerin durumu ele alınmaktadır.

6.5.1. “İyilik İster, Sevgi İster, Saygı İster, İnsanlık İster”: Saygı ve Değer Görme

Bu tema, katılımcıların gündelik etkileşimlerde, kurumsal hizmetlerde ve toplumsal değer algısında gözlemledikleri saygı beklentisi ile bu beklentinin karşılanmadığına dair deneyimleri incelenmektedir. Honneth'in (1995) tanınma kuramı çerçevesinde düşünüldüğünde, bireyin kendini toplumsal bir özne olarak konumlandırabilmesi, başkalarının ona gösterdiği saygı ve değer aracılığıyla mümkün olmaktadır. Bu ereve, katılımcıların saygı beklentisini yalnızca bir nezaket talebi olarak değil, varoluşsal bir tanınma ihtiyaı olarak yorumlamaya olanak tanımaktadır.

Her iki mahallede de saygı beklentisinin güçlü olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, bu beklentinin nasıl anlamlandırıldığı ve hangi deneyimler üzerinden dile getirildiği mahallelerin sosyo-kültürel özelliklerine göre farklılaşmaktadır. Ayrancı'daki katılımcılar saygıyı daha çok *kültürel norm* ve *kurumsal muamele* erevesinde ele alırken, İlkadım'da saygı eksikliği gündelik yaşam koşulları, güvenlik kaygısı ve ekonomik kırılganlıkla i içe deneyimlenmektedir.

Katılımcılar, karşılıklı saygıyı hem bireysel davranış normu hem de toplumsal düzenin göstergesi olarak tanımlamaktadır. Bir katılımcı, saygıyı göz teması, selamlama ve karşılıklı ilgi üzerinden şöyle ifade etmektedir:

“Saygı bu değil. Saygı farklıdır. Göz göze geldi, karşı taraf benden selam bekliyor, yüzümü çevirirsem saygısızlıktır. Ona bir günaydın demek, onu mutlu edecek bir şeydir. Nasılsın demek, onu mutlu edecek bir şeydir. Kişileri önemsemek, onlara değer verdiğini hissettirmektir. Yoksa ayağa kalkayım ama suratına kötü bakayım değildir. Ben onu saygı kabul etmiyorum. Toplu ortamda birine saygı duyup duymamak şeydir. Bana üç defa soru sormuş, dönüp cevap vermemişim. Saygısızlık odur bence.” (AK24, 59, Kadın)

Bu anlatı, saygıyı biçimsel bir ritüele indirgeyen anlayışı reddederek onun karşılıklı dikkat ve değer verme pratiği olduğunu vurgular. Bu tanımlama, Honneth'in (1995) tanınma kuramındaki “duygusal onay” boyutuyla örtüşmektedir; birey, başkasının bakışında kendi değerini teyit eder. Saygının bu karşılıklılık boyutu başka katılımcılar tarafından da vurgulanmaktadır: *“yani saygılı alacaksan sevgi vereceksin”*. Başka bir katılımcı ise saygıyı kuşaklar arası simetrik bir beklenti olarak tanımlar: *“Burada yaş ayrımı olmaksızın bizim onlara, gençlere nasıl saygı duymamız gerekirse onlardan da onu bekleriz.”* (AK23, 77, Erkek)

Saygının kültürel aktarım boyutu ise özellikle geleneksel değerlerle özdeşleştirilerek ifade edilmektedir. Bir katılımcı olarak saygıyı doğrudan kuşaklararası öğrenme ve töre geleneğiyle ilişkilendirmektedir:

“Aslında şöyle, saygılı olmaları gerektiğini düşünüyorum. Yani yaşlanmak, yaş almak bir hürmeti gerektiriyor. Biz töre toplumlaryız[...] Sen mesela giriyorsun, deden geldiğinde içeri baban ayağa kalkıyor. Sen de baban içeri geldiğinde ayağa kalkıyorsun bizim. Böyle göre göre yetişir[...] Töre toplumlarının en sevdiğim şeyi budur. Töre toplumlar gördüğünü uygular.” (AK25, 72, Erkek)

Katılımcı saygıyı kuşaktan kuşağa aktarılan bir davranış olarak tanımlamakta; bu aktarımın gözlem ve tekrar yoluyla gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Bu noktada, Bourdieu'nün (1986) habitus kavramıyla ilişkilendirmek mümkündür; zira katılımcının bahsettiği *“içeri girildiğinde ayağa kalkma”* gibi eylemler, bireyin içine doğduğu sosyal yapının değerlerini bedenselleştirmesinin ve bu yolla kültürel dünyayı yeniden

üretmesinin somut bir örneğidir. Dolayısıyla saygı ritüellerinin zayıflaması, katılımcılar açısından yalnızca nezaketin değil, daha geniş bir toplumsal düzenin çözülmesi anlamına gelmektedir.

Nitekim gündelik nezaketin azalması, katılımcıların kamusal alan deneyimini etkilemektedir. Bir katılımcı bu değişimi ekonomik çöküntüyle ilişkilendirerek “*güler yüz bütün kapıları açar... Bundan yirmi sene önce insanlar sokakta gezerse sabah günaydın derdi... Şimdi hiç öyle bir şey yok*” (İK4, 67, Erkek) demektedir. Bir katılımcı da benzer bir gözlemi daha genelleyerek ifade etmektedir: “*Her geçen gün Türkiye’de... sokakta hangi sebeple olursa olsun insanlarda gülen insan ve selamlaşan insan sayısı azalıyor. Ciddi şekilde azalıyor*” (AK8, 92, Erkek). Lawton ve Nahemow’un (1973) ekolojik modelinde çevresel baskının yalnızca fiziksel değil, toplumsal-ilişkisel boyutlar taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda, selamlaşma alışkanlığının çözülmesi, yaşlılar için kamusal alanda kendini güvende ve ait hissetme duygusunu olumsuz etkileyen bir çevresel baskı unsuruna dönüşmektedir.

Kamusal mekândaki davranış normlarının dönüşümü de saygı erozyonunun bir göstergesi olarak ele alınmaktadır. Gürültü, küfürlü konuşma ve çevresel düzensizlik, katılımcılar tarafından toplumsal değerlerin aşınması olarak yorumlanmaktadır. Bir katılımcı mekân seçiminin gürültü odaklı tercihe dönüştüğünü şöyle anlatmaktadır:

“Bakın müzik yüzünden ben konuştuğumu duyamıyorum. Dolayısıyla şimdi gittiğimiz mekanlarda buna bakıyoruz. Yani aşırı gürültü var mı? Müzik var mı?[...] Ondan sonra oradaki hizmetler bize göre mi veriliyor? [...] Dolayısıyla daha çok ne odaklı diyelim, yani hız ve gürültü odaklı bir şeyden kaçınır hale geliyor bu yaş grubu.” (AK12, 59, Erkek)

Katılımcının ifadesi, yaşlıların kamusal mekân kullanımının kaçınma stratejisi etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde bir katılımcının “*çok küfürlü*

konuşuyorlar, o beni rahatsız ediyor” (AK2, 85, Kadın) ifadesi, kamusal mekândaki sözel şiddetin yaşlılar üzerindeki baskısını göstermektedir.

Saygı erozyonu, katılımcılar tarafından yalnızca bireysel etkileşimlerde değil, daha geniş bir toplumsal çözülme çerçevesinde de ifade edilmektedir. Bu algı, özellikle eski ile yeni arasında kurulan karşıtlıkta belirginleşmektedir. Bir katılımcı bu dönüşümü bir toplumsal karakter kaybı olarak yorumlamaktadır:

“Biz böyle duygusuz bir toplum değildik yani. Yani bize ait bir meziyetimiz vardı, bir karakterimiz vardı, bir yapımız vardı. Bu bozuldu. Bunun adına artık ilerilik mi dersin? Modernleşlik mi dersin? Kim ne adını koyarsa koysun. Ben çok yazık gericilik diyorum.” (AK1, 69, Erkek)

Bu bakış açısı, modernleşmenin toplumsal bağları zayıflattığı yönündeki kaygıyı dile getirmektedir. Bir katılımcı ise, benzer bir kayıp hissini şu şekilde ifade etmektedir:

“Vallahi toplumdaki saygı, sevgi bozuldu[...] Bundan otuz kırk sene öncesinin saygıyla, sevgiyle büyüklere karşı şimdiki saygı, sevgi arasında dağlar kadar fark var. O şeyi yitirdik biz. O güzelliği kaybettik.” (İK13, 74, Erkek).

Saygı eksikliğinin somut sonuçlarından biri, özellikle İlkadım'da belirgin olan korku ve sosyal içe çekilme eğilimidir. Kamusal alandaki nezaketsizlik, bazı katılımcılar için yalnızca rahatsızlık değil, doğrudan güvenlik kaygısı yaratmaktadır:

“Tabi yarabbim diyorum yani ben şuna iki çift laf edeyim korkuyorum, insanlar o kadar pervasız ki... İstediğim şarkıyı okumadın diye adamı bıçaklayıp öldürdü[...] Kimseye de ders vermek veya terbiye vermek bizim haddimize değil bu zamanda.” (İK5, 82, Kadın)

Bu anlatı, nezaketsizliğe müdahale etmenin fiziksel tehlike barındırdığı bir ortamda yaşlı bireylerin sessizlik stratejisini tercih ettiğini göstermektedir. Bir katılımcı da benzer bir çekingenliği “Ya bir şey desem dedim şimdi yani onu da cesaret edemedim. Bak bu da yaşlı psikolojisi.” (İK12, 63, kadın) diyerek yaşla

ilişkilendirirken, başka bir katılımcı durumu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır: *“Arabasını yolun ortasına koyuyor. Söylediğinde de insana arabada silah çekip çağırıyor. Hangi biriyle uğraşacaksın. Akşam eve sağ gelmezsin yani.”* Bu anlatılar, yaşlı bireylerin kamusal alandan geri çekilmesinin çevresel baskının yarattığı bir zorunluluk olduğunu açığa çıkarmaktadır. Buffel ve arkadaşlarının (2012) kentsel mekânda yaşlılık üzerine geliştirdikleri eleştirel perspektif, yaşlıların kamusal alandan çekilmesini bireysel bir kırılma sorunu olarak değil, kentsel çevrenin dışlayıcı yapısının bir sonucu olarak ele alır. Çankaya'daki bulgular, bu yapısal dışlayıcılığın İlkadım gibi düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip mahallelerde çok daha belirgin biçimde yaşandığını ortaya koymaktadır.

Kurumsal düzeyde saygı eksikliği ise katılımcılarda “değersizlik” hissine neden olmaktadır. Ayrancı'da bu vurgu bankacılık ve belediye hizmetleri gibi kurumsal muamele üzerinden gerçekleşmektedir. Bir katılımcı, kurumsal saygısızlığı şu şekilde açıklamaktadır:

“Banka benim paramla yaşayan bir kurumdur ama bana saygı göstermiyor. Devlet memurunun parasını ben veriyorum. Ama ben ondan saygı görmüyorum.” (AK8, 92, Erkek).

İlkadım'da ise benzer duygu daha çok hizmet erişiminin yetersizliği ve katılım süreçlerinin tek taraflılığı bağlamında dile getirilmektedir. Katılımcı, bu tek yönlülüğü şöyle ifade etmektedir: *“Bizim adımıza bizimle birlikte değil de bize rağmen çalışılmış oluyor... Yani beklentimiz ne, ne istiyoruz, nasıl bir yer istiyoruz... Birlikte çalışılmalı.”* (İK9, 75, Kadın). Katılımcının “bize rağmen” ifadesi, WHO'nun (2007) yaş dostu kent çerçevesinde öne çıkardığı katılımcı planlama ilkesiyle ters düşmektedir.

Kurumsal değersizlik hissi bazı katılımcılar tarafından çok daha keskin şekilde dile getirilmektedir. Bir katılımcı, *“maalesef bırakın desteklemeyi, yaşlılara bir an önce*

ölsün diye bekleniyor memlekette” (AK9, 64, Erkek) diyerek, bir katılımcı ise “*ve birden yaşlısın, ve bu ülkede yaşlılara ait bir yol bile yok yürüyecek*” (İK12, 63, kadın) ifadesiyle hem yaşlılığın bireyi bir anda dışlayıcı bir toplumsal kategoriye yerleştirdiğini hem de fiziksel çevrenin dışlayıcılığını vurgulamaktadır. Bir katılımcı ise sorumluluğu yalnızca devlete yüklemeyi: “*Yani insanımıza hiç değer verilmiyor, kendi kendimize de hiç değer vermiyoruz, devletimiz de değer vermiyor*” (İK5, 82, Kadın). Bu son ifade, değersizlik hissinin hem toplumsal hem de kurumsal düzeyde içselleştirildiğine işaret etmektedir.

Tüm bu beklentiler, aslında yaşlıların taleplerinin ne denli temel ve insani olduğunu göstermektedir. Bir katılımcı bu beklentiye en yalın biçimiyle dile getirmektedir: “*İyilik ister sevgi ister saygı ister insanlık ister*”(İK17, 80, Kadın). Bir katılımcı ise beklentilerini bir ihtiyaçlar hiyerarşisi içinde sıralar: “*Önce güvenlik ihtiyacı. Önce güvenlik. Ekonomik şartlar benim sağlıklı yaşamama yetecek bir ortamda olmalı... Gittiğim yerde saygı göreceğim mekânlar olmalı.*” (AK8, 92, Erkek). Bu ifade, saygının güvenlik ve ekonomik yeterlilikten sonra gelen bir ihtiyaç olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu durum, yaşlı bireyler için saygı beklentisinin, öncelikle temel yaşam koşullarının sağlanmasına bağlı olduğunu işaret etmektedir.

Cinsiyet bağlamında farklılaşan deneyim örüntüleri de dikkat çekicidir. Kadın katılımcılar saygı beklentisini gündelik etkileşimler, selamlama pratikleri ve duygusal kırılganlık üzerinden dile getirirken, erkek katılımcılar toplumsal değer erozyonunu, kamusal düzeni ve kurumsal muameleyi ön plana çıkarmaktadır.

6.5.2. “Yaşlı Diye Küçümseniyor...Onlar Yaşlı Olacak da Biz Genç Olamayacağız”: Yaş Ayrımcılığı ve Dışlanma

Butler (1969) yaş ayrımcılığını, bir yaş grubunun diğer yaş gruplarına karşı önyargısı olarak tanımlamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’ne (WHO, 2021: 2) göre yaş ayrımcılığı, yaşın insanları zarar, dezavantaj ve adaletsizliğe yol açacak biçimde sınıflandırmak ve ayırmak için kullanılmasıdır; bu durum aynı zamanda kuşaklar arası dayanışmayı da zayıflatmaktadır. Yaş ayrımcılığı, yaşlı bireylerde daha kötü fiziksel ve ruhsal sağlık, daha düşük yaşam kalitesi, artan sosyal izolasyon ve yalnızlık ile ilişkilidir; ayrıca istismar ve şiddet riskini de artırabilmektedir (WHO, 2021). Türkiye’de de yaşlılara karşı sergilenen ayrımcı tutumlar yaygındır ve ayrımcı davranışlar kamusal alanda giderek daha görünür hâle gelmektedir (Senex İzleme, 2021). Bu alt bölümde, katılımcıların gündelik yaşamlarında deneyimledikleri yaş ayrımcılığı ve sosyal dışlanma pratikleri, genel toplumsal düzeyden aile içi ilişkilere uzanan bir düzlemde ele alınmaktadır.

Katılımcıların anlatılarında en baskın tema, toplumsal düzeyde yaşanan genel bir yaş ayrımcılığı ve sosyal dışlanma hissidir. Bu duygu, bir yandan yaşlıların toplum tarafından “görünmez” kılındığı ve önemsizleştirildiği algısıyla, diğer yandan genç kuşakların yaşlılara yönelik duyarlılığının azaldığına dair yaygın bir gözlemle şekillenmektedir. Bir katılımcı, bu kategorileştirme deneyimini şöyle anlatır:

“Ama işte hayatın dışında kalmaya başlıyorsunuz. Siz kendinizi öyle hissetmeseniz bile etrafınızdakiler size yaşlı diye bakmaya başlıyor. Aslında belki yapabildiğiniz veya sizin, sizden beklemedikleri şeyler oluyor. Yani kategorize ediyorlar sizi yaşlı olarak. Tamam o normal bir kategori de. Yaşlı onu yapamaz, öyle düşünemez. Öyle olmuyor bazen. Olumsuz anlamda biraz. Öyle kabul edebiliyorlar sizi direkt.” (AK13, 66, Kadın)

Bu anlatı, yaş ayrımcılığının bireyin kendi algısından ziyade, dışarıdan dayatılan toplumsal bir *etiketleme* süreci olarak nasıl işlediğini ortaya koymaktadır. Burada birey

kendini yaşlı hissetmese bile çevresi onu “yaşlı” kategorisine yerleştirmekte ve bu kategori, yetkinlik ve düşünce kapasitesine ilişkin olumsuz varsayımları beraberinde getirmektedir. Nitekim yaşa dayalı kalıp yargılar, yaşlı bireylerin gerçek kapasite ve yetkinliklerinin görünmez hâle gelmesine yol açabilmektedir (Cuddy vd., 2005: 270–272). Bu toplumsal *görünmezlik* hissi, farklı katılımcılarda farklı şekillerde hissedilmektedir. Bir katılımcının “*yani umursamıyor, görmüyor bile seni yani. Umrunda değilsin yani. İnsanlığın duyarsızlığı beni üzüyor*” söyleriyle, başka bir katılımcı ise bu deneyimi gelecek perspektifiyle sorgulamaktadır: “*Yaşlı diye küçümseniyor. Bir değişik insanlar oldular insanımız. Onlar yaşlı olacak da, biz genç olamayacağız*” (İK10, 69, Kadın). Katılımcıya göre bu küçümseyici tavır, aslında genç kuşağın kendi gelecekteki yaşlılığını da yok sayan çelişkili bir yabancılaşmaya işaret etmektedir.

Bir katılımcı ise bu toplumsal dışlanmayı, Türkiye'deki yaşlılık deneyiminin bütününe kapsayan bir tema olarak yorumlamaktadır:

“Yaşlıyı Türkiye’de kimse sevmiyor. Yaşlıyı kimse sevmiyor! ‘Usandık sizden’ diye bağılıyor kadın. ‘İşten çıkıyoruz, zaten yorgunuz, bir de size yer vereceğiz. Bir de yer vermediğimizden ötürü bize kızılıyorsunuz.’ Sözüünü bitirdi, ses yoktu. ‘Bana bakın’ dedim. ‘Sizi köy ebesine doğurtanların yerine size çocuklarınızı hastanede doğum yapma imkânı veren bizim nesildir’ dedim. ‘Utanın’ dedim. Ona da bir tepki yok, bana da yok. Bu korkunç bir yalnızlıktır. Ya ona tepki gösterilmeliydi ya da bana. Anasına, babasına, kızı kırık, moruk diyene de bir tepki göstermediler. Bu bakımdan ana tema Ankara’da yaşlıların yaşaması zorlaşmıştır.” (AK8, 92, Erkek)

Katılımcının aktardığı bu sahne, yaş ayrımcılığının çok katmanlı yapısını tek bir anekdotta yoğunlaştırması bakımından dikkat çekicidir. Genç kadının “*usandık sizden*” ifadesi, yaşlıları kamusal alanda meşru bir varlık olarak kabul etmeyi reddeden açık bir dışlama söylemidir. Katılımcının buna verdiği yanıt ise (kuşağının toplumsal katkılarını hatırlatması) tanınma talebi olarak okunabilir. Ancak anlatının en dikkat çekici noktası, bu karşılaşmanın ardından gelen “ses yoktu” ifadesidir. Çevredeki tanıkların ne

saldırana ne de savunmaya herhangi bir tepki vermemesi, kamusal alanda tarafların birbirine karşı nasıl “görünmez” kılındığını ve toplumsal ilgisizliğin ne denli kanıksandığını göstermektedir.

Yaş ayrımcılığının en yaygın şekillerinden biri, yaşlıların “iş bitmiş” ve kamusal alandan çekilmesi gereken bireyler olarak algılanmasıdır. Bu algı, özellikle İlkadım örneğinde belirgindir:

“Ne bileyim yani öyle bir aykırılık var yani böyle. Şu gerçek var ki, Türkiye’de ileri yaşlılar için şey yok mekânlar ve hayat sanki tanınmıyor yani. İnsanlar belli bir yaşa geldi. Evde otursun isteniyor, yani böyle bir şey ortada dolaşmasın yani[...] Türkiye’de yaşlıların şeyi yok yani. Yetmiş geçince iş bitmiş deniyor yani yaşlılarla ilgili.” (İK24, 77, Erkek)

Katılımcının “ortada dolaşmasın” ifadesi, yaşlıların kamusal mekândaki varlığının meşruiyet sorgulamasına tabi tutulduğunu göstermektedir. Ancak WHO’nun (2007) yaş dostu kent çerçevesinde yaşlıların toplumsal yaşamın tüm alanlarında görünür ve etkin kalmasını hedeflediğini belirtmektedir. Bir katılımcı da benzer bir deneyimi aktarmaktadır:

“Bir yere gitsen düşsen sana diyecekler ki önüne bakaydın, sana yol uygun mu demez, gözün görmüyor muydu der.” (İK17, 80, Kadın).

Katılımcının ifadesinde dikkat çeken nokta, sorumluluğun, güvenli bir çevre inşa edemeyen yerel yönetimlerden veya toplumsal yapılardan alınarak, doğrudan yaşlı bireyin bedensel kısıtlılıklarına veya dikkat seviyesine bağlanmasıdır.

Yaşlıların yetkinliklerinin ve toplumsal katkılarının küçümsemesi, ayrımcılığın bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Bir katılımcı bu küçümsemeye direnişi şu sözlerle dile getirmektedir:

“Yaşlandım deyip sepet gibi bir köşede durursan üzerine kül tablası atılan insandan başka bir şeye yaramazsın” (İK23, 76, Erkek).

Bu katılımcının “kül tablası” metaforu, pasifleştirilen yaşlının toplumsal işlevsizliğe indirgenmesini simgelemektedir. Bir katılımcı ise bu küçümsemenin kurumsal boyutuna dikkat çekmektedir:

“Ben altmış beş yaşına girdim hiçbir şeyimiz geçerli değil, imzamız geçerli değil[...] Büyük Millet Meclisi'nde yetmiş beş yaşına değin[...] ülke yönetebiliyorken, mahallemde bir arkadaşımın imzası geçersiz sayılıyor” (İK14, 73, Erkek.)

Ayrımcılığın daha ince biçimlerinden biri, iyi niyetli yardımın bile yaşlıyı yetersiz veya “çocuk” kategorisine indirgemesidir. Katılımcı bu deneyimi, “*sizi yaşlı olarak kategorize etmeye başladıktan sonra bir şey oluyor[...] Sadece size yardım etmek ya da siz çocuk gibi[...] Hoşuma gitmiyor*” (AK13, 66, Kadın) şeklinde ifade etmektedir.

İlkadım örneğinde yaş ayrımcılığı, ekonomik küçümseme boyutuyla da kendini göstermektedir. Emekli maaşı üzerinden yapılan “hak etmeme” söylemleri, yaşlıların ekonomik varlıklarının bile sorgulandığını ortaya koymaktadır:

“Ya dedi benim babam dedi. On bin lira maaş alıyor dedi. Yahu ne yapacak on bin lirayı dedi. Ya bu hükümet deli mi şimdi dedi. Buna niye on bin lira para veriyor[...] Otursun dursun dedi.” (İK8, 80, Erkek)

Katılımcının aktardığı bu söylem, yaşlıların ekonomik hakları üzerinden yapılan bir meşruiyet sorgulamasıdır. “Ne yapacak” ifadesi, yaşlının tüketim hakkını; “otursun dursun” ise toplumsal alandan çekilmesi beklentisini dile getirmektedir. Nitekim, özellikle genç kuşaklar yaşlıların toplumsal yaşama katılımına ilişkin daha yüksek düzeyde yaşçı tutumlar sergilemektedir (Con Wright, 2025: 354).

Bazı katılımcılar yaş ayrımcılığını siyasi ve kimliksel bir eksen de deneyimlediklerini belirtmektedir. Katılımcının “*şimdi en çok beni rahatsız eden bütün belediyeleri CHP kazandığı için... Başörtülere gene şey bakmaya başladılar*” ifadesi,

yaş ayrımcılığının toplumsal kimlik temelli ayrışmalarla iç içe geçtiğine göstermektedir. Bu bulgu, yaş ayrımcılığının homojen bir deneyim olmadığını, sınıf, cinsiyet ve siyasi kimlik gibi kesişimsel farklılıklarla biçimlendiğine işaret etmektedir.

Bir katılımcı ise gençlerin yaş ayrımcılığına verdiği tepkiyi şu sitemle dile getirmektedir: “Siz de yaşlanacaksınız. Var ya, *“I know what it is to be young”* diye bir şarkı. Genç olmanın ne olduğunu ben biliyorum, ama sen yaşlılığın ne olduğunu bilmiyorsun.” (İK9, 75, Kadın) Bu ifade, yaşlılık deneyimindeki eşitsizliği ortaya koymaktadır. Nitekim genç birey için yaşlılık henüz yaşanmamış, yabancı bir evredir. Bu durum, gençlerin yaşlılarla empati kurmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, yaşçı önyargıların neden bu denli yaygın ve kalıcı olduğunu açıklayan temel mekanizmalardan biridir (Palmore, 2001).

Gündelik etkileşimlerdeki ayrımcılık pratikleri de önemli bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır. Otobüste yer verilmesi gibi “*olumlu ayrımcılık*” pratikleri, iyi niyetli olsa da bireyi yaşı üzerinden kategorize eden bir deneyim olarak sıkça dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra “amca” veya “dayı” gibi hitapların bireysel kimliği sildiği ve olumsuz bir damgalama aracı olarak işlev gördüğü algısı, özellikle Ayrancı örneğinde belirgindir:

“Türkiye'nin bir genel sorunu da o kaba erkek çocukları vardır ya, dayı, amca diyen, o nerede olursa olsun hiç işitmedikleri şeyi. Bayım desinler, beyefendi desinler, abi desinler güzel, ama dayı, amca, 'dayı bir baksana' diye bunlar beni rahatsız ediyor, o hitaplar.” (AK5, 66, Erkek)

Katılımcının “dayı, amca” hitaplarına duyduğu rahatsızlık, bireysel kimliğin yaşa dayalı genel bir kategoriye indirgenmesine yöneliktir bir tavidir. Türkiye literatüründe yaşlı ayrımcılığının kültürel düzeyde dil ve gündelik iletişim pratikleri üzerinden üretildiği; yaşa dayalı hitapların yaşlı bireyin öznelliğini ve karar alma kapasitesini gölgeleyebildiği belirtilmektedir (Esendemir, 2021; Özbek vd., 2025).

Nitekim Gül (2022:934), geleneksel toplumda sorun edilmeyen ‘dede, amca, teyze, nine’ gibi hitap biçimlerinin modern dönemde yaşlılar tarafından rahatsız edici bulunabildiğini belirtmektedir. Bu bulgunun yalnızca Ayrancı örneğinde öne çıkması, daha yüksek sosyo-kültürel sermayeye sahip bireylerin bireysel statü kaybına karşı daha hassas olduğunu düşündürmektedir.

Analizler, yaş ayrımcılığının iki mahallede farklı örüntülerle ortaya çıktığını göstermektedir. İlkadım'da ayrımcılık deneyimi daha derin ve katmanlıdır. Genel toplumsal dışlanma hissine ek olarak, kamusal alanda görünürlüğü sorgulanması, emekli maaşı üzerinden ekonomik küçümseme ve aile içi ilişkilere taşınan çatışma dinamikleri bu mahallede bir arada gözlemlenmektedir. İlkadım'da aile ilişkilerinin daha “iç içe” örgütlenmesi, bakım sorumluluğunun hane içinde yoğunlaşması ve kurumsal bakım seçeneklerinin sınırlılığı, bu gerilimlerin özel alanda da deneyimlenmesine zemin hazırlamaktadır. Ayrancı'da ise yaş ayrımcılığı daha çok simgesel düzeyde (gündelik hitaplarda kullanılan “amca, teyze” gibi ifadeler ve bireysel statünün yaşlılık kategorisine indirgenmesi kaygısı biçiminde) belirginleşmektedir. Bu farklılaşma, yaş ayrımcılığı deneyiminin sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamdan bağımsız olmadığını ortaya koymaktadır.

6.5.3. “Yaşlılarla Gençlerin Gettolaştığı Bir Hava”: Nesiller Arası İlişkiler ve Etkileşim

Yaşlı katılımcıların saygı ve sosyal içerme bağlamında en çok vurguladıkları konulardan biri, nesiller arası ilişkilerdeki kopukluk ve etkileşim eksikliğidir. WHO (2007, ss. 42, 45), yaş dostu çevrelerin temel unsurlarından birinin saygı ve sosyal içerme olduğunu; yaşlanmaya ilişkin olumsuz önyargıları aşmak için kuşaklararası etkileşimlerin desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Türkiye'de geleneksel olarak güçlü olan kuşaklararası bağlar, kentleşme, çekirdek aileleşme ve dijital dönüşümün

etkisiyle hızlı bir dönüşüm geçirmektedir(Kağıtçıbaşı, 2007). Bu alt bölümde, katılımcıların nesiller arası ilişkilere dair deneyimleri ve bu ilişkilerdeki kopukluğu nasıl anlamlandırdıkları ele alınmaktadır.

Her iki mahalledeki katılımcılar, kuşaklar arası yaşanan sorunların nedenlerini birbirinden farklı şekilde açıklamaktadır. İlkadım'daki katılımcılar, özellikle kadınlar, sorunu aile içinde verilen *görgü ve terbiye eksikliğine* bağlayarak olguyu ahlaki ve kişisel bir çerçeveden ele almaktadır. Bir katılımcı bu aktarımı “*yani ilk önce terbiyeyi çocuk aileden alır, aile de ne görürse etrafta da onu yapıyor*” (AK2, 85, Kadın) şeklinde ifade etmektedir. Başka bir katılımcı ise kendi gözlemine dayandırmaktadır:

“Gözümüzün önünde baka baka çocuk taş attı kırdı sokak lambasını. İşte aileden başlıyor. Evet eğitim aileden başlıyor... Benim mesela çocuklar[...] asla kendilerinden büyük birisi varsa otobüste, orada burada oturmazlar[...] Şimdi anneler yanına çocuğu oturtuyor, kaldırtmıyorlar metroda.” (İK10, 69, Kadın)

Katılımcı, kendi çocuklarının davranışlarıyla günümüz annelerinin tutumları arasında kurduğu karşıtlık üzerinden, kuşaklar arası değer aktarımının kesintiye uğradığını söylemektedir. Bir katılımcı da bu gözlemi desteklemektedir: “*Bizim insanımız terbiye edilmemiş, yaşlıları düşünmüyorlar gençler.*” Bu anlatılarda dikkat çeken ortak özellik, sorunun kaynağının yapısal koşullar yerine bireysel ahlaki başarısızlığa bağlanmasıdır.

Ayrancı'daki katılımcılar ise özellikle erkekler, nesiller arası kopuşu daha yapısal ve sosyolojik bir çerçeveden ele almaktadır. Bir katılımcı bu kopuşu aile yapısının dönüşümüyle ilişkilendirerek kapsamlı bir şekilde açıklamaktadır:

“Çünkü Türkiye’de aile yapısı ciddi şekilde zarar görmüştür[...] Eve birden fazla televizyon girdiği zaman aile ciddi zarar gördü[...] Aile bir tek akşam yemeğinde bir araya geliyor[...] Çocuk tabağını alıyor odasında seyreliyor[...] Baba da maça gidiyor. O yorgun anne tek başına yemek yiyor[...] Dolayısıyla aileler otelimsi oldu [...] Ankara’da tıpkı kültür

yönünden bölünmüş şehirler gibi yaşlılar için de artık zor yaşanır bir hale gelmiştir. Ankara'da yaşlılarla gençlerin gettolaştığı bir hava oluşmuştur.” (AK8, 92, Erkek)

Katılımcının anlatısı, nesiller arası kopuşu birden fazla katmanda özetlemektedir. Teknolojik araçların (televizyon, tablet) aile içi etkileşimi bitirmesi, yemeklerin artık birlikte yenmemesi ve evin bir “otel”e dönüşmesi, ailenin ortak yaşam alanı işlevini yitirdiğini göstermektedir. “Gettolaşma” metaforu ise bu ayrışmayı kentsel bir mekânsal ayrışma imgesiyle görünür kılarak, kuşakların fiziksel olarak aynı kentte yaşarken birbirinden kopuk olduklarını anlatmaktadır. Bir katılımcı da bu görüşü destekleyerek, farklı yaş gruplarının bir arada yaşamasının toplumsal sorunları önlemek için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır:

“Toplum içerisinde bu tür farklı şeylerin birlikte yaşaması gerekir, önemlidir[...] Bu sorunların ortaya çıkmamasının sebebi bu grupların birlikte yaşamasıdır.”

Kuşaklar arası kopukluk, katılımcılar tarafından genç nesildeki bireyselleşme eğilimiyle de ilişkilendirilmektedir. Bir katılımcı *“hep herkes kendine bencil. İnsanlar çok bencil davranıyorlar. Benim işim olsun. Başkası ne olursa olsun demeye getiriyorlar”* (İK23, 76, Erkek) derken, başka bir katılımcı ise sorumluluğu ebeveynlere yükler: *“Bizim anne babalarımız da çok bilinçsiz. Çok bilinçsiz çocuk yetiştiriyorlar.”* (İK7, 67, Kadın). Bu bireyselleşme algısı, İlkadım'da daha sık dile getirilmekte ve toplumsal normların erozyonuyla ilişkilendirilmektedir. Ancak Ayrancı'daki katılımcılar, bireyselleşmeyi yalnızca ahlaki bir sorun olarak değil, teknolojik dönüşümün bir uzantısı olarak da değerlendirmektedir:

“Parklarda gidiyorsun hakeza kendine takmış kulağına bir şeyi. Kendi dünyasında[...] Bilgiye ulaşmayı biliyorlar, çözüm üretmeyi biliyorlar. Ama toplumsal değil, bireysel. Kendisi için bir sıkıntı çıktığında bunun çözümünü üretiyor. Bunu topluma, yaygınlaştırmaya kafa yormuyor.” (AK7, 70, Kadın)

Katılımcının gözlemi, gençlerin bireysel yetkinliğini kabul etmekle birlikte, bu yetkinliğin toplumsal sorumlulukla bütünleşmediğini vurgulamaktadır. Bir katılımcı da benzer bir kaygıyı dile getirmektedir:

“Metroya biniyorsun, gençlerin elinde telefon düşmüyor.” (AK25, 72, Erkek). Bu anlatılar, dijital teknolojinin nesiller arası etkileşimi engelleyebildiğini göstermektedir.

Bir katılımcı ise kuşaklar arası kopukluğun duygusal sonuçlarını şu şekilde ifade etmektedir: *“Ben böyle duyguları yaşıyorum ama gördüğüm tek şey yaşlılar yalnız, evlatlar da çok sahip çıkmıyor.”* (AK11, 71, Kadın). Bir katılımcı da bu gençlerle iletişim güçlüğünü bir “sanat” olarak nitelendirmektedir: *“Yani gençlere yaklaşmak bayağı bir sanat işi oldu. Sanat yapmanız gerekiyor onlara yaklaşabilmeniz için.”* (İK7, 67, Kadın). Bu ifadeler, nesiller arası ilişkilerin doğallığını yitirdiğini ve özel bir çaba gerektiren bir pratiğe dönüştüğünü göstermektedir.

Dikkat çekici bir bulgu, Ayrancı'daki erkek katılımcılar arasında gözlemlenen empatik ve öz eleştirel yaklaşımdır. Bir katılımcı, kuşaklar arası ilişkide gençlerin konumunu empatiyle ele almaktadır:

“Mesela otobüse bindiğimiz zaman bir genç bana yerini verdiği zaman ben üzülüyorum. Çünkü ben dinlenmiş bir insanım... Ama o genç hangi işten geldiğini bilmiyoruz biz. Yorgun argın bilmiş, oturmuş bir yere. Bize yer verdiğinde de şahsen kabul etmiyorum... Ama bazıları bunu istismar ediyor. Hemen yerleşiyor oraya. Hatta gençleri azarlar gibi bakıyor onları mahcup ettirmek için yerini versin diye. Bu da yanlış bir davranış bence.” (AK23, 77, Erkek)

Bu anlatı, birçok açıdan farklıdır. İlk olarak, yaşlılık statüsünün sağladığı “hak”ları sorgulamakta ve gencin koşullarını dikkate almaktadır. İkinci olarak, diğer yaşlıların bu statüyü “istismar” ettiğini eleştirerek kendi kuşağına özeleştirel bir bakış yöneltmektedir. Katılımcı toplumsal saygı ritüellerinin birer baskı aracına

dönüştürülmesini reddederek, kuşaklararası ilişkide *karşılıklılık* tutumunu savunmaktadır.

Bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde; nesiller arası ilişkilere dair sorunların nasıl algılandığında sosyo-kültürel sermayenin belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. İlkadım'daki katılımcılar, özellikle kadınlar, sorunu aile içinde aktarılan görgü ve terbiye eksikliğine bağlayarak kişisel ve ahlaki bir çerçeveden ifade ederken, Ayrancı'daki katılımcılar, özellikle erkekler, nesiller arası kopuşu çekirdek aileleşme, kentsel “gettolaşma” ve teknolojik dönüşüm gibi yapısal etkenlere bağlayarak daha makro düzeyde yorumlamaktadır.

6.6. Sivil Katılım ve İstihdam

Dünya Sağlık Örgütü'nün yaş dostu kent çerçevesinde tanımlanan sekiz temel alandan biri olan sivil katılım ve istihdam, yaşlıların ücretli çalışma, gönüllülük veya siyasi süreçlere katılım yoluyla toplumsal yaşamdaki etkin konumlarını sürdürmelerini hedeflemektedir (WHO, 2007: 51). Bu alan, yaşlıların toplumsal görünürlüğü, özerkliği ve refahı açısından kritik bir öneme sahiptir (WHO, 2007; Buffel vd., 2012). Nitekim, sosyal içerilme, yaşlı bireyler açısından karşılıklılığı ve bağımlılığı destekleyen sosyal ilişkiler, sosyal kimliği güçlendiren entegrasyon, rol ve öz saygının korunması, sosyal tanınma, anlamlı sosyal etkileşimler ile ustalık, öz yeterlilik ve kişinin kendisi ile çevresi üzerindeki kontrol algısına dayanan sosyal faillik gibi çeşitli faydalar sağlayabilmektedir (Scharlach ve Lehning, 2013: 113). Bu doğrultuda sivil katılım, aktif yaşlanma paradigmasının yalnızca bireysel düzeyde değil, örgütsel ve toplumsal düzeyde de karşılık bulmasını sağlayan temel mekanizmalardan biridir (Foster ve Walker, 2015: 84).

Ancak yaşlıların karar alma süreçlerine dâhil edilmesi, söylem düzeyinde kabul görmesine karşın, pratikte pek çok engelle karşılaşmaktadır. Nitekim Handler (2014),

yapısal engeller, kurumsal işlevsizlikler ve yaşa dayalı önyargılar nedeniyle bu katılımın sıklıkla sembolik düzeyde kaldığını göstermektedir. Ayrıca bu engeller hem makro düzeyde politika ve mevzuat eksiklikleriyle hem de mikro düzeyde yerel yönetim kapasitesi ve iletişim kültürü ile ilişkilidir (Levitas vd., 2007). Özellikle Türkiye’de merkezi hükümetin yerel yönetimler üzerindeki düzenleyici yetkisi nedeniyle, muhtarlık, mahalle meclisleri ve kent konseyleri gibi yapılar yasal olarak var olmalarına rağmen etkin bir müzakere ve iletişim mekanizması işlevi görememektedir (Ataöv ve Osmay, 2007: 70). Bu durum, özellikle düşük sosyo-ekonomik statüye sahip mahallelerde daha belirgin hale gelmekte; yaşlıların taleplerini iletme, örgütlenme ve kolektif eylem geliştirme kapasitelerini zayıflatmaktadır (Menec vd., 2011). Nitekim Yaşlıların “sorulmama”, “görünmezlik” ve “yanıtsızlık” deneyimleri bu işleyişin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümde, Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde yaşayan yaşlı bireylerin sivil katılım deneyimleri, karar alma süreçlerine dâhil edilme biçimleri, gönüllülük motivasyonları ve hak arama pratikleri üç alt tema çerçevesinde incelenmektedir. Birinci alt temada karar süreçlerinden dışlanma ve bu dışlanmayı üreten yapısal koşullar; ikinci alt temada gönüllülük isteğinin kurumsal karşılıksızlığı ve toplumsal katkı motivasyonu; üçüncü alt temada ise vatandaşlık bilinci ile hak arama kültürü arasındaki gerilim ele alınmaktadır. Analizler boyunca iki mahallenin sosyo-ekonomik ve kültürel sermaye farklılıklarının katılım deneyimlerini nasıl şekillendirdiği karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirilmektedir.

6.6.1. “Bize Kim Soracak ki?”: Sivil Katılımda Yapısal Engeller ve Dışlanmışlık Algısı

Yaş dostu kent yaklaşımı, yaşlı bireylerin kendilerini etkileyen topluluk kararlarında “tam ortaklar” olarak yer almasını ve danışma kurulları, örgüt kurulları,

toplantılar ile sivil etkinlikler gibi mekanizmalar aracılığıyla karar süreçlerine katılımlarının desteklenmesini öngörmektedir (WHO, 2007:50-59). Ne var ki bu araştırmanın bulguları, her iki mahallede de yaşlıların bu sürece dâhil edilmediğine dair güçlü bir algının hâkim olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların ortak vurguladığı ilk deneyim, karar alma mekanizmalarında sistematik bir “sorulmama” ve görünmezleştirme durumudur.

Bu algı hem Ayrancı hem de İlkadım'da yaygın biçimde ifade edilmektedir; ancak iki mahalledeki tezahürleri farklıdır. Ayrancı'da katılımcılar, örgütlenme deneyimleri ve kurumsal muhataplıklarına rağmen süreçlerin dışında tutulduklarını aktarırken; İlkadım'da katılımcılar doğrudan “hiç sorulmadık” ifadesiyle daha temel düzeyde bir dışlanmayı dile getirmektedir. Bir katılımcı bu deneyimi açık bir şekilde özetlemektedir:

“Bize bir şey sorulmuyor yani. Yok, hiç sorulmuyor.” (AK16, 70, Kadın).

Benzer şekilde Bir katılımcı da “*Yok canım hiçbir şeye dahil edildiğimiz yok... bize soran yok*” (İK5, 82, Kadın) diyerek aynı algıyı desteklemektedir. Bu ifadelerdeki kesinlik ve vurgulu tekrarlar, yaşlıların bu dışlanmayı münferit bir deneyim olarak değil, yerleşik bir yapısal sorun olarak algıladıklarını göstermektedir.

Dışlanma algısının en görünür boyutlardan biri, seçim dönemleri dışında kurumsal temas mekanizmalarının işlememesidir:

“Vallahi görüşlerimizi hiç almıyorlar. Hiç öyle görüş alan duymadım ben. Yani ne devletten ne belediyeden. Seçim zamanı vaatlerinde bulundular ama onun dışında öyle kimse gelip bir şey sormadı.” (AK11, 71, Kadın)

Bu anlatı, katılımın seçim dönemlerine indirgenmiş sembolik bir pratik olarak kaldığını göstermektedir. Yaşlıların görüşlerine yalnızca oy talebinin olduğu

dönemlerde başvurulması, sivil katılımın araçsallaştırılmış bir biçimde işletildiğine ve kalıcı bir müzakere mekanizmasının bulunmadığına işaret etmektedir. Bir katılımcı ise bu sistemik kayıtsızlığı daha vurgulu bir ifadeyle dile getirmektedir:

“Bizim fikirlerimizi de mümkün değil sormazlar. İmkansız, imkansız” (AK2, 67, Erkek).

Böyle bir imkânsızlık algısı, yaşlıların yalnızca dışlandıklarını değil, bu dışlanmanın değişmeyeceğine inandıklarını ortaya koymaktadır.

Katılım süreçlerindeki bu boşluk, yerel düzeyde en yakın idari birim olan muhtarlık kurumu üzerinden somut biçimde görünür hale gelmektedir. Katılımcılar, muhtarların ve mahalle temsilcilerinin sistematik bir iletişim veya veri toplama pratiği geliştirmediğini; bunun da yerel ihtiyaçların tespit edilmesini ve yönlendirilmesini zayıflatıldığını belirtmektedir. Bir katılımcı bu durumu *“Dahil olacağız da gelen soran yok ki. Onu demin dedim ya, muhtarı bile sormuyor ya”* (AK19, 86, Kadın) sözleriyle aktarmaktadır. Bir katılımcı ise muhtarlığın kayıtsızlığını daha kapsamlı biçimde ifade etmektedir:

“Hiç soran yok. Muhtarın[...] 50 senedir burada oturuyorum. Bir muhtar gelip de yahu burada oturuyorsun. Otobüs duraklarından memnun musun? Sokakların temizliğinden memnun musun? Sokakta seni rahatsız eden bir şey var mı?” (AK8, 92, Erkek)

Bu anlatılar, yaşlıların yalnızca hizmetlerin yetersizliğinden değil, aynı zamanda kendilerini ifade edebilecekleri katılım kanallarının yokluğundan ya da işlevsizliğinden olumsuz etkilendiğini göstermektedir. Katılımcının elli yıllık ikamet süresine karşın bir kez bile muhtar tarafından ziyaret edilmemiş olması, muhtarlık kurumunun proaktif bir aracılık işlevi üstlenmediğini ortaya koymaktadır. Aynı katılımcının başka bir

ifadesinde muhtarlıklar için kullandığı “*asalak kurumlar*” nitelemesi, bu kurumların toplumsal meşruiyetinin de aşınmaya başladığına işaret etmektedir.

Muhtarlığın işlevsizliğine yönelik eleştiriler, yalnızca genel bir memnuniyetsizlik ifadesi olarak kalmamakta; bazı katılımcılar somut ve yapıcı öneriler de sunmaktadır. Bir katılımcı muhtarların ellerindeki demografik verileri hiçbir planlama çalışmasına dönüştürmediklerini ayrıntılı biçimde aktarmaktadır:

“Mesela ellerinde bir sürü done var. Nerede kim oturuyor, kim kaç yaşında bilmem ne falan. Onları biliyorlar ama hiçbir muhtarın sistematik olarak bir çalışma planladığını ben görmedim. Sadece seçim zamanı oy kullanmaya, yaşlı taşıma konusunda bir hizmet veriyorlar[...] Tembeller[...] Muhtarları biraz daha boş boş bütün gün sigara içiyorlar, geleni ağırlıyorlar, çay, kahve bir iş bir iş öyle olabilir diye düşünüyorum. Belki yanlış düşünüyorum ama. Çünkü belediyenin oraya gelmesi daha zor. Herkese ulaşması daha zor. Ama muhtar geliyor ve seneliğine seçiliyor[...]Bir istatistik sunabilir. Hiçbir muhtarın hiçbir konuda bir istatistiği sunduğunu görmedim.” (AK7, 70, Kadın)

Katılımcının değerlendirmesi, muhtarlık kurumunun elindeki verileri işlevsel bir planlama aracına dönüştüremediğini ve bu nedenle mahalle sakinleriyle belediye arasında köprü işlevi göremediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, yaş dostu kent uygulamalarında yerel veri toplama ve ihtiyaç haritalama süreçlerinin kritik önemini teyit etmektedir. Nitekim Buffel ve Phillipson (2016), yaş dostu stratejilerin başarısının büyük ölçüde yerel aktörlerin kapasitesine ve yaşlıların bilgisini sürece entegre edebilecek kurumsal mekanizmaların varlığına bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bir katılımcı da benzer bir perspektiften belediyelerin bu konuda öncülük yapması gerektiğini dile getirmektedir:

“Belediyelerin öncülük yapması lazım. Bununla ilgili altyapı veya nedir imkânlar yapılması lazım hiç kendiliğinden gidip de ben bunu şöyle yapacağım, böyle yapacağım deme imkânı yok. Onları dinlenmeleri şimdi paylaşımları lazım vatandaşla yüz yüze görüşmeleri lazım[...] Şimdi muhtarlar mahalleyi en iyi bilenlerdir.” (İK23, 76, Erkek)

Katılımcının ifadesi, katılımın bireysel inisiyatifle değil, kurumsal yapılar aracılığıyla mümkün olabileceğini ve muhtarlığın bu yapı içinde önemli konumda olduğunu göstermektedir. Bir katılımcı ise hizmet planlamasında yaşlıların beklentilerinin tasarım aşamasından itibaren dikkate alınması gerektiğini “*Onların isteklerini yerine getirerek, kendi isteklerini onlara empoze ederek değil de onların beklentilerini yerine getirerek yapmaları lazım*” (İK9, 75, Kadın) sözleriyle ifade ederken; bir katılımcı da bu sürecin kurumsallaşması için “*Onlar kendileri seçilmişler; o zaman anket yapmaları lazım*” (AK4, 76, Erkek) diyerek somut araçlar önermektedir. Bir katılımcı ise ihtiyaçların mekânsal olarak farklılaştığını vurgulayarak, “*Tabii ki sormalı. Mesela bu bölgenin halkının ihtiyacı ile köydekinin ihtiyacı biri olmaz. İhtiyaç ne? Bölge bölge değişir o ihtiyaçlar*” (İK12, 63, kadın) şeklinde bir perspektif sunmaktadır. Bu ifadeler, yaşlıların katılım taleplerinin yalnızca sembolik bir “söz hakkı” arzusu olmadığını; aksine yerel ihtiyaçların doğru tespiti, hizmet planlamasının yerinden yapılması ve karar süreçlerinin mekânsal duyarlılıkla yürütülmesi yönünde somut beklentiler içerdiğini ortaya koymaktadır.

Yerel yönetimle etkileşimde güvensizlik ve yanıtsızlık, katılım engellerinin bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Belediyeye, kent konseyine veya muhtara yapılan başvuruların karşılıksız kalması, özellikle örgütlü katılım deneyimi olan Ayrancı katılımcıları arasında derin bir hayal kırıklığı yaratmaktadır. Bir katılımcı kent konseyi deneyimini şu sözlerle aktarmaktadır:

“Semt meclisinde işte şeyiz, belediyenin Çankaya Kent Konseyi'nin toplantılarına gidiyoruz. Bir sürü önerge veriyoruz. Önergelere cevap alamıyoruz[...] Yani ömrümüz günümüz belediyeye, çekişmeyle geçiyor. Ama sonuç aldığımız bir şey hiç yok[...] Hiç verildiğini duymadım. Ben hiçbir önerimin, karşılık bulduğunu görmedim bugüne kadar[...] Yani bu kadar basit bir şeyi adama iletemiyorsun.” (AK7, 70, Kadın)

Bu alıntı, Ayrancı'daki katılımcıların sivil toplum deneyimlerini ve aktif vatandaşlık pratiklerini yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir. Eleştiri, yalnızca şikâyet düzeyinde kalmayıp örgütlü bir tepki biçimine dönüşmüştür; ancak bu örgütlü çabanın bile kurumsal düzeyde karşılık bulmaması, katılım kanallarının formel varlığı ile fiilî işlevselliği arasındaki farkı görünür kılmaktadır. Başka bir katılımcı da bu işlevsizliği farklı bir açıdan doğrulamaktadır:

“Şu anda en zayıf olan şeylerden biri de belediye meclislerinin durumu. Belediye meclisleri bu yüzden kent konseylerini dönüşebilir miyiz acaba? Hani kent yönetimleri şeyler istemiyorlar, panik haldeler. Önünde sabotajla yani engelde her türlü şeyi yaşıyorlar[...] Bu sağlıklı işler için çok şey olur ama şu anda sağlıklı işlem yok. Yapılanlar da genelde çok pratikte karşılığı olmuyor[...] Hiçbir şekilde öyle bir iletişim biçimi yok.” (AK25, 72, Erkek)

Bu değerlendirmeler, kent konseyleri ve mahalle temsilcilikleri gibi katılım kanallarının kurumsal ve politik koşullar tarafından işlevsizleştirildiğini göstermektedir. Yaşlıların dâhil edilmesi formal bir prosedür olarak kalmakta; gerçek bir müzakere ve ortaklaşa karar üretme pratiğine dönüşmemektedir.

Katılımın önündeki bir diğer engel, itiraz etme girişimlerinin baskılanması veya karşılıksız kalmasıdır. Bir katılımcı bu deneyimi iki aşamalı bir süreç olarak aktarmaktadır: *“Ama işte ne kadar itiraz etsek, bir şey istesek bir cezayla susturuluyor”* (İK12, 63, kadın). Aynı katılımcının devamındaki söylemi ise bu baskının bireysel düzeyde nasıl bir dönüşüme yol açtığını göstermektedir: *“Neme lazım dedim ya çocuğum... İnsanlar birbirini tenkit etmiyor, yönetimi tenkit etmiyor. Neme lazım bu.”* Bu iki ifade birlikte değerlendirildiğinde, itiraz baskısının zaman içinde bir kabullenmeye ve ilgisizlik söylemine evrildiği; sonuç olarak hem bireysel motivasyonun hem de kamusal eleştiri kültürünün zayıfladığı görülmektedir.

Özellikle İlkadım'daki katılımcılar, bu engelleri kurumların katılımcılık karşıtı kültürüyle açıklamaktadır. Bu algıya göre, “birileri yaşlılar adına düşünmekte”, yaşlıların sürece katılımı ise bir müdahale olarak algılanmaktadır. Bir katılımcı bu durumu “Verilmiyor. Yani birileri yaşlılar adına düşünüyor. Verilmiyor” (İK9, 75, Kadın) sözleriyle ifade ederken; bir katılımcı ise daha ayrıntılı bir analiz sunmaktadır:

“Kararlara dâhil yok zaten yani öyle bir şey yok yani. Öyle bir sistem olmadığı için. Belediyelerin de işine geliyor. Bir de o hani şey çok fazla kendilerine müdahale edilmesini de sevmiyorlar yani aslında. Biraz böyle yaşlı insan her şeye karışan, her şeyi şey yapan gibi bakıyorlar yani bir anlamda.” (İK24, 77, Erkek)

Bu anlatı, yaşlıların katılım taleplerinin kurumlar tarafından “karışma” olarak algılandığını göstermektedir. Bu algı, yaşlıların meşru vatandaşlık haklarını kullanmalarını engelleyen yaşçı bir tutumu yansıtmakta ve yaş ayrımcılığının sivil katılım alanındaki etkisini ortaya koymaktadır. Önceki bölümde tartışıldığı üzere, yaşlıların “iş bitmiş” ve kamusal alandan çekilmesi gereken bireyler olarak algılanması, yalnızca gündelik etkileşimlerde değil; karar alma süreçlerinde de yapısal bir dışlama mekanizması olarak işlemektedir. Bu bağlamda, katılımcının ifadeleri, yaş ayrımcılığının bireysel önyargıların ötesinde kurumsal bir boyut kazandığını ve sivil katılımın önündeki yapısal engellerle iç içe geçtiğini göstermektedir.

Bir katılımcı ise mevcut katılımın yalnızca belirli ilişki ağlarına sahip kişilerle sınırlı olduğunu ifade etmektedir: “Benim gördüğüm kadarıyla yok. Ama bir fikir alınanlar varsa ki benim, parantez içerisinde, onlar da kesin daha önceden belediye ilişkisi olan insanlardır diye düşünüyorum... Karar süreçlerine dâhil edilmiyoruz” (AK1, 69, Erkek). Bu gözlem, katılımın kapsayıcı bir vatandaşlık pratiği olarak değil, sosyal sermayeye dayalı seçici bir mekanizma olarak işlediğini; dolayısıyla eşitsiz güç ilişkilerini yeniden ürettiğine işaret etmektedir.

Katılımın nasıl anlaşılması ve kurgulanması gerektiğine dair en kapsamlı değerlendirmelerden biri, bir katılımcı tarafından şu şekilde yapılmaktadır:

“Karar mekanizmalarına katılmak demek birlikte karar vermek değildir sadece. Bazı kararlara birlikte karar verilebilir. Ama belediye yerel yönetim karar süreçlerinin mahalleliyle paylaşılması, mahalleliye bilgi verilmesi bir karar sürecidir. Bunu içselleştirmemiz lazım. İki taraf açısından. Yani yerel yönetim bilgi verebilir duruma gelmesi lazım. Mahalleli de bununla yetinmesi lazım iki taraf açısından. Bazı kararlarla ilgili müzakere etmemiz gerekir. Yani yerel yönetimin bilgi vermesi gerekir. Mahallenin de buna ilişkin görüşlerini aktarabilmesi gerekir. Bu karşılıklı bir müzakere sürecidir. Mahallelinin her dediği karar olmayabilir. Ama mahallelinin dediği iki şey çok önemlidir, Belediye açısından kararlarını dikkate almak zorundadır... Bize de düşen vatandaş olarak makul talep edilmeli. Yoksa cezayı biz çekiyoruz yine farkında değiliz.” (AK12, 59, Erkek)

Katılımcının değerlendirmesi, katılımı bilgilendirme, müzakere ve birlikte karar almanın birbirini izlediği çok katmanlı bir süreç olarak ele almaktadır. Aynı katılımcı, yasal ve ölçek sınırlılıklarının bu süreçte belirleyici olduğunu da kabul etmektedir:

“Siz belediye başkanı seçiyorsanız belediye başkanının sorumluluğu var. Yetkisi de var. Bu yetkiyi paylaşma noktasında ona şey verilmemiş zaten. Yasa diyor ki, bu yetki senin, bu yetkiyi paylaşamazsın. Paylaşırsan sonun hapis. Bu yüzden katılım süreçleri Türkiye’de uzun vadede sorunlu gidecek... Belli kararlar birlikte karar almaya uygun değildir; ama bilgi verilmesi bile bir karar sürecidir.” (AK12, 59, Erkek)

Bu ifadeler, katılım tartışmasının yalnızca “Niçin dahil edilmiyoruz?” sorusunu değil, “Hangi düzeyde ve hangi koşullarda dahil olabiliriz?” sorusunu da içerdiğini göstermektedir. Aynı zamanda vatandaşın talebinin “makul” olması gerektiğine yapılan vurgu, katılım ilişkisinin yalnızca kurumların şeffaf ve erişilebilir olmasıyla sınırlı kalmadığını; vatandaşlık sorumluluğu boyutunu da gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Ayrancı ve İlkadım arasındaki en belirgin farklılaşma, sosyo-kültürel sermaye ve ekonomik kaynaklara ilişkindir. Ayrancı’da katılımcılar görece olarak daha yüksek sosyo-kültürel sermaye ve kısmen örgütsel kapasite (dernekler, yerel gazetecilik, aktif

semt meclisi aktörleri) aracılığıyla itiraz ve öneri üretme olanağı bulmaktadır. Ancak bu aktörlerin talepleri kurumsal düzeyde yanıtlanmadığında hayal kırıklığı yaratmaktadır. İlkadım'da ise ekonomik kısıtlar ve katılım kanallarının daha zayıf olması, katılım pratiklerini sınırlamaktadır. Bu nedenle, katılımcılar sıklıkla “hiç sorulmadık” veya “düşünmüyorlar” biçiminde temel hizmet taleplerine odaklanan kabullenici söylemler geliştirmektedir. Bir katılımcı her iki mahalle için de geçerli olabilecek bir politika önerisini “*Önce bence yaşlıya bir şekilde ulaşım biz senin farkındayız. Biz sana geleceğiz. [...] Çok açık iletişim kanallarının olması lazım*” (AK15, 67, Erkek) sözleriyle dile getirmektedir. Bu ifade, yaşlılara yönelik proaktif iletişim, ziyaretler ve güvene dayalı ilişkilerin her iki bağlamda da temel bir ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir.

Ayrancı'da yerel gazetecilik, dernekçilik ve bireysel aktörlerin halkla iletişim ve hafıza üretimi yoluyla alternatif katılım kanalları oluşturduğu; bu kanalların resmi kurumlardan yanıt alamama durumunda bile en azından toplumsal görünürlük sağladığı gözlemlenmektedir. Buna karşın İlkadım'da “*neme lazım*” kültürel söylemi, bazı katılımcılarda itiraz etmeme ya da pasifleştirme biçimini normalleştirmekte; bu da formel katılım fırsatlarının etkisini sınırlamaktadır.

Cinsiyet, katılım deneyimlerini belirgin biçimde farklılaştıran bir diğer etkidir. Kadın katılımcılar sıklıkla “sorulmama” ve “görünmezlik” hissini dile getirirken; erkek katılımcılar daha çok örgütsel ya da pratik müdahale yollarına yönelik öneriler sunmaktadır. Bir katılımcı 78 yaşında olmasına rağmen hiç görüşünün alınmadığını “*Sen geldin güzel güzel bana soruyorsun. Aha bismillah, 78 yaşındayım kimse bana gelip de böyle bir şey sormadı*” (İK17, 80, Kadın) sözleriyle ifade ederken; bir katılımcı da “*Hiç verilmiyor valla. Soran yok. Yani soran yok. Sorsalar söyleyeceğiz ama yok. Daha ne fikirler çıkar da? Yok*” ifadeleriyle hem görünmezliği hem de dile gelmeyi bekleyen potansiyeli vurgulamaktadır.

Sonuç olarak yaşlıların sivil katılımının önündeki engellerin çok katmanlı bir yapı sergilediği görülmektedir. Muhtarlık kurumunun işlevsizliği, kent konseyi ve mahalle temsilcilikleri gibi formel kanalların pratik etkinlik üretememesi, güvensizlik ve yanıtsızlık döngüsü ile yaşa ve cinsiyete dayalı dışlama mekanizmaları, bu katmanlı yapının bileşenlerini oluşturmaktadır. Bulgular, yaşlıların karar süreçlerine katılımının sadece kurumsal kanalların kurulmasıyla sağlanamayacağını; aynı zamanda muhtarlık kapasitesinin güçlendirilmesi, belediye-halk iletişiminin sistematik hale getirilmesi ve bilgilendirme ile müzakere kültürünün geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu tablo, WHO'nun (2007) yaş dostu kent çerçevesinde öngörülen “yaşlılarla birlikte planlama” ilkesinin Türkiye kentsel bağlamında henüz yapısal karşılığını bulmadığını ortaya koymaktadır.

6.6.2. “Toprağa Gömülü Olan Şeyi Değerlendirmek Lazım”: Gönüllülük ve Toplumsal Katkı

Gönüllülük, yaş dostu kent yaklaşımında yaşlı bireylerin toplumsal katkısını görünür kılan temel katılım alanlarından biridir. DSÖ'nün yaş dostu kent rehberi, yaşlıların emeklilikle birlikte topluma katkı sunmayı bırakmadığını; aileleri ve toplulukları için ücretsiz ve gönüllü işler yapmayı sürdürebildiğini belirtmektedir (WHO, 2007: 51). Bu perspektif, aktif yaşlanma paradigmasının temel varsayımlarından olan ve yaşlılığı üretkenliğin, dayanışmanın ve bilgi aktarımının sürdürülebileceği bir yaşam aşaması olarak gören yaklaşımla örtüşmektedir (Foster ve Walker, 2015: 84–85). Foster ve Walker'a (2015: 87) göre aktif yaşlanma yalnızca ücretli istihdama indirgenmemeli; gönüllülük gibi anlamlı uğraşlar da ücretli çalışma kadar değerli görülmelidir. Nitekim, gönüllü faaliyetlere katılan ve bu faaliyetlere daha fazla zaman ayıran yaşlıların daha yüksek düzeyde iyi oluş bildirdikleri ortaya konmuştur (Morrow-Howell vd., 2003, 142). Bu alt temada, gönüllülük pratiklerinin

nasil inşa edildiği, yaşlıların bilgi ve deneyimlerini toplumsal faydaya dönüştürme istekleri ve bu süreçte karşılaştıkları yapısal engeller incelenmektedir.

Her iki mahallede de katılımcılar arasında en güçlü biçimde paylaşılan motivasyon, sahip olunan yaşam tecrübesinin aktarılması ve “*faydalı hissetme*” isteğidir. Araştırmada yer alan neredeyse tüm katılımcılar, bilgi birikimlerini ve hayat deneyimlerini paylaşmanın kendilerini “*faydalı*” ve “*iyi*” hissettireceğini ve bunun bir “*toplumsal görev*” olduğunu ifade etmektedir. Bu yaygın motivasyon, gönüllülüğün mahalle bağlamından bağımsız yaygın bir eğilim olarak işlediğine ve uygun fırsat yapıları sunulması hâlinde katılımın kendiliğinden gelişebileceğine işaret etmektedir. Bir katılımcı, bu motivasyonu şu sözlerle dile getirmektedir: “*Elbette, yani tecrübelerinden toplumun yararlanması senin toplumsal görevinin bir parçası, gereğidir. Sen faydalı olamıyorsan, çevrene hiçbir şey yok. Faydalı oluyorsan güzel, iyi hissettiren bir şey.*”(AK22, 79, Erkek). Bir katılımcı ise toplumsal ilerlemeyi kuşaklararası deneyim aktarımıyla ilişkilendirerek “*Tecrübelerinden başka insanların yararlanmasını isterim her zaman; toplumsal gelişme buna bağlı*” (AK25, 72, Erkek) demektedir.

Bu motivasyonun derinliğini gösteren önemli bir bulgu, yaşlılığın yalnızca “ihtiyarlamak” olarak değil, önemli bir bilgi üretim süreci olarak anlamlandırılmasıdır:

“Yani hayat, yaşlılık sadece ihtiyarlamak değildir yani tecrübedir... Hayat üniversitesi ayrıdır. Okuduğun üniversite ayrıdır[...] O yönden tabii ki senin tecrübenden faydalanmasını istersin milletin.” (İK8, 80, Erkek)

Katılımcının “*hayat üniversitesi*” metaforu, kurumsal eğitimden farklı ve onu tamamlayan bir bilgi kaynağı olarak yaşam deneyiminin toplumsal değerine işaret etmektedir.

Gönüllülük motivasyonunun nasıl gerçekleştiği, mahallelerin sosyo-kültürel yapısına göre farklılaşmaktadır. İlkadım'da, özellikle kadın katılımcılar tarafından bakım, gıda ve gündelik destek alanlarında pratik ve küçük ölçekte örgütlenebilecek gönüllülük önerileri dile getirilmektedir. Bu öneriler, ekonomik kısıtlılık bağlamında gönüllülüğün “karşılıklılık” ve “dayanışma” üzerinden anlam kazandığını göstermektedir:

“Ya biz hakikaten yardımsever insanlarız[...] Güzel yemek yapabilen insanlara gelin burada yemek yapalım, malzemeyi alalım, yemek yapalım, yaşlılara dağıtalım. Gidecek pek çok insan biliyorum ben[...] İlla hani belediyenin maaşlı aşçısının yapması gerekmiyor. Herkes bildiği bir şeyi gider orada yapar.” (İK9, 75, Kadın)

Katılımcının önerisi, formel hizmet mekanizmalarının eksikliğinin informal dayanışma ağlarıyla telafi edilebileceğine dair bir inancı yansıtmaktadır. Bir katılımcı da benzer bir perspektiften kuşaklararası bakım zinciri önerisi sunmaktadır:

“Mesela biz gönüllü şey öriyorduk orada, hastanedeki çocuklara battaniye. Gönüllü öriyoruz... İplikler geliyor, işte evde boş oturmaktan battaniye öriyoruz, veriyorlar hastanelere... Mesela o bile çok faydalı oluyor... Bir üst mesela yetmişliklere ben yardım edebilirim. Bana elli yaşındakiler yardım eder. Elliye kırk. Anlatabiliyor muyum? [...] Bu yaşlılara bakım şirketi açılın, yüzlerce kadın çalışır.” (İK12, 63, kadın)

Katılımcının bu önerisi, gönüllülüğün yalnızca tek yönlü bir yardım ilişkisi olmadığını; aksine farklı yaş grupları arasında karşılıklı bağımlılığa dayalı bir dayanışma modeli oluşturabileceğini göstermektedir. Bu kavrayış, DSÖ'nün (2007) yaş dostu kent çerçevesindeki “kuşaklararası dayanışma” ilkesine karşılık gelmektedir. Aynı katılımcı yurtdışındaki gönüllülük deneyimini aktararak farklı bir model ortaya koymaktadır:

“Staj yapmıştım işte o foodings asistanlığı için[...] Gidiyordum bir kitap aldım. Kadınla okuyoruz işte mecmua gibi. O okudu, ben dinledim. Ben okudum. Ne için geliyorsun dedi. Dedim ben hem Hollandaca öğrenmek için

hem de işte size yardımcı olmak için. Ben de mutlu oldum dedi. Hani ben de mutluyum, sen de mutlusun dedim.” (İK12, 63, kadın)

Katılımcının aktardığı “*okuma eşlikçiliği*” deneyimi, maliyetsiz gönüllülük biçimlerinin hem sosyal içirme hem de psikolojik iyi oluş açısından nasıl işlevsel olabileceğini göstermektedir. Bu tür etkinlikler, karşılıklı öğrenme, duygusal destek ve toplumsal bağ kurma işlevlerini de görmektedir.

Ne var ki bu güçlü gönüllülük motivasyonuna karşın, bulgular bu potansiyelin büyük ölçüde karşılıksız kaldığını göstermektedir. Gönüllülüğün önündeki temel engel, kurumsal ve örgütsel düzeyde *talep ve aracılık mekanizmalarının yokluğu*dur. Bilgi ve zaman sunulmak istense de muhtarlık, sivil toplum kuruluşları, belediye veya mahalle merkezleri gibi yapıların bu isteği somut faaliyetlere dönüştürememesi, potansiyeli pasif bir beklenti hâlinde bırakmaktadır. Bir katılımcı bu karşılıksızlığı “*Tecrübelerimden de yararlanacağını pek sanmıyorum*” (AK2, 85, Kadın) sözleriyle ifade ederken; bir katılımcı ise katkı sunma isteğinin ancak dışarıdan bir talep geldiğinde etkinleşebildiğini aktarmaktadır:

“Mesela biri gelip bana bir şey sorduğu zaman, mesela siz şimdi şey yapıyorsunuz, ben yardımcı oluyorum değil mi? Birikimlerimi söylüyorum. Ama siz sorduğunuz için, yahut da siz sormasanız ben bunu yapamam. Ama işte bir şey olacak ki benim fikrimi gelip orada soracaklar.” (AK15, 67, Erkek)

Katılımcının ifadesi, gönüllülük potansiyelinin kendiliğinden harekete geçmediğini ve bu potansiyeli önemseyen kurumsal yapıların gerekliliğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu bulgu, önceki alt temada tartışılan yapısal engeller ve dışlanma algısıyla doğrudan ilişkilidir: karar alma süreçlerinden dışlanan yaşlılar, gönüllülük alanında da benzer bir deneyim yaşamaktadır. Her iki alanda da temel sorun, yaşlıların kapasitesinden ziyade, bu kapasiteyi harekete geçirecek kurumsal mekanizmaların

yokluğudur. Bir katılımcı bu pasif durumdaki deneyim birikimini en iyi şekilde kavramsallaştırmaktadır:

“Becerebildiğim şeylerin paylaşılması ve istifade edilmesi mutlaka o güzel bir şey. İnsan duygulandıran da bir şey, gururlandığından da bir şey. Bunu istiyorsunuz tabii ki. Biliyorsunuz dağın başında kalan, kaybolmuş bir altının şeyi önemi yok. Yani toprağa gömülü olan şeyini değerlendirmek lazım. Benim becerebileceğim yeteneklerim hani mükemmel bir insan değilim, aşırı yetenekli bir insan değilim. Yapabileceğim şeyleri semtte ya da öteki insanların yararlandırılmasında şeyim. Bunu fark edilip değerlendirilmesini de istiyorum.” (AK5, 66, Erkek)

Katılımcının “toprağa gömülü altın” metaforu, paylaşılmayan deneyim ve becerilerin toplumsal değer üretmediğini ve önemli olanın bu potansiyelin değerlendirilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Bu ifade, yaşlıların kendilerini “mükemmel” veya “aşırı yetenekli” olarak tanımlamadıkları hâlde bile topluma katkı sunma arzusu taşıdıklarını; ancak bu arzunun ancak fark edilme ve kurumsal karşılık bulma koşuluna bağlı olduğunu göstermektedir. Narushima’ya (2005: 567) göre topluluk temelli gönüllülük, emeklilik sonrasında öz saygıyı ve iyi oluş duygusunu sürdürmeye, geç yetişkinlikte ise üretkenlik duygusunu geliştirmeye imkân tanımaktadır. Katılımcının “fark edilme” talebi, bu psikolojik ihtiyacın karşılanamamasını göstermektedir.

Bununla birlikte, *nasıl* katkı sunulacağına dair beklentiler, mahallenin sosyo-kültürel yapısına göre farklılaşmaktadır. İlkadım katılımcıları toplumsal katkıyı mahallenin somut sorunlarına yönelik pratik ve kolektif eylemler üzerinden dile getirmektedir. Bir katılımcının “*Dikiş öğretirim...birilerine yardım ederim*” (İK6, 77, Kadın) ifadesi, bu pratik odaklı gönüllülük anlayışının somut bir örneğidir. Ayrancı’da ise gönüllülük söylemi, deneyimin kamusallaştırılması ve sivil görünürlük üretimi ekseninde yoğunlaşmaktadır. Bir katılımcı emekli bir avukat olarak “*Tarafsız bir avukat olarak bir seçimde görev alırım. Kimsenin tarafı değil. Sadece uzlaşmayı, sulhu*

sağlamak adına” (AK24, 59, Kadın) diyerek mesleki uzmanlığını kamusal yarara dönüştürme isteğini ortaya koymaktadır.

Cinsiyet bağlamında ise belirgin bir örüntü gözlemlenmektedir: kadınlar ağırlıklı olarak bakım, gıda hazırlama, el emeği ve duygusal emek etrafında gönüllülük alanları önerirken; erkekler daha sıklıkla bilgi ve mesleki deneyim aktarımı ile kurumsal yapılar üzerinden gönüllülüğü dile getirmektedir:

“Ama mesela bizim deneyimlerimizi işte böyle örgütlü yapılar için ancak sunabiliyorsunuz. İnsanlar almaya hazırsa, yani algılar açık olabiliyor. Yoksa oturup birine alçıya al işte. Bazen olur ya, bir tane otobüste amca bulur seni. Genel bilgilerini anlatmaya çalışır. Senin alçıya alma diyorum ben ona, kıpırdamazsın. Bu antenleri açık olan insanlara paylaşma biçimi.” (AK25, 72, Erkek)

Bu anlatı, gönüllülüğün ancak alıcı tarafın da hazır olduğu bir ortamda anlam kazanacağını vurgulamaktadır. Bu gözlem, gönüllülük meselesinin yalnızca arz tarafıyla değil; talep tarafıyla ve bu ikisi arasındaki eşleştirme mekanizmalarıyla da ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu alt tema bir bütün olarak değerlendirildiğinde, her iki mahallede de güçlü bir gönüllülük isteğinin var olduğu; ancak bu isteğin kurumsal talep ve aracılık mekanizmalarının eksikliği nedeniyle pasif bir potansiyel olarak kaldığı görülmektedir. Önceki alt temada tartışılan sivil katılımındaki yapısal dışlanma ile bu alt temadaki gönüllülüğün karşılıksız kalması, yaşlıların toplumsal katkılarının tanınmamasına işaret eden ilişkili iki süreçtir: yaşlılar hem karar süreçlerinden hem de toplumsal katkı kanallarından uzak tutulmaktadır.

6.6.3. “Veriyoruz Ama İstemeyi Bilmiyoruz”: Vatandaşlık Bilinci ve Hak Arama Kültürü

Sivil katılımın üçüncü ve tamamlayıcı boyutu, vatandaşlık bilinci ve hak arama pratikleridir. Önceki iki alt temada tartışılan yapısal dışlanma ve gönüllülüğün karşılıksız kalması, yaşlıların toplumsal yaşamdaki konumlanmalarını belirleyen koşulları ortaya koymuştur. Bu alt tema ise yaşlıların bu koşullar karşısında haklarına ne ölçüde sahip çıktıklarını, hak taleplerini nasıl anlamlandırdıklarını ve adalet algılarının hangi deneyimler üzerinden şekillendiğini incelemektedir. Analizler, genel eğilimin hakların farkında olunması, ancak bu hakların iletilmesi ve savunulması konusunda çekingen kalınması şeklinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu eğilim, iki mahalle arasında belirgin bir farklılaşma göstermektedir. Ayrancı'da katılımcılar, kent hakkını temel bir insan hakkı olarak görmekte ve vatandaşlık bilincini sürdürülebilir yaşam kalitesiyle ilişkilendirmektedir. Suya erişim, aydınlatma, toplu ulaşım ve barınma gibi hizmetler onlar için yalnızca bireysel değil, kamusal bir hak alanıdır:

“Büyük kentlerde yaşayanlar, eğer evlerinde musluğu açtığına suyunu içemiyorsa bu kent iyi yönetilmiyor demektir... Musluktan içilebilir suya erişebilmek bir insan hakkıdır[...] Dolayısıyla artık biz bunların bir insan hakkı ihlali olduğunu düşünüyoruz.” (AK12, 59, Erkek)

Bu anlatı, kentsel hizmetlerdeki eksikliklerin katılımcılar tarafından hak temelli bir çerçevede yorumlandığını; bazı durumlarda ise bu eksikliklerin kentsel yaşama eşit katılımı sınırlayan yapısal ihlaller olarak algılandığını göstermektedir. Ayrancı katılımcılarının bu perspektifi benimsemesi, sosyo-kültürel sermayenin yalnızca katılım pratiklerini değil; hak bilincinin düzeyini de şekillendirdiğine işaret etmektedir.

İlkadım'da ise baskın eğilim, hakların farkında olunmasına rağmen bu hakları talep etme veya örgütlü biçimde savunma konusunda yaşanan tereddüt ve sessizliktir. Katılımcılar genellikle “istemeyi bilmemek”, “şikâyet etmemek” ya da “neme lazım demek” gibi söylemlerle bu pasifliği dile getirmektedir:

“Biz çok iyi vatandaşız ama istemeyi bilmiyoruz. Veriyoruz, ama istemeyi bilmiyoruz[...] Yoksa gene yoktur. İsteme diye bir şey yok. Hani sanki hani devlet beni korusun değil de ben devletimi koruyayım. Çok güzel vatandaşız biz. Ya bir de devlet beni korusun ya[...] Sadece bize sorulmuyor[...] Biz vergi veriyoruz, bu ülke bizim. Ama istemeyi bilmiyoruz.” (İK12, 63, kadın)

Bu anlatı, vatandaşlık ilişkisindeki çelişkiyi açık biçimde görünür kılmaktadır. Vergi ödeme, yasalara uyma gibi vatandaşlık yükümlülükleri yerine getirilmekte; ancak bu yükümlülüklerin karşılığında hak talep etme eylemi gerçekleştirilememektedir. Bu durum, eğitim düzeyi, örgütlenme deneyimi ve sosyo-ekonomik koşullar tarafından şekillendirilen yapısal bir kısıtlılık olarak ifade edilebilir.

Benzer bir pasiflik eleştirisi Ayrancı'daki katılımcılar tarafından da yapılmakta; ancak burada söylem farklı bir düzeyde şekillenmektedir. Bir katılımcı “*Hak verilmez, alınır bu kadar basit... Ağlamayan çocuğa meme vermezler ya. Bu kadar basit*” (AK2, 67, Erkek) diyerek hak arama eyleminin girişkenliğe bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu iki farklı söylem, mahalleler arasındaki sosyo-kültürel sermaye farkının hak kavrayışını nasıl şekillendirdiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. İlkadım'da hak talep etme “*bilmemek*” olarak ifade edilirken; Ayrancı'da “*almak*” gereken bir mücadele alanı olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Ancak hak arama pratiği, her iki mahallede de ciddi bedellerle karşı karşıyadır. Bir katılımcı bu bedeli kendi deneyimi üzerinden aktarmaktadır:

“En ufak Twitter'da bir şey paylaş. En ufak. Hemen saldırı oluyor[...] Üç tane mahkemem var benim. Hatta biri[...] kardeşlere on bin lira ödedim, haciz. Bir tanesine beş bin lira ödedim.” (AK2, 67, Erkek)

Bu anlatı, hak aramanın yalnızca psikolojik bir cesaret meselesi olmadığını; aynı zamanda somut hukuki, ekonomik ve sosyal bedeller taşıdığını göstermektedir. Sosyal medyada düşünce paylaşmanın bile cezalandırılma riski yaratması, hak arama davranışını baskılayan bir ortamın varlığına işaret etmektedir. Bu baskılama, ilk alt temada tartışılan “*neme lazım*” söyleminin oluşum koşullarını da açıklamaktadır. Bireyler, itiraz ettiklerinde karşılaşılabilecek yaptırımları öngörerek, talep etmekten vazgeçmektedir.

Katılımcıların *adalet duygusunu* en çok zedeleyen konu, ekonomik eşitsizlikler ve temel vatandaşlık haklarının ihlal edildiği algısıdır. İlkadım katılımcıları bu ihlalleri gelir eşitsizliği, liyakat eksikliği, hayat pahalılığı ve temel hizmetlere erişimdeki zorluklar üzerinden dile getirmektedir. Bir katılımcı *adalet duygusunun* zedelenmesini yalnızca bireysel mağduriyetlerle değil, kolektif tepkinin eksikliğiyle de ilişkilendirmektedir:

“İki, pahalılıktan rahatsız olduğu halde bunu toplu halde ifade etmeyenler. Benim şu anda ciddi şekilde eleştirdiğim bir grup ikinci gruptur[...] Onun için bunlar toplumsal tepki ortaya koymadıkça bu cezayı çekeceklerdir, hak ediyorlar diye düşünüyorum.” (AK8, 92, Erkek)

Bu anlatı, bireysel mağduriyetin ötesinde toplumsal düzeyde yeterli tepki gösterilmemesine yönelik bir öz-eleştiriye de içermektedir. Bu açıdan anlatı, sivil katılımın yalnızca kurumların tutumuna bağlı olmadığını; yurttaşların birlikte hareket etme ve hak talep etme kapasitesiyle de ilişkili olduğunu göstermektedir.

Ekonomik eşitsizlikler ve kamu kaynaklarının adil kullanılmadığı algısı da, vergi-hizmet dengesi ve ayrıcalıklı emeklilik düzenleri üzerinden somut bir hoşnutsuzluk üretmektedir:

“Yoksulluk sınırıyla emekli maaşı arasındaki farka bak... Bu insanlar saman mı yiyor acaba? Peki devlet niye borçlu? Biz yüzde yetmiş sekiz vergi

veriyoruz; karşılığını göremiyoruz. Yüzde yetmiş sekizi ne demek ya? Hani karşılığı? [...] Ve bu insanlar iki sene sonra emekli oluyor. Süper emekli oluyor[...] Ne demek ya? Milletvekili bitti mi emekliliğinin bitmesi gerekir.” (İK14, 73, Erkek)

Bu anlatı, adalet algısının ekonomik koşullar ve siyasal ayrıcalıklar üzerinden şekillendiğini göstermektedir. mekli maaşlarının yoksulluk sınırının gerisinde kalması, ödenen vergilerin yeterli kamusal hizmet olarak geri dönmemesi ve milletvekillerine tanınan ayrıcalıklı emeklilik hakları, katılımcı açısından vatandaşlık eşitliğinin zedelendiği alanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu tür deneyimler, yaşlıların yalnızca hizmet kalitesinden değil; kamusal kaynakların dağılımındaki yapısal adaletsizlikten de etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Sonuçta katılımcıların vatandaşlık bilincinin genel olarak yüksek, ancak hak arama pratiklerinin düşük olduğu görülmektedir. Ayrancı'da hak kavrayışı “*kent hakkı*” ve “*eşit hizmet*” ilkeleri etrafında şekillenirken; İlkadım'da gündelik adaletsizlikler ve yoksulluk algısı üzerinden somut mağduriyetlere odaklanmaktadır. Bu farklılaşma, sosyo-kültürel sermayenin yalnızca katılım kapasitesini değil; hakların nasıl anlamlandırıldığını ve savunulduğunu da şekillendirdiğini göstermektedir. Ekonomik kırılganlık, kurumsal güvensizlik ve korkuya dayalı sessizlik, hak taleplerinin örgütlü ve sürdürülebilir biçimde dile getirilmesini engellemektedir.

6.7. İletişim ve Bilgi

DSÖ rehberine göre yaş dostu bir kentte yaşlı bireylerin gündelik yaşamlarını sürdürebilmeleri, hizmetlere erişebilmeleri ve toplumsal yaşama katılabilmeleri için bilginin zamanında, pratik ve erişilebilir biçimde sunulması gerekmektedir (WHO, 2007: 60). Bu kapsamda iletişim kanallarının yaşlıların farklı kapasite ve kaynaklarına uyarlanması; yazılı, sözlü, dijital ve yüz yüze iletişim biçimlerinin erişilebilir kılınması

önem taşımaktadır (WHO, 2007: 64). Bu gereklilik, vatandaşın karar alma süreçlerine katılabilmelerinin ve haklarını kullanabilmelerinin yapısal koşuludur.

Bilgiye erişim, yaş dostu kent çerçevesinin diğer yedi alanıyla doğrudan ilişkilidir. Önceki bölümlerde tartışıldığı üzere, ulaşım olanaklarından haberdar olmak, sağlık hizmetlerinin başvuru süreçlerini bilmek, sosyal etkinliklerin varlığından ve zamanlamasından haberdar olmak ya da sivil katılım kanallarını tanımak; tüm bunlar bilgiye erişimin işlevselliğine bağlıdır. Nitekim sivil katılım bölümünde tartışılan “sorulmama” ve “görünmezlik” deneyimleri ile bu bölümde ele alınan bilgilendirme eksikliği, birbiriyle ilişkili sorunlardır.

Türkiye kentsel bağlamında bilgiye erişim eşitsizlikleri, sosyo-ekonomik farklılaşmalar, eğitim düzeyi, dijital okuryazarlık ve yerel yönetimlerin iletişim kapasitesiyle yakından ilişkilidir. Özellikle dijitalleşmenin hızla yaygınlaştığı ancak bu dönüşümün yaşlı nüfusun ihtiyaçlarına yeterince uyarlanmadığı bir ortamda, yaşlılar hem geleneksel hem de dijital bilgi kanallarında çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Bu bölümde, Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde yaşayan yaşlı bireylerin bilgiye erişim kanalları, bilgilendirme eksiklikleri, bilgilendirme yöntemlerine ilişkin talepleri ve dijital okuryazarlık sorunları dört alt tema çerçevesinde incelenmektedir.

6.7.1. “Esnaftan öğreniyorum”: Bilgiye Erişim Kanalları ve Yöntemleri

Yaşlı bireylerin bilgiye nasıl, nereden ve hangi koşullarda eriştikleri, onların kentsel yaşamdaki konumlanmalarını ve hizmetlerden yararlanma kapasitelerini doğrudan belirlemektedir. Bu alt temada, Ayrancı ve İlkadım katılımcılarının bilgi edinme pratikleri, kullandıkları kanallar ve bu kanalların işlevselliği incelenmektedir. Analizler, bilgiye erişim yöntemlerinin yaşanılan mahallenin sosyo-kültürel sermayesi, eğitim düzeyi ve cinsiyet rolleriyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Her iki mahallede de en yaygın bilgi edinme kanalı sosyal iletişim ağılarıdır; ancak bu ağların yapısı ve işleyişi mahalleler arasında belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Ayrancı'da bilgi akışı, mahalle derneği, esnaf ilişkileri, komşuluk bağları ve sivil toplum ağları gibi çoklu ve birbirini besleyen kanallar üzerinden işlemektedir. Bir katılımcı, esnaf ve komşuluk ağlarının bilgi edinmedeki rolünü şu sözlerle aktarmaktadır:

“Esnaftan öğreniyorum. Ben mesela dışarı çıkmadığım zaman her şeyi öğreniyorum. En önemlisi Cem'den (Kuafor) her şeyi öğrenebilirsiniz[...] Telefona doğrusu bakmadığım için genelde komşulardan, derneğe gittiğimde arkadaşlardan, oradan duyduklarımı yapıyorum.” (AK11, 71, Kadın)

Bu anlatı, Ayrancı'da güçlü bir sosyal çevrenin bulunduğunu ve bilginin çoğu zaman gündelik ilişkiler ve tanıdıklar aracılığıyla yayıldığını göstermektedir.

İlkadım'da ise sosyal iletişim ağları daha sınırlı ve ihtiyaç odaklı bir nitelik taşımaktadır. Bilgi akışı, Ayrancı'daki gibi çoklu ve örgütlü kanallar yerine, bakkal, berber gibi gündelik temas noktaları üzerinden gerçekleşmektedir:

“Kendi çabamızdan. İşte genellikle de iyi ve kötü haberler çok yayılan yerler neresidir bakkal. Şimdi alışveriş yaptığın yer, berber adam koltuğunda otururken güncel olayları size devamlı saysın.” (İK4, 67, Erkek)

Bu sözler, İlkadım'da bilgi edinmenin kurumsal ya da örgütlü bir süreç olmaktan çok, gündelik karşılaşmalara bağlı tesadüfi bir pratik olarak kaldığını ortaya koymaktadır. Bir katılımcı da benzer biçimde *“Var işte şu komşu varsa ondan duyurum, kaynanası var onunda çünkü, komşular bilir yaşlılara böyle yaparlar, böyle ederler”* (İK17, 80, Kadın) diyerek bilgi edinmenin bireysel ilişki ağlarına bağımlılığını desteklemektedir.

Medya kullanımında da mahalleler arası belirgin bir farklılaşma gözlemlenmektedir. İlkadım'da televizyon, önceki bölümlerde tartışılan yoğun ev içi geçirilen zamanla bağlantılı olarak başlıca bilgi kaynağı işlevi görmektedir. Bir katılımcı bu durumu “*Bilgileri kendimiz televizyondan telefonda başka yok yani başka bilgi? Kendiniz merak ediyorsak öğreniyoruz. Kendimiz merak ediyoruz tabii. Başka bir bilgilendirme yok kendi imkânımızla öğreniyoruz onları*” (İK8, 80, Erkek) sözleriyle ifade etmektedir. Bu anlatıda dikkat çekici olan şey, bilgi edinmenin tamamen bireysel çabaya bırakılmış olması ve kurumsal bilgilendirme mekanizmalarının yokluğunun normalleştirilerek kabul edilmesidir.

Ayrancı'da ise sosyal medya kullanımı daha aktif ve mahalle odaklıdır. Bir katılımcı “*Yine telefonda, sosyal medyada gördüğümüz şeyler. Mahallemizle ilgili burada Ayrancı Ahalisi Derneği vardır. Bir grubumuz vardır. Mahalleye ilgili vefatları, açılışları vesaireleri oradan alabiliyorum*” (AK24, 59, Kadın) diyerek dijital araçların yerel bilgi ağıyla nasıl bütünleştiğini göstermektedir. Bu durum, Ayrancı'nın sivil toplum yapılanmasının dijital platformlara da taşındığını ve bilgi akışının hem fiziksel hem de sanal ağlar üzerinden gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Bilgi edinme yöntemlerindeki en keskin ayrışma, dijital araçların kullanım biçiminde kendini göstermektedir. Ayrancı katılımcıları, özellikle erkekler, interneti proaktif bir araştırma aracı olarak kullanmaktadır. Bir katılımcı “*İnternete giriyorum. Ya da günlük haberleri ve makaleleri okuyorum. Takip ettiğim yazarlar var, onları okuyorum*” (AK15, 67, Erkek) diyerek bilgiye sistematik biçimde eriştiğini ifade etmektedir. İlkadım'da ise internet kullanımı daha temel düzeyde kalmaktadır. Bir katılımcı “*Edinmiyorum, en fazla İnternetten olur. İnternetten araştırırsın Google amcaya yazarsın. Böyle bir hizmet var mı diye*” (İK22, 83, Kadın) sözleriyle internetin ancak belirli bir ihtiyaç doğduğunda ve sınırlı biçimde kullanıldığını aktarmaktadır. Bu iki kullanım biçimi arasındaki fark, yalnızca dijital beceri düzeyiyle açıklanamaz;

kişilerin eğitim düzeyi, bilgiye erişme konusundaki alışkanlıkları ve ihtiyaç duydukları bilgiyi arama biçimleriyle de ilişkilidir.

Eğitim düzeyinin bilgiye erişimdeki belirleyici rolü, bir katılımcının anlatısında açık biçimde görülmektedir. Katılımcı çoklu bilgi kanallarını aktif biçimde kullandığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Birebir şey yani mahallede aktif olduğumuz için insan ilişkileri kuvvetli olduğu için biri bir şey duyunca zaten hemen haber veriyor... Ya da bizim dernek şeyi var... WhatsApp grubu ya da gazetenin var. Semt meclisimiz var. Oradan, belediyeden bir grup var. Bir de muhtarlarla çok birebir ilişkimiz var.” (AK7, 70, Kadın)

Bu anlatılanlar, Ayrancı'daki yüksek sosyo-kültürel sermayenin bireysel düzeyde nasıl çoklu bilgi kanallarına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Dernekler, WhatsApp grupları, semt gazetesi, mahalle meclisi ve muhtarlık gibi kanalların eş zamanlı kullanımı, bilgi edinmeyi sistematik ve güvenilir bir pratiğe dönüştürmektedir. Buna karşın İlkadım'da bilgi edinme büyük ölçüde etrafta görerek gerçekleşen pasif bir sürece dayanmaktadır. Bir katılımcının “*Böyle bir kentle ilgili, sokaklara yürüyüş yaparken bakıyorum sağına soluma falan*” ifadesi bilgi edinmenin planlı bir eylem değil, gündelik hareketliliğin için tesadüfe bağlı gerçekleştiğini göstermektedir.

Ayrancı'da mahalle gazetesi (Ayrancı Gazetesi), yerel bilgi üretimi ve kamusal hafıza açısından önemli bir işlev üstlenmektedir. Bir katılımcı “*Bir an kentle ilgili demeyelim de bir Ayrancı gazetesi vardı. Siz onu gördünüz mü?*” (AK11, 71, Kadın) sözleriyle bu yerel yayına dikkat çekmektedir. İlkadım'da ise bu tür yerel yayınlar bulunmamakta; gazete kullanımı daha genel ve mahalle odaklı olmayan bir nitelik taşımaktadır. Bir katılımcı “*Göreceli olarak neyi görürsem onu bilgi ediniyorum. Başka da bir şey bildiğim yok. Mesela bazen gazete görüyorum. Bazen haberlerde duyuyorum*”

(İK21, 80, Kadın) diyerek bilgi edinmenin sistematik bir pratik olmadığını, tesadüfe bağlı kaldığını ortaya koymaktadır.

Bilgi kaynaklarına duyulan güven de önemli bir farklılaşma eksenini oluşturmaktadır. Ayrancı'da güven temelli bilgi edinme daha belirgindir; katılımcılar bilginin kimden geldiğini sorgulama eğilimindedir. Bir katılımcı “*Şimdi ben eşten dosttan bir de duyduğuma bazen inanmam ben yani. Mesela... amca beni aradığında, bak şimdi başka komşu arasaydı ben sizi kabul etmezdim. Niye? Çünkü öbürünü doğrusu tanımıyorum*”(AK11, 71, Kadın) diyerek bilgiyi kaynağına göre değerlendirdiğini ifade etmektedir. Bu, bilgiye erişimin yalnızca kanal çeşitliliğiyle değil; güven ilişkileriyle de şekillendiğini göstermektedir.

Cinsiyet, bilgi edinme pratiklerini şekillendiren bir diğer önemli etkidir. Geleneksel cinsiyet rollerinin bilgi akışını nasıl yönlendirdiği, katılımcının ifadesinde açıkça ortaya çıkmaktadır:

“Genelde hanımlardan bilgi alırız. Hanımlar mahallede herkesi tanır. Kimin kaldığını bizden daha güzel biliyor, biz bilmeyiz ki. Herif kapıdan çıkar. Sana günaydın ver selamı merhabası.” (İK20, 71, Erkek)

Bu ifade edilenler, kadınların mahalle içindeki sosyal ilişkilerde önemli bir bilgi kaynağı olduğunu göstermektedir. Erkekler ise bu bilgi ağına çoğu zaman doğrudan değil, eşleri aracılığıyla dâhil olmaktadır. Bununla birlikte dijital kanallar söz konusu olduğunda erkeklerin internet ve sosyal medyayı daha aktif kullandığı gözlemlenmektedir. Bu örüntü, bilgi edinme pratiklerinde geleneksel cinsiyet rollerinin belirleyici olmaya devam ettiğini; ancak dijital dönüşümle birlikte yeni eşitsizlik şekillerinin de oluştuğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak bilgiye erişimin yalnızca bireysel beceri ya da motivasyonla açıklanamayacağı; mahallenin sosyal dokusu, kurumsal altyapısı, eğitim düzeyi ve

cinsiyet rolleri tarafından şekillendiği görülmektedir. Ayrancı'nın güçlü sosyal ağları, sivil toplum yapılanması ve yüksek eğitim düzeyi, bilgi edinmeyi çoklu, aktif ve sistematik bir pratiğe dönüştürürken; İlkadım'ın sınırlı sosyal ağları ve kurumsal altyapı eksikliği, bilgi edinmeyi bireysel çabaya, tesadüfe ve pasif gözleme bırakmaktadır. Bu farklılaşma, WHO'nun (2007: 37) yaş dostu kent çerçevesinde öngörülen “bilginin tüm yaşlılara eşit biçimde ulaştırılması” ilkesinin pratikte gerçekleşmediğini göstermektedir.

6.7.2. “Hiçbir Şeyden Haberim Olmuyor”: Bilgilendirme Eksikliği ve Sorunlar

Bilgiye erişim yalnızca kanalların varlığıyla değil; aynı zamanda bu kanalların etkinliği, bilgilendirmenin sistematikliği ve yaşlıların gerçekte ne ölçüde bilgilendirildiğiyle de ilişkilidir. Önceki alt temada bilgi edinme kanalları ve yöntemleri incelenmiştir; bu alt temada ise bu kanalların yetersizliğinin yarattığı bilgi boşlukları, yaşlıların karşılaştığı bilgilendirme sorunları ve bu sorunların gündelik yaşamdaki sonuçları ele alınmaktadır.

Her iki mahallede de yaşlıların kent hizmetleri, sosyal destekler ve yasal haklar konusunda ciddi bilgi eksiklikleri yaşadığı; ancak bu eksikliğin İlkadım'da çok daha derin ve yapısal olduğu görülmektedir. İlkadım'da katılımcılar, kamu kurumlarının sunduğu hizmetlerin varlığından bile haberdar olmadıklarını ve bilgi edinmenin tamamen kendi çabalarına bırakıldığını ifade etmektedir. Bir katılımcı “*Vallahi hiç desem çünkü bilgi veren yok... Vallah görmediğimiz için bizim belediyelerin hiçbirisinde böyle bir faaliyet olmadığı için*” (İK4, 67, Erkek) diyerek kurumsal bilgilendirmenin yokluğunu vurgulamaktadır. Bir katılımcı ise “*Bilgi ne alacağım? Ne bilgisi var ki? Hiçbir şey yok*” ifadesiyle bu bilgi yokluğunu doğrulamaktadır. Bu anlatılar, bilgi eksikliğinin yaşlıların kentsel yaşamdaki görünürlüğü ve hizmetlerden yararlanma kapasitesini olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Bilgi paylaşımının açık ve kapsayıcı olması gerektiğini vurgulayan bazı katılımcılar, kurumların bilgiyi yeterince paylaşmadığını düşünmektedir:

“Kimse bilgiyi kendi bünyesinde hapsedmesin. Toplumsal bilgilerin karşı tarafını öğrenebileceği şeye açık olması lazım. Ben bileyim başkası bilsin diye bir mantık yok. Ben kendi gayretimle ediniyorum. Herhangi bir yerde hazır bir bilgileri kimse sana vermiyor.” (İK23, 76, Erkek)

Katılımcının “bilginin hapsedilmesi” ifadesi, bilgiye erişimdeki eşitsizliğin kurumların bilgi paylaşma biçimi ve iletişim anlayışıyla da ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Kurumlar, bilgiyi proaktif biçimde yaymak yerine pasif bir bekleme konumunda kalmakta; çoğu zaman vatandaşın bilgiye kendi çabasıyla ulaşmasını beklemektedir.

Bilgilendirme eksikliğinin en somut sonuçlarından biri, yaşlılara yönelik sosyal destek hizmetlerinin fiilen kullanılamamasıdır. Katılımcılar, evde bakım, temizlik desteği, ulaşım hizmetleri ve sosyal etkinlikler gibi hizmetlerin varlığından haberdar olmadıklarını ya da bu hizmetlerden haberdar olsalar bile başvuru süreçleri hakkında bilgi edinemediklerini belirtmektedir. Bu durum, özellikle İlkadım'da yaşlıların temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda ciddi güçlükler yaşamalarına yol açmaktadır. Bir katılımcı bu bilgi eksikliğini ve sonuçlarını şu şekilde dile getirmektedir:

“Böyle hizmet sağlayan yerler var mı? Açıkçası bilmiyorum. Yani burada ben yalnız yaşıyorum. Bir bakıcı alacak ekonomik durumum da iyi değil. İşte ne bileyim ben üç günde bir banyo yapmam lazım. Belediye bana birini gönderip banyo yapmamı sağlayabiliyor mu? Öyle hizmetleri var mı?... Anladım, benim haberim yoktu. Şimdi sizden duydum. O kurslara da komşularım gittiği için biliyorum. Ya da işte kulaktan dolma bazı etkinlikleri olduğunu biliyorum. Ama yeterli değil.” (İK9, 75, Kadın)

Bu anlatı, bilgi eksikliğinin nasıl bir hizmet yoksunluğuna dönüştüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Hizmetlerin varlığı ile bilinmesi arasındaki bu farkın, yaş dostu kent politikalarının hizmet üretmenin yanı sıra bu hizmetlerin hedef kitleye

etkin biçimde ulaştırılmasına da odaklanması gerektiğini göstermektedir. Bir katılımcı da bu kopukluğu “*Bilemem ki şimdiye kadar hiç olmadı, bakalım bundan sonra olacak mı? Yaşlılar için bir şey yapılmıyor ki, görmedim. Bize kimse de demedi burası sizin içindir*” (İK17, 80, Kadın) sözleriyle doğrulamaktadır.

Ayrancı'da bilgilendirme eksikliği farklı bir örüntüde kendini göstermektedir. Katılımcılar genel olarak bilgiye erişim kanallarına sahip olmakla birlikte, belirli hizmetlerin tanıtımının yetersiz kaldığını belirtmektedir. Bir katılımcı “*Şimdilerde görüyorum fizik tedaviye falan büyükşehir bir otobüs şey ediyor herhalde isteyince alınıp götürülüyor falan. Bende hiç öyle bir şey olmadı... Yani bu tür bilgiler bana ulaşmıyor*” (AK19, 86, Kadın) diyerek, sosyo-ekonomik açıdan görece avantajlı bir mahallede bile hizmet bilgisinin kimi yaşlılara ulaşmadığını ortaya koymaktadır. Bir katılımcı ise belediye iletişimindeki gerilemeye dikkat çekmektedir: “*Başka türlü bir iletişim yok. Mesela belediyeden eskiden daha çoktu ama bu sıra onların o çıkardıkları gazeteler ulaşmıyor bize*” (AK4, 76, Erkek). Bu bulgular, Ayrancı'da bile sistematik bir bilgilendirme pratiğinin bulunmadığını ve mevcut bilgi akışının büyük ölçüde informel kanallara ya da bireysel inisiyatife bağlı kaldığını göstermektedir.

Bilgilendirme eksikliğinin özellikle kırılgan konumdaki yaşlılar üzerindeki etkisi daha da belirgindir. Evden çıkamayan, hareket kısıtlılığı yaşayan veya ileri yaştaki bireyler hem bilgiye erişim hem de hizmetlere ulaşım konusunda çok daha ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bir katılımcı pandemi dönemindeki deneyimini aktarırken bilgilendirmenin biçimi ve tekrarlanmasının önemini ortaya koymaktadır:

“Hiç çıkmadım, hiç kimse de gelip bana demedi buraya git buraya git demediler... Bunu yeme, bununla konuşma, bununla gezme, bunu yap derken, gene birini ikisini kafaya koyuyorduk, üçünü unutuyorduk. Öyle artık kafada kalmadı güzelim. Çünkü yaşıyoruz gidiyor.” (İK17, 80, Kadın)

Bu anlatı, bilgilendirmenin yaşlıların bilişsel kapasitelerine uygun biçimde, basit, tekrarlı ve doğrudan iletişime dayalı olarak yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yaşlılıkla birlikte hafıza güçlüklerinin artması, bilgilendirme yöntemlerinin bu gerçekliğe göre tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır.

Dijital ve fiziksel dolandırıcılık riski, her iki mahallede de yaşlıların en önemli kaygılarından birini oluşturmaktadır. Bir katılımcı bu sorunu yapısal bir perspektiften değerlendirmektedir: *“Ama benim yaşımdaki insanların yüzde kaç bankamatiği doğru kullanılıyor. Bunu dikkat alan bir Ankara bankacılığı yoktur. Ve bu yeni bir suç örgütünün doğuşuna sebep oldu. Bankamatik başında kandırılma. Ve yaşlılar bundan çok zarar görüyorlar”* (AK8, 92, Erkek). Bu ifade, dolandırıcılık sorununun, dijital sistemlerin yaşlıların kullanım kapasitesine uyarlanmamış olmasından kaynakladığını ve bunun güvenlik açığı yarattığını göstermektedir.

İlkadım'da dolandırıcılık deneyimleri daha doğrudan yaşanmakta; katılımcılar hem dijital hem de kurumsal süreçlerde güvensizlik hissetmektedir. Bir katılımcı, internet üzerinden bir araç muayene randevusu alırken dolandırıldığını ve bin lira kaybettiğini ifade etmektedir. Bir katılımcı ise *“Devlet kurumlarının içinde de var. Tamam sen şimdi bilmiyorsun adam ne yapsın? Bankanın içindeki memur dolandırıyor. Sen bilemiyorsun hakkını aramayı”* (İK20, 71, Erkek) diyerek güvensizliğin kurumsal alana da yayıldığını ifade etmektedir. Bir katılımcı da *“Telefonla özellikle yaşlıların çok dolandırıldığı haberlerini çok okuyoruz. Çok zor artık... Korkuyorum”* (İK9, 75, Kadın) sözleriyle bu kaygının gündelik yaşamını nasıl etkilediğini aktarmaktadır. Bu bulgular, dijital ortamda güvenlik sorunlarının yaşlıların teknoloji kullanımını caydıran temel bir etken olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın dikkat çekici bulgularından biri de İlkadım'daki kadın katılımcıların miras, evlilik sonrası haklar ve yasal süreçler konusunda yaşadığı ciddi

bir bilgi eksikliğidir. Bu durum, yalnızca kurumsal bilgilendirme yetersizliğinin değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve hukuki okuryazarlık eksikliğinin bir sonucudur. Bir katılımcı, eşinin vefatı sonrasında miras haklarını nasıl kullanacağı konusundaki belirsizliğini şu sözlerle aktarmaktadır:

“Burada benim hakkım var değil mi. Nikahımız var. Burada da benim hakkım var ne yapmam lazım. İşte bunu bilmiyoruz. Gitmedik görmedik, yapmadık. Komşularda diyor kâğıt falan imzalama diye. Bildiğim bir şey de yok. Çünkü görmedim, giymedim, duymadım, konuşmadım. Nasıl öğreneyim yok, bildiğim bir şey de yok.” (İK17, 80, Kadın)

Bu dile getirilenler, eğitim eksikliği, sosyal izolasyon, kurumsal iletişimsizlik ve toplumsal cinsiyet rollerinin birbirini besleyerek bilgiye erişimi zorlaştırdığını göstermektedir. Bir katılımcı da miras hukukundaki eşitsizlikleri deneyimleriyle aktararak, *“Bu kanun beni evlatlarımla karşı karşıya getiriyor... En azından sen o yaşlıyı koru; ölene kadar satmayayım ben. Ölene kadar sen oturacaksın, öldükten sonra çocuklarıma kalsın. Ben ona da razıyım. Aylığın bölünmesi de saçma. Benim aylığım asgarinin altında; ben kızımınla bölsem ben ne yapacağım?”* (İK12, 63, kadın) diyerek yasal düzenlemelerin yaşlı kadınları nasıl kırılgan bir konuma düşürdüğünü göstermektedir. Bütün bunlar, yaşlı kadınların haklarını öğrenebilmeleri ve hukuki süreçleri daha iyi anlayabilmeleri için hukuki okuryazarlıklarının güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

İlkadım'da bazı katılımcılar, hizmetlere erişimde siyasi ayrımcılık yapıldığına dair algılarını dile getirmektedir. Bir katılımcı *“Bir de diyor işte hiçbir işi siyasete sokmuyorlar. Sen A partisinin bu B partisinin? Ya ne partisi biz ekmeğimizin peşindeyiz”* (İK20, 71, Erkek) sözleriyle bilginin ve hizmetlerin siyasi aidiyete göre dağıtıldığı yönündeki şüphesini ifade etmektedir. Bu algı, kurumsal güvensizliği artırmakta ve yaşlıların kamu hizmetlerine başvurma isteğini olumsuz etkilemektedir.

Sonuç olarak çalışma sahasında bilgilendirme eksikliğinin çok boyutlu bir sorun alanı oluşturduğu görülmektedir. İlkadım'da sistematik bilgi yoksunluğu, yaşlıların temel haklarına erişimini engellemekte, sosyal izolasyonu derinleştirmekte ve özellikle kadınların mağduriyetini artırmaktadır. Ayrancı'da ise bilgilendirme eksikliği daha seçici olmakla birlikte, kurumsal iletişimin zayıflaması potansiyel faydalanıcıların hizmetlerden haberdar olamamasına yol açmaktadır. Dolandırıcılık riski her iki mahallede de yaşlıların dijital ortamdaki güvenliğini tehdit etmektedir.

6.7.3. “Herkes Bilgilensin”: Bilgilendirme Kanalları ve Öneriler

Önceki alt temada tartışılan bilgilendirme eksiklikleri, katılımcıların kurumsal bilgilendirme sistemlerine yönelik somut ve çeşitli öneriler sunmasına zemin hazırlamıştır. Bu alt temada, yaşlıların bilgilendirme kanallarına ilişkin talepleri ve önerileri, mahalleler arası farklılaşmalar göz önünde bulundurularak incelenmektedir. Analizler, İlkadım'da bilgilendirme kanallarına yönelik önerilerin Ayrancı'ya göre daha yoğun olduğunu göstermektedir; bu durum, İlkadım'da mevcut bilgilendirme sistemlerinin yetersizliğinin yarattığı karşılanmamış talebin büyüklüğüne işaret etmektedir.

Her iki mahallede de ortaklaşan temel talep, bilgilendirme süreçlerinde çoklu iletişim kanallarının bir arada kullanılması gerektiğidir. SMS, telefon, broşür, televizyon ve mahalle düzeyinde anonslar, katılımcıların sıklıkla önerdiği araçlar arasında yer almaktadır. Bir katılımcı, bu çeşitlenme ihtiyacını belediye hizmetleri üzerinden ifade etmektedir:

“Onun gibi yapılan diğer işlerinde yani sosyal yardım mı diyelim sosyal faaliyetlerinde böyle duyurulmasında yarar var. Ya da çıkardıkları diyelim ki Çankaya'nın bir şeyi var ya[...] Orada mesela kitapçıklar var. Oralarda da yer almasında yarar var. Yani özel yazılı[...] Basında da yer almasında yarar var. Yani ilan gibi mesela. Afişlerde de olabilir.” (AK3, 75, Kadın)

Katılımcının önerisi, bilgilendirmenin tek bir kanala bağımlı kalmaması ve yaşlıların gündelik yaşamında karşılaşılabilecekleri çeşitli ortamlara yayılması gerektiğini göstermektedir. Aynı katılımcı, evden çıkamayan yaşlılar için de alternatif yöntemlerin gerekliliğine dikkat çekmektedir: *“Bazıları ama hiç evinden çıkmıyor yani. SMS olabilir ya da o zaman SMS'in birinin okumasında yarar var yani ona.”* Bu vurgu, bilgilendirme sistemlerinin hareket kısıtlılığı yaşayan yaşlıların ihtiyaçlarına göre tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

İlkadım'da katılımcılar, dijital araçları kullanamayan yaşlılara ulaşmak için mahalle odaklı çözümler önermektedir. Bir katılımcı bilgilendirmenin yaşlıların gündelik güzergâhlarına yerleştirilmesi gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Öyle bir bilgilendirme yok. Aslında öyle bir şey yapılabilir mesela belediyelerde değil mi? Kapısına asarsın veya küçük yerlere dağıtırsın. Camilerde bile bilgilendirme yapabilirler, kapılarına, şeylerine asıp yaşlılar için şöyle. Ya en çok gittiği yer yani genelde yaşlıların şeyinin bulunduğu yerlerde bilgilendirme olabilir yani. Ekmek bayilerine falan asabilirler. Orada broşür olarak verebilirler. Mesela herkesin uğradığı yerler oralar.” (İK10, 69, Kadın)

Bu öneri, bilgilendirmenin yaşlıların gündelik hareketlilik örüntüleriyle uyumlu biçimde tasarlanması gerektiğini göstermektedir. Camiler, ekmek bayileri ve mahalle dükkânları gibi yaşlıların düzenli olarak uğradıkları mekânlar, bilgi dağıtımı için işlevsel düğüm noktaları olarak değerlendirilmektedir. Bir katılımcı da posta kutularına el ilanı bırakılmasını önermektedir: *“Belki şu olur hani posta kutularına küçük el ilanları[...] belki posta kutusuna bırakabilir”*(İK9, 75, Kadın). Bu öneriler, bilgilendirmenin dijital altyapının yeterli olmayacağını ve geleneksel, fiziksel dağıtım kanallarının da korunması gerektiğini vurgulamaktadır.

İlkadım katılımcıları arasında öne çıkan önemli bir eleştiri, belediye SMS sistemlerinin yalnızca vergi ve ödeme hatırlatmaları için kullanıldığı, sosyal hizmetler ve etkinlikler konusunda ise aynı kanalın işletilmediği yönündedir:

“Ne yapıyorlar ne yaptıklarını, ettikleri bilgilendirme yani belli bir periyodik olarak bilgilendirmen lazım. Şu hizmetleriniz var. Şuna şundan faydalanabilirsiniz gibi böyle bir takım şey. Bunu dediğim gibi iş bilmem ne yoğunluğundan kaçmak için bu süreci yapmıyorlar belediyelerde. Ama amaçları vergi toplamak bilmem ne olunca on günde bir bombardıman ediyorlar şeyi[...] Ama hizmetle uygulama olunca yok.” (İK24, 77, Erkek)

Katılımcının eleştirisi, iletişim altyapısının teknik olarak mevcut olmasına karşın, bu altyapının vatandaş odaklı bir anlayışla kullanılmadığını göstermektedir. Belediyenin vergi toplama amacıyla yoğun SMS gönderirken, sosyal hizmetler konusunda aynı kanalı kullanmaması, iletişimin vatandaşın ihtiyaçları değil, kurumun öncelikleri doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bir katılımcının da bu durumu farklı bir açıdan doğrulamaktadır: *“Belediyenin bu konuda ya bir benim bilğim yoktur ya da gerçekten çok detaylı bilgi alınmıyor... Bence yeterli değil yani aslında. Yani herkesi kapsamıyor. Bütün herkese kapsayacak... Herkesin haberi olacak”* (İK14, 73, Erkek).

Bilgilendirme yöntemlerine ilişkin taleplerde, SMS'in en pratik ve kapsayıcı araç olarak öne çıktığı görülmektedir. Bir katılımcı *“Herhalde internette ya da broşür olur. Ya da telefon SMS olabilir. Televizyondan da duyulabilir... Ama SMS en güzeli”* (İK22, 83, Kadın) diyerek kısa mesajın basitliği ve doğrudanlığı nedeniyle tercih edilen bir araç olduğunu ifade etmektedir. Bir katılımcı ise *“İletişim araçlarına verirlerse herhalde haberimiz daha çok olur”* (İK11, 84, Erkek) sözleriyle mevcut bilgi eksikliğinin çoklu kanallarla kapatılabileceğini vurgulamaktadır.

Ayrancı katılımcıları, bilgilendirme sistemlerinin yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmaması; aktif bir diyalog ve geri bildirim mekanizması içermesi gerektiğini

savunmaktadır. Bir katılımcı “Ben belediye başkanı olsaydım derdim ki halktan insanları ayda bir en azından ya da iki ayda bir çağır. Mesela her apartmandan bir yaşlıyı çağır. Bunların derdini dinle” (AK11, 71, Kadın) diyerek bilgilendirmeyi tek yönlü bir iletişimden çift yönlü bir iletişim sürecine dönüştürme talebini dile getirmektedir. Bir katılımcı ise bu talebi daha sistematik bir düzeyde kavramsallaştırmaktadır:

“Yerel yönetimlerine düşen sadece hizmetleri sağlamak değil, bu hizmetleri farklılaştırmak, çeşitlendirmek ve özenli bir şekilde yerine getirmek. Bir bilgilendirme, çeşitli bilgilendirme kanalları var. Fakat bu bilgilendirme kanallarına ilişkin bir istatistik ve yaş gruplarına ve ihtiyaç gruplarına göre çeşitlendirmeye gitmiyorlar. Halbuki bu tür hizmetleri çeşitlendirmek ve çeşitlendirilmiş iletişim kanalları bulabilmek artık çok kolay.” (AK12, 59, Erkek)

Katılımcının değerlendirmesi, bilgilendirme sistemlerinin hedef kitlenin demografik ve ihtiyaç profiline göre farklılaştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Yaş, engellilik durumu ve ihtiyaç türüne göre çeşitlenen iletişim kanalları, yaş dostu kent yaklaşımının bilgilendirme alanındaki önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bir katılımcı da televizyon kanallarının bilgilendirme aracı olarak kullanılmasını ve bu kanalların çift yönlü iletişime olanak tanınmasını önermektedir:

“Herkesin elinde televizyon var mı? Var. Bir veya iki kanalı buna adapte ederseniz ve hatta ve hatta o kanalları senden de talep iletebilecek gibi argüman sağlarsanız çok daha insanlar kolay, rahat[...] taleplerini eksikçi iletebilir.” (İK23, 76, Erkek)

Muhtarlık üzerinden bilgilendirme yapılması talebi, özellikle İlkadım'da öne çıkmaktadır. Bir katılımcı, “Muhtar tarafından yapılmalı. Mahallemizin muhtarı oralara yazılarla, şunlarla, bunlarla onlar da bildirmesi uygun bence” (İK16, 72, Erkek) diyerek muhtarlığın bilgilendirme işlevi üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak bir katılımcı, muhtarlığın hizmet verdiği nüfusun büyüklüğü nedeniyle birebir

bilgilendirme yapmasının güçlüğüne dikkat çekmektedir: “*Gerçi bizim muhtarlık yetmiş bin kişiye hitap ediyor. Ona yetişebileceğimi de zannetmiyorum*” (İK7, 67, Kadın). Bu ikili değerlendirme, önceki bölümde tartışılan muhtarlık kapasitesi sorunuyla ilişkilidir. Muhtarlık, hem katılım hem de bilgilendirme alanında önemli bir kurum olarak görülmekte; ancak mevcut kapasite ve nüfus büyüklüğü, bu beklentilerin karşılanmasını zorlaştırmaktadır.

Bir katılımcı semt evi üzerinden yapılan bilgilendirmeyi olumlu bir örnek olarak aktarmaktadır:

“İyi çalışıyorlar ve çoğu da ücretsiz. Hatta 153’ü arıyorsunuz, TC numarası bırakıyorsunuz. Çevre gezileri oluyor işte. İsminizi yazdırıyorsunuz. Belli bir sayıya ulaştınca o isim, otobüste dolunca sizi arıyorlar” (AK7, 70, Kadın).

Bu örnek, kurumsal bilgilendirmenin işlevsel biçimde çalıştığı nadir durumlardan birini göstermekte ve diğer hizmetler için de model oluşturabilecek bir pratiğe işaret etmektedir.

Başka bir katılımcı ise “*Bana direk haber versinler isterim öyle bir şey olsa. Daha iyi olur. Yani adım devamlı orada yazılı kalsın*” (İK6, 77, Kadın) diyerek doğrudan ve sürekli bilgilendirme talebini ifade etmektedir. Katılımcının bu talebi belediye gezilerinden arkadaşları aracılığıyla haberdar olmasından kaynaklanmaktadır.

İlkadım sakinlerinden biri, bilgilendirmenin yalnızca hizmet duyurusunu değil; hukuki ve yasal değişiklikleri de kapsaması gerektiğini vurgulamaktadır:

“Hukuk malzemesi kuralları yaşamla ilgili, ihtiyaçlarla ilgili ondan sonra insanların hak ve hukukunun dürüst takibiyle ilgili bilgilendirmenin devlet tarafından yapılması lazım[...] Efendim şu konuda şu değişiklik oldu. Adam gidiyor memurun karşısına. Ya kardeşim haberin yok mu?” (İK23, 76, Erkek).

Bu eleştiri, önceki alt temada ele alınan yaşlı kadınların hukuki bilgi eksikliğiyle birlikte değerlendirildiğinde, yasal konularda bilgilendirmenin önemli bir eksiklik alanı olduğunu göstermektedir.

Nihayetinde katılımcıların önerilerinin üç temel eksen etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Birincisi, oklu kanal kullanımı: SMS, telefon, broşür, televizyon ve mahalle düzeyinde fiziksel duyurular gibi farklı araçların eş zamanlı işletilmesi. İkincisi, bilgilendirmenin hedef kitlenin profiline göre farklılaştırılması: yaş, engellilik durumu, dijital okuryazarlık düzeyi ve hareket kapasitesine göre kişiselleştirilmiş iletişim kanalları. Üçüncüsü, tek yönlü bilgi aktarımından çift yönlü iletişime geçiş: danışma toplantıları, geri bildirim mekanizmaları ve proaktif kurumsal iletişim. Bu neriler, WHO'nun (2007: 60) yaş dostu kent çerçevesinde öngörülen “bilgilendirmenin düzenli, farklılaştırılmış ve erişilebilir olması” ilkesinin yerel düzeydeki karşılığını ortaya koymaktadır.

6.7.4. “Teknoloji zrlyz”: Dijital Okuryazarlık ve Teknoloji Kullanımına Yönelik Sorunlar

Dijitalleşmenin kentsel hizmetlerin sunumunda giderek belirleyici hale gelmesi, yaşlıların teknolojiyle ilişkisini ve dijital okuryazarlık düzeylerini kritik bir mesele olarak öne çıkarmaktadır. Bu alt tema, Ayrancı ve İlkadım katılımcılarının dijital araçlarla etkileşimlerini, bu etkileşimde karşılaştıkları güçlükleri ve bu güçlüklere karşı geliştirdikleri stratejileri incelemektedir. Analizler, İlkadım'da dijital hizmetlere erişimde aile desteğine tam bağımlılığın, Ayrancı'da ise dijital güvensizliğin baskın tema olarak öne çıktığını göstermektedir.

İlkadım'da yaşayan yaşlıların büyük çoğunluğu, dijital işlemleri gerçekleştirmek için çocuklarına, yeğenlerine veya komşularına bağımlı durumdadır. Bir katılımcı, hastane randevularını yeğenin aldığını “Kızımız alıyor yukarıdan randevuları. He o

yardım ediyor. O alır her şeyimizi” (İK1, 84, Erkek) sözleriyle ifade ederken; bir diğer katılımcı da “Kızlarım alıyor. Ben almasını pek beceremediğim için. Kızlarım var. Onlar randevumu alıyorlar e-devletten” diyerek dijital devlet hizmetlerinin ancak aile aracılığıyla kullanılabildiğini aktarmaktadır. Bir katılımcı ise pandemi döneminde vergi ödeme gibi temel işlemleri bile yeğenine devrettiğini belirtmektedir:

“Kullandığım pandemiden önce vergimi yatırıyordum Kızılay'a. Pandemide onu da bıraktık. Yeğenime havale ettik. O yatırıyor.”

Bu bulgular, dijital bağımlılığın yalnızca karmaşık işlemlerle sınırlı kalmadığını; randevu alma, vergi yatırma hatta ev aletlerinin kullanımı gibi temel gündelik pratiklere kadar uzandığını göstermektedir. Bir katılımcı, bu bağımlılığın ev içindeki gündelik yaşama nasıl yansındığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Kombim dışarıda işte yanması için iki de bir sen onun düğmesine basıyorsun. Suyu ayarlıyorsun, kaç ayarda yansın, bakıyorsun yapamıyorsun mecbur alttaki komşuyu çağırıyorum. Onun ayarı nasıl oluyor, bir türlü alışamadım. Sağ olsun adam olsun eşi olsun gelip ayarlar giderler.” (İK17, 80, Kadın)

Bu anlatı, teknolojik bağımlılığın yalnızca dijital platformlarla sınırlı olmadığını; gündelik yaşamdaki temel ev aletlerinin kullanımına kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsadığını göstermektedir. Bu durum, yaşlıların bağımsızlığını doğrudan zayıflatmakta; tezin kavramsal çerçevesinde ele alınan “yerinde yaşlanma” ilkesinin pratikte ancak güçlü sosyal destek ağlarıyla mümkün olabildiğini göstermektedir. Bir katılımcı, bu genel durumu şu sözlerle özetlemektedir: *“Teknoloji özürliyoruz, kabul etmek lazım. Gerçekten bazı şeyleri cep telefonu ile bazen tam uygulayamıyoruz. Çok fonksiyonlu kullanamıyoruz” (AK20, 74, Erkek)*. Katılımcının “teknoloji özürliyoruz” ifadesi, dijital teknolojilere uyum sağlamakta yaşanan güçlüklerin yaşlı bireyler tarafından kişisel bir yetersizlik olarak içselleştirilebildiğini göstermektedir.

Dijital randevu sistemleri, her iki mahallede de yaşlılar için önemli bir zorluk kaynağı oluşturmaktadır. Bu zorluk, yalnızca dijital beceri eksikliğiyle değil; arayüz tasarımının yaşlıların kullanım kapasitesine uygun olmamasıyla da ilişkili olabilmektedir:

“Bu randevu falan kötü. O konuda çok kötü... O arayüzü denen bir şey var ya orada bir şey yanlış gidersen sinirim bozuluyor. Yani beni yanlış yönlendiriyorlar. Bakıyorum genç orada tap tap tap oraya girdi buraya girdi işi çözdü. Onlar benim sinirimi bozuyor.” (AK25, 72, Erkek)

Bu anlatı, dijital arayüzlerin farklı yaş grupları için aynı ölçüde kullanışlı olmadığını göstermektedir. Gençlerin kolayca tamamlayabildiği bir işlem, yaşlı bireyler için zorlayıcı, yorucu ve engelleyici bir deneyime dönüşebilmektedir. Bu durum, dijital sistemlerin tasarımının yaşlı kullanıcıların ihtiyaçlarına uygun olmadığına işaret etmektedir. Bir katılımcı da “Yaşlılar bunu kullanamıyor. Telefonu kullanamıyor, anlamıyor” (AK4, 76, Erkek) diyerek sorunu özlü biçimde ifade ederken; Bir katılımcı daha kapsamlı bir değerlendirme yapmaktadır:

“A şimdi diyorlar ki web sayfası üzerinden bilmem ne randevu alın, mümkün değil. Orayı düşünmen, alman mümkün değil[...] Oraları bizim gibi adamlar alamıyorsa öbür türlü hiç eğitim almamış veya ilkokulu bitirmiş insanların alması çok çok zor. Herkes birbirinden yardım bekliyor.” (İK23, 76, Erkek)

Bu ifade, dijital erişim eşitsizliğinin eğitim düzeyiyle birlikte daha da derinleştiğini göstermektedir. Üniversite mezunu bir katılımcının bile zorlandığı bir sistem, düşük eğitim düzeyine sahip yaşlılar için fiilen erişilemez hale gelmektedir. Bu bulgu, Türkiye'de sağlık hizmetlerine erişimin dijitalleştirilmesinin, yaşlı nüfusun önemli bir bölümünü dışlama riski taşıdığını ortaya koymaktadır.

Ayrancı'da ise dijital sorunlar farklı bir eksenle kendini göstermektedir. Burada temel mesele beceri eksikliğinden çok, dijital güvensizliktir. Bir katılımcı, bankamatığı

kullanmaktan korktuğunu ve mutlaka fiziksel dekont almak istediğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ben hiçbir şey şu cep telefonundan kullanmıyorum. Yani korkuyorum bir hata yaparım diye. Ben illa bankaya gideceğim paramı yatırıp dekontumu alacağım. Emin olacağım. İşte biz eskiler böyle düşünüyoruz... Çünkü ya birisi oradan parayı yatırırken paramı çalsa?” (AK11, 71, Kadın)

Bu, dijital sistemlere yönelik güvensizliğin yalnızca bilgi eksikliğinden değil; kontrol kaybı korkusundan kaynaklandığını göstermektedir. “Dekontumu alacağım, emin olacağım” ifadesi, katılımcının dijital işlemler karşısında somut bir güvenceye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bir katılımcı ise bu güvensizliği daha geniş bir perspektiften değerlendirmektedir:

“Kullanabilseydik iyi. Ama onları kullanmasını bilemediğimiz için biraz hata yapma şeyi de yükseliyor[...] Bir hata yanlış bir tık sizin binlerinizi götürüyor” (İK13, 74, Erkek).

Bu anlatılar, önceki alt temada ele alınan dolandırıcılık deneyimleriyle birlikte değerlendirildiğinde, yaşlıların dijital sistemlerden uzak durmasının yalnızca temelsiz bir korku olmadığı görülmektedir. Aksine, bu kaçınma davranışı somut deneyimlere ve algılanan risklere dayanan anlaşılır bir tutum olarak değerlendirilebilir.

Bu sorunlara karşı katılımcılar çeşitli çözüm önerileri sunmaktadır. Her iki mahallede de *dijital okuryazarlık eğitiminin* gerekliliği vurgulanmaktadır. Bir katılımcı *“Aslında yaşlıların çok iyi bilmesi ve sindirmesi lazım içine. Yani teknolojiyi kullanması lazım. Hayatını kolaylaştırmanın tek şeyi budur. Çünkü çağımız artık teknoloji çağı”* (AK23, 77, Erkek) diyerek dijital dönüşümün kaçınılmazlığını kabul etmektedir. Bir katılımcı da *“Mesela eğitim verseler bunun için iyi olurdu”* (İK8, 80, Erkek) sözleriyle bu talebi desteklemektedir.

İlkadım katılımcıları, eğitimin yanı sıra dijital sistemlerin daha basit ve anlaşılır hale getirilmesini talep etmektedir. Bir katılımcı dijital sistemler için “daha basit olması gerekiyor” diyerek sadeleştirme ihtiyacını vurgularken, başka bir katılımcı bu talebi daha ayrıntılı biçimde ifade etmektedir:

“Bunun basit şekilde daha şeyi, anlayacağı şekilde yani bir hiç okumamış adamın da sadece yönlendirilerek oradaki şeylerde onlar da yapabilir şekilde. Bunu karşıdaki eğer sesli kişiyle konuşarak yapacaksa o insanların biraz eğitilmesi, diğerlerine de cihazları, aletleri, edevatları kullanacak şeyin daha basit hale getirilmesi.” (İK23, 76, Erkek)

Bu öneri, çözümün yalnızca kullanıcı eğitiminde değil; aynı zamanda dijital sistemlerin tasarımında da aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Sesli yönlendirme, basitleştirilmiş arayüzler ve adım adım rehberlik gibi çözümler, yaşlıların dijital dışlanmasını azaltabilecek yapısal müdahaleler olarak öne çıkmaktadır.

Dijital randevu sisteminin olumlu yönlerini vurgulayan katılımcılar da bulunmaktadır. Bir katılımcı, “Çok tabii en güzel kolayı var. Mesela eskiden hastaneye nasıl gidecektin? Randevu almadın? Telefonla gidiyorsun randevunu alıyorsun. Orada görüyorsun. Saatini dakikasını görüyorsun” (İK16, 72, Erkek) diyerek dijitalleşmenin sağladığı kolaylıkları kabul etmektedir. Bir katılımcı da “Sorun yaşamıyorum ben. Randevu alıyorum internetten... Hiç sorun yaşamadım şimdiye kadar” (İK10, 69, Kadın) sözleriyle olumlu bir deneyim aktarmaktadır. Bu olumlu örnekler, dijital dışlanmanın homojen bir deneyim olmadığını; bireysel beceri, eğitim düzeyi ve destek ağlarının varlığına göre farklılaştığını göstermektedir.

Cinsiyet bağlamında dikkat çekici bir bulgu, erkek katılımcıların dijital işlemlerde aile desteğine başvurma oranının kadın katılımcılara göre daha yüksek olmasıdır. Bu durum, erkeklerin gündelik yaşamda dijital işlemleri daha sık üstlenmek durumunda kalması; ancak bu görevi başaramadığında aile içi destek mekanizmalarına

yönelmesiyle açıklanabilir. Kadınların ise dijital bağımlılığı daha doğrudan ve kesintisiz biçimde yaşadığı; çoğu durumda teknolojiyle hiç etkileşime girmediği gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak dijital okuryazarlık ve teknoloji kullanımının yaşlıların kentsel yaşamdaki bağımsızlığını, hizmetlere erişimini ve güvenliğini doğrudan belirleyen kritik bir alan olduğu görülmektedir. İlkadım'da aile bağımlılığı yaşlıların özerkliği zayıflatırken; Ayrancı'da dijital güvensizlik, mevcut becerilerin bile etkin kullanımını engellemektedir. Her iki mahallede de dijital randevu sistemlerinin karmaşıklığı, sağlık hizmetlerine erişimi zorlaştıran somut bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Yaş dostu kent politikaları açısından bu bulgular, dijitalleşme süreçlerinin yaşlı nüfusun ihtiyaçlarına uyarlanması, dijital okuryazarlık eğitimlerinin yaygınlaştırılması, arayüz tasarımlarının basitleştirilmesi ve dijital kanalların yanı sıra geleneksel hizmet erişim yollarının da korunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitekim WHO (2007: 37), yaş dostu bir kentte bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaşlıları dışlayan değil, onları kapsayan biçimde tasarlanması gerektiğini açık biçimde vurgulamaktadır.

6.8. Toplum Desteği ve Sağlık Hizmetleri

Yaşlı bireylerin kentsel mekânda sağlıklı, güvenli ve bağımsız bir biçimde yaşlanabilmeleri, yaşadıkları fiziksel ve sosyal çevrenin sunduğu destek mekanizmalarının niteliğine ve erişilebilirliğine doğrudan bağlıdır. Sağlık ve destek hizmetleri, yaşlıların gündelik yaşamlarını sürdürebilme kapasitelerini, yerinde yaşlanma idealini gerçekleştirebilmelerini ve toplumsal yaşama etkin katılımlarını belirleyen kritik bir bileşen olarak öne çıkmaktadır (WHO, 2007:66). Bu alan, sağlık hizmetlerine erişimi, bakım hizmetlerinin organizasyonunu, toplumsal dayanışma ağlarının işleyişini ve yaşlıların kırılganlık dönemlerinde başvurabilecekleri kurumsal destek mekanizmalarını kapsamaktadır (WHO, 2007:71).

Toplum desteği ve sağlık hizmetleri alanı, yaşılların gündelik yaşıamlarını sürdürebilme kapasitesini birlikte biçimlendiren, i içe geçmiş ve birbirini tamamlayan bir bütünlük göstermektedir. Sağlık hizmetlerine erişim, birinci basamak sağlık kuruluşlarından uzmanlaşmış tanı, tedavi, rehabilitasyon, ruh sağlığı ve palyatif bakım olanaklarına uzanan bir s rekliplik içinde değerlendirilmelidir (WHO, 2007: 67). Bu erişim, Penchansky ve Thomas'ın (1981:127) kavramsallaştırdığı erişilebilirlik, uygunluk, kabul edilebilirlik, karşılanabilirlik ve yeterlilik boyutlarıyla değerlendirilmelidir. Ancak yaşılların sağlık hizmetine ulaşması, hizmetin yakınlığı, ulaşım olanakları, randevu ve başvuru süreçlerinin yaşlı dostu tasarımı, bekleme süreleri, refakat ihtiyacı, hizmete ilişkin bilginin açıklığı ve ekonomik maliyetler gibi birçok yapısal koşulla belirlenmektedir (WHO, 2007: 66). Benzer biçimde, Evde bakım hizmetleri, uzun dönemli bakım ve psikososyal destek gibi alanlar, sağlık hizmetlerinin yanı sıra toplumsal dayanışma ağları ve kurumsal destek mekanizmalarıyla da yakından ilişkilidir. Bu çerçevede yaşılların “yerde yaşlanma” idealini gerçekleştirebilmeleri, Sosyal ağlara, ulaşım ve sağlık hizmetlerine erişim ve bunlara aşınalık, ayrıca çok çeşitli yaşam olanaklarına bağlıdır (Wiles vd., 2012:365).

Yaşlı bireylerin bu destek mekanizmalarından yararlanma kapasitesi homojen bir yapıda değildir. Aksine, bu kapasite; gelir düzeyi, toplumsal cinsiyet, hareketlilik durumu, yalnız yaşama, kronik hastalık yükü, engellilik, dijital okuryazarlık, ulaşım olanakları, mahalle kaynakları ve yerel yönetim kapasitesi gibi çok sayıda belirleyici tarafından şekillenmektedir. Walsh ve arkadaşları (2017), yaşılların sosyal dışlanma deneyimlerinin hizmetlerden dışlanma, sosyal ilişkilerden kopma, maddi yoksunluk ve sivil katılımdan uzaklaşma gibi çok boyutlu bir yapı gösterdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sağlık ve destek hizmetlerine erişim eşitsizlikleri, bireysel kırılganlıklarla birlikte, kentsel mekânın eşitsiz örgütlenmesinin, hizmetlerin mekânsal dağılımının ve politika tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim insanların

yaşamlarının başında ve sonunda bakım için başkalarına bağımlı olduğu, bakım ilişkilerinin çoğu zaman eşitsizlik içerdiğini ve bakım yükünün büyük ölçüde kadınların üzerine bırakıldığı vurgulanmaktadır (Tronto, 2013). Bu doğrultuda bakım ihtiyaçlarının ve bu ihtiyaçların karşılanma biçimlerinin, herkes için adalet, eşitlik ve özgürlüğe yönelik demokratik taahhütlerle tutarlı olması gerekmektedir (Tronto, 2013).

Bu bağlamda toplum desteği ve sağlık hizmetleri alanının analizi, erişim, kullanım ve destek ilişkilerinin niteliğini, bu ilişkilerin toplumsal ve mekânsal olarak nasıl farklılaştığını dikkate alan bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir. Scharlach ve Leining'in (2013) vurguladığı üzere, yaş dostu topluluklar yalnızca hizmet sunan yerler değil, yaşlıların sosyal içerilmesini destekleyen fiziksel ve sosyal çevreler olarak tasarlanmalıdır. Bu bölümde, İlkadım ve Ayrancı mahallelerinde gerçekleştirilen saha çalışmasının bulguları bu kavramsal çerçevede değerlendirilecek; yaşlıların sağlık hizmetlerine erişim deneyimleri, bakım ihtiyaçlarının karşılanma biçimleri, ekonomik destek mekanizmalarıyla ilişkileri, toplumsal dayanışma pratikleri, devletle kurulan ilişkinin niteliği ve dijital dönüşüme uyum süreçleri, farklı sosyo-ekonomik bağlamlarda karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

6.8.1. Sağlık Hizmetleri

Yaş dostu kent yaklaşımının en temel bileşenlerinden biri olan sağlık hizmetleri, yaşlıların gündelik yaşamlarını doğrudan etkileyen ve kırılganlıklarını derinleştiren ya da azaltan önemli bir unsurdur. İleri yaşla birlikte artan kronik hastalık yükü, yaşlıları düzenli sağlık takibi, periyodik kontroller ve ileri tetkikler gerektiren sürekli bir sağlık yönetimi sürecinin parçası hâline getirmektedir. Bununla birlikte, sağlık hizmetlerine en yoğun gereksinim duyan bu kesim, sistem düzenlemeleri, mekânsal erişilebilirlik sorunları, dijitalleşme engelleri ve sosyo-ekonomik kısıtlar nedeniyle bu hizmetlerden yeterince yararlanamamaktadır.

Katılımcıların anlatımlarında tansiyon, şeker hastalığı, kalp-damar rahatsızlıkları, böbrek yetmezliği, kanser, bronşektazi, çölyak ve migren gibi çok çeşitli kronik rahatsızlıklar yer almaktadır. Bu hastalıklar, yaşlıları düzenli ilaç kullanımına, periyodik kontrole, ileri tetkiklere ve acil durumlarda hastaneye hızlı erişime bağımlı kılmaktadır. Kronik hastalık yükü, yalnızca bedensel bir deneyim olarak kalmayıp ekonomik ve sosyal boyutlarıyla da yaşlıların gündelik yaşamını belirleyen yapısal bir koşula dönüşmektedir. İlaç maliyetleri, tetkik masrafları, hastaneye ulaşım giderleri ve bakım ihtiyacı, yaşlıların sınırlı bütçeleri üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Bir katılımcının anlatısı, kronik hastalığın yarattığı sisteme bağımlılığı ve sürekli sağlık hizmeti ihtiyacını ortaya koymaktadır:

“Bende broşektanzim var. Daha yeni yeni kendimi gösterecek. Küçükken varmış. Sonra ortaya çıkıyor kötü bir şekilde. İşte ona ileride ciddi bir sıkıntı olacak yani. Önlemi de yok. Doktor gözetimde olmak lazım. E onu nasıl gideriz bilmiyorum. Benim de sigortam yok.” (AK15, 67, Erkek)

Bu anlatı, kronik bir hastalığın ilerleyici niteliği ile sağlık güvencesinden yoksun olma durumunun bir araya geldiğinde bireyin nasıl zor durumda kaldığını göstermektedir. Sigortasızlık, yalnızca tedaviye erişimi engellememekte; aynı zamanda düzenli doktor takibi gerektiren bir sağlık sorununun belirsizlik içinde sürmesine neden olan yapısal bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Sağlık güvencesinin olmaması, bireyin hastalığını yönetme kapasitesini ekonomik açıdan sınırlandırırken, psikolojik olarak da kaygı ve belirsizlik duygusunu artırmaktadır.

Sağlık hizmetlerine erişimin en görünür sorunu, randevu alma sürecinin dijitalleşmesiyle ortaya çıkmaktadır. İlkadım mahallesindeki katılımcıların büyük çoğunluğu, şehir hastanelerine veya uzman doktorlara randevu alırken engellerle karşılaştıklarını belirtmektedir. Randevu sisteminin bilgisayar okuryazarlığı ve sürekli çevrimiçi olma gerekliliği, yaşlı bireylerin bağımsız sağlık yönetimi kapasitesini ciddi

ölçüde sınırlamaktadır. Bu bulgu, dijitalleşen hizmet yapısının yaşlı bireyler üzerinde dijital dışlanma etkisi yarattığını ve sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlikleri yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır:

“Şehir hastanesinden randevu almak mümkün değil. Sizin randevu alabilmeniz için ya tam zamanınızın olması lazım, ya sizin bilgisayar operatörü olmanız lazım. Öyle cep telefonundan gireyim, tuşlayayım, biraz yavaş tuşlayayım falan filan deyip, şurada da bir şey yazıyor okuyayım diyerek randevu almanız mümkün değil. Yaşlılar için hiç mümkün değil.”
(AK12, 59, Erkek)

Anlatıdaki “bilgisayar operatörü olmanız lazım” ifadesi, dijital randevu sistemlerinin yaşlı bireyler için ne ölçüde zorlayıcı olabildiğini açık biçimde göstermektedir. Bu tespit, DSÖ'nün yaş dostu kent rehberinde sağlık hizmetlerinin “*tüm yaşlılar için erişilebilir*” olması gerektiği ilkesiyle çelişmektedir (WHO, 2007: 73). Dijital randevu sistemi, hız ve verimlilik adına tasarlanmış olsa da yaşlıların bilişsel ve motor becerilerini, dijital okuryazarlık düzeylerini ve teknolojiye uyum kapasitelerini göz ardı etmektedir. Bu nedenle erişimi kolaylaştırması beklenen bir araç, yeni bir erişim engeline dönüşebilmektedir. Nitekim randevu sürecinin çocuklar aracılığıyla yönetilmesi, yaşlıların sistem karşısında bağımsız hareket etme kapasitelerinin sınırlandığını ve kuşaklar arası bağımlılık ilişkilerinin bu alanda yeniden üretildiğini göstermektedir.

Randevu alma sürecinde yaşanan güçlükler, bakımın ertelenmesiyle birleştiğinde kronik bir sağlık sorununa dönüşebilmektedir. Bir katılımcının diş sağlığına ilişkin anlatısı, bu sürecin gündelik yaşamın merkezine nasıl yerleştiğini ortaya koymaktadır:

“Dişten randevu almaya çalışıyorum, vallahi bir senedir alamıyorum. Yani neredeyse diş çekilecek ama yok[...] Randevular sorunlu. İki ay sonraya veriyor. Üç ay sonraya[...] Ama adam iki ay yaşar mı yaşamaz mı onu dikkate almıyor.” (İK20, 71, Erkek)

Katılımcının “*iki ay yaşar mı yaşamaz mı*” ifadesi, randevu bekleme süresinin yaşlı birey açısından nasıl yaşamsal bir anlam taşıdığını açık biçimde göstermektedir. Bu ifade, yalnızca yalnızca bir şikâyet değil, sağlık sisteminin zaman algısı ile yaşlının zaman algısı arasındaki uyumsuzluğun da bir göstergesidir. Sağlık sistemi açısından olağan kabul edilen birkaç aylık bekleme süresi, yaşlı birey için bu süre yaşamsal bir belirsizlik aralığına karşılık gelmektedir. Bu bulgu, Buffel ve Phillipson'ın (2018) yaş dostu kentlerin yaşlıların öznel deneyimlerini merkeze alması gerektiği yönündeki vurgusunu desteklemekte; sağlık hizmetlerinin yaşlıların zamansal kırılganlığına duyarlı biçimde düzenlenmesinin gerektiğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların sağlık sistemine yönelik en kapsamlı eleştirileri, kamu sağlık hizmetlerindeki kurumsal gerileme ve bu gerilemenin ardındaki politika tercihlerine odaklanmaktadır. Bu eleştiri, her iki mahallede de güçlü biçimde dile getirilmektedir. İlkadım mahallesindeki katılımcıların bu konuyu daha yoğun vurgulaması, düşük sosyo-ekonomik sermayeye sahip mahallelerdeki yaşlıların sağlık hizmetlerindeki gerilemeyi daha ağır deneyimlediklerine işaret etmektedir. Ayrancı mahallesi katılımcıları sağlık sistemindeki dönüşümü bilinçli bir politika tercihi olarak yorumlamakta ve vatandaşları özel sektöre yönlendirmek amacıyla kasıtlı biçimde yapılandırıldığını savunmaktadır. İlkadım sakinleri ise aynı gerilemenin gündelik yaşamlarındaki somut etkilerini (yetersiz hizmet koşulları, personel eksikliği, fiziki imkânsızlıklar) daha doğrudan deneyimlemektedir.

Ayrancı'dan bir katılımcı, kamu sağlık hizmetlerindeki dönüşümü bir “*caydırma stratejisi*” olarak yorumlamakta ve bu sürecin kasıtlılığını vurgulamaktadır:

“Türkiye’de düzenleme çok güzel ama personelin kalitesizliği, ehliyetsizliği ve insan sevmesizliği. Bu, sağlık hizmetinin özele yönlendirilmesi için bir caydırma yöntemi gibi geliyor bana. Böyle algılıyorum. Devlet, kendi vereceği sağlık hizmetlerinden caydırıyor, zorlaştırıyor ve özele yönlendiriyor.” (AK8, 92, Erkek)

Katılımcının anlatısındaki “caydırma yöntemi” ifadesi, sağlık hizmetlerindeki gerilemenin, bilinçli bir neoliberal yapılanma stratejisi olarak algılandığını göstermektedir. Nitekim, eleştirel literatürde Türkiye’de sağlıkta dönüşüm, sağlık hizmetlerinin kamusal niteliğini zayıflatan ve hizmet sunumunda piyasa mantığını güçlendiren bir yeniden yapılanma olarak değerlendirilmektedir (Ergun ve Dericioğulları Ergun, 2010: 50–51).

Bir başka katılımcının ifadesi ise, kamu sağlık hizmetlerindeki gerilemenin yaşlılar tarafından sistemselsel bir çöküş olarak deneyimlendiğini ve tarihselsel bir karşılaştırma çerçevesinde değerlendirildiğini göstermektedir:

“Hastaneler bu kadar yokluğa mahkum edilmişken, hem de Hacettepe gibi bir köklü bir hastane. Ve dediğim gibi Anadolu'nun umudu, herkes geliyor. Refakatçilerin bataniye sararak oturması içler acısı. O yüzden hastanelere gittiğim zaman şükür etmeyi bulacak çok şey var. Dolayısıyla sağlık konusunda sınıfta kaldık. Eğitimde sınıfta kaldık. Sağlıkta sınıfta kaldık.” (AK24, 59, Kadın)

Katılımcının “sınıfta kaldık” ifadesi, sağlık hizmetlerinin bir ilerleme süreci içinde olması gerekirken tersine bir çöküş yaşadığını vurgulayan güçlü bir metafordur. Hacettepe gibi köklü bir üniversite hastanesinde dahi temel ihtiyaçların (çarşaf, battaniye, yemek) karşılanamaması, gerilemenin boyutlarını görünür kılmaktadır.

Kamusal sağlık hizmetlerindeki erişim güçlükleri, yaşlıları dolaylı olarak özel sağlık sektörüne yönlendirmektedir; ancak özel sağlık hizmeti, çoğu yaşlı için ekonomik olarak karşılanamaz bir yük oluşturmaktadır. Katılımcılar, özel sağlık hizmetini sağlık hakkını ticarileştiren bir düzenek olarak deneyimlemekte ve bu ilişkide kendilerine hasta konumundan ziyade “müşteri” rolünün dayatıldığını ifade etmektedir:

“Daha evvel Güven Hastanesi burnumuzun dibindeydi. Ama artık orasını iptal etmek zorunda kaldık. Çünkü hiçbir şey olmasa da en az 5 binden çıkabiliyorsunuz. Hiç gereksiz tahliller falan filan. Müşteri gözünde bakılıyor hastalara. Biz de bunun farkına vardık.” (AK10, 82, Kadın)

Bu durumda yaşı birey, sağlık hakkı kapsamında hizmet alan bir yurttaş konumundan, tüketim kapasitesine göre değerlendirilen bir müşteri konumuna itilmektedir. İlkadım mahallesinde ise özel hastane kullanımı, yalnızca zorunluluk durumlarında ve görece daha iyi ekonomik duruma sahip bireyler arasında mümkün olabilmektedir. Bir katılımcının “fizik tedaviyi özel hastanelerde olmak zorunda kalıyoruz, devlet hastanelerinde bir buçuk iki sene sonra size sıra geliyor” (İK5, 82, Kadın) ifadesi, kamusal hizmetin yetersizliğinin yaşlıları ekonomik kapasiteleri ne olursa olsun özel sektöre yönlendiren bir zorunluluk yarattığını göstermektedir.

Sağlık hizmetlerine erişimin bir diğer kritik boyutunu, şehir hastanelerinin kent merkezinden uzak konumlanmasının yarattığı mekânsal adaletsizlik oluşturmaktadır. Yaşlı katılımcıların büyük bir kısmı, şehir hastanelerinin kent çeperindeki konumlanmasının yaşlılar için ulaşılamaz bir sağlık hizmet modeli yarattığını güçlü biçimde vurgulamaktadır. Toplu taşımayla birden fazla aktarma yapma gerekliliği, yolculuk süresinin uzunluğu ve özel aracın olmayışı, yaşlıların sağlık hizmetlerinden fiilen uzaklaşmasına neden olmaktadır:

“Ayrancı'dan Bilkent Şehir Hastanesine arabanız yoksa ulaşmanız mümkün değil. Toplu taşıma, Kızılay'a ineceksiniz. Kızılay'dan metroya bineceksiniz. Bilkent'ten ineceksiniz. Bilkent'ten oradan yürüyeceksiniz. Yani oraya gidene kadar zaten ölürsünüz.” (AK12, 59, Erkek)

Bu anlatı, Soja'nın (2010) mekânsal adalet kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, kent içindeki sağlık hizmetlerinin konumsal dağılımının yaşlılar aleyhine bir eşitsizlik ürettiğini göstermektedir. Şehir hastaneleri politikası, resmî söylemde sağlık hizmetlerini tek kampüste bütünleştirme, hizmet kalitesini yükseltme ve ileri teknolojiye dayalı kapsamlı bir sağlık fırsatı sunma gerekçeleriyle dile getirilmektedir. Ancak bu merkezileşmiş yapı, yaşlı bireylerin hareketlilik kısıtları ve ulaşım olanakları dikkate alınmadığında, mekansal erişim sorununa dönüşebilmektedir.

Nitekim mesafe, gitme motivasyonunu kıran ve kimi durumda sağlık hizmetinden tamamen geri çekilmeye neden olan bir faktör hâline gelmektedir:

“Dedim ya hastaneye beş kilometre ile gideceksen benim için olumsuzdur. Araban yoksa ki vardı sattım. Ya ben oradan otobüs bekleyeceğim. Ben niye gideceğim o cehennemin dibine? Gitmiyorum diyorum.” (AK17, 93, Erkek)

Bu sözler, erişim engelinin tedaviden vazgeçmeye dönüştüğü kritik eşiği göstermektedir. Nitekim Ulaşım temelli engeller, özellikle kronik hastalık bakımında düzenli izlem ve tedavi süreçlerini aksatarak ertelenmiş bakım, kaçırılan ya da yeniden planlanan randevular ve karşılanmamış sağlık ihtiyaçlarına yol açabilmektedir (Syed vd., 2013: 976). Erişim sorunu, kronik hastalık gibi kırılganlıklarla birleştiğinde sağlık hizmeti kullanımı üzerindeki olumsuz etki daha da derinleşmektedir.”*Mesafe olarak zorlanıyoruz oraya gidene kadar, ulaşımında falan zorluk çekiyoruz, kalp hastasıyım ben”* (İK20, 71, Erkek)

Şehir hastanelerinin merkezileşme politikasının bir diğer boyutu, mevcut merkezi ve uzman hastanelerin kapatılmasıdır. Katılımcılar, özellikle İlkadım mahallesinde, bu kapatmaların sağlık hizmetlerinin merkezileştirilmesi ve uzaklaştırılması anlamına geldiğini eleştirel bir dille aktarmaktadır. Bir katılımcının *“sağlık tesisleri dersen hiç yok hiç yok, götürüp taa Ankara'nın dışına hastane yapıyorlar, mevcutları kapatıyorlar”* (İK5, 82, Kadın) ifadesi, yaşlıların eski sistem ile yeni sistem arasında mekânsal bir karşılaştırma yaptığını ortaya koymaktadır. Mahalle hastanelerinin yakınlığı, tanıdıklığı ve erişilebilirliği, yaşlılar için hem fiziksel kolaylık hem de güvenlik ve aidiyet hissi yaratan unsurlardır.

İleri yaştaki bireylerin sağlık hizmetlerinden etkin biçimde yararlanabilmesi için tanıya hızlı erişimleri yaşamsal bir önem taşımaktadır. Ancak katılımcıların anlatımlarında, MR, tomografi ve röntgen gibi ileri tetkiklere ulaşımında ciddi

gecikmelerin yaşandığı, randevuların aylar sonrasına verildiği ve hatta gece saatlerine dayatıldığı görülmektedir:

“MR çektim evladım iki üç ay atıyorlar yani. Ya da sana diyor ki saat üçte gel, dörtte gel diyor gece. Gece çalışanlar bazen bu işi yaptılar yani. Gene de ona da razı oluyorsun yani. Gece üçte gitmeye razı oluyorsun.” (İK8, 80, Erkek)

Katılımcının “ona da razı oluyorsun” ifadesi, yaşlıların sağlık sistemi karşısında bir tür zorunlu kabullenme stratejisi geliştirdiğini göstermektedir. Gece saatlerinde randevu dayatması, yaşlılar açısından ulaşım güçlüğü, güvenlik kaygısı ve fiziksel dayanıklılık açısından ayrı bir erişim engeli oluşturmaktadır. Tetkik sonuçlarının başka şehirlerdeki merkezlere gönderilmesi ve haftalarca beklenmesi de bu yapısal gecikmeler zincirinin bir parçasıdır. Bir katılımcının “bir hastanenin, bir MR okuyacak uzmanı yok” (İK7, 67, Kadın) ifadesi, sağlık altyapısındaki uzmanlaşma eksikliğinin tanı sürecini uzattığını ve yaşlıların belirsizlik içinde bırakıldığını göstermektedir.

Sağlık hizmetlerine erişimde dikkat çekici bir bulgu, bakım ve refakat ihtiyacının yalnızca kadın katılımcılar tarafından dile getirilmesi ve özellikle İlkadım mahallesinde yoğunlaşmasıdır. Yaşlı kadınların tek başlarına hastaneye gidememesi, fiziksel güç kaybı, ulaşım maliyeti ve güvenlik kaygısı gibi faktörlerle birleşerek cinsiyet ve sınıf ekseninde çok boyutlu bir kırılganlık durumunu ortaya koymaktadır:

“Benin oraya gidiş gelişim, bir kız geliyor benlen gelin geliyor mecburum onun parasını da vermeye, gidiş gelişimiz 50 liraya mal oluyor.” (İK17, 80, Kadın)

Bu anlatı, sağlık hizmetine erişimin doğrudan ekonomik bir maliyetle ilişkilendiğini ve bu maliyetin refakat gereksinimiyle katlanarak arttığını göstermektedir. Başka bir katılımcının “hasta olduğumda tek başıma hastaneye gidemiyorum, tek başıma gidemem yani, korkarım” (İK15, 71, Kadın) ifadesi ise sağlık

hizmetlerine erişimdeki fiziksel ve psikolojik engellerin iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Kadınların bağımsız hareket edememe (yürüyememe) durumu korku yaratarak, onları aile üyelerine (özellikle çocuklarına) bağımlı hale getirmektedir.

Buna karşılık, mahalle ölçeğindeki birinci basamak sağlık hizmetleri, katılımcılar tarafından olumlu bir deneyim olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Ayrancı mahallesinden katılımcılar, sağlık ocaklarını yürüme mesafesinde ulaşılabilen, yeterli zaman ayrılan ve tanıdık bir ortamda hizmet sunan kurumlar olarak tanımlamaktadır. Bir katılımcının “sağlık ocağını çok kullanıyorum ben, iyi hizmet alıyorum, bana ayrılan vakit bana yeterli geliyor, yürüme mesafesinde ulaşabiliyorum, bu önemli” (AK12, 59, Erkek) ifadesi, birinci basamak hizmetlerinin erişilebilirlik ve uygunluk boyutlarında yaşlıların beklentilerini karşılayabildiğini göstermektedir. Bu bulgu, şehir hastanelerinin merkezileştirme politikasına karşılık mahalle ölçeğinde birinci basamak hizmetlerinin güçlendirilmesinin, yaş dostu kent perspektifinden kritik bir politika önerisi olduğunu desteklemektedir.

İlkadım mahallesi katılımcılarının bir kısmı ise doktor-hasta ilişkisinin niteliğine dikkat çekmektedir. Muayene süresinin yetersizliği, yaşlıların sağlık geçmişinin anlaşılmasını ve etkili bir tanı konulmasını engellemektedir:

“Örneğin üç dakika içerisinde bir hastayı hekimin dinlemesi. Sistem o kadar kötü ki. Bir hastanın sağlığını, durumunu anlamak için onun öz geçmişini bir kere bakman gerekiyor[...] En az yirmi beş otuz dakika olması gerekir.”
(İK14, 73, Erkek)

Bu ifade, sağlık hizmetlerinin niceliksel erişilebilirliğinin yanı sıra niteliksel boyutunun da sorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Üç dakikalık muayene süresi, yaşlıların sağlık geçmişini anlama ve etkili bir tanı koyma açısından yetersiz kalmaktadır.

Sağlık hizmetlerine erişim deneyimlerine ilişkin bulgular, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yaş dostu kent idealinden uzaklaşan çok boyutlu bir eşitsizlik tablosu ortaya çıkmaktadır. Dijital randevu sisteminin dışlayıcılığı, kamu sağlık hizmetlerindeki kurumsal gerileme, şehir hastanelerinin mekânsal uzaklığı, tanıya erişim gecikmeleri ve doktor-hasta ilişkisinin nitelik kaybı, birbirini besleyen çoklu bir erişim engelini oluşturmaktadır. Mahalle farklılıkları açısından bakıldığında, İlkadım gibi düşük sosyo-ekonomik sermayeye sahip mahallelerdeki yaşlıların sistem karşısında daha kırılgan konumda oldukları, Ayrancı gibi yüksek kültürel sermayeye sahip mahallelerde ise eleştirel bilincin ve hak talebinin daha güçlü olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet boyutu, kadınların refakate daha fazla ihtiyaç duyduklarını ve sağlık hizmetlerine erişim süreçlerinde daha bağımlı olduklarını göstermektedir.

6.8.2. Bakım Hizmetleri: Evde Bakım ve Kurumsal Bakım

Yaş dostu kent yaklaşımının sosyal politika ayağını oluşturan bakım hizmetleri, yaşlı bireylerin kentsel mekândaki bağımsızlıklarını sürdürebilmeleri ve yerinde yaşlanma idealini gerçekleştirebilmeleri ile doğrudan ilişkilidir. Bakım hizmetleri, evde bakım ile kurumsal bakım olmak üzere iki temel biçimde yapılanmakta; ancak her iki biçim de farklı ihtiyaçları, erişim güçlüklerini ve sorunları barındırmaktadır. Araştırma bulguları, bakım hizmetlerine erişim ve hizmet kalitesi konusundaki algı ve beklentilerin mahallelerin sosyo-ekonomik profiline göre belirgin biçimde farklılaştığını ortaya koymaktadır.

6.8.2.1. Evde Bakım ve Gündelik Destek Hizmetleri

Evde bakım teması, bir yandan gündelik yaşamı sürdürmeye yönelik pratik destek ihtiyacını (temizlik, yemek, küçük ev işleri), diğer yandan sağlık ve güvenlik odaklı izlem gereksinimini (ev ziyareti, çağrı sistemi, yalnız yaşayanların kontrolü) görünür kılmaktadır. Evde bakım hizmetleri, yaşlıların kendi yaşam alanlarında kalma

isteği ile ekonomik gerçekliklerin çatıştığı bir alan olarak öne çıkmakta; bu çatışma, yerinde yaşlanma idealinin pratikte hangi koşullarla sınırlandığını görünür kılmaktadır.

Ayrancı mahallesinde evde bakım, sıklıkla piyasadan hizmet satın alma üzerinden düşünülmekte; ancak bu çözüm, gelir yetersizliği nedeniyle geniş bir kesim için erişilebilir görülmemektedir. Bir katılımcının anlatısı, bakım hizmetlerinin ekonomik açıdan karşılanabilirliği konusundaki eşitsizliği açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Yatılı bakıcılar 52 bin lira. Sabah gelip akşam gidenler 25 bin lira. Kesinlikle bir sigorta istiyorlar. Benim maaşım, bütün gelirim 24 bin lira. O zaman ben kaldım[...] Ne oldu ölelim mi biz ya? Öldük işte.” (AK11, 71, Kadın)

Bu anlatıdaki, gelirin tamamının bile en temel bakım hizmetini karşılayamadığı bu tablo, bakımın piyasa koşullarına bırakılmasının yarattığı adaletsizliği ortaya koymaktadır. Bu bulgu, bakımın yalnızca özel alana ait bireysel bir sorumluluk olarak değil, adalet temelinde düzenlenmesi gereken kamusal bir mesele olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir (Tronto, 2013: 38).

İlkadım mahallesinde ise evde bakım talebi, özel hizmetten ziyade belediyenin sunduğu temel destek hizmetlerine(yemek, temizlik, banyo yardımı) odaklanmaktadır. Bu mahallede dikkat çeken bulgu, hizmetin sürekliliğine duyulan ihtiyaçtır; zira katılımcılar, deprem gibi kriz anlarında yerel yönetim hizmetlerinin kesintiye uğramasını büyük bir mağduriyet olarak deneyimlemişlerdir:

“İşte belediyenin geliyordu önceden. Şimdi gelmiyorlar. Önceden geliyorlardı, aşağı da geliyordu buraya da gene üç kere geldiler. Geçen gün telefon ettim kadın diyor ki 'şimdi yaşlılara hizmet yapanlar, deprem bölgelerine gitmişler, daha yok kapandı.’” (İK17, 80, Kadın)

Bu anlatı, hizmetin sürekliliğinin garanti edilmemesinin yaşlı bireyler açısından bakım güvencesizliği yarattığını ortaya koymaktadır. Bu durum, yaşlıların hizmetin kesintisiz biçimde işleyişine bağımlı olduğunu göstermekte; bakım hizmetlerinin afet ve kriz dönemlerinde de sürdürülebilir bir yapıda örgütlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Her iki mahallede de güçlü biçimde dile getirilen bir talep, yalnız yaşayan yaşlıların güvenlik ve izlem mekanizmalarına olan ihtiyacıdır. Ayrancı'dan bir katılımcı, bu ihtiyacı hem güvenlik hem de yalnızlık ekseninde vurgulamaktadır:

“Hani yalnız yaşayan insanları kontrol edebilirler... Düşüyor evde, ölüsünü üç gün sonra buluyorlar[...] Bir belediye elemanımız dolansın en azından [...] Ya da bir çağrı merkezi kursun.” (AK7, 70, Kadın)

Bu bilgiler, yalnız yaşayan yaşlıların görünmez ölüm riski altında olduğunu ortaya koymaktadır. Ölümün ancak günler sonra fark edilmesi, kentsel yalnızlığın ve sosyal bağların zayıflamasının en uç sonucunu temsil etmektedir. Evde bakım hizmetlerinin sosyal izlem ve güvenlik işlevi de üstlenmesi gerektiği, yaşlıların anlatılarında açık biçimde görülmektedir.

Evde bakım hizmetlerinin erişiminde adalet ve şeffaflık da tartışmalı bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bir katılımcının ifadesi, hizmet dağıtım mekanizmalarının eşitsiz deneyimlendiğine işaret etmektedir:

“Torpil mi var anlamadım. O yüzden herkese erişmiyor... Asgari ücretin üstünde alıyorum diye bana göndermiyor[...] Sonuçta[...] yirmi dört bin şu an hiçbir şey değil.” (AK6, 70, Kadın)

Bu ifade, sosyal yardım kriterlerinin gelir eşiğine dayalı katı yapısının, yaşlıların gerçek ihtiyaçlarını yansıtmadığını ortaya koymaktadır. Formel gelir kriteri ile işlevsel ihtiyaç arasındaki fark, evde bakım hizmetlerinden dışlanma deneyimi yaratmaktadır.

6.8.2.2. Bakımevleri ve Kurumsal Bakım Hizmetleri

Kurumsal bakım, bakımın ev içinde çözülemediği durumlarda başvuru olan bir seçenek olarak ortaya çıkmakta; ancak bu seçenek hem maliyet hem de kalite açısından tartışmalı bir deneyimi içermektedir. Mahalle düzeyinde en belirgin fark, İlkadım'da fiyat ve erişilebilirlik sorununun ön plana çıkması; Ayrancı'da ise kurumsal bakımın kamu politikası ve sosyal devlet eleştirisi ekseninde daha kapsamlı tartışılmasıdır.

Kurumsal bakımın bakım kalitesi ve ekonomik karşılanabilirlik meselesi kurumsal bakımın pratik bir seçenek olmadığını göstermektedir. Bakımın piyasalaşmasına eşlik eden erişim krizi, yalnızlık ve aile desteği yokluğuyla birleştiğinde yaşlılıkta güvencesizliği derinleştirmektedir. Bir katılımcının ifadesi, kurumsal bakım hizmetlerinin herkes için ulaşılabilir olmadığını ve özellikle ekonomik açıdan kırılgan yaşlılar için bu alanın önemli bir dışlanma riski taşıdığını göstermektedir:

“Daha insaflı rakamlara ulaşması gerekiyor. Şartlarını daha da iyileştirmesi gerekiyor. Ve herkes için erişebilir olması. Çünkü parası olan bazen gidebiliyor. Sonra hakikaten ciddi anlamda çok büyük rahatsızlıkları olan var. Çok büyük hakikaten insanlar zaman zaman yani bu hoş bir şey değil ama tek öğünde gün geçirdikleri oluyor falan. Yani öyle şeyler duyuyoruz.” (AK3, 75, Kadın)

Bu anlatı, kurumsal bakım hizmetlerinin yüksek maliyeti nedeniyle herkes için erişilebilir olmadığını ve özellikle ağır sağlık sorunları olan, ekonomik açıdan yetersiz durumdaki yaşlıların bu hizmetlerin dışında kaldığını göstermektedir. Bu bulgu, bakım hizmetlerinin yalnızca varlığıyla değil, kimler tarafından hangi koşullarda erişilebilir olduğu sorusuyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitekim aile desteğinden yoksun olan ve ekonomik olarak kırılgan konumdaki bir başka katılımcının deneyimi, bu güvencesizliği ortaya koymaktadır:

“Bakanım da yok, benim çoluk çocuğum da yok. Kadın tutacak param da yok [...] Devletin her semtte bir bakım evi açmalı... Ama 'ben evimde özgürüm' diyen de var [...] Çok düşkün olanlar için mutlaka bakım evleri açmaları lazım.” (AK11, 71, Kadın)

Bu anlatı, kurumsal bakımın parası olanın çözebildiği, diğerleri içinse bir güvencesizlik üreten bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte katılımcının “*evimde özgürüm diyen de var*” ifadesi, kurumsal bakımın her yaşlı için arzu edilen bir çözüm olmadığını; yerinde yaşlanma isteği ile kurumsal bakım ihtiyacının bir arada değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bir başka katılımcının “*insana yönelik olduğu için çok ciddi bir şey, adam gibi işini yapacak, adam gibi denetlenecek böyle yerlere ihtiyaç var*” (İK9, 75, Kadın) ifadesi, bakımevlerinin kurumsallaşması ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesine yönelik talebi açıkça yansıtmaktadır.

Kurumsal bakım tartışması, yalnızca ekonomik ve hizmet kalitesi düzleminde değil, toplumsal cinsiyet ekseninde de şekillenmektedir. Bir katılımcının gözlemi, bakım emeğinin cinsiyetlenmiş yapısının kurumsal bakım ihtiyacını nasıl farklılaştırdığını ortaya koymaktadır:

“Benim gözlemlediğim karısı öldüğü zaman perperişan oluyor erkekler. Bir de ileri yaşta ölürse. Hemen çıkıyorlar bir çabaya çorba yapacak bir kadın aramaya mesela. Ya bakamıyor kendi alışmamış bir de [...] Adam sudan çıkmış balık gibi oluyor. Hiçbir şey yapamıyor. Elindeki makineyi çalıştıramıyor. Erkekler daha kötü durumda. Kadınlar her şartta yaşıyorlar.” (İK10, 69, Kadın)

Bu anlatı, bakım emeğinin toplumsal cinsiyete dayalı dağılımının yaşlılık döneminde nasıl bir kırılma farkı yarattığını gözler önüne sermektedir. “*Çorba yapacak bir kadın aramak*” ifadesi, bakım emeğinin kadınlıkla özdeşleştirildiğini ve erkeklerin bu emeğin yokluğunda gündelik yaşamı sürdürmekte zorlandığını

göstermektedir. Eş kaybı sonrası erkeklerin yaşadığı işlevsel zorlanma, bakım becerilerindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak kurumsal bakım ihtiyacını artırmaktadır.

Bazı katılımcılar, kurumsal bakımı Türkiye'de hızla yaşanan nüfus karşısında kaçınılmaz biçimde büyüyecek bir sektör olarak değerlendirmektedir. Bir katılımcının *“Nasıl çalışma hayatına bayanlar iştirak edince kreşlere çoğaldıysa, şimdi yaşlılığa çoğalınca bakım evlerine de ihtiyaç çoğalacak”* (AK23, 77, Erkek) ifadesi, aile temelli bakım modelinin sürdürülebilirliğinin azaldığı ve kurumsal bakım ihtiyacının yapısal bir dönüşüme işaret ettiği yönündeki tespiti yansıtmaktadır. Bu bakış açısı, kadınların işgücüne artan katılımının geleneksel aile içi bakım emeğini dönüştürdüğünü ve bakımın giderek daha fazla kurumsallaştırılması gerektiğini öngörmektedir. Böylece bakım meselesini bireysel düzlemden yapısal bir toplumsal dönüşüm meselesine taşımaktadır.

6.8.3. Ekonomik Destek Mekanizmaları ve Alım Gücü

Toplum desteği ve sağlık hizmetlerinin yaşlılar tarafından etkin biçimde kullanılabilmesi, büyük ölçüde ekonomik kaynakların yeterliliğine ve dağılım adaletine bağlıdır. Araştırma verileri, ekonomik kaynakların yalnızca maddi refahla sınırlı kalmayıp; sosyal katılım, kurumsal erişim ve psikolojik iyilik hâli üzerinde de yapılandırıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İki mahalle arasındaki ekonomik deneyim örüntüleri, sosyo-ekonomik farklılıkların yaşlılık deneyimini nasıl şekillendirdiğini belirgin biçimde yansıtmaktadır.

Görece yüksek sosyo-kültürel sermayeye sahip Ayrancı mahallesi katılımcıları, ekonomik sorunları bireysel düzlemden ziyade makro bir çerçevede ele almakta; alım gücündeki erozyonu ve enflasyon baskılarını sistemsel bir politika başarısızlığı olarak değerlendirmektedir. Bir katılımcının ifadesi, ekonomik kısıtlamaların yalnızca temel

ihtiyaçlar bağlamında değil, kültürel tüketim ve yaşam kalitesi açısından da deneyimlendiğini göstermektedir:

“Şu an bir ay geçinmek zorundayım. Nelerden feragat ettin? Giyimden, eğlencemden, okumaktan. Benim evimde bir kütüphane dolusu kitap var, alamıyorum. Bir kitap 500 lira. Emekli olduğumda her ay ailemi yemeğe götürürdüm. Son 10 yıldır dışarda lokantada yemek yiyemedim [...] İnsanın alım gücü bu kadar mı düştü?” (AK2, 67, Erkek)

Katılımcının anlatısı, ekonomik erozyonun yaşlıların yalnızca fiziksel ihtiyaçlarını değil, kültürel ve sosyal yaşam pratiklerini de kısıtladığını somut örneklerle göstermektedir. Kitap alamamak, ailesi ile dışarıda yemek yiyememek gibi deneyimler, ekonomik daralmanın yaşam kalitesi üzerindeki çok boyutlu etkisini yansıtmaktadır.

İlkadım mahallesi katılımcılarının anlatılarında ise ekonomik sorunlar, kurumsal yardım mekanizmalarından dışlanma deneyimi üzerinden somutlaşmaktadır. Sınırlı ekonomik kaynaklara sahip bu mahallede yaşlılar, belediye ve devlet desteklerinden yararlanmaya çalışmakta; ancak çoğunlukla formel kriterlere takılarak bu yardımlardan mahrum kalmaktadır:

“Vermiyorlar. Ben zenginmişim. Evim varmış, aylığım varmış. İhtiyacım var işte. (...) Belediye herkese veriyormuş da bana niye vermiyor? Süt geliyor, yoğurt geliyor, her şey geliyor. Bana neden gelmiyor? Yapamıyorum, pişiremiyorum. Her şeye ihtiyacım var.” (İK2, 87, Kadın)

Katılımcının anlatısında dikkat çeken husus, “ev ve aylık sahibi olmak” gibi formel kriterlerin ardına gizlenen işlevsel yetersizliklerin görünmez kılınmasıdır. Bu durum gündelik yaşam aktivitelerindeki kısıtlılıkların sosyal yardım kriterlerinde yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir. Bu bulgu, sosyal yardım sistemlerinin gelir odaklı değerlendirmesinin yaşlıların gerçek ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Bu deneyimin özellikle kadınlarda yoğunlaşması, yaşlı

kadınların sosyal yardım sistemleriyle daha sık temas hâlinde olmaları ve bu süreçlerde daha fazla engelle karşılaşmalarıyla ilişkili olabilir.

Her iki mahallede de ortaklaşan bir deneyim örüntüsü, yaşlılıkta yardım talep etmenin onur kırıcı bir deneyim olarak algılanmasıdır. Bu bulgu düşük frekansta olsa da taşıdığı anlam bakımından önemlidir:

“Ben müracaat etsem bile etmesem bile bana gelmesi lazım... 'Ne ihtiyacın var?' diyecek bir sosyal hizmet yok... Ya müracaat etmek istemiyorsam gel bir sor [...] Belki de [...] yediremiyorum kendime. Seksen yaşında yaşıyorsam gel bir sor bana ya. Ne ihtiyacın var?” (İK8, 80, Erkek)

Katılımcının “yediremiyorum kendime” ifadesi, yardım talebini onur meselesi olarak gören ve sorumluluğu devlete yükleyen bir anlam taşımaktadır. Katılımcı, sosyal devletin proaktif biçimde ihtiyaç sahiplerine ulaşması gerektiğini vurgulamakta; mevcut başvuru temelli sistemin yaşlı onurunu zedelediğini ima etmektedir. Ekonomik desteğin sosyal katılımı ilişkisi de her iki mahallede önemli bir tema olarak belirmektedir; katılımcılar, maddi kaynakların yalnızca temel ihtiyaçları karşılamak için değil, sosyal yaşama katılım ve motivasyon için de zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.

6.8.4. Toplumsal Dayanışma Ağları

Yaş dostu kent yaklaşımının temel bileşenlerinden birini oluşturan toplumsal dayanışma, hem resmî destek mekanizmalarının tamamlayıcısı hem de yaşlıların sosyal sermayesinin temel kaynağı olarak işlev görmektedir. Araştırma bulguları, Ayrancı ve İlkadım mahalleleri arasında gözlemlenen dayanışma biçimlerinde yapısal farklılaşma olduğunu göstermektedir. İlkadım'da aile ve komşuluk bağları üzerinden işleyen sosyal sermaye ön plandayken, Ayrancı'da daha organize ve bilinçli bir topluluk pratiği biçimi söz konusudur.

İlkadım'daki komşuluk ilişkilerinin yoğunluğu ve işlevselliği, katılımcı anlatılarında somut biçimde ortaya çıkmaktadır:

“Bundan sekiz on tane komşumuz var. Hep her türlü imece usulü birbirlerine gelip giderler, birbirlerine yardımcı olurlar. [...] Akşamları çay içiyorlar beraber. Orada dertleşebiliyorlar. Günlük sorunlarına bakıyorlar [...] Birbirlerine mesela pazardan 'şunu da bana al gel' getirip getiriyorlar.” (İK16, 72, Erkek)

Bu anlatıdaki “imece usulü” ifadesi, geleneksel toplumsal yardımlaşma pratiklerinin kentsel bağlamda sürdürülmesine işaret etmektedir. Komşuluk ilişkileri, yalnızca sosyal bir işlev üstlenmemekte, aynı zamanda gündelik ihtiyaçların karşılanmasında pratik bir dayanışma ağı oluşturmaktadır. Bu ağ, pazar alışverişinden dertleşmeye, akşam çayından günlük sorunların paylaşılmasına uzanan geniş bir yelpazede işlev görmektedir. Bu tür geleneksel dayanışma pratiklerinin İlkadım'da güçlü biçimde korunması, mahalle ölçeğinde birincil destek kaynağı olarak aile ve komşuluk bağlarının hâlâ merkezi bir konumda olduğuna işaret etmektedir.

Ayrancı'da dayanışma pratikleri daha farklı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu mahallede dayanışma, aile-komşuluk ekseninden çıkarak daha organize, bilinçli ve yaşlılara özgü bir topluluk pratiğine dönüşmektedir. Bir katılımcının anlatısı, bu organize dayanışmanın somut örneğini sunmaktadır:

“Bir komşum vardı, 80 yaşın üstündeydi. Vefat etti, bütün biz mahalle, bina sakinleri cenazesini kaldırdık, taziyesini kurduk, taziye kabulleri yaptık, karşı yakaya götürdük, gömdük [...] kimsesizlere teslim etmedik [...] Yani bu anlamda dayanışma var ve öyle de olmalı. Birbirimizden haberdar olmalıyı [...] Bunu biz pandemide çok yaptık.” (AK24, 59, Kadın)

Bu anlatı, dayanışmanın yalnızca kendiliğinden oluşan bir pratik değil, aynı zamanda bilinçli bir sorumluluk olarak içselleştirildiğini göstermektedir. Bu pratik, pandemi döneminde yaşlılara yönelik dayanışmanın yoğunlaşmasıyla birlikte

düşünüldüğünde, kriz dönemlerinde topluluk dayanışmasının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Ayrancı'daki erkek katılımcıların ifadeleri, yaşlılık deneyiminin bireysel olmaktan çıkarak kolektif bir anlam kazandığını ortaya koymaktadır. “*Şöyle yani yaşlılık bir kolektif hayat aslında*” (AK12, 59, Erkek) ifadesi, yaşlanmanın yalnızca bireysel bir süreç olmadığını, topluluk içinde paylaşılan ve kolektif pratiklerle yönetilen bir deneyim olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim DSÖ (2007) “*yaşlanmanın topluluk içinde desteklenmesi*” gerektiğini belirtmektedir.

Bir başka katılımcının “*daha çok sosyal dayanışmaya çalışıyoruz, eskiden bireysel olarak bu kadar iş yapmıyorduk, semtle o kadar alakamız yoktu, aile içindeydik*” (AK14, 76, Erkek) ifadesi ise yaşlanmayla birlikte sosyal ilişkilerin yeniden yapılandırıldığını göstermektedir. Aile merkezli kapalı bir sosyal dünyadan, mahalle ve semt düzeyinde genişleyen bir dayanışma ağına geçiş, Ayrancı'daki yaşlıların sosyal adaptasyon stratejilerini yansıtmaktadır.

Aile desteği, her iki mahallede de yaşlıların gündelik yaşamını sürdürmesinde merkezi bir konumda yer almakla birlikte, bu desteğin niteliği ve anlamlandırılması belirgin biçimde farklılaşmaktadır. İlkadım'da aile desteği, doğal ve sorgulanmayan bir zorunluluk olarak algılanmaktadır. Ekonomik kısıtlar, alternatif bakım düzenlemelerini sınırlandırmakta ve aile içi desteği zorunlu kılmaktadır. Bir katılımcının “*şimdi oğlum vallahi bak parayla yemek yaptırıyor bana, insan kendi ihtiyacını karşılayamıyor*” (İK2, 87, Kadın) ifadesi, İlkadım'daki aile desteğinin yalnızca kültürel bir tercih değil, ekonomik bir zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrancı'da ise aile desteği daha çok pratik bir çözüm ve geçici bir düzenleme olarak değerlendirilmekte; profesyonel bakım hizmeti satın almayı planlayan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu farklılaşma, ekonomik sermayenin bakım düzenlemelerinin çeşitliliğini belirlediğini göstermektedir.

Cinsiyete dayalı veriler, dayanışma ve destek örüntülerinde belirgin farklılıklar ortaya koymaktadır. Kadınların *aile desteğine* ilişkin vurgusu erkeklere kıyasla çok daha yoğundur; bu durum, kadınların hem bakım alan hem de bakım veren olarak aile ilişkilerinin merkezinde konumlandığını göstermektedir. Kadınların toplumsal cinsiyet normları doğrultusunda ev içi mekâna yönlendirilmesi ve kamusal alanlarla kurdukları ilişkinin sınırlı olması, gündelik yaşamın çeşitli boyutlarında aile üyelerine daha bağımlı hâle gelmelerine yol açmaktadır. Dolayısıyla aile desteğine yapılan vurgu yalnızca duygusal yakınlıkla değil, toplumsal cinsiyet temelli mekânsal kısıtlarla da ilişkilendirilebilir.

Katılımcılar arasında dikkat çekici bir bulgu, teknik beceri paylaşımının dayanışma pratiği olarak işlev görmesidir. Mesleki deneyime sahip yaşlıların birikimlerini komşuluk ilişkileri içinde paylaşması, hem sosyal bağları güçlendirmekte hem de yaşlılıkta “*faydalı olma*” duygusunu sürdürmektedir:

“Bütün eski arkadaşlarım da beni bildikleri için evlerinde böyle bir ufak tefek arızalar olduğu zaman usta çağırılmazlar [...] Komşularım diyor, sigortam atıp duruyor. Dün akşam karanlıkta oturdum. Abla niye haber vermiyorsun ya? [...] Benim beş dakikamı alır o ya. Gidiyorum, hallediyorum.” (AK2, 67, Erkek)

Bu anlatı, beceri temelli yardımlaşmanın hem ekonomik bir değer taşıdığını hem de yaşlı bireyin topluluk içindeki konumunu güçlendirdiğini göstermektedir. Buna karşılık, mahalle esnafının dayanışmadaki çelişkili konumu da dikkat çeken bir bulgudur. Bazı katılımcılar esnafı bir iletişim merkezi ve güven noktası olarak görürken, bazıları esnafın artan ekonomik kaygılarla bu rolünü yitirdiğini ileri sürmektedir:

“Esnaf para kazanmaya gelmiş. Esnaf daha zalim, daha kötü. Kötü yani. Yani esnaf demek, dehşet bir şey. Katil yani, geliyor senin cebindeki parayı almaya gelmiş [...] Ama sen para yoks, neden senin derdini çeksin. Senin yüzüne bile bakmaz arkasına böyle insanlar. İşte bizi bizlere teslim ediyorlar.” (AK15, 67, Erkek)

Bu bilgi, ticari ilişkilerin dayanışma ağlarını dönüştürdüğüne işaret etmektedir. “*Bizi bizlere teslim ediyorlar*” ifadesi, yaşlıların ekonomik değer taşımadıkları durumlarda ticari mekânlardan da dışlandıkları ve kendi hâllerine bırakıldıkları bir deneyimi göstermektedir. Bu bulgu, toplumsal dayanışmanın kültürel ve geleneksel bağlarla birlikte ekonomik ilişkilerle de şekillendiğine işaret etmektedir.

6.8.5. Devlet, Politika ve Refah Sistemi

Yaşlılık, biyolojik olarak değil, devlet kurumları ve refah yapıları tarafından belirlenen toplumsal bir statü olarak da anlaşılmalıdır (Phillipson, 1991: 404). Araştırma bulguları, yaşlı bireylerin kamusal hizmetlerle kurdukları ilişkinin toplumsal yapı, sosyo-ekonomik koşullar ve mekânsal farklılıklar tarafından da yapılandırıldığını ortaya koymaktadır.

İlkadım mahallesi katılımcıları, devlet ve refah sistemiyle ilgili konularda çok daha yoğun bir söylem üretmektedir. Sınırlı ekonomik koşullara sahip bu mahallede yaşlıların kamusal hizmetlere ve devlet desteğine daha fazla bağımlı olması, devletle kurulan ilişkiyi daha görünür kılmaktadır. Özellikle *devletin yaşlı vatandaşın durumunu takip etme sorumluluğu* ve *kaynakların rasyonel tahsisi* gibi temaların yalnızca İlkadım'da görülmesi, bu mahalledeki katılımcıların devletten somut ve sistematik bir destek beklentisi içinde olduğuna işaret etmektedir.

Ayrancı mahallesi katılımcılarında ise farklı bir eleştiri örüntüsü öne çıkmaktadır. Yüksek sosyo-kültürel sermayeye sahip bu mahallede yönetim kalitesi ve belediyelere yönelik hizmet eleştirisi belirgin biçimde vurgulanmaktadır. Bu durum, Ayrancı katılımcılarının devletten doğrudan maddi destek beklemekten ziyade hizmet kalitesi ve yönetim süreçlerini sorguladığını göstermektedir. Bir katılımcı, yerel yönetimlerin belirli bölgeleri “*garanti oy deposu*” olarak görmesinin yarattığı hizmet eşitsizliğini siyasi bir kayıtsızlık olarak değerlendirmektedir:

“Sorgusu sualsiz götürüp veriyorduk. Fakat bu sene vermemeye karar verdim. Ben vermiyorum. Çünkü nasıl olsa burası cepte diye hiçbir hizmet yapılmıyor [...] Çünkü buranın oyu zaten cepte. Hizmet verilmiyor.” (AK24, 59, Kadın)

Bu söylenen sözler, Ayrancı'daki yüksek siyasal bilincin bir yansımasıdır. Hizmetin gelmemesini stratejik bir ihmal ve siyasi kayıtsızlık olarak ifade etmesi, bölge sakinlerinin belediye ile kurduğu ilişkinin *koşulsuz destekten hesap soran* bir sorgulamaya evrildiğini göstermektedir.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, katılımcıların *refah devleti* anlayışına ilişkin güçlü beklentiler taşımasıdır. Bu beklentinin yanında derin bir adaletsizlik algısı da mevcuttur:

“Daha fakir, daha mağdur, hiçbir geliri olmayan insanlara gitsin yardım etsin. Bakın, artı zenginlere kesinlikle yardım edilmemeli [...] Bakım evi bekledik biz devletten. İnanın dediler ki maaşı olmayacak. Kadının ne maaşı var ne evi var. Beş kuruş geliri yok. Ona devlet ayda beş bin lira veriyormuş böylelerine tamam mı? Bu kadına vermedi. Benim kaç kişi tanıyorum biliyor musunuz? Torpille ablasının maaşı var [...] Hiç denetlenmiyor. Torpille maaş bağlıyorlar hayatım.” (AK11, 71, Kadın)

Bu ifadeler, sosyal yardım sisteminde *kayıрма ve denetim eksikliği* algısını yansıtmaktadır. “*Torpille maaş bağlıyorlar*” ifadesi, resmî destek mekanizmalarının adil işlemediğine dair güçlü bir güvensizlik üretmektedir. Bu durum kamu kurumlarının *adil ve şeffaf işlemediği* algısının dile getirilmesini açıklamaktadır.

Anlatılarda belirgin bir örüntü, Türkiye'deki refah sisteminin Avrupa ülkeleriyle kıyaslanmasıdır. Bu kıyaslama eğilimi İlkadım'da daha belirgindir ve katılımcıların Avrupa'da yaşayan akrabalarından duydukları “*yaşlıya değer verilen sistem*” imgesi ile kendi “*ihmal edilmişlik*” deneyimleri arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ayrancı'dan bir katılımcı, İsveç'teki yaşlı bakım sistemini somut bir karşılaştırma çerçevesinde aktarmaktadır:

“Ben yurt dışında yaşadığım için şöyle söyleyeyim size... Ablam çalışıyor, işe gidiyor. Sabah sekizde hemşire geliyor; eniştemin tıraşını yapıyor, tırnaklarını kesiyor [...] Kahvaltısını veriyor, ilaçlarını veriyor. [...] Öğlen geliyor; yemeklerini yediriyor. Haftada bir gün çarşıya götürüyor... Haftada bir gün parka götürüyor ya da bir etkinliğe.” (AK7, 70, Kadın)

Bu anlatı, İsveç'teki yaşlı bakım sisteminin gündelik yaşamın her boyutunu kapsayan, düzenli ve kişi merkezli bir hizmet modeli sunduğunu göstermektedir. Bu model, yalnızca tıbbi ihtiyaçların karşılanmasını değil; sosyalleşme, dış mekân kullanımı ve gündelik bakım aktivitelerini de kapsamaktadır. Bu karşılaştırma, Türkiye'deki yaş dostu kent politikalarının en temel eksikliğinin, yaşlıyı toplumun içinde tutan “sosyal takip ve sürekli izlem mekanizmaları” olduğunu açıkça göstermektedir. Katılımcılar, Avrupa'yı bakım etiğinin kurumsallaştığı bir referans noktası olarak konumlandırmakta; Türkiye'deki sistemin ise yaşlıları “eve hapsettiğini” veya “ölümü bekler hâle getirdiği” yönündeki algılarını dile getirmektedir.

Başka bir katılımcının Hollanda'daki yaşlı bakım sistemini ve devletin “*takip etme sorumluluğunu*” kendi babasının yaşadığı yalnızlık ve sistemsel boşluk üzerinden şu şekilde karşılaştırmaktadır:

“Hollanda'da gidiyorsun sadece adını soyadını bildiğin zaman her şey çıkıyor sistemde [...] Yaşlıların kohunda saate benzer bir şey var onlar kimlik şeyleriymiş düştüğün zaman oradan hemen şey geliyor [...] Ama hani Türkiye'de o olmuyor, devlet kontrolünde olmaması üçüncü bir acı. Seni aramıyorlar. Aradığın zaman ulaşamıyorsun ve bir devlet de yok.” (İK12, 63, kadın)

Katılımcının “*bir devlet de yok*” ifadesi, yaşlıların devlet desteğinin eksikliğini bir terk edilmişlik hali olarak deneyimlediğini göstermektedir. Bu algı, devletle kurulan ilişkinin zayıflamasına da işaret etmektedir.

Bürokratik süreçlerle ilgili deneyimler de araştırmanın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Katılımcılar, basit işlemler için bile uzun ve karmaşık süreçlerden

geçmek zorunda kaldıklarını belirtmekte; bu durum kurumlarla karşılaşmaktan kaçınma eğilimi yaratmaktadır. Bir katılımcının “*mümkün olduğu kadar hizmet veren kurumlarla karşı karşıya gelmemeye çalışıyor Ankara'nın yaşlısı*” (AK8, 92, Erkek) ifadesi, bürokratik süreçlerin yaşlılar için dışlayıcı bir deneyime dönüştüğünü ve *kurumsal kaçınma* stratejisi geliştirmelerine yol açtığını göstermektedir.

Cinsiyet bağlamında öne çıkan örüntüler, refah sistemiyle kurulan ilişkinin toplumsal cinsiyet rolleriyle nasıl ilişkilendiğini açıkça göstermektedir. Kadın katılımcılar, ev içi destek hizmetleri ve bakım emeğinin kamusal tanınması konularına odaklanmaktadır. Özellikle İlkadım'da ekonomik sıkıntı yaşayan kadınlar, ev hanımı maaşı talebini bir “*bağımsızlık*” meselesi olarak anlatmaktadır:

“Keşke şu ev hanımlarına ikişer milyar maaş bağlasa diyorum. Fazla istemiyoruz [...] Yaşlıların iyi rahat olması için devletin sahip çıkması önemli. Hani biz devletten bunu bekliyoruz. Başka şey yok.” (İK18, 79, Kadın)

Bu ifade ömür boyu harcanan görünmeyen ev içi emeğin devlet tarafından tanınması talebini yansıtmaktadır. Erkek katılımcılar ise makro düzeyde sistemsel eleştiriler üreterek siyasi karar alma süreçlerinin toplumsal adaletsizlik ürettiğini vurgulamaktadır.

Yerel yönetimlerle ilgili anlatılar, katılımcıların *hem etik hem de işlevsel düzeyde güçlü beklentiler* taşıdığını göstermektedir. Bir katılımcının “*belediyenin güzel imkânları var ama belli bir kota koymuşlar, onun üstüne bir lira bile çıksa kabul etmiyorlar, daha kapsayıcı olması lazım bu hizmetlerin*” (AK6, 70, Kadın) ifadesi, sosyal yardım kriterlerinin katılığının yarattığı dışlanma deneyimini görünür kılmaktadır. Katılımcılar, merkezi yönetim, yerel yönetim ve aile iş birliğiyle sunulması gerektiğini vurgulamakta; yaşlılık hizmetlerinin kurumlar arası koordinasyonla etkinleştirilmesini talep etmektedir.

6.8.6. Yerel Yönetimlerin Yaşlılara Yönelik Hizmetleri

Yaşlı bireylerin kentsel mekânda bağımsız ve güvenli biçimde yaşlanabilmeleri, yalnızca fiziksel çevre koşullarına değil, yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerin kapsamına ve erişilebilirliğine de bağlıdır. Bu nedenle belediyelerin yaşlılara yönelik hizmetleri, yaşlı bireylerin gündelik hayatını çevreleyen sosyal, ekonomik ve mekânsal koşulların anlaşılmasında önemli bir arka plan sunmaktadır. DSÖ'nün (2007) yaş dostu kent çerçevesinde toplum desteği, sağlık hizmetleri ve sosyal katılım boyutları, belediyelerin doğrudan müdahale alanları olarak öne çıkmaktadır. Bu bölüm, Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Çankaya Belediyesi'nin yaşlılara yönelik kurumsal hizmet yapısını resmi kaynaklar temelinde ortaya koyarak araştırma bulgularıyla ilişkilendirmektedir. Burada amaçlanan, katılımcı anlatılarının yerine geçmek değil; bu anlatıların gerçekleştiği kurumsal bağlamı görünür kılmaktır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi bünyesinde yaşlılara yönelik hizmetler, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'na bağlı Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi [ABB], 2026a). Belediyenin en köklü birimi olan Yaşlılara Hizmet Merkezi, 1994'ten bu yana 60 yaş ve üzeri muhtaç vatandaşlara evde bakım modeli çerçevesinde hizmet sunmaktadır. Merkez; ev temizliği, berber hizmeti, ev içi bakım-onarım, yemek desteği, psikolojik danışmanlık ve hemşire kontrolünde periyodik sağlık hizmetleri (şeker, tansiyon, kolesterol ölçümleri) vermektedir. Sosyal hizmet uzmanları tarafından yapılan inceleme sonrasında yaşlının gelir durumu ve sağlık koşulları değerlendirilerek hizmet planlanmaktadır. Bunlara ek olarak eğitim programları, geziler ve özel gün kutlamaları gibi sosyalleşme odaklı etkinlikler de düzenlenmektedir (ABB, 2026b). Gazi Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi iş birliğiyle yürütülen evde sağlık hizmeti, randevu sistemiyle yaşlıların evlerinde temel sağlık ölçümleri yapılmasını ve gerektiğinde

doktora yönlendirilmesini kapsamaktadır (ABB, 2026c). Emekli lokalleri ise geziler, seminerler, İngilizce ve bağlama gibi eğitim programları, koro çalışmaları, sağlık taramaları ve kütüphane gibi hizmetler sunmaktadır (ABB, 2026d). Çankaya'nın Aziziye semtindeki Emekliler ve Gençler Bilgi Erişim Merkezi ise temel bilgisayar eğitimi ve sosyal medya kullanımı gibi dijital okuryazarlık destekleri sağlamaktadır (ABB, 2026e).

Çankaya Belediyesi, yaşlılara yönelik hizmetlerini beş temel başlıkta sunmaktadır: emekli lokalleri, evde sağlık hizmeti, evde temizlik, evde kişisel bakım ve Alzheimer-Demens-Parkinson takip sistemi (Çankaya Belediyesi [ÇB], 2026a). İlçenin farklı mahallelerinde sekiz ayrı noktada (Ayrancı, Bahçelievler, Cebeci, Çayyolu, Çiğdem, İlker-Mürsel Uluç, Mutlukent, Sokullu) hizmet veren emekli lokalleri, 65 yaş üstü vatandaşlara ağız-diş sağlığı hizmeti, hemşirelik hizmetleri ve çeşitli konularda eğitim-seminer programları sunmaktadır (ÇB, 2026b). Evde sağlık hizmeti kapsamında 65 yaş üstü vatandaşlara enjeksiyon, pansuman, kan tetkiki ve tansiyon ölçümü yapılmakta (ÇB, 2026c); evde kişisel bakım hizmeti ile ücretsiz saç ve tırnak kesimi sağlanmaktadır (ÇB, 2026d). Evde temizlik hizmetinde ise 75 yaş ve üzeri yalnız yaşama, yüzde 70 üzeri engellilik veya kişi başına asgari ücret düzeyinde gelir gibi daha belirleyici kriterler uygulanmaktadır (ÇB, 2026e). Görece yenilikçi bir uygulama olan Alzheimer, Demans ve Parkinson Takip Sistemi, bu tanıları almış bireylerin akıllı sistemlerle 7/24 izlenmesini sağlayarak nabız takibi, düşme tespiti ve evden uzaklaşma gibi riskli durumlarda anlık bildirim ve hızlı müdahale imkânı sunmaktadır (ÇB, 2026f).

Çankaya Belediyesi Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'nün görev tanımı, bu hizmetlerin kurumsal çerçevesini anlamak açısından önemlidir. Müdürlüğün resmî sayfasında, Çankaya'da sosyal ve ekonomik sorunların önlenmesi ve çözümlenmesi amacıyla hizmet sunulduğu; sosyal ve ekonomik yoksunluk içinde bulunan çocuk, genç, kadın, yaşlı, engelli, şehit aileleri, gaziler ve yakınlarına sağlık, eğitim, sosyal yardım ve

hizmet desteği sağlandığı belirtilmektedir. Aynı sayfada “sağlıklı yaşılanma” yaklaşımı kapsamında 65 yaşı üstü vatandaşlara evde bakım hizmeti sunulması ve yaşılların yaşam kalitesini yükseltecek sosyal-kültürel etkinliklerin düzenlenmesi de müdürlüğün sorumlulukları arasında yer almaktadır (ÇB, 2026c).

Her iki belediyenin hizmet portföyü bir bütün olarak değerlendirildiğinde, hizmetlerin bakım, sağlık ve sosyal destek ekseninde yoğunlaştığı görölmektedir. Ancak bu araştırmanın bulguları, hizmetlerin kurumsal olarak var olması ile yaşılların bunlardan etkin biçimde yararlanması arasında önemli bir mesafe bulunduğunu ortaya koymaktadır. Tezin bilgiye erişim bölümünde (6.7) ayrıntılı biçimde tartışıldığı üzere, katılımcıların önemli bir kısmı mevcut hizmetlerden habersizdir. Bir katılımcının "belediyenin geliyordu önceden, şimdi gelmiyorlar" ifadesiyle somutlaşan hizmet kesintisi ve "torpil mi var anlamadım, herkese erişmiyor" değerlendirmesi, sürekliliğe ve dağıtım adaletine ilişkin sorunları görünür kılmaktadır. Çankaya Belediyesi'nin evde temizlik hizmeti için belirlediği gelir eşiğı kriterleri, bu tezin bulgularındaki eleştirilerle örtüşmektedir: formel gelir kriteri ile işlevsel ihtiyaç arasındaki fark, eşiğın hemen üzerindeki yaşılların hizmetlerden dışlanmasına yol açabilmektedir.

Emekli lokalleri, yaşılların sosyal katılımını destekleyen önemli mekânlar olmakla birlikte, araştırmanın 6.4. bölümünde ortaya konan bulgular, mekânsal uzaklık ve ulaşım güçlüğü gibi engellerin belirleyici olduğunu göstermektedir. Alzheimer-Demans-Parkinson Takip Sistemi ise katılımcıların yalnız yaşayan yaşılların güvenliğine ilişkin kaygılarıyla doğrudan ilişkilidir; ancak bu tür dijital izlem sistemlerinin yalnızca tanılı hastalar için değıl, yalnız yaşayan tüm yaşıllar için yaygınlaştırılması gerekliliğı ortadadır.

Ayrıca belediye hizmetlerinin önemli bir bölümü bakım, sağlık ve sosyal destek alanında yoğunlaşırken, yaşı dostu çevrenin fiziksel ve mekânsal boyutları daha geniş bir

değerlendirme gerektirmektedir. Katılımcıların yeşil alan kullanımı, yürünebilirlik, mahalle ölçeğinde sosyalleşme, güvenli kamusal alan, ulaşım konforu, dinlenme noktaları, kaldırımlar, merdivenler, yokuşlar ve kamusal mekânlarda yaşa bağlı dışlanma deneyimleri, yalnızca sosyal hizmet müdürlüklerinin görev alanıyla açıklanamayacak kadar çok boyutludur. Sonuç olarak, belediyelerin yaşlılara yönelik hizmetleri anlamlı bir kurumsal çerçeve sunmakla birlikte, bu hizmetlerin etkinliği erişilebilirlik, farkındalık, süreklilik ve kapsayıcılık boyutlarıyla doğrudan ilişkilidir. Yaşlı dostu kent politikalarının yalnızca hizmet sunumunun ötesinde, mekânsal adalet, katılımcı planlama ve bütünleşik yönetim ilkelerini içermesi gerekmektedir.

6.8.7. Dijital Kullanımlar ve Teknolojik Uyum

Kentsel yaşamın dijitalleşmesi, yaşlı bireylerin toplumsal hizmetlere erişimini ve gündelik yaşam pratiklerini büyük ölçüde etkilemektedir. Ancak bu etki, yaşlılar arasında homojen bir deneyim yaratmaktan uzak olup, bireylerin sahip oldukları sosyo-ekonomik ve kültürel sermayeye göre belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Araştırma bulguları, dijital araçlarla kurulan ilişkinin yalnızca teknik bir beceri meselesi olmadığını, aynı zamanda bir toplumsal eşitsizlik ve kentsel hak meselesi olduğunu ortaya koymaktadır.

İki mahalle arasında dijital teknoloji kullanımında belirgin bir ayrışma gözlemlenmektedir. Yüksek sosyo-kültürel sermayeye sahip Ayrancı mahallesinde *dijital araçların işlevsel ve aktif kullanımı*, İlkadım'a kıyasla belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Ayrancı'daki katılımcılar, teknolojiyi yaşam kalitelerini artıran proaktif bir araç olarak değerlendirmektedir:

“Kesinlikle telefonda hastane randevuları almak, iletişim kurmak, adres bulmak gibi [...] İndiriyorsun, bakıyorsun. Kütüphane elinde [...] Evdeki bütün teknoloji aletleri kullanıyoruz. Robotundan, süpürgesinden [...] Airfry diye bir alet çıktı [...] Neredeyse en çok kullanılan şey o oldu [...] Zaman, enerji ve yağ tasarrufu.” (AK24, 59, Kadın)

Bu anlatı, dijital araçların bilgiye erişim, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve ev içi emeği kolaylaştırma gibi geniş bir yelpazede yaşlıların gündelik pratiklerini dönüştürdüğünü göstermektedir. Yüksek eğitim düzeyi ve bürokratik geçmişin sağladığı yetkinlik hissi, Ayrancı katılımcılarının teknolojiyi kontrol edilebilir bir araç olarak görmelerine imkan tanımaktadır.

İki mahalle arasındaki temel fark, ona yönelik geliştirilen tutumdur. Ayrancı katılımcıları teknolojiyi yönetmeye çalışırken, İlkadım katılımcıları sistemin kendisini kullanmamaya çalışmaktadır. Ancak *teknolojiye uyum güçlüğü* yalnızca İlkadım'a özgü değildir; Ayrancı'da da benzer kaygılar dile getirilmektedir:

“Teknolojiye ayak uydurma zorlukları [...] Mesela şu kapıları. Eskiden böyle bir şey yoktu. Kapılar açık olurdu. Bu diyafondan bakıp sizin kameradan resminizi görüp kim aldığınızı onaylayıp sonra kapıyı açmak mesela gençler için çok rahat bir şey ama teknolojinin içine doğmamış insanlar için o bir zorluk çünkü yaşamın her alanına giriyor teknoloji.” (AK7, 70, Kadın)

Bu ifade, teknolojinin yaşamın her alanına nüfuz etmesiyle ortaya çıkan karmaşıklığın, “*teknolojinin içine doğmamış*” bir kuşak için sürekli bir uyum baskısı yarattığını göstermektedir.

Araştırmanın dikkat çeken bulgularından biri, teknolojinin yaşlılar için potansiyel tehditler barındırdığına ilişkin farkındalıktır. Özellikle Ayrancı'daki yüksek eğitilmiş katılımcılarda belirginleşen bu farkındalık, teknolojinin yaşlılar için basitleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır:

“Şimdi yaşlı dediğimiz kesim biraz bunalmaya başlıyor. Gördüğü rüyayla gerçeği ayırt edemiyor [...] Yemeğini fırın yerine bulaşık makinesine koyan biliyorum. Yani her ikisi de birbirine benziyor. Kapağını açıyor, içine koyuyor. Sonra düğmesine basıyor [...] Dolayısıyla bu tür teknolojiler yaşlıların günlük hayatta olan bir şeyleri aslında tehdit noktaları. O nedenle çok teknolojiyle yaşları mümkün olduğunca birbirinden ayırt etmek gerekiyor.” (AK12, 59, Erkek)

Katılımcının örneği, cihaz ve arayüz benzerliğinden kaynaklanan kullanım hatası riskine dikkat çekmekte; bu teknolojilerin bilişsel olarak ayırt edilebilir olması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı katılımcının yapay zekâ teknolojilerine ilişkin “*neyin gerçek, neyin doğru olmadığını tespit edebilir noktada olamayacağız*” kaygısı, ileri teknolojilerin yaşlılar için bilişsel bir tehdit boyutu da taşıyabileceğini göstermektedir.

Buna karşılık, araştırma verileri yaşlıların acil durum buton sistemleri gibi basit ve işlevsel destek teknolojilerine olumlu yaklaştığını göstermektedir. Bir katılımcının anlatısı, bu tür teknolojilerin yalnız yaşayan yaşlılar için güven verici işlevine işaret etmektedir:

“Benim annemin dayısının kızı işte yapmışlar evde. O düğmeye basıyor üst komşusu. Gelinceye kadar işte kapı açılıncaya kadar onda anahtar varmış. Ama o yalnız da gitmeye çekinmiş. Ölüirse diye başına kalmasın. Hemen düğmeye basıyormuş, gidiyorlarmış. O tarz teknolojik şeyler tabii hayatı kolaylaştırıyor. O güzel tabii. Onu isterim mesela evde.” (AK11, 71, Kadın)

Bu bulgu, teknolojinin yaşlılar tarafından her zaman karmaşık ve zorlayıcı olarak algılanmadığını; aksine basit, işlevsel ve güvenlik odaklı tasarımların benimsenebildiğini göstermektedir. Acil durum teknolojilerinin yaygınlaştırılması, yalnız yaşayan yaşlıların güvenlik algısını güçlendirebilecek önemli bir yaş dostu kent politikası alanı olarak değerlendirilebilir.

Dijital kullanım pratiklerinde cinsiyet bağlamında da farklılıklar gözlemlenmektedir. Erkek katılımcılar dijital araçları daha kapsamlı ve çok işlevli kullanma eğilimindeyken, kadın katılımcılar sağlık odaklı dijital araçlarda (tansiyon aleti, nabız ölçer) daha aktif görünmektedir. Kadınların ev içi bakım sorumluluklarıyla bağlantılı olarak sağlık takibi araçlarını daha sık kullanması, dijital kullanımın da toplumsal cinsiyet rolleriyle şekillendiğine işaret etmektedir.

Yaşlı bireylerin dijital teknolojilerle ilişkisinin kuşak deneyimiyle şekillendiği de araştırmanın önemli bulgularından biridir:

“Gençken cep telefonu yoktu, metro yoktu, internet yoktu. Dolayısıyla bugün hayatımızın içerisine giren neredeyse pek çok şey o dönemde yoktu. Şimdi hayatımızın başka bir evresindeyiz ve hayatın içerisine giren, günlük yaşamla ilgili hayatı dönüştürmüş olan pek çok başka parametre var. Biz bunlara alışmaya çalışıyoruz. Yani internetli bir yaşama alışmaya çalışıyoruz.” (AK12, 59, Erkek)

Bu ifade, dijital dönüşüme uyum sağlamanın yaşlılar için bilinçli bir adaptasyon çabası gerektirdiğini göstermektedir. Ancak bu adaptasyon sürecinin herkes için eşit koşullarda gerçekleşmediği, sosyo-ekonomik ve eğitimsel farklılıkların uyum kapasitesini belirlediği de göz ardı edilmemelidir.

Dijital kullanımlara ilişkin bulgular, yaş dostu kent politikalarının dijital erişimdeki eşitsizlikleri gidermeye yönelik stratejiler içermesi gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Ayrancı'da dijital araçların aktif ve işlevsel kullanımı ön plana çıkarken, İlkadım'da uyum güçlükleri baskındır. Yaş dostu teknoloji politikalarının, yalnızca dijital okuryazarlık programlarıyla sınırlı kalmaması; aynı zamanda teknolojik tasarımların yaşlıların bilişsel kapasitelerine ve kullanım pratiklerine uygun biçimde basitleştirilmesini de kapsaması gerekmektedir.

6.9. Yaş Dostu Kent Alanları Açısından Ayrancı ve İlkadım Mahallelerinin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Araştırma bulguları, Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde yaşayan yaşlıların WHO yaş dostu kent çerçevesindeki sekiz alanda deneyimledikleri sorunların önemli ölçüde ortaklaştığını, ancak bu sorunlarla başa çıkma kapasitelerinin ve sorunları ifade biçimlerinin yapısal olarak farklılaştığını ortaya koymaktadır. Her iki mahallede de fiziksel erişilebilirlik engelleri, ekonomik bariyerler, bilgi eksikliği, saygısızlık

deneyimleri ve yapısal dışlanma temaları belirgin biçimde öne çıkmıştır (Çizelge 2). Ancak bu ortaklaşan sorunların ardında, iki mahalle arasında sosyo-ekonomik sermaye, sivil örgütlenme kapasitesi, bilgiye erişim kanallarının çeşitliliği ve alternatif hizmet erişim imkânları bakımından derin bir ayrışma bulunmaktadır. Ayrancı mahallesinde güçlü sivil toplum yapılanması (Ayrancı Ahalisi gibi mahalle örgütlenmeleri), çok kanallı bilgi akışı ve alternatif kaynaklara ekonomik erişilebilirlik, yaşlıların sorunlarını hak temelli bir dille ifade etmelerine ve organize çözüm önerileri sunmalarına olanak tanımaktadır.

İlkadım mahallesinde ise düşük sosyo-ekonomik sermaye, sınırlı sivil örgütlenme kanalları, yapısal bilgi yoksunluğu ve kamu hizmetlerine tek boyutlu bağımlılık, yaşlıların aynı sorunları bireysel düzeyde, ahlaki/kişisel çerçevede deneyimlemelerine ve yapısal çözüm talebine dönüştürememelerine yol açmaktadır. Bu bulgu, yaş dostu kent politikalarının yalnızca fiziksel çevre iyileştirmeleriyle sınırlı kalamayacağını; bilgiye erişim, sivil katılım mekanizmaları, ekonomik destek ve sosyal içerme boyutlarını bütünleşik biçimde ele alması gerektiğini göstermektedir. Özellikle bilgiye erişim eşitsizliği, diğer tüm alanlardaki deneyim farklılıklarının kökeninde yatan yapısal bir belirleyici olarak analiz edilmelidir. Yaşlıların haklarından, hizmetlerden ve fırsatlardan haberdar olamaması, kırılganlığın yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır.

Çizelge 4: WHO yaş dostu kent çerçevesinde ayrıncı ve ilkadım mahallelerinin karşılaştırmalı analizi

DSÖ Alanı	Ortaklaşan Sorunlar	Ayrıncı Ayrırt Edici	İlkadım Ayrırt Edici	Değerlendirme
A. FİZİKSEL ÇEVRE VE HAREKETLİLİK				
Açık Alanlar ve Binalar	Kaldırım yetersizliği, topografik engeller, yeşil alan eksikliği ve erişilebilirlik çözümlerinin ihtiyaçlardan kopuk tasarlanması	Eleştiri dili örgütlü ve hak temelli; sivil toplum kanallarıyla sorunlar kamusal gündeme taşınmakta	Temel erişilebilirlik sorunları (yaya geçidi, trafik, kaldırım) daha yoğun; çözüm talebi bireysel düzeyde	Fiziksel sorunlar ortaklaşırken, fark organize eleştiri kapasitesi ile temel güvenlik ihtiyacı arasındadır
Ulaşım	Eski tip otobüs basamakları, araç içi güvenlik, sürücü tutumları, durak bakımsızlığı	Alternatif ulaşım seçeneklerine ekonomik erişim yüksek; eleştiriler niteliğe yönelik	Kamusal ulaşım yoğun bağımlılık; hat yetersizliği, güvenlik kaygıları ön planda	Bağımlılık düzeyi sosyo-ekonomik sermayeye göre farklılaşmaktadır
Konut	Yaşlı dostu olmayan tasarım, banyoda düşme riski, merdiven sorunu, yüksek kira artışları	Ev sahipliği ve gelir düzeyi görece yüksek; tadilat kapasitesi ve profesyonel bakım erişimi mevcut	Kiracılık yüksek, ekonomik kısıtlar belirgin; tadilat imkânı sınırlı, ek yapısal engeller mevcut	Yerinde yaşlanma isteği ortaklaşırken, konut uyarlama kapasitesi ekonomik sermayeyle koşulludur

B. SOSYAL YAŞAM, İÇERME VE KATILIM				
Sosyal Katılım	Mekân eksikliği, ekonomik engeller, sosyal izolasyon, bilgi eksikliği	STK ve mahalle örgütlenmeleri güçlü; kültürel talep yüksek; eleştiri niteliğe yönelik	Düşük maliyetli kamusal tesis talebi; gündelik sohbet birincil sosyal kaynak	Katılım örüntüsü çeşitlilik/nitelik arayışı ile temel erişim/maliyet talebi biçiminde farklılaşır
Saygı ve İçerme	Yaşa dayalı ayrımcılık, kuşaklararası zayıflık, görünmezleştirilme	Saygı beklentisi kültürel norm ve vatandaşlık hakları çerçevesinde; politik eleştiri belirgin	Saygısızlık daha yoğun ve gündelik; sorun ahlaki/kişisel çerçevede ele alınmakta	Deneyim ortaklaşırken, ifade biçimi Ayrıncı'da "politik/yapısal", İlkadım'da "ahlaki/kişisel" eksende şekillenir.
Sivil Katılım ve İstihdam	Yapısal dışlanma, 'sorulmama' algısı, gönüllülük potansiyelinin değerlendirilememesi	Örgütlenme güçlü; sivil katılım hak arama ve mücadele alanı; aktif dernekler	Dışlanma daha derin; hak talebi 'bilmemek' olarak ifade ediliyor; kanallar sınırlı	Gönüllülük motivasyonu ortak; ancak örgütlü katılım vs. pasif potansiyel biçiminde ayrışır
C. HİZMETLERE ERİŞİM, BİLGİ VE DESTEK				
İletişim ve Bilgi	Hizmet/hak/fırsat konusunda bilgi eksikliği, dijital okuryazarlık yetersizliği	Çok kanallı bilgi akışı (dernek, esnaf, STK, yerel yayın, internet); sistematik ve aktif	Bilgi eksikliği çok daha derin ve yapısal; hizmet varlığından bile habersizlik; dijital okuryazarlık düşük	En belirgin ayrışma noktası; bilgiye erişim eşitsizliği diğer tüm alanlardaki farkın kökeninde yer almaktadır
Toplum Desteği ve Sağlık	Aile hekimliği yetersizliği, randevu sorunu, hastane yoğunluğu, ekonomik bariyerler	Özel sağlık ve alternatif hizmetlere ekonomik erişim mümkün; evde bakım satın alınabilir	Kamu sağlık hizmetine yoğun bağımlılık; ekonomik kısıtlar alternatifleri engelliyor	Sağlık sistemi eleştirisi ortak; alternatif erişim kapasitesi sosyo-ekonomik sermayeyle koşullu

Çizelge 5: Yaş dostu kent deneyiminde mahalle profilleri: ayrancı ve ilkadım

AYRIMLARIN GÖRÜNÜRLEŞTİRİLMESİ	
Sosyo-Kültürel Sermaye	· Ayrancı'da yüksek eğitim, gelir ve kültürel birikim → eleştiri kapasitesi, hak bilinci, nitelik arayışı. · İlkadım'da düşük sermaye → temel ihtiyaç odağı, bireysel çözüm arayışı.
Sivil Örgütlenme	· Ayrancı'da Ayrancı Ahalisi gibi aktif örgütler, mahalle dernekleri → organize talep ve çözüm. · İlkadım'da sınırlı örgütlenme → yapısal dışlanmanın derinleşmesi.
Bilgiye Erişim	· Ayrancı'da çok kanallı (dernek, esnaf, STK, yerel yayın, internet) bilgi akışı. · İlkadım'da yapısal bilgi yoksunluğu, dijital okuryazarlık düşüklüğü.
Hizmet Alternatifleri	· Ayrancı'da özel sağlık, ticari mekân, kültürel seçenek çeşitliliği. · İlkadım'da kamu hizmetine tek boyutlu bağımlılık.
ORTAK KESİŞİM ALANLARI	· Fiziksel erişilebilirlik sorunları · Ekonomik bariyerler · Bilgi eksikliği · Saygı ve tanınma ihtiyacı · Güvenlik endişeleri · Yerinde yaşlanma isteği · Gönüllülük ve dayanışma potansiyeli

BÖLÜM 7

KENTSEL ÇEVREDE YAŞAMANIN (YAŞLILAR İÇİN)

AVANTAJLARI ve DEZAVANTAJLARI

Kentsel çevre, yaşlı bireyler açısından hem olanakların hem de kısıtlılıkların eşzamanlı olarak deneyimlendiği çelişkili bir yaşam alanıdır. Çevresel gerontolojinin temel kavramlarından olan birey-çevre uyumu modeli (Lawton ve Nahemow, 1973), bireyin yetkinlik düzeyi ile çevrenin talep yapısı arasındaki dengenin, yaşlılıkta uyum ve iyilik halini belirleyen kritik bir değişken olduğunu ortaya koyar. Ne var ki kentsel mekân, bu dengeyi hem olumlu hem de olumsuz yönde sürekli olarak yeniden biçimlendiren dinamik bir yapıya sahiptir. Bir yandan sağlık hizmetlerine yakınlık, toplu taşıma ağları ve sosyal etkileşim fırsatları gibi işlevsel avantajlar sunarken; öte yandan fiziksel erişilebilirlik engelleri, gürültü, artan yaşam maliyetleri ve çevresel bozulma gibi yapısal dezavantajlar üretmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2007) Yaş Dostu Kentler çerçevesi, kentsel çevrenin yaşlı bireyler için sunduğu olanakların ve ürettiği kısıtlılıkların karşılıklı olarak birbirini koşullayan süreçler olduğunu ifade eder. Örneğin, bir mahalledeki sağlık hizmetlerine fiziksel yakınlık tek başına bir avantaj gibi görünse de bu hizmete erişimin kaldırım bakımsızlığı ya da trafik güvensizliği nedeniyle fiilen kısıtlanması, avantajı dezavantaja dönüştürebilir. Bu durum, kentsel çevrenin avantaj ve dezavantajlarını birlikte ele almayı bir zorunluluk haline getirmektedir.

Yaşlı bireylerin kentsel mekânla kurduğu ilişki, işlevsel erişimin ötesinde duygusal ve kimliksel boyut taşımaktadır. Rowles (1983: 299), yaşlılıkta yere bağlanmayı fiziksel, sosyal ve otobiyografik içindelik biçimlerinde ele alır ve özellikle otobiyografik içindeliğin kişisel kimlik duygusunun sürdürülmesinde önemli olduğunu

ileri sürmektedir. Wahl ve Oswald (2010), birey-çevre ilişkisini aidiyet ve faillik süreçleri üzerinden kavramsallaştırarak, yaşlı bireylerin çevrelerine yalnızca uyum sağlamadığını, aynı zamanda onu değerlendirip kendi ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemeye çalıştığını vurgular. Ancak topluluk değişimi ve yerleşim örüntülerinin geç yaştaki aidiyet ve kimlik deneyimlerini yeniden şekillendirmekte; küresel süreçlerin, biyografileri ve yaşam öyküleriyle tutarlı ikamet yerlerini seçebilenler ile yaşadıkları yaşadıkları yerde dışlanma veya marjinalleşme yaşayanlar arasında yeni toplumsal ayrımlar yaratmaktadır (Phillipson, 2007: 321). Bu bağlamda kentin avantajları arasında sayılan tanıdıklık ve mahalle bağları, aynı kentsel dinamiklerin ürünü olan dışlanma mekanizmalarıyla iç içe geçmektedir.

Kentsel çevrede yaşlılığın deneyimlenme biçimi, bazı sosyo demografik ve mekânsal değişkenlere göre farklılıklar göstermektedir. Walsh ve arkadaşları (2017: 81), yaşlılıkta sosyal dışlanmayı mahalle ve topluluk, hizmetler, sosyal ilişkiler, maddi kaynaklar, sosyo-kültürel boyutlar ve sivil katılım olmak üzere altı alan üzerinden tanımlayarak, dışlanmanın çok boyutlu ve birikimsel yapısını ortaya kormaktadır. Gilroy (2008) ise, yaşlılıkta insani gelişimi destekleyen yerlerin sağlık, gelir, sosyal ağlar, topluluk katılımı, bilgi, etkinlikler, ev, mahalle ve hareketlilik gibi birbiriyle bağlantılı koşulları bir arada barındırması gerektiğini; bu koşullardan herhangi birinin eksikliğinin diğerlerinin sunduğu olanakları da işlevsizleştirebileceğini savunmaktadır.

Kentsel mekânın bu karmaşık ve çelişkili yapısı, yaşlılık deneyimini tek yönlü bir açıklanmayı güçleştirmektedir. Erişilebilirlik, güvenlik, sosyal katılım, kamusal alan kullanımı, bakım hizmetlerine ulaşım ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi boyutlar, kentsel çevrede eşzamanlı olarak hem olanağa hem de engele dönüşebilmektedir. Nitekim yaş dostu kent tartışmasının kentsel çıkar çatışmaları, eşitsizlikler ve çelişkiler dikkate alınarak ele alınması gerekmektedir (Buffel vd., 2012). Bu bölümde, Ankara'nın

Çankaya ilçesinde yer alan Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde gerçekleştirilen saha çalışmasının bulguları, kentsel çevrede yaşamının yaşlılar açısından sunduğu avantajlar ve ürettiği dezavantajlar ekseninde incelenmektedir. Avantaj ve dezavantajların birlikte ele alınması, kentsel çevrenin yaşlılık deneyimini nasıl eşzamanlı olarak destekleyip kısıtladığını, bu süreçlerin mahalle bağlamı, sosyo-ekonomik konum ve toplumsal cinsiyete göre nasıl farklılaştığını analitik olarak görünür kılmayı hedeflemektedir.

7.1. “Üç Şey: Para, Sağlık ve Yalnız Bırakmayacak Bir Çevre”: Yaşlılık Dönemi İçin Uygun Yerleşim Yeri Tercihleri ve Mekânsal Tahayyüller

Yaşlılık dönemi, yer ve toplulukla kurulan ilişkinin aidiyet ve kimlik boyutlarının belirginleştiği bir yaşam evresi olarak değerlendirilebilir (Phillipson, 2007: 321). Rowles'ın (1983) içindelik kavramı, yaşlıların yaşam boyu deneyimlerle biçimlenen mekânsal hafızalarının, bulundukları çevrede bir güvenlik ve süreklilik duygusu yarattığını vurgular. Nitekim bu mekânsal bağ, sağlıktaki kötüleşme, ilişkisel yükümlülükler ve yalnızlık tarafından sürekli sınanan kırılgan ve sürekli müzakere edilen bir kişi-çevre süreci olarak şekillenmektedir (Escapa vd., 2026: 10). Bu alt bölümde, yaşlı bireylerin ileri yaşlarda yaşamak istedikleri mekânlara ilişkin tercihleri, bu tercihlerin ardındaki motivasyonlar ve mekânsal tahayyüllerin mahalle bağlamı ile toplumsal cinsiyet ekseninde nasıl farklılaştığı incelenmektedir.

Araştırma bulguları, yaşlılık döneminde “*uygun yer*” kavramının homojen bir anlam taşımadığını açıkça ortaya koymaktadır. Aksine bu kavram, bireyin sosyo-ekonomik konumu, toplumsal cinsiyeti, aile yapısı ve yaşam boyu deneyimleri tarafından şekillenen çok boyutlu bir yapı göstermektedir. Mahalle bazlı incelemede, Ayrancı ile İlkadım arasında hem yapısal benzerlikler hem de dikkat çekici ayrışmalar gözlemlenmektedir. İlkadım katılımcılarında *doğal ve sakin çevre* arayışı ile *aile ve akrabaya yakın olma gerekliliği* baskın temalar olarak öne çıkmaktadır. Bu iki tema,

birbirini tamamlıyor gibi görünse de aslında bir çelişkili barındırmaktadır: Bir yanda kent yaşamının getirdiği yoğunluk ve karmaşadan uzaklaşma arzusu, öte yanda gündelik yaşamın sürdürülebilirliği için aile desteğine duyulan ihtiyaç. İlkadım katılımcıları köy ya da kasaba hayatının sunduğu doğallık ve sadeliği arzularken, bu mekânlarda bakım ve destek mekanizmalarının nasıl işleyeceğine dair pratik kaygılar da dile getirmektedir.

İlkadım'da bakım ihtiyacının mekân seçiminin birincil belirleyicilerinden biri olarak görülmesi, bu mahalledeki katılımcıların daha sınırlı ekonomik ve sosyal kaynakları göz önüne alındığında anlam kazanmaktadır:

“Eğer kendine bakabilecek durumda değilse, neresi olduğu çok fark etmez bir bakımevine. Ya da yanına bir bakıcıyla. Böylece sürdürebilir, uygun olur. Yani büyük şehirde oturmakla bana kalsa ben kasabasında oturmayı çok isterdim. Ama mümkün değil yani imkânlarım ona uygun değil [...] Bakıcıları olabilecekse kendi işlerini kendileri göremiyorsa bir bakıcı ya da bir bakım evi.” (İK9, 75, Kadın)

Bu anlatı, mekânsal tercihin arzuyla değil, yapısal koşullarla belirlendiği bir durumu açıkça göstermektedir. Katılımcı, kasaba yaşamını tercih ettiğini belirtmekle birlikte, ekonomik imkânsızlık nedeniyle bu tercihi gerçekleştiremeyeceğinin farkındadır. Kasaba yaşamı, sağlık ve bakım hizmetlerinden uzaklık nedeniyle ancak yeterli ekonomik kaynağa sahip olanlar için gerçekleştirilebilir bir seçenek olmaya devam etmektedir.

Ayrancı katılımcılarında ise farklı bir örüntü dikkat çekmektedir. *Alışık olduğu ve rahat ettiği yerde yaşama* temasının aile yakınlığına kıyasla belirgin biçimde baskın olması, bu grupta mekânsal sürekliliğin ve tanıdık çevrede kalmanın öncelikli değer olarak konumlandığına işaret etmektedir. Ayrancı'da yaşayan ve görece yüksek sosyo-kültürel sermayeye sahip yaşlılar için, yaşlılık döneminde “uygun yer” sorusu çoğunlukla “*zaten bulunduğum yer*” yanıtıyla karşılanmaktadır. Bir katılımcı bu yerleşikliğin kökenlerini anlatırken mekânla kurulan bağın yalnızca duygusal değil,

yaşam boyu birikmiş sosyal sermayenin mekânsal yoğunlaşmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır:

“Valla benim için Ankara vazgeçilmez gibi geliyor ama [...] Bundan sonra yerleşeceğim bir yer var mı diye sorsalar hayır derim. Ortaokul, lise, üniversite burada okumuş olmam. Ondan sonra bankada, başkentin dışında bir yerde çalışmamış olmam. Bütün çevreniz, yaşantınız burada. Ablam İstanbul'daydı o zaman. Dediler ki işte emekli oluyorsun İstanbul'a gel demişlerdi. Ay yok dedim abla yani ben Ankara'dan gidemem, gelemem.” (AK3, 75, Kadın)

Katılımcının Ankara'yı “vazgeçilmez” olarak nitelendirmesi, Rowles'ın (1983) otobiyografik içindelik kavramının güçlü bir yansımasıdır. Eğitim, kariyer ve arkadaşlık ağlarının tamamı aynı kentte birikmiş; bu birikim, mekânı bireyin yaşam öyküsüyle ayrılmaz biçimde bütünleştirmiştir. Aile yakınları başka şehirlerde olsa dahi, bu durum mekânsal tercihi değiştirmeye yetmemektedir. Ekonomik güvenceyle desteklenen bu bağlılık, bireylerin dışsal destek mekanizmalarına daha az bağımlı olduğuna işaret etmektedir.

Araştırma verilerinde ortaya çıkan bir diğer önemli tema, *memleket ve köye dönüş* söylemidir. Her iki mahallede de görülen bu söylemin niteliği, mahallelerin sosyo-ekonomik profilleriyle bağlantılı biçimde farklılaşmaktadır. İlkadım katılımcılarında köye dönüş, somut ve deneyimlenen bir yaşam pratiği olarak anlatılmaktadır. Bir katılımcı, köy yaşamını mevsimsel bir göç pratiği olarak anlatmaktadır:

“Şimdi yaşlılık dönemi bana göre şimdi ben memleketimde geçiriyorum yaşlılık dönemini. Beş altı senedir öyle devam ediyor. Orada bir şeyleri çocukluktan öğrendiğimiz için ata yurdunda, atadan kalma şeylerimiz var. Evimiz var. Bağımız, bahçemiz var. Ekiyoruz, dikeyoruz sonbaharda da getiriyoruz. Köyde yaşamak tabii ki daha güzel. Havası, suyu, yemek içmek her şey doğal.” (İK13, 74, Erkek)

Bu anlatıdaki köy, yalnızca bir dinlenme mekânı değil; ekme-dikme, hasat ve üretim pratikleri aracılığıyla aktif yaşlanmanın gerçekleştirildiği bir alandır. Kentsel mekânda etkinlik alanları daralırken, köy ortamı yaşlı bireyin üretici rolünü sürdürmesine daha fazla olanak tanıyabilmektedir. Ne var ki bu pratiğin sürdürülebilirliği, bireyin fiziksel kapasitesine ve mevsimsel göçü karşılayabilecek ekonomik kaynaklara bağlıdır; dolayısıyla herkes için erişilebilir bir seçenek olmaktan uzaktır.

Ayrancı'da ise *köy ve memleket* söylemi, somut bir yaşam pratiğinden çok sembolik ve duygusal bir bağlılık olarak ifade edilmektedir: “*Ama sürekli beni orada tutuyor. Geçmişim, çocukluğumla, arkadaşlarım. Eski ölseler bile o mekân çok ilginç... Benim vatanım çocukluğumdu yani. O anları unutmuyorum, o değerleri unutmuyorum... Hepimiz aslında göçmeniz burada*”(AK15, 67, Erkek). Katılımcının “*hepimiz göçmeniz*” vurgusu, kentleşme süreçlerinin yarattığı mekânsal kopuşun ve *yersizleşme* duygusuna işaret etmektedir. Burada memleket, fiziksel bir yerleşim birimi olmaktan çıkmış; bireyin geçmişi ve kimliğiyle ilişki kurduğu sembolik bir mekân hâline gelmektedir.

Mekânsal tercihlerdeki toplumsal cinsiyet farklılaşması, verilerde belirgin bir örüntü oluşturmaktadır. Kadın katılımcılarda aile ve akrabaya yakın olma gerekliliği erkeklere kıyasla çok daha baskın biçimde vurgulanmaktadır. Kadınların yaşam boyu üstlendikleri bakım veren rolleri, ileri yaşlarda bakım alan konumuna geçtiklerinde de aile ağlarıyla iç içe bir mekânsal tahayyülün sürdürülmesini beraberinde getirmektedir:

“*Bak şimdi kişiden kişiye bu değişir. Bir de hani bir maddi ihtiyaçlarımız var, bir de manevi ihtiyaçlarımız var. Ben mesela sahile yerleşmek isterim ama evlatlarımı isterim yani, akraba isterim. O zaman da onlar da genç oluyor şehir hayatı, yaşaması. Bu sefer yaşlanıp mecburen şehirde kalıyorum. [...] İnsan biraz evlat istiyor, akraba istiyor. Ben istiyorum yani kendi adıma. Aynı evde yani aldırmasam bile aynı mahallede işte evladım olsa da annem ne yaptın dese.*” (İK12, 63, kadın)

Bu anlatı, mekânsal tercihin aile ağlarının coğrafi konumlanmasına bağlı bir zorunluluk olarak belirlendiğini göstermektedir. Kadın katılımcı sahil yaşamını arzulamakla birlikte, çocuklarının kentsel yaşam sürdürmesi nedeniyle kentte kalmayı kabul etmektedir. Bu durum McDowell'ın (1999: 30) “hem insanlar hem de yerler toplumsal cinsiyetlidir ve bu nedenle toplumsal ve mekânsal ilişkiler birbirlerini karşılıklı olarak şekillendirir” yaklaşımıyla uyumludur. Nitekim Kadınların mekânsal deneyimleri ve tercihleri, bireysel arzulardan çok, bakım ilişkileri ve aile bağları tarafından şekillendirilmektedir. Erkek katılımcılarda ise *doğal ve sakin çevre* arayışının ön plana çıkması, farklı bir mekânsal tahayyülün varlığına işaret etmektedir. Bir katılımcı, ideal yaşlanma mekânını şu şekilde betimlemektedir:

“Bence huzur duyacağı herhangi bir yer olmalı. Eğer ben güzel bir deniz kıyısında bir şey düşünüyorsam orada olurum. Değilse çok güzel bir ormanlık alanda, o mis gibi orman kokusu içerisinde, akan bir derenin kıyısında küçük bir kulübede bile beni tatmin edebilir” (AK17, 93, Erkek).

Kadınlardaki ilişkisel ve aile merkezli söylemin aksine, erkeklerde bireysel huzur ve doğayla bütünleşme arayışı gözlemlenmektedir. Bu farklılık, toplumsal cinsiyet rollerinin yaşlılık döneminde de mekânsal tercihleri şekillendirmeye devam ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte, cinsiyet farkı gözetmeksizin bazı katılımcılar, mekân seçiminde *işlevsellik ve çoklu kriter dengesini* vurgulamıştır. Bir katılımcı yaşlılık döneminde “uygun yer” kavramını üç temel eksen etrafında formüle etmektedir:

“Yaşlılığı üç şey: para, sağlık ve yalnız bırakmayacak bir çevre . Bu çevre nerede varsa.” (AK8, 92, Erkek)

Bu formül, mekânsal tercihte belirleyici olan üç unsura karşılık gelmektedir: ekonomik güvence, sağlık hizmetlerine erişim ve sosyal destek ağları. Burada mekânın

kendisi değil, sunduğu işlevsel kapasite belirleyicidir ve bu kapasitenin herhangi bir boyutundaki eksiklik, diğerlerinin sunduğu olanakları da işlevsizleştirebilmektedir.

Ekonomik koşulların mekânsal tercihleri nasıl sınırladığı, verilerdeki en belirgin örüntülerden birini oluşturmaktadır. İlkadım katılımcılarının söylemlerinde sıklıkla karşılaşılan “*imkân olursa*”, “*maddi duruma bağlı*” gibi ifadeler, arzulanan mekân ile erişilebilir mekân arasındaki farkı göstermektedir. Bir katılımcının “*imkân olursa daha güzel yerlere gitmesi lazım*” ifadesi, bu mesafeyi açık biçimde ortaya koymaktadır. *Deniz kenarı yerleşim tercihi* her iki mahallede benzer oranda görülmekle birlikte, bu tahayyülün gerçekleşme olasılığı ekonomik sermayeye göre belirgin biçimde farklılaşmaktadır: Ayrancı'da “*Fethiye'yi tercih ederim*” şeklinde somutlaşan tercih, İlkadım'da “*imkân olursa*” koşuluyla sınırlanmaktadır. Bu bulgular, yaşlılıkta mekânsal erişilebilirliğin ekonomik koşullardan bağımsız düşünülemeyeceğini ve sınıfsal eşitsizliklerin bireylerin mekânsal tercih ve seçeneklerini sınırlandırdığına işaret etmektedir.

İlkadım'da bir katılımcı tarafından dile getirilen kaplıca merkezli küçük yaşlı yaşam alanı önerisi, hem sağlık odaklı hem de ekonomik açıdan erişilebilir alternatif mekânlar arayışına işaret etmektedir. Ne var ki aynı katılımcının “*ekonomik durumu iyi olan insanlar gidip orada kendi başlarına mekanlar alıyor*” ifadesi, bu idealin gerçekleşmesinin ekonomik sermayeye bağlı olduğunu göstermektedir. *Yer seçiminde günlük fiziksel aktivite önceliğine* yalnızca Ayrancı'da ve erkek katılımcı tarafından vurgu yapılmaktadır: “*Yaşlıların fiziksel aktivitelerini yapabilecekleri bir yerde yaşamaları. Yani bu kent de olabilir, köy de olabilir, sahil kasabası da olabilir. Önemli olan kişinin evin dört duvarı içerisinde kısıtlı kalmaması*” (AK12, 59, Erkek).

Bu vurgu, mekânsal izolasyonun yaşlılık döneminde en ciddi tehlikelerden biri olarak algılandığını ve aktif yaşlanma paradigmasıyla (WHO, 2002) uyumlu bir mekânsal tahayyülün varlığını ortaya koymaktadır.

Yaşlıların “uygun yerleşim yeri” anlatıları, ekonomik bağımlılık, aile yakınlığı, sağlık hizmetlerine erişim ve doğa-temas özlemi olmak üzere dört eksende kümelenmektedir; bu eksenler bireyin kaynaklarına göre farklı ağırlıklarla müzakere edilmektedir. Bu gerilim, İlkadım sakinlerinde daha belirgin biçimde görülmektedir. Ekonomik sermayenin sınırlılığı, ideal ile gerçeklik arasındaki mesafeyi genişletmektedir. Ayrancı'da ise görece yüksek sosyo-kültürel sermaye, mekânsal sürekliliği mümkün kılmakta ve ideal mekân arayışının mevcut yerleşikliğin sürdürülmesiyle örtüşmesini sağlamaktadır.

7.2. “Yaşlılıkta Büyük Şehir Çok Önemli”: Kentsel Çevrede Yaşamın Sağladığı Avantajlar

Kentsel mekân, yaşlı bireyler için sağlık hizmetlerine erişimin güvencesi, sosyal etkileşimin zemini ve gündelik yaşamın sürdürülebilirliğini sağlayan bir fırsatlar bütünüdür. Önceki bölümlerde yaşlıların kentsel çevreyle kurdukları ilişki, fiziksel ve sosyal çevre deneyimleri üzerinden ele alındı. Bu alt bölümde ise yaşlıların kentsel çevrede yaşamaya attettikleri avantajlar ve bu avantajların mahalle bağlamı ile toplumsal cinsiyet ekseninde nasıl farklılaştığı, katılımcıların deneyimleri incelenmektedir.

Araştırma bulgularına göre, kentsel çevrede yaşamın yaşlılar için sunduğu en belirgin avantaj, *sağlık hizmetlerine kolay erişimdir*. Hem Ayrancı'da hem de İlkadım'da katılımcıların büyük çoğunluğu, kentsel yaşamın temel avantajı olarak sağlık kuruluşlarına yakınlığı ve acil durumlarda hızlı müdahale imkânını vurgulamıştır. Yaşlılık döneminin kronik hastalıklar, ani sağlık krizleri ve düzenli tıbbi takip

gereksinimleriyle nitelenen bir evre olduğu dikkate alındığında, beklenen bir sonuçtur. Bireyin sağlık kapasitesindeki düşüş, çevrenin sunduğu sağlık altyapısını en öncelikli etkene dönüştürmektedir. Kırsal kökenli deneyimleri bulunan katılımcılar, bu kritik farkı açık bir şekilde dile getirmektedir:

“Her türde var mesela. Hasta olursan hastane yakında. Köyünde hasta olursan, 14 kilometre vardır aramızda: Nasıl gideceksin, nasıl geleceksin? Vesayeti öyle kısıtlı yani... Burada sağlık şeyleri daha fazla. Hastane çok var da uzak bizden ve acil sorun olduğu için gidene kadar ambulans gelecek, ambulans şey edecek derken zor yani. Köy hayatı zor. Ankara'da öyle değiliz yani. Hastaneler yakınımızda. Randevu alıyoruz, gidiyoruz.”
(AK16, 70, Kadın)

Katılımcının anlatısında erişilebilirlik kavramının çok boyutlu yapısı belirginleşmektedir. Yalnızca mesafe değil; acil müdahale süresi, ulaşım olanakları ve randevu mekanizmasının işlerliği bir arada değerlendirilmektedir. Kırsal alanlardan kente göç etmiş yaşlıların kentsel avantajların “olduğu gibi” kabul edilmek yerine, kırsaldaki deneyimleriyle karşılaştırarak değerlendirmektedir. Nitekim erişilebilirlik bireyin işlevsel kapasitesi ile fiziksel çevrenin tasarımı ve talepleri arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır (Iwarsson ve Ståhl, 2003: 60). Dolayısıyla kırsal mekânda bu denge, sağlık kapasitesi düşen yaşlı birey aleyhine işlemektedir.

Başka bir katılımcı yine, acil sağlık durumlarında büyükşehir avantajını kent-kır karşıtlığı üzerinden şu şekilde anlatmaktadır: *“Yaşlılıkta da büyük şehir çok önemli, hastalık için. Çünkü hastalandığınızda mesela komşum hastalandığında aniden şehir hastanelerinde yattı, tedavi gördü, yoğun bakıma gitti. Şimdi diyelim ki komşum bir sahil kasabasında olsaydı ya da bir köyde olsaydı o bir kere gelinceye kadar ölürdü”* (AK11, 71, Kadın). Bu ifade, kentsel mekânın sağlık erişimi konusunda yaşamsal bir güvence sunduğuna işaret etmektedir.

Sağlık hizmetleriyle paralel olarak, *gündelik yaşam gereksinimlerini karşılayan mekânlara yakınlık* da her iki mahallede sıklıkla ifade edilen bir avantajdır. Market, eczane, banka, pazar ve esnaf gibi hizmet noktalarına yürüme mesafesinde ulaşabilme, hareket kapasitesi kısıtlanmaya başlayan yaşlı bireyler için belirleyici bir yaşam kalitesi göstergesidir. Bir katılımcı bu işlevsel avantajı şu şekilde özetlemektedir: “*İstediği yere emekliler gidiyor. Yani Ankara güzel bir yer, her yere çabuk gidebiliyorsun; bakkalıdır, manavidir bir şey. Marketler hep etrafımızda. Her şey... Yani rahat*” (AK16, 70, Kadın). Bu ifade, kentsel mekânın sunduğu hizmet yoğunluğunun, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılamalarına imkan tanıdığını göstermektedir.

Ulaşım avantajı, her iki mahallede benzer biçimde vurgulanan bir diğer temel temadır. Ankara'nın görece düzenli kentsel yapısı, çoklu ulaşım seçenekleri ve nispeten işlevsel trafik akışı, katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Ancak ulaşımın alt boyutlarında mahalleler arasında bir ayrışma gözlemlenmektedir: 65 yaş üstü ücretsiz toplu taşıma hakkı, İlkadım'da belirgin biçimde öne çıkarken Ayrancı'da hiç belirtilmemiştir. Bu farklılık, mahallelerin sosyo-ekonomik profilleriyle doğrudan ilişkilidir. Ayrancı'da katılımcıların önemli bir bölümü özel araç kullanmakta ya da ulaşım maliyetini sorun olarak görmemektedir. İlkadım'da ise ücretsiz toplu taşıma, yaşlı bireylerin kentsel mekânı deneyimleme kapasitelerini doğrudan etkileyen bir sosyal politika aracı olarak algılanmaktadır.

Ücretsiz toplu taşıma hakkının İlkadım'da erkek katılımcılar tarafından kadınlara kıyasla daha belirgin biçimde vurgulanması, erkeklerin kamusal alanda daha fazla vakit geçirme eğilimiyle açıklanabilir. Bir katılımcının aktardığı bir örnek,, bu hakkın öngörülmemiş bir sosyal işlevini ortaya koymaktadır:

“Zaten yaşlı çok gezmediğine göre, burada yaşlımız var, iniyor. Sadece şeye biniyor hanımefendi, bu beleş otobüslere biniyor. Bir aşağıya gidiyor Karataş'a gidiyor hanımefendi. Yol uzun gidiyor. Şehrin en uç tarafına. Otobüslerin gittiği en uzak köylere gidiyor. Sonra gelip oraya iniyor, eve

gidiyor. Ben şimdi ona diyorum ki, sen gidip orada dağa çıkıyor musun kıra? Yok diyor, otobüsten inmiyorum.” (AK15, 67, Erkek)

Katılımcının aktardığı bu pasif dolaşım pratiği, kentsel ulaşım sistemlerinin planlama amacının ötesinde sosyal işlevler üstlenebildiğini gösteren dikkat çekici bir bulgudur. Herhangi bir varış noktasına ulaşmak için değil, yalnızca hareket halinde olma ve zaman geçirme amacıyla otobüse binilmesi, yaşlı bireylerin sosyal izolasyonla mücadele taktikleri arasında değerlendirilebilir. Çünkü, ulaşım sistemi, amaçlanan taşıma işlevinin ötesinde, bir sosyalleşme ve hareket deneyimine dönüştürülmüştür.

Mahalleler arası karşılaştırmada dikkat çekici farklılaşmalardan biri, *toplumsal aidiyet ve tanıdıklık* temasında görülmektedir. Tanıdıklık ve aidiyet avantajının yalnızca Ayrancı'da dile getirilmiş olması, bu mahallenin kimliği, görece homojen sosyal yapısı ve uzun süreli oturma örüntüleriyle ilişkilendirilebilir. Ayrancı, onlarca yıldır aynı toplulukta yaşayan sakinleriyle, yüz yüze ilişkilerin ve karşılıklı tanışıklığın sürdürülebildiği bir mahalle profiline karşılık gelmektedir. Bir katılımcının “*Esnaf beni tanıyor, ben esnafı tanıyorum*”(AK7, 70, Kadın) şeklindeki ifadesi, bu aidiyetin gündelik yaşamı nasıl kolaylaştırdığına işaret etmektedir.

Onlarca yıllık deneyimle biriken mekânsal bilgi, kentsel çevreyi yaşlı birey için bilinebilir ve yönetilebilir hale getirmektedir. Bu birikim, Scharlach ve Lehning'in (2013) yaş dostu topluluk modelindeki “süreklilik” boyutuna da işaret etmektedir: Yaşlı bireyin alışık olduğu çevrede kalmaya devam etmesi, gündelik yaşamın öngörülebilirliğini ve dolayısıyla psikolojik güvenlik duygusunu güçlendirmektedir.

Bir katılımcı ise, mekânsal aidiyetin duygusal boyutunu şu şekilde dile getirmektedir: “*Doğduğum şehir, büyüdüğüm şehir olduğu için yazlığa gidince burayı özliyorum... Sanki Ankara'da herkes şimdi beni tanıyacaktı, ben onları tanıyormuşum gibi yüzlerine bakıyorum insanların. Ankara'ya geldim diye. Tanıdık bir yer olması*

açısından avantajlı benim için” (AK6, 70, Kadın). Bu anlatı, tanıdık bir ortamda olmanın yarattığı güvenlik ve aidiyet hissine işaret etmektedir.

Buna karşılık, İlkadım'da kentsel yaşamın sunduğu *anonimlik ve özgürlük* alanı farklı bir avantaj kategorisi olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli norm baskısından kaçış ve kentte tanınmama özgürlüğünün yalnızca İlkadım'daki kadın katılımcılar tarafından dile getirilmiş olması, son derece anlamlı bir bulgudur. Küçük yerleşim yerlerinde daha yoğun hissedilen toplumsal denetim mekanizmaları (dedikodu, geleneksel cinsiyet rollerinin baskısı), büyükşehirin anonim ortamında görece azalabilmektedir. Kadınlar için kent, toplumsal normların gözetiminden görece özgür bir yaşam alanı anlamına gelebilmektedir. Bu temanın erkek katılımcılarda hiç belirtilmemiş olması, geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının erkeklerin kamusal alandaki varlığını zaten kısıtlamıyor oluşuyla açıklanabilir.

Yeşil alanlara erişim ve kentsel altyapı kalitesi konusunda da mahalleler arası bir farklılaşma dikkat çekmektedir. Bu temanın Ayrancı'da daha belirgin biçimde ifade edilmesi, mahallenin görece daha kaliteli kentsel donatılara, sayıca daha fazla ve bakımlı parklara sahip olmasıyla ilişkilidir. Kamusal yeşil alanların yaşlılar için sosyalleşme ve fiziksel aktivite imkânı sunan kritik mekânlar olduğu, katılımcı anlatılarında görülmektedir. Bir katılımcı parkların sosyal izolasyonu azaltmadaki işlevini bir gözlemi üzerinden şu şekilde aktarmaktadır:

“Kentin fırsatları yani mesela şuradaki bahçeye yani parka çıktığımız zaman görüyoruz ki çok fazla şey var. Yani yaşlı grup oluyor. Yani havası güzelse şeyse mutlaka gelip oturuyorlar. Bu parkların da çoğalmasını temenni ediyorum, yani böyle düz alanlarda özellikle olmasında bence yarar var [...] Birisi geldi mi, hadi deyince başlıyor mesela. O da hoş bir şey. Ben yıllar önce bir beyefendi görmüştüm [...] Ay adamcağız neredeyse ağlayacak [...] Bana kimse gelmiyor, bana kimse gitmiyor. Ne kadar mutsuzdu, ne kadar mutsuzdu. Bu alanlar bu yüzden önemli” (AK3, 75, Kadın)

Bu anlatı, yaşlı bireylerin sosyal izolasyon riskini ve kamusal alanların bu riski azaltmadaki potansiyelini ortaya koymaktadır. Parklar, yaşlılar için spontan sosyal etkileşimlerin gerçekleşebileceği, yalnızlık duygusunun hafifletilebileceği mekânlar olarak işlev görmektedir.

Büyükşehir avantajı, İlkadım'da Ayrancı'ya kıyasla daha sık ifade edilmektedir. Bu farklılık, İlkadım sakinlerinin büyükşehirde yaşamının makro düzeydeki imkânlarını daha fazla takdir etmesiyle, Ayrancı'da ise bu avantajların gündelik yaşamın doğal bir parçası olarak içselleştirilmiş olmasıyla açıklanabilir. Bir katılımcı, Ankara'nın yaşlılar açısından konumunu karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirmektedir: “Ankara aslında Türkiye genelinde bence çok şanslı bir şehir yaşlılar için. İyi bir şehir. Hem sağlık hizmetlerini maksimum düzeyde alabiliyorsun hem ulaşımı ne bileyim İstanbul'a göre mesela çok daha uygun” (AK9, 64, Erkek).

Bu karşılaştırmalı bakış, Ankara'nın büyükşehir olmanın işlevsel avantajlarını sunarken, İstanbul gibi mega kentlerin aşırı kalabalık ve karmaşık ulaşım dezavantajlarından görece korunmuş olduğuna işaret etmektedir.

Veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kentsel avantajların üç ana kategori etrafında kümелendiği görülmektedir. Birincisi, sağlık ve temel hizmetlere erişim gibi işlevsel avantajlar; ikincisi, sosyal etkileşim, aidiyet ve topluluk hissi gibi ilişkisel avantajlar; üçüncüsü ise anonimlik, özgürlük ve toplumsal baskılardan kaçış gibi normatif avantajlar.

7.3. “Beton Yığınlarının Arasında Sıkıştırılmış Gibi”: Kentsel Çevrede Yaşamın Dezavantajları

Kentsel mekânın yaşlı bireyler için sunduğu avantajlar, önceki alt bölümde ortaya konduğu gibi işlevsel, ilişkisel ve normatif düzeylerde çeşitlenmektedir. Ne var

ki aynı mekân, eşzamanlı olarak yaşlıların gündelik yaşam kalitesini düşüren, hareket alanlarını daraltan ve psikolojik iyilik hallerini olumsuz etkileyen dezavantajlar da üretmektedir.

Kentsel mekânda trafik yoğunluğu ve araç odaklı planlama, yaşlıların dış mekân deneyimini doğrudan şekillendiren dezavantajlardan biridir. Bu sorunun mahalleler arasındaki farklılaşma biçimi dikkat çekicidir. Ayrancı'da trafik, daha çok bireysel stres kaynağı olarak deneyimlenirken; İlkadım'da yaya güvenliği ve altyapı yetersizliği ile iç içe geçen yapısal bir tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Önceki bölümlerde kaldırım sorunları ve yaya erişilebilirliği ayrıntılı biçimde ele alındı; burada ise bu sorunların kentsel yaşamın dezavantajı olarak nasıl kavramsallaştırıldığı incelenmektedir.

İlkadım'daki fiziksel engellerin ve denetimsizliğin yarattığı tehlikeyi bir katılımcı şu şekilde özetlemektedir:

“Araçları park etmek için park yeri koymazsan, araçlar kaldırımlara park eder. Sen yürüyemezsin, aşağı inersen vurur. Araba senin kırar bir yanını.”
(İK8, 80, Erkek)

Bu kentsel mekânda yaya hakkının araç işgali nedeniyle nasıl ortadan kalktığını, yaşlıların kaldırımında yürüme ile yola inme arasında sıkışarak her iki durumda da fiziksel tehlikeyle yüz yüze kaldığını göstermektedir.

Her iki mahallede en yoğun biçimde dile getirilen dezavantaj, *kentsel gürültü ve kalabalıktır*. Sokak trafiği, inşaat faaliyetleri ve genel kentsel hareketlilik, yaşlı bireyler için sürekli bir rahatsızlık kaynağı oluşturmaktadır:

“Her yer çok kalabalık. Aşırı kalabalık yani. Bir alışverişe gidiyorsun. Kasada bir saat bekliyorsun, bir tane bir şey ekmek almak için. [...] Gürültüsü de çok fazla. Gürültülü bir şehirde, kalabalık bir şehirde yaşıyoruz.” (İK21, 80, Kadın)

Bu anlatı, kalabalığın yaşlılar için gündelik işlerin yerine getirilmesini zorlaştıran bir engele dönüştüğünü göstermektedir.

Kentsel hava kirliliği ve çevresel bozulma, özellikle sağlık kaygıları bağlamında yoğun biçimde dile getirilmiştir. Yaşlı bireyler, egzoz gazlarına maruziyeti doğrudan hastalıklarla ilişkilendirmekte ve kentsel ekosistemin bozulmasını sağlık tehditleri üzerinden yorumlamaktadır.

“Dezavantajı havaların kirletilmesi. Artık biz normal oksijen yerine egzoz gazı teneffüs ediyoruz. Hastalıkların artmasının nedenlerinden birisi de budur. Önemli olan gerçekten bakın, bunu özellikle belirteyim. Ağaç yerine araba eksozu ile yaşayan bu insanların hastalıkların, kanserin fazlalaşmasının nedeni budur. Şu anda bakın, ağaçtan çok araba var.”
(AK2, 85, Kadın)

Bu anlatı, çevresel bozulmanın yaşlılar tarafından ekolojik bir sorun olarak görülmesinin yanı sıra, doğrudan bireysel sağlığı tehdit eden bir koşul olarak algılandığını göstermektedir. Bu algı, kentsel dönüşüme yönelik eleştirel bir değerlendirmeyi de içermektedir. Yeşil alanların yerini otoparkların ve yoğun trafik akışının alması, kentsel ekosistemin herkesin aleyhine bozulduğunun göstergesidir.

Araştırmanın dikkat çekici bulgularından biri, *kentsel çevrenin yaşlılar için olumsuzluğu ve zorlamasına* ilişkin eleştirel farkındalığın Ayrancı'da daha belirgin biçimde dile gelmesidir. Bu durum, Ayrancı'da yaşayan görece daha yüksek eğitim ve gelir düzeyine sahip yaşlıların, kentsel çevrenin yaş dostu olması gerektiğine ilişkin daha yüksek beklentilere ve eleştirel bir perspektife sahip olmasıyla açıklanabilir. Bir katılımcı, kentlerin yaş dostu tasarlanmadığına dair kapsamlı bir karşılaştırma yapmaktadır:

“Ankara'da değil sadece Ankara'nın bütün kentlerin yaş dostu, yaşlıya göre tasarlandığını düşünmüyorum. Bakın bir arkadaş gitmiş yurt dışına diyordu ki 'ya bir gittim dedim ya burada herkes mi engelli, ne çok engelli var.' Merak etmiş, istatistiklere bakmış, o ülkedeki engelli sayısı Türkiye'deki

engelli sayısından az. Ama orada engellilerin sokağa çıkacak mimari engeller yok. Her şey ona göre ayarlanmış. Tabii çıkıyorlar arabasıyla çıkıyor. Biliyor ki otobüse binebilecek. Biliyor ki yollar problemsiz hareket edebilecek. Buradaki yaşlı için konuşalım. Yani bizim yaşlılarımız gerçekten psikolojik olarak kendilerini eve kapatacak durumda.” (AK25, 72, Erkek)

Bu anlatı, erişilebilir kentsel tasarımın yokluğunda engelli ve yaşlı bireylerin kamusal alandan fiilen dışlandığını, bu dışlanmanın Türkiye bağlamında yapısal bir sorun olduğunu görünür kılmaktadır. Katılımcı, yurt dışında engellilerin görünür olmasının nedeninin nüfus büyüklüğü değil, erişilebilir tasarım olduğunu belirtmektedir. “Yaşlılarımız kendilerini eve kapatacak durumda” öngörüsü, yetersiz kentsel tasarımın sosyal izolasyona yol açtığı yönündeki kaygıyı dile getirmektedir. İlkadım'da ise dezavantajlar daha somut ve temel ihtiyaçlara erişim güçlükleri biçiminde gündeme gelmektedir. Sağlık hizmetlerine erişim güçlüğü, kentsel hareketlilik kısıtları ve yaşlılar için sosyal alanların yetersizliği temalarının yalnızca İlkadım'da tespit edilmiş olması, sosyo-ekonomik dezavantajın kentsel hizmetlere erişim eşitsizliğiyle iç içe geçtiğine işaret etmektedir:

“29 Mayıs'a gidiyoruz sağlık için. Buraya hiç gitmiyoruz. Bakmıyorlar ki. Doktor yok ki. İki bayan doktoru var. Ondan sonra ben hastalandığımda beni şeye gönderiyor, Gazi Hastanesi gönderiyor. Ben nasıl gideceğim Gazi'ye?” (İK18, 79, Kadın)

Önceki bölümde, sağlık hizmetleri *en temel kentsel avantaj* olarak belirtilmektedir; oysa aynı kentte farklı kişiler için bu avantaj, fiilen erişilemez hale gelmektedir. Mahalle düzeyindeki sağlık tesislerinin yetersizliği, yaşlı bireyleri daha uzak hastanelere yönelttiği için bu durumu bir dezavantaja dönüştürmektedir.

İlkadım'ın bir diğer belirgin dezavantaj, güvenlik endişelerinin yoğunluğudur: “Yani korku var. Güvenli değilsiniz. Mesela akşam altıdan sonra evden dışarı çıkmam. Yani korkuyorsunuz. Kapınız çalınsa bile bakmıyorsunuz kapıya. Çok korku var.

Hırsızlık çok, yani güvenli değilsiniz” (İK18, 79, Kadın). Bu anlatı, kentsel yaşamın yaşlı bireyler açısından önemli dezavantajlarından birinin güvenlik sorunu olduğunu göstermektedir.

Kentsel çevrede yaşamamanın en ağır dezavantajı olarak iki mahallede de “ekonomik maliyet” öne çıkmaktadır. Yükselen yaşam maliyetlerinin emekli gelirleriyle karşılanmasındaki güçlük, yaşlıların kentsel yaşam kalitesini doğrudan etkileyen bir sorundur:

“Bir defa eğer ev kirası falan veriyorsa emekli adam için tabii çekilmez. Yani her akşam görüyoruz adam İstanbul'da yaşıyor ev kirası veriyor. Yani yaşamıyor bence adam, nefes alıyor da. Yani işte Ankara'da yaşamında eğer maddi imkânın yoksa dezavantaj zaten.” (AK9, 64, Erkek)

Katılımcının “yaşamıyor, nefes alıyor” ayrımı, ekonomik yetersizliğin yaşlılıkta yaşamın anlamlılığını ve niteliğini tehdit eden bir durum olduğunu vurgulamaktadır. Ekonomik yetersizlik, konut güvencesizliğiyle birleştiğinde, yaşlıyı kentte tutabilecek diğer avantajları (sağlık erişimi, sosyal ağlar, hizmet yakınlığı) anlamsızlaştırabilmektedir.

Her iki mahallede ortak olarak dile getirilen bir diğer dezavantaj, komşuluk bağlarının zayıflamasıdır. Bu tema, kentsel yaşamın sosyal dokusundaki çözülmeye işaret etmektedir. Bir katılımcı bu çözülmelerin ekonomik eşitsizlikle ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir.

“Ankara'da ekonomik düzeyleri çok farklı insanlar bir arada yaşıyor. Yaşlısı da genç de. Dolayısıyla bu farklı ekonomik düzeydeki insanların bir arada yaşaması ciddi bir sorun yaratıyor. Eğer vicdanlı bir insan varsa komşusunun yeteri kadar beslenememesinden rahatsız olur. Bir başkası da “canım o da benim kadar çalışsaydı o da olurdu” diye umursamıyor. Umursamayınca da komşuluğu kesiyor. Yani dolayısıyla yalnızlık sadece bir insanın etrafında insan olmaması değildir. İnsan kalabalıkta da yalnız hissedebilir kendini. Şu anda büyükşehirlerde Ankara'da yaşayanların ben kalabalık içinde yalnız olduklarını düşünüyorum. En büyük dezavantaj bu.” (AK8, 92, Erkek)

Katılımcının “*kalabalık içinde yalnızlık*” tanımı, fiziksel mekânda insanların varlığının sosyal bağ anlamına gelmediğini; aksine ekonomik eşitsizliğin empati ve dayanışmayı zayıflatarak toplumsal çözülme hızlandırdığına işaret etmektedir

Her iki mahallede de kentin yaşlı bireyler açısından önemli dezavantajlarından birinin kentsel dönüşüm baskısı olduğu görülmektedir. Katılımcılar, kentsel dönüşümün mevcut yaşam alanlarını ve sosyal dokuyu tehdit ettiğini, yeşil alanların azalmasına ve yapılaşma yoğunluğunun artmasına yol açtığını vurgulamaktadır:

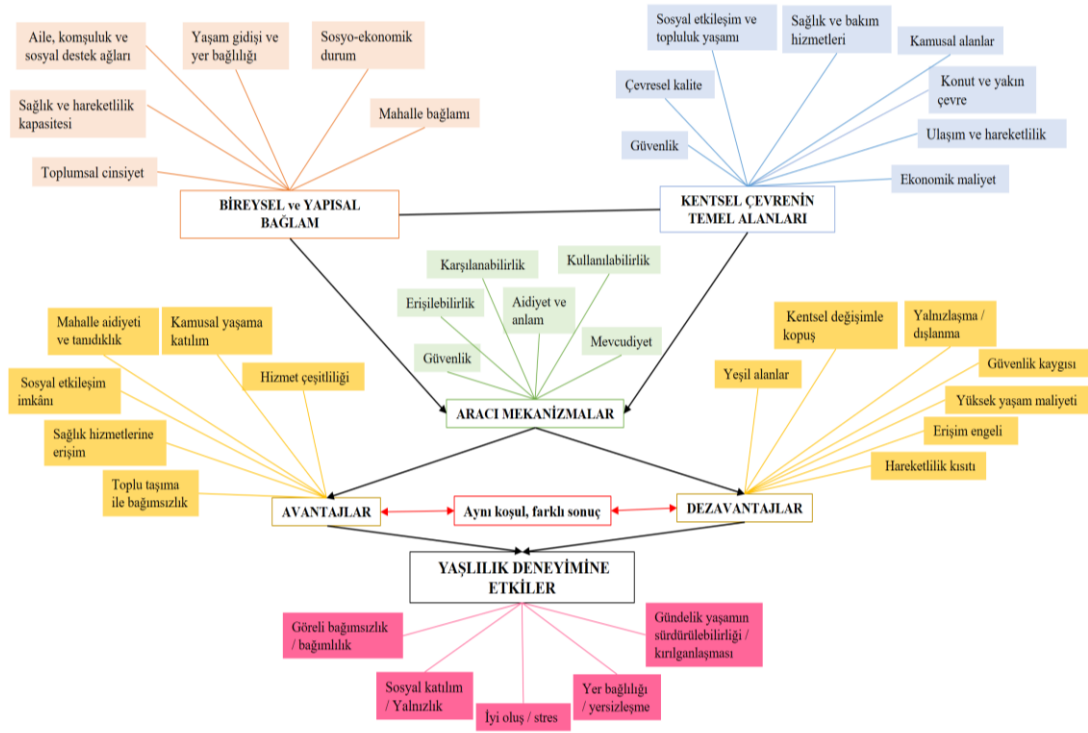
Yani burası henüz yeşil alanlarını kaybetmemiş bir semt. Kentsel dönüşüm nedeniyle tehdit altında ama bu anlamda şeyimiz var [...] Dediğim gibi bazı şeyleri yitirmezsek, elimizden alınmazsa, kaldırımlar, yollar, yeşil alanlar ve kamusal hizmetler, yetişkin yaşlı nüfusun mutluluk içerisinde yaşayabileceği bir semt burası.” (AK12, 59, Erkek)

Kentsel dönüşümün yarattığı bu tehdit algısı, katılımcıların kentsel mekânı deneyimleme şeklini de etkilemektedir. Nitekim katılımcılar kendilerini “*beton yığınların arasında sıkıştırılmış*” ve “*diri diri gömülmüş gibi*” hissetmelerini ifade etmektedir. Bu durum kentsel mekânın bunaltıcı bir deneyim alanı olarak algılanmasına neden olmaktadır.

Büyükşehir yaşamının yarattığı stresin sağlık üzerindeki etkisi olabileceği katılımcılar tarafından dile getirilmektedir: “*Yani sinirli, kıskanç, öfkeli bir insan şeker hastası olur. Yani düşüncelere göre, yani başkasından nefret ediyorsan, yani ona göre bir hastalık seni buluyor. Hastalıklar, düşüncelerin ürettiği şeylerdir. Ve biraz büyükşehirlerin bunu artırma etkisi daha yüksek*” (AK22, 79, Erkek). Kentsel çevrenin psikolojik baskısının, yaşlıların öznel sağlık algısını olumsuz etkilemesi, yaşam kalitesini olumsuz etkileyen bir dezavantaj olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak avantajlar ve dezavantajların birlikte ele alınması, kentsel çevrenin yaşlılık deneyimi üzerindeki etkisinin diyalektik yapısını ortaya koymaktadır (Şekil 21).

Aynı kent, aynı mahalle ve hatta aynı sokak, farklı yaşlılar için eşzamanlı olarak hem fırsat hem de engel yaratabilmektedir.

Şekil 21: Kentsel çevrede yaşlılık deneyiminin avantajlar, dezavantajlar ve bağlamsal etkenler ekseninde tematik modeli

BÖLÜM 8

YAŞLILARIN YAŞ DOSTU ÇEVRE İDEALİ / BEKLENTİSİ

Yaş dostu çevre tartışması, bu çalışmada yalnızca teknik bir kentsel standart seti olarak değil; yaşlı bireylerin kentte nasıl tanındığı, nasıl hareket ettiği ve hangi koşullarda toplumsal yaşama katılabildiği sorularını birlikte içeren bir adalet meselesi olarak ele alınmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün sekiz alanı kapsayan çerçevesi (WHO, 2007), yaşlılıkta kentsel yaşam kalitesini değerlendirmek için güçlü bir başlangıç noktası sunmaktadır. Ancak yaş dostu çevre idealini yalnızca politika yapımcıların ve plancıların belirlediği teknik bir standart olarak kavramak, bu idealin asıl öznesi olan yaşlı bireylerin deneyimsel bilgisini ve eleştirel sesini görmezden gelme riski taşımaktadır. Nitekim eleştirel literatür, DSÖ çerçevesinin yukarıdan aşağıya bir ideal model mantığıyla işlediğini, yerel bağlamı ve yaşlıların gündelik erişim sorunlarını yeterince görünür kılamadığını vurgulamaktadır (Buffel vd., 2012; Joy, 2017). Saha bulguları da bu çerçevenin yerel bağlam, sınıfsal konum ve toplumsal cinsiyet farkları dikkate alınmadan uygulandığında sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu nedenle bölüm boyunca yaş dostu çevre ideali, sosyo-mekânsal eşitsizlikleri görünür kılan eleştirel bir düzlemde tartışılmaktadır.

Bulgular, yaşlıların 'ideal çevre' anlatılarının soyut bir gelecek tasarımı olmadığını; doğrudan gündelik yaşamda deneyimlenen kırılğanlıkların, engellenmelerin ve dışlanma biçimlerinin dönüştürülmesine yönelik bir talep içerdiğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle yaş dostu çevre beklentisi, mevcut çevre düzeninin yaşlı bedeni, yaşlı zamanı ve yaşlı toplumsallığı ile kurduğu gerilimlere verilmiş kolektif bir yanıttır. Bu yönüyle ideal çevre, hem maddi mekânsal düzenlemeleri (kaldırım, ulaşım, donatı, hizmet erişimi) hem de aidiyet, güvenlik, kimlik, özerklik ve sosyal ilişkiler gibi çevrenin sembolik ve toplumsal anlamlarını da içeren çok katmanlı

bir talep alanına karşılık gelmektedir (Scharf vd., 2005; Buffel vd., 2012; Wiles vd., 2012).

Çalışmanın önceki bölümlerinde ortaya konan mahalle temelli farklılaşmalar, bu bölümde ideal beklentilerin nasıl kurulduğunu anlamak açısından belirleyicidir. İlkadım'da ideal çevre daha çok 'temel kentsel güvenceye erişim' üzerinden tanımlanırken, Ayrancı'da 'mevcut niteliklerin korunması ve kamusal hizmet kalitesinin iyileştirilmesi' yönünde bir beklenti yaratmaktadır. Dolayısıyla yaş dostu kent yaklaşımı, bu araştırma bağlamında tek-tip bir model değil; mahallelerin farklı kırılma noktası üretim biçimlerine karşı farklılaştırılmış müdahale alanları gerektiren bir yönetim meselesi olarak görünür hale gelmektedir.

8.1. Fiziksel Çevre İdeali: Erişilebilirlikten Mekânsal Güvenceye

Fiziksel çevreye ilişkin anlatılar, yaşlıların kenti yalnızca bugünün ihtiyaçlarıyla değil, ilerleyen yaşlarda artması muhtemel hareket kısıtları üzerinden düşündüğünü göstermektedir. Bu bulgu, kişi-çevre uyumu modelinin öngördüğü biçimde, bireysel yetkinlik düzeyi azaldıkça çevresel taleplerin daha belirleyici hale geldiği yönündeki kavramsal varsayım ile uyumludur (Lawton ve Nahemow, 1973; Iwarsson ve Ståhl, 2003). Katılımcılar açısından ideal fiziksel çevre, güzel bir çevreden önce düşürmeyen, yormayan, bekletmeyen ve korkutmayan bir çevreyi ifade etmektedir.

Bu çerçevede özellikle İlkadım'da topoğrafik zorluklar ve yaya alt yapısındaki eksiklikler, idealin *erişilebilirlik* merkezli kurulmasına yol açmaktadır. Katılımcılardan birinin ifadesi bu durumu açık biçimde göstermektedir:

“Mahalle de düz ayak olacak kızım. Yokuş olmayacak. Yollarda ihtiyarların gitmesi için ayrı yol olması lazım. Karşıdan karşıya geçerken alt geçit olması lazım mesela.” (İK1, 84, Erkek)

Bu anlatı, fiziksel çevre idealinin yalnızca konfor beklentisi değil, kentte bağımsız var olabilmenin temel koşulu olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Yokuş, geçit, kaldırım gibi unsurlar yaşlılar için hareket serbestisinin sınırlarını belirleyen yapısal değişkenlerdir. İlkadım'daki güçlü erişilebilirlik talebi, bu nedenle bir tasarım tercihindən çok bir kentsel hak talebi niteliğindedir.

Öte yandan Ayrancı'da fiziksel çevre ideali daha çok mevcut kentsel niteliğin kaybına karşı koruma refleksiyle biçimlenmektedir. Katılımcıların yatay/dikey mimari tartışmasını konut politikasıyla birlikte ele alması, mekân üretiminin sosyal çeşitlilikle ilişkilendirildiğini göstermektedir:

“Kentlerin yatay mimari, dikey mimariden daha çok şöyle bir konut politikasına ihtiyacı var. Aynı semt içerisinde farklı ihtiyaçları karşılayabilecek büyüklükte, ölçekte konutlara erişimin mümkün olması lazım. Yani tek tip bir planlamadan çıkabilmeliyiz.” (AK12, 59, Erkek)

Alıntı, yaş dostu çevrenin konut piyasası, mahalle dokusu ve sosyal çeşitliliğin birlikte düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Burada ideal, yeni bir mahalle kurmaktan çok, mevcut mahallede yaşlıların yerinden edilmesini önleyecek bir mekânsal-sosyal sürekliliğin korunmasıdır.

Her iki mahallede ortaklaşan en güçlü unsur, yaya dolaşımını güvenli kılan kaldırım ve yol düzenlemeleridir:

“Yani kaldırım taşlarının bile çok özel olması lazım eğer yaşlı düşünüüyorsa [...] ayağını yerden iki santim kaldıramıyor. Takılıp düşmemesi lazım.” (AK9, 64, Erkek)

Bu ifade, yaş dostu fiziksel çevrenin “evrensel tasarım” ilkesiyle uyumlu biçimde bedensel çeşitliliği merkeze alması gerektiğini göstermektedir. Yaşlı bedenin kırılabilirliği dikkate alınmadan üretilen standart altyapı, gündelik yaşamı risk alanına

çevirebilmektedir. Dolayısıyla fiziksel çevre ideali, bu çalışmada, erişilebilirliğin ötesinde “*mekânsal güvence*” olarak ifade edilebilir.

Cinsiyet boyutu da fiziksel çevre anlatılarında belirgindir. Kadın katılımcılar, özellikle akşam saatlerinde kamusal alanın güvenlik düzeyine ilişkin kaygıları daha sık dile getirerek, fiziksel çevre idealini *aydınlatma*, *görünürlük* ve *denetlenebilirlik* gibi unsurlarla birlikte kurmaktadır.

8.2. Sosyal Katılım ve Topluluk Yaşamı İdeali

Yaşlı bireylerin kentsel mekânla kurdukları ilişki, toplumsal yapıya eklemlenme ve öznel iyi oluşu sürdürme çabası olarak da gözlemlenmektedir. Sosyal katılım bulguları, yaş dostu çevrenin yalnızca fiziksel erişimden ibaret olmadığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Katılımcılar için ideal topluluk yaşamı, evden çıkabilme kadar çıkınca karşılık bulabilmeyi de içermektedir. Bu nedenle sosyal katılım; etkinlik arzı, ekonomik erişilebilirlik, güven ilişkileri ve kuşaklararası temasın birlikte kurduğu ilişkiyel bir altyapı olarak görünmektedir (Menec vd., 2011; Scharlach ve Lehning, 2013).

Ayrancı’da sosyal katılım ideali daha çok *kültürel faaliyetlere erişim* ve *organize katılım mekanizmaları* üzerinden tarif edilirken, İlkadım’da *ekonomik eşiklerin düşürülmesi* ve *gündelik sosyalleşme mekânlarının çoğaltılması* öne çıkmaktadır. Bu farklılaşma, sosyo-ekonomik konumun sosyal katılımı yalnızca istek düzeyinde değil, mümkün olma koşulları düzeyinde de belirlediğini göstermektedir. İlkadım’da bir bardak çayın maliyetinin dahi sosyalleşme üzerinde engel oluşturması, sosyal dışlanmanın maddi boyutunu görünür kılmaktadır.

Buna karşılık Ayrancı’da talepler, sosyal etkinliğe fiziksel olarak katılmayı kolaylaştıracak ara mekanizmaları da içermektedir:

“Çok isterim, sergi gezmek en büyük şeyim [...] Böyle organize etseler, isteyenleri bir noktadan toplayıp götürsünler.” (AK10, 82, Kadın)

Bu alıntı, yaşlıların sosyal katılım talebinin kültürel sermaye birikimiyle ilişkili olduğunu, ancak bu talebin yine de ulaşım ve örgütlenme gibi kamusal desteklere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, yüksek kültürel talep düzeyi tek başına katılımı garanti etmemektedir.

Katılımcılar, sosyal katılımı yalnızca hoş vakit geçirme değil, yaşlanmanın olumsuz etkilerine karşı bir koruyucu faktör olarak değerlendirmişlerdir:

“Ama burada galiba yaşlıları koruyacak şey sosyalleşmek. Çünkü bundan uzaklaşıyor, yani yaşlı en çok bundan uzaklaşıyor. O yüzden de onu dışarıda tutacak ilişkiler, evden çıkaracak. Dışarıda tutacak. Başkalarıyla ilişki de tutacak. Hatta mümkünse gençlerle de... Evet, sosyalleşme ortamları olmalı. Çünkü yaşlılıktan en uzak tutan şey bu... Biraz böyle hayata yakın olsun yaşlılar.” (AK13, 66, Kadın)

Kadın katılımcılarda sosyal katılım, çoğunlukla güvenli iletişim ağları ve karşılıklı haberdarlıkla birlikte dile getirilmektedir:

“İnsanların birbirinden haberdar olması, birinin kapısını çalarken korkmadan [...] talebini dile getirirken karşılığını alabilmesi çok önemli.” (AK24, 59, Kadın)

Bu anlatı, sosyal katılımı gündelik dayanışma pratiği olarak kavrandığını göstermektedir. Özellikle yalnız yaşama olasılığı arttıkça, mahalle düzeyindeki mikro dayanışma mekanizmaları yaş dostu çevrenin kurucu unsurlarından birine dönüşmektedir. Erkek katılımcıların kuşaklararası temas vurgusu ise yaşlıların toplumsal hayattan kategorik olarak ayrıştırılmasına dönük güçlü bir itiraz niteli taşımaktadır:

“Bizi soyutlamasınlar ama [...] Bizim yanımızda genç de olacak, çocuklar da olacak.” (İK4, 67, Erkek)

Bu vurgu, yaş dostu çevre yaklaşımının kuşaklararası karşılaşmayı mümkün kılan kapsayıcı kamusal alanlar üzerinden düşünülmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bulgular bu yönüyle, yaşlılığın toplumsal görünürliğini artıran politikaların yalnızlığı azaltma, iyi oluşu güçlendirme ve toplumsal aidiyeti yeniden üretme kapasitesine sahip olması gerektiğine işaret etmektedir.

8.3. Sağlık, Bakım ve Gündelik Destek İdeali: Hizmetin Mekânsal ve Kurumsal Erişilebilirliği

Sağlık ve bakım boyutu, katılımcı anlatılarında yaş dostu çevre idealinin en kritik güvence alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu temada belirleyici olan unsurlar, hizmete zamanında, düşük maliyetle ve kademeli biçimde erişilebilmesidir. Bu bulgu, kentsel yaşlılıkta refahın kurumsal mimarisinin çevresel uygunluk kadar belirleyici olduğunu göstermektedir.

İlkadım'da sağlık hizmetine yakınlık talebi daha yaşamsal bir tonda dile getirilmektedir:

“Sağlık merkezlerine yakın olması lazım [...] kalp krizi geçirmiş yaşlı, yolda vefat edecekse bunun bir önemi olmaz.” (İK23, 76, Erkek)

Bu alıntı, yaş dostu çevre tartışmasını doğrudan yaşam hakkı düzlemine taşımaktadır. Sağlık hizmetinin coğrafi uzaklığı, yaşlılar için zaman maliyetini kritik bir risk faktörüne dönüştürebilmektedir. Ayrancı'da ise hizmetin “niteliği” ve “insani kalitesi” daha görünür bir beklenti alanı oluşturmaktadır; bu durum, temel erişim sorunu görece çözüldüğünde beklentinin kalite ve uyuma kaydığını göstermektedir.

Kadın katılımcılarda belirginleşen kademeli sağlık hizmeti talebi, kurumlar arası iş bölümü ve sevk zinciri ihtiyacını açık biçimde ortaya koymaktadır:

“Aile hekiminin yapamadığını semt polikliniği yapsa [...] orada çözülmezse bölge hastanesine, sonra şehir hastanesine gidilse.” (AK7, 70, Kadın)

Bu talep, yaş dostu kent politikasının mekânsal planlamayla birlikte hizmet planlaması gerektirdiğini göstermektedir. Katılımcının önerdiği model, birinci basamaktan üçüncü basamağa uzanan kademeli yapının yaşlı kullanıcı açısından sadeleştirilmesini talep etmektedir. Böylece kurumsal dolaşım maliyeti düşmekte, gereksiz hastane yoğunluğu azalmakta ve hizmet deneyimi öngörülebilir hale gelmektedir.

Gündelik destek hizmetleri konusunda mahalleler arası farklılaşma dikkat çekicidir. İlkadım’da *belediye eliyle evde destek ve lojistik hizmet beklentisi* öne çıkarken, Ayrancı’da yalnız yaşayanlar için *teknoloji destekli güvenlik sistemleri* vurgulanmaktadır. Bu karşıtlık, sosyo-mekânsal bağlamın bakım tahayyülünü nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir.

8.4. Planlama ve Yönetime İlişkin İdeal: Yaş Dostu Kenti Yönetişim Meselesi Olarak Düşünmek

Katılımcı anlatıları, planlama ve yönetim boyutunda yaş dostu çevre idealinin bireysel talepleri aşan bir kamusal politika çerçevesi gerektirdiğini göstermektedir. Yaş dostu çevre; kaldırım, park ya da Aile Sağlığı Merkezi gibi tekil donatılardan çok, bu donatıların hangi ölçekte, hangi önceliklerle ve hangi toplumsal grupları gözeterek dağıtıldığıyla ilgilidir. Bu bağlamda bulgular, yerel yönetim kapasitesi, mahalle ölçeği ve sınıfsal farklılaşma arasındaki ilişkinin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

İlkadım’da ölçek sorunu güçlü biçimde dile getirilmekte; büyük mahalle yapısının yaşlılar için erişim maliyetini yükselttiği vurgulanmaktadır. Katılımcının ‘*küçük ölçekli tesis kümelenmesi*’ önerisi, yaşlı dostu planlamanın mikro ölçekte

örgütlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu yönüyle bulgu, yaş dostu kent yaklaşımını mahalle düzeyinde yeniden ölçeklendirme gereğini göstermektedir:

“Çok büyük bir mahalle olmamalı. Yani böyle bir sokak, sokakta bir sağlık merkezi, yanında bir sosyal tesis merkezi. Onun yanında hobi merkezi. Onun yanında bir park. Yürüyüş yolları. Olay bu yani. [...] Böyle yetmiş bin nüfuslu mahalle mi olur ya? Olmaz. Bu mahalleyi üçe dörde bölmeleri lazım, tesis yapılsa kime yetecek mesela?” (İK7, 67, Kadın)

Ayrancı’da öne çıkan *15 Dakikalık Şehir* vurgusu ise planlama söyleminin kavramsal düzeyde içselleştirildiğini göstermektedir. Ayrancı çoğu katılımcı, kentsel planlama literatürüne hâkim olmaları nedeniyle bu kavramsal araçlarla taleplerini dile getirmekte ve mevcut çevrelerini sistematik bir planlama ilkesi üzerinden değerlendirebilmektedir. Onlar için ideal kent, bireyin temel ihtiyaçlarını yürüme mesafesinde karşılanabildiği bir yapıdadır.

“Şimdi bizim de burada konu ettiğimiz Avrupa’da da çok yaygın bir şey var. 15 Dakikalık Şehir diye bir kavram var. Bu 15 Dakikalık Şehir’in temeli bu temeli bu zaten. Diyor ki siz günlük ihtiyaçlarınızla 15 dakikalık yürüme mesafesinde karşılayabiliyor musunuz? Nedir ihtiyaçlarınız? Uygun şartlarda kaldırım genişliklerinde bilinenlerde falan filan, gidip ekmeginizi alabiliyor musunuz? Buna uygun ekmek büfesi, fırın, bakkal bilmen ne falan var mı? Buna uygun market var mı? Alışverişinizi yapabiliyor musunuz? [...] Eczaneye gidip ilacınızı alabiliyor musunuz? Sağlık ocağınıza gidip ilacınızı yazdırabiliyor musunuz? Bankaya gidip faturalarınızı ödeyebiliyor musunuz? Ondan sonra ve parka ulaşip kendi yaşitlarınızla ya da diğer mahalleliyle orada bir arada bulunabiliyor musunuz? Bu 15 dakikalık şehrin temeli bu. Bizim şehrimizin de bu. Yani bu tür sosyal kültürel hizmet alanlarının bir kere olması gerekir. İki, erişiminin olması gerekir. Erişim de yaya olarak olmalı. Bir de kapsayıcı olması gerekiyor. Herkesin gidebilmesi gerekiyor. Çeşitli yaş gruplarına uygun olması gerekiyor. Engellilik dostu olması gerekiyor.” (AK12, 59, Erkek)

Bu anlatı, yaş dostu kent ile 15 dakikalık şehir yaklaşımının kesişim noktasını ortaya koymaktadır: temel hizmetlere yakınlık, yaya erişimi ve kapsayıcı kamusal mekân. Ancak katılımcıların ikinci aşama talebi yalnızca erişim değil, *kamusal güvence mekanizmalarının güçlendirilmesidir*. Dolayısıyla planlama idealinin piyasaya terk

edilmiş hizmet sunumunu değil, sosyal devlet ilkesine dayalı bir yerel refah mimarisini öncelediği söylenebilir.

Her iki mahallede *belediyeye atfedilen sorumluluk*, yaş dostu çevre idealinin kurumsal failinin kim olduğuna dair güçlü bir toplumsal anlaşılmaya işaret etmektedir.

“Belediye açabilir. [...] İnsanların zaman geçirebilecekleri uygun fiyatlı yerler lazım. Her şey çok pahalı. [...] Özel sektör yapmaz, daha karlılığı düşündüğü için. Belediye daha çok iş düşünüyor bence.” (AK14, 76, Erkek)

Buna karşılık İlkadım’da vurgulanan *sınıfsal farklılaşmaya duyarlı politika talebi*, tek tip belediyeciliğin yaşlı nüfus içindeki eşitsizlikleri artırabileceğini göstermektedir. Katılımcılar, aynı ilçe içinde dahi farklı mahallelerin farklı politika araçları gerektirdiğini vurgulayarak, adil dağıtımın homojenlik değil farklılaştırılmış eşitlik üzerinden kurulması gerektiğini ima etmektedir:

“ Çankaya bura diye geçiyor. Bilmem şey de Yüzüncü Yıl mahallesi de Çankaya diye geçiyor[...] Ama genel gerek kültürel olarak gerek yani ne bileyim coğrafi konum olarak birbirlerinden çok kopuk yerler. Yani çok farklı portföyde insanlar var. Yani taleplerine göre ayrı şeyler olmalı. Çankaya Belediyesi deyince çok büyük bir alanı kapsıyor ama dediğim gibi insan portföyü de farklı[...] Bir Çankaya, bir Çankaya değil artık. Öyle söyleyeyim.”(İK7, 67, Kadın)

Planlama anlatılarında dikkat çeken bir diğer unsur, bazı kadın katılımcıların *yaşlı yerleşkesi/ortak yaşam modeli* önerileridir. Bu öneri, özellikle yalnız yaşama riski yüksek gruplarda bakım, güvenlik ve sosyalleşme ihtiyaçlarının birlikte çözülmesi arayışını göstermektedir. Bir katılımcı, televizyonda gördüğü bir projeyi referans alarak bu talebi şu şekilde anlatmaktadır:

“Silivri’de bir yerde yaşlılar için bir kent yapmaya kalktılar. [...] Küçük evler, bir oda bir salon evler, lokantaları, sinema salonları, tiyatroları, hastaneleri, etkinlik alanları, ortak yerler var. [...] Belki belediyelerde böyle bir şeyler yapabilirler.” (İK9, 75, Kadın)

Bununla birlikte bulguların bütünü, yaşlıların toplumsal hayattan ayırıştırıldığı kapalı modeller yerine, mahalle ölçeğinde kuşaklararası temasın korunduğu, destek hizmetlerinin yerinde örgütlendiği karma modellerin daha kapsayıcı olduğunu göstermektedir.

Bu bölümün bulguları, yaş dostu çevre idealinin dört düzlemde kurulduğunu ortaya koymaktadır: Güvenli ve erişilebilir fiziksel çevre, yalnızlığı azaltan ve aidiyeti güçlendiren sosyal ilişkisel altyapı, sağlık-bakım hizmetlerine kademeli ve adil erişim, mahalle farklılıklarını gözetken katılımcı planlama-yönetişim modeli. Bu dört düzlem birlikte düşünüldüğünde, yaş dostu çevre talebinin özünde *kentte eşit ve onurlu biçimde yaşayabilme* talebi olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak yaş dostu çevre, bu araştırmanın bağlamında, yaşlıların gündelik yaşam pratiklerini kolaylaştıran teknik düzenlemelerin toplamı değildir. Yaş dostu çevre, kent hakkı, katılım ve sosyal adalet tartışmalarıyla ilişkili çok boyutlu bir kentsel meseledir (Lefebvre, 1996; Buffel ve Phillipson, 2016). Bu nedenle yaş dostu çevrenin kurulabilmesi için yerel yönetimlerin mahalle ölçeğinde farklılaşmış veri temelli politikalar üretmesi, yaşlıların deneyim bilgisini karar süreçlerine dahil etmesi ve yaşlılığı homojen bir kategori olarak değil, sınıf, cinsiyet, mekân kesişimlerinde farklılaşan toplumsal bir konum olarak ele alması gerekmektedir.

BÖLÜM 9

“MUTLU OLMAMIZ İÇİN BİR DEVRİM GEREKİYOR”: SONUÇLAR, ÖNERİLER ve MEKÂNSAL BİR ÇAĞRI

Yaşlanma, 21. yüzyılın en önemli demografik ve toplumsal dönüşümlerinden biridir. Türkiye'nin giderek yaşlı bir toplum haline gelmesi ve kentsel alanlarda yaşlı nüfusun yoğunlaşması, yaşlıların gündelik yaşam deneyimlerini, mekânsal pratiklerini ve ihtiyaçlarını anlamayı önemli hale getirmektedir. Bu araştırma, Ankara'nın Çankaya ilçesine bağlı Ayrancı ve İlkadım mahallelerinde yaşayan yaşlı bireylerin yaşlanma deneyimlerini, gündelik yaşam pratiklerini ve mekân kullanımlarını anlamak; bu deneyimlerden hareketle yaş dostu çevrelerin nasıl inşa edilebileceğini irdelemek üzere tasarlandı. Araştırma, iki ana probleme odaklandı: Birincisi, farklı sosyo-mekânsal bağlamlarda yaşayan yaşlıların gündelik yaşam pratiklerinin ve mekânla kurdukları ilişkinin nasıl biçimlendiği; ikincisi ise yaşam çevrelerinin yaşlıların kendi deneyimleri ve sesleri temelinde nasıl daha yaş dostu bir niteliğe kavuşturulabileceğidir. Bu iki problem, tezin kuramsal çerçevesini oluşturan gündelik yaşam kuramları, zaman coğrafyası, yaşam çevreleri ve yaş dostu çevre yaklaşımlarıyla birlikte ele alınarak; nitel bir vaka çalışması deseniyle derinlemesine incelendi. Araştırmanın ulaştığı sonuçlar, hem bu problemlere doğrudan yanıtlar sunmakta hem de yaşlılık, mekân ve kentsel politika arasındaki ilişkiye dair analitik bir sentez ortaya koymaktadır.

Araştırma, yaşlanma deneyiminin mekânsal olarak farklılaştığını ve bu farklılaşmanın gündelik yaşamın tüm katmanlarında belirleyici bir etki yarattığını açıkça göstermiştir. Ayrancı ve İlkadım mahalleleri arasında ortaya çıkan sosyo-mekânsal farklılıklar, Çankaya gibi tek bir ilçe sınırları içinde bile, yaşlılığın homojen bir kategori olarak ele alınamayacağını gözler önüne sermiştir. Ayrancı'da yaşlılık, kültürel sermaye birikimi, kentsel donatılara erişim ve görece güçlü sosyal ağlar

üzerinden şekillenen, dışa açık ve aktif bir deneyim olarak tezahür ederken; İlkadım'da ekonomik kısıtlar, fiziksel çevre engelleri ve yetersiz sosyal altyapı, yaşlılığı eve kapanma, zorunlu hareketlilik ve sosyal izolasyon ekseninde şekillenmiştir. Lefebvre'nin (1991) mekânsal pratik kavramıyla uyumlu biçimde, yaşlıların gündelik ritimleri ve kentsel erişim örüntüleri, içinde bulundukları mahallenin fiziksel düzenlemelerinden, toplumsal normlarından ve kurumsal imkânlarından ayrı düşünülemez (Menec vd., 2011; Scharf vd., 2005; Wiles vd., 2012). Dolayısıyla yaşlanma, sınıf, mekân ve toplumsal cinsiyet gibi yapısal değişkenlerin kesişiminde sürekli yeniden üretilen bir toplumsal konumdur. Bu durum, yaş dostu kent politikalarının tek tip bir model üzerinden değil, mahalle ölçeğinde farklılaştırılmış ve bağlama duyarlı biçimde geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Bu mekânsal farklılaşma, yaşlıların gündelik yaşam pratiklerinin mahalle bağlamında nasıl biçimlendiğini açık biçimde ortaya koymuştur. Her iki mahallede de yaşlıların gündelik yaşamı, evin merkeziliği etrafında örgütlenmektedir; ancak bu merkeziliğin niteliği ve işlevi mahalleler arasında belirgin biçimde ayrışmaktadır. Ayrancı'da ev, gönüllü bir çekilme noktası olarak işlev görmekte; yaşlılar evin dışında kalan zamanlarını kafe, park, kültür merkezi gibi “üçüncü yerler” (Oldenburg, 1989) aracılığıyla yapılandırabilmektedir. İlkadım'da ise ev, alternatif mekânların yokluğunda zorunlu merkezi hale gelmekte; gündelik zaman bütçesinin büyük bölümü ev içi ve ev çevresi pratiklerle geçmektedir. Bu farklılık, evin yaşlılıkta ontolojik güvenlik (Giddens, 1992) sağlayan bir sabitleyici olarak yeniden anlamlandırıldığını; ancak bu sabitleyicinin niteliğinin mahallenin sunduğu sosyal altyapıya doğrudan bağlı olduğunu göstermektedir. Klinenberg'in (2018) sosyal altyapı kavramıyla uyumlu biçimde, yaşlıların gündelik temaslarını mümkün kılan ya da engelleyen şey, bireysel tercihlerin ötesinde, mahalle ölçeğindeki fiziksel koşullar ve mekânsal düzenlemeler bütünüdür.

Araştırmanın zaman coğrafyası perspektifinden ulaştığı sonuçlar, yaşlıların gündelik hareketlilik örüntülerinin Hägerstrand'ın (1970) tanımladığı kapasite, bağlantı ve otorite kısıtları tarafından biçimlendirildiğini ortaya koymaktadır. Yaşlıların zaman-mekân prizmalarını biçimlendiren ve çoğu durumda daraltan bu yapısal belirleyenler her iki mahallede eşit biçimde tezahür etmemektedir. İlkadım'da kısıtların birikimli etkisi, yaşlıların hareketliliğini büyük ölçüde zorunlu işlerle sınırlarken; Ayrancı'da daha iyi sosyo-ekonomik koşullar ve kentsel altyapı bu kısıtları bir ölçüde hafifletmektedir. Yaşlıların ev dışında geçirdiği zamanın genellikle öğleden sonralarla sınırlı kaldığı, mekân-zaman yollarının kısa ve potansiyel yol alanlarının dar olduğu bulgusu, sosyal etkileşim ve katılım olanaklarının yapısal olarak kısıtlandığına işaret etmektedir. Bu kısıtlılık, yalnızca bireysel kapasiteyle değil, kentsel donatının zamansal ve mekânsal erişilebilirliği ile ilişkilidir.

Toplumsal cinsiyet, araştırmanın ortaya koyduğu en belirleyici kesişimsel değişkenlerden biridir. Her iki mahallede de kadınlar, yaşam gidişi boyunca biriken bakım ve ev içi emek yükü nedeniyle erkeklere göre daha sınırlı bir hareketlilik deneyimlemektedir. Kadınların gündelik yaşam pratikleri, yemek hazırlama, ev bakımı ve aile üyelerine destek gibi cinsiyetlendirilmiş sorumluluklar etrafında yapılırken; erkekler dışa dönük sosyal ağlara, kamusal mekânlara ve esnek zaman kullanımına görece daha rahat erişmektedir. Üstelik bu eşitsizlik, mekânsal bağlamla kesişerek derinleşmektedir: İlkadım'da yaşayan kadınlar, hem toplumsal cinsiyet hem de sınıf temelli dezavantajların birikimli etkisiyle, ev-merkezli ve kısa mekân-zaman yollarına sahip bir yaşam sürdürmektedir (Wanka vd., 2018; Arber ve Ginn, 1991; Calasanti, 2001). Ayrancı'da beliren cinsiyet eşitliği söyleminin İlkadım'da dile getirilmemesi, sosyo-ekonomik sınıf ve kültürel sermayenin toplumsal cinsiyet bilincinin gelişiminde ve ifade edilebilmesinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, yaş dostu kent politikalarının toplumsal cinsiyete duyarsız biçimde tasarlanamayacağı

anlaşılmaktadır. Kadınların kamusal alana katılımını desteklemek, yalnızca fiziksel erişim düzenlemeleriyle değil, bakım yükünün yeniden dağıtımı, güvenli kamusal mekân tasarımı ve kadınlara özgü sosyal katılım programlarıyla mümkün olabilir. Bu durum, yapısal kısıtlamalar altındaki kadınların eşitsizlik deneyimlerini görünür kılacak araştırma ve politika yaklaşımlarının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Araştırmanın bir diğer sonucu, yaşlıların yaşam çevrelerini evden kent ölçeğine kadar farklılaşan yoğunluklarda kullandığını ortaya koymaktadır. Ev, gündelik yaşamın birincil çapa noktası olarak merkeziliğini korurken; apartman/site ölçeği, komşuluk ilişkilerinin ve karşılıklı gözetim pratiklerinin üretildiği bir ara mekân olarak işlev görmektedir. Rowles'un (1978) gözetim alanı kavramıyla uyumlu biçimde, evin eşiği, penceresi ve kapı önü gibi ara mekânlar, özel alan ile kamusal hayat arasında güvenli bir geçiş noktası sunmakta ve yaş ilerledikçe dış dünyayla bağlantıyı sürdürmenin kritik unsurları haline gelmektedir. Mahalle ölçeğinde ise yaşlıların gündelik hareketlilikleri büyük ölçüde semt sınırları içinde kalmakta; bu durum, mahalleyi yaş dostu müdahalelerin en işlevsel planlama birimi haline getirmektedir. Kent ölçeğinde hareketlilik, sağlık hizmetlerine erişim ve özel ihtiyaçlarla koşullu olarak gerçekleşmekte; kent dışı ve yurt dışı hareketlilik ise sınıf ve toplumsal cinsiyet eksenlerinde belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Ayrancı'da kültürel sermayeyle desteklenen tercih odaklı seyahatler öne çıkarken, İlkadım'da akrabalık ve diaspora bağları etrafında şekillenen ilişkisel seyahatler ağır basmaktadır.

Yaşlıların yapısal kısıtlar karşısında pasif olmadıkları, tam tersine yaratıcı uyum pratikleri geliştirdikleri de araştırmanın önemli bulguları arasındadır. De Certeau'nun (1984) strateji ve taktik kavramları üzerinden bakıldığında, yaşlıların erişilebilirlik engellerini aşmak için güzergâh değiştirme, alışveriş zaman ve mekânını yeniden düzenleme, sosyal izolasyonu kırmak için gündelik bahaneler üretme gibi taktikler geliştirdikleri görülmektedir. Ancak bu taktikler, yapısal sorunların bireysel düzeyde

telafi edilme çabasıdır ve önemli bir risk içermektedir: Yaşlanmanın *sorumlulaştırılması* (responsibilization), yani yapısal kısıtlara ilişkin sorumluluğun devletten ve toplumdan yaşlı bireye ve ailesine kaydırılması (Katz, 2000; Joy, 2021). Bu nedenle yaşlıların bireysel uyum kapasitelerinin takdir edilmesi, yapısal dönüşüm ihtiyacının göz ardı edilmesi anlamına gelmemelidir. Yaş dostu bir çevre, yaşlıların taktiklere ihtiyaç duymayacakları bir kentsel düzenin kurulmasını hedeflemelidir.

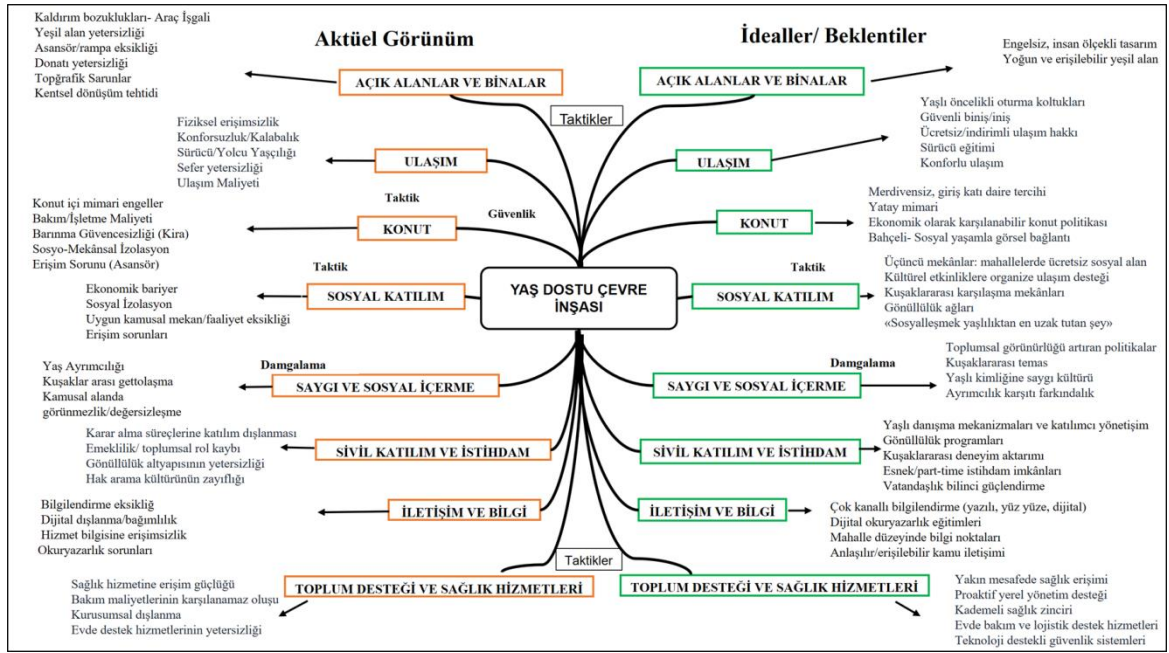
Yaşlılık deneyiminin kültürel ve sembolik boyutu da araştırmanın bulgu alanlarından biridir. Katılımcıların yaşlılığı betimlemek için kullandıkları metaforlar, bu deneyimin çok boyutluluğunu açıkça göstermektedir. Yaşlılık kimi zaman “miadı geçmiş eşya” gibi kayıp ve değersizleşme ile kimi zaman birikim, deneyim ve bilgelik ile anlandırılmaktadır. Bu metaforların dağılımı mahalleler arasında farklılaşmakta; İlkadım'da kayıp ve yük vurgusu ağır basarken, Ayrancı'da yaşlılığın olumlu ve aktif boyutları daha görünür olmaktadır. Yaşlılığa hazırlanma pratikleri de benzer biçimde farklılaşmakta; Ayrancı'da bilinçli ve proaktif hazırlık stratejileri öne çıkarken, İlkadım'da yapısal kısıtlar nedeniyle hazırlıksızlık ve belirsizlik baskın olmaktadır. Bu dağılım, yaşlılık algısının bireysel bir tutumdan ibaret olmadığını; sosyo-ekonomik koşullar, kültürel sermaye ve mekânsal imkânlarla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Yaşlıların mekânla kurduğu ilişkinin yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda duygusal ve kimliksel bir boyut taşıdığı da araştırmanın önemli sonuçlarından biridir. Yaşlılar, yaşadıkları mahallelerle uzun süreli bağlar kurmakta; bu bağlar yere ait olma duygusunu, toplumsal kimliği ve varoluşsal anlamı beslemektedir. Kentsel dönüşüm baskısı, bu bağları tehdit eden en güçlü yapısal etken olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların kentsel dönüşümü mevcut yaşam alanlarını ve sosyal dokuyu tehdit eden, yeşil alanları azaltan ve yapılaşma yoğunluğunu artıran bir süreç olarak deneyimlemeleri, yaş dostu çevre politikalarının yalnızca yeni düzenlemeler yapmayı

değil, mevcut kentsel nitelikleri ve toplumsal dokuyu korumayı da içermesi gerektiğini göstermektedir. Katılımcıların kendilerini “*beton yığınları arasında sıkıştırılmış*” ya da “*diri diri gömülmüş gibi*” hissetmeleri, kentsel mekânın bunaltıcı bir deneyim alanına dönüşebildiğinin somut ifadesidir.

Dijital teknolojilerle kurulan ilişki de mahalleler arasında belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Ayrancı'da dijital araçların aktif ve çok işlevli kullanımı öne çıkarken, İlkadım'da uyum güçlükleri baskındır. Dijital uçurum, yalnızca teknolojik beceri eksikliğiyle değil, sosyo-ekonomik koşullar, eğitim düzeyi ve cihaz-internet erişimiyle doğrudan ilişkilidir. Kamu hizmetlerinin giderek dijital kanallara taşınması, bu erişim eşitsizliğini fiili bir dışlanma mekanizmasına dönüştürme riski taşımaktadır. Yaşlıların basit ve işlevsel destek teknolojilerine olumlu yaklaşması, teknolojik çözümlerin yaşlıların bilişsel kapasitelerine ve kullanım pratiklerine uygun biçimde tasarlanması gerektiğini göstermektedir.

Araştırmanın temel sorularından biri, Çankaya ilçesinin ne ölçüde yaş dostu bir çevre olduğunu değerlendirmektir. DSÖ'nün (2007) belirlediği sekiz temel alan üzerinden yürütülen değerlendirme, Çankaya'nın sağlık hizmetlerine yakınlık, toplu taşıma ağının varlığı ve sosyo-kültürel çeşitlilik gibi alanlarda belirli avantajlar sunduğunu; ancak bu avantajların mahalle ölçeğinde eşit biçimde dağılmadığını göstermektedir. Aynı ilçe içinde Ayrancı ve İlkadım arasında ortaya çıkan farklılıklar, kentsel çevrenin yaşlılık deneyimi üzerindeki etkisinin diyalektik yapısını ortaya koymakta; aynı kent, aynı sokak, farklı yaşlılar için eşzamanlı olarak hem olanak hem de engel üretebildiğini göstermektedir. Şekil 22, araştırma bulgularını DSÖ'nün yaş dostu kentlere ilişkin sekiz temel alanı çerçevesinde, katılımcıların deneyimlediği mevcut durum ile ideal çevre beklentileri arasındaki farklar üzerinden tematik olarak özetlemektedir:

Şekil 22: Yaş dostu çevre inşasına ilişkin aktüel görünüm ile ideal/beklenen koşulların DSÖ'nün sekiz alanı temelinde tematik karşılaştırması.

Şekil 22'de görüldüğü üzere, yaş dostu çevreye ilişkin sorunlar ve beklentiler yalnızca fiziksel çevreyle sınırlı değildir; ulaşım, konut, sosyal katılım, bilgiye erişim, bakım ve yönetim gibi birbirini etkileyen çok katmanlı alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Açık alanlar ve binalar alanında, Çankaya'nın topografik yapısının yaşlıların gündelik hareketliliğini doğrudan kısıtlayan temel bir değişken olduğu görülmektedir. Dar, yüksek ve süreksiz kaldırımlar, yardımcı cihaz kullanan yaşlıları zaman zaman taşıt yolunu kullanmak zorunda bırakmakta; eğimli güzergâhlar, özellikle İlkadım'da sağlık ocağı, market ve durak arasındaki gündelik erişim zincirini kesintiye uğratmaktadır. Yaya geçitlerinde yaşlı yürüyüş hızının gözetilmediği geçiş süreleri ve sürücülerin yayaya öncelik tanımayan tutumları, kamusal mekânda hareket güvenliğini zayıflatmaktadır. Açık alanlarda oturma, gölge, tuvalet ve içme suyu gibi temel donatıların eksikliği, mevcut yeşil alanların erişilebilir biçimde düzenlenmemiş oluşuyla birleşmekte; kentsel dönüşüm uygulamaları ise yeşil dokuyu daraltarak ve yapı yoğunluğunu artırarak tanıdık mahalle ölçeğini aşındırmaktadır. Bu bağlamda, kaldırım

yenileme çalışmalarında yaşlı ve engelli kullanıcı deneyimini esas alan bağlayıcı bir yaş dostu yaya standardının tanımlanması ve denetim mekanizmalarının bu standarda göre işletilmesi önem taşımaktadır. Eğimli güzergâhlarda rampa, ara sahanlık ve korkuluk gibi mimari unsurlarla desteklenen ara dinlenme noktalarının oluşturulması, sağlık ocağı-durak-market geni gibi kritik erişim zincirlerinin önceliklendirilmesi gerekmektedir (Foto 12). Yoğun yaşlı nüfuslu kavşaklarda yaya geçiş sürelerinin yeniden düzenlenmesi, sesli-işıklı uyarı sistemlerinin ve kabartmalı yüzeylerin yaygınlaştırılması; mahalle parklarına yaşa uygun oturma birimleri, gölgelik, tuvalet ve güvenlik aydınlatması eklenmesi yaşlıların kamusal mekân kullanımını kolaylaştırabilecektir. Bununla birlikte, kentsel dönüşüm planlarında mevcut yeşil alanların, tanıdaık güzergâhların ve sosyal komşuluk dokusunun korunmasının bağlayıcı bir planlama kriteri olarak benimsenmesi, bu alandaki yapısal sorunların zm açısından zorunlu görünmektedir.

Foto 12: Açık yeşil alanda erişilebilir dolaşımı destekleyen rampa sistemi.

Ulaşım alanında ise birbirine bağlı birkaç yapısal sorun öne çıkmaktadır. Yüksek basamaklı araçların hâlâ yaygın olması ve alçak tabanlı otobüslerin beklenmesi gerekliliği, yaşlıların bekleme süresini uzatmaktadır. Bununla birlikte, sürücülerin kalkış-duruş ritmini yaşlı bedeninin hareket kapasitesini gözetmeden düzenlemesi ve yaşlılar için ayrılmış öncelikli koltukların fiilen işlevsizleşmesi nedeniyle toplu taşıma deneyiminin yaşlı bireyler açısından bedensel ve psikolojik bir yüke dönüşebildiğini göstermektedir. İlkadım'da ara sokaklardaki durakların kaldırımsız, gölgesiz ve oturaksız oluşu bu deneyimini zorlaştırmakta; sağlık amaçlı zorunlu yolculuklarda taksi maliyeti önemli bir ekonomik baskı yaratmaktadır. Dijital bilet ve karta para yükleme gibi uygulamalar ise dijital uçurum nedeniyle İlkadım'da fiili bir erişim engeli oluşturmaktadır. Bu sorunların giderilmesi için yoğun yaşlı kullanımı olan hatlarda alçak tabanlı araç oranının bağlayıcı bir eşik olarak tanımlanması ve sürücü eğitimlerinde yaş dostu sürüş modelinin kurumsallaştırılması gerekmektedir. Durak standartlarının oturma, gölgelik, aydınlatma ve kaldırım sürekliliği unsurlarını kapsayacak biçimde yeniden belirlenmesi ve mahalleler arasında eşit dağılımının sağlanması önem taşımaktadır. Topografik olarak zorlu bölgelerde sağlık ocağı, pazar ve belediye hizmet noktalarına erişimi kolaylaştıran mahalle içi küçük ölçekli ulaşım uygulamalarının pilot düzeyde başlatılması değerlendirilmelidir. İhtiyaç sahiplerine yönelik mevcut sosyal ulaşım uygulamalarının muhtarlık aracılığıyla sistematik biçimde duyurulması, biletleme ve yolcu bilgilendirme sistemlerinde fiziksel kart, basılı program ve insan operatörlü gişe gibi düşük eşikli alternatiflerin zorunlu olarak sürdürülmesi, ulaşım alanındaki eşitsizliklerin giderilmesine katkı sağlayabilecektir.

Konut, yaşlılığın gündelik yaşamda en yoğun biçimde deneyimlendiği mekândır; bu nedenle yerinde yaşlanma politikası, yeni yaşlı yerleşkeleri oluşturmaktan önce mevcut konut stokunun yaşa uygun biçimde dönüştürülmesi üzerinde durulmalıdır. Bulgular, yaşlıların evlerini bugün işlevsel olmakla birlikte gelecekte belirsizlik taşıyan

bir denge olarak deneyimlediklerini göstermektedir. Asansörsüz apartmanlar yaşlılığın ilerleyen evresinde evi fiilen bir hareket kısıtına dönüştürürken, banyo ve tuvalet düzenlemelerinde tutunma kolu, kaymaz zemin ve oturaklı duş gibi düşük maliyetli uyarlamalar dahi büyük ölçüde yapılmamıştır. Isınma ve elektrik maliyetleri konuta bağlı yaşam kalitesi eşitsizliği üretmekte; İlkadım'da tek oda ısıtma pratiği yaygınlaşmaktadır. Kiracı yaşlılar, kira artışları karşısında mahalleden kopma baskısı altında kalırken, kentsel dönüşüm süreçleri yaşlıları tanımadıkları yüksek katlı yapılara taşıyarak gözetim alanlarını ve pencere önü topluluklarını ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin yerinde yaşlanma ilkesi çerçevesinde tutunma kolu, kaymaz zemin, aydınlatma ve eşik düzenlemesi gibi küçük ölçekli uyarlamalara yönelik hibe ve destek programları oluşturması; asansörsüz apartmanlarda kat araları dinlenme alanları, otomatik aydınlatma ve bedensel hareket kapasitesi sınırlı bireyler için mekanik taşıma sistemlerinin yaygınlaştırılması değerlendirilmelidir. Enerji yoksulluğunun yaşlılık bağlamında özel bir risk kategorisi olarak tanımlanarak kış aylarında hedefli ısınma desteği ve yalıtım programlarının oluşturulması, kiracı yaşlılar için mahalle temelli sosyal konut kotaları ve uzun dönemli kira güvencesi mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarında yaşlıların mevcut mahalleye yeniden yerleştirilme hakkının tanınması ve yeni yapıların yaşa uygun tasarım ölçütleriyle inşa edilmesi, konut alanındaki kırılganlığın yapısal düzeyde ele alınması açısından zorunludur.

Sosyal katılım alanındaki bulgular, katılımın yalnızca imkân meselesi olmadığını; aynı zamanda bir maliyet meselesi olduğunu da ortaya koymaktadır. Bir bardak çayın fiyatı, bir otobüs biletinin iki yönlü maliyeti ya da bir etkinliğe taksi ile dönme zorunluluğu, sosyal katılım kararını fiyat temelli bir tercih haline getirmektedir. Mahalle ölçeğinde ekonomik olarak erişilebilir, yaşa uygun ve yıl boyu açık sosyalleşme mekânlarının yetersizliği bu eşitsizliği derinleştirirken, etkinlik

programlarının dönemsel ve tek seferlik kalması katılımın süreklilik kazanmasını engellemektedir. Kadınların bakım yüküyle birleşen zamansal sıkı maları etkinliklere katılımı g  le tirmekte; yalnız yaşayan yaşlılar ve özellikle dul kadınlar sosyal gruplara dâhil olmada sessiz bir dışlanma deneyimlemektir. Ku aklararası temasın planlı mekân ve programlardan yoksun olu u, yaşlılık ile gençliğin kentsel mekânda birbirinden ayır tırılmasına yol açmaktadır. Söz konusu sorunlar karşısında, mahalle ölçeğinde d  uk maliyetli, yıl boyu açık, ısıtılmal  sosyal mekânların yaygınlaştırılması; etkinliklerin dönemsel festivaller yerine haftalık düzenli programlar olarak tasarlanması ve duyuruların muhtarlık panosu, SMS ve fiziksel bildirim gibi d  uk e ikli kanallarla yapılması gerekmektedir. Kadınlara yönelik bakım yükünü dikkate alan saatlerde ve mahalle içi mesafede özgül sosyalleşme programlarının geliştirilmesi, yalnız yaşayan yaşlılar için sosyal e le tirme sistemleri ve telefonla günlük temas uygulamalarının kurumsalla tırılması önerilmektedir. Okul, kre , halk eğitim merkezi ve yaşlı hizmet birimlerinin mekânsal olarak yakın tasarlanması ve kuşaklararası programların yan etkinlik değil temel planlama ilkesi olarak benimsenmesi, sosyal katılımın yapısal zeminini güçlendirecektir. Sonuç olarak, yaşlıları dışarı çıkmaya teşvik edecek mekânsal, sosyal ve erişim odaklı düzenlemelerin bütüncül biçimde geliştirilmesi gerekmektedir.

Saygı ve sosyal içerme konusu, saha verilerinde duygusal yönü en güçlü alanlardan biridir. Ya  ayrımcılığı katılımcıların anlatılarında soyut bir kavram olarak değil; otobüste bir bakış, yaya geçidinde bir korna ve kurumsal işlemlerde bir sabırsızlık olarak ortaya çıkmaktadır. Ya a dayalı görünmezlik, katılımcılar tarafından toplumsal bir iklim olarak tanımlanmakta; bu iklim hizmet alanında, dijital ara yüzlerde, aile içi karar süreçlerinde ve kamusal mekân kullanımında yeniden üretilmektedir. Yaşlıların talebi yalnızca saygı göstergesiyle sınırlı değildir; tanınmak, görülmek ve muhatap alınmak yönündedir. “*Sorulmuyoruz*” ifadesi, sosyal içerme boyutunu sivil katılım

boyutuyla birbirine bağlayan temel eksendir. Aile içi kararlarda yaşlıların görüşü alınmaksızın bakım veya mekân değışikliğı kararlarnın verilmesi, yaşlılığın neredeyse yalnızca kırılganlık ya da bakım yükü çerçevesinde temsil edilmesi ve yalnızlığın toplumsal olarak damgalanması bu alandaki sorunların çok katmanlı yapısını ortaya koymaktadır. Bu bulgulardan hareketle, yerel yönetim, ulaşım, sağlık ve banka personeline yönelik zorunlu yaş dostu iletişim eğitimlerinin düzenlenmesi ve bu eğitimlerin performans değerlendirmelerine bağlanması; kamusal hizmetlerde yaşlı kullanıcılar için asgari işlem süresi güvencesinin sağlanması ve insan operatörlü başvuru kanallarının daima açık tutulması gerekmektedir. Yerel yayın organlarında ve belediye iletişim birimlerinde aktif yaşlılık temsillerinin sistematik biçimde artırılması, yalnızlığın bireysel bir kusur değil yapısal bir sorun olarak çerçeveslendiğı toplumsal farkındalık kampanyalarının düzenli olarak yürütülmesi, saygı ve sosyal içirme alanındaki dönüşümün temel bileşenleri olarak değerlendirilmelidir.

Sivil katılım alanı, araştırmanın en eleştirel bulgularının toplandığı alandır. Kurumsal düzeyde katılım kanallarının mevcut olmasına karşın yaşlıların deneyiminin sorulmama, yanıtsızlık ve görünmezlik ekseninde yoğunlaştığı tespit edilmektedir. Muhtarlık ile belediye arasındaki iletişim kanalları çoğunlukla seçim dönemleriyle sınırlı kalmakta; kent konseyi yaşlı meclisleri var olmakla birlikte gündem oluşturma ve karara bağlama yetkileri son derece sınırlıdır. Yaşlı önerilerine yönelik geri bildirim süreçlerinin kurumsallaşmamış olması katılım motivasyonunu zamanla aşındırırken, mahalle ölçeğinde gönüllülük potansiyelini planlayacak bir koordinasyon biriminin bulunmaması ve emeklilik sonrasında esnek çalışma ile danışmanlık modellerinin yokluğu, yaşlıların bilgi birikimini ve deneyimlerini aktarma potansiyelinin değerlendirilememesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, muhtarlıklar bünyesinde düzenli toplanan ve karar süreçlerine katkı yapabilen mahalle yaşlı meclislerinin kurumsallaştırılması; kent konseyi yaşlı meclislerinin kararlarına belediye meclisinin

yazılı yanıt verme zorunluluğunun getirilmesi ve sürecin şeffaflaştırılması gerekmektedir. Yaşlı önerilerine yönelik zorunlu geri bildirim sürecinin oluşturulması, izleme göstergelerinin belirlenmesi ve yıllık yaş dostu kent değerlendirme raporlarının hazırlanması, sivil katılımın kurumsal düzeyde izlenebilir ve hesap verebilir bir yapıya kavuşması açısından önem taşımaktadır. Muhtarlıklar bünyesinde gönüllü havuzu ve yerel ihtiyaç-beceri eşleştirmesini yürütecek koordinatörlerin görevlendirilmesi; yaşlıların deneyim birikimini aktarmasını sağlayan mentorluk, yerel tarih ve hafıza aktarım programları gibi yarı resmî kanalların desteklenmesi, sivil katılımın gerçek bir işlevsellik kazanması açısından zorunlu adımlar olarak değerlendirilmektedir.

Bilgi, yaş dostu bir kentte hizmetten önce gelen bir koşuldur; çünkü varlığı bilinmeyen hizmet kullanılamaz. Bulgular, bilgiye erişimdeki eşitsizliğin dijital sorunlarla sınırlı olmadığını göstermektedir. Ayrancı'da katılımcılar dijital araçları proaktif bir araştırma aracı olarak kullanırken, İlkadım'da bilgi çoğunlukla torunların ya da komşuların dolayımıyla ulaşılan parçalı bir akış biçiminde deneyimlenmektedir. Randevu, başvuru ve bilgi edinme süreçlerinin giderek yalnızca dijital kanallara taşınması ve fiziksel alternatiflerin kapatılması, İlkadım'da yalnızca beceri düzeyinde değil cihaz sahipliği ve internet erişimi düzeyinde de yaşanan dijital uçurumla birleşerek bir dışlanma mekanizması oluşturmaktadır. Kamu duyurularının dilinin kurumsal ve yoğun oluşu, yaş dostu yazı biçimi ve yalın dil kullanımının benimsenmemiş olması, hatta Ayrancı'da dahi bazı hizmetlerin yeterince tanıtılmaması bu dışlanmayı derinleştirmektedir. Telefon ve mesaj yoluyla yürütülen dolandırıcılık girişimlerine karşı sistematik bir bilgilendirme ve başvuru kanalının bulunmaması da bu alandaki önemli açıklardan biridir. Bu bağlamda, her dijital başvuru kanalının telefonla ya da yüz yüze erişilebilecek eşdeğer bir alternatifinin bulunmasının zorunlu kılınması, yalnızca dijital hizmet uygulamasının yaşlı haklarıyla bağdaşmadığının kabul edilmesi gerekmektedir. Dezavantajlı mahallelerde muhtarlık, halk kütüphanesi ve aile sağlığı

merkezi üzerinden ücretsiz dijital danışma ve ortak cihaz noktalarının kurulması; yaşlı dostu yazı biçimi, yalın dil, büyük punto ve görsel destekli duyuru standartlarının belediyeler düzeyinde zorunlu hale getirilmesi; mahalle panosu, kapı altı broşürü, SMS ve muhtarlık duyurusu gibi çok kanallı bilgilendirme yöntemlerinin yaygın biçimde uygulanması ve yaşlıları hedef alan dolandırıcılık girişimlerine karşı mahalle düzeyinde düzenli bilgilendirme hatlarının kurulması, bilgiye erişim eşitsizliğinin giderilmesine yönelik temel adımlar olarak önerilmektedir.

Sağlık ve bakım alanı, yaşlıların gündelik yaşamında planlanabilen değil, zorunlu olarak geçilen bir alandır. Bulgular, sağlığa erişimde fiziksel mesafe, bürokratik mesafe ve kurumsal mesafe olmak üzere üç ekseninde bir eşik yapısıyla karşılaştığı görülmektedir. İlkadım'da sağlık ocağına erişim çoğu zaman bir merdiven ve eğim sorunu olarak yaşanırken, evde bakım hizmetlerinde personel sürekliliğinin sağlanamaması hizmetin güven ilişkisi kurulmaksızın tek seferlik bir müdahaleye indirgenmesine yol açmaktadır. Kurumsal bakımın olumsuz bir imgeyle yüklü olması bakımın geç ve acil koşullarda devreye alınmasına neden olmakta; koruyucu hekimlik, beslenme danışmanlığı ve düşme önleme gibi yapısal sağlık programları mahalle ölçeğinde yetersiz kalmaktadır. Bakım emeğinin büyük ölçüde kadınların omzunda kalması ve kurumsal destek ile aile desteği arasındaki ilişkinin politik düzeyde kurulmamış olması, bu alandaki eşitsizliklerin toplumsal cinsiyet boyutunu derinleştirmektedir. Bu sorunların giderilmesi için, mahalle ölçeğinde sağlık ocağı, eczane ve aile sağlığı merkezi arasındaki erişim zincirinin yaş dostu bir erişilebilirlik denetiminden geçirilmesi ve gerekli güzergâhlarda mikro ulaşım çözümlerine bağlanması; evde bakım hizmetlerinde sürekliliğin sağlanması ve denetim mekanizmalarının şeffaflaştırılması gerekmektedir. Gündüz bakım merkezleri ve yarı yatılı bakım modellerinin yaygınlaştırılarak kurumsal bakıma doğrudan geçiş baskısının hafifletilmesi, koruyucu hekimlik ve düşme önleme programlarının mahalle ölçeğinde

düzenli ritimde yürütülmesi ve aile içinde bakım veren kadınlara yönelik psikososyal destek ile ekonomik tanınma mekanizmalarının kurulması ve bakımın toplumsallaştırılması, sağlık ve bakım alanında yaş dostu bir yapının inşası için temel gereklilikler olarak öne çıkmaktadır.

Araştırmanın bulguları, DSÖ'nün (2007) Yaş Dostu Kentler çerçevesinin yerel politika geliştirmede önemli bir referans sunmakla birlikte, uygulamada bazı sınırlılıklar taşıdığını göstermektedir. Ayrancı ve İlkadım arasındaki farklılıkların ortaya koyduğu üzere, çerçevenin sekiz temel alanında yer alan her bir bileşen, sosyo-mekânsal bağlama göre farklı içeriklerle karşılık bulmaktadır. Örneğin ulaşım erişilebilirliği Ayrancı'da konfor ve hizmet kalitesi düzleminde tartışılırken, İlkadım'da araca binebilme ve durak güvenliği gibi temel güvence düzeyinde ele alınmaktadır. Benzer biçimde sosyal katılım Ayrancı'da kültürel etkinliklere erişim üzerinden tanımlanırken, İlkadım'da bir bardak çayın maliyetinin sosyalleşme önünde engel oluşturduğu bir bağlamda değerlendirilmektedir. Bu farklılaşma, DSÖ çerçevesindeki her bir alanın deneyimlenme biçiminin sosyo-ekonomik koşullar tarafından yeniden şekillendirildiğini göstermektedir. DSÖ çerçevesinin önceden belirlenmiş ölçütler ve kontrol listeleri üzerinden işleyen yukarıdan aşağıya bir ideal model niteliği taşıması, sosyo-mekânsal eşitsizlikleri yeterince görünür kılmasını güçleştirmektedir (Buffel vd., 2012). Tek tip olarak uygulanan yaş dostu kent politikalarının farklı sosyo-ekonomik bağlamlarda farklı sonuçlar üretebileceği, sahanın en belirgin uyarılarından biridir. Dolayısıyla yaş dostu çevre, yaşlılık deneyimini biçimlendiren güç ilişkilerini ve mekânsal eşitsizlikleri de kapsayacak biçimde daha eleştirel bir perspektifle ele alınmalıdır (Buffel, Yarker ve Doran, 2024). Bu çalışma, söz konusu eleştirel perspektife Türkiye bağlamında katkı sunmakta; DSÖ çerçevesinin uyarlamasının ancak yerel ölçekte ve sınıfsal-cinsiyet temelli farklılıkları gözeten bir yaklaşımla anlamlı sonuçlar üretebileceğini göstermektedir.

Yaşlıların ideal çevre anlatıları dört temel düzlemde kurulmaktadır: güvenli ve erişilebilir bir fiziksel çevre; yalnızlığı azaltan ve aidiyeti güçlendiren sosyal ilişkisel altyapı; sağlık ve bakım hizmetlerine kademeli ve adil erişim; mahalle farklılıklarını gözetken katılımcı planlama ve yönetim. Söz konusu düzlemler birlikte ele alındığında, yaş dostu çevre talebinin özünde kentte eşit ve onurlu biçimde yaşama talebi olduğu görülmektedir. Yaşlıların ideal çevre beklentileri soyut gelecek tasarımları değildir; gündelik yaşamda deneyimlenen engellerin, dışlanmaların ve kırılmalıkların somut biçimde dönüştürülmesine yönelik taleplerdir. Bu talepler mahalleler arasında belirgin biçimde farklılaşmaktadır. İlkadım'da ideal çevre temel kentsel güvencelere erişim üzerinden tanımlanırken, Ayrancı'da mevcut niteliklerin korunması ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi yönünde bir beklenti biçimlenmektedir.

Yaşlıların ailelerden, muhtarlıklardan, ilçe ve büyükşehir belediyelerinden ve merkezi yönetimden beklentileri, yalnızca hizmet sunumunun iyileştirilmesiyle sınırlı değildir. Bu beklentiler, katılım kanallarının işlevselleştirilmesini ve hak temelli bir vatandaşlık bilincinin güçlendirilmesini de kapsamaktadır. Bu bulgu, yaş dostu kent politikalarının yalnızca altyapı yatırımlarıyla yürütülemeyeceğini; kurumsal kapasite, demokratik temsil ve hak temelli bir yaklaşımla birlikte tasarlanması gerektiğini göstermektedir.

Araştırmanın Çankaya ilçesi özelinde ortaya koyduğu bulgular, Türkiye'nin en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip ilçelerinden birinin yaşlanmanın kentsel tezahürlerini incelemeye elverişli bir alan sunduğunu göstermektedir. Ayrancı ile İlkadım mahallelerinin farklı sosyo-mekânsal profilleri, yaş dostu politikaların mahalle ölçeğinde nasıl farklılaştırılması gerektiğine dair kuvvetli bir karşılaştırma zemini oluşturmuştur. Ancak Çankaya deneyimi, doğrudan aktarılabılır bir model olarak değil, yaş dostu kent politikalarının yerel bağlama uyarlanması sürecinde dikkate alınabilecek ilkeler bütünü olarak değerlendirilmelidir. Her kentin, her ilçenin ve her mahallenin

kendine özgü sosyo-demografik yapısı, kurumsal kapasitesi ve mekânsal koşulları, politikaların uyarlanma biçimini belirleyecektir.

Bulgular, yaş dostu kent politikalarının geliştirilmesinde bazı temel ilkelerin gözetilmesini zorunlu kılmaktadır. Birincisi, yaşlı nüfusun homojen olmadığıdır; sınıf, toplumsal cinsiyet, mekân ve kültürel sermayenin kesişiminde farklılaşan ihtiyaçlar söz konusudur. Bu nedenle tek tip politikalar yerine mahalle ölçeğinde, bağlama duyarlı ve katılımcı süreçlerle geliştirilmiş politikalar zorunludur. İkincisi, yaşlıların görünürlüğü ve seslerinin duyulması yaş dostu kentlerin inşasının ön koşuludur; yaşlıların karar alma süreçlerine katılımı yalnızca demokratik bir hak değil, politikaların etkinliği ve sürdürülebilirliği için de zorunludur. Üçüncüsü, yaş dostu kent politikaları fiziksel altyapı iyileştirmelerinin ötesine geçerek sosyal altyapının güçlendirilmesini, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin dönüştürülmesini ve yaşa dayalı ayrımcılığın azaltılmasını kapsamalıdır. Dördüncüsü, yaşlılığa hazırlık politikaları bireysel farkındalık programlarıyla sınırlı kalmamalı; yapısal eşitsizlikleri ve yaşam gidişi boyunca biriken dezavantajları hedef alan bütüncül bir yaklaşımla geliştirilmelidir.

Planlama açısından değerlendirildiğinde, mahalle ölçeği yaş dostu müdahaleler için yalnızca uygun değil, aynı zamanda gerekli bir birimdir. Yaşlıların gündelik hareketliliklerinin çoğunlukla mahalle sınırları içinde kalması, kentsel hizmetin yaşlıya ulaşabildiği fiili yarıçapın mahalle olduğunu göstermektedir. Bu durum, büyükşehir düzeyinde yürütülen stratejik planlama mantığının yanına mahalle ölçeğinde bağlayıcı yaş dostu standartlar ekleyen iki kademeli bir planlama yaklaşımını gündeme getirmektedir. Kaldırım genişliği, durak gölgesi, gündüz bakım merkezi sayısı ve açık alan oturma noktası gibi ölçülebilir kriterler mahalle düzeyinde izleme ve değerlendirme raporlarına bağlanmalıdır. Bu raporların hazırlanması için sorumlu birimler oluşturulmalı ve uygulamalar yıllık olarak gözden geçirilerek sürekli biçimde güncellenmelidir. Bu sürecin kentin diğer bölgeleriyle eşgüdümlü ve eşzamanlı

biçimde, ulusal politika belgeleri ve ilgili kurumlarla uyum içinde yürütülmesi, yaş dostu kent politikalarının mekânsal eşitsizlikleri yeniden üretmeden geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Yerel yönetim açısından temel mesele, yaşlıyı yalnızca hizmet alan bir özne olarak konumlandırmaktan çıkıp karar üreten bir özne haline getirmektir. Muhtarlıkların yaşlılarla düzenli temas kurabilen bir birim olarak güçlendirilmesi, semt düzeyinde işlevsel yaşlı meclislerinin kurulması ve önerilere yanıtız kalmamayı kurumsallaştıran geri bildirim mekanizmalarının tesisi, katılımcıların dile getirdiği görünmezlik ve yanıtızlık deneyimlerine verilebilecek somut yanıtlardır. Altyapı yatırımları, ancak bu tür yönetişim mekanizmalarıyla birlikte tasarlandığında sürdürülebilir bir yaş dostu kent çerçevesine kavuşabilir.

Politika düzleminde araştırma, yerinde yaşlanma ve mekânsal adalet kavramlarını birbirine yaklaştırmaktadır. Yerinde yaşlanmanın politik bir anlamı olabilmesi için, yaşlının yerinde kalabileceği koşulların ekonomik, fiziksel ve sosyal boyutlarıyla birlikte sağlanması gerekmektedir. Aksi halde yerinde yaşlanma, bireysel imkânsızlıkların içinde bırakılmayı meşrulaştıran bir söyleme dönüşebilir. Mekânsal adalet ise mahalleler arasındaki farklılıkların tanındığı, dezavantajlı bölgelere sistematik kaynak aktarımıyla dengelenmeye çalışıldığı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu iki kavramın bir araya getirilmesiyle yaş dostu kent, yalnızca demografik bir politika alanı olmaktan çıkarak bir kent hakkı tartışmasının parçası haline gelmektedir.

Araştırmanın bulguları, kuramsal çerçeveye güçlü bir bütünlük içindedir. Lefebvre'nin (1991; 1997) mekânsal pratik ve gündeliklik kavramları, yaşlıların kentsel mekânla kurdukları ilişkinin sıradanlığın içindeki karmaşıklığını görünür kılmaktadır. De Certeau'nun (1984) taktik kavramı, yaşlıların yapısal kısıtlar içinde geliştirdikleri mikro düzenlemeleri kavramak için güçlü bir araç sağlamıştır. Hägerstrand'ın (1970)

zaman coğrafyası yaklaşımı, yaşlıların gündelik hareketlilik örüntülerini mekânsal-zamansal bir perspektiften analiz etmeye olanak tanımıştır. Lawton ve Nahemow'un (1973) birey-çevre uyumu yaklaşımı, yaşlıların çevresel koşullarla nasıl bir denge içinde yaşadıklarını; Rowles'un (1978; 1983) yer bağlılığı kavramı, yaşlıların mekânla kurdukları duygusal ve kimlikli ilişkiyi anlamlandırmak için referans noktaları oluşturmuştur. Massey'in (1994; 2005) ilişkisel mekân yaklaşımı ise yaşlanma deneyiminin belirli bir çevrede sabitlenmiş olmadığını, çok ölçekli ilişkiler ağı içinde sürekli yeniden üretildiğini kavramak açısından belirleyici olmuştur.

Bu çalışma, yaşlanmanın mekânsallaşmış doğasını Türkiye bağlamında ortaya koyarak yaşlılık ve kent çalışmalarına katkı sunmaktadır. Nitel araştırma deseni, yaşlıların kendi sesleri üzerinden gündelik deneyimlerinin derinliğini ve karmaşıklığını kavramayı mümkün kılmıştır. Karşılaştırmalı vaka çalışması yaklaşımı, yaşlanma deneyiminin sosyo-mekânsal bağlama göre nasıl farklılaştığını görünür hale getirmiştir. Zaman coğrafyası perspektifinin yaşlanma araştırmalarına entegre edilmesi, yaşlıların gündelik hareketlilik örüntülerini mekânsal-zamansal ekseninde analiz etmeye olanak tanıyan metodolojik bir katkı niteliği taşımaktadır. Lefebvre'nin gündeliklik kavramından hareketle yaşlıların sıradan gündelik pratiklerinin ciddiye alınması, daha adil ve kapsayıcı kentsel politikaların geliştirilmesi için analitik bir zemin sağlamaktadır.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışma, Çankaya ilçesinin iki mahallesinde yürütülmüş bir nitel vaka çalışmasıdır ve bulguları genel nüfusa doğrudan genellenebilir sonuçlar olarak değil, belirli sosyo-mekânsal koşullar içinde biçimlenen deneyimlerin analitik bir yorumu olarak değerlendirilmelidir. Nitel araştırma mantığına uygun olarak, çalışmanın amacı istatistiksel genelleme değil, yaşlanma deneyiminin derinliğini ve çok katmanlılığını anlamak, kuramsal çerçeveleri ampirik verilerle sınamak ve zenginleştirmektir. Saha erişiminin niteliği bazı grupların

daha görünür hale gelmesine yol açmış olabilmekte; araştırmacının konumsallığı ise analitik tercihleri etkilemiş olabilmektedir. Bu sınırlılıklar, bulguların yorumlanmasında dikkate alınmıştır.

Gelecekteki araştırmalar açısından, farklı kentsel bağlamlarda ve farklı gelişmişlik düzeylerindeki mahallelerde yürütülecek karşılaştırmalı çalışmalar, yaşlanmanın mekânsal farklılaşmasına dair bilgi birikimini derinleştirecektir. Yaşlıların gündelik hareketlilik örüntülerinin GPS tabanlı izleme ve günlük tutma gibi yöntemlerle desteklenerek incelenmesi, zaman coğrafyası perspektifinin ampirik temelini güçlendirebilir. Bununla birlikte, yaş dostu kent inşası yalnızca yaşlıların deneyimleri üzerinden değil; yerel yönetimler, muhtarlıklar, kent konseyleri, sağlık ve sosyal hizmet birimleri, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, üniversiteler, bakım veren aile üyeleri ve merkezi yönetim kurumları gibi çoklu paydaşların katılımıyla ele alınması gereken dinamik bir süreçtir. Gelecekteki araştırmalarda bu paydaşların da kapsama dahil edilmesi, yaşlıların gündelik yaşamda dile getirdiği sorunlar ile planlama, hizmet üretimi, uygulama ve karar alma süreçleri arasındaki uyum ve kopuklukların daha bütüncül biçimde değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. Kentsel dönüşüm süreçlerinin yerinde yaşlanma üzerindeki etkisinin boylamsal çalışmalarla izlenmesi, politika değerlendirmesi açısından değerli veriler üretebilir. Yaş dostu kent politikalarının uygulama süreçlerinin, yaşlıların katılımı ve deneyimleri üzerinden değerlendirildiği eylem araştırmaları ise akademik bilgi ile politika pratiği arasındaki bağı güçlendirecek bir araştırma gündemi sunmaktadır. LGBTİ+ yaşlılar, göçmen yaşlılar ve yalnız yaşayan yaşlı kadınlar gibi daha kırılgan grupların deneyimlerine odaklanan çalışmalar da bu çerçevenin kapsayıcılığını artıracaktır.

Bu araştırma, yaş dostu kent inşasının yalnızca teknik düzenlemelere indirgenemeyeceğini; mekânsal eşitlik, katılımcı yönetim ve toplumsal içerme arasında kurulan dengenin temel belirleyici olduğunu göstermektedir. Yaşlıların

gündelik yaşam deneyimlerini merkeze alan, onların seslerini duyan, mekânsal farklılıkları gözeten ve yapısal eşitsizlikleri hedef alan bir yaklaşım, yalnızca yaşlılar için değil, tüm yaş grupları için daha yaşanabilir, daha adil ve daha insani kentlerin inşasına katkı sağlayabilir. Chao'nun (2018: 165) ifadesiyle, “*nüfusun yaşlanması demografik bir olgudur ve farklı kentsel ve toplumsal bağlamlarda çok farklı yorumlara yol açacaktır.*” Bu nedenle, yaş dostu çevre inşası hem mekân inşası hem de insan ve topluluk inşası olarak düşünülmeli; her iki boyutun birlikte ve dengeli biçimde ele alındığı, proaktif, katılımcı ve adalet odaklı bir planlama yaklaşımı benimsenmelidir. Böyle bir kent, yalnızca bugünün yaşlılarının değil, yarının yaşlanacak nüfusunun da kentidir; dolayısıyla yaş dostu kent tartışması, özünde kuşaklararası bir dayanışma ve kent hakkı tartışmasıdır.

KAYNAKÇA

- Akçay, C. (2015). *Yaşlılık ve emeklilik (Kavramlar, kuramlar, sorunlar)*. Pegem Akademi.
- Akgül, H. (2018). *Aksu ilçesinde (Isparta) kırsal nüfusun yaşlanması ve yaşlı nüfusun sorunları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Akış, A. G. ve Yaylagül, N. K. (2021). Yaşam seyri perspektifi ve yaşlılık. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 276-309.
- Akkaya, M. (2022). *Yaşlılara yönelik kamu konut politikalarının sosyal haklar ve yaş dostu kent bağlamında değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyıldız, N. A. (2016). *İnsan-mekân ilişkisi bağlamında yaş dostu mekânlar* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alamri, I. A. H. (2023). *The hijab between men and women in Saudi society* (Doctoral dissertation). University of Leeds.
- Alici, N. (2024). *Yaş dostu mekânların iç mekân fiziksel çevre faktörleri kapsamında incelenmesi ve birlikte yaşam için bir model önerisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Alley, D., Liebig, P., Pynoos, J., Banerjee, T. ve Choi, I. H. (2007). Creating elder-friendly communities. *Journal of Gerontological Social Work*, 49(1-2), 1-18.
- Alsnih, R. ve Hensher, D. A. (2003). The mobility and accessibility expectations of seniors in an aging population. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 37(10), 903-916.
- Anaby, D., Vrotsou, K., Kroksmark, U. ve Ellegård, K. (2020). Changes in participation patterns of youth with physical disabilities following the pathways and resources for engagement and participation intervention: A time-geography approach. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 27(5), 364-372.
- Andrews, G. J., Cutchin, M., McCracken, K., Phillips, D. R. ve Wiles, J. (2007). Geographical gerontology: The constitution of a discipline. *Social Science & Medicine*, 65, 151-168. Doi: 10.1016/j.socscimed.2007.02.047.
- Andrews, G. J., Evans, J. ve Wiles, J. J. (2013). Re-spacing and re-placing gerontology: Relationality and affect. *Ageing and Society*, 33, 1339-1373. Doi: 10.1017/S0144686X12000621.

- Andrews, G. J., Milligan, C., Phillips, D. R. ve Skinner, M. W. (2009). Geographical gerontology: Mapping a disciplinary intersection. *Geography Compass*, 3(5), 1641-1659. Doi: 10.1111/j.1749-8198.2009.00270.x
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2026a). Engelli ve yaşlı hizmetleri dairesi başkanlığı. <https://www.ankara.bel.tr/teskilat-semasi/engelli-ve-yasli-hizmetleri-dairesi-baskanligi-309> adresinden edinilmiştir.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2026b). Yaşlılara hizmet merkezi. <https://www.ankara.bel.tr/hizmetler/engelli-ve-yasli-hizmetleri/yasli-lara-hizmet-merkezi> adresinden edinilmiştir.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2026c). Evde sağlık hizmetleri. <https://www.ankara.bel.tr/hizmetler/saglik-hizmetleri/evde-saglik-hizmetleri> adresinden edinilmiştir.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2026d). Emekliler lokali. <https://www.ankara.bel.tr/hizmetler/engelli-ve-yasli-hizmetleri/emekliler-lokali> adresinden edinilmiştir.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2026e). Emekliler ve gençler bilgi erişim merkezi. <https://www.ankara.bel.tr/hizmetler/engelli-ve-yasli-hizmetleri/emekliler-ve-gencler-bilgi-erisim-merkezi> adresinden edinilmiştir.
- Anthias, F. (2013). Intersectional what? Social divisions, intersectionality and levels of analysis. *Ethnicities*, 13(1), 3-19.
- Antonucci, T. C., Ajrouch, K. J. ve Birditt, K. S. (2014). The convoy model: Explaining social relations from a multidisciplinary perspective. *The Gerontologist*, 54(1), 82-92.
- Arber, S. ve Ginn, J. (1991). *Gender and later life: A sociological analysis of resources and constraints*. London: Sage.
- Arun, Ö. ve Karademir Arun, B. (2011). Türkiye’de yaşlı kadının en büyük sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515-1527.
- Aslan, D. (2015). Yaş dostu kentler. İçinde *Yaş dostu Kentler Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s.25-29). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Aslan, M. ve Hocoğlu, Ç. (2017). Yaşlanma ve yaşlanma dönemiyle ilişkili psikiyatrik sorunlar. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 53-62.
- Astell-Burt, T., Mitchell, R. ve Hartig, T. (2014). The association between green space and mental health varies across the lifecourse: A longitudinal study. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 68(6), 578-583. Doi: 10.1136/jech-2013-203767

- Ata, L. B. (2022). Gecekonduyu kente katmak: Kadın anlatılarında hareketlilik. *Kadın/Woman 2000*, 23(2), 69-88.
- Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007). Türkiye’de kentsel dönüşüme yöntemsel bir yaklaşım. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 24(2), 57-82.
- Atchley, R. C. (1989). A continuity theory of normal aging. *The Gerontologist*, 29(2), 183-190. Doi: 10.1093/geront/29.2.183.
- Ateca-Amestoy, V. (2008). Determining heterogeneous behavior for theater attendance. *Journal of Cultural Economics*, 32(2), 127-151.
- Avcı, S. (2014). Türkiye’de 65 ve üzeri yaştaki nüfusun gelişimi ile mekânsal dağılışı. İçinde *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu (23-24 Ekim 2014) Bildiriler Kitabı* (s.299-308). Ankara.
- Avcı, S. (2016). Türkiye’de yaşlı nüfusun artışının neden olduğu sorunlar. İçinde *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu 13-14 Ekim 2016 Bildiriler Kitabı* (s.597-598). Ankara.
- Avşar Arık, I. (2021). Kentte yaşlanma ve yaş dostu kentler: Eleştirel bir değerlendirme. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 47-63.
- Ayata, S. (1988). Kentsel orta sınıf ailelerde statü yarışması ve salon kullanımı. *Toplum ve Bilim*, 42, 5-25.
- Aydın, A. (2021). *Yaş dostu kent kriterleri çerçevesinde New York ve İstanbul şehirlerinin karşılaştırması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Azarian, R. (2011). Potentials and limitations of comparative method in social science. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(4), 113-125.
- Baker, P. S., Bodner, E. V. ve Allman, R. M. (2003). Measuring life- space mobility in community- dwelling older adults. *Journal of the American Geriatrics Society*, 51(11), 1610-1614.
- Balint, P. (2006). Respect relationships in diverse societies. *Res Publica*, 12, 35-57. Doi: 10.1007/s11158-006-0004-6.
- Baltes, P. B. ve Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. İçinde P. B. Baltes ve M. M. Baltes (Eds.), *Successful Aging: Perspectives from the Behavioural Sciences* (s.1-34). Cambridge University Press.
- Baltes, P. B., Freund, A. M. ve Li, S. C. (2005). *The psychological science of human ageing* (s.47-71). Cambridge University Press.

- Bath, P. A. ve Deeg, D. (2005). Social engagement and health outcomes among older people: Introduction to a special section. *European Journal of Ageing*, 2(1), 24-30. Doi: 10.1007/s10433-005-0019-4.
- Baxter, P. ve Jack, S. (2008). Qualitative case study methodology: Study design and implementation for novice researchers. *The qualitative report*, 13(4), 544-559.
- Bayraktar, N. (2013). Tarihe eş zamanlı tanıklık: Ulus ve Kızılay meydanlarının değişim süreci. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 20-35.
- Beard, J. R. ve Bloom, D. E. (2015). Towards a comprehensive public health response to population ageing. *Lancet (London, England)*, 385(9968), 658.
- Becker, E. (1973). *The denial of death*. Free Press.
- Behar, C. (2006). Demographic developments and “complementarities”: Ageing, labor and migration. *Turkish Studies*, 7(1), 17-31. Doi: 10.1080/14683840500520543.
- Bekaroğlu, E. (2020). Zaman-coğrafyası: Hägerstrand’de birey, zaman-mekân ve hareket. İçinde N. Özgen ve S. Coşkun (Eds.), *Davranışsal Coğrafya* (s.227-246). Pegem Akademi.
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Doubleday & Company.
- Berkman, L. F., Glass, T., Brissette, I. ve Seeman, T. E. (2000). From social integration to health: Durkheim in the new millennium. *Social Science & Medicine*, 51(6), 843-857.
- Blatter, J. K. (2008). Case study. İçinde L. M. Given (Ed.), *The SAGE encyclopedia of qualitative research methods* (Cilt 1, s.68-71). SAGE Publications.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. İçinde J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (s.241-258). Greenwood.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. University of Chicago Press.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. Doi: 10.1191/1478088706qp063oa.
- Briede-Westermeyer, J. C., Fuentes-Sepúlveda, M., Lazo-Sagredo, F., Molina-Reyes, A., Lagos-Huenupil, V. ve Pérez-Villalobos, C. (2024). Frequency of daily living activities in older adults and their relationship with sociodemographic

characteristics: A survey-based study. *Heliyon*, 10(17), e37303. Doi: 10.1016/j.heliyon.2024.e37303.

Brinkmann, S. (2014). Unstructured and semi-structured interviewing. İçinde P. Leavy (Ed.), *The Oxford handbook of qualitative research* (s.277-299). Oxford University Press.

Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Oxford University Press.

Buffel, T., De Donder, L., Phillipson, C., Dury, S., De Witte, N. ve Verté, D. (2014). Social participation among older adults living in medium-sized cities in Belgium: The role of neighbourhood perceptions. *Health Promotion International*, 29(4), 655-668.

Buffel, T. ve Phillipson, C. (2016). Can global cities be “age-friendly cities”? Urban development and ageing populations. *Cities*, 55, 94-100.

Buffel, T. ve Phillipson, C. (2018). Urban ageing: New agendas for geographical gerontology. İçinde M. W. Skinner, G. J. Andrews ve M. P. Cutchin (Eds.), *Geographical gerontology: Perspectives, concepts, approaches* (s.123-135). Routledge.

Buffel, T. ve Phillipson, C. (2023). *Ageing in place in urban environments: Critical perspectives*. Routledge. Doi: 10.4324/9781003229322.

Buffel, T. ve Phillipson, C. (2025). Ageing in place in urban environments: Building collaborative organisations for later life. *European Journal of Ageing*, 22(1), 47. Doi: 10.1007/s10433-025-00875-9.

Buffel, T., Phillipson, C. ve Scharf, T. (2012). Ageing in urban environments: Developing age-friendly cities. *Critical Social Policy*, 32(4), 597-617. Doi: 10.1177/0261018311430457.

Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9(4 Part 1), 243-246.

Calasanti, T. M. (2004). Feminist gerontology and old men. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 59(6), S305-S314.

Calasanti, T. M. (2010). Gender relations and applied research on aging. *The Gerontologist*, 50(6), 720-734.

Calasanti, T. M. ve Slevin, K. F. (2001). *Gender, social inequalities, and aging*. AltaMira Press.

Cantekin, Ö. (2020). Kentsel yaşam olanaklarının yaşlılara uygunluğuna ilişkin yaşlı görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(1), 29-40.

- Carr, M. (1997). *New patterns: Process and change in human geography*. Thomas Nelson and Sons Ltd.
- Carroll, S., Jespersen, A. P. ve Troelsen, J. (2020). Going along with older people: Exploring age-friendly neighbourhood design through their lens. *Journal of Housing and the Built Environment*, 35(2), 555-572.
- Carstensen, L. L. (1995). Evidence for a life-span theory of socioemotional selectivity. *Current Directions in Psychological Science*, 4(5), 151-156.
- Cerin, E., Nathan, A., Van Cauwenberg, J., Barnett, D. W. ve Barnett, A. (2017). The neighbourhood physical environment and active travel in older adults: A systematic review and meta-analysis. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 14, 15. Doi: 10.1186/s12966-017-0471-5.
- Chai, Y., Zhang, Y. ve Tan, Y. (2018). The time-geographic approach in research on urban China's transition. İçinde K. Ellegård (Ed.), *Time Geography in the Global Context: An Anthology* (s.41-74). Routledge. Doi: 10.4324/9780203701393-3.
- Chai, Y. W. ve Liu, X. (2002). A time geographical framework and prospect of urban ageing study. *Areal Research and Development*, 21(3), 55-59. Doi: 10.3969/j.issn.1003-2363.2002.03.020.
- Chai, Y., Ta, N. ve Ma, J. (2016). The socio-spatial dimension of behavior analysis: Frontiers and progress in Chinese behavioral geography. *Journal of Geographical Sciences*, 26(8), 1243-1260.
- Chao, T.-Y. S. (2018). Scale matters: Age-friendly planning as a new urban governance agenda. İçinde T.-Y. S. Chao (Ed.), *Planning for greying cities: Age-friendly city planning and design research and practice* (s.29-45). Routledge.
- Charmaz, K. (2014). *Constructing Grounded Theory* (2. Baskı). SAGE Publications.chendeng
- Chen, C. (1996). *An activity-based approach to accessibility* (Doctoral dissertation). University of California, Irvine.
- Chen, J., Lu, W., Zhou, S., Wang, X., Liu, B. ve Hu, Y. (2025). Supply-demand matching assessment of public services facility among age groups from the perspective of travel behavior. *Habitat International*, 161, 103421.
- Chiao, C., Weng, L.-J. ve Botticello, A. L. (2011). Social participation reduces depressive symptoms among older adults: An 18-year longitudinal analysis in Taiwan. *BMC Public Health*, 11, 292. Doi: 10.1186/1471-2458-11-292.

- Con Wright, G. (2025). Ageist stereotypes and attitudes towards older people in Türkiye. *OPUS Journal of Society Research*, 22(3), 354-367. Doi: 10.26466/opusjsr.1663043.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. University of California Press.
- Cornwell, E. Y. ve Waite, L. J. (2009). Social disconnectedness, perceived isolation, and health among older adults. *Journal of Health and Social Behavior*, 50(1), 31-48.
- Cresswell, T. (2013). *Geographic Thought: A Critical Introduction*. Wiley-Blackwell.
- Creswell, J. W. ve Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4. Baskı). SAGE.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications.
- Criado-Perez, C. (2019). *Invisible Women: Exposing Data Bias in a World Designed for Men*. Random House.
- Crotty, M. (1998). *The foundations of social research: Meaning and perspective in the research process*. Sage Publications.
- Cuddy, A. J. C., Norton, M. I. ve Fiske, S. T. (2005). This old stereotype: The pervasiveness and persistence of the elderly stereotype. *Journal of Social Issues*, 61(2), 267-285.
- Cumming, E. ve Henry, W. E. (1961). *Growing old: The process of disengagement*. Basic Books.
- Çağlayan, S. (2013). Kahvehaneler ve meyhâneler: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e mekân ve iktidar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(3), 75-99.
- Çankaya Belediyesi (2026a). *Yaşlılar*.
<https://www.cankaya.bel.tr/hizmetler/kategoriler/yaslilar> adresinden edinilmiştir.
- Çankaya Belediyesi (2026b). *Emekli lokalleri*.
<https://www.cankaya.bel.tr/hizmetler/emekli-lokalleri> adresinden edinilmiştir.
- Çankaya Belediyesi (2026c). *Evde sağlık hizmeti*.
<https://www.cankaya.bel.tr/hizmetler/evde-saglik-hizmeti> adresinden edinilmiştir.
- Çankaya Belediyesi (2026d). *Evde kişisel bakım hizmeti*.
<https://www.cankaya.bel.tr/hizmetler/evde-kisisel-bakim-hizmeti> adresinden edinilmiştir.

- Çankaya Belediyesi (2026e). *Evde temizlik*. <https://www.cankaya.bel.tr/hizmetler/evde-temizlik> adresinden edinilmiştir.
- Çankaya Belediyesi (2026f). *Alzheimer, demans ve Parkinson takip sistemi*. <https://www.cankaya.bel.tr/hizmetler/alzheimer-demans-ve-parkinson-takip-sistemi> adresinden edinilmiştir.
- Dannefer, D. (2003). Cumulative advantage/disadvantage and the life course: Cross-fertilizing age and social science theory. *The Journals of Gerontology: Series B*, 58(6), S327-S337. Doi: 10.1093/geronb/58.6.S327.
- Davey, J., de Joux, V., Nana, G. ve Arcus, M. (2004). *Accommodation options for older people in Aotearoa/New Zealand*. Centre for Housing Research Aotearoa/New Zealand (CHRANZ).
- De Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi-I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (L. Arslan Özcan, Çev.). Dost Kitabevi.
- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*. University of California Press.
- De Certeau, M., Giard, L. ve Mayol, P. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi-II: Konut, Mutfak İşleri*. (Ç. Eroğlu ve E. Ataçay, Çev.). Dost Kitabevi.
- DeCarlo, M. (2018). *Scientific inquiry in social work*. Open Textbook Library.
- Demirbilek, T. ve Özgür, A. Ö. (2017). Gümüş ekonomi ve aktif yaşlanma bağlamında yaşlı istihdamı. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(1), 14-28.
- Deniz, A. Ç. (2014). *Öğrenci işi: Üniversite öğrencilerinin gündelik hayatı: İstanbul örneği*. İletişim Yayınları.
- Deniz, A. Ç. (2015). *Mekânın politikası, politikanın mekânı: Gezi Parkı eylemleri*. İletişim Yayınları.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (2011). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. İçinde N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Eds.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (4. Baskı, s.1-19). SAGE Publications.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (Eds.). (2018). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. Sage Publications.
- Dikken, J., van den Hoven, R. F. M., van Staaldin, W. H., Hulsebosch-Janssen, L. M. T. ve van Hoof, J. (2020). How older people experience the age-friendliness of their city: Development of the Age-Friendly Cities and Communities Questionnaire. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6867. Doi: 10.3390/ijerph17186867.

- Drilling, M., Suero Samboy, Y. P., Al-Shoubaki, H. ve Neuhaus, F. (2025). Ageing in a transforming city: The challenges and opportunities for planning. İçinde M. Drilling, P. Suero, H. Al-Shoubaki ve F. Neuhaus (Eds.), *Ageing and urban planning* (1. Baskı, ss. 322-344). Routledge.
- Duman Bay, B. ve Şentürk, M. (2024). Mekâna bağlılıktaki değişiklikler: İstanbul'da kentsel dönüşüm ve yaşlı insanlar. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44(1), 197-220.
- Durgun, B. ve Tümerdem, Y. (1999). Kentleşme ve yaşlılara sunulan hizmetler. *Geriatry*, 2(3), 115-120.
- Durna, N. (2022). Ankara'nın bellek mekânları: Seksen yıllık bir dönüşümün sözlü tarih denemesi. *Journal of Ankara Studies/Ankara Araştırmaları Dergisi*, 10(1).
- Duyar, İ. (2008). Yaşlanma, yaşlılık ve antropoloji. İçinde R. Mas, T. A. Işık, M. A. Karan, T. Beğer, Ş. Akman ve T. Ünal (Eds.), *Geriatry* (1. Baskı, s.9-19). TGV.
- Dülger, H. N. (2015). *Age friendly city criteria: An ideal type* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Middle East Technical University.
- Dwyer, S. C. ve Buckle, J. L. (2009). The space between: On being an insider-outsider in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(1), 54-63.
- Eagly, A. H. ve Wood, W. (2012). Social role theory. İçinde P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (Cilt 2, s.458-476). SAGE.
- Edensor, T. (2010). Introduction: Thinking about rhythm and space. İçinde T. Edensor (Ed.), *Geographies of Rhythm: Nature, Place, Mobilities and Bodies* (s.1-18). Ashgate Publishing.
- Elder, G. H. (1994). Time, human agency, and social change: Perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*, 57(1), 4-15.
- Ellegård, K. (1999). A time-geographical approach to the study of everyday life of individuals: A challenge of complexity. *GeoJournal*, 48(3), 167-175.
- Ellegård, K. (2019). Introduction: The roots and diffusion of time-geography. İçinde K. Ellegård (Ed.), *Thinking time geography: Concepts, methods and applications* (s.17-31). Routledge.
- Ellegård, K. ve Nordell, K. (1997). *Att byta vanmakt mot egenmakt: Metodbok. Självreflektion och förändringsarbete i rehabiliteringsprocessen*. Johansson & Skyttmo Förlag.

- Ellegård, K. ve Svedin, U. (2012). Torsten Hägerstrand's time-geography as the cradle of the activity approach in transport geography. *Journal of Transport Geography*, 23, 17-25. Doi: 10.1016/j.jtrangeo.2012.03.023.
- Elo, I. T. (2009). Social class differentials in health and mortality: Patterns and explanations in comparative perspective. *Annual review of sociology*, 35(1), 553-572.
- Emiroğlu, M. (1988). Türkiye'de yaşlı nüfusun artışı ve coğrafi dağılım özellikleri. *DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 11, 25-49.
- Endeksa. (2026a). *Türkiye'de konut fiyatları ve piyasa analizi*. <https://www.endeksa.com/tr/analiz/turkiye/ankara/cankaya/ilkadim/portfolio> adresinden 13 Şubat 2026 tarihinde alınmıştır.
- Endeksa. (2026b). *Türkiye'de konut fiyatları ve piyasa analizi*. <https://www.endeksa.com/tr/analiz/turkiye/ankara/cankaya/ayranci/portfolio> adresinden 13 Şubat 2026 tarihinde alınmıştır.
- Ergun, C. ve Ergun, A. D. (2010). Dönüşüm mü, piyasalaştırma mı? Türkiye'de sağlıkta dönüşüm programı üzerine bir tartışma. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 4(8), 33-54.
- Eroğlu, Ş. (2010). Informal finance and the urban poor: An investigation of rotating savings and credit associations in Turkey. *Journal of Social Policy*, 39(3), 461-481.
- Escapa, S., Julià, A., Marí-Klose, M., Cursach, M. ve Gallo, P. (2026). There's no place like home, but...: Dependent older adults' narratives on the health and well-being limits of ageing in place. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 21(1), 2647084.
- Esendemir, Ş. (2021). Türkiye'de yaşlılık algısı: Yaşlı ayrıcalığı ve ayrımcılığı üzerine bir inceleme. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 4(2), 74-86.
- Eser, B. ve Aksu, S. K. (2021). Yaşlanan nüfus, sorunlar ve politikalar: Türkiye için bir değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(2), 541-556.
- Esterberg, K. G. (2002). *Qualitative methods in social research*. McGraw-Hill.
- Estes, C. L. (2001). *Social policy and aging: A critical perspective*. SAGE.
- Estes, C. L., Biggs, S. ve Phillipson, C. (2003). *Social theory, social policy and ageing*. Open University Press.

- Eyles, J. (1989). The geography of everyday life. İçinde D. Gregory ve R. Walford (Eds.), *Horizons in Human Geography* (s.102-103). Macmillan, London.
- Fancourt, D. ve Steptoe, A. (2019). Cultural engagement and mental health: Does socio-economic status explain the association?. *Social Science & Medicine*, 236, 112425.
- Farber, S., Neutens, T., Miller, H. J. ve diğerleri. (2013). The social interaction potential of metropolitan regions: A time-geographic measurement approach using joint accessibility. *Annals of the Association of American Geographers*, 103(3), 483-504.
- Finch, J. ve Mason, J. (1993). *Negotiating family responsibilities*. Routledge.
- Finlay, J. M. (2018). Walk like a penguin: Older Minnesotans' experiences of (non)therapeutic white space. *Social Science and Medicine*, 198, 77-84.
- Finlay, J. M., Gaugler, J. E. ve Kane, R. L. (2020). Ageing in the margins: Expectations of and struggles for a good place to grow old among low-income older Minnesotans. *Ageing and Society*, 40(4), 759-783. Doi: 10.1017/S0144686X1800123X.
- Finlay, L. (2002). Negotiating the swamp: The opportunity and challenge of reflexivity in research practice. *Qualitative Research*, 2(2), 209-230.
- Fitzgerald, K. G. ve Caro, F. G. (2014). An overview of age-friendly cities and communities around the world. *Journal of Aging & Social Policy*, 26(1-2), 1-18. Doi: 10.1080/08959420.2014.860786.
- Flamm, M. ve Kaufmann, V. (2006). Operationalising the concept of motility: A qualitative study. *Mobilities*, 1(2), 167-189. Doi: 10.1080/17450100600726563.
- Flick, U. (2018). Doing qualitative data collection: Charting the routes. İçinde U. Flick (Ed.), *The SAGE handbook of qualitative data collection* (s.3-16). SAGE Publications.
- Folbre, N. (Ed.). (2012). *For love and money: Care provision in the United States*. Russell Sage Foundation.
- Forrest, R. ve Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban Studies*, 38(12), 2125-2143.
- Foster, L. ve Walker, A. (2015). Active and successful aging: A European policy perspective. *The Gerontologist*, 55(1), 83-90.
- Francis, J. J., Johnston, M., Robertson, C., Glidewell, L., Entwistle, V., Eccles, M. P. ve Grimshaw, J. M. (2010). What is an adequate sample size? Operationalising data

- saturation for theory-based interview studies. *Psychology and Health*, 25(10), 1229-1245.
- Gardner, P. (2014). The role of social engagement and identity in community mobility among older adults aging in place. *Disability and Rehabilitation*, 36(15), 1249-1257.
- Gardner, P. J. (2011). Natural neighborhood networks: Important social networks in the lives of older adults aging in place. *Journal of Aging Studies*, 25(3), 263-271.
- Gaventa, J. (2003). Towards participatory local governance: Assessing the transformative possibilities. Prepared for the Conference on Participation: From Tyranny to Transformation, Manchester, 27-28 February. *Institute of Development Studies*.
- Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Island Press.
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings: Using public space*. Island Press.
- Gibson, K., Brittain, K., McLellan, E., Kingston, A., Wilkinson, H. ve Robinson, L. (2024). It's where I belong: What does it mean to age in place from the perspective of people aged 80 and above? A longitudinal qualitative study (wave one). *BMC Geriatrics*, 24(1), 524. Doi: 10.1186/s12877-024-05139-2.
- Giddens, A. (1992). Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age. *Social Forces*, 71(1), 229.
- Gilroy, R. (2008). Places that support human flourishing: Lessons from later life. *Planning Theory & Practice*, 9(2), 145-163. Doi: 10.1080/14649350802041548.
- Glenn, E. N. (2010). *Forced to care: Coercion and caregiving in America*. Harvard University Press.
- Golant, S. M. (2015). *Aging in the Right Place*. Health Professions Press.
- Göle, N. (1997). The gendered nature of the public sphere. *Public Culture*, 10, 61-82.
- Graham, H., De Bell, S., Flemming, K., Sowden, A., White, P. ve Wright, K. (2020). Older people's experiences of everyday travel in the urban environment: A thematic synthesis of qualitative studies in the United Kingdom. *Ageing & Society*, 40(4), 842-868.
- Guba, E. G. ve Lincoln, Y. S. (2005). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. İçinde N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Eds.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (3. Baskı, s.191-215). SAGE Publications.

- Guma, P. K., Mwaura, M., Njagi, E. W. ve Akallah, J. A. (2023). Urban way of life as survival: Navigating everyday life in a pluriversal global south. *City*, 27(3-4), 275-293.
- Gül, H. (2022). Modernleşme sürecinde yaşlılık sorunlarına ilişkin sosyolojik bir değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 928-943. Doi: 10.15869/itobiad.957272.
- Güvenç, M. (2006). Toplumsal-mekânsal farklılaşmayı haritalamak: 1990 sayımından Ankara manzaraları. İçinde T. Şenyapılı (Der.), *Cumhuriyet'in Ankara'sı* (s.184-197). ODTÜ Yayıncılık.
- Hägerstrand, T. (1970). What about people in regional science? *Papers of the Regional Science Association*, 24(1), 6-21.
- Hägerstrand, T. (1995). Action in the physical everyday world. İçinde A. D. Cliff, P. R. Gould, A. G. Hoare ve N. J. Thrift (Eds.), *Diffusing Geography: Essays for Peter Haggett* (s.35-45). Blackwell.
- Handy, S. L. ve Niemeier, D. A. (1997). Measuring accessibility: An exploration of issues and alternatives. *Environment and Planning A*, 29(7), 1175-1194.
- Hanson, S. (2010). Gender and mobility: New approaches for informing sustainability. *Gender, Place & Culture*, 17(1), 5-23.
- Hanson, S. ve Pratt, G. (1995). *Gender, Work and Space*. Routledge.
- Haraway, D. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575-599.
- Havighurst, R. J. ve Albrecht, R. (1953). *Older people*.
- Havighurst, R. J. (1963). Successful aging. İçinde R. Williams, C. Tibbits ve W. Donahue (Eds.), *Processes of aging*. Atherton Press.
- Hillcoat-Nallétamby, S. ve Ogg, J. (2014). Moving beyond ageing in place: Older people's dislikes about their home and neighbourhood environments as a motive for wishing to move. *Ageing & Society*, 34(10), 1771-1796.
- Hille, K. (1999). Gendered exclusions: Women's fear of violence and changing relations to space. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 81(2), 111-124.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. University of California Press.
- Honneth, A. (1995). *The struggle for recognition: The moral grammar of social conflicts*. (J. Anderson, Çev.). Polity Press.

- Horner, M. W., Duncan, M. D., Wood, B. S., Valdez-Torres, Y. ve Stansbury, C. (2015). Do aging populations have differential accessibility to activities? Analyzing the spatial structure of social, professional, and business opportunities. *Travel Behaviour and Society*, 2(3), 182-191.
- Horton, F. E. ve Reynolds, D. R. (1971). Effects of urban spatial structure on individual behavior. *Economic Geography*, 47(1), 36-48. Doi: 10.2307/143224.
- İslam, M. S. (2010). Measuring people's space-time accessibility to urban opportunities: An activity-based spatial search algorithm in a GIS. *International Journal of Urban Sustainable Development*, 2(1), 107-120.
- İşık, E. ve Semerci, Ç. (2019). Nitel araştırmalarında veri üçgenlemesi olarak odaklanan grup birleştirme, bireysel görüşme ve gözlem. *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 53-66.
- Iwarsson, S. ve Ståhl, A. (2003). Accessibility, usability and universal design: Positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. *Disability and Rehabilitation*, 25(2), 57-66. Doi: <https://doi.org/10.1080/dre.25.2.57.66>
- İçli, G. (2017). Yavaşlayan kentler ve yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 67-75.
- Johnson, J., Rodriguez, M. A. ve Al Snih, S. (2020). Life-space mobility in the elderly: Current perspectives. *Clinical Interventions in Aging*, 1665-1674.
- Johnson, M. K., Crosnoe, R. ve Elder, G. H. Jr. (2011). Insights on adolescence from a life course perspective. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 273-280. Doi: 10.1111/j.1532-7795.2010.00728.x.
- Joy, M. (2017). *An urban revolution through age friendly cities?* [Doctoral dissertation]. Ryerson University.
- Joy, M. (2021). Neoliberal rationality and the age friendly cities and communities program: Reflections on the Toronto case. *Cities*, 108, 102982.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422. Doi: 10.1177/0022022105275959.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Family, self, and human development across cultures: Theories and applications*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Kalache, A. (2016). Active ageing and age-friendly cities: A personal account. İçinde T. Moulaert ve S. Garon (Eds.), *Age-friendly cities and communities in international comparison: Political lessons, scientific avenues and democratic issues* (ss. 65-77). Springer International Publishing.

- Kalache, A. ve Keller, I. (2000). The greying world: A challenge for the twenty-first century. *Science Progress* (1933-), 33-54.
- Kalache, A. ve Kickbusch, I. (1997). A global strategy for healthy ageing. *World Health*(4), 4.
- Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. (2000). Intergenerational solidarity networks of instrumental and cultural transfers within migrant families in Turkey. *Ageing & Society*, 20(5), 523-542. Doi: 10.1017/S0144686X99007916.
- Kalınkara, V. (2011). *Temel gerontoloji yaşlılık bilimi*. Nobel.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & Society*, 2(3), 274-290.
- Katz, S. (2000). Busy bodies: Activity, aging, and the management of everyday life. *Journal of Aging Studies*, 14(2), 135-152.
- Kaufman, S. R. (1986). *The ageless self: Sources of meaning in late life*. University of Wisconsin Press.
- Kaufmann, V. (2002). *Re-thinking mobility: Contemporary sociology*. Ashgate.
- Kaufmann, V., Bergman, M. M. ve Joye, D. (2004). Motility: Mobility as capital. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28(4), 745-756. Doi: 10.1111/j.0309-1317.2004.00549.x.
- Kenyon, S., Lyons, G. ve Rafferty, J. (2002). Transport and social exclusion: Investigating the possibility of promoting inclusion through virtual mobility. *Journal of Transport Geography*, 10(3), 207-219.
- Keskin, M. (2020). *Yerinde yaşlanma bağlamında yaşlıların konut ve çevresinden beklentileri: Afyonkarahisar kenti örneği* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kiger, M. E. ve Varpio, L. (2020). Thematic analysis of qualitative data: AMEE Guide No. 131. *Medical Teacher*, 42(8), 846-854.
- Kirkwood, T. B. (2008). A systematic look at an old problem. *Nature*, 451(7179), 644-647. Doi: <http://dx.doi.org/10.1038/451644a>
- Klinenberg, E. (2018). *Palaces for the people: How social infrastructure can help fight inequality, polarization, and the decline of civic life*. Crown.
- Krekula, C. (2007). The intersection of age and gender: Reworking gender theory and social gerontology. *Current Sociology*, 55(2), 155-171.

- Kurt, H. (2005). Avrupa Birliği ÷lkelerinde n÷fusun yaş yapısı. İçinde S. Avcı ve H. Turoğlu (Eds.), *Ulusol Coğrafya Kongresi, Prof. Dr. İsmail Yalınlar Anısına (29-30 Eyl÷l 2005) Bildiriler Kitabı* (ss. 277-287). İstanbul.
- Kwan, M. P. (1999). Gender, the home-work link, and space-time patterns of nonemployment activities. *Economic Geography*, 75(4), 370-394.
- Lager, D. R. (2015). *Perspectives on ageing in place: Older adults' experiences of everyday life in urban neighbourhoods* (Doctoral dissertation). University of Groningen.
- Lager, D., van Hoven, B. ve Huigen, P. P. P. (2013). Dealing with change in old age: Negotiating working-class belonging in a neighbourhood in the process of urban renewal in the Netherlands. *Geoforum*, 50, 54-61. Doi: 10.1016/j.geoforum.2013.07.012.
- Lager, D., van Hoven, B. ve Huigen, P. P. P. (2015). Exploring the subjective dimensions of older adults' use of neighbourhood space through walking interviews. İçinde D. Lager (Ed.), *Perspectives on ageing in place: Older adults' experiences of everyday life in urban neighbourhoods* (ss. 71-92). Gildeprint.
- Laws, G. (1993). The land of old age: Society's changing attitudes toward urban built environments for elderly people. *Annals of the Association of American Geographers*, 83(4), 672-693.
- Laws, G. (1995a). Embodiment and emplacement: Landscape, representation and identity in Sun City retirement communities. *International Journal of Aging and Human Development*, 40(4), 253-280.
- Laws, G. (1996). A shot of economic adrenalin: Reconstructing the elderly in the retiree-based economic development literature. *Journal of Aging Studies*, 10(3), 171-188.
- Laws, G. (1997). Spatiality and age relations. İçinde A. Jamieson, S. Harper ve C. Victor (Eds.), *Critical approaches to ageing and later life* (ss. 90-101). Open University Press.
- Lawton, M. P. ve Nahemow, L. (1973). Ecology and the aging process. İçinde C. Eisdorfer ve M. P. Lawton (Eds.), *The psychology of adult development and aging* (ss. 619-674). American Psychological Association. Doi: <https://doi.org/10.1037/10044-020>
- Leavy, P. (2014). Introduction. İçinde P. Leavy (Ed.), *The Oxford handbook of qualitative research* (ss. 1-13). Oxford University Press.
- Lee, M. S. ve McNally, M. G. (1998). *Application of space-time prisms for the measurement of accessibility* (Working Paper No. UCI-ITS-WP-98-11). Institute of Transportation Studies, University of California.

- Lefebvre, H. (1987). The everyday and everydayness. *Yale French Studies*, (73), 7-11.
- Lefebvre, H. (1997). *Gündelik hayatın eleştirisi I* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Çev.). Blackwell.
- Lehning, A. J. ve Greenfield, E. A. (2017). Research on age-friendly community initiatives: Taking stock and moving forward. *Journal of Housing for the Elderly*, 31(2), 178-192.
- Levasseur, M., Richard, L., Gauvin, L. ve Raymond, É. (2010). Inventory and analysis of definitions of social participation found in the aging literature: Proposed taxonomy of social activities. *Social Science & Medicine*, 71(12), 2141-2149.
- Levy, B. (2009). Stereotype embodiment: A psychosocial approach to aging. *Current Directions in Psychological Science*, 18(6), 332-336.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- Lui, C., Everingham, J., Warburton, J., Cuthill, M. ve Bartlett, H. (2009). What makes a community age-friendly: A review of international literature. *Australasian Journal on Ageing*, 28(3), 116-121.
- MacLeod, G. ve Jones, M. (2007). Territorial, scalar, networked, connected: In what sense a “regional world”? *Regional Studies*, 41(9), 1177-1191. Doi: 10.1080/00343400701646182.
- Mahmood, A., Chaudhury, H., Michael, Y. L., Campo, M., Hay, K. ve Sarte, A. (2012). A photovoice documentation of the role of neighborhood physical and social environments in older adults’ physical activity in two metropolitan areas in North America. *Social Science & Medicine*, 74(8), 1180-1192.
- Mandıracıoğlu, A. (2010). Dünyada ve Türkiye’de yaşlıların demografik özellikleri. *Ege Tıp Dergisi*, 49.
- Marmot, M. (2015). The health gap: The challenge of an unequal world. *The Lancet*, 386(10011), 2442-2444.
- Massey, D. (1994). *Space, place and gender*. Polity Press.
- Massey, D. (2005). *For space*. SAGE.
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An interactive approach* (3. Baskı). SAGE.

- McCracken, K. ve Phillips, D. R. (2005). International demographic transitions. İçinde G. J. Andrews ve D. R. Phillips (Eds.), *Ageing and place: Perspectives, policy, practice* (ss. 36-60). Routledge.
- McDowell, L. (1999). *Gender, identity and place: Understanding feminist geographies*. University of Minnesota Press.
- McLeod, M. (1997). Everyday and 'other' spaces. İçinde S. Harris ve D. Berke (Eds.), *Architecture of the everyday* (ss. 1-37). Princeton Architectural Press.
- Meijering, L., Osborne, T., van Doorne, M. ve Weitkamp, G. (2024). Seasonal differences in mobility and activity space in later life: A case study of older adults in the Northern Netherlands. *Mobilities*, 19(4), 736-755.
- Menec, V. H., Means, R., Keating, N., Parkhurst, G. ve Eales, J. (2011). Conceptualizing age-friendly communities. *Canadian Journal on Aging*, 30(3), 479-493.
- Metz, D. H. (2000). Mobility of older people and their quality of life. *Transport Policy*, 7(2), 149-152.
- Michael, Y. L., Green, M. K. ve Farquhar, S. A. (2006). Neighborhood design and active aging. *Health & Place*, 12(4), 734-740. Doi: 10.1016/j.healthplace.2005.08.002.
- Miller, H. J. (2004). Activities in space and time. İçinde D. A. Hensher, K. J. Button, K. E. Haynes ve P. R. Stopher (Eds.), *Handbook of transport geography and spatial systems* (ss. 647-660). Elsevier.
- Miller, H. J. (2017). Time geography and space-time prism. İçinde D. Richardson, N. Castree, M. F. Goodchild, A. Kobayashi, W. Liu ve R. A. Marston (Eds.), *The international encyclopedia of geography: People, the earth, environment and technology* (ss. 7654-7672). Wiley-Blackwell.
- Mirza, G. A. (2014). *Yeni dinselleşme eğilimleri ve maneviyat arayışları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Morales, A. (2011). Marketplaces: Prospects for social, economic, and political development. *Journal of Planning Literature*, 26(1), 3-17.
- Morrow-Howell, N., Hinterlong, J., Rozario, P. A. ve Tang, F. (2003). Effects of volunteering on the well-being of older adults. *The Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 58(3), S137-S145. Doi: 10.1093/geronb/58.3.S137.

- Narushima, M. (2005). "Payback time": Community volunteering among older adults as a transformative mechanism. *Ageing & Society*, 25(4), 567-584. Doi: 10.1017/S0144686X05003661.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7. baskı). Pearson Education Limited.
- Neutens, T., Schwanen, T. ve Witlox, F. (2011). The prism of everyday life: Towards a new research agenda for time geography. *Transport Reviews*, 31(1), 25-47.
- Neutens, T. (2015). Accessibility, equity and health care: Review and research directions for transport geographers. *Journal of Transport Geography*, 43, 14-27.
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E. ve Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1-13.
- O'Reilly, K. (2012). *Ethnographic methods* (2. baskı). Routledge.
- Oldenburg, R. (1989). *The great good place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and other hangouts at the heart of the community*. Marlowe and Company.
- Ong, C. H., Pham, B. L., Levasseur, M., Tan, G. R. ve Seah, B. (2024). Sex and gender differences in social participation among community-dwelling older adults: A systematic review. *Frontiers in Public Health*, 12, 1335692.
- Or, E. (2022). *Mahalle ölçeğinde yaş dostu olma: Tasarım ve değerlendirmeye yönelik yöntem önerisi*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Owen, N., Cerin, E., Leslie, E., Coffee, N., Frank, L. D., Bauman, A. E., Hugo, G., Saelens, B. E. ve Sallis, J. F. (2007). Neighborhood walkability and the walking behavior of Australian adults. *American Journal of Preventive Medicine*, 33(5), 387-395. Doi: 10.1016/j.amepre.2007.07.025.
- Öksüz, M. (2025). *Ötekiliğin üretimi: Bourdieu'nun habitus perspektifinden Mutlu ve Ayrancı alanları (Ankara) üzerine etnografik bir araştırma*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Öncü, A. (2002). Global consumerism, sexuality as public spectacle, and the cultural remapping of Istanbul in the 1990s. İçinde D. Kandiyoti ve A. Saktanber (Eds.), *Fragments of culture: The everyday of modern Turkey* (ss. 171-190). I.B. Tauris.
- Özbek, Ç., Özcan, M., Yüce Yörük, E. A., Arguvanlı Çoban, S. ve Özel Türkcü, Ü. (2025). Şefkat mi, küçümseme mi? Yaşçı dil (elderspeak) kavramının Türkçe

literatüre kazandırılması. *Mediterranean Journal of Humanities*, 15(1), 279-292.
Doi: 10.13114/mjh.1656974.

- Özgür, E. M. (2021). “Ev, hayat demek, ne yaşıyorsan burada yaşıyorsun”: Yaşlılıkta evin anlamının fenomenolojik bir araştırması. *STRATA: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 29-68.
- Özgür, E. M. (2020). Aging as a new socio-demographic reality of Turkey: Processes, patterns and outcomes. İçinde R. Gulmez ve S. Tuysuz (Eds.), *The new Turkey: Politics, society and economy* (ss. 77-131). Nova Science Publishers.
- Özgür, E. M. (2019). Yaşlanmanın coğrafyaları: Coğrafi gerontolojide ilerleme, tartışmalar ve araştırma gündemi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 17(1), 78-109.
- Özgür, E. M. (2013). Türkiye nüfustaki doğurganlık düşüşü ve yaşlanma eğilimi. *Her Yönüyle Dernekler Dergisi*, 23(2), 30-35.
- Özgür, E. M. (2010). Türkiye’nin yaşlanma sürecine coğrafi bir bakış. 1. *Ulusal Nüfusbilim Kongresi*, 9-10 Ekim 2010, Ankara.
- Özgür, E. M. (1999). Türkiye nüfusunun yaş yapısı. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 7, 159-174.
- Özgür, M. ve Aydın, O. (2010). Türkiye’de kadın evlilik göçü. *Nature Sciences*, 5(1), 18-31.
- Özgür, E. M. ve Kılınç, N. (2022). Yaş-dostu kentler ve topluluklara ilişkin kuramsal çerçevelerin gözden geçirilmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 20(1), 310-337.
- Özgür, E. M. ve Yakar, M. (2026a). Analysis of the spatial pattern of demographic ageing in Türkiye using bivariate mapping [Türkiye’de demografik yaşlanmanın mekânsal örüntüsünün iki değişkenli haritalama ile analizi]. *Coğrafya Dergisi-Journal of Geography*, 52, 1-8.
- Özgür, E. M. ve Yakar, M. (2026b). Kırsal Türkiye’deki aşırı yaşlanmanın coğrafi örüntüsü kasvetli demografik bir durumu açığa çıkarıyor. *Senectus*, 4(1), 99-139.
- Özgür, E. M. ve Yakar, M. (2021). Coğrafya önemlidir!: Nüfus yaşlanmasına mekânsal bir perspektiften bakmak. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 3-29.
- Özyürek, E. (2009). *Modernlik nostaljisi: Kemalizm, laiklik ve gündelik hayatta siyaset* (F. B. Aydar, Çev.; 2. bs.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. (Özgün eser 2006 yılında yayımlanmıştır).
- Paillé, P. ve Mucchielli, A. (2012). *L’analyse qualitative en sciences humaines et sociales*. Armand Colin.

- Pala, A. (2016). Türkiye’de kadınların ev içi emeği ve istihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2016(2), 597-616.
- Palmore, E. (2001). The ageism survey: First findings. *The Gerontologist*, 41(5), 572-575.
- Pani-Harreman, K. E., Bours, G. J., Zander, I., Kempen, G. I. ve van Duren, J. M. (2021). Definitions, key themes and aspects of ‘ageing in place’: A scoping review. *Ageing & Society*, 41(9), 2026-2059.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4. baskı). SAGE.
- Peace, S. M., Holland, C. ve Kellaher, L. (2005). Making space for identity. İçinde G. J. Andrews ve D. R. Phillips (Eds.), *Ageing and place: Perspectives, policy, practice* (ss. 187-204). Routledge.
- Peace, S., Dittmann-Kohli, F., Westerhof, G. J. ve Bond, J. (2007). The ageing world. İçinde J. Bond, S. Peace, F. Dittmann-Kohli ve G. J. Westerhof (Eds.), *Ageing in society: European perspectives on gerontology*. SAGE Publications.
- Peace, S., Holland, C. ve Kellaher, L. (2011). “Option recognition” in later life: Variations in ageing in place. *Ageing & Society*, 31(5), 734-757.
- Peel, C., Baker, P. S., Roth, D. L., Brown, C. J., Bodner, E. V. ve Allman, R. M. (2005). Assessing mobility in older adults: The UAB Study of Aging Life-Space Assessment. *Physical Therapy*, 85(10), 1008-1019.
- Penchansky, R. ve Thomas, J. W. (1981). The concept of access: Definition and relationship to consumer satisfaction. *Medical Care*, 19(2), 127-140.
- Phillips, D., Siu, O. L., Yeh, A. G. O. ve Cheng, K. H. C. (2005). The impacts of dwelling conditions on older persons’ psychological well-being in Hong Kong: The mediating role of residential satisfaction. *Social Science and Medicine*, 60(12), 2785-2797. Doi: 10.1016/j.socscimed.2004.11.027.
- Phillipson, C. (1991). The social construction of old age: Perspectives from political economy. *Reviews in Clinical Gerontology*, 1(4), 403-410.
- Phillipson, C. (2007). The “elected” and the “excluded”: Sociological perspectives on the experience of place and community in old age. *Ageing and Society*, 27(3), 321-342.
- Phillipson, C. (2013). *Ageing*. Polity Press.
- Phillipson, C., Bernard, M., Phillips, J. ve Ogg, J. (1999). Older people’s experiences of community life: Patterns of neighbouring in three urban areas. *The Sociological Review*, 47(4), 715-743.

- Pickard, S. (2023). Exploring ageism as a structure of consciousness across the female life course through the work of Simone de Beauvoir. *The Gerontologist*, 63(5), 812-819. Doi: 10.1093/geront/gnac123.
- Pillow, W. (2003). Confession, catharsis, or cure? Rethinking the uses of reflexivity as methodological power in qualitative research. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 16(2), 175-196.
- Plouffe, L. ve Kalache, A. (2010). Towards global age-friendly cities: Determining urban features that promote active aging. *Journal of Urban Health*, 87(5), 733-739.
- Pred, A. (1977). The choreography of existence: Comments on Hagerstrand's time-geography and its usefulness. *Economic Geography*, 53(2), 207-221.
- Putnam, R. D. (2000). Tek başına bowling oynamak: Amerika'nın azalan sosyal sermayesi. İçinde *Kültür ve siyaset: Bir okuma kitabı* (ss. 223-234). Palgrave Macmillan US.
- Pyszczynski, T., Solomon, S. ve Greenberg, J. (2015). Thirty years of terror management theory: From genesis to revelation. İçinde J. M. Olson ve M. P. Zanna (Eds.), *Advances in experimental social psychology* (C. 52, ss. 1-70). Academic Press.
- Rantakokko, M., Portegijs, E., Viljanen, A., Iwarsson, S. ve Rantanen, T. (2017). Changes in environmental barriers and walking for errands among community-dwelling older people: A 3-year follow-up study. *Aging Clinical and Experimental Research*, 29(4), 753-759. Doi: 10.1007/s40520-016-0623-9.
- Ravensbergen, L., Van Liefveringe, M., Isabella, J., Merrina, Z. ve El-Geneidy, A. (2022). Accessibility by public transport for older adults: A systematic review. *Journal of Transport Geography*, 103, 103408.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. Pion Limited.
- Rémillard-Boilard, S. (2018). The development of age-friendly cities and communities. İçinde T. Buffel, S. Handler ve C. Phillipson (Eds.), *Age-friendly cities and communities: A global perspective* (ss. 13-32). Policy Press. Doi: 10.2307/j.ctt1zrvhc4.9.
- Rémillard-Boilard, S. (2019). *Developing age-friendly cities: A public policy perspective* (Doctoral dissertation). The University of Manchester, United Kingdom.
- Rémillard-Boilard, S. ve Doran, P. (2024). Developing age-friendly cities and communities: An international perspective. İçinde T. Buffel, P. Doran ve S. Yarker (Eds.), *Reimagining age-friendly communities: Urban ageing and spatial justice* (ss. 25-43). Policy Press.

- Rémillard-Boilard, S., Buffel, T. ve Phillipson, C. (2021). Developing age-friendly cities and communities: Eleven case studies from around the world. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 133.
- Rose, G. (1997). Situating knowledges: Positionality, reflexivities and other tactics. *Progress in Human Geography*, 21(3), 305-320.
- Rosenberg, D. E., Huang, D. L., Simonovich, S. D. ve Belza, B. (2013). Outdoor built environment barriers and facilitators to activity among older adults with and without mobility limitations. *The Gerontologist*, 53(2), 268-279. Doi: 10.1093/geront/gns119.
- Rosenberg, M. J. ve Everitt, J. (2001). Planning for aging populations: Inside or outside the walls. *Progress in Planning*, 56(3), 119-168. Doi: 10.1016/S0305-9006(01)00014-9.
- Rowe, J. W. ve Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37(4), 433-440.
- Rowles, G. D. (1978). *Prisoners of space? Exploring the geographical experience of older people*. Westview Press.
- Rowles, G. D. (1983). Place and personal identity in old age: Observations from Appalachia. *Journal of Environmental Psychology*, 3(4), 299-313.
- Rowles, G. D. (1983b). Geographical dimensions of social support in rural Appalachia. İçinde G. D. Rowles ve R. J. Ohta (Eds.), *Aging and milieu: Environmental perspectives on growing old* (ss. 111-130). Academic Press.
- Sampaio, D., King, R. ve Walsh, K. (2018). Geographies of the ageing-migration nexus: An introduction. *Area*, 50(4), 440-443.
- Saunders, M. N. K., Lewis, P. ve Thornhill, A. (2015). *Research methods for business students* (7. baskı). Pearson Education.
- Sayer, A. (2000). *Realism and social science*. SAGE.
- Scharf, T., Phillipson, C. ve Smith, A. E. (2005). Social exclusion of older people in deprived urban communities of England. *European Journal of Ageing*, 2(2), 76-87.
- Scharlach, A. (2012). Creating aging-friendly communities in the United States. *Ageing International*, 37(1), 25-38.
- Scharlach, A. E. ve Lehning, A. J. (2013). Ageing-friendly communities and social inclusion in the United States of America. *Ageing & Society*, 33(1), 110-136. Doi: 10.1017/S0144686X12000578.

- Schönfelder, S. ve Axhausen, K. W. (2003). Activity spaces: Measures of social exclusion? *Transport Policy*, 10(4), 273-286. Doi: 10.1016/j.tranpol.2003.07.002.
- Schwanen, T. ve Páez, A. (2010). The mobility of older people: An introduction. *Journal of Transport Geography*, 18(5), 591-595.
- Schwanen, T. ve Ziegler, F. (2011). Wellbeing, independence and mobility: An introduction. *Ageing & Society*, 31(5), 719-733.
- Schwanen, T., Banister, D. ve Bowling, A. (2012). Independence and mobility in later life. *Geoforum*, 43(6), 1313-1322. Doi: 10.1016/j.geoforum.2012.04.001.
- Schwanen, T., Hardill, I. ve Lucas, S. (2012). Spatialities of ageing: The co-construction and co-evolution of old age and space. *Geoforum*, 43, 1291-1295. Doi: 10.1016/j.geoforum.2012.07.002.
- Senex İzleme. (2021). *Yaşlılara yönelik şiddet ve ihlallerin izlenmesi: Ağustos ayı raporu*. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları. Erişim adresi: <https://api.senex.org.tr/upload/Publication/734824ea6e9949af89ec1442302aed8f.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Mart 2026).
- Sherman, J. E., Spencer, J., Preisser, J. S., Gesler, W. M. ve Arcury, T. A. (2005). A suite of methods for representing activity space in a healthcare accessibility study. *International Journal of Health Geographics*, 4(1), 24.
- Silver, H. (2015). The contexts of social inclusion. *United Nations Department of Economic and Social Affairs DESA Working Paper No. 144*. Doi: 10.2139/ssrn.2641272.
- Sixsmith, A. ve Sixsmith, J. (2008). Ageing in place in the United Kingdom. *Ageing International*, 32(3), 219-235.
- Skinner, M. W., Cloutier, D. ve Andrews, G. J. (2015). Geographies of ageing: Progress and possibilities after two decades of change. *Progress in Human Geography*, 39(6), 776-799.
- Skinner, M. W. ve Winterton, R. (2018). Rural ageing: Contested spaces, dynamic places. İçinde M. W. Skinner, G. J. Andrews ve M. P. Cutchin (Eds.), *Geographical gerontology: Perspectives, concepts, approaches* (ss. 136-148). Routledge.
- Soja, E. W. (2013). *Seeking spatial justice* (C. 16). University of Minnesota Press.
- Stake, R. E. (2013). *Multiple case study analysis*. Guilford Press.
- Starfield, B., Shi, L. ve Macinko, J. (2005). Contribution of primary care to health systems and health. *The Milbank Quarterly*, 83(3), 457-502.

- Steinfeld, E. ve Maisel, J. (2012). *Universal design: Creating inclusive environments*. John Wiley & Sons.
- Südaş, İ. (2005). *Türkiye'ye yönelik göçler ve Türkiye'de yaşayan yabancılar: Alanya örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Südaş, İ. (2012). *Avrupa ülkelerinden Türkiye'nin batı kıyılarına yönelik göçler: Marmaris, Kuşadası ve Ayvalık ilçelerinde karşılaştırmalı bir araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Syed, S. T., Gerber, B. S. ve Sharp, L. K. (2013). Traveling towards disease: Transportation barriers to health care access. *Journal of Community Health*, 38(5), 976-993.
- Sylvestre, G. (1999). The geography of aging: A geographical contribution to gerontology. İçinde R. Koster (Ed.), *Prairie perspectives: Geographical essays* (C. 2, ss. 214-224). University of Winnipeg.
- Şenol, E. (2016). Giresun ilinde mevsimlik yaşlı göçleri. İçinde *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu 13-14 Ekim 2016 Bildiriler Kitabı* (ss. 568-569). Ankara.
- Şenol, E. ve Saraçoğlu, H. (2012). Tokat kentinde yaşlı nüfusun mekânsal dağılışı ve kent içi arazi kullanımının yaşlı nüfusun yaşam kalitesine etkileri. İçinde A. Açık, S. Başol, A. O. Solmaz ve M. Hanilçe (Eds.), *Tokat Sempozyumu (1-3 Kasım 2012) Bildiriler Kitabı* (ss. 97-116). Tokat.
- Tamkoç, B. ve Bilgin, Ö. F. (2020). Aktif yaşlanma bağlamında yaş dostu kent kavramı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Erişilebilirlik Özel Sayısı*, 2, 211-226. Doi: 10.21560/spcd.vi.816372.
- Tarhan, A. B. (2022). Kadınların dayanışma ağları: Gün toplantıları örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 231-250.
- Tekeli, İ. (1982). *Başkent Ankara'nın öyküsü*. Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (2010). *Gündelik yaşam, yaşam kalitesi ve yerellik yazıları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tıngır, T. (2024). *Yaş dostu kent yönetişi: İstanbul örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tronto, J. C. (2013). *Caring democracy: Markets, equality, and justice*. New York University Press.

- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. University of Minnesota Press.
- Tuncer, S. (2014). *Going public: Women's experience of everyday urban public space in Ankara across generations between the 1950s and the 1980s* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Middle East Technical University.
- Tunçer, M. (2017). *Urban ageing and the right to the city experiences of elderly in Kadıköy* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2015). *Zaman kullanım araştırması, 2014-2015*. Haber Bülteni, Sayı: 18627, 4 Aralık 2015. Türkiye İstatistik Kurumu.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2025: Yaş grubuna göre nüfus*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve UN Women Türkiye. (2026). *Türkiye'de istatistiklerle kadın: 2025*. Türkiye İstatistik Kurumu ve UN Women Türkiye.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026). *İstatistiklerle yaşlılar, 2025*. Haber Bülteni No: 58231, 12 Mart 2026. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim tarihi: 24 Nisan 2026.
- UN Women. (2015). *Progress of the world's women 2015-2016: Transforming economies, realizing rights*. UN Women.
- United Nations. (2019). *World population prospects 2019, volume I: Comprehensive tables*. United Nations.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2023). *World population ageing 2023: Challenges and opportunities of population ageing in the least developed countries*. United Nations.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2024). *World population prospects 2024: Summary of results*. United Nations. UN DESA/POP/2024/TR/NO. 9.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division. (2026). *Population and vital statistics report*. Statistical Papers, Series A, Vol. LXXVIII. United Nations. ST/ESA/STAT/SER.A/272.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2018). *World urbanization prospects: The 2018 revision*. United Nations.
- United Nations General Assembly. (2025). *Follow-up to the International Year of Older Persons: Second World Assembly on Ageing*. Report of the Secretary-General, A/80/147. United Nations.

- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2026). Gender matters in an ageing world: The case for gender-responsive policies. *UN DESA Policy Brief No. 186*, 27 Şubat. United Nations. Erişim adresi: <https://desapublications.un.org/policy-briefs/un-desa-policy-brief-no-186-gender-matters-ageing-world-case-gender-responsive>. Erişim tarihi: 23 Nisan 2026.
- United Nations. (1983). *Vienna international plan of action on ageing*. United Nations.
- United Nations. (2002). *Political declaration and Madrid international plan of action on ageing*. United Nations.
- United Nations. (2015). *World population prospects: The 2015 revision, key findings and advance tables*. Working Paper No. ESA/P/WP.241. UN DESA.
- United Nations. (2025). *World urbanization prospects 2025: Summary of results*. United Nations. UN DESA/POP/2025/TR/NO. 12.
- Urry, J. (2007). *Mobilities*. Polity.
- Vice, S. (1997). *Introducing Bakhtin*. Manchester University Press.
- Ustakara, F. (2010). Kahvehaneler: Erkek mekânları olarak kamusal alanın dönüşümü. *Mimarlık*, 354, 45-49.
- Ünal, Ç. (2013). Türkiye nüfus yapısındaki değişimler ve demografik fırsatlar. İçinde *Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi 2013*. İstanbul.
- Ünal, Ç. (2015). Türkiye nüfusunun yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranlarının dağılımı. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12-1(23), 235-249.
- Valentine, G. (1989). The geography of women's fear. *Area*, 21(4), 385-390.
- Van Cauwenberg, J., De Bourdeaudhuij, I., De Meester, F., Van Dyck, D., Salmon, J., Clarys, P. ve Deforche, B. (2011). Relationship between the physical environment and physical activity in older adults: A systematic review. *Health & Place*, 17(2), 458-469. Doi: 10.1016/j.healthplace.2010.11.012.
- Wahl, H.-W. ve Oswald, F. (2010). Environmental perspectives on ageing. İçinde D. Dannefer ve C. Phillipson (Eds.), *The SAGE handbook of social gerontology* (ss. 111-124). SAGE Publications.
- Walker, A. (2002). A strategy for active ageing. *International Social Security Review*, 55(1), 121-139.
- Walker, A. (2009). Active ageing in Europe: Policy discourses and initiatives. İçinde *Information and communication technologies for active ageing* (ss. 35-48). IOS Press.

- Wallenius, M. (1999). Personal projects in everyday places: Perceived supportiveness of the environment and psychological well-being. *Journal of Environmental Psychology*, 19(2), 131-143. Doi: 10.1006/jevp.1998.0118.
- Walsh, K., Scharf, T. ve Keating, N. (2017). Social exclusion of older persons: A scoping review and conceptual framework. *European Journal of Ageing*, 14(1), 81-98. Doi: 10.1007/s10433-016-0398-8.
- Walsham, G. (1993). *Interpreting information systems in organizations*. Wiley.
- Walter-Ginzburg, A., Blumstein, T. ve Guralnik, J. M. (2004). The Israeli kibbutz as a venue for reduced disability in old age: Lessons from the cross-sectional and longitudinal aging study (CALAS). *Social Science & Medicine*, 59(2), 389-403. Doi: 10.1016/j.socscimed.2003.10.026.
- Wanka, A., Moulaert, T. ve Drilling, M. (2018). From environmental stress to spatial expulsion: Rethinking concepts of socio-spatial exclusion in later life. *International Journal of Ageing and Later Life*, 12(2), 25-51. Doi: 10.3384/ijal.1652-8670.18402.
- Warth, L. (2016). The WHO global network of age-friendly cities and communities: Origins, developments and challenges. İçinde T. Moulaert ve S. Garon (Eds.), *Age-friendly cities and communities in international comparison: Political lessons, scientific avenues and democratic issues* (ss. 37-46). Springer.
- Westwood, S. (2023). It's the not being seen that is most tiresome: Older women, invisibility and social (in)justice. *Journal of Women & Aging*, 35(6), 557-572. Doi: 10.1080/08952841.2023.2197658.
- White, J. B. (2004). State feminism, modernization, and the Turkish Republican woman. *NWSA Journal*, 15(3), 145-159.
- Wiles, J. L., Leibing, A., Guberman, N., Reeve, J. ve Allen, R. E. (2012). The meaning of aging in place to older people. *The Gerontologist*, 52(3), 357-366.
- Wood, B. S. ve Horner, M. W. (2019). Aging in activity spaces: How does individual accessibility compare across age cohorts? *The Professional Geographer*, 71(1), 1-14.
- World Health Organization. (2002). *The world health report 2002: Reducing risks, promoting healthy life*. World Health Organization.
- World Health Organization. (2007). *Global age-friendly cities: A guide*. WHO Press.
- World Health Organization. (2015a). *Measuring the age-friendliness of cities: A guide to using core indicators*. World Health Organization.

- World Health Organization. (2015b). *World report on ageing and health*. World Health Organization.
- World Health Organization Regional Office for Europe. (2016). *Urban green spaces and health: A review of evidence*. World Health Organization Regional Office for Europe.
- World Health Organization. (2017). *Age-friendly environments in Europe: A handbook of domains for policy action*. World Health Organization Regional Office for Europe.
- World Health Organization. (2018). *The Global Network for Age-friendly Cities and Communities: Looking back over the last decade, looking forward to the next* (No. WHO/FWC/ALC/18.4). World Health Organization.
- World Health Organization. (2019). *Membership in the Global Network of Age-friendly Cities and Communities (GNAFCC)*. World Health Organization.
- World Health Organization. (2020). *WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour*. World Health Organization.
- World Health Organization. (2021). *Global report on ageism*. World Health Organization.
- World Health Organization. (2023a). *National programmes for age-friendly cities and communities: A guide*. World Health Organization. Erişim adresi: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240068698>
- World Health Organization. (2023b). *Progress report on the United Nations Decade of Healthy Ageing, 2021-2023*. World Health Organization.
- World Health Organization. (2026). *Browse the Network: WHO Global Network for Age-friendly Cities and Communities*. Age-Friendly World. Erişim tarihi: 24 Nisan 2026.
- Yakar, M. (2012). 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye nüfusunda ne değişti. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(21), 382-402.
- Yakar, M. (2014). Türkiye’de ilçelere göre medyan yaş dağılımının mekânsal ve istatistiksel analizi. *Turkish Studies*, 9, 559-591. Doi: 10.7827/TurkishStudies.7447.
- Yakar, M. (2015). Hem yaşlı, hem yalnız: Türkiye’de yaşlı dul nüfusun gelişimi ve mekânsal dağılımı. *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü IV. Nüfusbilim Konferansı*, 5-6 Kasım 2015, Ankara.

- Yakar, M. (2017). From old age to advanced agedness: The spatial distribution and growth of population ageing in Turkey. *International Symposium on GIS Applications in Geography and Geosciences (ISGGG)*, 18-21 Ekim, Çanakkale.
- Yakar, M. (2018). Yaşlanma ve yaşlılığa coğrafi bir yaklaşım. İçinde N. Özgen (Ed.), *Sosyal coğrafya* (ss. 349-382). Pegem Akademi.
- Yakar, M. ve Özgür, E. M. (2022). The aging population in Turkey is ringing alarm bells at the local level. *Coğrafya Dergisi - Journal of Geography*, 44, 231-250. Doi: 10.26650/JGEOG2022-1059215.
- Yakar, M. ve Özgür, E. M. (2024). Revealing ageing regions through spatial patterns: The evidence from Türkiye. *Finisterra*, 59(125), 105-123. Doi: 10.18055/Finis32411.
- Yarker, S., Buffel, T. ve Phillipson, C. (2024). The environments of ageing: Space, place and materiality. *Journal of Aging Studies*, 68, 101189. Doi: 10.1016/j.jaging.2024.101189.
- Yarker, S., Doran, P. ve Buffel, T. (2024). Theorizing place in aging in place: The need for territorial and relational perspectives. *The Gerontologist*, 64(2), gnad002. Doi: 10.1093/geront/gnad002.
- Yerli, G. (2017). Yaşlılık dönemi özellikleri ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1278-1287.
- Yıldızak, G. B. (2020). *Belediyelerin yaş dostu kent uygulamalarının değerlendirilmesi: Çanakkale Belediyesi örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yılmaz, İ. (2015). Gecekondu direnişi: Dikmen Vadisi örneği. *Mülkiye Dergisi*, 39(2), 309-314.
- Yılmaz, M. (2016). *Türkiye'nin değişen nüfus yapısı: Nedenler, değişim, sonuçlar ve gelecek*. Çantay.
- Yin, R. K. (1984). *Case study research: Design and methods*. Sage.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods* (4. bs.). Sage Publications.
- Yüceşahin, M. M. ve Tuysuz, S. (2011). Ankara kentinde sosyo-mekânsal farklılaşmanın örüntüleri: Ampirik bir analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2), 159-188.
- Yüceşahin, M. M. (2011). Küresel bir süreç olarak demografik dönüşüm: Mekânsal bir değerlendirme. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(1), 11-27.

- Yürür, Ş. (2010). Kadınların duygusal emek davranışlarının kariyer fırsatlarını değerlendirmeleri üzerindeki etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 239-254.
- Zimmer, Z. ve McDaniel, S. A. (2016). Global ageing in the twenty-first century: An introduction. İçinde S. A. McDaniel ve Z. Zimmer (Eds.), *Global ageing in the twenty-first century: Challenges, opportunities and implications* (ss. 1-13). Routledge.
- Zukin, S. (1995). *The cultures of cities*. Blackwell.

EKLER

Aydınlatılmış Onam Formu

Araştırmanın Adı: Yaş dostu Bir Çevrenin İnşası İçin Çankaya (Ankara)’da Yaşlıların Gündelik Yaşam Pratiklerini Anlamak

A. Giriş Bölümü

Sayın gönüllü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya bölümündeki doktora tezim kapsamında planlanmış olan yukarıda adı yazılı araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir. Aşağıdaki bilgileri lütfen dikkatlice okuyunuz, sorularınız olursa açık yanıtlar isteyiniz.

B. Bilgilendirme Bölümü:

“Yaş dostu Bir Çevrenin İnşası İçin Çankaya (Ankara)’da Yaşlıların Gündelik Yaşam Pratiklerini Anlamak” başlığını taşıyan bir doktora tezi hazırlıyorum. Tez çalışmamla ilgili olarak kentlerde yaşayan yaşlıların yaşlanma tecrübelerini, gündelik hayat pratiklerini (alışkanlıklarını) ve mekân kullanımlarını anlamayı, bu bağlamda kentsel çevreleri onların bakış açısına uygun şekilde “yaş dostu” hale getirilmesi için öneriler geliştirmeyi amaçlayan bir araştırma yürütüyorum. Bu konuda kişisel deneyimlerinize ihtiyacım var ve anlatacaklarınız, yapacağım bilimsel araştırma için büyük önem taşıyor. Verdiğiniz bilgilerin isim belirtilerek kullanılmayacağından dolayısıyla gizli kalacağından emin olabilirsiniz. Çalışma kapsamında katılımcılara yarı yapılandırılmış sorular yöneltilenmektedir. Bir gönüllünün bu araştırmanın gereklerini yerine getirebilmek için harcayacağı süre ortalama 1 saattir. Gönüllüler, araştırmaya katılmayı kabul etmemeleri ya da araştırmadan ayrılmalari durumunda herhangi bir olumsuz sonuçla karşı karşıya kalmazlar. Ayrıca katılımcıya herhangi bir ücret ödenmeyecek ve talep edilmeyecektir.

C. Güvence Bölümü:

Bu araştırmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da varsa kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır.

D. Onay Bölümü:

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum (ya da sözlü olarak dinledim). Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacılara sordum ve doyurucu yanıtlar aldım. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığım kanısındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanındı. Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.

E. İmza Bölümü:

Katılımcının adı/soyadı
İmza/Tarih

Araştırmacının adı/soyadı
İmza/Tarih

Görüşme Formu

Görüşme No	
Görüşme Tarihi	
Görüşme Başlangıç Saati	
Görüşme Bitiş Saati	
Görüşme Süresi	
Görüşme Yeri (Mahalle, cadde, bina no)	
Görüşülen Kişi	
Doğum Yılı / Doğum Yeri	[.....] [.....]
Cinsiyeti	K [] E []
Medeni Hali	Evli [] Eşi vefat etmiş [] Boşanmış [] Hiç evlenmemiş []
Varsa; Çocuk Sayısı	[.....]
Eğitim Durumu	[.....]
Çalışma Durumu Çalışıyorsa; Yaptığı İş Emekliyse; Geçmişte Yaptığı İş	Çalışıyor [] Emekli [] Emeklilik Yılı/ Süresi [] [] [.....] [.....]
Birlikte oturduğu kişiler	[.....];[.....];[.....]
Oturduğu konutun tipi (apartman dairesi, müstakil ev, gecekondu, villa vb)	
Konutun mülkiyet durumu	Ev sahibi [] Kiracı [] Yakınının evi [] Diğer []
Hane Halkı Geliri (aylık)	
Tel	
Notlar	

Merhaba,

Ben Neriman Kılınç, Ankara Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışıyorum.
Benimle görüşmeyi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederim.

“Yaşlı Dostu Bir Çevrenin İnşası İçin Çankaya (Ankara)’da Yaşlıların Gündelik Yaşam Pratiklerini Anlamak” başlığını taşıyan bir doktora tezi hazırlıyorum. Tez çalışmamla ilgili olarak kentlerde yaşayan yaşlıların yaşlanma tecrübelerini, gündelik hayat pratiklerini (alışkanlıklarını) ve mekân kullanımlarını anlamayı, bu bağlamda kentsel çevreleri onların bakış açısına uygun şekilde “yaşlı dostu” hale getirilmesi için öneriler geliştirmeyi amaçlayan bir araştırma yürütüyorum. Bu konuda kişisel deneyimlerinize ihtiyacım var ve anlatacaklarınız, yapacağım bilimsel araştırma için büyük önem taşıyor. Verdiğiniz bilgilerin isim belirtilerek kullanılmayacağından dolayısıyla gizli kalacağından emin olabilirsiniz.

Şimdi bana soracağınız bir şey yoksa görüşmeye başlayabilir miyiz?

Evet [X]

1.YAŞLILIK ve YAŞLANMA SÜRECİ

[Çankaya ilçesinde oturan yaşlı insanlar, yaşlanma sürecini nasıl deneyimlemektedir?]

1.1.Size göre yaşlılık ne zaman başlar, hangi yaşta başlar?

1.2.Yaşlıları/yaşlılığı neye benzetiyorsunuz? Neden?

1.3. Hayatınızın bu dönemini nasıl tanımlarsınız? Yaşlılıkta hayatınızda neler değişti?

1.3.1. Gündelik hayatınızı sürdürdüğünüz fiziksel çevrede, mekânlarda ne tür değişiklikler oldu? Her gün gidip geldiğiniz yerler değişti mi?

1.3.2. Yaşlılık döneminde ekonomik açıdan bir değişiklik oldu mu? Olduysa yaşlılıkta ekonomik olarak geçmişe göre neler değişti?

1.3.3. Sosyal ilişkileriniz (ve kültürel hayatınız), yaşlanmadan nasıl etkilendi? Yaşlılıkla geçmişe göre sosyal ve kültürel olarak neler değişti?

1.3.4. Bir birey olarak yaşlanma, bedensel ve ruhsal (psikolojik) olarak sizi nasıl etkiledi? Yaşlılık hayatınızda bireysel olarak olumlu ya da olumsuz ne tür değişikliklere neden oldu?

1.3.5. Herhangi bir engellilik durumunuz var mı? Varsa hangi düzeyde olduğunu ve bunun için hangi yaşam destek sistemlerine ihtiyaç duyduğunuzu anlatır mısınız?

1.3.Size göre yaşlı biri olmanın olumsuz ve olumlu yönleri nelerdir?

1.4.Yaşlılığın getirdiği zorluklarla/sorunlarla nasıl başa çıkıyorsunuz? Zorlukları aşmak için kendinizce ne tür pratik çözümler geliştirdiniz? Kimlerden yardım alıyorsunuz?

1.5.İnsanlar daha genç yaşlardan itibaren bir gün yaşlanacakları hatırd tutarak bu döneme hazırlık yapmalı mı? Ne dersiniz?

1.6.Yaşlılık dönemine girmeden önce bu dönem için kendinizi ne kadar hazırladınız? Bu konuda neler yaptınız? Peki zamanı geri alma fırsatınız olsaydı; yaşlılığı düşünerek önceki yıllarda neleri farklı yapardınız?

1.7.Sizce birey (kişi), başarılı (iyi, sağlıklı, güzel) bir yaşlanmayı nasıl gerçekleştirebilir? Kendisi dışında ülkeyi ve yaşadığı kenti yönetenler, kurum ve kuruluşlar, toplum ve aile, bireylerin başarılı bir yaşlanmayı deneyimlemelerine ne tür katkılar sunabilir?

2)KENTSEL ÇEVREDE YAŞAMANIN (YAŞLILAR İÇİN) AVANTAJLARI ve DEZAVANTAJLARI

[Kentsel bir çevrede yaşamak, yaşlı yetişkinler için ne tür avantajlar sunmaktadır ve zorluklar yaratmaktadır?]

2.1. Size göre yaşlı bir birey yaşlılık dönemini nerede geçirmelidir? Genel olarak köy, kasaba, şehir, büyükşehir (memleket, sahil bölgeleri) ne tür bir yerleşim yeri, yaşlılık dönemi için daha uygundur? Neden böyle düşünüyorsunuz?

2.2.Ankara kentinde yaşamının yaşlı biri olarak ne tür avantajları vardır? Kent, yaşlılara hangi fırsatları sunmaktadır?

2.3. Sizce avantajları yanında bu kentte yaşlı olarak yaşamının ne gibi dezavantajlarından söz edilebilir?

2.4. Peki Çankaya ilçesini ve halen oturduğunuz mahalleyi ayrı ayrı yaşlılar için avantajları ve dezavantajları açısından nasıl değerlendirirsiniz?

3)YAŞLILARIN GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ ve ZAMAN-MEKÂN KULLANIMI

[Çankaya'nın farklı mahallelerindeki/semtlerindeki yaşlı insanların gündelik yaşam pratikleri nasıldır?]

[Yaşlılar, yaşlılık dönemlerinde yaşam çevrelerini (ev, apartman/site, mahalle/semt, kent, yazlık ve/veya belki başka yerleri) nasıl kullanmaktadır?]

3.1.Ev içinde sıradan bir gününüz nasıl geçiyor? Evde neler yapıyorsunuz?

3.1.1. Saat kaçta yatıyorsunuz, kaçta kalkıyorsunuz?

3.1.2.Bir gün içerisinde evinizin içinde ne kadar zaman geçiriyorsunuz?

3.1.3. Ev içinde ne tür işler/faaliyetler yapıyorsunuz? Evinizin hangi kısımlarını (oturma odası, yatak odası, mutfak) daha çok kullanıyorsunuz? Neden?

3.1.4. Geçmişle kıyasladığınızda; evinizde zaman geçirme ve evinizi kullanma şeklinizde ne tür değişiklikler oldu? Anlatır mısınız?

Evinize çok bağlı mısınız? Evinizde çok zaman geçirir misiniz?

3.1.5. Yemek yapma, bulaşık/çamaşır yıkama, ütü, ev temizliği, kişisel temizlik ve bakım (banyo, tırnak kesme) gibi işlerinizi kendiniz mi yapıyorsunuz? Yoksa başkalarından destek mi alıyorsunuz? Biraz anlatır mısınız?

3.1.6. Evde televizyon izleme, gazete okuma veya bilgisayara ya da mobil telefonlar yardımıyla internette zaman geçirme gibi faaliyetlerde bulunuyor musunuz? Bu tür faaliyetlere günün hangi saatlerinde ve ne kadar süre ayırıyorsunuz?

3.1.7. Evde el işi yapma, bulmaca çözme, müzik aleti çalma, resim, ibadet gibi faaliyetler yapıyor musunuz? Bu tür faaliyetlere günün hangi saatlerinde ve ne kadar süre ayırıyorsunuz?

3.1.8. Gün içinde yüz yüze veya telefon ya da başka iletişim araçlarıyla kimlerle görüşürsünüz?

3.1.9. Yaşadığınız mahalle ve kentle ilgili bilgileri nasıl ediniyorsunuz?

3.1.10. Ev içinde en fazla hangi işleri yapmakta zorlanıyorsunuz? Ne tür sorunlar yaşıyorsunuz? Bu işler için kimlerin ne tür destekler vermesini istersiniz?

3.2.Ev dışında ne tür işler ya da faaliyetler yapıyorsunuz?

3.2.1. Evden dışarıya niçin çıkıyorsunuz? Ortalama ev dışında kalma süreniz ne kadardır?

Evden mesafe olarak ne kadar uzaklaşıyorsunuz?

Dışarıya çıkmak sizde bir korku yaratıyor mu?

Gece dışarı çıkıyor musunuz? Günün hangi saatlerinde genelde dışarıda oluyorsunuz?

3.2.2. Evinizin yakınındaki (apartman veya sitenizin bahçesi, park, dini tesis veya diğer tesisler) hangi alanları ne sıklıkla kullanıyorsunuz?

Bu tür alanlarda günün hangi saatlerinde ve ne kadar süre kalıyorsunuz?

3.2.3. Mahallenizde veya semtinizde hangi alanları (sağlık kuruluşu, park, yürüyüş yolu, alış-veriş mekânları, ibadethane, sanat ve eğlence mekânlarını) ne sıklıkta kullanıyorsunuz?

Bu tür alanlarda günün hangi saatlerinde ve ne kadar süre kalıyorsunuz?

(Kullanamıyorsa nasıl kullanabileceği, ne yapılması gerektiği sorulabilir)

3.2.4. Kentin başka semtlerine hangi amaçlarla gidiyorsunuz? Buralara hangi sıklıkta gidiyorsunuz?

Bu alanlarda haftanın hangi günlerinde/günün hangi saatlerinde ve ne kadar süre kalıyorsunuz?

Bu alanlar sizin için ne kadar uygun ve yeterlidir?

(Kullanamıyorsa nasıl kullanabileceği, ne yapılması gerektiği sorulabilir)

3.2.5. Günlük tüketiminiz için gerekli yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaç maddelerini nasıl ve nereden temin ediyorsunuz? Kimlerden yardım alıyorsunuz?

3.2.6. Sinema, tiyatro, konser salonu, sanat galerisi, ibadethane gibi sanatsal ve kültürel/dini yerlere gitmek için evden hangi sıklıkta çıkıyorsunuz? Bu tür faaliyetlere günün hangi saatlerinde ve ne kadar süre ayırıyorsunuz?

3.2.7. Sağlık hizmeti almak, banka, belediye, postane gibi kurumlardaki işleriniz için hangi sıklıkta evden çıkıyorsunuz? Bu işlerinizi nasıl hallediyorsunuz? Kendiniz mi yapıyorsunuz? Yoksa birilerinden yardım mı alıyorsunuz?

3.2.8. Ev dışında en fazla hangi işleri yapmakta zorlanıyorsunuz? Ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?

Bu zorlukları/sorunları aşmak için kimlerin ne tür destekler vermesini istersiniz?

3.2.9. Yıl içinde farklı zaman dilimlerinde (örneğin mevsimlere göre) ev içindeki ve dışındaki işlerinizde ve faaliyetlerinizde değişiklik oluyor mu? Oluyorsa; ne gibi değişiklikler yaşıyorsunuz?

3.2.10. Ankara kentinin dışına hangi zamanlarda, niçin çıkıyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz?

Bu tür alanlarda yılın hangi zamanlarında ve ne kadar süre kalıyorsunuz?

Gittiğiniz yerlerde günleriniz nasıl geçiyor? Neler yapıyorsunuz?

4)YAŞLILARIN YAŞAM ÇEVRESİ (NİN AKTÜEL GÖRÜNÜMÜ)

[Yaşlılara göre yaşadıkları ev, mahalle ve ilçe/kent “yaşlı dostu” olma açısından hangi özelliklere sahiptir?] Yaşam çevresinin mevcut görünümü nasıldır?

4.1.Size göre oturduğunuz evin büyüklüğü, planı, bulunduğu kat (merdiven), kullanım özellikleri (eşikler, banyo, tuvalet), donanımları (asansör, balkon, otopark, bahçe vb) ve emniyeti, sizin yaşınızdaki biri için ne kadar uygundur?

Gündelik hayatınızı sürdürmek için evinizin tüm bölümlerini (oturma odası, yatak odası, mutfak, banyo, tuvalet, koridor, balkon) konfor ve kullanım açısından değerlendir misiniz? Bu alanlar sizin için ne kadar uygun ve yeterlidir?

Evinizin hangi kısımlarında ne tür değişiklikler yapılsa hayatınız daha konforlu hale geleceğini düşünüyorsunuz?

Bu evde kaç yıldır oturuyorsunuz?

4.2.Oturduğunuz mahallenin fiziksel özellikleri sizin yaşınızdaki biri için ne kadar uygundur? Mahallenizin fiziksel çevre özellikleri (kaldırımları, yolları, sokak aydınlatması, yaya geçitleri, trafik ışıkları ve süreleri, parkları-yeşil alanları, umumi tuvaletleri, oturma bankaları) sizin yaşınızdakiler için ne kadar yeterli ve uygundur?

4.3. Oturduğunuz mahalledeki kamu binaları, sosyal tesisler ve ihtiyaç mekânları sizin yaşınızdaki biri için ne kadar yeterli ve uygundur? Mahallenizi sosyal tesisler, sağlık tesisleri, ibadethaneler, alış-veriş mekânları, bankalar vb. yerleri kendi açınızdan değerlendir misiniz? (Merdiven, asansör, hizmet önceliği)

4.4. Genel olarak Çankaya ilçesini de fiziksel çevre özellikleri ve kamusal tesisler açısından değerlendirir misiniz?

4.5. Araç sahibi misiniz? Araç kullanabiliyor musunuz?

4.6. Evinizden uzak semtlere nasıl ulaşım sağlıyorsunuz? Şehir içi ulaşımı, kullanılabilirlik, güvenlik, ulaşılabilirlik, sıklık, fiyat, konfor açısından değerlendirir misiniz?

4.7. Araç özellikleri, sürücüler ve sürüş koşulları, diğer yolcuların davranışlarını, durak ve istasyonlar gibi unsurlar bakımından sizin yaşınızdaki biri için uygunluğunu değerlendir misiniz?

4.8. Aile, komşular ve diğer insanlar ile çeşitli aktivitelere, sosyal, kültürel ve manevi faaliyetlere katılmak sizin yaşınızdaki biri için ne kadar önemlidir? Etkinliklere erişiminin sağlanması konusunda ne yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz?

4.9. Size göre genel olarak çeşitli etkinlikler için özel ya da kamusal/resmi bir araya gelme mekânları, etkinliklerin içeriği, fiyatı, kolay ulaşılabilmesi sizin yaşınızdaki birinin katılımına uygun ve yeterli midir?

4.10. Çankaya ilçesinde sizin yaşınızdaki insanların geçmiş kişisel ve mesleki tecrübelerinden yararlanma ve yaşadığınız yere ilişkin karar verme süreçlerine dâhil edilme

konusunda neler düşünüyorsunuz? Tecrübelerinizden başka insanların yararlanmasını ister misiniz?

4.11. Toplum içinde diğer insanların sizin yaşınızdakilere saygılı olması ve olumsuz/olumlu ayrımcılık yapması konusunda ne düşünüyorsunuz? Sizi en fazla ne üzüyor ve rahatsız ediyor? Ya da hoşunuza gidiyor?

4.12. Gündelik hayata ve sizin yaşınızdaki insanlara yönelik uygulamalarla/hizmetlerle ilgili bilgileri nasıl ediniyorsunuz?

Ne tür bilgilerin size ulaştırılmasını istersiniz? Bu bilgilendirme hangi araçlarla ve kimler tarafından yapılmalıdır?

4.13. Evde ihtiyaçlarınız ve bakımınız için kimlerden ve hangi kurumlardan ne tür destekler/yardımlar alıyorsunuz?

Yemek yapma/yeme desteği

Tuvalet / banyo desteği,

Kişisel temizlik yardımı (tırnak bakımı, saç kesimi, sakal tıraşı vb),

Giyinme / soyunma desteği,

İlaç içme, sağlık ölçümleri (nabız / tansiyon / şeker / ateş ölçümü)

Sosyalleşme (arkadaşlık, sohbet ve vakit değerlendirme, eğlence, egzersiz desteği)

4.14. Kronik bir hastalığınız var mı? Varsa ne tür bir hastalığınız var? Bu sebeple düzenli olarak kullandığınız ilaçlar var mı?

4.15. İhtiyacınız olduğunda sağlık hizmetlerini için nereye (hangi kuruluşlara) ve hangi sıklıkta gidiyorsunuz? Buralarda ne tür sağlık hizmetleri alıyorsunuz? Bu kuruluşlara erişim konusunda ne gibi sorunlar yaşıyorsunuz? Sorunları nasıl ve kimlerden yardım alarak aşıyorsunuz?

4.16. Hangi teknolojik araçları (bilgisayar, cep telefonu, dijital ev aletleri, robot, TV, sağlık gereçleri vb.) gündelik hayatınızda kullanıyorsunuz? Bu araçlarla neler yapıyorsunuz? (Online işlemler, randevu alma, eğlence, bilgilendirme, hobi vb.)

Ev içinde ve dışında hayatınızı kolaylaştırmada teknolojik araçlardan yararlanabilmeniz için neler yapılabilir?

4.17. Size yönelik hizmetlerin belirlenmesinde ve yaşadığınız yerin sizin yaşınızdakilere uygun hale getirilmesinde görüşlerinize ne kadar önem veriliyor?

Kentlerde alınan toplumsal ve mekânsal kararların/uygulamaların sizin yaşınızdaki insanları dikkate aldığını düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?

4.18. Ne zamandan beri bu mahallede oturuyorsunuz? Bu mahalleye, Çankaya ilçesine veya Ankara kentine ne tür sebeplerle göç ettiniz? İlgili birimler taşınma konusunda size destek olsa bu mahalleden ayrılmak ister misiniz? Göç etmeniz durumunda nerelere yerleşmeyi tercih edersiniz? Neden?

6)YAŞLILARIN YAŞLI DOSTU ÇEVRE İDEALİ / BEKLENTİSİ

[Yaşlıların gözünden “yaşlı dostu” bir ev, mahalle ve kent nasıl olabilir?]

[Yaşlı dostu bir ev, bir mahalle ve bir kent yaratmak için neler yapmak gereklidir?]

[Yaşlılar, evden kent (hatta ulus) ölçeğine kadar yaşam çevrelerinin kendilerine uygun hale gelmesi/getirilmesi ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi için (ailelerinden, muhtarlıklardan, ilçe ve büyükşehir belediyelerinden ve hükümetten) neler beklemektedir?]

6.1.Size göre sizin yaşınızdaki insanlara uygun bir konut/ev nasıl olmalıdır? Neler yapılırsa sizin için ideal bir konut/ev yaratılabilir?

6.2. Size göre sizin yaşınızdaki insanlara uygun bir mahalle (evin yakın çevresi) nasıl olmalıdır? Neler yapılırsa sizin için ideal bir mahalle yaratılabilir? Neler yapılırsa sizin için ideal bir mahalle yaratılabilir? Neler önerirsiniz? (Cadde/sokaklar, kaldırımlar, yaya geçitleri, parklar, eğlence mekânları, alış-veriş mekânları, aydınlatma, güvenlik, sağlık tesisleri, vb)

6.3.Çankaya ve Ankara, nasıl sizin yaşınızdaki insanlara uygun, daha yaşanabilir yaşlı dostu bir alan haline getirilebilir? Neler yapılırsa sizin için ideal bir kentsel alan yaratılabilir? Neler önerirsiniz?

6.4. Sizin yaşınızdaki biri nasıl bir sosyal çevrede günlerini geçirmek ister? İnsan ilişkileri, diğer insanların davranışları ve tutumları, saygı, topluma katkı, topluluk desteği, sağlık hizmetlerine erişim, sosyalleşme ortamları, çeşitli sosyal etkinlikler açısından değerlendirir misiniz?

7) ÇANKAYA İLÇESİNİN YAŞLI DOSTU OLMA POTANSİYELİ

Diğer Araştırma Soruları ile ilgili (Gözlem ve önerilerle cevaplanacak)

Çankaya ilçesi, ne kadar yaşlı dostu bir çevredir? Bu açıdan alanın güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri nelerdir?

Çankaya ilçesi nasıl “yaşlı dostu” hale getirilebilir?

Çankaya ilçesi, yaşlı dostu çevreler açısından Ankara metropolüne model olabilir mi?

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı : 85434274-050.04.04 / 730963
Konu : Etik Kurul Kararı Hakkında

24.11.2022

Sayın Neriman KILINÇ

İlgi: 02/11//2022 tarihli başvurunuz.

“Yaşlı Dostu Bir Çevrenin İnşası İçin Çankaya (Ankara)’da Yaşlıların Gündelik Yaşam Pratiklerini Anlamak ” başlıklı teziniz ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulunun 21/11/2022 tarihli toplantısında alınan 20/248 sayılı kararın bir örneği ilişikte gönderilmektedir.

Bilgilerinizi saygılarımla rica ederim.

EKLER:

Karar Örneği (1 sayfa)

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 21/11/2022
Toplantı Sayısı : 20
Karar Sayısı : 248

248-Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, Coğrafya Bölümü doktora öğrencisi Neriman KILINÇ'ın "Yaşlı Dostu Bir Çevrenin İnşası İçin Çankaya (Ankara)'da Yaşlıların Gündelik Yaşam Pratiklerini Anlamak" başlıklı tezi ile ilgili 02.11.2022 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, Coğrafya Bölümü doktora öğrencisi Neriman KILINÇ'ın "Yaşlı Dostu Bir Çevrenin İnşası İçin Çankaya (Ankara)'da Yaşlıların Gündelik Yaşam Pratiklerini Anlamak" başlıklı tezi ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ÖZET

Bu tez araştırması, Ankara kentinde yaşlanma deneyimini Çankaya ilçesi örneği üzerinden ele alarak, yaşlı bireylerin gündelik yaşam pratiklerini, mekân kullanımlarını ve yaşadıkları çevre ile kurdukları ilişkileri anlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda araştırma, yaşlı bireylerin deneyim ve beklentilerini merkeze alarak yaş dostu çevrelerin hangi mekânsal ve toplumsal koşullar altında mümkün olabileceğini tartışmaktadır. Çalışma, yaş dostu kent yaklaşımını gündelik yaşam kuramı, zaman coğrafyası ve yaşlanmanın mekânsallığı perspektifleriyle birlikte ele almakta; konut, mahalle ve kent ölçeklerinde yaşlı bireylerin gündelik-mekânsal hareketliliklerini, karşılaştıkları kısıtları ve geliştirdikleri uyum taktiklerini çok boyutlu biçimde değerlendirmektedir. Araştırma, Ankara'nın Çankaya ilçesine bağlı sosyo-demografik profilleri farklı iki mahallede (Ayrancı ve İlkadım) nitel vaka çalışması deseniyle yürütülmüştür. Araştırma verileri, 65 yaş ve üzeri katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve saha gözlemleri yoluyla elde edilmiş; veriler tematik analiz yaklaşımıyla kodlanmış ve analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları, yaşlanma deneyiminin yalnızca bireysel kapasite, sağlık durumu ya da hizmetlere erişim üzerinden açıklanamayacağını; gündelik yaşamın mekânsal örgütlenmesi, mahalle ölçeğindeki imkân ve kısıtlar, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve sosyo-ekonomik konumla birlikte şekillendiğini göstermektedir. Yaşlı bireylerin gündelik hareketlilikleri ev, sokak, mahalle ve kent arasındaki ilişkiler içinde kurulmakta; bu hareketlilik kimi zaman fiziksel çevrenin sağladığı imkânlarla desteklenirken kimi zaman erişilebilirlik sorunları, ekonomik sınırlılıklar, ulaşım güçlükleri ve sosyal altyapı eksiklikleri nedeniyle daralmaktadır. Bu durum iki mahallede farklı yaşlanma örüntüleri üretmektedir. Ayrancı'da kültürel sermaye birikimi, daha güçlü sosyal ağlar ve kentsel imkânlarla görece yakınlık, yaşlı bireylerin kamusal yaşama katılımını ve mahalle dışına açılma kapasitesini desteklemektedir. İlkadım'da ise ekonomik kısıtlar, fiziksel erişim sorunları ve sınırlı sosyal altyapı, gündelik yaşamı daha çok yakın çevre, zorunlu hareketlilik ve ev içi pratikler etrafında yoğunlaştırmaktadır. Bu farklılaşma, yaş dostu çevrelerin her mahallede aynı biçimde kurulamayacağını; yerel bağlamanın, sosyal ilişkilerin ve gündelik hareketliliğin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bulgular ayrıca toplumsal cinsiyetin kentte yaşlanma deneyimini belirgin biçimde farklılaştırdığını göstermektedir. Kadınların bakım yükü, ev içi sorumlulukları, ekonomik bağımlılıkları ve ataerkil denetim biçimleri, mekânsal hareketliliklerini ve sosyal katılım imkânlarını erkeklere kıyasla

daha fazla sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte yaşlı bireyler, karşılaştıkları kısıtlar karşısında gündelik yaşamlarını bütünüyle pasif biçimde sürdürmemekte; mahalle içi sosyal bağlar, karşılıklılık ilişkileri, tanıdıklık ağları ve rutinleşmiş mekân kullanımları aracılığıyla çeşitli uyum taktikleri geliştirmektedir. Bu taktikler, yerinde yaşlanma arzusunu destekleyen önemli kaynaklar olmakla birlikte, fiziksel çevre, konut koşulları, ulaşım olanakları ve bilgilendirme kanallarındaki yetersizlikler nedeniyle kırılgan bir zeminde işlemektedir. Dolayısıyla yaşlı bireylerin gündelik yaşam deneyimleri, hem yapısal kısıtların hem de bu kısıtlar içinde geliştirilen ilişkisel ve mekânsal pratiklerin birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Sonuç olarak bu tez, yaş dostu çevrelerin yalnızca fiziksel erişilebilirlik, hizmet sunumu ya da kentsel donatıların varlığı üzerinden değerlendirilemeyeceğini; yaşlanmanın gündelik yaşam pratikleri, sosyo-mekânsal eşitsizlikler, mahalle ölçeğindeki farklılaşmalar ve toplumsal cinsiyet temelli deneyimler üzerinden ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Çankaya örneği, yaş dostu çevre tartışmalarında mahalle ölçeğindeki farklılıkların, katılım süreçlerinin ve toplumsal cinsiyete bağlı deneyimlerin birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle tez, yaşlılığın gündelik pratiklerini yalnızca yapısal kısıtlar üzerinden değil, belirli koşullarda müzakere edilen ve dönüştürülebilen ilişkisel bir süreç olarak kavramsallaştırarak, yaş dostu çevre tartışmalarına Türkiye bağlamından yola çıkarak özgün bir kuramsal ve ampirik katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaş dostu kent, gündelik yaşam pratikleri, zaman coğrafyası, yaşlanmanın mekânsallığı, yaşlılık, Ankara.

ABSTRACT

This thesis examines the experience of ageing in the city of Ankara through the case of Çankaya district, to understand older individuals' everyday life practices, uses of space, and relationships with their living environment. In this context, the research places older individuals' experiences and expectations at the centre and discusses the spatial and social conditions under which age-friendly environments may become possible. The study addresses the age-friendly city approach in relation to everyday life theory, time geography, and perspectives on the spatiality of ageing. It evaluates older individuals' everyday spatial mobilities, the constraints they encounter, and the adaptation tactics they develop at the scales of the home, neighbourhood, and city in a multidimensional manner. The research was conducted through a qualitative case study design in two neighbourhoods of Çankaya district in Ankara, Ayrancı and İlkadım, which have different socio-demographic profiles. The research data were obtained through in-depth interviews with participants aged 65 and over, as well as through field observations, and were coded and analysed using thematic analysis.

The findings indicate that the experience of ageing cannot be explained solely by individual capacity, health status, or access to services. Rather, it is shaped by the spatial organisation of everyday life, opportunities and constraints at the neighbourhood scale, gender relations, and socioeconomic position. Older individuals' everyday mobilities are constituted through relations between the home, street, neighbourhood, and city. While these mobilities are sometimes supported by opportunities provided by the physical environment, they are at other times restricted by accessibility problems, economic limitations, transportation difficulties, and deficiencies in social infrastructure. This produces different patterns of ageing in the two neighbourhoods. In Ayrancı, accumulated cultural capital, stronger social networks, and relative proximity to urban opportunities support older individuals' participation in public life and their capacity to move beyond the neighbourhood. In İlkadım, by contrast, economic constraints, problems of physical accessibility, and limited social infrastructure concentrate everyday life more strongly around the immediate environment, necessary mobility, and domestic practices. This differentiation demonstrates that age-friendly environments cannot be established in the same way in every neighbourhood; rather, local context, social relations, and everyday mobility must be taken into account. The findings also show that gender significantly differentiates the experience of ageing in the city. Women's care burden, domestic responsibilities, economic dependence, and

forms of patriarchal control restrict their spatial mobility and opportunities for social participation more than those of men. Nevertheless, older individuals do not conduct their everyday lives in an entirely passive manner in the face of the constraints they encounter. Instead, they develop various adaptation tactics through neighbourhood-based social ties, relations of reciprocity, networks of familiarity, and routinised uses of space. Although these tactics constitute important resources that support the desire to age in place, they operate on a fragile basis due to inadequacies in the physical environment, housing conditions, transportation opportunities, and information channels. Therefore, older individuals' everyday life experiences require an evaluation of both structural constraints and the relational and spatial practices developed within these constraints.

In conclusion, this thesis demonstrates that age-friendly environments cannot be evaluated solely in terms of physical accessibility, service provision, or the presence of urban amenities. Rather, ageing must be addressed through everyday life practices, socio-spatial inequalities, neighbourhood-scale differentiations, and gender-based experiences. In this respect, the case of Çankaya shows that neighbourhood-scale differences, participation processes, and gendered experiences need to be considered together in discussions of age-friendly environments. By conceptualising the everyday practices of old age not only through structural constraints but also as a relational process that is negotiated and can be transformed under specific conditions, the thesis offers an original theoretical and empirical contribution to debates on age-friendly environments from the context of Türkiye.

Keywords: age-friendly city, everyday life practices, time geography, spatiality of ageing, ageing, Ankara.